

*Vachott Sándorné:
Rajzok a múltból*

Digitális hasonmás

Szerző: Vachott Sándorné

Cím: Rajzok a múltból

Megjelent: Figyelő. Irodalomtörténeti közlöny. XX.-XXVI. szám
(Budapest, 1886-1889)

Eme folyóirat eredetijének forrása: ADT
Digitális összeszerkesztés: Péli Zoltán Gábor

Azonosító: DDE-WS-001C-ADT

Verziószám: v.1.0

www.pelzo.hu

Vachott Sándorné: Rajzok a múltból

- Figyelő XX.kötet (1886)
I. Egy gyermekszoba a múltban
II. Egy régi magyar ház
III. Fáy András hatása a gyermekszobában
IV. Székács József Idejében egy confirmatio
V. Hajadonkor
VI. Első barátság
VII. Vörösmarty
Figyelő XXI.kötet (1886)
VIII. Az első udvarlók
IX. Szerelme
X. Vachott Sándor ifjúsága
XI. Vachott Sándor első szerelme
XII. Egy majálison
XIII. Arnyak, felhők
XIV. Komélia emlékezete
XV. Válságos napok
Figyelő XXII.kötet (1887)
XVI. Borúra derű
XVII. Jegyes korom
XVIII. Mesém a múltból
XIX. A külföld rabja
XX. Dalünnep
XXI. Főthi szüret
XXII. Arany napok, tündér álmok
XXIII. Az esküvő napja
XXIV. A mézes hetek
XXV. Mátrai és tátrai képek
Figyelő XXIII.kötet (1887)
XXVII. Derűre ború
XXVIII. Elmúlt karácsonyok
XXIX. Rózsalombok-cipruslombok
XXX. Petőfi Sándor és Etelke
XXXI. Jaj, mamám !
XXXII. Etelke a ravatalon
XXXIII. Költő lenni vagy nem lenni
XXXIV. Idylli élet Tápió-Sápon
XXXV. Váratlan vendég
XXXVI. Petőfi falun
XXXVII. Petőfi új szerelme
XXXVIII. Rózsalombok-cipruslombok

Vachott Sándorné : Rajzok a múltból. (Uj sorozat)

- Figyelő XXIV.kötet (1888)
I. Erdélyi János
II. Garay János
III. Az 1848-ki márciusi napok
IV. Budapesten 1848-ban
V. Kossuth nővere
VI. Kossuth neje
VII. Kossuth Lajos
VIII. Debrecenben
IX. Különféle tarkaságok
X. Aprilhó 14-dike, 1849-ben
XI. A kományszóné és gyermekei
XII. Búcsúzás Debrecenből
XIII. A hazában hontalanok
XIV. Siralom völgye
Figyelő XXV.kötet (1888)
XV. Rózsalombok, cipruslombok
XVI. Új élet, új örömek
XVII. Nagy-Rédén
XVIII. Sárosi Gyula
XIX. A költő mint gazda
XX. Petőfi özvegye
XXI. A „Feleségek felesége“ új otthonában
XXII. Életünkön új csillag ragyogása
XXIII. Balvégzetek
XXIV. Kigyó a paradicsom kertben
XXV. Váratlanul érkezik a baj
XXVI. Az éjjeli csöndben
Figyelő XXVI.kötet (1889)
XXVII. Sárosi Gyula elfogatása
XXVIII. Borongós hetek
XXIX. Vachott Sándor elfogatása
XXX. Bajza József ámyéka
XXXI. Az újépületben
XXXII. Vizontlátás
XXXIII. A Ludoviceum
XXXIV. Válságos huszár-dolmány
XXXV. Br. Eötvös József első látogatása
XXXVI. Ismét együtt

FIGYELŐ.

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLÖNY.

SZERKESZTI

ABAFI LAJOS.

XX. KÖTET.

BUDAPEST

AIGNER LAJOS

1886.

TARTALOM.

	Lap
<i>Abafi Lajos</i> : Szemere Pál a Szózatról	17
— — Szemere Pál és Mindszenty Gedeon	96
— — Bajza József levele Ormós Lászlóhoz	157
— — Irinyi József levele Kazinczy Gáborhoz	236
— — Pákh Albert levelei Kazinczy Gáborhoz	305
— — Gróf Dessewffy József levele báró Barkóczy Lászlóhoz	390
<i>Csaplár Benedek</i> : Révai helyzeti bajlódásai s irodalmi igyekvései	44
— — Révai Anakreontikonjai	130
— — Révai latin verseinek kiadása	217
<i>Ferenczy József</i> : Tompa Mihály levelei Berecz Károlyhoz	38
— — Obernyik Károly (Vahot Imre emlékirataiból)	156
<i>Illésy János</i> : P. Horváth Ádám Hunniása	283
<i>Jámbor Gyula</i> : Stenger Károly	154
<i>Kanyaró Ferenc</i> : Zrínyi születése	81
<i>Koncz József</i> : Janus Pannonius utolsó kiadása	42
<i>Kovács János</i> : Horváth Mihály leveleiből	186, 310
<i>Kulcsár Endre</i> : Tiszavirágok. (Alkalmi művek, röpiratok 1791—1850)	161
<i>Lippics Elek</i> : Császár Ferenc levelei Guzmics Izidorhoz	34
<i>Magyar írók életrajza</i> :	
Margócsy József	75
Kohn Salamon	76
Eötvös Lajos	76
Hőke Lajos	150
<i>Márki Sándor</i> : A világosvári pénzások	28
<i>Náményi T. Lajos</i> : Jancsó Benedek	313
<i>Id. Szinnyei József</i> : Irodalomtörténeti repertórium	78, 158, 238, 318, 391
<i>Takáts Sándor</i> : Péczeli József	241, 361
<i>Thallóczy Lajos</i> : A magyar insurrectio költészetéhez	316
<i>Vachott Sándorné</i> : Rajzok a multból	
I. Egy gyermekszoba a multban	201
II. Egy régi magyar ház	204

	Lap
III. Fáy András hatása a gyermekszobában	211
IV. Székács József idejében egy confirmatio	256
V. Hajadonkor	262
VI. Első barátság	268
VII. Vörösmarty	343
<i>Várfalvi Károly</i> : Horváth Cyrill mint költő	321
<i>Vozári Gyula</i> : Vörösmarty költői nyelvéről	61
<i>Vutkovich Sándor</i> : Kisfaludy Sándor levele Kunoss Endréhez	318
<i>Weisz Bertalan</i> : Báró Eötvös József irodalmi működése. 1. 109, 173,	272
Kisebb hírek	158, 237, 389
Tárgymutató a XIX. és XX. kötethez	393

legforróbban szerető s viszont szeretett testvérben. De meg kell nyugodni a gondviselés végzetében. Ti különösen avval tanúsítások hálátokat és szeretetöket az elvesztett jó anya iránt, hogy emlékéet szemeitek előtt tartva úgy cselekedjete, úgy viseljéte magatokat, hogy a túlvilágról is megeledeéssel szemléhessen benneteket s örvendhessen gyarapodástoknak.

Üdvözlöm s csókolom testvéreidet s a többi rokonokat, téged pedig ölelve vagyok

szerető bátyád
Horváth Mihály.

Az eredetiekből közli: KOVÁCS JÁNOS.

RAJZOK A MULTBÓL.

I.

Egy gyermekszoba a multban.

Ősz felé hajlik az idő.

Sárga és piros színvegyületben tarkálnak a fák, csalképei gyanánt a virulásnak, míg a száraz falevél zörögve hull alá.

Az idő szelid és meleg; a nap fényesen süt az égen s a szegény, kertünkbe tévedt kis dalos madár kikeletet képzeli, s a tavaszt kezdi üdvözölni zengő énekével.

A fűszálakon finom fehér fonálkák nyúlnak végig, s remegni látszanak a nagy fényárban, mely ragyogó pompáját elteríti ég és föld között . . . Szegény fehér szálacsák! hiszen ti a hervadó ősz- s búcsúzó természetnek vagytok halvány, ezüstsín hajhul-lámai, s lengedezve azért remegtek úgy a nagy fényárban, mert az a viruló tavasz hátrahagyott mosolya vagy aranyos uszályaként tünik föl elöttetek . . .

Mit beszélek? Oh mi nagy zűrzavart halmoz össze néha az emberi képzelőtehetség! Az ősz és kikelet egymás mellett! Mint állíthatni a tavasz üde, viruló képének egy parányi vonását is az ősznek búskomoly arculata mellé?

Olyan formán mint most én belépni készülök azon gyermekszobába, melyben egykor magam voltam boldog kis leány, s őszült hajjal szegett halvány arcomat oda állítom amaz aranyhajú nyájas kis gyermek arca mellé, kinek mosolygó képét akkor szépnek s kedvesnek mondák, s kinek arca egykor az én arcom volt. . .

Merre is van szülőim lakása? Hadd lépjek még egyszer küszöbén át, mielőtt történetemet megkezdeném. . . Röviden és

futólagosan óhajtanék ott még egyszer körültekinteni, látni úgy, mint egykor láttam atyámat, anyámat, bátyámat és kis nővéreimet. . .

Légy segítségemre emlékezet, világolj utamra képzelőtehetség!

Ime ott áll a ház, mintha most is látnám, a nagy templom átellenében, de az sem a régi többé, bár külsején nem sok változás történt, csak színe sötétebb, mintha gyászolná a multat. . .

Oh, és az egykor vidáman csilingelő s oly ismert hangú csöngettyűt is hasztalan rángatnám e helyen, hasztalan tekintenék be az ablakok egyikén vagy másikán, idegenek laknak ma ott, s idegennek néznének engem, számomra csöndes, néma és részvételen ma ott minden, hol egykor otthonom volt, s mély hallgatás a válasz szívemnek minden kérdésére.

Egy-egy szellőlengés, egy-egy sajátyszerű fuvalom érintése üdvözlöl csak ismerősként, mintha arra intene hűvös lebbenése, hogy ha ott járok-kelek, körül szállingálnak mind azok, kik egykor úgy szerettek s kik több évtized előtt lakták ez ismerős, s most mégis oly idegenné vált lakást. . .

Ha végig nézek gondolatban az ismert szobák során, önkéntelenül is azt szeretném kérdezni, vajon hol lehet atyám, bánatos kifejezésű szemeivel, ősz haja, s magas, egyenes termetével? S te, szelíd esti fuvalom, talán édes anyám csókját lehelted reám? Oh, hova tévedtek a kicsinyek, merre szórhatta az élet vagy halál, az egykor oly boldog és szép szőkehajú gyermeksereget?

Minden kérdésemre rövid, egyszerű s oly fagyaláló hideg a válasz!

Hiszen régen volt már, sok idő mult el azóta, mióta magam is elhagytam az ősi fészket, s példámon, a régen szárnyra kelt madarak üresen hagyták szintén a tanyát, melyből megpihenni, a szerető szülők is örök nyugalomra költöztek már. . .

És mégis föl kell hogy ébredjen a mult, ha csak egy pillanatra is!

Oh segíts, altass el játszói és merész képzelőtehetség, te délibábok alkotója, tündéri légvárak építője! Oh, hadd álmodjam még egyszer élőkül a kedves elhúnytakat, hadd kopogjak be szeretettel, hadd kérjek hittel s reménnyel bebocsáttatást, hadd lépjem át még egyszer a legzajosabb helyiségének: amaz ismert, minden zúgában ismert gyermekszobának küszöbét. . .

Szabad — hangzik egyszerre hű Julink megszokott hangja, ki egykor, mind nekem, mind nővéreimnek dajkája volt, midőn képeletben bekopogtattam. . .

Hiszen előre tudtam, hogy így lesz, hogy megtalálom a rést!

Julim ismert, nyájas tekintete, hívó hangja nyugtat is, iz-

gat is, félek belépni, kezem remeg a kilincsen, keblem elszorul, midőn régi dajkámmal szemben képzelem magamat, ki ily megváltozottan rá nem ismerhetne többé, midőn a szőkefürtű gyermekcsoport között keresem, kutatom régi énemet. . .

Ott látom íme, Pali bátyámat; élénk, eszes gyermek: magas, nyílt homlokát arany hajzata szegi; karcsú, mint a cédrus és hajlékony a mellett, de tartása s szavának hangja tanúsítja már a gyermeknél is, a későbbi erélyes férfiút, a szilárd jellemet. . .

Amott két pici leánykát fedeznek fel kereső szemeim; vajon jól látok-e? hiszen Vilma és Hermina nővéreim azok; egymás mellett ülnek a szőnyegen, vállaikra szőke fürtök omlanak; kevés köztük a korkülönség, de nagy az egyetértés, s kedves látvány a bájló gyermekpárt csöndesen játszadozva nézni. . . A kisebb, nagy sötétkék szemével bámulni látszik fűrgé társnéja élénkebb mozdulatait. . .

S ama két kissé nagyobb leányka nem messze tőlök, kik lehetnek? Ezek, mint látszik mélyen elmerülve, bábúzn ak is, mesélnek is. Az idősb szende, sőt talán szépnek mondható gyermek, érdekeltséggel mesél valamit kisebb, viruló arcú nővérének, talán bábúikról, talán tündérek felől; — míg résztvevő hallgatója, a kisebb nővér, a játszó asztalkára könyökölve, egyetlen szót sem veszít el a hallottakból, kis kezét dús szőke haja közé temetve, szép kis arcát s kedves tekintetét, szerető kifejezéssel legelteti nővérkéje beszédes vonásain. . .

A két gyermek közt a nagyobbikban saját kis leánykori képemre, a kisebbikben Etelke nővéremre ismerék. . . Etelkére, ki felserdülvén, meggyújtá Petőfi szívét és — meghalt, hogy öröközöld cipruslombok között édesen pihenjen s mindig, mindig szépeket álmodják tavasz — ifjúság — s szerelem felől. . .

A gyermekszoba legsötétebb zúgában bölcsőt is fedeznek fel szemeim, mellette Julim ül kötésével kezében s csöndesen ringatja Gizellát, a legkisebb nővért mindnyájunk között. . .

De mi ez? Egyszerre csak nyílik az ajtó, s egy szépséges női arc, feledhetlen, kedves kifejezésű szempár tekint be, nyájasan mosolygva a kicsinyek felé. . .

Vajon ki lehet a belépő, a vonzó külsejű kedves teremtmény?

Oh ki ne sejténé, ki ne ismerné meg az anyát, ha végig tekint a gyermekek egyszerre kigyúlt arcocskáin, ha találkozik örömet sugárzó szemekkel!

Mint egy szív dobbanása, úgy emelkedék valamennyi kis kebel, s az öröm és boldogság zaja betöltte a gyermekszoba minden zúgát s rétegét, midőn a kicsinyek körülrajongják a legszeretőbb és legkedvesebb édes anyát. . .

II.

Egy régi magyar ház.

Vannak ma is még néhányan, kik emlékeznek ama régi magyar házra, melyről beszélni szándékozom, kik nem feledék az ott töltött jó napokat, s kegyelettel, sőt talán megindulva emlegetik, mi segíteni kész férfiú volt a jó öreg úr, s neje mi bájló s angyaliszta keblű teremtmény.

Oh vannak még, kik nem oly feledékenyek, s szívesen festik és írják le azon magyar ház egyikét, melyek, bár divatból kimentek is, kedves emlékezetben maradtak, mert hiszen ily helyeken mindenki jól és otthon érezte magát, a szíves fogadtatás őszinteségét kétségbe nem vonhatta, a háziak nyájasságában nem lehetett oka senkinek kételkedni.

Ilyen ház volt egykor szülőim háza.

Hét vagy nyolc év előtt Jókai Mór nejétől egy szép nyolchetes kis neufundlandi kutyát kaptam ajándékba, s ezt legszívesebben megköszönni, személyesen kerestem fel őt.

Jókainé, mint Laborvalvi Róza elégszer megfordult szülőim házánál, s előttem a nagy művésznő a szépség mintaképül tűnt fel, nem csak kis leány koromban, de mint felserdült leány, fiatal asszony, sőt ma is még, midőn fehér szálak vegyültek hajam sötéte közé, nem olvashatok fekete szemű s éjfürtű csodaszép hősnőről, s nem hallhatok tündér mesét, hollóhajú tündérleány felől, a nélkül, hogy ne hasonlítanám ahhoz a képhez, mely lelkembe maig visszamaradt a multból, s eszembe ne juttatná Laborfalvi Rózát úgy, mint őt első gyermekkorom óta bámultam.

Elképzelhető tehát, mennyire meghatott, midőn találkozva, egykori eszményképemet könyvelt szemekkel hallám emlékezni a multak felől, midőn azon hang, mely már kis gyermek szívemet is varázsosán érintette s oly sokszor megindította, illetődvé festé szülőim házát, élénken ecsetelve a magyar barátságot, a hazafias szellemet, s a művészetek pártfogását, mely e házat feledhetlenné tette.

Ilyen formán indított meg néhány év előtt néhai Suhajda János, legfőbb ítélőszéki bíró is egy alkalommal.

Az embereknek nem igen szokása, ha már méltóságos címhez jutottak, oly multa emlékezni vissza, melyben magasabb állás elnyerése felől még álmodni sem igen mertek volna.

Suhajda János, kit alig két-három év előtt kísért a fővárosi közrészvét azon helyig ravatalától, hol örök álmát aluszszza, igen szegény fiú volt szülői után, de szorgalmas és kitűnő tanuló. Hogy képes legyen magát a fővárosban fentartani s folytathassa tanulmányait, a nélkül hogy Vácon lakó agg szülői terhelve le-

gyenek, ő is, mint igen sok más jeles fiatal ember tanítóskodni volt kénytelen.

Igy került, mint Pali bátyám tanítója, szülőim házához, s több éven át volt asztalunk vendége.

Midőn 1878-dik évben felejthetlen édes anyám az első Erzsébet napját töltötte könyeinkkel öntözött sírjában, s én és gyermekeim megjelentünk ott nevenapjára koszorúinkkal, nagy meglepetésünkre, a sírhalmom két új koszorút vettünk észre, s egy mélyen illetődött látogatót, ki a virágfüzéreket igazgatá.

Suhajda János volt.

Kezet szorítánk vele s könyekig megindulva hallgattuk, midőn az ünnepélyes, temetői csendben, halk hangon s rövid szavakkal beszélé, mi jók voltak hozzá szülőim azon időben, midőn e jószág áldás volt felette, s mi igaz hálával gondol vissza szülőim házára s azon Erzsébet napra, melyen én és nővéreim még kis gyermekek voltunk, s ő, mint Pali fiatal tanítója, valódi kegyelettel dolgozott titokban, heteken át előre már névnapjára, az „Erzsébet“ név minél díszesebb kivilágításán.

Koszorú közé foglalta akkor is a kivilágított nevet, s most is elhozta koszorúit Erzsébet napjára, hogy a lenn szunnyadó vegye tudomásul szelid álmaiban sírban töltött első nevenapján, az ő kegyeletes hódolatát is, amaz idő emlékére, melyben a jó öreg úrnak, atyámnak pártfogása a jövődő útját vetette meg talán számára, s anyám nyájas szelidsége s részvéte feledteté vele, hogy oly messze van saját otthonától.

Igy beszélve, kezet szorított egymásután mindnyájunkkal, s elsietett a szép jellemű férfiú, mintha rejteni vágyott volna a szemeibe szökött könycseppet, s nem akarná fokozni megindulásunkat a nagyon is új sírhalomnál, melynek mélyébe, ha nem pillanthatánk is le, a fejfán írva volt: hogy egy kedves, egy betöltetlen hely örökre üres maradt közöttünk.

Szülőim háza barátságos, vendégszerető és oly ház volt, melyben a társadalomnak csaknem minden osztálya képviseltetik, s melyben mindenki jól érezte magát.

Atyám, a legjobb szívek egyike, szelid, kevés beszédű, zárkozott, de feltörekvő férfiú volt. Egyetlen fia nevelése s fejlesztése körül nem sajnált semmi áldozatot. Nagy és nyílt házat vitt, összegyűjté a kitünőségeket, hogy fia nagy példák nyomán induljon.

Fáy András, szülőimnek komája, mert csaknem minden gyermeknek keresztapja volt, egyszersmint rokon barátja is vala házunknak. Egyetlen fia, az alig férfikora teljében elhalt jeles Gusztáv, iskola társa s barátja volt Pali bátyámnak, mely körülmény a szülőket még közelebb hozta egymáshoz, s ez összeköttetés Fáy Andrással az akkori kitünő íróvilágot, az akademia

tagjait, több nevezetes országgyűlési képviselőt, sőt a nemzeti színház kiválóbb művészeit is összegyűjté házuknál.

Atyám barátságos, de kevés beszédű háziúr volt, ki, ha nem mulattatá is vendégeit, semmi esetre nem is feszélyezte, sőt nyílt tért engedvén mindenki kényelmének, valódi otthonosságot teremté keresett házában.

Mintha most is látnám, magas, egyenes tartású alakját, bús kifejezésű kék szemeit, melyek oly aggódó tekintettel látszának olykor gyermekei arcán merengeni. Dús és selyem lágy szőke haja, mióta a legtávolabb multba visszaemlékezni képes vagyok, mindig ősz volt. Mozdulatai nyugodtak, csöndesek; szokásai úriasok, előkelők, öltözete mindig rendes és csinos, sőt csaknem mindig választékos.

A szeretet, melylyel atyámhoz ragaszkodtam, egy percre sem volt fájdalomtalan, sajnáltam őt mindig, bár magam sem tudtam miért, fájt érte a szívem a nélkül, hogy okát adhattam volna. Tán előérzet volt ez? Talán végzetes sorsa tünt fel előttem, a jövő sűrű, áthatlan fátyolán át, s azért remegtem érte, ki oly jó volt minden szegény vagy szerencsétlen iránt!

Soha felejtetni nem tudnám a jószívűséget, melylyel szegényebb rokonainkat oly készséggel gyámolítá, a részvétet, melylyel különösen a szegény tanulókat segíté. Adakozott minden nemzeti vállalatra; buzgó protestáns módjára hozta meg áldozatait egyházunk javára. A magyar irodalmat minden irányban pártolta, a nemzeti színházban kedvelt neje számára állandó bérletet nyitott. Egy szóval, kicsinyes vagy fukar semmi cselekedetében nem volt, de annál inkább jellemzé minden szavát és tétét a vallásosság s a legigazabb szívjóság.

Ha zord időben kinézett meleg szobája ablakán, mi feledhetlen részvéttel szólt azok felől, kik ily időben hajléktalanul bolyonganak, vagy az utasokról, kik várva várják a megérkezés pillanatát, az otthont, mely után epednek, s mely tőlök elérhetlen távolban látszik maradni.

Oh kedves gyermekeim, mennyi hálával tartozunk isten iránt csak azért is, hogy biztos hajlékunk s meleg szobánk lehet, — szokta ilyenkor mondani, olyan borús, csaknem szorongó hangon, mintha részvéte az elhagyottak iránt, valami magyarázatot várna, vagy titkot rejtene, vagy vonatkozással bírna a multra vagy a jövő távol homályára.

Anyám épen ellenkezője volt férjének; mindig nyájas, mindig barátságos, mintha a merre sugárzó szemeivel tekint, derűt és fényt terjeszthetne csak, s még sem volna egyéb, mint a háziasságnak kedves mintaképe. Ha gyermekeitől körülvéve, ezekkel enyelgett, csitítá a békétlenkedőt, igazgatta a kis fejceskék összebonyolult arany fürtjeit vagy ölébe kapva egyik-másikat, kedve

szerint összecsókolta kis kegyencét, a legvonzóbb nőiesség képét tünteté fel.

S midőn a kényelemmel ellátott, barátságos s oly ismert elfogadó teremben, mint nyájas háziaszszony, vendégeit fogadá, mulattatta s velők csevegett, lényének minden negély s hiúságtól ment egyszerűsége olyan varázsszal vette őt körül, mely minden szívet megnyert számára, s hódolatra készteté még az avatlatlant is.

Sőt kedves látvány volt még régi cselédei között is, — mert nálunk nem volt szokásban a cselédváltozás, — midőn a hosszú téli estéken, ha sem vendég, sem színháznapi nem volt, s mi gyermekek már ágyainkban feküdtünk, megjelentek takarosán öltözve, halk léptekkel, Julim vezérlete mellett a szakácsné, szobaleány, pesztonka és szolgáló, hogy körülüljék az ebédlőben a nagy kerek asztalt s tollfosztáshoz kezdjenek.

Kinek sok kis leánya van, annak előre kell sok tollról gondoskodnia, — szokta mondani anyám mosolyogva, s hogy jobb kedvvel menjen a lassú munka, maga is az asztal mellé ült és serényen fosztogatott kis fehér kezeivel, mint a patriarchalis középkor bájos és házias úrnői. Helylyel közzel e mellett egy-egy mesét vagy épületes történetet is mondott el, mi nevelte a munkakedvet s valódi ünneppé avatá a szorgalmasan munkálkodók estéjét, kik kedvelt úrnőjökért talán vérüket is készek leendének ontani.

Nőies kellemeit szépsége még inkább nevelte. Mintha most is látnám őt; fényes gesztenyebarna haját hófehér homloka felett ketté választva, elől egyszerűen simítva viselé, míg hátulsó gazdag haját három ágú fonatban, pongyola kontyba csavargatá össze. Öltözetén csak az egyszerűség volt feltűnő, bár ruháinak kelméje, s minden, mit viselt, a legfinomabb s értékesebb volt, akár selyem, akár cachemir, akár könnyű muslinból készült is öltözete atyám izlése s kívánata szerint. Kedvenc színei a sötétzöld, barna és fekete mellett díszesebb alkalmaknál a megyszínpiros és szalmasárga színek voltak. Leánykáit legörömelebb látta világoskék, rózsaszín vagy fehér ruhában. Szép fehér kis kezei egyikén, jegygyűrűje felett, mely soha nem hiányzott finom újjáról, néhány értékes kövű gyűrű csillogott, az egyedüli ékszer, melyet viselt, opál kövel díszített szép fülbevalóin kívül.

Kedves is, szép is volt és vonzó, anyámnak egész lénye, hát még szemei! Oh, ki csak egyszer tekinthetett e kedves szemekbe, melyek majd éjszín, majd sötétkéken látszának ragyogni, de voltaképen gyönyörű nagy szürke szemek valának, oh, ki csak egyszer tekinthetett e szemek közé, midőn gyermekeire vagy később korában unokáira mosolygott, soha, soha nem feledheté a szeretet meleg kifejezését, mely belőlök sugárzott.

Hátha még jóságát akarnám festeni, e kimeríthetlen forrását szerető és hűséges szívének! Ha lehető volna méltólag elbeszélni mint szerette gyöngéd, de komoly férjét, mint rajongott gyermekeiért, mi önfeláldozó készséggel virrasztott, ha kedvesei egyike beteg volt, ennek ágya mellett, mi szeretettel segített ápolni s mennyit hordozta, mint fehérhajú, törékeny s mégis oly szép öreg asszony, kedves unokáit, mi igaz hittel imádkozott végpillanatáig, régi ezüst kapcsos imakönyvből, melynek szerzője még az öreg Szikszay volt, költőnőnek kellene lennem, s tollamul a szeretet világának, a napnak egy sugarát kölcsönözni el, ha mind azt híven s méltón akarnám festeni, mit anyám jóságáról s erényeiről mondhatnék.

És e mellett, valamint atyám, minden szépnek s jónak pártolója volt; az irodalom s művészetek iránt meleg érdeklőséggel viselteték. Kedves jószívűséggel hívta meg állandó laktársul házához nővérét, Juliát, kit férjhez is adott Bajzához, míg ifjabb nővére Laura, szintén ez úton lett Vörösmarty neje.

Költőkkel, tudósokkal ismerteté meg az öreg Fáy András „kedves komaasszonykáját”, — így szokta anyámat nevezni, — s így történt, hogy anyám sógoraiul költő és tudós urakat rendelt a végzet.

Hiszen András napján könnyű volt e téren az ismerkedés, midőn a jó öreg úr tiszteletére összecsendült minden nevezetesség. Jelen volt csaknem az egész tudóstársaság, a nevezetesebb országgyűlési képviselők, a nemzeti színháznak úgyszólván összes drámai és operai személyzete, hiszen nagyobb pártfogója a magyar színészetnek, nem élt soha Fáy Andrásnál; szobrászok, festők, kik egy kis nevet vívtak ki, összegyűltek más előkelő vendégek között a lelkes és meleg szívű hazafi tiszteletére.

Fáy András nem mulasztá kiválóbb vendégeit bemutatni szülőimnek, különösen anyámnak, s rést nyitni ezáltal házunkhoz is az érdemnek, mely azon időben még igen gyakran csak nyomva, s többnyire gúnyolva küzdött a megélhetés nehéz gondjaival.

Bármi sok nevezetesség gyűlt is azonban össze az András napi estélyeken, legzajosabban azért mégis csak a táncoló ifjúság mulatott. Sokszor beszélte anyám, mi kellemes volt a jó kedv kitörései után az éjfél tájban beköszöntő szünóra, mely alatt a társaság a gazdagon ellátott asztalok körül foglalt helyet, s halkan beszélgetett.

De a csendet a nemzeti színház kardalnokai rendesen csakhamar megzavarták, kik szintén megjelentek, de szerényen csak az ablakok alatt, hogy egy szép kardallal fejezzék ki pártfogójuk iránti hódolatukat.

Midőn a kardal végszavai csöndesen és búskomolyan elhang-

zának az éjben, felhivattak a dalnokok, hogy a dúsan megrakott asztalok körül kedvök szerint láthassanak az étkezéshez, melynél András napján boldog, boldogtalan szívesen látott vendég volt, és mi szeme s szájának tetszett, lakomázhatott.

E közben a felköszöntések élcesen, vidáman válták egymást, éltették a háziurat s családját, a bájoló hölgykoszorút, a kiválóbb jelenlevőket, de mindennél nagyobb hévvel a haza virulásáért emeltek pohárt, s hazafiúi lelkesedéssel hangzának minden ajkról a szívből jött: éljenek.

Szülőim házában András napja mintájára, de kissé szűkebb társasági körben, évenként két névnapot ünnepeltünk meg: atyám és anyám tiszteletére, János és Erzsébet napját.

Valódi szellemes magyar elem gyűlt ilyenkor össze, s volt, mint Fáy András házában is, szavalat, zene, ének és tánc. A tudós urak s írokon kívül, a nemzeti színház jelesebb művészei közül is jelen volt többnyire Egressy Gábor, ki egy ily alkalommal elragadóan szavalta el Garay „Kont“ című gyönyörű balladáját; ott volt még Laborfalvi Róza, Lendvai Márton, a nagy művész, a néhány év előtt elhunyt jeles színművésznek apja s ennek neje, a régi Lendvainé, kinek ezüst csengésű hangját s elbájoló, meleg játékát, feledhetlennék mondá Vörösmarty.

Es volt a társaság komoly részén kívül mulató fiatalság s vidáman táncoló gyermekserég; öröm volt látni a mosolygó arcokat; fesztelen kedélyesség jellemzé a hangulatot, melyet asztal felett az elmés és szellemes felköszöntők fűszereztek.

Ma már ilyen mulatságok nincsenek többé; komoly tudós urak nem vesznek részt a fiatalság örömeiben, míg viszont a fiatalság, fájdalom, nem nagy bámulója a tudós uraknak, nem lelkesül oly hévvel egy nagy név hallatára, mint akkor lelkesültek, midőn a szellemélet megkezdte uralmát, midőn az ébresztők nyomán tömegesen keltek fel a követők.

Jól emlékszem, mi csodálatosan felizgatott, mi ideges szorongást érezék, midőn Pali bátyám, ki hat-hét évvel is idősebb volt nálam, vele született élénkségével arról beszélt nekem, hogy azok a nyájas tudós urak és költők, kik házunkat oly sűrűn látogatják, halhatlan nevű férfiak, mert ezek műveikben még akkor is élni fognak, midőn mi valamennyien régen meghaltunk, hogy nevőket a mi unokáink is fogják ismerni és tisztelni; s ezért ők nem is olyan emberek, mint a mindennapiság többi teremtményei.

Ily beszédekhez édes anyám szép történetei s tündérmeséi, s a nemzeti színház előadásai is járulván, hova anyám bennünket is gyakran elvitt, olyan varázshatást tőnek reám, mint kis leánykára, hogy valóságos könyvlázat éreztem, ha olykor én is elmentem dajkámmal, Julimmal, az anyám által megrendelt köny-

vekért, s a Trattner-Károlyi-féle nagy könyvkereskedésbe jutva, ott némán körültekinték.

Mi csodálatosan szorongott kis szívem a sok könyv között! Mintha egyenesen a halhatlanság ragyogó világába jutottam volna.

Teli édes anyám szép meséivel, írók s költők hatásai alatt fejlődve, Pali bátyám élénk magyarázatai által felcsigázott képzelődésemmel, ideges boldogságtól szinte remegett egész keblem a gondolatnál: Vajon e között a sok, oh, oly roppant tömeg és elérhetlen könyv között, melyiket írhatta a nyájas Fáy András vagy a komoly Bajza? Melyiket Vörösmarty vagy Jósika Miklós báró? A jó kedvű Sontag Gusztáv kapitány víg elbeszélése vajon melyik könyvben lehet? gyermek képzeletem szerint e mindig derült jó öreg úr csak valami mulattató dolgot írhatott. Az öreg Szemere Pál műveinek is bizonynyal itt kelle valahol lennie.

Hát még a sok mese, melyet hallék, a szebbnél szebb tündérrege, hol, melyik könyvben lehetnek megírva, s mi neve volt írójuknak?

Ily megfejthetlen kérdésekkel ostromolva önmagamat, úgy nézegettem körül a könyvek között, mintha a csodák és ábrándok világába jutottam volna be, melynek levegőjét beszívni is mulattatott és csaknem kábított.

Oh mi vágytam volna fenn és lenn a sok könyv között ke-resgélgni, kutatni kis kezeimmel; mint törtem rajta fejemet, hogy mikép juthatnék a legeslegszebb történet- vagy meséskönyv közelébe.

Sőt az is eszembe jutott, hogy hátha képek is díszítik a könyvek egyikét vagy másikat. Hiszen anyámnak is volt elég képeskönyve. A napkirály meséje például, s a gyönyörű fekete-szemű napkirályné, Flóra, vagy a színművek közül a „Tékozló“, ha illusztrálva volna. E mű gyermekphantasiámat ez időben nagyon elfoglalá, s a szépek-szépe, Laborfalvi Róza tündérruhában, mint Cheristane, ott lenne ábrázolva!

E gondolat megkapott.

Ha láthatnám e képet, csak egyetlen egyszer, csak egy rövid pillanatra!

Úgy tetszett, mintha egész kis mennyországot tárna fel előttem, ha láthatnám e képet, mely akár Flórát, a napkirály mesékből ismert ragyogó szépségű nejét, akár Cheristane tündérleányt ábrázolná is, Laborfalvi Róza képét adná vissza, mely kép azonban nem létezett a könyvekben, mivel azt csak ábrándjaim teremtek lapjaik közé.

III.

Fáy András hatása a gyermekszobában.

A szellemláz, mely fejlődésem idején kezdett uralkodni, ragálylyá vált a gyermekek között is, mint önmagamon tapasztalám.

Pali bátyám, ki gyakran megfordult Fáy András házánál, Gusztáv barátját látogatandó, a lelkes öreg úr szellemétől áthatva, verseket írt, s fejszójét nagy fába vágva, első kísérletül, mindjárt Hugo Viktor drámáit kezdé lefordítani.

De maga is gyermek lévén még, nagy buzgalmában kis játékszínházat is állított fel, melyben az én és kis nővéreim öröme s őszinte bámulatára, apró papir emberkék, színezett kis alakok adták elő részint a mi legnagyobb tetszésünket megnyert Pali bátyám fordításait, részint azon műveket, melyek a valódi színházban leginkább elragadtak bennünket.

Később mi is elkezdtünk színházat játszani kis nővéremmel; a látottak nyomán improvizáltunk különböző színműveket. Aranyos és ezüstös papírral cifrázott sajtószerű öltözeteket gondoltunk ki, melyek, ha jó és finom izlésnek nem is feleltek meg mindig, saját meglegedésünket mindenestre megnyerték. A néző közönséget rendesen türelmes Julink személyesíté, ki, ha nagy élvezetében el-el bólintott is néha, felriadván, annál nagyobb tapsviharban tört ki, s mi szerepeinkkel buzgón elfoglalva, sem szenderét, sem a többnyire helyén kívüli tapsokat számba sem vettük, csak folytattuk az előadást.

Pali bátyám külön játszott barátai s iskolatársaival hazafias szellemű, háborús darabokat, de csak vasárnap délutánoként. Itt már minden szabályosabban ment, a fiúk sokkal nagyobbak voltak nálunk, s inkább megfeleltek feladataiknak. Én és nővéreim csak mint néző közönség szerepeltünk e vasárnapi délutánokon, s mind addig még a szomszéd szobába sem volt szabad lépniük, míg a szereplők mindennel kényelmesen elkészültek. Feszült várakozással vártuk a jelt, s csak mikor Pali bátyám háromszor összecsapta kezét, akkor siethettünk élénk várakozással helyeinkre, hol oly csendesen viseltük magunkat valamennyien, mintha valóságos színházban lettünk volna. Ha Pali bátyám Zrinyi Miklóst vagy Hunyadi Lászlót személyesíté, szép szavalatával könyekig megindított bennünket, míg egyik iskola társa, Székely István, mindig bohókás szerepet mutatott be, s kis közönségét úgy meglegetteté, hogy meglegedhetett az önkéntelen tetszésnyilvánításokkal.

De alig vette észre a lelkes öreg úr, Fáy András, a fiúk ilyenemű kísérleteit, midőn arra serkenté és buzdította őket, tanulnának be a kis leánykákkal együtt néhány szindarabot, s adnák

elé társaság előtt, hogy egy részről ügyesedjenek, más részről pedig, hogy terjedjen ezáltal is a szeretet a színművészet iránt, s váljék minél népszerűbbé az irodalom s művészetek pártfogása.

Már a gyermeknek is éreznie kell azt fiam, hogy mindent, a mi szép és nemes terjeszteni kell. A honszekeretet magába zárja a fellángolást az irodalom s művészetekért, s a szív, mely hazájáért lelkesül, már mint gyermek is magasabbra vágyik. Vegyének elő Vörösmarty és Kisfaludy Károly színműveit, igyekezzetek felfogni s visszaadni a bennök foglalt szellemet, s ha törekvéstek csak félig sikerül is, meg lesz közönségtek elégedve, s a jutalmat számatokra azon önértet adja meg, hogy mi korotoktól s erőtöktől telt, megtevétek ti is a művészet és irodalomért.

Igy beszélvén az öreg úr, a fiúkat elragadta s úgy felbuzdítá, hogy tán életüket is egyhangúlag feláldozták volna a szépért és jóért, ők legalább valamennyien meg valának erről győződve.

És kerekedett azonnal két valóságos gyermekszínházunk, minden díszítménnyel felszerelve s ellátva, egyik Fáy Andráséknál, az úgynevezett tekéző szobában, mely hátul egészen különállt a lakástól, s mint nagy, téres helyiség, megfelelt a célnak, a másik színház nálunk lett felállítva, egy szintén nélkülözhető nagy, különálló teremben.

A közreműködő fiúk közt Pali bátyámon kívül, ott volt Fáy Gusztáv, ki művészi zongorajátéka által már akkor kitűnt; továbbá a kiváló szép Magyar József, ki a forradalom alatt vitézül harcolt s el is esett mint alig 22—23 éves reményteljes ifjú; Székely István, kit ügyességéről fentebb is említék már, a későbbi jeles gordonkász, Székely Imrének, az ismert zeneszerző és zongoraművésznek öcsése; a kedélyes és jószívű Fáy Ferenc, Gusztávnak unokatestvére; Nagy Károly stb. A szereplő urak közt hatod, sőt hetedéves gymnasisták is voltak, s hozzájuk képest a közreműködő leánykák, én és nővéreim t. i. kissé aprók lehetünk, miután azon időben magam is alig láttam még kilenc tavaszt, de azért igen jól ment minden, mert Thalia e kis papnői ügyesek voltak, s ez pótolta, mi magasságukból hiányzott, míg más részről a korszellem is különbözött a mostanitól; azon időben a tanuló fiú tizenhét, tizennyolc éves korában is még félig gyermek volt, bálokra vagy épen kalandokra gondolni sem mert volna, s szerénységében nagyon beérte játszótársakul e téren kis leánykákkal is.

Színházunk megnyitása Erzsébet napján történt, Vörösmarty „Árpád ébredése“-t adtuk elő.

Hogy ki választá épen e komoly irányú darabot, arra nem emlékszem, de azt hiszem Pali bátyám, ki a magyar történet nagy

hőseiért annyira rajongott. Arpádot, mint legidősb a fiúk között, ki különben is színésznek készült, s Fáy Andrásnak pártfogoltja volt, Nagy Károly személyesíté, elég jól; a költőt, hogy szép szavalata mellett díszes fekete magyar ruhája is érvényesítve legyen, Pali bátyám, mint mondák, jó felfogással s nemesen adta elő. Fáy Gusztáv önjellemevel ellenkezőleg, mint „Irigység“ működött; a „Kajánság“ szerepét Fáy Ferenc választá, mint „Gúny“ Magyar József, mint „Részvétlenség“ Kozák István szerepelt stb.

Székely István, ki igen ügyes színész lett volna, két mellékszerepet vállalt, a derék napszámost személyesíté élénk kifejezéssel, ki a nemzeti színház építése körül sokat fáradt s díjat nem fogadott el, s a hazafias szellemű apát, ki kérdezetgő, s színházat még nem látott fiacskájának magyarázza a nemzeti színház feladatának fontosságát.

A fiúcskát Vilma nővérem arany fűrtökkel körözött fejével, fekete bársony kis fiú öltözetben, igen értelmesen és kedvesen mutatá be, míg Etelke nővérem kis lényétől telhető méltósággal igyekezett ábrázolni a lelkes „második hölgy“ néhány szóból álló szerepét s rövid aljú piros cachemir díszesen felcsokrozott ruhácskájában, dús szőke haja közt néhány szál piros virággal, olyan formán tűnhetett fel nyájas gömbölyű kis arca s egész lénye, mint egy beszélgetésre nyilott kis mozgó rózsabokor. Mellette én, az övéhez hasonlóan díszített s hasonló rövid de világoskék cachemir ruhámban, hajam között izletesen piperézve nefelejts füzerekkkel, mint „első hölgy“ jelentem meg, szintén törekedve a szerep méltóságát kifejezni, s módosan és illőleg adni elő mondandómat.

Hermin nővérem — kit családi körben Minikének nevezünk s nevezünk mai napig — legyen hát itt is; Minike, a kisérő szóotalan hölgyecskék számát lett volna hivatva szaporítani, — hiszen azért viselé szép új fehér ruháját, derekán széles rózsaszín szalaggal átkötve s rózsakoszorúját ragyogó szőke fűrtel felett, — de kicsi lévén szegényke még az ily néma szerephez is, s e mellett titkon bizonyosan rég azon törve fejét, vajon mi-kép is juthatna a kedves és jó mama oldala mellé, alig lépett ki velünk együtt, midőn nagy szemei felfedezék a keresett anyát, s gondolni és határozni nála egy lévén, szépen végig lépdelt a kis színpadon, s habozás nélkül iparkodott a színtért világító lámpácskák között, kisérve a nyájas néző közönség vidám kacagásától, egyenesen anyámhoz.

Ezen rögtönzött kis esemény nem volt ugyan a színműhöz tartozó, de igen jól sikerült azért, s maga Vörösmarty is tesszéssel s jóízű nevetés mellett tapsolá meg művének ezen közbejött s nem várt fordulatát.

Az első hölgy szerepe csak kisebb fele volt az én Erzsébet

esti feladatomnak, mert e mellett, miután a kis hölgyecskék segítségével távoztam, künn, az e célra rendezett kis öltöző szobában hirtelen át kelle öltöznöm, magynéném, Bajzáné segélyével, ki szerepeimre is betanított, hogy a rémalakoktól üldözött színésznőt személyesítsem. Dús és hosszú hajamat kibontva s szétszórva, hófehér egyszerű kis ruhát ölték e célra.

Szelid, nyájas, de ideges s könnyen megrettenthető leányka valék: ha zongorázni vagy valami költemény szavalatára felszólítattam — mert tudtam százat is — s nem jó szántomból s felhivatlanul zongoráztam vagy szavalék, zúrhangok s zavarnál alig éreztem egyébre képesnek magamat, de játszani vagy táncolni, habár kis színpadon és közönség előtt, oh ez egészen más volt, ez mégis mindig csak játék s mulatság maradt! Hiszen bábúinkkal s képeinkkel is elégszer játsztunk színházat, sőt mint említém, magunk is rögtönöztünk előadásokat, s talán ez fejté meg, hogy egyszerű természetességgel adtam elő mindkét szerepemet.

Mint színésznő kétségbeesve futék elő széthontott hajammal, fehér ruhámban üldözve, követve a rémalakoktól, s oly természetesen ajultam el, mintha teljesen beleéltem volna magamat az agyon kínzott szegény művésznő helyzetébe. S ez így tartott végig, úgy hogy valóságos tapsvihar között folytattam s végeztem be e második szerepemet. Előadás végeztével bokkrétákat dobáltak gyermek lábaim elé, koszorúkat nyújtottak át; a tudós urak nyájas arcokkal szépeket mondtak, Lendvayné össze-vissza csókolt, a kis Lendvaynének nevezett, mialatt a legszebb rózsakoszorút homlokomra, hajam közé tűzte.

De megszólalt a színtérről a csengettyű, s így az elismerésekkel túlságosan is halmozó nyájas közönség köréből hirtelen távoznom kelle, mert hátra volt még ez estére egy fontos teendőm.

Öltözetemnek gyors változtatása nélkülözhetlen vala, az üldözött színésznő szétszórt haja s egyszerű ruháinak át kelle alakulni mosolygó, csecse-becse kis öltözzé, mivel a komoly színmű után, s mintegy vidámabb befejezésül, az ezen alkalomra betanult cachucha táncot is be kelle mutatnom, s anyámat nevenapjára azzal is meglepnem.

Az én kis gyermek koromban nagyon divatos volt a leánykákat egyik-másik bájos spanyol táncrea betaníttatni, hogy ügyesedjenek, s a hajlongalások, melyek e táncokat kitüntetik, mozdulataikat a kicsinyeknek kecsesekké tegyék. Mi engem a cachucha betanulására különösen alkalmassá tett, az volt, hogy lábujjhegyeimen oly könnyedén jártam-keltem, sőt futottam, mint bármelyik művészi táncosnő, s így a kedves Esmeralda képletes cachuchája, melyet Elsler Fanni megdicsőített, oly karcsú, nyulánk kilenc éves kis leánynak, minő én valék, elég kedvesen ill-

hetett. A csettegő castagnettekkel csakhamar megtanultam banni kezeim ujjai között, melyek a tánc minden mozdulatát s lépését kísérik.

De cachuchám hatását jó anyám s mindenki meglepetésére az is nagyon nevelte, hogy varázsos zenéjét Fáy Gusztáv művészi ujjai adták elő zongorán, ki Erzsébet estéjén kedvemet fokozni óhajtva, önként ajánlkozik táncomat játékaival kísérik.

E szívesség azért volt meglepő az ifjú művész részéről, mert köreinkben tudva volt, mi nehezen lehetett őt nagy kérelmekkel is arra rábírnai, hogy hallassa szép játékát. De ezúttal kivételt tőn Pali bátyám kortársa, ki annak dacára, hogy ez időben már felsőbb gymnasiumi hallgató volt, az én kis kilenc éves személyemet állandó hódolatával vette körül, s jósága s kedvezéseinek nem volt irányomban sem vége, sem hossza.

A színmű befejeztével gyorsan átalakult tehát a színtér, s előkerült a háttérben felállított emelvényen a bűvös bájjos zongora.

Fáy Gusztáv az „Irigység“ kígyókkal átfuttatott öltözetét, egyszerű fekete salonruhával cserélvén fel, leült a megvilágított zongora mellé.

Ezalatt Bajzáné az én öltözetemet ügyes kezekkel s jó izléssel alakítá át; csinos csokrokat tűzött rózsaszalagokból fehér ruhám felhúzott ujjaira, s derekamat hasonló színű övvel kötven át, lengő végeit ruhám legaljáiig bocsátá alá sötétebb hajamat pongyolán, de nagyon helyesen össze igazgatta s köté oly ügyesen, mintha eszményi fűrtjeim lettek volna, s a Lendvayné által feltűzött rózsafüzért, melyről hátul szintén hosszú rózsaszín szalag függött le, mint egyedüli dísz, fejemen hagyta, nemcsak azért, mert jól illett az, de azért is, mivel oly büszke valék reá, hogy viselhetem. E közben, hogy tétlenül ne álljak, a castagnettek zsinórjait középső ujjaimra fűzém s kigyúlt arccal vártam, figyelém, míg a függöny felgördül.

Ez csakhamar megtörtént.

A tapsok szüntével, melyek Fáy András fiát a zongora mellett üdvözlék, megkezdé játékát az ifjú művész.

Mintha most is hallanám a cachucha szép zenéjének valóságos phantáziáját, mert Fáy Gusztáv játéka nem kíséret, hanem ábránd vala. Mintha tanulmányozta volna ezen tündéri tánc költészetének szellemét, oly gyönyörűen sikerült előadása.

Néhány szép, erőteljes bevezető accord s művészi, gyöngy-tiszta futam után, mintegy föllelkesülve önerejének érzetében, ujjai alatt zengeni, dörögni látszott minden hang, viharként tombolva a billentyűkön át, mintha a művészet mindent elragadó hatalmát mutatná be. Majd csendesedni kezdett a nagyszerű zenevihar, s lágyabb, szelidebb változataival bájolt és andalíta mind

addig, míg nem egészen váratlanul, varázsos könnyűséggel s kedves fuvolaszerű átmenettel, a cachucha bővülő dallamába olvadt belé.

E hangokra előfuték, könnyedén nyájasan, a tapsokat keces bókokkal fogadva, s elkezdém a táncot.

A lábujjhegygyel való könnyed mutatványokat csendes, lágy hangok kísérek, mintha tündérkertben ezüst harangocskák zengettek volna, valami kis tündérleány lebegését kísérve. Midőn a játszi fordulatok, az enyelgő hajlongálások következtek, a zongora oly kedvderítően csengett, bongott, zengett, zúgott, hogy derűltég kapta meg az egész közönséget, mintha az ifjú művész rögtönzése a szíveket is megtáncoltatta és elragadta volna.

Egy szóval a zene nem csak kísérte, de emelte a táncot, oly összhangzást idézett elő, mely hatott, s közönségünk tapsolt s éljenezett, s nem tekintvén, hogy mi Fáynál a művészet, nálam csak gyermeki naiv kísérlet vala, az irányomban oly jó indulatú nézők, megoszták köztünk a babért, s Fáy Gusztáv elég udvarias, szerény és önzéstelen volt beérni fél babérjával, s az est egész dicsőségét nekem engedni át.

Es e jól sikerült estély után én levék a két gyermekszínház kis hősnője, primadonnája; a tudós urak, írók s művészek kedvence, a közreműködő úrfiaknak hódolata tárgya, kit kényeztetni s kitüntetni, divattá vált köreinkben.

Fáy Andrásék kis színházában szerepeltek ugyan nálam sokkal idősb s nagyobb leánykák is, de hasztalan voltak nagyobbak, hiába törekedtek fölém emelkedni, András napjára s minden más alkalomra is, mindig engem kértek fel főszerepvivőnek.

Kisfaludy Károly „Vakontöltve“ című vígjátékát adtuk elő az öreg úr nevenapjára.

Pali bátyám lázbetegségből alig gyógyulván fel, csak mint néző vehetett részt előadásunkon ezúttal, s így a szerencsés Keresztit, Fáy Gusztáv, a rászédett Bodort Fáy Ferenc, a bohókás Pista inast, Székely István, az apát Nagy Károly s leányát, az elmés Julcsa kisasszonyt, én személyesítem oly jó kedvvel és sikerülten, hogy tapsok között nyert kis csinos bokrétaim- s díszes koszorúimat alig győztem haza vinni.

Midőn távozáskor anyám felöltőjét maga a házi úr igyekezett ugyan felsegíteni, de nagyon rövidlátó lévén, csak összecsavarta a köpenykét, s majd ujjait, majd gallérját, majd alját fordítá felülre, úgy annyira, hogy szívéből nevető anyám, végre is hatalmába keríté sajátját, s gyorsan s ügyesen magára is ölté, nehogy az udvarias öreg úr egy új merész kísérlettel még egyszer megkísértse a köpenyke felsegítését, így szólt anyám mosolygva Fáy Andráséhoz a kis húza-vona után: Komám ugyan fel-

buzdítá az ifjúságot; apraja, nagyja mind csak művész, író vagy zenész óhajtana lenni.

Igy van az jól kedves komám asszonyka, viszonzá kedélyesen az öreg úr, hadd törekedjenek a szépre és jóra már első ifjúságukban. Hadd edzzék s kísértgessék meg szárnyaikat már idejekorán, úgyis ritkán emelkedhetünk oly magasra, mint első reményeink ígérék, s ifjúságunk nemesebb vágyai hitegettek. Ha buzdításom hatott, folytatá nem titkolható felindulással, s a kezeim által meleg szeretettel elhintett mag termékeny talajra levén, kikelt, s itt-amott virágot és gyümölcsöt is terem, jutalmat gazdagon megadja azon remény: hogy nevem a jövő nemzedék ajkain, talán áldás mellett fog említettetni. De térjünk át a mai sikerült előadásra, tevék hozzá felvidulva, melynek fénypontja, ismét a mi kedves kis Mariskánk volt, hadd mondjam ki szívem szerint: hogy nem ismerek mai napság olyan kedvemrevaló kis leányt, mint komám asszonyka Mariskája; s hogy különben menyet magamnak, s kecsesebb és vonzóbb kis feleséget mint ő, gyertyavilág mellett sem kereshetnék egyetlen fiam számára.

Igy végződött a reám nézve akkoriban oly nevezetes és mulatságos Érzsébet és András napi estély, melyekre ha most visszatekintek, alg hihetem magam is el, hogy ama boldogan mosolygó kilenc éves kis leány nefelejts szemeivel, hosszú sötét-szőke s mégis aranyfényű hajával, ki oly áhitattal igyekezett fel fogni Fáy András ezen komoly szavainak értelmét, csakugyan én lehettem volna valaha.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

RÉVAI LATIN VERSEINEK KIADÁSA.

Határjelt, még pedig meglehetősen kiemelkedőt képez Révai irodalmi ösvényén a „Latina“ megjelenése.

Jóformán elkülöníti ez pályájának azon stadiumát, melyen két évtizeden át túlnyomólag a verselés, kiváltképen magyarul lantolás által igyekszik vala a költői hírnév kivívására, azon utóbbi időszakától, melyet már aztán kevés kivétellel élete fogytáig legtöbbsnyire a magyar nyelvtudomány rendszere megalkotásának szentelt.

Nem mondhatni, hogy valamely rögtöni átváltozással történt ez az átmenet; nem is végleges szakítás ez a költőies kedvveléssel: de még is föltetszően elütő amattól. — Több tekintetben ki fog e módosulása világlani úgy szellemi munkásságának, mint realis viszonyainak további részleteiből.

az idő viszontagságai ellen magukat biztosítva, nyugodtan kére-
hessék a mindenhatót, miszerint szüntesse meg a városra mért
kemény csapásokat. A városi tanács azonban e törvénybe ütköző
tettüket 1763. augusztus 19-én feljelentette a helytartótanácsnak,
honnét az a szigorú rendelet érkezett, hogy a protestánsok ima-
háza azonnal szétbontandó, s a létrehozók ellen szigorú vizsgálat
indítandó. A tanács e rendeletet végre is hajtotta, s az oratorium
deszkáit, melyeket a fő kormányzószék rendelete értelmében, a
szegények közt kellett volna valláskülönbég nélkül felosztani,
november 5-én tartott ülésében a katolikus egyházak közt ren-
delte felosztani.¹⁾

TAKÁTS SÁNDOR.

RAJZOK A MULTBÓL.

IV.

Székács József idejében egy confirmatió.

Nem voltam még tizenhárom éves sem, midőn atyám egy
napon szobájába hívott be, komoly, csaknem ünnepélyes arccal.

Anyám várt reánk, s mélyen elmerülve látszék lenni. De
midőn beléptem, elmosolyodék, bár szemeit könyek fátyolozták.

Rövid bevezetés után atyám azt kezdé fejtegetni, mi nagy
és szent esemény a gyermek életében a confirmatió, mi feledhet-
len és megindító a pillanat, midőn először járulunk életünkben
az úr asztalához.

Miután nemsokára tizenhárom éves, s így csaknem serdülő
leány vagy kedves gyermekem, — mondá folytatólag, — itt az
ideje, hogy komolyabban kezdj gondolkozni, s mindenekelőtt a val-
lásra nézve légy tisztában önmagaddal, a melyet követendő leszesz.

E szavak után szünetet tartott, s mialatt kétszer-háromszor
végig sétált a szobán, én szívdobogva, felindultan néztem anyám
arcára, mintha onnan előre leolvashattam volna, mi még követ-
kezni fog.

Tudod kedves leányom — kezdé ismét atyám előbbi csön-
des modorával — hogy te vagy nővéreid között nem csak a leg-
idősebb, de minden esetre elég szellemes is ahhoz, hogy példádon
induljanak. Atyád lutheránus, anyád kálvinista; a két vallás kö-
zött, mint sokszor magyaráztam, igen csekély a különbség, de
nagy volna szülőid bánata, ha gyermekeik nem ugyan azon hit-

¹⁾ 1763. nov. 5-én, 22. városi jegyzőkönyv 256. lap.

felekezeti úr asztalához járulnának s nem egy vallásnak lennének követői. Pali bátyátok régen confirmáltatott, s mint apja, lutheránus lett. Nővéreid közöttt mindenben te vagy az irányadó, kedves Mariskám, neked kell nevékben is határoznod. Anyádnak s nekem legjobban esnék, ha ti is bátyátok választását követnétek. De saját szíved szerint határozzál azért gyermekem; ha érzelmeid anyád vallása felé vonzanának, mi megnyugszunk választásodon, még ha talán fájna is határozatod.

Úgy van kedvesem — tevé hozzá anyám szeliden — kívánságunk valóban az, hogy valamennyien egy valláson legyetek, rábeszélni azonban semmire nem akarunk.

Meglepetten néztem egyikről a másikra; kérdés lehetett szemeim tekintete, és ezer kérdést dobogott egyszerre izgatott és gyermeki szeretettől remegő szívem.

Bölcsőmtől fogva a legvallásosabb nevelést nyertem, este és reggelként nem szokásból, de hittel imádkoztam, a felett azonban soha nem jutott eszembe gondolkozni, vajon atyám- vagy anyámnak vallása jobb s igazabb-e, előttem mind a kettő egyenlően szent volt, s csak mivel úgy hallám, hogy a fiú apja, s a leány anyja vallását szokta követni, ezért gondolám e percig, hogy mint anyám, úgy én is, nővéreim is kálvinisták leszünk. Igaz, hogy sokkal sűrűbben jártunk együtt a lutheránus egyházba mint a kálvinista templomba, hogy az emelő oltár előtt oly igaz áhítattal imádkoztam kis gyermek koromtól fogva. Ezt azonban csak Székács vonzerejének tulajdonítám, kinek egyházi szónoklataira valláskülönbség nélkül csődültek a hallgatók. Leírhatlanul meglepett s zavarba hozott tehát egy pár pillanatra az előmbe terjesztett kérdés, s a reám ruházott nagy felelősség megdöbentett.

Én határozak nővéreim nevében is?

E gondolat égetett; de látva szülőim várakozás teljes vonásait, s izgalmát, hevesen öleltem meg egyiket a másik után, s mindnyájunkra nézve óhajtásukat választván irányadóul, kijelentém magam s nővéreim nevében, hogy mint Pali, úgy mi is atyánk vallását fogjuk követni.

Ezt vártuk is tőled, mondá atyám kezét áldólag emelve fejem fölé, míg anyám összecsókkolt, s a szeretet legmelegebb szavait suttogá fülembé.

Még az nap estve átadta atyám a vallástant is, melyet, előre látva határozatomat, Székácstól már el is hozatott, s a következő nap délelőttjén megjelentem a vallásórán, s áhítattal hallgattam Székács József előadását, mely, valamint egyházi szónoklatai, mindig gyújtott és ihlető is volt, s a szívet és észet egyenlően kielégíté.

Előadás végeztével a lelki pásztor egy csomó sötét kötésű

„bibliát“ hozatott elő, mely magába zárta az ó és új testamantumot.

Tartsátok meg a jövőre is emlékül e szent könyvet, kedves gyermekeim — kezdé Székács a „biblia“ kiosztása közben — s ha majdan egykor olyan napokat értek, melyekről elmondhatjátok, hogy „nem szeretem ezeket“, merítsetek vigasztalást e könyvek könyvéből, melyhez ha hittel fordultok, föltaláljátok benne, mit kerestetek.

S a jó öreg könyvet megtartám emlékül, s bírom mai napig. Sokszor volt vigasztalóm nehéz napokon! Válságos időkben, ha felütém lapjait, mintegy erőt s enyhülést keresve, mindig oly helyen nyílt meg a könyv, hol a szívet a megszakadástól, csak a vallás szavai menthetik meg olykor.

A félévi tanfolyam alatt én levék Székács legkedveltebb tanítványa, kit számtalanszor kitüntetett. Feladványait örömmel írtam le s tanultam meg, előadásait látható érdekléssel, feszülten hallgattam, s így kifogása ellenem nem is lehetett.

Mint többnyire minden tanítványára, úgy reám is nagy hatást gyakorolt a kitünő hitszónok. Előre örvendék minden nap a vallásórának, s őszintén elbúsított, midőn eszembe jutott, hogy nem sokára végképen befejezzük a tanfolyamot.

Mindig vidáman jelent meg tanítványai között a jeles férfiú, látható öröme telt az ifjúság vezetésében. A készség és jó kedv, melylyel e részben hivatását mind végig betölté, — mert hiszen mint püspök és aggastyán sem engedé át eme kedves kötelességét valamely segédlelkésznek, — visszhangot ébresztett a gyermekeknél is, s mint én elmondhatom s tanúsíták utánam nővéreim, hogy alig volt közöttünk egy-kettő, kivel megelégedve ne lehetett volna, ugyanezt állíták gyermekeim évtizedek mulva, egyik úgy mint a másik, a hogy korra nézve következtek egymásután. Székácsnak ritkán volt oly tanítványa, ki nem figyelt előadásaira, mert nála soha nem szunnyadt a szellemébresztés hatalma.

Mi élénken festé Luther Márton életrajzát; a lelkes alapító férfias, kitarító jellemét, mi erőteljes színekkel ecsetelé; s feltüntetvén mellette kortársát s kebelbarátját, a szelid Melanchton Fülöpöt, mindig saját szelleme visszhangjai voltak.

Midőn a magasztos barátságáról és szeretetről beszélt az Isten-ember példája szerint, hatalmas szónoklatának hatása alatt emelkedni érzé keblét minden tanítvány, s jobbnak, nemesebbnek képzelvén ki-kí magát, pillanatokra legalább, fenköltebb szempontokig emelkedék.

A következő tavasz áldozó csütörtökén éltem először az úr vacsorájával. — E napnak minden legparányibb eseménye is, e percig tisztán emlékezetemben maradt.

Szokatlan jókor reggel fölébredék, s első gondolatom természetesen a confirmatio volt. Felültem ágyamban, hogy rögtön öltözni kezdjek, — de tekintetem egy díszesen kötött imakönyvre esett, melylyel, mint szívem egyszerre megsugallá, anyám lepett meg, e fontos nap emlékére. — Megindult valék különben is; Székács annyi ihlettel készített elő megelőző napon különösen engem, az ünnepélyes vallási szertartásra, — s mint leányát az úrban, oly szentatyai jósággal intett, figyelmeztetett, hogy valamint eddig, úgy ezentúl is a szerénység legyen feltűnő rajtam, s külső előnyeit, melyekkel felruháztatám, tekintsem muló semmiségnek, melynek értéket csak az szerez, ha belsők szépsége s a szerénység tülemelkedik rajta — mint mondám, különben is megindult valék, s elég volt megnyílt, fogékony szívemnek az imakönyv látása, mely anyám szeretete s áldásaként tűnt fel zemeim előtt, hogy megeredjen könnyeimnek zápora, hogy sírással enyhítsek túlságig telt keblemen.

Miután fölkeltem, anyámhoz sieték, s zokogva borultam szerető keblére; forró könnyhullatás közt áldott meg s nyájas szavakkal nyugtatgatva, azt susogá, hogy atyám, Pali és Etelka kíséretében ő is azonnal jó utánam a templomba. Ezt úgy is tudtam, s mégis oly jól esett hallani, úgy megvigasztalt, hogy szinte könnyebb szívvel mentem atyámhoz áldását kérni, — s megölelni bátyámat és nővéreimet.

Ezután öltöztetéshez kellett látni. Anyám, mint minden nap, ezúttal is sajátkezüleg fésülte meg igen szépen, hosszú, kétfelé választott hajamat, s alkalmoszerűleg, néhány szál friss, fehér rózsabimbócskát tűzött közé. — Azután fehér selyem alsószoknya fölé, felöltém könnyű, izlésesen készített fehér ruhámat, melynek halványságával arcom színe, mint magamnak is feltűnt, vetékedett e napon.

Elkészülve, imakönyvem szívemhez szorítám, s hogy megindulásom ne nyugtalanítsa szülőimet, hirtelen lefuték Julim kíséretében a kocsihoz, mely a templom elé volt szállítandó.

A confirmatiót az egyházban a vizsga előzte meg, mit nem épen lehetett üdvös szokásnak mondani, miután oly fogékony s ideges leánykák akadhattak is, minő én valék, s a következés be is bizonyítá, hogy jó lesz e szokáson változtatni.

Annyira meg valék hatva, izgatottságom s mély rendülésem oly nagy volt, hogy Székács kérdéseit, főképp eleintén, alig értém. — A mily elfogulatlan valék, midőn kis leány koromban színházat játszottam, vagy Fáy Gusztáv szép zongorázása mellett a cachuhát táncoltam, — ezzel ellentétesen, mély rendüléssel álltam a confirmatio reggelén az oltár előtt, s meghatott kedélyem, felindulását azon körülmény, hogy a vizsga a templomban tartatik, természetesen, még inkább fokozta. Az ismert oltárkép

Raphael remekműve, mely üdvözítőnk mennybemenetelét ábrázolja, s mely előtt anyámmal oly gyakran s buzgón imádkoztam együtt kis gyermek korom óta, a megindulás ez ünnepélyes pillanataiban, megelevenült szemeim előtt, az alakok mozdulni, lélekzeni s felém tekinteni látszának, — úgy hogy csaknem fogyni érezém eszméletemet, — s ha később valamivel nyugodtabb lettem is, feleletimet azért csak alig hallható hangon ejthetém.

Látható felindulásom úgy megdöbenté magát Székácsot is, hogy még ez napon örökre eltörölte a régi szokást, s az egyház falai között ez lőn az utolsó vizsga. A következő évtől fogva mai napig, a vizsga mindig a confirmátiót megelőző napon s a nagy teremben tartatik.

Miután a mélabús orgonaszó halkán zúgó hangjai mellett, az úr asztalához járultunk, s Székács kiosztá közöttünk az első úrvacsoráját, áldást mondott minden egyes confirmált gyermek felett, kezét az illetőnek fejére téve. Azután átnyújtá mindenkinek a confirmátiói bizonyítványt, melyre az elmondott áldás szavai, mindenikére más-más, jegyezve voltak.

Midőn reám került a sor, annyira remegtem, hogy képtelen leendék leborulni, ha az oltárt környező rácsozathoz nem fogódkodom.

Ha a felettem elmondott áldás szavait a felindulás pillanataiban nem érthetém is meg, a confirmátiói bizonyítvány kezeim közt maradt, s erről ma is leolvashatom szent értelmét.

Sárgult a lap, halványok a betűk, elporlott a kéz is, a mely jegyezte, s a gyermek leányka, a kihez írta, őszült, hanyatló korú asszony ma, ki remegő kézzel s megindultan, jegyzi ide Székács József halványult sorait, a mint előtte írva vannak:

„A kedvesség és a szépség keveset jelentenek; a mely nő féli az Istent, az szerez dicséretet önmagának (Sir. 21. 30.) Az Istent féli, az, ki tisztelettel viseltetik parancsai iránt és kedvtelve csügg tökélyein. Tegyed ezt édes leányom, s ha az Isten hasonlatot megközelíteni: boldogítva boldogulni törekszel, jutalmad lesz megelégedés, az emberek tisztelete s a mennynek kedvezése!

Dr. Székács József,

budapesti evang. lelkipásztor.

A confirmátió végeztével, először is Székácsékhoz mentünk fel szülőimmal együtt, hogy mint illet, a fáradozásért köszönetet, elismerést mondjunk. Székács szelid, kedves neje nyájasan ölelt meg először is engem, s mint újon confirmáltat, üdvözölt. — Itt, szívélyes búcsút véve, egy sétatéven anyámmal, hogy szórakozzam, s nagyon is hullámzó érzelmim más irányt vegyenek. — Séta után anyám nővéréhez, Bajzánéhoz mentünk, ki ezalatt fér-

jével együtt, bizonyosan hazatért a templomból, — mert confirmáltatásomon ők is jelen voltak.

Csakugyan otthon voltak már, s Bajza fiatal rokonát, a már akkor is verselő, s később ismert nevű költőt, Lisznyay Kálmánt mutatá be nekünk, ki látogatóban volt épen náluk.

Kis leány koromban semmit nem óhajtétek inkább, mint nagy leánynak látszani. — Rokonaink s közelebbi ismerőseink jól tudták, mi nagy zavarba hoz, ha csak példázat történik is arra, hogy még intézetbe járok, vagy ha éveimet elárulák. — Nyulánk, magas lányka létemre, többet képzelék mutatni tizenhárom évnél, — mert a mostani divattól eltérőleg, én nem elvenni kívántam éveimből, de szívesen toldottam volna hozzá néhányat.

Bajza, kinek ez időben szintén kedvence valék, örömet kötődött velem e téren, s különösen most, hogy másfelé terelje hangulatomat, ellenem látszék esküdni, mert alig kezdé Lisznyay Kálmán költői erét érezve, nekem a legtúlzóbb bókokat mondani, azon virágos nyelvezettel, mely neki annyira sajátja volt, míg másnak utánozhatlan leende, midőn Bajza enyelgve figyelmezteté, hogy iskolás lánykával beszél, ki úgyszólván még csak újdonsült keresztyén, a mennyiben csak alig pár órája confirmáltaték, s még tizenharmadik évét sem töltötte be.

Ez jól volt számítva, mert valóban egyszerre kiragadott megindult hangulatomból.

Zavarom leírhatlan nagy volt.

Már épen azzal kezdék magamnak hizelegni, hogy mert fehér ruhám hosszabb volt a többinél, Lisznyay bizonyosan nagy leánynak tarthat, s Bajza régi tréfáival egyszerre leront mindent. — Hasztalan hasonlítgatott Lisznyay égi harmattal lepett hófehér karesú liliomszálhoz, és ibolyaszemű tündér leánykához, kinek arcszínét a leggyöngédebb színű, tavaszhajnalán nyílt rózsavirulás kölesnözte, — én csak annál inkább pirultam; minél inkább kötődött Bajza, nevetve gyermekes zavaromon, s minél inkább függöttek Lisznyay szemei égő arcaimon, csak anynyival jobban lángoltak azok.

Soha élénkebben nem óhajtottam volna a mesék ama talizmánával bírni, mint ez alkalommal, melyet ha az ember kebléhez szorít és azt mondja hozzá:

Köd előttem, köd utánam,
Engem senki meg ne lásson

egyszerre csak láthatlanná válik, s eltűnik helyéről szem elől, és senki nem tudja, hova lett.

V.

Hajadonkor.

Ha jól emlékszem, 1859-ben volt, midőn „Remény“ című zsebkönyvet szerkesztém, s fölkerestem az öreg Szemere Pált, egy kis művet kérvén tőle, hogy az ő neve is díszítse munkatársaim sorát.

A jó öreg úr, kit férjhez menetelem óta alig láttam, nagy örömmel fogadott, s készséggel keresett azonnal néhány epigrammot, zsebkönyvembe; kérdezősködött továbbá anyám hogylétéről, s kedélyes beszélgetésbe merült a mult idők felől, azon multról, melyben én, mind boldog kis leány, mindnyájuk kedvence valék.

Később, a jelenre térvén át, kis collégájának nevezett, s meleg szavakkal ecsetelé, mi nagy érdekeltséggel kíséri irodalmi működésemet.

Regényeim felől nagy elismeréssel, sőt lekötelező dicsérettel szólt, — mondáimat s beszélyeimet nagyon sikerülteknek jelzé, — kevés megjelent kis költeményem sem kerülvén ki figyelmét, ezeket is kiemelte egyenként, s biztatott és bátorított, hogy legyek e téren munkásabb, mert valódi költői tehetséget lát az eddig közlöttekben, — mi ifjúsági irataimat illeti, azokat a magyar irodalom termékei között e téren, az elsők közé helyezé.

„Sajátságos eltérőn intézte kedves hugocskám másokétól mind életét, mind irodalmi munkásságát — mondá Szemere Pál folytatólag, nyájas szőrszálhasogató modorával. — Ki magában hivatást érez, rendesen először is költeményekkel kíséri meg szárnyait, — a mondák és beszélyek, ezeket szokták követni, — a regényírás, melyhez tapasztalások is kívántatnak, utoljára marad. — Ön, szép hugocskám — folytatá udvariasan — épen fordítva cselekedett: először is regénynyel lépett föl, még pedig három egymásután következő, — igazat adok Toldy Ferencnek, hogy három költői regénynyel; — ezeket szép mondái s beszélyei követték, — s a költeményeket végsőre hagyta. — Igy járt el életével is. Még leány sem volt, s asszony lett gyermekből; hajadonná, szelleme, gondolkozása s egész lénye, csak férjhez menetele után fejlődheték ki, mert ha jól emlékszem, alig volt tizenöt éves, midőn költő jegyesével oltár előtt állott, s gyermek ajkkal letette a holtamiglan-holtadiglan, örök esküjét: s most, midőn asszonynak kellene lennie, nem asszony többé, hanem csupán anya, ki ír gyermekeiért, s ír gyermekeinek ifjúsági iratokat, hogy ha majd annyira megnöttek, hogy olvashatják, legyen egész kis magyar irodalmuk, — anya, ki a szülői mérhetlen szeretet mellett, az apa összes gondját s aggo-

dalmát, az anyai önfeláldozással együtt, egyedül viseli gyöngé, fiatal vállain.

Sokat felelhettem volna az öreg Szemere Pálnak, ki félig enyelgve, de nyomorúság, részvét vegyületével így enjté felejtetlen szavait, de jobbnak láttam, csak egy mosolylyal válaszolni, melyet tetszése szerint magyarázhatott. — Abban, hogy életem, viszonyaim, egész sorsom, irodalmi működésemmel együtt, váltságos és szokatlan vala, teljesen igaza volt az öreg úrnak, — többet szenvedtem, többet éreztem mint más, — de nem magam intéztem a történeteket úgy, a mint azok lefolytak, hanem végzet-szerűen húzta egyik ok a másikat maga után, — egy felsőbb hatalom rendelete szerint.

Midőn mint hajadon bevezettetém, kis, már előre ismert világomba, koromra nézve csakugyan a gyermekszoba illetett volna meg, — de miután sokkal tapintatosabb s szellemileg fejlettebb valék a legtöbb tizennegyedfél éves kis leánynál, nem volt az olyan nagyon szembeszökő, hogy beavattatám.

Különben is „sorsát senki nem kerülheti el,“ — s nekem, ki arra már hivatva valék, hogy előre siessek, hogy sodorjon az élet, mint a forgósél sodorja az ágárol idő előtt letépttlevelet, visszatarthatlanul haladnom kelle végzetes utamon.

Alig valék tizennegyedfél éves, s már a hajadonok sorába jutottam. — Anyám azon napon tölté be élte tizennegyedik tavaszát, melyen atyámmal esküvőjét ünneplé, — miért ne lehettem volna én is nagy leány tizennegyedfél éves koromban?

Sok gondolkozás s tanakodás után, végre abban állapot-tak meg szülőim, Bajzáékkal is megbeszélvén a dolgot, hogy a mennyiben a confirmáción is túl vagyok, megillet, hogy mint nagy lányt bemutatassanak köreinkben, s e célra rendezzenek nálunk egy-két táncestélyt, s Bajzáék lakásán is tartsák meg a régen tervezett összeadott táncestélykéket, hogy bemutattásom a lehető családiasan, fesz és erőlködés nélkül történjék.

Örömet, midőn e kedves hírről értesültem, csak az képzelheti, ki emlékszik még azon időre, melyben elfogulatlan szíve teljesen szabad volt. — melyben a fény mellett az árnyat ifjú szemei még sehol föl nem fedezheték, melyben hinni az embereknek oly jól esett, s oly termézetes vala, s különbséget ismerősei között csak annyiban tőn, a mennyiben egyik jobb táncos volt a másiknál, s ez mulatságosabb társalkodó, mint amaz.

Ki életének ily boldog korára visszaemlékezni képes, vagy ki épen ily rózsás korát éli, ennek nem leend nehéz átérzeni, vagy legalább elképzelni, mit azon percben érezheték, melyben a régen vágott hosszú ruhát életemben először felöltém.

Hátha még elbeszélem, hogy első hosszú ruhámnak érdekes kis története is volt!

József nádor angyal jóságú nejének, Mária Dorottya főhercegnőnek főudvarmesternője, gróf Thurnné volt, egy nemesszívú, de minden oldalról zaklatott úrnő, ki zilált viszonyai rendezése miatt tanácsokat kérni, gyakran fölkereste régi ismerősét, atyámat, s vele dolgát végezvén is elbeszélgetett egy s más felől, órákon át, engem s nővéreimet fölkeresett a gyermekszobában, s rendre csókolt, mialatt ezerszer is elmondta, maga, mint emlékszem, gyermektelen lévén, mi boldog és Istentől megáldott asszony, kinek ily szebbnél szebb gyermekei vannak.

Egy alkalommal sem atyám, sem anyám nem lévén honn, én fogadám a grófnőt anyám szobájában, s elfogulatlan nyájasággal ültettem le, magam is közelében foglalván helyet, hogy még atyám visszajő, mulattassam.

A társalgás igen jól folyt közöttünk, a grófnő csak úgy adta kezemre a szót, s én őszintén, tartózkodás nélkül csevegtem el neki mindent, mi ezen időben érdekelt vagy fontos volt előttem.

A grófnő csakhamar honn érzé magát velem szemben, átlátott szívemen és lelkemen, s mialatt rokonszenve s jósága irántam nőttön nőni látszék, azt is észrevette élesen látó szemeivel, mi forrón vágyakoztam nagy leánynak látszani s túl emelkedni a gyermekszoba határain.

Először is mély pirulásommal árulhattam el magamat e részben, midőn a növeldeiről kérdezősködött, hova Julim naponként elszokott kísérni. Zavartan kezdék beszélni a jó, kedves Tenczer Lilla felől, ki, mint maig is tartom, minden nevelőnök mintája lehetett volna; — de lassanként neki melegedtem, a tárgy kedves lévén előttem csakhamar megfeledkeztem a szégyenkedés felől, s elmondám, mi szép rendben, és sokat tanulunk; melyik tantárgyat adja elő maga a nagyműveltségű s angyal szelid Lilla néni, kinek kitörülhetlen jó hatását elárulhatá minden szavam, valamint azt is, hogy egy tanár előadását sem hallgatjuk oly örömet, mint magáét Lilla néniét, mert oly érdekesen s szépen mint ő, senki tantárgyat előadni nem tud.

A grófnő kérdésére elsoroltam azután a növendékek neveit is, kik velem együtt tanultak. A szelid Puky Katalint neveztem először is, ki nem annyira tanulása, mint inkább jósága által tűnt ki, — továbbá Szendrey Júliát, ki később Petőfi Sándor neje lett, — a szép, barna szemű Olsovszky Constanciát, kit idővel Érkövy vett nőül, — beszéltem felölők sokat, hiszen akkor valamenyi mint magam is, gyermek leányka volt még, s csak annyit lehetett felölök mondani, hogy jól, vagy hanyagul tanultak-e, — ma már, midőn ősz szálakkal vegyült hajammal reájuk vissza emlékezem, eljátszották s be is végezték rajtam kívül, mindanyian szerepeiket, szegény jó Tenczer Lillával együtt, — s

mély sírjaikban megálmodhatják, vajon cselekedeteik mérlegének jobb vagy bal fele, húzza-e le súlyával a másikat.

Nem mulasztám a grófnőnek azt sem megemlíteni, hogy a nevezetes báró Wesselényi Miklósnak két gyámleánya is van az intézetben, de ezek már felnőtt kisasszonyok, nevelésük be van fejezve, s rajz és zongora órákon kívül, mást nem is tanulnak már. A két kisasszony neve Wersenyi Róza és Katica, anyjuk már régen nincs, azért maradnak oly soká az intézetben: engem mind a kettő kiválóan szeret, s én is ragaszkodom hozzájuk.

Midőn kis nővéreimről kérdezősködött a grófnő, — ezek felől is ezer kedves apsóságot mondtam el, de legtöbbit Etelkéről beszéltem. Leírtam, mi élénk heves gyermek volt egész életében, s mi őszinte és nyílt minden cselekedete, — elbeszéltem mi forrón ragaszkodó, mi hű szíve van, mi nagyon szereti mamát és mindnyájunkat. Aztán áttértem külsejének festésére, bár a grófnő jól ismeré őt; elmondám mi gazdag s csaknem sarkig érő szőke haja van s nagy égszín szemei mi kedves tekintettek. Azt sem mulasztám elbeszélni velem született ideges élékségemmel, mi nagy hatással van Etelkére mióta csak él, a teljes holdvilág. — Ejjelenként, midőn a holdvilág teljesen ragyog a tiszta égboltozaton, Etelke mélyen alva kikél olykor ágyából, s oly biztos léptekkel jár körül a szobában, mintha ébren volna.

Az orvosok, kik tanácskoztak Etelke e baja felett, megnyugtatták szülőimet, egyhangúlag abban állapodván meg, hogy mire megnő, nyoma sem marad ez állapotnak, mely csak átmenő idegbaj s nem holdkór.

Mind ezt az érdeklődés s a legmelegebb nővéri ragaszkodás hangján beszélém a grófnőnek, de olyan formán, mintha egy magamnál sokkal kisebb gyermek felől beszélnék, egy szóval úgy, a mint a nagy leányt képzelém hogy szólni szokott a kis lány felől, s a grófnő részvéte közé, melylyel Etelke holdkóros hajlamairól hallott, egy mosoly is vegyült, midőn azt kérdé tőlem, Etelke vagy én vagyok-e idősebb.

E kérdés által sértve éreztem volna magamat, még pedig mélyen sértve, ha nem az angyaljó grófnő ajkairól hangzik, — így csak elpirulhattam, midőn a feletti bámulásomat fejeztem ki, hogy nem vette észre mi sokkal magasabb vagyok Etelkénél.

Igaz, hogy ön magasabb s komorabb — viszonzá nyájasan a grófnő — de Etelke sokkal erősebb önnél, s így nehéz meghatározni a korkülönbséget.

Erre azután már nem hallgathatám el, mi van készülöben; hogy tudjon korkülönbséget tenni köztem s Etelke között, elmondtam azonnal a grófnőnek, hogy keves nap mulva már én mint nagy leány leszek ismerőseink előtt, bemutatva, — s hosszú, egészen a földig érő szép új ruhába öltözöm föl, s szép kis külön

szobám lesz, — míg Etelke ezentúl is a gyermek szobában marad, mert ő még csak kis leány.

A grófnőt szemlátomást mulattatta kis leányos nagy leánykodásom, — mosolyát csak alig nyomhatta el, midőn ámulata s szerencse kívánatainak kifejezése után, azt kérdezé, hogy ha már bemutattatom, mi történik ezentúl az intézettel s Tenczer Lillával?

Tudatám némi zavarral, hogy egy ideig azért még járni fogok az intézetbe, mivel még is csak be kell hogy fejezhessem kezdett tanulmányaimat.

Erre nézve megnyugodva, anyámat keresé fel a kedves grófnő, hogy meleg részvétellel, sőt szeretettel tanácskozzék vele a felett, mint volna legcélszerűbb, szebb és kedvesebb, engem ez alkalommal öltöztetnie.

S küldött azután számomra anyám jóváhagyását kikérve, mindent a mi szép és mosolygó, rózsaszínből, s önmaga választá ki nagy gonddal a valóban finom izlést tanusító csecsebecskéket.

Igen öreg asszony volt már ez időben a kedves fehér hajú grófnő, — mintha most is látnám előkelő, halvány arcát a melyen a hajdani nagy szépség nyomai még ekkor is bájoltak; — korra nézve anyámnak talán nagyanyja is lehetett volna, — de szellemdús, ifjú kedélyű s még mindig könnyed járású hölgy volt, ki izléses öltözetében, mely tél idején többnyire sötétszín bársony, selyem és csipke dísz keverék volt, megjelenése bűbájával mindig ama mesebeli tündér keresztanyát juttatá eszembe, ki a mondavilág fiatal hősnőit szépséggel, erényekkel s minden hódító tulajdonnal felruházta, varázs pálcáskája egy érintésével.

Mint örvendett e bűbajos fehér hajú tünemény, midőn a szép atlasz alsószoknya fölé, melyet anyám oly nagy gonddal díszítgetett számomra, felöltém az átlátszó, könnyű rózsaszín crepp ruhát, melynek fehér atlasz csíkjai ezüst sugárzatként csillogtak, s melyet számomra ő választott ki. Ruhám aljának eleje féloldalt redőzetesen fel volt húzkodva, úgy hogy látni engedé a csipkéekkel igen szépen díszített fehér atlasz alsó szoknyát, melyhez egy csomó harmatlepett rózsa erősíté. — Ketté választott hajam, melyet anyám utánozhatlan szépen fésült meg önkezüleg ez estre, s ruhám rövid ujjai, hasonló rózákkal voltak piperézve.

Gyönyörű párisi virágok valának ezek, mintául hozatta az akkoriban első budapesti virágárusné, s a grófnő gondoskodása megszerzé számomra. A harmat cseppek, melyek serdülő koromban annyira divatoztak estélyek alkalmával használt virágokon, oly híven utánozva, oly tündöklő fényben s gyöngéden remegve lepték el a levélkéket, hogy a szemlélő tévútra vezetve a természet ily remek utánzatán, a rózsák kedves illatát is érezni vél-

hette, — annival inkább, mert nagy kézi bokkrétám, a grófnő páratlan szép s kedves ajándéka, fris rózsákból lévén szállítva, a tévedést csak elősegíté.

A rózsaszín selyem, gyönyörű csipkéekkel szegett s fodrozott belépőt, kedves védszellemem sajátkezüleg segíté reám, s el volt ragadtatva egész öltözetem állása felett.

Midőn enyelegve kidugtam lábam hegyeit, hogy kis rózsaszín atlasz cipőimet is bemutasam, s gyönyörű bokkrétámat rózsaszínnel díszített kesztyűs kezeimmal, keblemhez szoritottam, jó anyámmal együtt oly édesen nevetett a grófnő, mintha teljes szívéből osztaná vele a leggyöngédebb érdeklődés melegét.

Hogy anyám e napon minden háziasszonyi gondtól kimélve legyen, s szívének minden érzése csak velem foglalkozhassék, úgy intézték a dolgot, hogy bemuttatásom Bajzáék első estélyén történjék s ne otthon, hol anyám egészen enyém nem lehetett volna.

A grófnő megölelte anyámat s engem megcsókolt, mialatt ismét és ismételve jó mulatást s korai hajadóságomhoz sok szerencsét kívánt, midőn indulni készülénk, azután meleg szavak kíséretében, szívéből megáldott; — s mintha megrendítené kis varázspalcáját, mint a mesék védszellemei s nemtői szokták, elűnt előlünk kényelmes fogatán.

Talán e bűbájos hatásnak köszönhetém, hogy oly elfogulatlanul léptem a világított terembe, hol valóban minden szem kedves meglepetéssel fordult felém, talán e bűbájos hatás okozta, hogy legkevésbé sem aggódtam a felett, vajon lesz-e elég táncosom vagy sem s hogy lány társnőim mit fognak szólni szép rózsás ruhámhoz, — mely mint az övéké, — végre csakugyan földig érő.

Mint egy égből szállt tavasz! — szólt Vörösmarty, beléptemkor mosolyogva közelítvén felém.

Valóságos rózsza tündérke — jegyzé meg Tóth Lőrinc, miközben üdvözetemre sietett.

És körül fogtak régi és új barátaim, bókokkal, jó kívánatokkal; üdvözöltek mint hajadont, ostromoltak mint ujdonságot, míg én mosolylyal, nyájas szavakkal köszöntem jobbra-balra, mind addig, míg nem az első keringőre, melylyel a táncsor megkezdeték, átengedém magamat a táncosnak, ki felhívott, s a szédelgő keringő feledtetett velem minden egyebet.

S mulattam e táncestélyen úgy, mint csak elfogulatlan gyermek leány, kit egész köre kényeztet, sőt tenyerén hord, mulatni képes. — Külön, senki nem érdekelt még, de együttesen tetszett az egész társaság. A tánc volt egyedül, a mi elfoglalt és élvezetet nyújtja, a táncosok közül egynek alakja sem emelkedék ki szemeim előtt.

E jól sikerült estélyt mintegy tíz nap mulva követé a má-

sik, hol, ha lehet, még jobban mulattam, — de az erre következő harmadik mulatság meg lett már zavarva, — a nagy hánykodás első nyomását itt már érzeni kezdém, — az első felhő borítja akkor tünt föl életem tiszta, napfényes egén.

VI.

Első barátság.

Alig van a társadalom köreiből divatozó fogalmak között szélesebb, tágabb értelmű fogalom, mint az, melyet minden egyén olyan philosophiával értelmez és használ, a mint a körülmények kívánják.

N. N. már régi jó barátom! — mondja az egyik.

Legmeghittebb barátném mindig a jó Vilma volt! — szól könyvekig megindulva a kedves Gizella, — s ha az ember a fenti arszlán és delnő keblébe tekinthetne, többnyire minden érzést inkább feltalálhatna ott N. N. úr és Gizella úrhölgy iránt, mint a valódi barátságét.

Ha magasabb állású egyének olyan személyhez írnak levelet, ki náluk alantabb áll, s különös kegyességet kívánnak irántuk tanúsítani, a megszólítás többnyire:

Kedves barátom! — vagy ha nő írja a sorokat:

Édes barátném!

Hogy az ily megszólítás teljesen jelentésségtelen, s a barátság érzete legkevésbé sem szerepel mellette, mindenki jól tudja;... de azért mégis így írnak a magas állásúak, s le vannak kötelezve az alárendeltebbek.

Hiszen semmit osztogatni, nem épen olyan nehéz dolog, — de a semmit valaminek nézni, azt hinné az ember hogy az már sokkal nehezebb, — s mégis vannak élénk képzelődésű jámbor teremtések, kik a legcsodálatra méltóbb bárgyúsággal fogadják azt nagylelkűség- vagy épen készpénz gyanánt. . .

Némely ember azzal mentegeti magát ridegségéért, melylyel minden baráti közelítéstől visszavonul, — hogy sokat csalódék, s nem kíván ismét e tévedésbe esni, — míg más egész világnak jó cimborája, s azzal hizeleg magának, hogy ahány ismerőse, annyi a jó barátja. . .

Olyan elkoptatott, hányt-vetett szó ez a barátság címmel kifejezett s oly magasztos értelmű fogalom, hogy alig akad már hívője és tisztelője a mindennapi életben.

Hiszen kevés ember is van széles e világon, ki azt komolyan és lelkiismerete szerint állíthatná, hogy leélve jobb részét napjainak, talált egy két valódi baráttra, kikben semmi viszonyok és

helyzet változás között nem csalódék, — kik jó és balsorsban mindig hívei maradtak.

De ha ritkaság férfiak között az ily barátság, — elismerem, hogy igazuk van azoknak, kik azt állítják: hogy nők között még ezerszerre gyérebben fordul az elő. — Nemüinknél az apró-cseprő hiúságok, a féltékenységek ezer kicsinyes neme: kinek van több táncosa, szebb öltözete, — ki ügyesebb a himzésben, — ki rendezi lakását több izléssel, — ki kezeli nagyobb művészettel a főzőkanalat stb. mind oly tárgy, mely a köznapi életben többnyire dönteni szokott, s a barátság kiküszöbölésének hatalmas eszköze.

De azért nem csak a férfiaknál, hanem a női nem között is vannak egyes kivételek, — kik, főkép első ifjúságuk napjain, szükségét érzik a barátságnak, kik vágyakoznak ragaszkodni tiszta, magasztos, önfeláldozó érzellemmel egy magukhoz hasonló fiatal lényhez, — egy ifjú társnéhoz, ki kölcsönben viszonzozza, megértse romlatlan szívük első dobbanásait, ki mintegy megnyissa, elkészítse keblök szentélyét a majdani első szerelem befogadására.

Ilyen barátság felől ábrándoztam én serdülő koromban. s forró ragaszkodásom két tárgya V — Lina, és Lóri rokonom lón.

Ez időben, mint általában a budapestiek, — mi is, az egész írói körrel együtt, — a forró nyári napok enyhítésül — az iskolai szünidőig, míg t. i. el nem hagyhattuk a fővárost — a Zúgliget árnyas hegyei között kerestünk enyhülést.

Egyik ily kirándulásunk alkalmával, Lina azt súgta halk hangon a fülembe, hogy négy szem között szeretne velem beszélni a nap folyama alatt.

Kipirultam örömben, hogy barátném valami titok közlésére méltat, — s így ha több évvel ifjabb valék is mint ő és Lóri, gyermeknek még sem tarthat. — Nyugtalanul vártam a pillanatot, melyben egyedül leheténk.

De a sors ellenemre látszék lenni. — Az egész társaság, mintha összeesküdött volna, velem foglalkozék s kötődött. — Az öreg Szontágh Gusztáv kapitány lovagomul ajánlá föl magát, s azt méregeté különböző úton és módon, mennyit nőttem, mióta nem látott, s mennyit fogok addig nőni, míg jövőre a Zúgligetbe ismét találkozzunk. — Vörösmarty látva zavaromat és pirulásaimat, védelmemre kelt, míg Erdélyi Jánosné, ki valahányszor reá pillanték, úgy mosolygott felém, mintha különös tetszését s rokonszenvét nyertem volna meg, odavenne maga mellé, arra biztatva, hogy maradjak oldalánál, akkor majd vele gyülik meg annak a dolga, ki ellenem vét.

Kornélia férje, Erdélyi, osztani látszék nejeinek irántami vonzalmát, s beszélgetésbe vonva különböző tárgyak felől, nem tágitott mellőlem.

Fáy Andrásék, Szemere Pálék, Székácsék, Garayék s Tóth Lőrinc, Vahot Imre s a többi jelenlevők követék a példát, úgy hogy délig, bár mennyire óhajtottam is menekülni, nem szabadulhaték Linához.

De alig végeztük el az ebédet, midőn a társaságot megelőzve, állítólag mezei virágot szedni, a Csillagvölgy felé indulánk.

Alig jutottunk olyan távolságig, hol senki nem hallhatott, midőn Lina bevezetés nélkül feltárta előttem szíve bensejét, azon titkot t. i. hogy szülői férjhez kényszerítik egy oly egyénhez, ki iránt ellenszenve van, — mert forró szerelme Stuller Ferencé, s ha ez nem lehet férje, kész meghalni inkább, mint ama gyűlölt emberhez férjhez menni.

Szavai közben a földre rogyott, s könnyei záporosóként hullottak. . .

Leírható-e a rokonszenv, a részvét, sőt csaknem a megrendülés, melyet a szép teremtés fájdalma költött szívem legmélyén. — Együtt sírtam vele, s biztattam, vigasztaltam, sőt gyermekes készséggel ígéretet tevék neki Stuller nevében — hiszen lehetetlen, hogy volna ember a világon, kit Lina el ne bájolna, ki őt ne szeretné.

Szeretett barátnémra nagy hatást látszának tenni szavaim, mert fölemelkedék, s csöndesen megtörölgetve szemeit, oly forrón, oly hevesen ölelt kebléhez, mialatt azt súgta, hogy életét menthetem meg, — miszerint ma is hallani vélem szelid hangjának kedves rezgését. . .

Mire a társaság utolért bennünket, mind a ketten lecsilapultnak látszánk; — hogy Lina mire gondolt ezalatt, nem közölte velem, viruló arca ismét szokott mosolygását mutatá, s keresetlenül kezdett társalogni Gaal Józseffel, ki elibénk sietett s Lina karját kérte, mialatt Vahot Imre engem vezetett.

Kisérőm szokása szerint sok bohóságot összebeszélt, őt hallgatva, nevetnem is kelle olykor, s figyelmem is önkéntelenül, bár szívem minden gondolatát Lina sorsa foglalá el.

Nem írhatom le, mi erős, mi odaadó volt nalam Lóri és Lina irányában a barátság érzete, úgy tetszett, mintha boldogságukért saját boldogságomat is fel tudnám áldozni. — Gyermek álmaim közé e két rózsaszarv új világot mosolygott.

Abrándozásra hajló kedélyem ez új érzelem által új tápot nyert, s tartózkodás nélkül álmodoztam a barátság felől olyan értelemben, mint azt előttünk a vallástani leckéken Székács rajzoló; — ama valódi, ama szent barátság felől, mely kizárja az önzést s a húséggel mindig karöltve jár, — ama barátság felől, mely oly ritka az emberek között, de mégis feltalálható, — mely áldozatokra készlet s viszon-áldozatot nem kíván. — Schillernek „Die Bürgerschaft“ című halhatatlan költeményét, melyet

az intézetben könyv nélkül kelle megtanulnunk, csak most értém meg igazán; — a hú barátoknak minden szenvedését átéreztem, midőn lekötött életét halálos vészeken át csak azért igyekszik megtartani, hogy érte kezeséget vállalt barátja életét megmenthesse; s a zsarnok vérpadán saját vérével adózzék.

Egy szóval, a barátság legmagasztosabb érzelmei tölték be szívemet, — s így könnyen elképzelhető, mint felizgatott, sőt kíntott Lina közleménye, melynek minden szavát betű szerint vettem.

Ejnye, kakas csípje meg! — hallatszék egyszerre hátam mögött Stuller Ferenc hangja, kinek ez szavajárása volt — de elborult az a nyájas kis arca. Ugyan hova gondolt?

Épen önre gondolék — viszonzám ábrándozásaimból fölrezzentve, önkéntelenül — ki oly sokszor panaszlá előttem, mi szomorúnak találja egyedülségét, üres szobáját. . .

Stullernek nem kelle több, hogy kedvenc tárgyát azonnal variálgassa. Azonnal el kezdte tehát családtalan volta miatt panaszkodni, s várta, hogy mint máskor szoktam, vigasztalgatni fogom őt.

Nősülni volna önnek jó — mondám Lina érdekein kívül semmit nem tekintve. — Akkor lássa: nem üres szoba, hanem szép fiatal felesége fogadná.

Stuller meglepetten nézett reám, s mondá, hogy nem tudja, mit jelentsenek szavaim.

Nem tudom, miért hozta magával Olaszországból azt a szép piros korall fülbevalót, melyet menyasszonyának szánt, — vagy mi célból tartogatja, ha házasodni nem akar.

Stuller pár évvel előbb gróf Ráday Gedeonnal csaknem egész Európát beutazta s Olaszországból több úrhölgy megbízásából hozott magával különböző ékszereket: korall sorokat, — mozaik- és láva ékszereket stb. Volt ez ékszerek közt egy holdvilág alakú korall fülbevaló, — ezt senkinek nem adta el, kijelentvén, hogy ha valaha nősülne, menyasszonyának adná.

E szép kis ékszerre vonatkozik fenti példázatom, és Stuller megkérdé, miért jutnak ma ilyesmik eszembe.

Azért, mert ön vak, s nem fogja akkor sem észrevenni magát, ha Lina bánatában meghal ön miatt. — Érti most már miért beszélek így? Azért, mert reszketek a kedves angyal életéért...

Stuller majd halvány, majd piros lett s csaknem kétségbeesve rimánkodék, mondjam meg komolyan, nem enyelegtem-e, valósággal szabad-e reménylenie Lina szerelmét. . .

Megnyugtattam e részben, s leírhatlan érzelmek közt öleltem meg Linát, midőn néhány nap múlva anyjával, de Stullertől kisérve meglátogattak bennünket, s első tekintetem a holdvilág alakú szép kis ékszerre szállt, mely Lina csinos füleit ékesíté; örömtől kipirulva szorítám barátnémat karjaim közé.

Hogy Lina irántami ragaszkodását nem fokoztam-e némi önérdek és egy kis számítás, talán a nélkül, hogy önmaga is észrevette volna, — a felett tünődni akkor, soha nem jutott volna eszembe. — Ő kedves, eszes és életrevaló hölgy volt, ki tapasztalatlan ifjúságomat felhasználva, belátta bizonyosan azon körülmény előnyeit, hogy egy általános szeretet- s kényeztetéstől körülvett gyermek leány, kinek épen serdülő kora miatt több őszinteség elnézhető a legkisebb dolgokban is, mint másnak, ha oly barátságra képes, minővel én viseltettem iránta, az olykor többet keresztül visz ártatlanságában, mint a legtapasztaltabbak számításai.

Lina e részben nem is csalódék.

De vajon nem csalódtam-e én, midőn azt képzelém, hogy mérhetetlen ragaszkodásom hasonló mérvben viszonzotatik? Nem csalódtam-e, midőn azt hívéim, hogy Lina és Lóri úgy szeretnek engem, valamint én őket?

Sok évvel ez idők után egy alkalommal Deák Ferenc előtt beszélgettünk Lórivál a multak felől, s ez úgy nyilatkozáék, hogy ő is leírhatlanul ragaszkodék hozzám, — de gyakran mellőzöttnek tartá magát miattam, — s ez féltékenynyé tette, — bár mennyire érezte is határtalan szeretetemet, — bizonyos keserűséget nem győzhetett le, akár mint vádolta is jó szívét e méltatlan érzelem miatt.

Mind erről akkor mit se sejtve, boldog valék, hogy ragaszkodhattam, hogy két ily kedves barátné felől oly szépeket álmodozhattam . . .

VACHOTT SÁNDORNÉ.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF IRODALMI MŰKÖDÉSE.

IV. közlemény.

VI.

Politikai irataiból megismerjük a szerző elveit, szónoklataiban bámuljuk az eszmék fenkölttségét és közvetlenségét, ám magát az embert, mint érez, mint gondolkodik, leginkább költeményei tárják eléink, mert hiszen a nagy szellemek, kiket sokoldalú munkálkodás köt le, enyhülésért, megújulásért gyakran fordulnak a költészethez. Hisz itt ők is emberek, itt nekik is szabad saját bűbánatukat, saját panaszukat, saját keservöket elmondaniok, nekik is szabad kisírniok magukat a sors kegyetlenségén. Mert, ha nehéz az oly egyén élete, kit saját gondoljai

nyolcadik nagygyűlésen felolvasott jelentés az előszó állítása szerint csakugyan nem is tesz Kuthen-ről említést, hanem a jutalmat ki nem adva, Tóth Lőrinc Atyátlan-át tiszteletdíj mellett kinyomatásra itéli (U. ott IV. k. 34. lap). Arra a kérdésre, vajon Horváth Cyrill irt-e valóban Döbrentének drámája ügyében, csak azt felelhetjük, hogy nem tartjuk valószínűnek; mert míg egyrészt a megtámadók, mint a Felvilágosítás mondja, csak állítottak, de nem bizonyítottak s a Válaszhoz csatolt, Toldy aláírásával ellátott drámajegyzék mellett bizonyosan közölték volna Horváth Cyrill levelét is, másrészt Horváth Cyrill jellemével összeférhetlennek tartjuk, hogy Döbrentének egyenesen megírta volna drámája címét. Nem lehetetlen azonban, hogy Döbrentei tudomással bírt arról, hogy Horváth Cyrill is részt fog venni a pályázatban; mert hiszen ő volt különösen az, ki Horváth Cyrill Tyrus-ában classikai törekvést látván, őt ez irány folytatására buzdította. Döbrentei, valószínűleg azért, hogy minden további áskálódásnak véget vessen, szemei gyöngeségének ürügye alatt lemondott a bírálói tisztról (A magy. Tud. Társ. Évk. IV. k. 16. lap).

Ez időtől fogva Horváth Cyrill a drámai pályázatokon többé nem vesz részt és mindinkább meggyőződve philosophiai hajlamairól, csak mások unszolásainak enged, midőn még két tragédiát ír.

VÁRFALVI KÁROLY.

RAJZOK A MULTBÓL.

VII.

Vörösmarty.

Ha a fiatal, ábrándozó leány, midőn költő alakjáról álmodzik, magának csak szép és érdekes képet varázsol elő; ha midőn olvassa „Szép Ilonkát“, ki oly „halványan áll hóféhér szobornál“, midőn a királyban a vadászt ismeri fel, ártatlan szerelme- s nyugalmának ez érdekes elrablóját, — a költőt, ki teremtője volt e képnek, Adonishnak képzeli, — ha midőn a „Túlvilági kép“-ben a lázbeteg ajkain át is a költő lángszelleme s képzelő erejének hatalma sugárzik felé, — az ábrándos ifjú lány őt lord Byron bájaival ruházza fel, — csalódva érezheté magát Vörösmarty megpillantásakor, mert külsején e nagy szellemnek, főkép első tekintetre, semmi nem volt költői, s még kevésbé bájoló.

Tetőtől talpig becsületes, tisztességes táblabíró alakban jelent meg a nagy költő a felületes szemlélő előtt, — s kinek képzelő tehetsége őt külső szépséggel cifrázta fel, az, a köpcös természetű alacsony férfiúban, kinek kisse őszbe csavarodott fekete bajusza s körszakálla, kopaszult homloka s himlőhelyes kerek arca, semmi különöst nem mutatott, — mindent inkább láthatott Vörösmartyban, mint a költőt. — De ki az anyagin felül emelkedni képes volt, ki hallá őt, midőn beszélt, anya nyelvünket oly szépen kezelve, oly hangzatosan, hogy minden kiejtett szavát, mintha zenét hallanánk, élvezettel kelle, önkéntelenül is hallgatnunk, s oly keresetlen mint szabatos kifejezéseit kifogástalanul nyomtatni lehetett volna, — annak érezni kelle, ha volt érzéke a fenkölt iránt, hogy itt a porhüvely nem jöhet számítás alá, mert a halhatatlan szellem a büvölő, s teljesen feledteti amazt.

Szerényebb, s szokásaiban egyszerűbb embert nem ismerem Vörösmartynál, s női társaságban gyöngédebbet sem. — Ha valami szépről s nemes felől beszélt, vagy a hazaszeretet megleg szavai hangzának ajkain, majd vonzó nyájasság, majd lángoló lelkesültség szállta meg mindennapias vonásait, szép metszésű ajkai között zengő hangja kedvesen, vagy elragadón hatott, szemeiből lélek sugárzék, s magas, kopasz homlokát a költészet szelleme dicsőíté meg.

Hogy Vörösmartynak Lóri kedves arca s szép szemei mindig nagyon tetszettek, azt, miután Lóri igen csinos barna leányka volt, mindenki természetesen találhatta, de hogy a negyvenet több évvel meghaladva, kedve jőjön nőszülni, s egy magánál huszonöt évvel fiatalabb leányt válaszszon feleségül, ez azt hiszem, még azok előtt is különösnek tetszék s meglepő volt, kik lélektanilag is tudták, sőt tapasztalák, hogy a költők eltérnek olykor a mindennapiság útjairól.

Maga Bajza megcsóválta fejét, midőn hallá, hogy régi barátja, ki nála néhány évvel idősebb volt, nejeinek, ennél sokkal ifjabb nővérét óhajtja nőül megnyerni.

Fáy András aggodalmakat fejezett ki a nagy korkülönbség miatt, még Szontágh Gusztáv kapitány, senki dolgába nem avatkozó jelleméhez híven, csak gratulált, őszinte lélekből kívánva a nagy költőnek minden szerencsét.

Székács örömét fejezte ki e házasság felett, mert — úgy mond — nemcsak hogy régi jó magyar nemes családból házassodol, mely köztiszteletben áll, hanem olyan szép családból is, melynek tagjai között szépészeti tekintetben, még eddig, nem találtam kivetni valót. E mellett — tévé hozzá kedélyes modorát komolysággal váltva fel — Csapóné nővérét veszed el barátom, s ez azon biztos ajánló levél, melyre írva van: háziasság, hü-

ség s családanyai legszentebb erény. Jövőd kipótolhatja mind azt számodra, mit a szerencse eddig megtagadott tőled.

Bár mennyi észrevételt tőnek is jobbra-balra, s bámulák elegen a keletkező frigyét, én a dolgot rendén találtam, sőt forrón szeretett rokonom- s barátnémra nézve a dicsőség áramlatának tekintém Vörösmarty házassági ajánlatát.

Pali teljesen osztá nézeteim- s örömömet; — oly magas állás nem látszék a világon, melynek mi a nagy költő szellemi magasságát fölé ne emeltük volna. A kör, melyben éltünk s fejlődünk, a szellem aristokrátiát uralta, s mi ezt tekinténk mindenek felettinek, hol a szerény Vörösmarty igénytelen öltözetében, fejedelmi helyet s állást foglalt el.

Midőn Lóri némi habozást mutatott, s Vörösmarty szégyensége ellen tőn kifogásokat, mi a jövőre nézve oly meleg hittel biztattuk és bátorítánk, mintha gyermek fejjel, e részben előre láthattuk volna, mi évtizedek mulva oly fényes eredményel következett be.

Oh Lórikám, áldani fog a ki érzeni képes, ha Vörösmartyt boldoggá teszed, mondám barátnémhoz szívem legmélyéből, — még ha saját boldogságodat áldoznád is fel érte.

Az ő nevével együtt a tiéd is halhatatlan leend — mondá Pali lelkesülten — az utókor még ábrándjaiban is szebbnél szebb képeket álmodik felőled.

Igen, igen Lórikám — szólék én közbe, azt hiszem oly élénkséggel, a mily hön érzém, mit mondandó valék — Palinak igaza van. Lásd, én, ki kis gyermekkorom óta ismerlek, s tudod, legparányibb koromban is mint szerettelek. — kedves arcod már ennél fogva is mindig szép s vonzó volt előttem, — de most mintha Vörösmarty szerelme új fény árasztott volna sötét hajadnak minden szálára, új bájt vonásaidra s szép szemeid tekintetére, — még előttem is nyertél, s szászorta szebbnek látszol, ha szívemnek kedvesebb nem lehetnél is, mind eddig voltál.

Vörösmarty is csakhamar fölkeresett; mintha érezte volna, hogy érdekeinek nálam melegebb szószólója senki nem lehetne, vágyott régi kedvencével, habár gyermek leányka volt is még, boldogsága felől kissé beszélgetni.

Ha leírhatnám az örömet, melylyel fogadtam, — ha elbeszélni képes volnék, mint igyekeztem, egy ábrándozó gyermek szívnek élénkségével, tündér fényben tüntetni föl jövőjét Lóri oldala mellett, — ha lehetséges volna szavakkal visszaadni, mi naiv áhítattal ígertem meg neki, midőn arra kért, hogy imádkozzam boldogságáért, mely ezentúl Lóriét is magába foglalja, — hogy mindig, mindig fogok érte imádkozni, — az egyszerre megértendi vala, miért oly meleg, oly ábrándozó Vörösmarty-

nak hozzám írott, s művei között „Cs. M. kisasszonyhoz“ címzett örökké szép költeménye, melyet pár évre, mint Lóri férje írt, mi ihlette, midőn e verset írta, melynek minden hangját rokonszenv és gyöngédség lengi át.

Tizenegyedik születés napomat ünneplém, s menyasszonya valék már Vachott Sándornak, midőn Vörösmarty mint Lóri boldog férje, e költeményt előbb felolvastván, átadta nekem.

Mi által érdemlém s hálálhatnám meg e kitüntetést, e gyönyörű költeményt? — kérdém, s őszinte illetődésemben azt hiszem, köny is szökött szemeimbe. — Kivánj viszont te is valami igen nagyon szépet, és — tevéem hozzá nagyon akarva mondani, — valami nagyon fáradságosan keresztül vihetőt tőlem.

Ne felejts soha ki imádságaidból — viszonzá melegen Vörösmarty — hogy családi életemben szerencsém és boldogságom biztosítva legyenek. — Ha azonban szabad e mellett még egy kis fáradságra is kérni, kezezkéidet, egy kis munkára hívni fel, szegény fejem érdekében — tevé hozzá enyelgve — azon esetben hálára köteleznél, ha kegyes volnál ~~ön ke z ü l e g~~, — ez földolog volna, — egy igen könnyű sapkát hímezni vagy horgolni számomra selyemből és selyemmel bélelve, minden belső bőrkarima nélkül, hogy pótolná lágyan és gyöngéden, mi fájdalom, hajamból nagyon is tömegesen hiányzik.

Végzavait enyelgve ejtvén, nevetése kíséré, mire én örömmel ígértem meg kívánsága teljesítését, s mindjárt másnap hozzá fogtam a munkához, sötét violaszín alapra, zöld babérmalvaszvirág választván a sapkához, s föltevém magamban s tudattam is Vörösmartyval, hogy ha ezt elhasználta, ismét is ismételve készítek számára újat.

Vörösmartyék esküvője nem sokára követte Stullerékét; — mind a két menyasszonynak én voltam koszorú leánya, — mind a két menyasszony homlokáról én vettem le a myrtus füzért, s meleg szeretettel és illetődve szakíték ki egyikből is, másikkól is emlékül, egy-egy szál halvány kis virágot.

A két házasság, melynél oly önzéstelen szeretettel, oly meleg barátsággal küzdöttem serdülő korom bizalmat ébresztő kiváltságaival, a legjobban ütött ki; különösen Vörösmartyéké valóban szerencsés házasság lön.

Lóri hú, előzékeny neje lett a nagy költőnek; a korkülönbség mintha elenyészett volna közöttük; Vörösmarty ifjú kedélye könnyen rokonult a fiatalsággal, s neje mellett megifjodni látszék.

A családi körében mindig derült Vörösmarty, szeszélyekkel nejét soha nem kedvetleníté, figyelemmel gyöngédséggel viselték iránta kis és nagy dolgoknál, e mellett értelmét és ismereteit is fáradatlanul törekedett szélesíteni.

Ha felkeresték barátai vagy rokonai, szívélyes nyájassággal fogadta, s jóízű beszélgetései mindenkire a legkedvesebb hatást gyakorolák. — Egész nap folytán tipegett-topogott egyéb-iránt egyszerű író szobájában, s szedett-vedett, rakosgatta iratait, könyveit, ha szellemi foglalkozása s egyéb teendője nem volt; — megkísértett jóféle magyar dohányból otthon szivarokat készíttetni, — egészségesebbnek képzelvén, ha szemei előtt sodorják össze a dohány leveleket; — s készített leírás után, önke-züleg, pezsgóbort, józamatú érmellékit cukrozzván meg e célra. — Kísérletei nem igen sikerültek, de ez nem csüggeszté, jövőre majd kitanulja, mi okozta a hibát, s órákig komolyan elokoskodott a felett, vajon minek tulajdonítható, hogy nem akar jól menni a dolog.

Első fia nagyon gyöngé, siránkozó kis gyermek volt, s Vörösmarty boldogságát e síró fiucskát anyja karjain ha látta, elképzelni könnyebb mint leírni. — Neje, mint fiatal, szerető anya csitítgatta, nyugtatgatta gyöngé kicsinyét, s habár olykor aggódott is kis fián, mégis úgy örvendett e gyermeknek, s nem volt kétsége, hogy kedvesebb, vonzóbb kis fiú nincs széles e világon mint az ő gyöngé kis fiacskájuk s hogy őt férjével együtt mi szépen és jól fogják majd felnevelni.

Majd megerősödik, mire nagyobb lesz — szokta Vörösmarty mondani; — hiszen Kovács Endre jeles orvos is azzal biztat, hogy baja semmi nincs, csak fejlődnie s erősödnie kell kissé.

S mégis úgy fájt neki, ha fiát sírni hallá, hogy e gyermek születése óta minden gyermeksírás felizgatta s megindítá. A parányi, beszélni még nem tudó lényecskék sírás által nyilvánuló kesergése és panasza, mindennél meghatóbbnak tetszék előtte.

Vörösmarty szenvedélyes vadász volt. — Egy alkalommal nagyon kedve szerinti társak között vadászaton járt, a főváros közelében eső szép erdőségek egyikében; — épen felszökött előtte a vad, s ő diadalmasan s biztos kézzel célozott. — Egyszerre a távol bokrok közül kis gyermek sírása üté meg füleit. — Keze megrezzent, fegyvere lehanyatlék, — a vad új életet nyerve tova száguldott, s Vörösmarty feledve veszteségét, a vidám cimborákat s a vadászat minden élvezet, habozás nélkül, önkéntelen azon irány felé indult, honnan a gyermek sírást hallani vélte . . .

Honn hagyott gyöngé kis fiacskája jutott eszébe, — hiszen ennek nyelve volt a keserves sírás, melyen anyjának oly értelmesen panaszlá el, ha éhen volt, vagy ha fájt valamije.

Ez a szegény kis lényecske is panaszkodik, de nincs a ki figyelje s megértsé. — anyja nem gondol vele, magára hagyta, hogy sírjon egyedül, vigasz nélkül és elhagyottan.

S a költő nem nyugodott meg mind addig, míg a hangok iránya felé haladván, felfedezé a durva lepedőből rögtönzött bölcsőt, mely két egymás melletti élő fa között lebegett, úgy, hogy két vége egyikhez, másik két sarka a másik fa ágaihoz kötve, a lepedő közepe mintegy nyugágy, vagy inkább bölcső gyanánt szolgált a kis csecsemő számára, hogy himbálgassák az ágak, midőn a szél lengeté; — de a kised enni kért, — míg anyja, a szegény napszámosnő, nyugodtan dolgoztatott közelében, mintha nem is hallaná gyermeke panaszos sírását, a szellőre bízva, dúdolna bölcsődalt, s a lombokra a dajkáló ringázást.

Vörösmarty valódi botránkozással pirongatta le a hidegvérű anyát, s még másnap is, midőn nekem s nejemnek elbeszélé ez eseményt, felháborodása alig ismert határt, a pórno szívtelességére gondolva.

Midőn fia négy vagy öt éves volt, kinek életéért folytonosan reszkettek a szerető szülők, egykor egy pénteki nap estéjén a gyermek szokatlan jó kedvű volt, pajkoskodék, nevetett, mintha mámorossá tette volna őt a legszilajabb vígság.

Vörösmarty kezdetben maga is nevetett fiacskája jó kedvét látva, — de midőn azt ok nélkül nőttön nőni látta, midőn mind zajosabb s kitörőbb lett vígsága, végre megsokallá a nagy kedvet, s némi aggalommal kezdé szemlélgetni a gyermek kigyúlt arcát s égő tekintetét.

Van egy péntekre szóló babona, mely így hangzik: „Ki péntek este sokat nevet, vagy vesztét érzi, vagy sírni fog vasárnap.“

A világos fejű tudós, a lángeszű költő, ki minden ily babonáját a korlátoltságnak elutasítá s mindig gáncsolá neje előítéletes félelmeit, ki hitt a babonákban, — ez alkalommal mintha maga sem volna képes szabadulni ama péntek estére szóló babonától, fenyegető morajként hallá annak értelmét fülébe csengen. — Izgatottan kezdett a szobában fel s alá járni, — szorongó apai szíve nejeire is hajlandó lőn ezúttal nehezteni, ki anyai szeretettel s örömmel osztá fiacskája keresetlen jókedvét.

Mintha vesztét éreznéd magad is e szerencsétlen gyermeknek — szólát végre kifakadva nejehez — meg nem foghatom, mit jelent nagy kedve, — miért ok nélkül oly víg, s mi a tatárt nevet, mintha esze nem volna? — Talán beteg s lázban van e gyermek?

Szegény Lóri megdöbbsent e szavakra; csak most villant eszébe, hogy péntek este van, s hogy a babonák sötét tana szerint, péntek este nem tanácsos sokat nevetni.

Anyai örömét e gondolatra anyai aggodalom váltá fel, ijedten kezdé csitítgatni, később pirongatni, s a nélkül hogy a szegény gyermek bűnös lett volna, elszedé tőle minden játékát,

s kis asztalkája mellé, a sarokba ülteté, hogy maradjon ott veszteg és csöndesen mind addig, míg az estelit felhozták.

Vörösmarty ismerve neje babonás félelmekre hajlandó természetét, egy alkalmat sem mulasztott el, hogy azokat megtámadja s kigúnyolja; — de ezúttal, bár mint röstelte is a dolgot, szemlátomást megkönnyebbedék és enyhült, midőn a kis fiú duzzogva könyökölt kis asztalkájára, s azzal fenyegetőzött, hogy többé soha nem fog oly szépen játszani, — s hogy neki esteli sem kell, mivel nem éhes, — nem is fog aludni menni, mert úgy sem álmos, hanem itt ül reggelig kis asztala mellett, — hova bár nem viselte magát roszul, mégis leültették.

A legbölcsebb ember is eltér olykor nézeteitől, s elutasítva az ész és okosság szavát, nem bír ellenállni a pillanat hatásának. — Ez azonban többnyire olyankor történik, midőn keblét megrázó események tették fogékonnyá.

Vörösmarty második fia a kedélyes, nyílt homlokú, nyájas arcú kis Miska, sokkal erősebb s életrevalóbb gyermeknek látszik, mint az első fiúcska volt, s két éves korában oly sok reményre jogosító s örömeket ígérő kis élete, egy gyuladásos bajnak lett áldozata.

A szerető szülők megtörve, vigasztalatlan keservvel állottak ravatala mellett.

Czuczor keresztelte a gyermeket, s a kedélyes lelkész-költő felajánlá magát a végtisztességnek megtartására is kis kedvence felett, mint Vörösmarty régi jó barátja s író társa.

De a hitszónok megrendülve állott maga is a ravatalnál; a kevés nappal előbb életdús, piros gyermek arc élettelen halványsága, a mindig mosolygó nagy kék szemek lezárva, a hosszú sötét pillák árnyékában, s a csapás súlya alatt roskadozó szülők, a szegény zokogó anya látása, együttesen, oly megható egészben olvadtak össze Czuczor szemei előtt, hogy a vallási szertartás s egy rövid szívből jött ima után, nem halotti beszédet tartva, hanem elkezdé szavalni remegő, szívhez szóló hangon Vörösmartynak ez alkalomra annyira illő költeményét, s megrendíté, könyekre indítá az egész jelen levő társaságot:

Eljátszottad már kis játékidat,
Kedves fiú, hamar játszottad el;
Végsőt mosolyga orcád, s a halál
Leszedte róla szép rózsáidat.
Nem csak magad menél, elvitted a
Szülők vidámságát, elvitted a
Legszebb remények gazdag bimbáját.

Ki mondja meg neked, hogy már reggel van? Ah
Ki fog téged megint fölkelteni?
Sirat szülőd, és mondja: „kelj fiam!
Kelj föl szerelmem, szép kis gyermekem!”

Mint hasztalan, te meg nem hallod őt:
Alunni fogsz, s nem lesznek álmaid,
Alunni fogsz, s nem lesz több reggeled.

De fájdalom ne bántsa hamvadat;
Mulasod könnyű volt, és tiszta, mint
Az égbe visszareppenő sugaré.
A földhöz minket baj s öröm kötöz,
Óhajjuk és rettegjük a halált;
Te túl vagy már, s nincs kétség útagon.

Oh majd ha csendes tiszta éjeken
Feltűnnek a dicső csillagzatok,
Eljősz-e aldást hozni kedvesidre?
Eljősz-e álmaikhoz éjfelenként,
Hogy ég nyugalmát terjeszd rájuk is?
Oh jőj, ótelgesd kis testvéridet:
Orcáikat csókoldossa szellemed;
S a mely napok telőled elmaradtak
Add a szülőknék vissza. Ők együtt
Éljék le megszakasztott életedet,
És míg porodra hintsenek virágot,
Lebegj te őrző angyalként felettök.

E nagy csapást, nem oly könnyű volt kipihenni, s Vörösmarty családéletének egén sötét felhő maradt sok ideig e veszteség.

Nagyobb fiacskáját annál inkább félté s őrizte nejével együtt, kinek szerető ápolásai lassanként megedzék ugyan valamennyire a gyöngye gyermeket, de, mint a felebb leírt kis péntek esti történetke is tanúsítja, az apa s anyának remegő aggodalma el-elszunnyadhatott, de meg talán soha nem pihent igazán.

Sok vonzó családapai tulajdon mellett, sajátyszerű képzelődései is voltak egy s másban Vörösmartynak.

A fővárosban árusított tejet például, általában mérgezettnek tartá; — habja, szerinte, szappanhab, sűrűsége, keményítő, s mi a savanyodástól megóvjá, egyenesen ón lehetett csak.

Az ecetes ételt csak ritka családnál ette meg, vendéglőben soha, — csak oly helyen, hol föltehető a pontos magyar háziasszony felől, hogy borecet nélkül szegyenletesen hiányosnak tartaná étkamráját.

Soha senki után pipaszopókát nem vett volna szájába, sem a magáéból meg nem engedé, hogy más szívjon. Ez oknál fogva pipaszárai mind szopóka nélkül álltak helyökön, s a tollszopókák maga s vendégei számára, tömegesen csómocskákba kötözve, voltak elkészítve pipaasztala fiókjában, szép rendesen egymás mellé rakva.

De bármi képzelődő s ovatos volt is étkei s italaira nézve, s mindenre, mit szájával érintett, — néha midőn képzelődéseit túlságig vitte, rá is szedetheték.

Deák Ferentől hallottam egy esetkét elbeszélni, mely jellemzi e részben a nagy költő képzelődő természetét.

Vörösmarty csaknem minden évben meglátogató Deák Ferencet Kehidán, ki, mint köztudomású dolog, nem csak leghebbebb, de legrégibb barátai egyike volt.

Deák ez időben még gazdálkodott szép ősi birtokán, s borai s szilvoriuma, melyet természet és készítete, nevezetesebbek voltak a vidéken, mint Vörösmarty műismerettel, szintén igazolta.

Midőn Deák vesztetni kezdé gazdálkodási kedvét, s birtoka eladásáról gondolkozott, lassanként felhagyott gazdaságában ez s amaz művelésével, a többek között, szilvoriúmot sem készítettett többé, sőt a meglevőt is eladta pincéjéből egy gazdag kereskedőnek, úgy a hogy üvegekre húzva, lepecsételve állottak, összesen valamennyit.

Vörösmarty történetesen éppen akkor érkezett Kehidára, midőn a kereskedő kocsijára nagy gonddal felrakatá a szilvoriúmot, és elszállítatá.

A vásár nem volt Vörösmartynak inyére.

Számomra, megtarthattál volna néhány üveggel legalább — szólt szemrehányó hangon barátjához. — Náthám van, rekedt vagyok, a gyomrom sem a legjobb, s ilyenkor délelőttönként néhány csepp tiszta szilvoriú, valóságos gyógyszer.

Se baj, barátom — viszonzá Deák ismert nyájasságával — kikötöttem, hogy számomra feltart a kereskedő a pecséttemmel lezárt üvegekből legalább egy harmadrészt, melyből én meghatározott áron, bármikor hozathatok, tetszésem szerint, vendégeim számára.

Szavait ejtvén, csöngetett, s a megjelent legényt elküldé a kereskedőhöz egy üveg szilvoriúért.

Pár perc múlva megjelent a legény a lepecsételt üveggel, egy tácán, s két kis pohárkával.

Deák oda tartá Vörösmarty elé az üveget, hogy a pecsét töretlenségéről meggyőződjék, aztán felbontani nyujtá a legénynek, ki engedelmességgel, teli önté a kis poharakat.

Vörösmarty úgy, mint a bort szokta ízlelni, hörpentett egy igen kis kortyocskát, azután a világosság felé tartván a kis poharat, kifogástalan színét nézegeté az itálnak.

Nem látszék meglegedve lenni sem ízével, sem színével, mert arcát kissé elfintorítva, roszalólag csóválgatta fejét.

Jaj barátom, nem ilyen volt tavaly a te szivoriúmod — mondá lehangoltan. — Sem íze, sem színe nem hasonlít a régihez. — meg van már hamisítva — vége már ennek.

Deák mindent elkövetett, hogy meggyőzesse őt csalódásáról; mondta, hogy a pecsét töretlen volt, — állítá, hogy a kereskedő hiteles, tisztességes ember, — kitünteté, miszerint oly hir-

telen még csak idő sem lett volna a hamisításhoz, mind hasztalan! Vörösmarty megmaradt képzelődése mellett, s nem volt rábírható, hogy az italt még egyszer megízlelje.

Deák kiküldé tehát az elutasított italt, s így szólt Vörösmartyhoz:

Tudod-e mit barátom, miként segíthetnénk a bajon?

Arra kíváncsi vagyok — viszonzá Vörösmarty még mind nem bírva lehangoltságán erőt venni.

Szent-Gróthra küldök el szilvoriúmért, gróf Batthyánynéhoz, kinek birtoka szomszédomban van, mint tudod. A grófné pincéje nevezetes tárháza a legfinomabb borok- s szilvoriúmnak. A grófné örvideni fog, a mint őt ismerem, ha szívességet tehet, főkép ha ily kedves, régi barátom megvendéglésére nyújthat segédkezet.

A gondolat tetszett Vörösmartynak, Deák személyesen ment ki, hogy utasítást adjon egyik legénynek a szt.-gróti átrándulásra nézve.

Másnap reggeli után felhozatá Deák az állítólag újon érkezett szilvoriúmot. — Vörösmarty mosolya, melylyel magának töltött, már előre bizalmat fejezett ki az ital iránt.

Poharát a világság felé tartva, mindenek előtt színét nézegette; azután hörpentett pár csöppet, s megelégedve ízletgeté apró kortyocskákban, tovább.

Nemde mondtam, barátom hogy a színe is sötétebb, íze is aromatikusabb a tiszta, a hamisítatlan szilvoriúmnak. Ilyen volt a tiéd is, mielőtt idegen kézbe került. — Ez gyógyszer, valódi gyógyszer barátom.

Deák mondhatlan kedélyesen beszélé el ez esetet, számos évvel Vörösmarty halála után, ki soha nem tudta meg, hogy Deák nem küldött Szent-Gróthra, gróf Batthyánynéhoz, hanem az elutasított, s hamisítottnak képzelt szilvoriúmba néhány szem szilvát dobott, s miután a gyümölcs egy éjen át jól átázott s megfesté sötétebbre az itálnak színét, kisebb üvegbe szüreté át, s úgy hozatta be, mintha egyenesen a grófné pincéjéből került volna.

Deák ismerve barátjának legyőzhetlen képzelődéseit, nem akart feleslegesen vitázni, hanem segített a dolgon úgy, mint bölcsesége sugallá: néhány szem szilva segélyével eleget tőn kedves vendége irányában, mind a képzelődésnek, mind kívánatának, s minden a legjobban sikerült.

Vörösmarty meg volt győződve, hogy a kitünő szilvoriúm gyogyerővel bírt, s őt meggyógyítá, Deák pedig örvidett, hogy barátjának ez ártatlan csel által megszüntette aggodalmait.

De voltak személyek is olyanok, kikkel szemben képzelődéseit le nem győzheté; s bármi különösnek lássék is, jelei e

részben ritkán csaltak. — Ha például orrcimpái beszédközben, mozogtak, lebegtek kissé valakinek, szerinte, annak hinni, abban bízni nem volt tanácsos. Tapasztalatai szerint az ilyen egyén lett legyen bár nő, vagy férfiú, mindig ravasz, alattomos természet, kitől jó távol tartani magunkat.

Nem bízott a nagyon ritka szakállú egyéneken sem, ezeket levegő szakállúaknak szokta nevezni, s úgy tapasztalá, hogy csúszó-mászó külső alatt, a legkonokabb érzéseket rejték többnyire szíveikben, a ritka kivételeket nem vonta kétségbe.

Kit a természet egy vagy más módon megjegyéz — szokta mondani, — az nem mindig történik véletlenül, vagy ok nélkül; — intés az olykor, vigyázatra intése a sorsnak, melyre ha figyel-nénk, sok csalódása elmaradna életünknek.

Ha ellenszenvé egyszer fölébresztették, azt leküzdenie nagyon nehéz volt, sőt nem is igen ment. Gyanakodék folytonosan ott, hol a becsület, a jellem csavargós útra kártért; a mi rút és a mi rossz, élénk képzelődése mind elővárászlá, hogy a távolság nőttön nőjön közte s az ily egyén között.

Ily ellenszenvé tárgya volt a forradalom egyik tábornoka, ki a veszély napjaiban tekintélyes szerepet játszék. — E tábornok egy cselekedete úgy tünt fel mindjárt kezdetben Vörösmarty előtt, mint hazafiatlanság, — s ez időtől fogva soha többé nem bízott benne.

Míg ellenben Perczel Mór iránt, ki egykor tanítványa volt, s a hazaszeretet első csíráit ő csepegteté a forradalmi tábornok szenvedélyes szívébe, — rokonszenvét s bizalmát a forradalom vészei között is megtartá mind végig.

Hadseregeink élén ily válságos időkben hazafias szellemű magyar embereket óhajtanék én látni — szokta mondani — a hadtudomány magában véve nem elég a forradalmi vezérek diadalaihoz, — csak ki lelkesülni képes, az lelkesítheti táborát, s ezen érzelmet csak a hon- és szabadságszeretet ébresztheti, mint tapasztaljuk Damjanich és Bem hadjáratainál, — kiket magyarakká tón az ügy, mely mellett testvériesen harcolnak. De ki németebb a németnél, és semmi más, csak katona, az nem érezhet velünk együtt, s előbb-utóbb eladja a hazát.

Költői ihlettel s férfias elszántsággal köté sorsát egyébiránt hazája sorsához, — a forradalom viharai között lelkesült, reménylett, vagy csüggedett, az események folyamához képest, s vég pillanatig osztá sorsát a pártnak, melyhez tartozék.

A világsí fegyver letétel megrázkódtatá. — Mintha éltető levegője egyszerre kifogyott volna, — mintha azon reménynek érte volna meg halálát, melyet Isten a kétségbeesés ellen oltalmul oltott kebleinkbe, mintha még a napfény is kialudt volna, s a föld felett ezentúl vak sötétség uralkodnék, a költő hazafiság-

tól lángoló keble nem talált irt sehol, sehol s halálosan megsebezteték.

Elsötétült hangulatának első életjele egy „Átok“ című költemény volt. — Könnyitnie kelle lelkének szörnyű fájdalomán, s kimondania az átkot azok fejére, kiket a haza árulóinak tartott. — E költemény tudtommal nem jelent meg újabban kiadott művei közt sem.

A forradalom szomorú vége, ónsúlyljal nehezedék lelkére. — Kedélye megváltozott, elkomorult, csaknem sötét lön. — Budapesten, hol élte legszebb éveit tölté, nem találta magát soha többé; születés helyére, Nyékre vágyott vissza, s családjával együtt oda is költözék, — hol a legnagyobb elvonultságban élt.

Régen hamvadó édes anyja emléke meg-megszálta lelkét születése földén, megjelent előtte a távolság ködében, annak szelid, szenvedő arca, ki oly sok nélkülözés között viselé halála napjáig özvegyi gyászát, oly sokat aggódék s búsult szertesztét szórt gyermekei sorsán, s ajkain a zúgolódás vagy panasznak soha egyetlen szava sem hangozott.

Isten rendeletein megnyugodni, régen megtanult, s magába zárván keserveit, békés szelidséggel viselé a nem érdemelt nehéz sorsot s nélkülözéseket, miket reá az ég, a mindenható Isten szent keze mért.

De kiszenvedett már régen, régen az anyja, — talán nyughelyét sem lelhetni fel a kis falusi temetőben, főlemészté az idő s nyoma sem maradt talán a sírhalomnak, mely alatt a szegény jó özvegy asszony hamvai pihennek.

Im azonban az emlékezet felkölti őt álmából, — megzendül a lant, — a költő fájó, megtört szíve vissza álmodja az édes anyja szent jóságát, s megörökíti, — halhatlanná teszi azt.

A szegény asszony könyve.

Egy szegény nő, Isten látja,
Nincs a földön egy barátja,
Agg. szegény és gyámolatlan,
Ul magán a csendes lakban,
Gyásza nincsen, gyásza rég volt.
Még midőn jó férje megholt;
De ruhája még is gyászol?
Szíve fél a tarkaságtól.
Dolga nincs, hogy volna dolga?
Kis ebédhez nem kell szolgál,
S az ebédnél nincs vendége,
Csak a mult idők emléke.
A ki maga néz a táliba,
Azt az étel nem táplálja.
Több annak a gondolatja,
Mint a mennyi jó falatja.

Gondol vissza és előre,
A sok jó és bal időre
S félig étel, félig bánat:
Mind kettőbe belefárad.
Hejh, nem így volt hajdanában,
Még nem járt özvegy ruhában;
Tele kamra, tele pince
S mindig kézben a kilincse,
És szegénynek, és boldognak
Údvar és ház nyitva voltak.
Vendéget nem kelle kérni;
Önként szoktak ők betérni,
Víz' dicsérni, bor' fecsélni,
És a gazdát nem kimélni,
A szegény, kit Isten küldött,
Ide gyakran beköszöntött,

És azon mit innen elvitt,
 Lelkében nem tört meg a hit!
 Nem hideg pénz, hideg arcok,
 Eleség volt az ajándok.
 És ha néha úgy történék,
 Bár nagy ritkán, nem jött vendég,
 Akkor sem lön üres a ház,
 Böven volt az Istenáldás:
 Jobbra, balra a sok gyermek,
 Játszottak és verekedtek,
 S gondjaiért az anyának
 Sok bajt örömet adának.

Hajh azóta csak bűt látott,
 Hogy a gazda sírba szállott:
 Gyermekei szétfutottak
 Napkeletnek, napnyugotnak,
 S a szegény nő elhagyatva
 Ugy maradt mint a szedett fa.

Az idő jár, s ő csak megvan,
 Hol reményben, hol bánatban.
 Szűken teng kis vagyonából,
 És ha néha sorsa fordul,
 Gazdálkodni még most sem tud,
 Ha neki van, másnak is jut:
 Jobb időkből rossz szokása,
 Hogy a könnyeket ne lássa,
 Megfélelni kis kamráját,
 S maga gyakran szükségét lát.

Most ott ül az asztal mellett,
 Imakönyvében keresget.
 Könyvét híják Rózsáskertnek.
 Melyben szent rózsák teremnek.
 Régi jó, de kopott jószág,
 Melyet még csak a barátság
 S egy pár ernyedt szál tart őszve,
 Oly igen meg van viselve.

Ki Vörösmarty idejegyzett költeményét olvassa, s tudja azt is, hogy a „Szegény asszony“ Vörösmarty jószágos édes anyja volt, ki csakugyan megosztá kopott imakönyvét az öreg és jámbor Sára nénivel, annak bizonynyal köny szökik szemébe, midőn a költő oly megindító hűséggel, oly elragadó bájjal s egyszerűséggel tükrözi vissza a régen elporlott anya szent jószágának egy megható mozzanatát. Oh és ki ne mondana áldást a „Szegény asszony“ hamvaira, ki fiában oly nagy kincset nyert Istentől, s azt mint imakönyvét szinte megosztá, sőt átengedé a hazának, önmaga számára csak a szegénységet s gyászát tartván meg.

Vörösmarty kiönté a költeményben, mi régen szíve mélyén volt, mi keblét régen nyomta, — de meg nem enyhült azért. — Irt más nemű verset is egyszer-másszor, s fordított olykor egy

S im kopognak, és kőhentve
 Az öreg jó Sára lép be:

„Isten áldja meg nagy asszony!
 Most ugyan csak legjobb ithonn.
 Jó hogy ilyenkor ki nem jár,
 Majd elvesztem, oly nagy a sár.“
 „Hát mi jót hoz Sára néni?“
 „Istenem! bár tudnék hozni.
 Egy kéréssel jöttem volna,
 Ha miatta meg nem szólna,
 Oly nehéz most a szegénynek,
 Tán jobb volna, ha nem élnek.
 Imádságos könyvet kérnék,
 Higye meg, most oly jól esnék.
 Mert hiszen ha már az ember
 Szépszerint jól lakni sem mer,
 Már ha szűken éi kenyérrrel,
 Éljen Isten igéjével,
 Igy legalább árva lelkünk
 Az imádság tartja bennünk,
 Itt, tudom, van heverőben:
 Adjon az Isten nevében.“

„Jó asszony, felelt az özvegy,
 Könyvem nincs több, csak ez az egy.
 De ha már úgy megkívánta,
 És ettől függ boldogsága,
 Vegye egy felét jó névvel,
 Én beérem más felével.“
 S fele ide, fele oda,
 Könyvét két felé osztotta.

Most a két jó öreg asszony
 Hogy semmi jót ne mulaszson,
 Fél könyvből, de nem fél szívvel,
 Imádkoznak este reggel,
 S ha van Isten mennyországban,
 Nem imádkoznak hiában.

Shakespeare féle drámát; ámde mi hasznát vette, ha sem kedélyén, sem anyagi viszonyain, mind össze sem javíthatott sokat.

A forradalom utáni években, anyagi helyzete is csüggesztő volt Vörösmartynak.

Mire jövedelemképen, mint biztosra számíthatott, csak az akadémiai rendes tagsági díj volt, s ez kilátásait a legszerényebb korlátok közé szorította.

Nagy jótétemény volt azonban reá nézve, János öcsésének csaknem hódoló ragaszkodása, ha szerencsésnek érezte magát, ha bátyjának erejéhez képest szolgálhatott, ki azzal, ki nevüket halhatlanná tevő, testvériesen megoszthatá mind azt, mivel bírt. S Vörösmarty János, szerencséjére! ha gazdag nem volt is, de minden esetre jó hazafi, takarékos gazda, s ifjú kora óta a báró Orczy-család nagyrabecsült jószágigazgatója volt, ki mint feddhetlen jellemű s a legjobb szívű ember, egész megyéje tiszteletét bírta.

De a költő csak búsult és csüggedt maradt. Oltözetét elhanyagolta, mintha sorsához illőnek a durvászövetű szürke ruházatokat tartaná csak, — mindig egy volt látható ez időben. — Ősz szakállát ápolás nélkül engedé nőni, bokrosodni, s családi körben is el-elmerült gondolataiba, hosszan és mélyen, mintha csak egyedül volna.

Fiatal neijének mosolya, kedves, jószívű biztatásai, csak fájdalmát nevelték; — ha gyermekeire tekintett, keble elszorult, hiszen látkörében remény számukra sehol többé nem csillogott, — kietlen, sivár és pusztá lőn szemei előtt mind a jelen, mind a jövő.

Midőn a forradalom után több évre, férjem boldog családi köréből kiragadtatott s a békés költő pusztá gyanuból elfogatók, s én, mint fiatal asszony, halálosan sebezve, oly vérző kebellet siettem Budapestre, hogy szabadításáért mindent megmozgassak, — Vörösmarty volt első, ki a sorsomra nézve oly gyászos hírre felhívás nélkül küldé nejét hozzám a fővárosba, meleg és igaz részvéte jelentése mellett, azon üzenettel, hogy nehéz helyzetemben tanács és utasításért, egyenesen báró Eötvös Józsefhez folyamodjam, kinek nemes szíve bizonynyal mindent elkövetend, mi által férjem helyzetén enyhíteni lehetséges.

Es annyira sajnált nehéz szenvedésemben az idő előtt agastyánná őszült költő, oly szívesen vigasztalt volna, de mi haszna! — hiszen önnön enyhítésére szánt gondolatai is mind csak buba veztek.

Vörösmarty honszerető szíve nem bírta meg a haza vesztének gondolatát.

Nem vonta ki magát a jó falusi ismerősök társaságából, — kik a füst mellett el-elbeszélgettek ez s amarról, — a fiatal-

ság mulatásait nyájas arccal elnézegeté, — de mit egykor nem csak írt, hanem oly mélyen érezett is, mindig és mindenütt csak az hangzott fülébe, csak az zúgott és zenge keble mélyén; csak azt mondogatta magában, és bánkódék s el is betegesedett lassanként mellette:

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, óh magyar!
Ez éltetőd s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell.

Midőn férjemet szellemileg megölve, oly sok küzdés s szenvedés után, végre visszanyerhettem, s a költő dúlt kedélye, enyhülést keresni, Vörösmartyhoz vágyott, le nem írható gyöngéd barátsággal fogadott bennünket Nyéken egyszerű, de nyájas otthonában, s feledve saját baját, megtagadva önnön énjét, nemes és nagy szívének minden törekvését oda irányzá, hogy beteg költőtársát felvidítsa s kiragadjja búskomoly hangulatából, — s hogy engem a jövőre nézve reményekkel, örömeikkel hitegessen, s feledtesse velem mi boldogtalan levék.

Életemben legutolszor Csépen láttam Vörösmartyt, a halálát megelőző nyáron, nagyanyám házánál, hol családostul időzött s honnan Balaton-Füredre volt menendő, roncsolt egészsége helyreállítása végett.

Szemlátomást megörült, hogy pár napra eljövék én is Csépre, s hogy még egyszer találkozhattunk.

Meg voltam lepetve és rendülve külseje átalakulásán.

Halvány, átszellemült arcán a megdicsőülés szent és túlvilági fénye sugárzott. — Szemei nagyobbak, átlátszóbbak lőnek. — Járása, mintha nehezére esnék minden mozdulat, lassú és vontatott, tartása kissé hajlott, s mindig szelid hangja, most halk s még lágyabb lőn.

De jóságát megtartá, valamint nyájas mosolyát is, mely kedélyes beszélgetéseit kísérni szokta.

Midőn könyeimet visszatartva, vidámságot igyekeztem erőltetni, s a kölcsönös üdvözetek után enyelgve kérdém tőle, ha emlékezik-e még mit ígértem egykor neki mint boldog kis leány, azon napon, melyen a hozzám írott költeményt előttem felolvasta s nekem át is adá.

Azt ígérted, csecse kis sógorasszony — viszonzá udvariasan, mint boldogabb időkben szokta — hogy imádkozni fogsz család életem boldogságáért és jól is imádkoztál, mert boldogabb, mint Lórival voltam, senkivel nem lehettem volna — tevé hozzá

melegen. — De ígértél mást is — folytatá enyelgő modorát ismét felvéve — azt ígérted kis sógor asszony, hogy soha nem engedsz kifogni a könnyű kis sapkákból. — Ezen ígéretet az utóbbi években, szegényke te, sok fájdalommal között, be sem váltattad volna! S pedig — tevé hozzá hirtelen változtatva komoly hangján, mintha megbánta volna, hogy fájdalomimra emlékeztetett — de jól esnék most ennek a szegény gyér hajjú, fázékony fejemnek, melynek minden fejrevaló nehéz, egy könnyű kis selyem sapka. — Hátha még a te tiszta kis kezeid készítenének még egyszer ily könnyű kis főveget!

Le nem írhatom, mi boldog valék, hogy a beteg költő kívánatát már megelőztem, s azonnal előmutathatám a számára készített sapkát, melyet selyemből horgoltam, és selyemmel béleltem úgy, mint annyira kedvelé — mert feje mindig fázékony lévén, szobában egészséges korában is rendesen viselt könnyű kis sapkát.

Vörösmartynak láthatólag jól esett s kedves volt a meglepetés. — Mint később nejétől hallám, végpillanatáig használta s legkellemesebb volt fejének ha e sapkát tette föl, míg reám nézve mai napig is emelő annak tudata, hogy kézi munkám a dicőültnék nem csak egy kis örömet, de a mennyiben, mint többször hallám magam is tőle, fejének élete végső idején, minden fejrevaló nehéz volt, és súlyosnak tetszék, utolsó betegségében enyhülést is okozhatott.

Régen mult idők felől beszélek.

Fiatal leányka, a világon a legboldogabb menyasszonyok egyike voltam akkor, midőn Vörösmarty, mint helyzetével reményei felett elégült férje fiatal nejének, a szép költeménnyel meglepett, s híven szerény jelleméhez, viszonzatul egy imát kért boldogságáért, s egy kezeimmel készített könnyű sapkát.

Tizennegyedik születésem napját ünnepeltem épen.

Szép nap volt ez akkor! Mintha az öröm és boldogság örökké tarthatna, úgy tünt fel előttem e napon az egész élet, az egész jövőndő.

Mintha szemünket csak mosolyogni nyertük volna, és nem könyhullatásra; — szívünket csak szerelmet dobogni, s nem szenvedni s megszakadni adta volna a végzet.

Kis s oly barátságos szobámat, kertté alakítá a szeretet, midőn e régmult születésem napját ünneplém. Rózsák, jácintok, tulipánok és kaméliák mosolyogtak felém, bár merre tekinték.

Künn, a hó esett, benn, a tavasz virult.

Korom is tavasz kor volt még, teli virággal szerelemmel. Szépen fel voltam öltözve világoskék díszes ruhába. — Hajam elől könnyedén elsimítva, két oldalt, füleim mögött, hosszú fürtökbe omlék vállaimra — jegyesem így szerette látni haja-

mat, ily eszményi módon, mely szerinte, akkori külsőmhöz épen hozzá illék.

Hajam között, keblemen és ölembe gyűjtve, csupa virág, — ablakom párkányzatán, virág kosaromba, asztalomon: virágverseny; szépség mellett kedves illat, színpompa és élet mindenütt, hova tekintetem csak szállhatott. — Egyik rész anyám szeretetéről mosolygott felém, a másik, az ifjú költő mélyen érző szívének virulással fejezte ki lángérzelmeit.

Vörösmarty költeménye kis asztalomon, szinte virágok közt feküdt, mintha koszorúzva lett volna, — s azok belehelték illataikkal, s bemosolygták virulásukkal.

Oly boldog valék e napon! De tudja az ég miért, mintha az emberi szívben még a boldogságnak is volna súlya, szinte fájt az a sok édes érzelem, mi keblemet betöltte.

Föltettem magamban, hogy szép virágaimnak minden szálát, minden levélkéjét megórzöm, e kedves, e felejthetlen nap emlékére, a meddig élek.

Meg is vannak ma is még a hervadt virágok hamvai. De vajon csak egy szálacska is közülök, hasonlít-e régi képéhez? — Kedves illatának csak egy parányát is, megtarthatá-e valamelyik? A hajdani színek pompája feltűnik-e itt-amott a ma oly fakult, száraz levélkéken?

A holt, a hervadt bokréták között, mint egyetlen virulás, mint élő babérlomb egy virágtetőben, annyi év után is hasonlóan mult képéhez. Vörösmarty költeménye tűnik fel, melyet ama régen mult szép napon, a virágokkal egy szekrénykébe tettem el, legbecsesebb emlékeim közé.

Ime, előtttem fekszik a sárgult kis lap, a hajtásoknál szakadozott is kissé, — de azért világosan olvashatók a sorok, a kézirat nem változott, s megtartotta régi jellemét.

A versek szétáradó melege, színezete és fénye is a régi maradt:

„Csapó Mari kisasszonynak.“

E szavak állnak címül a költemény felett.

Olvassuk csak át, de illetődve és áhítattal, mintha imádságot olvasnánk.

Úgy tetszik, mintha itt, hol a nagy költő felől emlékezmem oly jól esett, hol tartozkodó kezekkel megkisértém az embernek, s család apának képét feltüntetni úgy, mint őt lelki szemeimmel felfogám, — mintha épen ideillenék a költemény, mintha szebben s méltóbban nem fejezhetném be e szerény kis rajzát a nagy férfiúnak, mint ha multamnak e szép, örökzöld koszorúját, melyet tőle nyertem, előveszem, s emlékére hintvén virágait, megkoszorúzom vele halvány homlokát.

Csapó Mari kisasszonynak.

Mintha szívem húrja volnál,
Mely a reng,
Az örömtől lelkem háza,
Melyben eddig gond tanyáza,
Vissza zeng.

Mintha lelkem ága volnál,
Tiszta s ép,
Mely még ment minden hibától,
És a legdicsebb sugártól
Égi szép.

Úgy tűnöl fel szellememnek
Rokona,
Mintha volnál boldog álmom,
Mintha volnál boldogságom
Jobb hona.

Azt beszélük szöke, szép vagy
És deli,
És szemednek pillantása
Mint az égnek megnyílása,
Kéjteli.

Szöke vagy-e, barna vagy-e?
Mit tudom!
De ha hallak és ha látlak,
Hogy szeretlek, hogy csodállak,
Mondhatom.

Tiszta részvét és barátság
A mit adsz,
S a mit adtál bármi drága,
Lelked egyik szebb virága,
Dús maradsz.

S dús szívedbe kit egészen
Felvevél,
Az lesz ám még csak szeretve,
Annak élte, lelke, üdve,
Te levél.

A legédesebb titokkal
Vagy tele,
Mint edény, mely mézzel árad,
S édes lenni el nem fárad,
Kebele.

Nekem is van nálad titkom
Zálogul,
Hogy ha jobb napom leszállna,
Él az angyal, a ki állna
Pártomul.

Mondj imát oh angyal értem;
Hő imád
Mint sugár, mely vissza tére
Eredete szent helyére,
Üdvöt ad.

És ez üdv nem lesz mulékony
Földi jó:
Isten adja, védi angyal,
Nem lesz ily üdv semmi sorssal
Rontható.

És míg életem delének
Napja tart,
Bizton jarok és vidámon,
Nem rettegven már pályámon
Több vihart.

Vörösmarty.

Mindig jól fog esni hogy Vörösmarty végpillanatáig megtartá számomra rokonszenvét s barátságát. — Bánásmódja velem szemközt, mindig megfélelő volt a fenn jegyzett költemény szavainak: mindig gyöngéd, elismerő és barátságos. — Soha, soha egy árnyalattal sem sértett meg, bár, mint neje után közel rokonok, elég gyakran találkozáink, s ha férjemmel vitázott, mi elégszer történt, én mindig határozottan ellene s férjem partján voltam.

Mindig védett, enyelgő hangon, még neje ellenében is, ha egyszer-másszor, mint nők között is megesik, szóvitánk volt, s a beszédesebb ajkú rokonok megjegyzéseit, ha kedvezőtlenül is nyilatkoztak volna, nem csak hogy nem tűrte, de vissza utasítá.

Egy szóval, barátom volt a szónak igaz értelmében, őszinte, gyöngéd és hű barátom, — de talán én sem valék egészen érdemetlen jóságára, ki reá fel, rajongásig emelkedő bámullattal tekinték, s emléke előtt illetődve hajol meg ma is szívem, lelkem.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

PÉCZELI JÓZSEF ÉLETE.

II.

Sok ilyen keserű napot kellett a protestánsoknak átélniök még addig, míg végre II. József megadta nekik a vallásszabadságot. Már 1783. február 27-én a tanács kihirdeti, hogy a protestáns lelkészeknek a kereszteleés, esketés, temetés megengedtetik; de a jövedelem a helybeli plebánost illeti; majd az isteni tisztelettartás, lelkészválasztás is megengedtetett nekik; úgy, hogy a reformátusok 1783. ápril hó 30-án már összegyűlhettek lelkészválasztásra, midőn is közakarattal Péczelit választották meg első lelkésznek. Az erről felvett hivatalos jegyzőkönyvi kivonat ekkép hangzik: „Anno 1783. die vero 30. Aprilis. Egybegyűlvén a Rév-Komáromi Reform. Árva Ekklesiának közönséges dolgaiban következendő rendelkezések tétettek. Először: Minthogy már bizonyosan tudatik, hogy Felsőleges Urunk Vallásunknak Exercitiumát kegyelmesen megengedte; arra való nézve az Ultrajectumi Akadémiaiban levő Tiszt. Péczeli József Uramnak, első Praedikátorságra való hivatal rendeltetett, oly móddal, hogy mivel ide két Praedikátor szükséges és ezen Ékklésia Tiszteletes Mindszenty Sámuel és Nagy István Uraimék közül egyiknek második Praedikátorságra hivatalt adni szándékoznak; Tehát N. Cseppán János Péczeli Uramnak az iránt is egyszersmind írjon, hogy a melyiknek fölyebb nevezett Tiszteletes Urak közül az építendő templomunknak nagyságához képest alkalmasabb szava lészen, és a kit Collegájának szeretni fog, ő kegyelme Projectumát és Opinioját írja meg ezen alkalmasosággal.“¹⁾

E megbizatásnak Cseppán János május 1-én felelt meg, midőn is tudtára adá Péczelinek megválasztását, s azon kéréssel fordult hozzá: hogy sziveskednék az ecclesiának tudtára adni, vajon elfogadja-e a választást, s kit választ magának lelkész-társul. „Minekutána már mi is bizonyosokká tétettünk az eránt, — írja Cseppán — hogy vallásunknak szabados gyakorlását

¹⁾ A kom. református egyház levéltárából.

FIGYELŐ.

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLÖNY.

SZERKESZTI

ABAFI LAJOS.

XXI. KÖTET.

BUDAPEST
AIGNER LAJOS

1886.

TARTALOM.

	Lap
<i>Abafi Lajos</i> : Szalay László levelei Kazinczy Gáborhoz	59
<i>Baróti Lajos</i> : Német költők hatása Csokonaira	225
<i>Csaplár Benedek</i> : Révai latin iratainak jelentősége	31
— — Révai sikertelen törekvése az egyetemi tanszékre	118, 205
— — Révai átlépése a győri egyházmegyébe	270, 342
<i>Ferenczy József</i> : A hirlapirodalom történetéből	65
<i>Kálmán Farkas</i> : Adalékok a XVI. és XVII. század irodalomtörténetéhez	305
<i>Kanyaró Ferenc</i> : Zrínyi a hadíró	145
<i>Karacs Teréz</i> : Katona Józsefről	62
— — Adatok Kulcsár István életéhez	139
<i>Kemény Lajos</i> : Tinódi Sdbestyén életéhez	327
<i>Koltai Virgil</i> : Arany János élete Szalontán	1
<i>Récsei Viktor</i> : Vida József	294
— — Beythe István	296
<i>Szalay Gyula</i> : Feleletek Petőfi Sándor „A királyokhoz“ című költeményére	300
<i>Szilágyi Sándor</i> : Az „Erdélyi Múzeum“ keletkezésének történetéhez	323
<i>Id. Szinnyei József</i> : Irodalomtörténeti repertorium	63, 142, 223, 303, 383
<i>Szinyei Gerzson</i> : Fáy András	159
<i>Takáts Sándor</i> : Péczeli József élete	17
— — A francia iskola és Péczeli	102
— — Péczeli József irodalmi működése	169, 236, 332
<i>Vachott Sándorné</i> : Rajzok a multból:	
VIII. Az első udvarlók	133
IX. Szerelem	197
X. Vachott Sándor ifjúsága	201
XI. Vachott Sándor első szerelme	244
XII. Egy majálison	249
XIII. Árnyak, felhők	252
XIV. Kornélia emlékezete	360
XV. Válságos napok	367
<i>Dr. Váli Béla</i> : Kuthy Lajos élete és munkái	191, 288, 373
<i>Várfalvi Károly</i> : Horváth Cyrill mint költő	49, 80
<i>Vozári Gyula</i> : Vörösmarty költői nyelvéről	259, 378

Függelék:

<i>Náményi T. Lajos</i> : A „Figyelő“-ről	1—XIX

kodás miatt.¹⁾ Meg is nevezi legott, hogy a „Latina“ II. részének utolsó elegiájában, mely I. Ferenc királyhoz szólaltatja az esedező Magyarországot, adott kifejezést azon panaszának s hogy Makó is helyeselte e törekvését.“²⁾

Miképen s mily indokokból fejlődtek ki a tudományos egyetem kebelében olyatén differentiák, a melyek aztán afféle pártoskodást és machinatiókat is szültek, mint a minőket Révai is említ: erre nézve többrendbeli adatokat kell még szólaltatnunk.

CSAPLÁR BENEDEK.

RAJZOK A MULTBÓL.

VII.

Az első udvarlók.

Soha nem tartoztam azon hiú bábockák közé, kiknek hizeleg ha udvarlójuk akad, kik ha komolyabb érzelmeket ébreszte fiatal arcaik bája, el vannak ragadtatva, ha viszonzni nem képesek is a néha talán önkéntelenül gerjesztett szerelmet.

A jeles Fáy Gusztáv régi hódolatát megtartá számomra, sőt még felötlőbbnek látszék irántami vonzalma, midőn mint nagy leánynyal találkozott velem.

Ez azonban nem zavarta nyugalمامat; - kis gyermek korom óta megszoktam gyöngédségét, figyelmét, s igaz nővéri vonzalommal viszonyoztam ragaszkodását. Hiszen mint régi jó ismerősök, egymást keresztnevéen szólítánk akkor is, s mert járatlan voltam az érzelmek mérlegelésében, eszembe sem jutott, hogy mit magam nem érzék, komoly szerelmet keressek udvarlásai között.

Másként állt a dolog egy másik udvarlóval, ki Fáy Gusztávnál sokkal idősebb lévén, sokkal több követeléssel lépett föl a gyermek leánynyal szemben, ki szemei előtt nőtt föl s fejlődék hajadonná, s ki iránt balsorsa szerelemre gyulasztá hamar gerjedő szívét.

Ma öreg úr, őszhajú nagyapa a férfiú, kit, mivel boldog családi körében már szerető kis unokák vesznek körül, megnevezni tilt a gyöngédség.

¹⁾ Révai e panaszlását írásban és élőszóval alkalmasint akkor terjesztette a király elé, midőn ez Győrött átutazván, máj. 31. kihallgatást adott a színe elé kívánczónak, a mint ezt akkoron a bécsi „Magyar Hirmondó“ is tudatja. (l. 1792. I. 8110. l.)

²⁾ E levél tartalmát odább részletesebben ismertetjük.

Jobb is, szebb is a nevet elhallgatni, midőn élő ember nem viszonzott érzelmeit s a felhőket festjük, melyek ebből kerekedtek, s én örömet mellőzném csak megemlítését is, de életem e korszakának története, melyben egész jövőm alakulása vette kezdetét, mulhatlanul megkívánja szereplését rajzaiban, s így nevet minden esetre kell választanom számára.

Ha őt például Tóvölgyi Loránt név alatt mutatom be, azt hiszem, eleget teszek a regényességnek is, mert nézetem szerint, Tóvölgyi Loránt szép regényes név, s eleget a titoktartásnak is, miután felvett neve ha így hangzik legkevésbé sem hasonlít valódi névéhez, s egyedül képviseli irataimban az igazságtól eltérést.

Maradjon hát csak neve: Tóvölgyi Loránt, ki író is volt, s szülőim házában első gyermekkorom óta, leggyakoribb vendége.

A viszszerelmet részéről Tóvölgyi iránt a megszokás is akadályozta, más okok mellett. — Loránt bácsinak ismertem őt mint kis gyermek, s így szólítám őt mint fölserdült hajadon, mind addig, míg ébredő szerelme készítésére fölkerít egy napon, ne nevezem őt Loránt bácsinak, ha fájdalmat okozni nem szándékozom, — ha nem akarom őt esztől megfosztani.

Ettől fogva sok ideig mellőztem minden megszólítást, az „ön“ vagy „maga“ pótolta e részben a hiányt.

Tóvölgyi Loránt anyámnak mindig különös kedvence volt, — mert senki inkább mint ő, nem bírt kedvében járni. — Ha olvasmányaiból kifogyott, Tóvölgyi előbb észrevette mint ő maga s gondoskodott is, hogy azonnal pótolva legyen a hiány.

Midőn anyám barátnőivel összeült kávézás mellett beszélgetni, első gyermek korom óta köztök kávézgatott Tóvölgyi is, s a főváros legérdekesebb ujdonságaival fűszerezte a kávénénikék délutánjait.

Ha házunkhoz alkalmilag nagyobb társaság meghívása forgott szóban, rendszeren Tóvölgyivel is tanakodtak szülőim a fellett, kik legyenek a meghívottak. — Helylyel-közzel Palit is reá bízták kirándulások alkalmával, vagy ha általában tapasztaltabb s mégis nőtlen ember vezetésére volt szüksége. — Ha anyám egészségileg gyöngélkedő volt, ismét Tóvölgyi rövidíté idejét valami új és érdekes felolvasással.

Egy szóval Tóvölgyi házunknál otthon volt, csaknem napról-napra nálunk ebédelt éveken át, a család örömeiben s fájdalmaiban részt vett, s ragaszkodása szülőim iránt, évről évre csak növekedni látszék, kik őt mind ketten becsülték és szerették.

Hozzám, már mint gyermekhez is kiváló rokonszenvet tanusított számtalanszor, de arra azért senki még csak nem is gondolt volna, midőn oly elfogulatlan bizalommal meséltem neki egyszer-másszor ragyogó álmairól, hogy valaha még mint komoly udvarló léphet föl velem szemben.

Gyulékony phantasiája s hamar lobbanó szíve, soha nem volt női eszménykép nélkül. Igaz, hogy gyorsan ébredő szerelme, ép oly hirtelen ki is aludt rendesen, — rosszul beszélék! — soha nem aludt ki, örökön égő láng gyanánt lobogott az folytonosan. — de oly változékonyan követték egymást tárgyai, hogy végre legjobb barátai is kétségbe vonták, hogy valaha komolyabb érzelemre gerjedve, még talán meg is nősülhessen.

Csupán anyám tön e részben ellenvetést, ki a házasságot Isten rendeletének tartván, azzal menté Tövölgyit, főkép Tóth Lőrinc ellenében, ki anyámnak szintén kedvence s házunknak gyakori látogatója s rokon is volt, hogy a számára rendelt menyasszonyt még nem találta föl, azért oly változékony. Ki oly jól érzi magát családi körben, s a háziasságot annyira kedveli, az igazi jó férjnek született, s Loránt is előbb utóbb be fog válni — majd meglátják önök — mondá az ellenkező Tóth Lőrinchez.

De bár mennyire mentegeté is őt jó édes anyám, volt azért Tövölgyi eszményképei között nagy változatosság. — A kis termetű után feltűnt a nyulánk, magas, a közép magasságú gömbölyű leányka mellett, a finom, gyöngéd alkatú; egy szóval volt köztük szőke fürtű és barna, vereshajú, és olyan is, ki szemeit s haját az éjszakától kölcsönözte. Juliát, Róza követte, ezt a bájos Lujza váltá fel, de nem sokára hátrálnia kelle mindenkinek Mari nagy égszín szemei előtt, — Ágnes sárga fūrtei azonban őt is kiszoríták, míg végre Eszti egy időre valamennyit túragyogá.

Igy tartott ez folytonosan, mindig más-más név és alak volt szerelme s ábrándjai tárgya, s a legparányibb ok elég vala őt egéből letaszítani s érzéseinek más irányt adni.

Egy írói banketten, mely azon időben a casinóban szokott tartatni, midőn az akademia elnökei s tagjai is részt vettek, Gaal József, az akkoriban nevezetes toasztoso együtt köszönté föl Garay Jánost és Tövölgyit, mint két ellentétet.

A női társaságot nem igen kereső Garay — úgymond a felköszöntő — egész életében csak két fiatal hölgyet ismert, s mind a kettő elbájolván költői kedélyét, mind a kettőt feleségül vette ¹⁾ Tövölgyi Loránt ellenkező eljárást követ; ő ismeri nemcsak a főváros, de a közel és távol vidék minden szép leányát, beleszeret egytől-egyig valamennyibe, — nőül azonban, a kerek világ minden kincséért sem venné egyiket sem.

Nagy kacaj követé az elmésen keresztül vitt felköszöntőt,

¹⁾ Garay János tudvalevőleg kétszer házasodott. Első neje egyévi egytűlét után özvegyen hagyta őt, s a költő mélyen gyászolta s meg is énekelte halálát. Második neje, s gyermekeinek példás anyja, Baticsay Mária volt; ezzel tölté élte legboldogabb éveit.

melynek híre szerte szárnyalt köreinkben, és sok bohókás tréfára nyújtott alkalmat. Garay, ha szóban jött, szíve szerint nevetett maga is Gaal ötletén, de Tóvölgyi mosolya keserű mósoly volt, ha előtte emlegeték a dolgot; kissé találva érezheté magát, bár soha meg nem engedé, hogy ő izlésére nézve válogató és szeszélyes.

Egyik bálványa Tóvölgyinek halvány, igen szép fekete szemű fiatal hölgy volt. A sáppadtság, melyben szenvedett, megfosztá arcát minden színtől, s szenvedő kifejezést kölcsönzött kedves vonásainak. Az orvosok rögtöni légváltoztatást, faluzást ajánlottak gyógyulásához.

Tóvölgyi, mint beszélni hallám, oda volt fájdalmában; — alig hitte elviselhetőnek, hogy hónapokig tűrhesse a távolságot tőle, ki halványságával annyira elbájolta szemeit és szívét. — Másról beszélni is alig lehetett vele, mint a szép beteg leánykáról. Híreket venni felőle, a világ végéig elment volna.

Három vagy négy havi faluzás után a bájló barna leány teljesen meggyógyultnak nyilvánították. Tóvölgyi örömeiben, azonnal elutazott oda, hol ő volt, hogy mint első látogassa meg, ki gyógyulásához szívéből szerencsét kíván, — és — és — az ég tudja, mi mindent mondjon még neki.

De csodák csodája!

Alig távozott, már vissza is érkezék. — Levert, lehagolt vala, — teljesen kiábrándulva jött vissza. — Ki felől hónapokon álmódozék, — kinek visszaérkezését hónapokon át epedve várta, — a szép barna leánytól egy pillanat alatt elidegenedett.

A bájos halvány hölgy, kerek, piros arcokkal üdvözölte őt — barnára sült kezében nagy darab kenyér és szalonna, s rajta: — oh iszonyat! — vastagon vattázott ruha!

Körülbelől így hangzott panasza.

Oly érdekessé tette őt betegsége alatt még szelid hallgatagsága is, — mondá keservesen — nagy fekete szemei szellemet, észt és ábrándozást látszának sugárzani. — Most szünetlenül fecseg, mint a papagáj, — szája egy percre sem áll be, s minden beszéde üres s oly izetlen, hogy kétségbeesik, ki vele társalogni kénytelen. Iszonyúan hull néha le az ember képzelődései fellegvárából, a rideg valóság unalmas prózájába!

Anyám ezúttal is, mint rendszeren, nevette csalódását, s azt jósolta mint igazi buzgó kálvinista asszony, hogy előbb utóbb majd csak föltalálja ő is, kit Isten neki rendelt, addig hasztalan keres és válogat, célt úgy sem fog érhetni, akár vattázott akár nem a ruhája eszményképeinek.

Kinek juthatott volna eszébe, hogy addig válogasson e szeszélyes férfiú, míg én is felserdülök, — vagy éppen, ki gondolta volna, hogy egy gyermek legyen arra hívva, hogy mit az

ég tudja hányszor képzelt érzeni: a szerelmet, férfi szíve legmélyebb szenvedélyével, iránta érezze.

Tóvölgyi, hóbortjait leszámítva, nemes szívű, s minden esetre kiváló egyéniség volt, ki tehetségeit első ifjúsága óta érvényesíté az irodalmi téren is. — Mindig vonzotta a szokatlan, törekvései magasabb irányt követtek; érzelmei a minden napiságon felül kerestek tápot és kielégítést, s különös ellentététül változékony szellemének, a háztűzhely melege mindig vonzotta, — családi körben érezte magát egyedül otthon.

Talán ez volt kútforrása irántam keletkezett szerelmének; szokatlant keresve, helyzetem megfelelő vala izlésének, s végre is titkon családi élet után epedve, anyám házias leánya e részben is megfelelt igényeinek.

S így lettek érzelmeire nézve döntő hatásúak az emlékezetes bemutatási mulatságok.

Az akkoriban is ritkán előforduló eset, hogy egy tizenegyedfél éves gyermek, mint hajadon, a nagy leányok közé soroztassék, — a kedélynyugalom, az elfogulatlan egyszerűség, melylyel új helyzetemet viselém, nagy ifjúsággal s külsőm előnyeivel együttesen: oly mély benyomást gyakorolának mind szívére, mind gyulékony phantáziájára, hogy szerelme legmagasabb fokig emelkedék, s részemről a viszonzatlan érzelmek feltevését magától elutalva, mint az éjjeli lepke a tűznek, vaktában rohant elkáprázott szemeivel sorsa elé.

Tóvölgyi nem leplezhető szenvedélye csakhamar feltűnt mind szülőim, mind Pali előtt.

Kezdetben bámultak e nem várt fordulat felett, s átmenőnek, futólagosnak tarták; de minél inkább kelle tapasztalniok, hogy lelke és szíve menthetlenül belé bonyolódék ez érzelembe; minél jobban meg kelle győződniök, hogy ezúttal a válogató, a szeszélyes világfi mély és igaz vonzalomra hevült, annál inkább símultak a gondolathoz, hogy Tóvölgyinél jobb férj s családtag nem lehetne, s hogy az övéhez hasonló forró szerelmet, gyermek leánykának visszautasítania, talán nem is szabad.

A mag el lön tehát vetve, mely életem ártatlan nyugalmit zavarni vala hivatva, — mely lelki harcokat, szenvedést, az az első álmatlan éjszakákat hozta meg számomra.

Nem voltam képes Tóvölgyi érzelmeit viszonzni. — Azon körülmény, hogy édes jó anyámtól szemrehányásokat életemben csak miatta szenvedtem, s Pali részéről is csak gáncsokat hallék minden lépten-nyomon, némi keserűséget is ébreszte szívemben Tóvölgyi iránt, s ha Fáy Gusztáv mély indulata nővéri vonzalmat, később meleg részvétet keltett, — Tóvölgyi fenyegető szenvedélye rémülettel töltött el s még inkább visszariasztott.

Minél jobban törekedtek rábeszélni, hogy kedveljem meg

a férfiút, ki iránt rokoni barátságnál egyebet nem érezheték, minél inkább magyarázták, hogy Tövölgyi nem csak derék, jeles férfiú, kire minden esetre szép jövőendő vár, de kedves, magyar arcú, sőt csinos ember is — annál idegenebb levék tőle, annál inkább éreztem: hogy szívem felett semmi rábeszélésnek, de önerőmmnek s akaratomnak sincs hatalma, mert hiszen anyámért minden áldozatra kész leendék, — szeliden, ellenmondás nélkül hallgattam néha fél éjszakán át is szemrehányásait és rábeszéléseit, — s mégis, habár fájdalmában csaknem megszakadt a szívem, megnyugtatóására nem találtam szavakat, mert hazudni neki és előtte, nem voltam képes. — Midőn ilyenkor aztán jó éjt kívánva, magamra hagyott, zokogva borultam fejpárnámra, s reggelig sem jött pilláimra enyhítő álom.

Most is emlékszem még oly élénken, mintha nem évtizedek, hanem csak napok választanának el ama kínos éjszakáktól, mi fájó szívvel néztem olykor, ablakom redőnyét felvonva, az égre fel, melyen a ragyogó csillagsereg oly részvétlenül, oly hidegen tekinté könyeimet, míg a holdvilág halvány képe biztatólag fordult felém, mintha értené és osztaná, mi belsőmben véghez ment.

Oh a holdvilág régi kedves jó barátom volt, már Julim meséiben is szerepelt, hiszen ott trónolt az átlátszó arcú holdkirály és hajnalpiros képű dalnoka, ki kebelbarátja volt.

Kis gyermek koromban is el-el méléztam, midőn szeliden felszállt a felhők között, melyek csodálatos alakzatok- s csoportulásokban szállingálva, mindent felmutattuk egymásután, mit a tarka mesevilágból képzelő tehetségem felfogott és elővarázsolhatott.

Oly édesen lehet ábrázolni ifjú korunkban, holdvilágos éjeken, s oly méla búsan, ha bánat nyomja szívünket.

Miféle iszonyú hatalom az a szerelem, gondolám olykor az éjszakai mély csendben, midőn a halvány világ egyenesen ablakom irányában rezgett s ezüsttel szegte a lebegő felhők csoportjait — a szerelem, mely egynek kincs, másnak üdvöt okoz, lehet-e boldogságnak nevezhető? Ha viszonzatlan, akkor két élű kard, melynek érintése fáj annak is, ki szeret, s kint okoz a szeretet tárgyának, és két keblet tép és sebez egyszerre . . . A másik: a kölcsönös szerelem — s ez volna hát az üdv, a földi boldogság? . . .

Oh miért szeretnek épen engem olyanok, kiket viszont szeretni képes nem vagyok, — s miért nem inkább egy olyan, kihez én is vonzódnék?

S előmbe tűnt a holdvilág fénye mellett egy ifjú alak. — Megjelent a csendes éjjelen lanttal kezében az ifjú költő, kit még ekkor soha nem láték, — de kiről oly sokat hallottam már beszélni. — —

Előmbe tűnt az ifjú költő, ki midőn szerelemről s fájdá-

lomról zengeté lantját, minden szava, minden sora visszhangot ébresztett lelkem legmélyén; — ki felől titokban, senkitől, talán még önszívemtől sem sejtve, oly sokat ábrándoztam csöndes, holdvilágos éjeken. — — —

VACHOTT SÁNDORNÉ.

KULCSÁR ISTVÁN ÉLETEHEZ.

Hazánk most élő jelesei igen helyesen kezdenek foglalkozni elődeik életrajza megírásával. Véleményem szerint ezzel nemcsak a most élő ifjúságnak adnak arra ösztönt, hogy valódi tettekkel igyekezzenek hasznos polgárokká válni. Ha az életrajz jó forrásból meríté adatait, és ezáltal a vázolt alakot jellemzőleg állítja elő, akkor nemes hatásra számíthat.

Több irodalmi jelesünk által lettem már én megtisztelve, kik bizodalommal kértek adatokat már letűnt írónk életéből. Mindenkor készségesen szolgáltam, soha válótlanságot nem írtam, sem magasztalásra, sem megrovásokra nem tántorodott tollam. Sohasem voltam a szépítgetésnek pártolója, azaz mindig a valónak hódoltam.

Mindig várom, mikor fogja valaki egy derék, tevékeny magyarunk Kulcsár István életrajzát megírni. Ki ezen fáradhatatlan férfit valódi alakjában bemutatná az olvasó közönségnek, az jó szolgálatot tenne a nemes példából tanulni szerető ifjúságnak.

Kulcsár Istvánt gyermekkoromtól az ő haláláig, mintegy 19 éves koromig ismertem. Szomszédságunkban volt nagy kertje és majorja, apámnak barátja és munkaadó társa, azaz az általa kiadott lap mellett térképeket is adott olvasóinak, melyeket Karacs Ferenc metszett.

Mint tudatik, Kulcsár nemcsak lapkiadó volt, hanem a magyar színészet lelkes pártolója és a magyar zenészetnek felélesztésén buzgólkodó hazafi. — Magyar nadrágot, magyar felöltőt viselt, magyar színészetet, magyar zenét, magyar táncot, magyar nyelvet törekedett Pest német városában meghonosítani. Sőt annyira ragadta magyarosító heve, hogy még az idegen országok térképein is magyarosítani akarta a folyók és a hegyek neveit, pl.: az általa kiadott kis térképeken, melyeket apám metszett, Mont Blancot, Fehér hegynek, Schwarzwaldot, Fekete erdőnek akarta metszetni. És így szándékozott eljárni Európa többi országai irányában is. Az ellene vitázó Karacsnak így felelt: Im nem kereszteli-e el a külföldi művész magyar városainkat, hegyeinket. Felelé erre apám: rosszul teszi, mi ne kövessük a hibát.

kereste örömét az élet élvezet kínáló aknáinak kizsákmányolásában, hanem ifjúi meggondoltsággal önképzésére fordítá erejét és idejét. Mindketten egyaránt borzadtak az üresfejű lármás emberektől. Le is vitte Farkas Jancsit nehányszor apja engedelmével szüleihez a szünidők beálltával s néhány nap alatt az öreg lelkész nyugodt lélekkel láthatta azt, hogy fiának ép oly jó és becsülésreméltó barátja Farakas Jancsi, mint neki Fényes Elek. Lajos ritka szép jellemmel és kiváló észtehetséggel bíró barátját rendkívüli szeretettel halmozta el s hozzá később is szünetlenül ragaszkodott. Farkas utóbb mint híres jogtudós egyike lett Pest nevezetességének, ügyvédi irodája pedig a legkeresettebb lón. Puritán jelleme, s Kuthy Lajoséhoz hasonló jószívűsége folytán, roppant jövedelme dacára is, a szegények kórházában lehelte ki lelkét.

Kettejük körül a bölcsészeti tanfolyam végzése alatt egy kis baráti társaság alakult, melynek összekötő szerve a baráti viszonyon kívül a hazai irodalom iránt való érdeklődés volt. E társaságnak tagjai voltak Dráveczky Sándor, Dráveczky Gyula, Dráveczky László, Riskó Ignác, Ibrányi Ferenc, Olasz Imre, Olasz Ferenc, Komáromy György, báró Barkóczy Ferenc, Ragályi Tamás s Recsky András. Az általuk közösen érdekelt irodalommal való együttes foglalkozás benső baráti viszonyt fejlesztte ki köztük, s többször megesett az, hogy e kis csapat hol egyik, hol másik tagjánál tölte el egy-egy hetet a szünidő alatt. Kuthyéknál bár a felszaporodott család sok gondot is okozott, s a költséges nevelés bár kimeríté az alaperőt, mégis több ízben megfordult a kis társaság, melynél fiukat központul állani, benső örömmel látta az apa és anya.

Dr. VÁLI BÉLA.

RAJZOK A MULTBÓL.

IX. Szerelem.

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyiljék, ha jön a szép kikelet;
Kikelet a lány, virág a szerelem,
Kikeletre virítani kénytelen.

Petőfi.

Csörögve szalad ezüst csík gyaránt a kigyózó patak, girbe-görbe hajlásaival mind addig szemet kápráztatva, míg felzavarva síma tükrét, zúgó morajjal vész a hegyaljban tündöklő tavacskába, melyet madárdaltól zengő bokrok ölelnek körül.

Az eget a földdel derű és fény köti össze, a mezőség tarkabarkán virul, ezernyi színvegyületben pompázva a zöld fűszálak

között, míg a csalogány kesergő szerelembe olvadt s oly édes hangjai a legsötétebb lombátorban is a kikelet hirdetői.

Tavaszt mosolyog a rózsavirulás, ezt sohajtja a lágy, az enyhe szellő, mely mint az eol-hárfa, szelid fohászszal lebeg s emelkedik bokrok s virágok között.

Fecske, gólya megérkeztek már s fölkeresték párjaikkal együtt, a mult évben üresen hagyott tanyát, régi fészkeiket, s szívök édig száll fel a kedves otthon látására, szárnyaikon is felül emelkedik, midőn üdvözlik az új tavaszt.

Megszólal a kakuk is, fennen hirdetvén, hány tavaszt látand még, s a tücsök, mintha lantja volna, megkezdi egyhangú dajáját, melyen, gyöngye költők módjára, legjobban önmaga gyönyörködik.

Ébredés, kikelet, összhang és szerelem ragyog minden harmatcseppben, minden buborékban, — tavaszt és szerelmet beszél a milliárd bogárka halk döngése, — a levegő is ezt ragyogja, — a falevél s mezei tarka-barka virágsereg is ezt susogja.

Tavaszt dobog, tavaszt remeg a szív is, midőn a gyermekkor határain átlépve, a serdülő kor határáig jutottunk, s egyszerre csak, keresetlenül s számítások nélkül feltaláltuk azt, ki szívünk tavaszának első virágait öntudatra ébresztette.

Különösen hangzik az, midőn az ember emlékiratait írva, ősz fűrtökkel szerelemről beszél, — midőn életének őszén, annak tavaszáról, — alkonyat felé, hajnalfényről álmodozik . . .

De bármi különösen hangozzék is, tartózkodás nélkül fordulok irataimban a mult felé, — hiszen ama fiatal gyermek leány, ki felől mint egykori énemről emlékezem, oly távoli multban van már tőlem, a mennyire különböző volt az a kép e sorok mai írónőjétől, — s valóságosan úgy tetszik néha, mintha nem is magam felől beszélnék, mintha nem is nekem fájna a mi fájhat, mintha nem is én érezném s élném még egyszer át a mult rövid boldogságát, örömeit s gyászát és keserveit, hanem csak egy képzelődésalkotta s elég bonyodalmas regény hősnéjére emlékezném.

Nálunk, régi jó szokás szerint, a névnapi köszöntések elmaradhatlan illedelmi szabályként tekintettek, egymást megköszönteni a rokonok s jó barátok el nem mulasztották volna, mintha ez lenne kölcsönös nagyrabecsülésök s vonzalmuk jele egymás iránt. — S így történt, hogy József napját köszönteni, Bajzáéknál egész kis társaság gyűlt össze egykor, mely többnyire írók s ezek családjából állt.

Ez időben sokat hallottam már beszélni Vachott Sándor felől, de még soha nem találkoztam vele; Erdélyi János és neje, valamint Vahot Imre is elég apró s érdekes dolgot mondának el felőle, míg Vörösmarty s Bajza az ifjú költő szokatlan tehet-

ségét s mély érzelmeit számtalanszor magasztalták jelenlétemben, s nagy reményeket kötöttek irodalmunk javára, jövődjéhez. — Ily beszédek után titkon már annyival inkább ohajtottam őt ismerni, mert néhány költeményét, végzetesen, mint kis leányka, könyv nélkül tanultam be vizsgáimra, s azok felejthetlen hatást gyakoroltak reám.

Mi nagy volt tehát meglepetésem s mi mélyen pirulhattam el, midőn Bajzáéknál fent említett József napján Erdélyi János és neje, követve Vahot Imre és — — senki nem mondta, de én láttam, éreztem, egyszerre sejtém, hogy a belépő érdekes, karcsú, magas fiatal ember, ki velök együtt jött, nem lehet más, mint Vachott Sándor.

Mintha rá lett volna írva halvány, magas homlokára, hogy költő, ki szeretni s szenvedni született, — világosan leolvasta ama tizennegyedik éves kis leány szeme és szíve, ki akkor én voltam, s keble, mintha varázsütés érintette volna, megrezzent, megnyilt, hogy képét mind örökre magába zárja.

Vachott Sándor a legrokonszenvesebb írók egyike volt; szabályos arca finom vonásait, meglepő szép színe emelte, mely két oldalt, mintha gyöngéd rózsza lehellet érintette volna, mindig piros volt; ha mosolygott, a jószívűség gödrei oly kedvesen illettek arcának pirosságához, mint homloka vakító fehérségéhez dús gesztenye barna hajhullámzata, melyhez hasonló gazdag, selyem finom haját soha életemben nem láttam. — Öltözete mindig csinnal s jó izléssel volt választva; fogai hófehérek, kezei szokatlan kicsinyek s gyöngédek voltak.

Vachott Sándort anyámnak és nekem, nővére, Erdélyiné mutatta be kedves mosolya kíséretében; midőn régen mult énemnek mély pirulását észrevelte, mely e bemutatást követé, sajátóság pillantást vetett fivérére, melyet ha akkori zavarában nem bírt is megmagyarázni ama kis leány, de minden esetre észrevett s arcát még pirosabbra festette.

Sok szép fiatal asszony és leány volt jelen, József napot köszönteni; de Vachott Sándor, mintha rajtám kívül senki számára nem volnának szemei, mintha csak velem kívánna foglalkozni, mellém ült s velem beszélgetett. — Elmondá, mi sok szép és kedves dolgot hallott felőlem azoktól, kik régebben ismernek, s mint örvend, hogy végre találkozhattunk. — Kérdezte továbbá, vajon a közelgő nyáron nem készülünk-e fürdőre vagy valamerre utazni s nem szándékozom-e a jövő évben farsangolni? mit ő ugyan épen nem helyeselné, miután tizennegyedik éves hölgyecskéket a nagy világba bemutatni nem igen szoktak még stb.

Nem a tárgyak minősége, mikről társalgánk, tette előttem érdekessé s feledhetlenné első találkozásunk minden szavát, s nem is azok miatt égtek oly feltűnő lángolón arcaim, hanem a hódó-

latot kifejező tekintet s modor volt az, mit festeni s elbeszélni nem, de látni s érezni annál inkább lehetett, s mi a társaság nagy részének figyelmét is magára vonta.

Végre anyám, észrevéve hogy szemet kezd szúrni Vachott Sándor irántami magaviselete, oda intett s tudatá, hogy menni fogunk.

Ily hamar! — szólt önkéntelenül, s leverten, az én hajdani kis énem. A színházba jössz velem — mondá anyám nyájasan. Tudod ma Rózsát adják Szigligetitől, s Laborfalvi Róza viszi a címszerepet — tevé hozzá oly mosolylyal s biztatással, mely teljes kártérítésemre volt számítva, ha talán rosszul esett volna oly korán elhagyni a társaságot.

Csakugyan távoznak önök? — kérdé Vachott Sándor szemlátomást elkedvetlenedve, midőn készülődésünk meggyőzé őt, hogy a marasztalások hasztalanok voltak.

Mama a színházba akar ma engem vinni — viszonzotam — hiszen igaz, hogy ott a világon a legszebb „Rózsát“ látom meg, mert a címszerepet Laborfalvi Róza adja, mégis szívesebben maradtam volna még itt.

E miatt kár fáradnia — szólt erre Vachott Sándor, miközben búcsúzásul kezet szorítánk — hiszen ha nem röstell ama tükörig menni, elég szépséges kis rózsabimbót láthat — tevé hozzá csöndesebb hangon, s én, mintha ez udvariasság, e bók valami rendkívülit, talán első szerelmi vallomást foglalt volna magában, mélyen elpirulva, dobogó szívvel, izgatottan távoztam, s maig sem feledém szavait, hiszen ez egész délután, mintha tegnap történt volna, oly élénken maradt emlékezetemben.

Csodálatos az az ébredő első szerelem, midőn megkezdí uralmát szívünk felett. — A legegyszerűbb szó annak ajkairól, felkölté a lángot, melynek létezését magunk sem képzelénk, egy kézszorítás, egy melegebb tekintet, mennyországot tárhat fel előttünk, melyben ragyogás, virulat, remény és hit csak egy oltárképet ölelnek körül.

Mennyi bókot hallottam úgy szólván bölcsőmtől fogva! — Mint pici leánykát, már dajkám kis gyönyörű angyalokhoz hasonlítgatott, midőn serdülni kezdék madonnákhoz, tündérekhez, sylphekhez mondtak hasonlónak, voltam fehér rózsa és fehér liliom, ibolya és gyöngyvirág, — hiszen szokás szerint, némely ember a csillagot és napsugárt is lehúzná a földre, hogy vele egy igénytelen, szívéből szerény gyermeket feldíszíthessen, — de minden vesztegetve volt, hatást e részben semmi sem tőn reám. — S most a kis bók, melylyel Vachott Sándor távozásunk miatti lehangoltságát lepezé, ezer visszhangot ébresztett lelkem lelkében, szavait folytonosan hallani véltem, úgy csengették füleimbe, mint a legédesebb zene hangjai.

Először voltam színházban úgy, hogy az előadásra nem figyelék; még Laborfalvi Róza is veszített hatásából, mert nem volt képes gondolataimat s érzelmeimet annyira lebilincselni, hogy a vígjáték szövegét figyelemmel kísérem.

Azt a ruhát is, melyet e József napi délután viselék — mint ma is élénken emlékszem, igen szép világoskék ruha volt — úgy megszerettem, mintha viszont az is ragaszkodnék hozzám, s színét mintha az égtől kölcsönözve, tündérlányok keze szöttefonta volna szövetté, láttam én azon nefelejtset, rózsát, s mindent, mi a szemet ruhán elbájolhatja.

Soká is tartogattam emlékül még akkor is a ruhát, mikor már régen nem viseltem, s tartogatnám talán ma is még, ha egy viszontagságos költözködés alkalmával, egyik vidékről a másikra, sok más között el nem pusztítják, talán maguk a hordozkodó emberek a szekrénykével együtt, melyben éveken keresztül elzárva őriztem.

X. Vachott Sándor ifjúsága.

Szülőiket korán veszíték a Vachott testvérek. Hat hónapra a nem pótolható édes anya után sírba szállt a mindig komor apa is, s csinos vagyon mellett, három árvát hagyott gyámjok gondoskodására.

Kornélia volt a három testvér között a legidősebb, ki körülbelül tizennégy éves lehetett, midőn szülőiket elveszíték, s nem egyszer beszélte előttem is könyhullatás között, hogy Sándor kedélyét mint feldúlta s mélyen érző szívét mennyire megrendíté különösen az anya nem várt halála, sőt kitörülhetlen maradt a jövőre nézve is e kettős veszteség hatása, a mennyiben soha többé nem bírta teljesen visszanyerni eredeti vidámságát.

A négy alsó gymnasiumot Gyöngyösön, a felsőbbeket és a jogot Eperjesen végzé a két Vachott, hol mind a kettő, de különösen Sándor, kitűnő tanuló volt.

Eperjesen csakhamar szerepelni kezdett az ifjú Vachott Sándor, terjeszté a szépet s nemest, s kortársai között nagy népszerűségre tett szert, hiszen egyénisége vonzó és rokonszenves volt, s e mellett jelesebb, de szegénysorsú társait, a mivel csak teheté, gyámolította, némelyikkel éveken át megosztá szobáját, erszényét, Sárosy Gyula és Arday Károly évekig voltak Eperjesen laktársai s osztályosak minden javában s kényelmében.

E két, nála hat-hét évvel is idősebb barátja, fejlődésére is bizonyos hatást gyakorolt, Sárosy mint író, ki csakkamar fölfedezé ifjú társa költői tehetségét, s pályáján buzdítá s lelkesíté, a másik, mint jellemes, de nehéz anyagi körülményei által elsötétült kedélyű ember, kemény sorsának borongó árnyékát, Vachott Sándorra is kiterjeszté.

Az akkoriban egészen német ajkú Eperjesen, Sárosy s a Vachottak hatása folytán, magyar olvasó társaság alakult, melynek az ifjúság lelkesebb s hazafiasabb szellemű része mind tagja lett.

Kortársai egyhangúlag az ifjú Vachott Sándort választák meg a társaság elnökéül, ki oly fáradatlan buzgalommal terjeszté itt a magyar nyelvet s irodalmat, oly sokat áldozott az olvasó társaság és könyvtára felvirágzása mellett, hogy társai végre csaknem bálványozták.

Ez időben küldé Eperjesről első költeményeit Budapestre, többnyire Bajzához, ki azokat nagy előszeretettel s készséggel adta ki a lapban, melyet Vörösmarty, Toldy és ő szerkesztének együtt, az Athaeneumban, s így Vachott Sándor neve az irodalmi téren elkezdett ismert lenni, költeményei feltűntek, reményekre jogosítának úgy annyira, hogy báró Eötvös József és Pulszky Ferenc már akkor fölkeresték, meglátogatták őt, midőn egykor Eperjesen keresztül utaztak. — Ez nagy kitüntetés volt egy fiatal jogászra s íróra nézve, mert báró Eötvös és Pulszky már ekkor a haza nagy reményei, s fiatal koruk dacára már valóságos országos tekintélyek voltak.

Ily kitüntetés Vachott Sándor népszerűségét még inkább fokozták s kortársai között elsőrendű tekintélylé emelték őt.

De bármi jól és hasznosan tölté is idejét Eperjesen, mind önmagára, mind a közművelődésre s magyarosodásra nézve, s bár mi sok kitüntetés s szeretetben részesült is, vágyai szülőföldre után s a kedvelt nővér felé vonták azért, s így történt, hogy a szünidőket rendszeren a Mátra vidékén, Gyöngyösön igyekezett tölteni, hol életének egy válságos összeköttetése szövődött.

Vachott Sándor életében először, komolyan szerelmes lett.

Az akkoriban nagy tekintélyű G. — a báró Brudern család jószágigazgatója, tanácsadója s úgyszólván házi barátja volt. G. neje ez időben egyik elsőrendű divathölgye Gyöngyösnek, irányadó mindenben s szóvivője a cotteriának, mely a társas köröktől különválva, felebb tartá magát a többinél. — A büszke G. párnak volt egy igen kicsi, de feltűnő szép leánya, s Vachott Sándor megismerkedvén e családdal, G. Irmába beleszeretett.

G.—né férjével együtt igen szívesen fogadta a fiatal költő közelítését, s Irma mindannyiszor pirulva süté le szemeit, ha jött, s midőn az ismeretség a vallomásokig fejlődék ki, Irma igent mondott s Vachott Sándor egy nagyon rövid ideig boldognak álmódá magát.

De habár Vachott Sándor lelke lelkéből szerette is a gyönyörű leányt, s ez viszonzni mondá s hívé, sőt talán őszintén viszonzta is a költő láng érzelmeit, mindazáltal oly felöltő számító vala modora irányában, oly cicomázott s betanult minden

szava, hogy a boldogság helyett csak kínokat okozott és nyújtott szerelemért.

G—né leánya nem lehetett hivatva Vachott Sándor őszinte s mélyen érző szíve megértésére. Az anya, ki — mint beszélék, — még ajkait is tükörből egyengeté össze, s alig mert nevetni, nehogy hibás fogai előtünjenek, vagy szája nagynak lássék, leányát is félszegül nevelte, s a szegény kis Irma oly elferdült gondolkozású lényecske lett, hogy a közel három évig tartó jegyeség egy nem szünő kín lón Vachott Sándorra nézve, egy nem szünő ár-apály, mely alatt lehetséges az egymáshoz annyira nem illő fiatal pár között szakítást idézni elő. — A bájos, de kedélytelen fiatal hölgy, önkénytelenül segítségére szegődék e részben Erdélyinének, ki szeretni is csak negélyes anyja utasításai szerint volt képes. G. Irma számításait végre oly messze vitte, hogy jegyese szerelmének fokozására, elkezdett ingerkedve, mások felé nézegetni, itt és amott hitegetni, erre s amarra mosolyogni.

Ezzel aztán csordultig megtelt a keserűség pohara. Vachott Sándor lemondott álmairól, s zúzott szívvel bár, de örökre szakított ifjú élete első eszményképével.

G—né, a szép leány mesteri fogásokban oly jártas anyja, ijedten futott azonnal Nellihez, de mivel megszokta, s második természetévé vált már a tettetés s a színlések minden neme, mosolyogva lépett Erdélyiné szobájába s vidám kacagás közt beszélte, mi bohók a fiatalok, összekoccantak kissé, Sándor féltékeny volt, ezt ártatlan kis Irmám rosz néven vette, szegényke, hiszen nála az angyal hűségesebb nem lehetne, s a kis esztelen neheztelést mutatott, s most úgy játszanak e gyermekek, mintha örökre szakítottak volna.

Erdélyiné véget vetett G—né enyelgő hangulatának, midőn komolyan kijelenté, hogy Sándor és Irma soha nem voltak egymáshoz valóik, s így csak szerencse lehet mind a két részre, hogy Sándor örökre lemondott szerelméről, másíthatlanul szakított s felbontá a kínos frigyét, Irma tudtával s beleegyezésével.

G—né savanyú képpel emelkedék fel a pamlagról, melyre az imént oly úrias negélylyel s nyájas arccal veté le magát, s ha nem távozék is megnyugodva, ha dúlt-fült is talán fellázadt kedélye, midőn számításait felsülni látta, minden esetre tisztán tájékozhatta magát, midőn Erdélyinével búcsúzáskor kezét szorított.

De szegény Kornélia vigasztaló angyal szerepe csak most vette kezdetét. Fél napokon át is elüldögélt kis kék pamlagán, Sándor mellett, s nyugtatgatta, vigasztalta.

Egykor engem említett föl neki, mint gyermek leányt, az én régi énemet festé előtté meleg szavakkal úgy, mint ki épen költő boldogítására született, bár, mint mondá, azt beszélük, el van kissé kényeztetve, még alsós szoknyái is mind selyemből vannak. — Ez azonban lehet mende-monda is, de annyi bizonyos Sándorkám, tevé hozzá befejezőleg, hogy én és Jánosom, őt szántuk neked.

Hogy ily vigasztalások enyhítették-e a nehéz pillanatokban keblének égő sebeit, s a hosszú, a kínos viszony megszakításához az adott-e neki öntudatlanul is erőt és hozzájárulást, hogy velem akkor már egyszer, József napján találkozék, nem tárgyalta előttem férjem, midőn elbeszélte nővére fenti szavait s régi szerelmi frigye felbontását, s így én sem bocsátkozom e tárgy további fejtegetésébe, annyi azonban bizonyos, hogy az első kínos hetek eltelte után, mint mondá, forró vágyat érzett velem találkozni, s a kínáló alkalmat ez óhajtása teljesítésére, föl is használta.

Míg azonban odáig jutott, hogy ez óhajtás enyhülést okozott szívének, sokat szenvedett. — A hírek Irma felől, levelei, melyek egymást válták kínzására, s könnyektől ázva látszának írva lenni, pillanatokra szétzúzták keblét, s csaknem bánta néha, hogy szakított.

Hiszen, mennyire egy elferdített gondolkozású s minden természetes egyszerűségéből kiforgatott fiatal leány szeretni képes, G. Irma szerette kétségtelenül Vachott Sándort. De boldogíthatta volna-e ily nő a kedélyes, a gyöngéd, a túlságig nyílt jellemű fiatal költőt, ki keresetlen szerelmet s őszinteséget kívánt attól, kinek élete üdvét kezeibe tette le.

Vachott Sándort szeretni, egyébiránt nem lehetett senkire nézve nehéz feladat, rokonszenves, vonzó volt egész lénye, s általában szép embernek tartaték.

Egykor szemgyulladásá miatt hidegvíz gyógymódot kellett használni, s mintegy fél évig Gräfenberg lakója lévén, itt, a fürdővendégektől „der schöne Ungar“ melléknevet nyerte.

Midőn arcképét huszonhárom éves korában egyik szépirodalmi lap kiadta, a női olvasó közönség úgy szétkapdosta a képeket, hogy pár hónap alatt egyetlen példány sem volt belőle kapható.

Több régi, hozzá intézett levél van maig is birtokomban, barátaitól, s még ezek is ily megszólításokkal kezdik soraikat: „Szép Sándorkám!“ vagy: „Százszorszép Sándorom!“

VACHOTT SÁNDORNÉ.

mint a legszebb nyelvezetű író t emlegették! Révai Miklós a magyar tudós társaság candidatusai között ezeket írja Péczeliről: „Singularis est hic vir et maxime potens studio philosophiae. Insignis utique, ut dictum est, et elegans Hungarus.“

Gvadányi szintén nyilatkozott Péczeli nyelvezetéről egyik levelében, melyben a jeles „poesissal“ írt munkákat dicsérve, a többi közt ezeket mondja: „Ide számlálom méltán tiszteletes Úram magyar Henriását, az melyben oly sima, csinos, igaz, tőkélyes magyarságot találtam, melynél szebbet, lehetetlen kívánni.“¹⁾ A Young Éjszakáiról pedig egy másik levelében ezeket írja: „De csak egy Young és egy Sarasa írhatnak ily érzékeny és hathatós elmélkedéseket, és hízélgés nélkül írom, hogy csak egy Péczeli József fordíthatta oly igaz és szépen folyó magyarsággal nemzetünk javára.“²⁾

Ennyi szépséggel, ennyi kiváló tulajdonsággal ruházván fel Péczeli nyelvezetét, tán helyén lenne némi bizonyítékkal is előállnunk, nehogy üres dicséretekkel látszassunk őt elhalmozni! Azt mondhatnók erre, olvassa el kiki a Henriast vagy a Young Éjszakáit, s akkor meglesz győződve, hogy a nagymérvű dicséret, melylyel ma is, de főkép saját korában illették, teljesen méltányos és megérdemlett! Sajnos, ma már sokkal inkább fellelve van Péczeli, munkái sokkal ritkábbak, mintsem hogy az olvasó csak amúgy könnyen hozzáférhetne. Kénytelenek vagyunk tehát némi mutatvánnyal előállni, a mely azonban csak olyan lesz, mint a szépen összerakott bokrétából kiszakított virág, magában is szép ugyan, de a pompás színvegyületet, az illatok összességét s a változatos szépséget nem szemlélhetjük rajta.

TAKÁTS SÁNDOR.

RAJZOK A MULTBÓL.

XI. Vachott Sándor első szerelme.

A természet külsejére, az ég belsejére elég bőven árasztá kegyeit, hogy tudjon szeretni s legyen forrón szeretve, hogy tudjon szenvedni s meghalni, mint vértanuja, nemes vértanuja nem érdemelt sorsának, — és mégis csalódnia kelle első szerelmében is!

Itt helyén képzőlem önszavai s érzelmei által bemutatni ez első szerelmet, ide ígatni költeményei közül azokat, miket G.

¹⁾ Magy. tud. ak. kéziratára 243. sz.

²⁾ U. o.

Irmához írt annak idején, s ezek által mintegy feltüntetni, mi mélyen szeretett s szenvedhetett, midőn e viszonyt örökre széttépte.

E s d e k l é s.

Midőn először mondád, hogy szeretsz,
Értéd-e angyal, mit jelent e szó?
Legyen hazugság minden, mit tudok,
Csak e szavad, csak ez legyen való!

Midőn először mondád, hogy szeretsz,
Örökre hallám én e szent ígét;
Hitem, reményim hozzá szöttek,
Ha vesztenem kell, nincs számomra véd.

Midőn először mondád, hogy szeretsz,
Éltemhez újabb életet nyertem én:
Két életem van, mindkettő tiéd,
Ha halni kell, csak a halál enyém.

Légy hű szavadhoz, légy örökre hű!
Ifjad szerelmi vágygyal esdekel,
Egy szó igazságán függ mindene:
Egy szó miatt, oh lány, ne veszzen el!

Midőn egykor szomorúnak látszék, s a szokottnál is hallgatagabb volt menyasszonya, ki forrón szerető jegyesének sem kérelmeire, sem neheztelésére nem mondá meg állítólagos bánata okát, csak sohajtozott, mint őt anyja betanítá, s eltitkolta mi szívét nyomni látszék, — Vachott Sándor lantja megzendült s vissza adta fájó keble panaszait.

A bizalmatlanhoz.

Némán viselted fájó szívedet,
Halvány valál s nem ejtél szózatot;
Meg nem kereszteléd a bánatot,
Hogy mint p o g á n y kínozza hívedet.

Elmondjam-e, mit százszor hallhatál,
Küzdő szerelmem esdekléseit?
Vagy éjeimnek mély gyötrelmeit,
Midőn lelkekre arcod fénye száll?

Elmondjam-e, hogy nincsen földi vágy,
Égőbb enyémnél, boldogságodért?
Elmondjam-e, mit lelked titkon ért,
De újra s újra ismételni hágy?

S lehetne bár egy szóban adnom át,
Elhidd, odadnám lelkemet neked,
Hogy minden, a mi jót magába fed,
Virág gyanánt hadd nyitná meg magát.

Értsd, oh akard e szívet érteni!
 A meg nem értett szív fájdalma nagy;
 S ki életemnek édes üdve vagy,
 Búval te fognál engem vérzeni?

Oh lány, bizalmas tiszta ózónét
 Rég szomju keblem hadd foghassa fel:
 Mint holdvilág teljék meg e kebel,
 Felfogva sorsod búját s örömét.

Titkot csinál a szív érzelmiből,
 Hitét lerontják vad kétségei,
 Holott gyönyör csak egy van mennyei:
 Mighittén szólni lelkünk mélyéből.

És e gyönyörben osztozzál velem!
 Búbánatodból add ki részemet;
 Ne öljön régi bánat engemet,
 Vagy tépjen össze újabb gyötrelmem!

Ha távol volt kedvesétől, leveleztek egymással; de a költő forró szerelem-sugallta soraira, mindig kisvárosias kimértségű válaszok érkeztek, melyekből hiányzott a bizalom, az őszinteség, s e helyett üres szóhalmaz, tetszelgő érzelgés tölté meg a sorokat. — Egy ily levélre következő versével felelt a költő:

Válaszul egy levélre.

Te jó leány vagy; mindig engedelmes,
 Adsz csókot is, kivált ha senki nem les.
 S egy csókra ifjú tagjaid remegnek,
 Véred tehát ki mondaná hidegnek?
 Nem, nem! Híven tudsz s bánattal szeretni,
 Te jó leány, kit kezdek emlegetni.
 Hivatkozom bús éjszemed könyéire,
 Szerelmi gondok jól értett jelére;
 Hivatkozom halk, mély fohászáidra,
 Mik égbe szállni jöttek ajkaidra.
 De van, de van, mit szívem meg nem érthet,
 A szív, a szív, mely mindent adna érted,
 Mely nem gyanítja, hogy hő lángolásban,
 Ez égi üdvben, korlát és határ van.
 Oh higgy nekem, mint üstökös futása,
 Törvényt nem ismer a szív lángolása;
 És mint a lázadt tenger, oly hatalmas,
 És akkor is mély, a midőn nyugalmas,
 És mint a tenger tiszta széles árja,
 Lelkünknek a szép végtelent kitarja.
 Bú és örömmel egy a szív szerelme,
 Magányos úton fennen jár az elme;
 Azért amaz, míg bú s örömmel egy lesz,
 A gögös elme szózatán erőt vesz.
 Oh nem szeret hűn, a ki bármi vésszel
 Szerelmeért megvinni nem merészel;
 Ki ellenállhat tiszta indulatnak,
 Holott forrási lelkéből fakadnak;

Kit visszatarthat a nyelvek haragja
 Bár mást sugalljon érző keble hangja.
 Mi, mi nem illik? Kérdd csak, és e század
 Példák helyébe száz hideg szabályt ad;
 Hogy bölcs lehetsz bár s a legjobb kebellet
 S mégis nyomonkint új botlást követesz el. —
 Hab, lelki rabság aranyos bilincse!
 Silány okosság régi drága kincse!
 Míg a világot rabként kötve tartod,
 Nem léli a földön lángszív békepartot.
 Mily szert a hölgy, ha érzeményhevének
 Meg nem felel szó, nem felel meg ének;
 De ám időnkben ez koránsem így van!
 Mint a szonett, majd minden lányka olyan,
 Melyben szilárdan s pontosan kiszabva,
 Meddig terülhet a szív gyöngye habja.
 S túl e határon küssé is ha menne:
 Már nem szonett — az tán leány se lenne.

Ezen gúnyoros s mégis oly érzelemteljes költemény G. Irma egy levelének hatása alatt volt írva, s hűn visszatűkrözi a fájó keserűséget, mely a költő lelkét elfogá kedvesének kimért s oly cikornyás sorai olvasásakor. — Midőn később találokoztak, a szép leány kibékíté jegyesét, s szerelme s megbánása jeléül dús fekete hajából előtte metszett le számára emlékül egy fűrtöt.

Ez volt eredete a költeménynek, mely címül nyerte:

Egy hajfűrtre.

E fűrt hajadból hű szerelmi jel;
 Nem hagyja meg színét hitetlenül,
 És ifjúságod szép tanúja lesz,
 Ha majd az évek száma sokra gyűl.

Szerelmed adta e fűrtöt nekem,
 Égő szívem hűsége jegyzi el;
 Kezed kötötte gondosan körül,
 A szent kötést híved nem oldja fel.

Mert elmulók a természet bájai,
 A többi kecs mind változó lehet;
 De nálam e fűrt barnán megmarad,
 Szépségéből az év el nem vehet.

S ha, mit jövőmről hinni nem tudok,
 Ellenzené a sors, hogy bírjalak;
 És bájaiból fényes angyalom,
 Számomra e sötét fűrt jutna csak;

E fűrt hajadból, drága kincs nekem,
 Drágák egyenkint minden szálai;
 Egykor belőlük üdvömet szövik
 Emlékezetnek tündér ujjai.

Ha kebled egykor más keblén pihen,
 Mást boldogít a rózsaaik, a szem:
 Ifjú szerelmem gazdag álmiből
 E kis valóság kedves lesz nekem.

A boldogság rövid álmai után ismét kínok és kétségek álltak be. És pedig G. Irma végre is szerette, úgy, a mint ő szeretni tudott, költőjét, — de nem érté egy pillanatra sem a nemes, a lángoló kebelt, mely nem tűrte az álérzelmeket, mely a betanult szóáramlatoktól visszariadt. Hogy szerelmét fokozza, s lekösse őt magának, a szegény, tévútra vezetett leány — mint felebb is említém már — másokra is mosolygott helylyel-közzel, s habár évekkel később, mikor már régén más férj neje volt, őszintén s illetődve ismerte el s vallotta be Vachott Sándor egy

jó barátjának, hogy élete egyetlen szerelme ő volt, mégis midőn tőle függött a költő boldogsága, üdve, minden lépten-nyomon eljátszotta volna s csak izgalmakat és kínt adott viszonzatul a mély és igaz szerelemért.

Hű visszhangja a szerelemért vett fájdalomnak, s a később bekövetkezett végszakadásnak közöttük, a következő jelentőséges költemény:

H o z z á.

Szemedbe nézék, és híven kísértem
Sötét szemed, mint éjjelét a hold;
Szeretni téged e szív mindenével
Lelkemnek édes, boldog álma volt.

Szeretni téged! Oh e gondolatra
Lángok boríták ifjú keblemet.
És lángolék, és hű volt lángolásom,
És lángjaimban lettem üdvömet.

Miként örültem minden pillanatnak!
Minden kis ének hangja meghatott.
Rokonnak érzém a kies világot,
Mely zöld remény bokrában nyugtatott.

Miért mosolyga bérc és völgy szememnek?
Miért busúlt az est lengő szele?
Miért tudék a holdon szánakozni,
Ha éjjelében halványan kele?

Szerettelek! — S ah mostan is szeretlek,
De nem vidáman s újéledve már;
Szerelmem lángja nem hevít, de éget,
Nem boldogit, de gyötirelemre vár.

Tőled világom, keblem szép világa.
Ah, tőled kell-e megválnom, leány?
Szelíd egemből kárkozatra esnem
Egyszerre kell-e s mind örökre tán?

Egyszerre kell-e díszlő életemnek
Vad rengeteggé átváltoznia?
Egyszerre árva, árvánál szegényebb
Legyen bűjában a gyönyör fia?

Legyen tehát! Én messze útra lépek.
Élj boldogul, szerelmem angyala!
Bár hűtelen légy s elfeledj is engem,
E szív tehozzád hű lesz, mint vala.

Szállj, oh sötétség, szállj, vak éj, utamra,
Dördüljetek meg, terhes fellegek!
Vad szél, süvölts fel zúgó szárnyaiddal
S kövess utamba merre csak megyek!

S ha messze járok majd a fergegben,
 Jó lesz talán még fájva érzésem:
 Hogy mind e sok vést kínaimmal egyben,
 Méltatlanul s társ nélkül szenvedem.

XII. Egy majálison.

Május első napja volt. — Gyönyörű napfényes reggelre virradt a fővárosi közönség, s ki csak tagjait bírta, szokás szerint a zöldbe sietett, hogy a virágos köntösben megjelent kedves május koszorús homlokát üdvözölhesse.

Soha életemben oly enyhe, s oly kedvesen beköszöntő május első napját nem értem mint az vala, melynek kora reggelén halvány színű tengerzöld új ruhámat felöltém, s csaknem gyönyörrel nézegettem a szép kis rózsabimbócskákat, melyekkel szövete el vala hintve. Csinos szalma kalapomon is rózsabimbók mosolyogtak felém, s rózsavirulásként tűnt fel szemeim előtt erdő-, hegy-, völgy- és liget, hova a majálisra menendő valék.

Boldognak éreztem magamat: nem tudám miért, szívemet édes remények dobogtaták, s az ég kékebbnek, a nap sugárzóbbnak látszék előttem mint egyébkor; — madárdal, ének és zene úgy meghatottak, hogy sírni tudtam volna.

A jó öreg Fáy András nejével és fiával már jókor-reggel beköszöntének hozzánk, hogy együtt indulhassunk Budára, a város majorba, hol a társaságot együtt reméltük találni. Gyermekei barátom felajánlá magát egész napra kíséző lovagomul.

Bármilyen csodálójá valék is az ifjú Fáynak, midőn őt zongorázni hallám s művészete elragadott, s bármilyen nővéri vonzalommal viseltetem is iránta, barátságos ajánlatának még sem örvendheték. — Az a gondolat, hogy egész nap folytán nem lesz eltávolítható mellőlem, izgatott e pillanatban, — hiszen a majálison mással reméltem és óhajtétk találokzni, — s úgy fájt a mellett az a gondolat, hogy e nemes szív önzéstelen s talán lángoló érzelmeit, nem állt hatalmamban viszonzni.

De meggyűlt a bajom különben is.

Alig léptünk ki a kapun, midőn Tóvölgyi Loránt sietett felénk arcán annak világos, és határozott kifejezésével, hogy szintén kísézőnkül jött, s anyámat szokott hódolatával üdvözölvén, jobbonom választá helyét, míg Fáy bal felelem kísért.

Igy haladtunk hárman egymás mellett csendesen, s jó ideig szóvaltalán, mintha mindenikünk annyira el volna foglalva saját gondolatai által, hogy beszélgetést kezdeni hiányzanék a szó mind hármunk részéről.

Végre a csendet Tóvölgyi töré meg, örömét fejezvé ki a szép reggel felett.

Legalább sokat sétálhatunk majd együtt — folytatá hal-
kabban s talán lesz alkalmam szívemet feltárni ön előtt s
most közölni, mit jövő nyáron szándékoztam csak bevallani a
csepi réten.

Rémülten tekinték reá, de mielőtt válaszolhattam volna, Fáy
G. figyelmeztetett, várának be mamáékat, kik elmaradtak kissé.

Örömöm el volt rontva; nyugtalanság lepett meg; előre
is úgy féltém Tóvölgyi vallomását meghallgatni, ha majd a jövő
nyár folytán Csepere megyünk. — Az az egy nyugtatott, hogy a
nyártól még hónapok választanak el, — s addig sok változás
történhetik, — talán Csepere sem megyünk el; s akkor a dolog
egy évre ismét elmarad. — Oh de Tóvölgyi mint látszék, még a
nyarat sem akarja bevárni, hanem megragadja a mai alkalmat
hogy engem boldogtalanná tehesen. — Mert mi lesz belőlem, ha
nyilatkozik, s én elutasítom, — s jó anyámnak keserűséget oko-
zok? — s mi, ha viszonyszerelmet színlelek, — erre képes sem
volnék, — észrevenni rajtam, hogy inkább meghalok, mintsem
ily dologban ámítsak valakit.

Ilyen forma gondolatok kízó hatása alatt haladhatott régi
kis énem két kísérlője között, a nélkül hogy képes volna csak
figyelni is arra, hogy szomszédai egymást, vagy őt törekszenek-e
mulattatni. — Köztük volt a szegény gyermek leányka, de gon-
dolatai és lelkének jobb fele távol járt, el messze szárnyalt az
vigaszt és reményt keresni, s bensőleg annyira látszék lenni kísé-
rlőtől, mintha földrészek választanak el tőlök.

A társaság nagy része összegyűlt e közben a budai város
majorban kijelölt helyen, s kölcsönös nyájas üdvözetek mellett,
vidám társalgás közt kezdé meg sétáit.

Csak az én kis régi szorongó énem nem volt képes felvi-
dulni, nyugtalanul tekintgetett szét; minden úthajlásnál, ág és
lomb között azt kutatták szemei, vajon nem érkezik számára is
a várva-várt. — az enyhülés vagy segély, mely megmentené kínos
feszültségétől.

De íme, egyszerre csak mintha az ég küldte volna, a ketté
nyílt zöld lombsátor között Vachott Sándor lón látható. — Azon-
nal felismert bennünket, s hozzám sietett. — El közelítésre két
kisérlőm önkéntelenül megrezsent, tekintetük találkozik az enyém-
mel, aztán összenéztek s megérték egymást, midőn piruló arcom
jobbról és balról mind lángolóbban kezdett égni.

Az öröm és boldogság nem visszanyomható néha; midőn
szivünk valóban megmozdul, szemeink tükre visszasugározza azt,
s árulója lehet legédesebb s mélyen rejtett titkunknak.

A közönbös szemlélő figyelmét elkerülheti a delejes egyet-
értés, mely két szempárban öntudatlanul is visszatükröződik, —
de hol féltékeny szívek a figyelők, a veszélyes tanuk, ott hasz-

talán a titkolózás: a szív megérté sorsát, s jaj annak, ki üdvétől fosztja meg.

Vachott Sándor habozás nélkül jött felém, s idegesen szorított kezet, — üdvözlé azután kísérőimet is, habár arcán félreismerhetlen megütközés tükrözé magát vissza, — de csak egy pillanatra, mialatt kérdést olvasék reám irányzott méla tekintetéből, — de ezt is csak egy pillanatra. Szép ifjúi arca lángolt, fölhevültnek látszék, mintha szemlátomást bánatán s izgatná valami, — talán hogy így körülvéve talált, — nekem legalább úgy tetszék akkor, s talán nem is egészen csalódtam.

Mióta legutóbb s életemben először találkoztam Vachott Sándorral, az, egy nagy kedélyrázkódtatáson esett azóta át: — régi viszonyát G. Irmával ez időközben szakítá meg végképen. — Ma keresett föl, a majálison, először nagyobb társaságot, s feltűnőleg bántani látszék őt, hogy nem bírt alkalmat találni, hogy velem négyszem között csak pár szót is válthasson.

Most már tudom, ki rablá el reményeimet, mikhez éltem boldogságát kötöttem — susogá az ifjú Fáy oly mély fájdalommal, hogy szívemet összeszorulni érezném.

Majd bepanaszolom mamájának, hogy egyetlen szavamat sem méltatja figyelmére — mondá nyomott hangon, de lázas indulattal Tóvölgyi Loránt. — Annak is, ki miatt engem mellöz ön Mari, sokkal illendőbb volna, saját menyasszonya mulattatásán törnie fejét — tevé hozzá alig fékezhető szenvedélylyel.

E nem épen tapintatos fenyegetőzés, fejembe szökteté véretem, s már-már készen valék olyan válaszszal, mely érzelmeimet tolmácsolta volna, midőn Vachott Sándor lépett hozzám s csendes hangon így szólt:

Ma annyira vágytam találkozni, csak néhány szót válthatni Mari nagysámmal — mondá különös arckifejezéssel — s csak most vagyok képes e rövid pillanatot felhasználni. — Nemde hallotta ön, hogy volt egy kedves, egy szép menyasszonyom?

Igenlém kérdését.

Mari nagysám, imádkozzék érettem, mint a hajótörést szenvedőkért szokás, kik mindent veszítének — mondá megindultan. — Mindent veszítettem én is — folytatá csöndesebben, de elborult tekintettel — szerelmet, hitet és reményt. — Tudja-e, hogy G. Irmával örökre szakítottam?

Mit beszél ön? — szólék őszintén illetődve, meglepetten s oly érzelemzavar közt, melyről magamnak számot adni nem bírtam volna. — Éles szúró fájdalmat érezék szívemben, mint most is jól emlékezem reá, mert a szenvedés nyomait csak most értém tekintetében, vonásain, s mégis titkos kéj remegteté meg keblem minden rétegét. — Ha boldogságát azáltal nyerendé vala vissza azt hiszem, habozás nélkül megújítandom vele frigyét régi ked-

vesével, ha ez tőlem függ; de miután épen ő okozta szenvedését, azzal biztatóm, hogy majd megenyhül bánata, s idővel talán boldog is lehet még.

Azt hiszi ön, lehet kétszer hinni? Azt hiszi, lehet oly nagy csalódás után is szeretni hit nélkül? Oh, ön nagyon fiatal még — folytatá búskomolyan — s így nem értheti egy tépett, egy szétzúzott szív keserveit.

Ebben nincs igaza — viszonzám egyszerre megfeledkezve mindenről, a vigasztaláson kívül, még Tólvölgyi reám szögzött fenyegető tekintetéről is, — ki nem nagy távolságban állott tőlünk, s ha szavainkat nem hallható is, azt tisztán kivehette, hogy nem érdektelen tárgyról folyik társalgásunk. — Megengedem, hogy éveim száma mindössze sem sok — folytatám bizonyosan hevült arcokkal — de azért minden érzést, melynek szeretet a kútforrása, van elég képességem megérteni; s higgye el, önnek szenvedését is el tudom képzelni. — De bármit tartson is ön e pillanatban, akár az én járatlanságom, akár saját keservei felől, én fiatalságom dacára is érzem és tudom, hogy az nem volna az igazsággal s Isten jóságával egyeztethető, ha valaki egy méltatlan teremtmény miatt egész életén át boldogtalan lehetne. — Ezt, meglátja, előbb-utóbb be fogja látni önmaga is, s boldogabb lehet még, mint valaha álmondda, — sőt — tevén hozzá kissé akadozva — talán még engem is megemleget, ki azt előre megjósolám.

Mint most is élénken emlékezem, régi kis énem idegesen, de hittel és kigyúlt arcokkal mondá e szavakat s Vachott Sándor oly hosszú, oly mély pillantás kíséretében szorított velem kezét, midőn egymásnak búcsút mondánk, mely választ és kérdést is látszott magába foglalni.

És e pillanattól fogva új irányt vett életem; — új örömek, új boldogság, de új nyugtalanság s fájdalmak vették kezdetüket számomra, s magam sem vettem észre az átmenetet, midőn a gyermek tarka-barka álmai, a serdülő hajadon ábrándjai elől örökre eltűntek.

XIII. Árnyak, felhők.

Világos dolog, mit nagy bölcsesség nélkül is beláthatunk, hogy ki érezni nem tud, az nem igen képes sem a boldogságra, sem a szentebb és önzéstelenebb örömekre; míg viszont az önzőnek annyiból könnyű dolga van, hogy szívét a fájdalom nem igen törheti meg, s a szenvedések nem kínozzhatják; egyszerűval, sokkal kevésbé lehet martaléka az élet keserveinek, mint a ki meleg kebelrel s érzőbb szívvel bír.

De vajmi nagy kérdés, s nem oly könnyen megfejthető talány

marad az, nincs-e igaza a mai korszellemnek, mely érzelmek helyett számokkal dolgozik, s a haladás érdekében kiküszöböli lassankint, talán magát a szívet is. Hiszen valóban meglepő nem volna a mai találmányos korszakban, ha valami újonnan fölfedezett érzelemzúzózó mozdony vagy szivattyú segítségével, mely a szívet egészben hagyja ugyan, de kivetkőzteti, megfosztja minden érzésétől, mindjárt a csecsemők kis kebléből kiszivattyúznának minden érzést, hogy legyen könnyű és üres, s ünnepelje az ész fényes diadalát a haladásnak ezen új nagyszerű, ezen óriási vívmánya által is.

De komolyan szólva is, bizony nehéz elokosodni az ily magamfelé ós dinak e téren, a mai felvilágosodás századában, hol a boldogság érdekét nem ismerő árnyas berkeit s a vallásosság szent homálylyal fátyolozott rejtekét teljesen háttérbe szorítja a haladás kápráztató fénye, úgy hogy a szemnek és szívnek végre megnyugvása, pihenő helye sem marad; — a bölcsek természetesen a fáklyavivők, s annyira előre törekszik s rohan velök együtt az egész világ, hogy visszatekintenie senkinek ideje nincs, s a nemzedékeket úgy elfoglalja az anyagi jelen és jövőendő, hogy multja maholnap nem is lesz már.

Hiszen az nem tagadható, hogy a van és lesz sokkal többet ér a volt-nál, de azért, tudja az ég, mégis csak szép időnek tetszik az így a távolban is, melyben az ember nem csupán számítás után mérlegelt, melyben a szív szabadon s érdek nélkül követhette hajlamait, s az érdem nem várt jutalmat s kitüntést, s vérét mégis kész volt ontani a szép- s dicsőért.

Igaz, hogy sokat is bajlakodik az ember szívével, e nyugtalan adományával végzetének s korántsem volna rossz, ha mérsékelné lehetne olykor melegét, s korlátolni hatáskörét. — Dobogni szüntelen, éjjel nappal egyaránt, meddig életünk tart; szenvedni, szeretni, emelkedni, hullámszani, s végre mégis csak — megszakadni, ez a sorsa főképen azok szívének, kiknek, mint nekem is, kissé több jutott ezen érzelemtárházból a szükségessé.

Már bölcsőmben kezdém érezni uralmát és terhét, ott is fájt már, ha anyám távozott, s örömben dobogott fel, ha közéleteni látám.

Szívemmel volt legtöbb bajom, ezzel küzdöttem legtöbbet életemben; hiszen minden sohajtás visszhangra ébreszté, minden könnyhullatás meghatotta.

Az érzéketlen elképzelni sem tudja, milyen kín az, ha az ember egy bogárka eltiprását sem nézheti közönbösen, vagy épen hidegen, nem képzelheti, milyen kín az, ha néha ok nélkül is fáj az az oktalan, az a szegény szív, mintha jövődjét érezné, vagy mintha mult emlékei között bántaná valami.

Érzékenységem sok aggodalmat szerzett szegény jó szülőimnek,

— de hasztalan törekedtek szívemet edzeni, hasztalan gúnyolták olykor, mi meghatott, s hasztalan iparkodtak később eltávolítani mindent, mi csak részvétemet felkölthette volna is; változtatni e részben lehetetlen volt; én megtartám a velem született fogékonyságot s együtt éreztem, ideges élénkséggel mindent, mi körülöttem, mi szeretteimmel történt.

Az az egy nyugtatta mind atyámat, mind anyámat, hogy kedélyhangulatom rendesen nyájas és derült vala e mellett, s így kiegyenlítő némileg, mit érzékenységem talán árthatott volna.

Ennyit előrebecsátani azért tartám szükségesnek e helyen, mert rajzaimban az igazságtól, a valóban megtörténtektől seholy eltérni nem akarok, s ahhoz, hogy ki e sorokat olvassa, természetesnek találja, mily rendítő hatása volt reám Erdélyiné nem várt halálának híre, — kivel tulajdonképen közelebbi összekötésben s barátságban, a nagy korkülönbség miatt sem állhatam volna, — elkerülhetlen a fentebbiek számbavétele.

Még akkor nem ismerém az örök megválás rettentő voltát sem; szülőim, testvéreim, sőt mindazok, kik csak kissé érdekeltek, életben voltak valmennyien; s így ha hallottam is, mennyire fájt szülőimnek, midőn fiaik: Lipót, Kálmán és Dániel bátyáim, még az én születésem előtt elhaltak, s mint egyetlen fiú, Pali maradt meg, — s ha tudtam is hallomás után, hogy egyszer mindnyájan meg fogunk halni, — ez az első esetben, oly multban feküdt a halálozás, mely születésemet megelőzte, — a másodikban, oly távol jövőendő homályában tűnt föl előttem, hogy tényleges voltáról tiszta fogalommal nem bírhattam.

Cornélia halála tépte fel e részben a fájdalom első hurjait szívemben; csak akkor kezdém érzeni, mit hinni nem akárek, a „soha többé nem találkozás“ fekete gyász lényegét! — —

Az a kedves, nyájas fiatal asszony, Vachott Sándor forrón szeretett nővére, ki mindig vonzalmat, jóságot tanúsíta irántam, hogy elköltözhetett volna, itt hagyva picit kis leányát, férjét s fivéreit, hogy s o h a, s o h a t ö b b é vissza ne térjen, — hogy társaságunkban a hely, melyet oly kedvesen foglalt el, örök ké üres maradjon, s kedves angyalarcát soha többé senki ne lássa a világon, — ez oly mélyen szomorúnak, oly iszonyúnak tetszék előttem, hogy szinte hihetlennék képzelém.

Megbetegedtem. Ideges láz kötött ágyamhoz.

Lázás állapotomban folytonosan Cornéliával foglalkoztam, ki meg-meg jelent álmaimban, s majd vigasztalt, mosolygott felém, — majd meghalt előttem, s szenvedő tekintettel, halványan integett végbúcsút, — s én könyözött arccal, zokogva ébredék föl.

Anyám, e kedves, hű angyala életemnek, ágyam mellett ült mindannyiszor, — csöndesített szerető szavakkal, nyugtatott mindaddig, míg ismét álomba merültem.

S ez így tartott pár héten át.

Most is emlékszem, mily sajátságos változást érezék bensemben, midőn lázaim szüntével, először kocsiztunk ki szülőimmal a városligetbe, s ott körüljártuk csöndesen a sétatért.

Az ismert facsoportozatok, mintha búsan suhogva üdvözölénének, — a tó vize, melyen szebb napokon Pali bátyámmal s Etelka nővéremmel, oly könnyű szívvel s jó kedvvel csolnakáztunk, mintha könypatakká áradt volna, — a zengő, máskor oly édesen s vidáman csicsergő madárkák, mintha búcsúdalt hallatnának, — másként látszott, másként hangzék érzékeim előtt minden, mint azelőtt.

Az a körülmény, hogy Cornélia Vachott Sándor nővére volt, mondanom sem szükséges, mennyire növelte Nelli különben is megindító halálának hatását. A gondolat, hogy mennyit szenvedhet Ő ama távol hegyek között, hol egyedüli társasága a jó öreg György úr, ki fájdalma nagyságát meg sem érti talán, — oly égetően fájt, annyira epesztett, hogy egészségi állapotom nagyon lassan javult.

Végre megérkezett Vachottfalváról a „Cornélia emlékezete“ költemény Bajzához, ki azt azonnal közlé az „Athenaeumban.“

A megható, a gyönyörű költemény megrendített, forró könnyeimbe került — és mégis, — mert életjel volt a távollevőtől, — meg is enyhített.

Most már gyógyulásom gyorsan ment előre.

Az ifjúságnak áldásos kiváltságai közé tartozik, hogy betegség után hamar gyógyul, hogy szívsebei, ha mélyek is, gyorsan hegednek be, csak orvosára találjon a szenvedő, csak gyógykezelője felismerje a bajt.

Mindinkább magamhoz kezdtem jönni.

Egy hír felőle, elég volt ahhoz, hogy képesnek érezsem magamat szülőim kedvéért szokott köreinket ismét felkeresni.

Betegségem nem tartott oly hosszasan, hogy feltűnő lehetett volna, bár mennyire meghalványított is, mind rokonaink, mind az ismerősök, átmenő hülési bajnak tartották. Szülőim azon nem kétkedhettek, hogy betegségem oka mély megrendülésem volt, — de ez állapotot Vachott Sándortól teljesen külön állón, kizárólag Erdélyiné halálának, s túlságos érzékenységemnek tulajdoníták.

Legtisztábban látott a férfi, ki kora gyermekségem óta érdeklődött irántam, Tóvölgyi Loránt, ki elárulta előttem, hogy a féltékenység tévútra nem vezethető; — egyszóval, hogy ő látja, érzi, mit valóban magam sem tudék, miszerint megrendülésem Erdélyiné halála felett, vonatkozással van Vachott Sándorra is, — hogy bármily megrázkódtató volt is a nem várt, s oly megindító halálozás kedélyemre, mindenesetre fokozta azt azon kö-

rülmény, hogy Cornélia, Vachott Sándor mélyen gyászolt nővére volt.

Ez időben gyakran találkoztunk Erdélyi Jánossal, majd zugligeti kirándulásainknál, majd nálunk, majd Bajzáék vagy Vársárhelyiék házánál.

Mindig megfájult a szívem, ha csak megpillantám is őt, fekete öltözetében, mely Nelli elköltözését jelenté; a gyász ruhának szomorú jelentőségét csak most kezdém érteni; s azt hiszem arcomról leolvasta Erdélyi, mi ment véghez e részben lelkemben, mert részvéteket csakhamar észrevette, mint később beszélé nekem, s oly jól esett beteg keblének, oly enyhítő volt reá nézve, ha vigasztaltam, hogy szemlátomást földerült, ha csak felé közelíték is.

Kis leánykáját is, a szegény pici Nellikét elküldte látogatásomra csaknem mindennap, — társaságomat e mellett feltűnőleg kereste, s beszélgetett azután majd felejthetlen kedves Nellijéről, majd Sándor felől, hol kedves, hol fájó emlékeket.

Ily módon lassanként bizonyos baráti frigy, bizonyos egyetértés fejlődék közöttünk ki, s így — a nélkül, hogy azt valaha mondtam volna neki, — csakhamar észrevette Erdélyi érdeklődésemet is Vachott Sándor iránt.

Ha levelet kapott Vachottfalváról, akár kérdeztem, akár nem, tudatta velem, mit tartalmazott a levél, kinek hozott üdvözlést s kinek nem, — ki felől kérdezősködék különösen stb.

Nem szükség talán mondanom sem, hogy nevem soha nem volt kifelejtve az érkezett levelekből, s hogy — a valószínűleg — mély pirulás, melylyel ezt hallottam, elég barátságos viszony-üdvözléssel vétetheték.

Végre több hónapi távollét után megérkezett Vachott Sándor Budapestre, s bennünket, Erdélyi társaságában, csakhamar meglátogatott.

Mély gyászba öltözve jöttek természetesen mind a ketten, s ha már Erdélyi is meghatott, midőn őt is főképp eleintén, látam, mennyivel megindítóbbnak tetszék Vachott Sándor gyászra, a kedves felejthetlen nővér után.

Arca komoly, még mindig bánatos volt, midőn felém közelít, s egy meleg, egy jelentőséges kézszorítás mellett üdvözölt.

Elég hosszan időztek nálunk Erdélyi együtt. — Vachott Sándor társalgása, szellemdús és érdekes is volt; irányomban előzékeny és figyelmes, s hogy érdekelve lehetett már akkor is, az ember- és szív-ismerő észrevehette volna nemcsak minden mozdulatán s szaván, melyet hozzám intézett, hanem arcának csaknem lázas pirosságán is.

De mint mindennek a világon, úgy ezen látogatásnak is, mi akkor oly édes boldogságot szerzett nekem, vége szakadt. —

Már épen fölemelkedtek Erdélyivel együtt, hogy távozzanak, s talán hogy anyám engedelmét kikérjék, a látogatás ismétlésére, midőn az ajtó föltárult, s Tóvölgyi lépett be.

Soha rozszabbkor nem jöhetett volna.

Megdöbhentem, midőn e férfiú kémlelő tekintetével találkoztak szemeim.

A felé közelítő Vachott Sándort meglehetősen hidegen üdvözölte, Erdélyit ha lehet, még fagyalóbban, miközben sötét pillantást vetett reá, mintha ennek róná fel bűnül, hogy vetélytársával nálunk találkozzék. Azután, mintegy elégtételül, mintegy megtorlásul e látogatásért, egyenesen hozzám fordult, s rokonias bizalmaskodást tüntetve föl irántam, mind modorában, fenszóval, hogy mindenki világosan hallhassa, azt jelenté ki, hogy csupán azért jött, mert velem négy szem között komoly beszélni valója volna.

Ma is jól emlékszem reá, hogy minden vérem fejembe s arcomba szállhatott e szavakra, ily kényszerítő modor, épen e pillanatban, épen Vachott Sándor előtt, egemből rántott le s magamat sértve érzésem. De jó anyám és Pali bátyám jelenléte elfogulttá, tartózkodóvá tőn, kik semmi esetre sem helyeslendik, ha kimondom, mi szívemen van, ezt éreztem, láttam, mind ketten reám szögözött tekintetéből. — Ezek mellett is azonban, meglehetősen tapintattal segíték magamon, mert elnyomám felindulásoamat, kitelhető közönbösen, de a mellett szeliden s nyájasan viszonzám neki, hogy mondani valóját azt hiszem, legjobb volna így tizenkét szem között meghallgatnom.

És a konkoly el lőn vetve.

Anyám, szavaimat nem helyeselve, melyek kedvencét sebezni látszának, kipirult, — míg Pali rozsalólag mormogott valamit fél lassún, — Vachott Sándor és Erdélyi zavartan néztek össze, nem tudva, menjenek-e, maradjanak-e.

Tóvölgyi reám vetett tekintete fájdalmat, de neheztelést is fejezett ki s rövid, de minden jelenlevőre nézve hosszúnak tetsző s kínos szünet után, Vachott Sándorhoz fordult, s kényszerített mosolylyal megkérde tőle, mikor érkezett, s hogy vajon fővárosi lakos szándékozik-e maradni?

Vachott Sándor tudatta érkezése napját, s a második kérdést igenlé.

És újra kezdetöket vették izgalmaim.

Jó anyám nem szünet meg Tóvölgyit pártolni, s fél éjszakán át is kínozott öntudatlanul, a kedves teremtés! Helytelennek képzelé vele szemközti magamviseletét, ki oly jeles ember, s — mint mondá — méltó bárkinek viszonzérzelmeire.

Nem segíthették a dolgon. Forró könyveket hullattam, anyám izgalmaim látva, de annyira eltérő volt e tárgyban lelkem szerinti

nézetem az övéitől, — annyira meg voltam győződve, hogy ha mást mutatnék, mint a mit érezek, rászedném mind őt, mind Tóvölgyit, sőt Vachott Sándort is, hogy nem volt erőm másként cselekedni; — hiszen szilárdságom kifejtéséhez bizonyosan sokat tett, a mind élénkebb vonzalom, melylyel az utóbbinak közelítését fogadtam.

S pedig Vachott Sándor nem udvarolt nekem, — legalább szokásos módon semmiesetre sem, — szépeket sem mondott, — sőt egy alkalommal azt állítá előttem, hogy ki annyit szenvedett, mint ő, az talán nem is bírna többé szerelmes lenni; s nem is szerelem az, mi őt hozzám annyira vonzza — mint mondá — hanem egy leírhatlan érzemény, melynek kifejezésére az emberi nyelvben nem létezik szó, mely mélyebb a szerelemnél és örökebb is, s mely tiszta és lángoló, mint maga a hit. — —

Kigyúlt arcokkal, s csaknem szóról-szóra így tette nekem e vallomást, midőn egy alkalommal előbb sokat, igen sokat beszélt Nelli felől, s ezáltal felizgatván kedélyét, önkéntlenül nyílt meg a szíve; s ha, a mennyiben a szerelmet még el nem ismerte, önámítás volt is talán nyilatkozata, azt oly melegen, annyi leggyöngédebb vonzalmat sugárzó tekintettel nyilvánítá, hogy én elfogadhatám boldogságomul.

A budai várból jöttünk haza felé, egy nagy séta befejezésül, gyalog, egész társasággal együtt, midőn közöttünk a fenti párbeszéd folyt.

Vachott Sándor már előre karomat kérte, hogy együtt elöl mehessünk, mit vonakodás nélkül átengedék.

A gyönyörű holdvilágos nyári est kedvezett útunkon. — A két testvérváros, ezernyi fénytől csillogott, s a Duna szőke tükre visszaragyogta a csillagos eget.

Fenn és alant, bármerre tekinténk, leírhatlan szép volt láthatárunk, csak szív kelle hozzá, mely felfogja, kedély, melyet ábráudozásra ily esték hívtak fel és szoktattak, s a gyönyör, boldogság és egyetértés kifejlődhetik, mint ki is fejlett köztünk, öntudatlanul.

Midőn lakásunk felé közelíténk, megkérdeém Vachott Sándortól, — mit, mert kérni szerettem volna belőle, régen kívántam tudni, — vajon tett-e el Nelli hajából emlékül?

Igenlőleg felelt, s elő is vette azonnal tárcáját, hogy megmutassa, mondván, hogy azt, mint ereklyét, mindig magánál, keblén viseli.

Megindultan kértem tőle Nelli hajából.

Szó nélkül osztotta kétfelé a hajfürtöt, s egyik felét nekem adta.

Mialatt valóságos áhitattal szorítám keblemhez az átvett hajfürtöt s melegen megköszöném, — ajkaimon elhalt a szó,

mert tekintetem Tóvölgyi szemeivel találkozék, ki bennünket már honn képzelve, keresett, s nem találva senkit, visszafelé indult, s épen szemben jött velünk.

Másnap, miután anyámmal elvégeztük rendes délutáni sétánkat, felnéztünk kissé Bajzáékhoz, hol egyik gyermek beteg volt.

Lórit és Linát ott találtuk, kik engem csaknem ünnepélyesen üdvözöltek, s alig látszának várni, hogy más szobába vezethessenek.

Alig ültem le velük a szomszédszoba egyik kis pamlagára, midőn minden előkészítés nélkül tudaták velem a legújabbat: hogy Tóvölgyi párbajra hívta ki miattam Vachott Sándort.

Eszméletem csaknem elhagyott. — Azt hiszem, halványabb lettem a papírnál, melyre most, multam történetét jegyzi kezem, midőn remegve, anyámhoz szédelegtem.

— Roszul érzem magamat, — levegőre szeretnék menni. — Jer, édes jó mamám, haza.

Anyám ijedten tette föl kalapját, s kocsit hozatván, haza sietett velem.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

VÖRÖSMARTY KÖLTŐI NYELVÉRŐL.

III.

g) Jó hangzás.

Nyelve szépségei közt nem utolsó helyet adhatunk a jó hangzásnak sem. Talán egy tényezőben sem tűnik ki annyira mások fölött Vörösmarty, mint ebben. Bárminő versalakban írja költeményeit, mindig zengzetesek. A nyelvnek úgy szólván minden képességét érvényesíti mind a classikus, és más mértékes, mind magyaros verseiben. Fülemben csengbong még most a sokféle változatú versalak: a lebegő, lengedi, menő, lejtő sorok, melyeket a költő nemcsak jó, de szép hangzatú nyelven pattogat, perget, s a melyekben a hangulat, az érzelem, a lelki állapot, a tárgy természet, a zaj, és hang különbözősége szerint tud érzékeltetni.

Itt is nagy elismerés illeti Vörösmartyt, mert a rossz hangzás miatt sohasem válik előadása kellemetlenné.

Verseinek harmonikus szépségeit a szók és mondatok kedves csengése-bongása emeli.

A szók jó hangzása. — A költeményekben a magas és mélyhangú rövid és hosszú szavak kellemesen váltogatják föl

Egyéb jelentős írásbeli tanuság ez ügyfolyamnak teljesebb megvilágítására eddig nem jutott kezeimhez, habár Győrött ismételt kutatással s valódi tudományos érdeklődéssel igyekeztek a bizalommal fölkerített tudmányszerető férfiak, különösen Ebenhöch Ferenc tudós kanonok úr az óhajtott részleteseb adatokkal támogatni, kiknek szíves közleményeit egyébűtt emlitém hálás elismeréssel.

Azonban ez ügy lényege, úgy vélem, már ennyiből is meg lehetősén kiviláglik. Következményeiről pedig az odábbiak körülményesebben fognak szólni.

CSAPLÁR BENEDEK.

RAJZOK A MULTBÓL.

XIV. Kornélia emlékezete.

Évtizedek multak azóta el, hogy Erdélyi Jánosné, Vachott Kornélia porait hantok takarják.

Szeretett, szenvedett és meghalt, — ez a három szó fejezi ki rövid élete történetét; mert alig egy évig tartó boldogsága szerető férje oldalán, nem mondható kárpótlásnak egy élet szenvedéseiért.

Korán jutott árvaságra, — hiszen tizennégy éves korában már nem volt sem apja, sem anyja.

A gyermekeleány alig esett át az első rázkódáson szülői halála által, midőn érezte, hogy meg kell tagadnia fájalmát, mert árván maradt fivérei, különösen Sándor sorsa anyai gondoskodást, a szeretet leggyöngédebb örökösét követel.

Kornélia kicsi, finom alkatú, gyöngéd teremtményke volt. Vonzó arca, bár kevésbé szabályos, hasonlított Sándoréhoz. Gyönyörű pici s hófehér kezei voltak, apró keskeny lábai, de haja, ha lebontá, gazdagon lepte el vállait, mint valami hullámos selyemköpeny, s leért csaknem sarkáig.

Kossuth Lajos édes apja s a Vachott testvérek nagy-

ris Roma obtenta, una cum Testimonio Receptionis in Dioecesium hanc Jaurinensem per Suam Excell. Eplem factae, et Asscuratitiis de 150 fl. pro Titulo mensae per Excell. Dnam Viduam Comitissam Károlyi, natam Josepham Baranissam ab Hajrrukker Sponte, et Benevole oblati; quae triplicis ordinis Documenta in vid matis paribus in Archivo Consistoriali asservabuntur.“ — Ennek hitelesített másolatát kiadta Zanathy János a püspöki Consistorium hites jegyzője 1794. március 28-án. (Átírva ez is mint a főntebbi a kegyestanító-rendiek központi levéltárából.)

anyja testvérek voltak. Kossuthfalva is épen Vachottfalva tözsomszédságában fekszik, ama felföldi szép hegyes vidéken.

Az anyátlan, de jómódú leánya majd egyik, majd másik előkelőbb rokoni háznál tartózkodék, mint családtag, egy ideig Budapesten, Szerdahelyiéknel, — később Fehérmegyében, az akkori alnádor, Sárközy Kázmér nejének anyai felügyelete alatt. — innen ismét Budapestre jött vissza, hogy fivérei közelében lehessen. Kossuth Lajos édes anyja házához, hol a szintén árva Meszlényi Teréz is lakott, ki később Kossuth neje lón. Innen ment férjhez Erdélyi Jánoshoz Nelli is.

Hányattatásai között, első szerelmében Kornélia is csatlódék, valamint Sándor; őt is hosszú éveken át kínoztá a méltatlan ifjú, ki jegyese volt, s férje soha sem lett.

Négy vagy öt kérőt utasítá el a szellemdús és vagyonos leány, mielőtt magát Erdélyi Jánosnak ígérte, ki éveken át kíséré őt szerelmével mint az árny, zúgolódás nélkül várva, mikor veszi észre, hogy van a világon egy igaz hódolója, ki azért, hogy őt boldognak lássa, üdvösségét is föláldozná, ki ha könyeit letörölhetné, szívesen kiontaná cseppenként a véréit is.

Mialatt hűtlen jegyese, mint kigyó a kis madarat, bűvölve tartá a kedves leányt, a forrón szeretett nővér vigasztalója, védangyala Sándor volt.

Bámulatos tapintattal s gyöngédséggel fáradt s buzgólkodék mindaddig, míg a varázst, mely alól Nellike szabadulni nem bírt, meg nem törte. A jellemtelen jegyest lassanként leálarcozá nővére előtt, úgy hogy a szegény árva leány halványan bár, mint a megtört liliom, de önként és változatlanul lemonda álmódott üdvéről, s a gyűrűt visszaküldé méltatlan jegyeseinek, kintzójának.

Ez időtájban írt Vachott Sándor egy azon időben nagy hatást ébresztő költeményt.

Nővére sorsát meg kelle énekelnie, fájó szíve készteté, a költészet szelleme ihlette, s a szeretet, melyet Kornélia iránt érezett, átreggélantja húrjait, hogy éljen az örökké, s tolmácsolja, meddig Vachott Sándor neve fenmarad, Kornélia fájdalomait s erényeit.

„A szenvedő hölgy“ — ez a tíz, magokban is befejezett költeményekből álló cyklus címe, — a legszebb kedélyrajzok egyike költői irodalmunkban. Méltó volna itt egész terjedelmében idézni a maga idejében oly nagy hatást tett költemény-füzért, mely először a Nemzeti Almanach 1840—41-diki folyamában jelent meg. Az olvasó azonban megtalálja azt Vachott Sándor összegyűjtött költeményei között. Elég legyen azért belőle itt csak a II. számút idézni.

Mint gyermekek mily vidám boldogan,
 Mi tiszta kedvvel éltük a napot;
 Az elme nem járt messzebb, mint a szem,
 Hév volt szívünk, de lángra nem kapott.

Zöld partvirányon, csöndes tó körül,
 Egy gond kísért csak: estig játszani;
 És jött az este, és alig tudánk,
 A partvirálynak bucsut mondani.

Játék között, ha sejtethém vala,
 Hogy ily komoly lesz majdan életed,
 Hogy nappalodván szép hajnalkorod,
 Idő előtt a bánat éje fed:

Akkor bizony nem játszom én tovább,
 Lakomba térek rólad, partvirány,
 S anyám ölébe hajtvá fejemet,
 Szívüöl siratlak, ártatlan leány!

Azért akartam itt, az ezen helyre annyira illő szép költeményre emlékeztetni, mert Vachott Sándor ragaszkodását híven tolmácsolja nővére iránt, s benne saját szelleme adja vissza, mit egykor érezett, s belőle a fájdalom elképzelhető, mely szívét szétzúzta, midőn Kornélia házassága első boldog évét betöltve, kis leányának életet adott, — de saját életével adózott az anyai szent boldogságért.

S ott feküdt a ravatalon, — feladták reá még egyszer nehéz, fehér atlasz menyasszonyi ruháját, — lefésülték hosszú sötét-szőke selyem haját két oldalt, mely csaknem egész ruhája hosszát végig érte, — kicsi kezeibe bájos friss bokkrétát adtak, — míg halvány arcára menyasszonyi fátyolát boríták, hogy a ki látja a fiatal anyát, a boldog feleséget és legszeretőbb nővért, — a szíve meg ne szakadjon látásán

Székács József szelid, kedves neje meghitt barátnéja volt Erdélyinének, s Kossuth édes anyja mellett, ápolónője is utolsó betegségében. Ott zokogott a ravatal mellett e rokonszenves barátnő, a megrendült ősz matróna oldalán, s egyiköknek sem volt ereje még a vallás szavaivai sem nyugtatni, vagy épen vigasztalni a csapás felett mélyen sujtott férjet s fivéreket.

Erdélyi merev mozdulatlansággal függeszté tekintetét a koporsóra, mely minden kincsét magába zárta, nem fuldokolt, kezeit sem tördelte, s mégis, mint a megvalósult fájdalom állt sógora, Vachott Sándor mellett, ki, mintha nővérével együtt kihalt volna könyei forrása, s kihalt volna egyszerre minden érzeménye félig megszakadt szívének, égő szemeit a halvány nővér kedves vonásairól le nem veheté. — Vachott Imre zokogással könnyített keservén, s legenyhébben viselte a csapást.

Midőn az összegyűlt vendégek közé belépett a gyászterembe

Kossuth Lajos is, a ravatalra tekintve, még e nagy szív is megrendülve állott, arca feltűnőleg elhalványult, s jelentős nagy kék szemeit könyek homályosíták.

Egy év előtt ő volt násznagya a boldog menyasszonynak, kis kedvencének, kit feltűnő kis lábai s hosszú és gazdag sötétszőke haja miatt Titánia tündérének keresztelt el enyelegve S az élénk kedélyű, beszédes kis nőcske, ime mozdulatlanul fekszik s örökre elnémult, fehér menyasszonyi ruhájában, a ravatalon.

Mi nagy öröme és mulatsága telt a lángeszű férfinak az élénk, szellemdús hölgyecskével csak kötődésből is vitázni, néha még egyes diplomatak s politikai tárgyak fölött is. Olyan tűzbe hozta néha ellenvetéseivel; honleányi érzelmeit, mintha nem ismerné, majd kihívta, majd félremagyarázá, s különösen egy alkalommal annyira mérlegelte jókedvében a kedves kis unokahugnak minden szavát és állítását, hogy az ideges lényecske nem bírván lépést tartani eszmecseré dolgában a lángeszű rokonnal, végre tehetlensége érzetében könyekre fakadt.

— Győztél, Nellikém, — szólt erre Kossuth, a legnagyobb gyöngédséggel sietvén a kis lábú tündérke könyeit letörlni, — le vagyok fegyverezve. Hiszen én csak, mint máskor is, enyelegtem veled, csak kötődésből ellenkeztem. De könyeid, e harmatcseppek, ez igazgyöngyszemek, lefegyvereztek s elismerni kényszerítenek, kicsalják belőlem annak bevallását, hogy ugyanazt hiszem és tartom magam is, mit az imént állítottál, s csak azért levék szórszálhasogató, mert éreztem hatalmatad.

Enyelgő, de oly kedves udvariassággal ejté e szavakat Kossuth Lajos, mint később évekkal, férjemtől is, Erdéyitől is hallám elbeszélni, hogy Nelli a sírásból szívélyes nevetésbe ment át s kijelenté, hogy Kossuthal ellenkezni, vitázni és ujjat húzni senkinek nem tanácsos, legkevésbé pedig szegény ideges aszszonyoknak: mert ékesszólása és lángeszé, kedves modora segélyével minden percben hatalmába kerítheti kedélyünket, s mert szívünk billentyűin mesterkézzel tetszése szerint játszik: sírunk vagy nevetünk, ha úgy akarja szeszélye.

S az eszmecserére mindig kész, kedves és eszes teremtés, most mi csöndesen és hidegen fekszik ravatalán, — könnyen nyugtalanítható s a szép és jóért feldobogó szíve örökre megpihent volna? Kedvesei fölött aggódni sem fogna többé angyaljó lelke? Oh hiszen parányi lánykája sorsa s árvasága sem zavarja már Kornélia mély és örökös álmát a hűvös anyaföldben. — ő megpihent, s nem lesz többé a földön sem öröme, sem bánata, — sem hajnala, sem éjszakája . . .

Az illetődött gyülekezet között csak sohajok és sírás hangjai voltak hallhatók; az ünnepélyes csend, a borongó félhomály, a viaszgyertyák halvány világa mellett, összeszorítá a jelenlévők szíveit.

Egyszerre csak kivált a körülállók közül egy alak, s fájdalomdült vonásokkal roskadt térdre a nyílt koporsó mellett. Aztán betakarta arcát kezeivel, s keservesen zokogott. Oly helyen, hol szomorúság és gyász az uralkodó elem, semmi különös feltűnést nem okoz, a mi összhangzik az általános hangulattal. Ez volt oka, hogy a zokogó ifjú fájdalomla beolvadt a többieké közé, s nem kérdé senki: ki ő s mi okból oly felindult; Kornéliát siratta, mint a többiek, s ez el lön fogadva heves fájdalomnak természetes igazolására.

De sokan talán tudták is az ifjú kis történetét a jelenlevők közül.

Nelli, mint boldog fiatal asszony, házassága mézes heteit, sőt egész első és egyetlen nyarát, Budán tölté egy szép, díszkerttel körülvett villában, mely villa nagybátyja, Heinrich Nep. János nyugalmazott kapitány tulajdona volt.

Kornélia csaknem szenvedélyes kedvelője volt a nagy sétáknak; rajongott mindenért, a mi szép és nemes, s talán mindenekfelett a természet szépségeiért. Csinnal rendezett s oly barátságos lakásáról, még ha férje vagy Sándor nem értek is rá őt kísérni, megindult egyedül is sétáira, s néha úgy belemerült a szebbnél-szebb helyek csodálásába, hogy nagyon is messze eltévelyedett. Olykor bájos, virággal himzett mezőkön, vagy dús bokrozatok közé rejtett mellékösvényeken egész a zúgligetig el-sétált, s fogékony szíve s érzékei a szép iránt néhány óra alatt többet élveztek, mint némely felületes pipere hősnő, egy egész élet folyama alatt.

Egy alkalommal, midőn a hegyoldalon vissza felé fordult, megállítá s elbájolta őt a kép, mely szemei előtt elterült. A Duna lágyan hullámozott Buda és Pest között, hajjain gőzhajók lebegtek. Egyik oldalon a zöldelő hegycsoportozat, a másikon gyönyörű rónatáj; az itt-amott elszórt falucsák barátságos képe, a főváros tornyaival, harangzúgásával, mely tisztán felhallatszik a hegyek közé, s fenn, a tiszta égboltozat, napfénytől aranyozott bárkás fellegeivel, oly egészben olvadtak össze, mely — mint magától hallám elbeszélni, — elbájolta gyönyörített tekintetét.

Körülötte mély csend uralkodék, mint beszélé. csaknem ünnepélyes csend, melyet még csak madárdal sem zavart, az erdei magányban.

Egyszerre sohajtozások, fájdalmas nyögés hat füleibe. Megdöbbenve néz körül, s ijedten veszi észre, mi messze eljött hazulról, minden kíséret nélkül, egyes egyedül. A panaszos nyögések mind világosabban lőnek hallhatók, segílyt látszék várni és kérni egy szerencsétlen, ki elhagyottan, nehéz fájdalomokkal küzd.

A gyöngé, pici asszonyka megfélelkezve önbiztosságáról,

saját védtelen helyzetéről, azon hely felé sietett, honnan a nyögések hallatszának.

Egy sűrűség közé vezeték a hangok, hol iszonyú, vérfagy-laló látvány tünt előtte föl.

Az üde zöld pázsiton egy szerencsétlen, vérrel borított fiatal ember feküdt, ki élénk tudni vágygyal sietett pár év előtt a fővárosba, de sem pártfogója, sem összeköttetése nem lévén, az éhen halásig nyomorgatta sorsa. A kétségbeesés az öngyilkosok örvényébe sodrá, halálnemül az elvérzést választotta, s kívánszorogva jókor reggel a budai hegyek közé, a legelrejtettebb, legsűrűbb bokrok közt karjain minden erét felvágta, s megmet-szette torkát is, hogy hadd folyjon el, hadd hulljon ifjú piros vére, hadd fesse a földet, melynek terhes volt őt élve megtűrni.

Igy találta Kornélia a szenvedőt félig elvérezve, midőn a rémület első fagyaló hatása után, nemes, emberszerető szíve könnyörületétől vezetve, azonnal segély után sietett, s még idején érkezve, megmenté a már-már haldokló idegent.

Midőn felgyógyulva nehéz sebeiből, a szegény ifjú szerényen, tartózkodva megjelent Erdélyiné lakásán, hogy hálát mondjon védangyalának, a nemes fiatal asszony azzal némitá el hálalkodásait, hogy tudatá vele, miként ezentúl nem látandó szükségét, miután összeköttetései segélyével sikerült számára néhány módos családot megnyernie, kik hajlandók gyermekeik oktatásával megbízni őt.

Ilyenek voltak Kornélia jótéteményei; félig-meddig semmit nem tett soha, ő nem a híréért volt jótékony, hanem mivel igazán akart segíteni.

A zokogó alak Erdélyiné ravatala mellett, háláját zokogta, midőn igaz fájdalmába oly mélyen elmerült.

Székács remek szónoklattal dicsőíté az idő előtt elköltözött fiatal anyát, a kitűnő feleséget és háziasszonyt, a hű nővért, a gyöngéd rokont s barátnét, a lelkes honleányt és jótékony hölgyet.

Könyeit senki sem tarthatá vissza s nem maradt egy szív sem megrendülés nélkül.

A menet csöndes ünnepélyyel haladt a váci temető felé, s mélyen meghatva vettük a sírt, midőn odáig jutottunk.

Kossuth Lajos volt az első, ki a koszorúkkal halmozott koporsóra, végbúcsú gyanánt, egy marok hantot vetett le a sötét, mély üregbe.

„Piheuj békével!“ — mondá e közben s zengzetes hangja megindulástól remegett — „Áldás hamvaidra!“

Kossuth szavai áldó imádság gyanánt keltek azonnal szájról-szájra a sír körül, az ünnepélyes esti homályban, s mire a halmot felhantolták, szárnyaira vette e szavakat maga a teme-

tői visszhang is, s elzúgta, beszélte a szomorúfüzek s illatos virággal hintett akácfák lombjainak, melyek hajlongva fejezték ki részvétüket s bizonynyal tovább mesélték a sírkert dalos madárkáinak, hogy zengjenek azok is áldást és békét a kora sír fölött — hiszen a szív, mely itt pihen, a természetnek minden parányát, levélkéjét, madárdalát értette és szerette...

* * *

Mit érezhetett vajon a férj, midőn a megőrült lakásba visszatért, s minden tárgy rendezésén neje izlése és szelleme fogadá?

Még mindenem látom
Kezdednek lágy nyomát,
A házi volt rendet
Még mind nem léptem át.

Igy írt Vachott Sándor hónapok mulva, fájó szívvel, midőn költeményei egyik legszebbikében Kornéliára emlékezett.

S vajon Vachott Sándor, ki érzeni s szeretni született, hogy bírhatta meg Nellikéje vesztét? A nővér elvesztését, ki barátnéja, anyja, mindene volt?

Huszonötéves korában már meg kelle halnia! oh, hogy értette meg elméje, hogy bírhatta meg szíve, ennek szörnyű tudatát?

Vachott Sándor szobájába zárkozott, hónapokon át nem látta legjobb barátait sem, — kerülte az embereket, visszavonult minden társaságtól. Csak a mindent tudó isten volt tanuja lelke nehéz küzdelmeinek. — Esténként, midőn senki nem járt többé az akkoriban többnyire néptelen Dunaparton, mely Budapesten mindig kedvenc sétatálya volt, járkálni indult, sötét gondolatait s fájó szívét magával vive. És ment, ment, talán a végtelenségig is ment volna olykor, ha méltóságából egy-egy járó-kelő föl nem rezzenti, s eszébe nem juttatja, hogy visszafelé kellene fordulnia.

A nyár közeledtével ősei csendes fészkebe, Vachottfalvára vágyott, hol akkor még élt az általa sokszor megénekelte jó öreg nagybátya, Vachott György, ki szép pusztai birtokán patriarchális egyszerűségben töltte egész életét, nem keresve, nem is kerülve az embereket. Az öreg György úrnak ünnepnapjai voltak azok mindig, melyek alatt szeretett Sándor öcsese ott időzött, s könyhullatás nélkül soha nem válhaték meg tőle.

A költő dúlt kedélyére enyhítően hatott az ismert szép, hegyes vidék viszontlátása, a sötét fenyőerdők rokonszenves fohásza, a jó öreg György úr társaságával együtt. Sebzett lelkére a távolság zajtól s emberektől, gyógyító ír vala, s alig töltött Vachottfalván néhány hetet, mint később e nehéz időkről emlékezve beszélt nekem, midőn egyszerre csak megeredt könyeinek zápora, sírnia, zokognia kelle szent magányában; eddig Nellit

gyászolta, halála fájó, szúrós, égő seb volt szívében. — s itt, ősei szülőföldén végre megjött az enyhülés, mert Nellit meg is sirathatá, — s ez menté meg szívét a megszakadástól.

Felét kísírta, felét kiírta mély keservének, mert alig nyerte vissza könyeit, midőn tollat vőn elő, s mit nem bírt tovább szívébe rejteni, mit nem bírt sem elviselni, sem elbeszélni, költeménybe foglalá, mely első műve volt Nelli halála óta, és tolmácsa lőn fájdalmának, szeretetének. „Kornélia emlékezete“ címe e költeményének, melyben a költő panasa megkapó, elégikái hangon szól felénk:

Ha bízni van mit földi sejtelemben,
S lát a magasból tiszta szellemed,
Úgy látod a köny árjait szememben,
S utánad égő, mély keservemet:
Tekints alá, nézz e kebelviharra,
Mely csillapulást hasztalan keres;
Talán egészen érdemetlen arra
Még sem valék, hogy oly forrón szer ess.

Tovább meg újra:

Ah láttam én több évi szenvedésid;
Kimondhatatlan mennyi ért vala!
De hitlenek közt sem hagyott el a hit,
S nemesbülél a bűnnek általa.
Sérült szíved bár, ép maradt erőnye,
S ez szenvedésben fő vigasztaló!
Gyakran határt lelt vágyaid reménye:
Határt szívedben sohasem lelt a jó

Míg az utolsó versszakokban fájdalmas sohajjal kiált föl:

De mind hiába! Pályád véget ére,
Órökre hűvös álom szálla rád.
Szent béke lengjen sírod gyászhelyére,
Nyugoszsza lsten hű szíved porát!
S te vérező szív, mit fogsz még epedni?
Kifogyhatatlan bú mi haszna nyom?
Ha nem tudál ő érte megrepedni,
Légy néma hát! Mit ér a fájdalom?

És e költemény, mintha égi ihlet sugallotta volna beteg szívének, fölemelte, visszaadta őt önmagának. Fájdalma elvesztette élet, s szelid, méla bánkódásnak adott helyet. Ha Kornéliára emlékezett, nem ölte többé, hanem enyhe, szelid ábrándokba ringatta lelkét.

XV. Válságos napok.

Holthalvány leheték, midőn jó anyámtól kísérve atyám szobájába tántorogtam, mert atyám ijedten ugrott fel karszékéből, s a legnagyobb nyugtalansággal kérdé, mi történt?

Válaszom, fájdalmas zokogás volt.

Anyám közölte atyámmal a történeteket, kinek a kocsin hazajövet elbeszéltem forró könyhullatás közt, mind Nelli kért hajfűrtének történetét, mind azon körülményt, hogy Tóvölgyi mult este épen azon percben ismert meg bennünket, lakásunk közelében, melyben Vachott Sándor a kétfelé osztott fűrtnek egyik felét eltette, másikat nekem adta, s bizonynyal azt hiszem ez okból, hogy boszút álljon, hívta őt ki párbajra.

Meghalok, ha megtörténik — ennyiből állt ismételt válaszom, bármennyire igyekeztek is nyugtatni szülőim.

Mialatt anyám szeretettel s angyaljóságával vigasztalni törekedett, az alatt atyám, kitől a megmentést s jó gondolatot vártuk, heves izgalommal járt fel s alá szobájában. A dolog e nem várt fordulata őt is mélyen aggasztani látszék.

Egyszerre azonban, mintha hirtelen határozott volna, álló író asztalához sietett, s izgatottan néhány sornyi levelet írt, melyet borítékba téve, le is pecsételt. Csengetésére Julim sietett be. Csöndes hangon, csaknem susogva adott utasítást e hű teremtesnek, ki azonnal s gyorsan távozzék.

Erre azután nyugodtabbnak látszék atyám, mintha fél sikert már aratott volna is, — s biztatgatta anyámat s nyájas szavakkal vigasztalt engem.

Ne búsulj, édes kis leányom, — mondá bátorító hangon. — Hiszen a sátán sem oly fekete, mint a minőnek némelyek festik. — Ki tudja még azt is, nem csak mende-monda-e az egész kihívás s párbaj ügy! Tóvölgyit úgy ismerem, mint józan, okos embert, — ki, ha valami alaptalan félreértés megzavarta volna is, ha meggyőződik tévedéséről, — helyre fogja hozni hirtelenkedését. Reményilem, itt lesz azonnal.

Alig végezte szavait atyám, midőn künn hevesen csöngött valaki.

Összerázkódtam.

Megölnek engem, ha a párbaj megtörténik — susogám atyámnak ideges felindulással — s mielőtt Tóvölgyi bebocsáttaték, végig futottam, mint a nyíl, egész hosszú szobasoron, s a gyermekszoba legrejtettebb zugába húzódtam.

Tóvölgyi ezalatt belépett atyámhoz.

Soká, s hosszasan beszéltek, s tanácskoztak együtt. Jó atyám felvilágosítá őt a dolgok valódi állására nézve — mint később anyámnak s nekem beszélte — tudatta vele, hogy a látott hajfűrt — csakugyan ez volt a kihívás oka, mint Tóvölgyi bevallá — Erdélyiné hajából való, s egyszersmint, ha nyájas hangon s arccal is — de mégis lehordta annak feltevéséért, hogy leánya alig ismert szép fiatal embernek saját hajából adhatna, vagy attól hajat ily rövid ismeretség után elfogadhatna.

Tóvölgyi erre nem csak bocsánatot kért, s megígérte, hogy elhirtelenkedett kihívásáért Vachott Sándort is meg fogja követni, hanem föltárta atyám előtt, mentségül, szerelmét irántam, s ebből következő féltékenységét, mely őt elvakítá; kimondta, hogy egyetlen forró vágya, életének legfőbb jutalma volna engem szülőim egyezésével, nőül megnyerhetni.

Bármennyire szerette is atyám Tóvölgyit s szívesen adta volna talán házasságunkhoz egyezését, semmi határozottat választani képes nem lehetett, miután biztos tudomása volt szegény jó anyám hasztalan törekvéseiről. De a pillanat nem volt alkalmas, a valót feltárni előtte, nehogy a párbajügy békésebb fordulata ismét veszélyeztetve legyen, s e mellett gyermeknek is tartá még tizennegyedfél éves leányát, — s így nem volt nehéz Tóvölgyit azzal biztatnia, hogy ne legyen remények nélkül, kifejtett érzelmei oly kis leánynak, minő az ő leánya, még nem lehetnek, s így az idő meghozhatja igen szépen, mit rábeszélések talán keresztül sem vihetnének.

Hosszú beszélgetésük tárgya körülbelől ez volt, mint később kiderült, — de hogy szegény jó atyámat a remények ígéréténel kissé túl vihette a határokon Tóvölgyi iránti előszeretete, azt onnan következtetem, hogy midőn, ez, az előttem végtelenségig hosszúnak tetsző párbeszéd után, elhagyta atyám szobáját, egyenesen engem keresett föl rejtekemben, s boldogság és megbánás látszott vonásain s hallatszék beszédeiből, midőn kezeit, először életében, forró csókjaival elhalmozá.

— Igérje meg kedves kis angyal, hogy ezentúl őszinte leend irántam. — Kezdé kérőn, melegen. — Igérje meg, hogy ha el-sötétülni lát, megkérdi fájdalmam okát. — Hiszen belőlem egy jó szava, szelid bárányt alakíthat.

— S mi lesz a párbajból? — kérdém remegve.

— Semmi sem lesz belőle — viszonzá Tóvölgyi kissé lehangelten. — Azonnal írni fogok Vachott Sándornak, elismerem tévedésemet. — De igérje meg viszonzásul, hogy mindig őszinte lesz irántam.

— Ha a kihívást visszavonja, s a párbaj nem történik meg, — igérem.

Tóvölgyi megtartotta szavát.

Vachott Sándornak azonnal írt, másuap föl is kereste őt, találkoztak, megbeszélték együtt a dolgokat, a vélt sérelmeket s váltottak ismételve leveleket, — míg végre a párbaj csakugyan elmaradt.

De ha elmaradt is, én már meg valék rémitve; arra, hogy meg is ölhetik egymást a miatt, hogy Tóvölgyitől idegen vagyok, míg Vachott Sándorhoz vonzódok, még csak gondolni sem leendő képes; — s mit kelle e részben tapasztalnom?

Egyedüli biztosom s osztályosa nyugtalanságomnak, Etelka nővérem volt, ki az idő folyama alatt legmeghittebb barátnémul fejlődék, — ki együtt sírt és örvendett velem, — ha búsultam, vagy boldognak érzém magamat.

De megnyugtatni sem ő, sem jó anyám nem volt képes, ki aggodalmaival, öntudatlanul még inkább fokozta félelmeimet. Minduntalan arra intett a kedves, jó teremtés, hogy csak legyek nyájas, bizalmas és őszinte Tóvölgyi iránt, ki érdemes arra, s nehogy ismét baj legyen idegenkedésem következménye.

Este, lefekvéskor, órákig beszélgettünk e tárgyról, szeliden az én részemről, s mégis mindig következetesen megmaradva nézeteim, érzelmeim mellett; lehangoltan fejezve be az estét rendesen anyám részéről, kinek szemlátomást roszul látszék esni, hogy lánya életében először, nem hallgat a „józan okosság szavára,” ez volt rendes és szokott kifejezése.

Tóvölgyi csaknem mindennap meglátogatott bennünket; beült egyenesen anyám kis nappali szobájába, hol rendesen, kézi munkával foglalkozva, ültem délutánokint Etelkével együtt s órákon elbeszélt nekem jövőendő terveit felől, a nélkül, hogy egyenesen nyilatkozni mert volna, ezt Csepen szándékozott tenni, a kert alatti réten, melynek tarka virágairól mint kis leányka, oly sokat meséltem neki.

A kert alatti réten! Oh, hiszen ott futkostunk mint kis gyermekek, nővéreimmal, oly könnyű szívvel és vidáman, a piros és kék szárnyú lepkék után! — S most, mi nehéz kebellet, mi szorongva gondolék ugyan azon mezei virágokkal himzett rét szépségeire, pillangóira, sőt az agg, a százados diófára is, mely a kert és rét között annyi nemzedéket látott felnőni és sírba szállni, ugyanezen család régi törzséből. — Nem jut eszembe, melyik ősapánk ülteté e fát sajátkezűleg, de arra jól emlékszem, hogy szépanyám, kit még ismerék, és nagyanyám is különös tiszteletben tarták a vén diófát, melynek gazdag lombozatú karjai áldólag látszának kiterjeszkedni, midőn árnyékában az unokák enyhülést kerestek.

Mondta-e mama, hogy a jövő héten — Csepre készülünk? — kérdeztem egy délután Tóvölgyitől.

Valahára! — szólta elragadtatva. — Ennél kedvesebb hírt nem mondhatott volna kedves Mari. — Oh, hiszen százszor említettem már, hogy a csepi réten fog eldőlni sorsom. — Élet és halál kérdés dől el ott felettem.

— Nagy szavakat használ ön néha kis dolgok miatt is — viszonzám könyeimet alig tarthatva vissza. — Az a csepi virágos rét is, szegény jó nagymamáék kertje alján, sokkal alkalmasabb volna arra, hogy ott lapdázunk és karikajátékot szervezzünk, mint hogy komoly közlendők felett határozzunk. Köz-

leményét jobb volna továbbra halasztania, máskorra más helyen mondania el.

— Nem lehet! — szakítá meg szavaimat csaknem hevesen, Tóvölgyi. — Oh Mari, ön nem tudja, nem érezheti még, mit érezhet, mit szenvedhet egy férfiú, ha végzete úgy hozta hogy — — Nem, nem folytathatom most, szólt önmagát hirtelen megszakítva. Majd befejezem közlendőmet Csepen. Most csak arra kérem, édes Mari, folytató nyugodtabban, olvassa el a sorokat, melyeket ama zöld lapra írtam önnek. Ha elolvasta távozásom után, majd ha egyedül lesz, zárja emlékkönyvébe, de ne válaszoljon reá semmit, ne is említse nekem mindaddig, míg a jövő héten Csepen, a virággal hintett réten beszélünk egymással.

Szavait végezve, kezemet forrón ajkaihoz szorítá, s kalapját véve, gyorsan távozott.

Midőn léptei elhangzának, gépíleg nyultam a halvány kis lap után, melyen s következő sorokat olvastam:

Ha csöndes, holdvilágos estének
Meglépnek édes, régi álmaim,
Hozzád, szelid örömben a ki élsz,
Repülnek andologva vágyaim;
S oltárodra, szent kéjt és üdvöt esdve
Lengik körül bév óhajtásaim,
S kihalt remények romjai felett:
Fellöbban egyszer még a képzelet!

S ha éjden is legnnek kis madonnám
Rózsás korodnak tarka álmai:
Eszmélnek-e olykor nevemre kérlek
Angyal szívednek gondolatjai?
Kit boldogítanak e szelid kebelnek
Első szerelmi dobbanásai?
S isten lehetni érzetid felett...
Oh, szent egek! Kit vár ez éldelet?

Ki fogja hajh! sajátjának nevezni
Bájló szemed szelid kegyelmeit:
Kinek fogod szerelmi aggalommal
Ha jó s ha meg számlálni lépteit?
Az vészek közt verérekül ne hívja
A nyílt egeknek védő szentjeit:
Biztos vezért lelt nyájas kék szemedbe,
S éltire bájfényt szende kellemedbe.

T. L.

A halványzöld lapocskát, melyen ma már a betűk is halványak lettek, — remegő kézzel zártam emlékkönyvembe, s fájó szívem zokogással enyhített keservén.

Hiszen ez már csaknem nyílt vallomás! — oh ez a gondolat úgy égette agyvelőmet, úgy égette a lélkemet...

Hogy találkozzam ezentúl Tóvölgyivel? — Milyen állás-

pontot foglaljak el vele szemközt? — Ha kimutatom valódi érzelmeimet, nem akar-e majd Vachott Sándoron boszút állni, ki semmiről nem tehet? — S mit szól majd mama, ha estére, midőn egyedül leszünk, mindent elmondok neki? — Oh jaj én nekem — gondolám, forró könyeimet vissza nem tarthatva — hogy senki, de senkitől még tanácsot kérni sem merek.

Az Istenért, mi lelt, ki bántott? kérdé részvétteljesen egyik nagynéném, kinek bejövetelét szobámba észre sem vettem, annyira el valék merülve fájó gondolataimba.

Ijedten emelkedtem föl helyemből, — de megismerve jó anyám nővérét, ki előtt nem volt titok Tóvölgyi irántami szerelme, — könyhullatás között elbeszéltem neki mindazt, a mi nyomott.

Nagynéném megindultnak látszék, — együtt sírt velem; — vigasztalt, nyugtatott s távozáskor azt súgta fülembé, hogy vasárnap ebédre elkér engem anyámtól, hogy legyek kissé segítségére. Az ő leánykája még kicsi: helyettesítsem, mint házi kisasszony. Sok vendége lesz, mint mondá; elsorolt néhányat, s köztök Vachott Sándort is megnevezte.

Soha vigasztalás oly csodahatást elő nem idézett, mint nagynéném meghívása.

Könyeim pillanat alatt felszáradtak, s a fájdalom és nyugtalanság oly érzelemnek adtak helyet, mely üdvözíti, égis emeli a szívet.

Oly régen tetszett már, mióta Vachott Sándort nem láttam, s boldogságom aranyszála megszakították. S most egyszerre, mintha sötét felhőn keresztül napfény tört volna át, csaknem elkápráztak szemeim, a váratlanul elővarázsolt édes reményektől.

Hányszor mondta Tóvölgyi, ha a féltékenység meglepte szívét, hogy inkább kívánna engem halva látni, hófehér ruhában, fejemen a jelentőséges myrthus és narancsvirág koszorúval, — mint így öltözve, az oltár előtt más jegyes oldalán, — s mégis, bár szelid, gyermekded fogalmaim szerint, ki így beszélhet, s oly embert, ki őt soha nem bántá, párbajra hívhat ki szenvedélyében, csaknem vérengzőnek tünt föl, mindazáltal örömeim között is fáj a gondolat, hogy nem lévén képes viszonzni szerelmét, arra vagyok hivatva, hogy akaratom ellenére, sebezzen legbensőbb érzelmeit a férfiúnak, ki iránt első gyermekkorom óta rokoni vonzalommal viseltettem, s kivel bizalmas őszinteséggel voltam szokva csevegni, olykor órákon át is apró örömeim s reményeim felől.

Mindent elkövettem, hogy elidegenítsem őt magamtól, — de minden törekvéssel csak az ellenkezőt értem el. — Megkísérték csúfnak, vagy mint szellemtelen kis liba feltűnni előtte, hogy egyszerre unna reám; — semmi azonban e téren nem sikerült.

A kis angyalnak minden oly jól áll, oly kedvesen illik; — szokta mondani, s ragaszkodása még felülbőbnek látszék.

Midőn a kérdéses vasárnap délelőtt, Julim kísérete mellett, mindenféle mellékutcákon át, nehogy Tóvölgyivel találkozam, ki képzelődésem szerint, egyszerre leolvasta volna arcomról, hogy ma Vachott Sándort reményilem látni — végre eljuték nagynéném lakásáig, szerencsésen minden baj, vagyis találkozás nélkül, a kapuban egyszerre csak Tóvölgyi állt előttem.

Ijedtemben, talán minden vérem jéggé fagyott, annyival is inkább, mert lázasan égő tekintete, s arcának dült vonásai, semmi jót sem sejtettek.

— Mindent tudok — mormogá. Nagynénje tudatta velem iszonyú sorsomat — szegényke! — folytatá rövid szünet mulva, csaknem lágyan. Hát még attól az angyaljó mamájától is oly sokat szenvedett miattam! — Ártatlan álmait is miattam zavarták! — Oh Mari, ön őszinteséget ígért nekem; miért nem mondta, hogy mily nagyon reszket vallomásom meghallgatásától, a csepi kert alatti réten? — Ne féljen ezentúl! — folytatá egy fájó sohajtást elnyomva — Tőlem örökre megszabadult.

Kezemet lázasan szorítá forró ajkaihoz, s mint a kit űznek, hirtelen távozott.

Megszakítás nélkül hallgattam őt végig, s mélyen megindulva néztem utána.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

KUTHY LAJOS ÉLETE ÉS MUNKÁI.

III.

Legelső gondja volt Kuthy Lajosnak, a mint Pozsonyba ért, Farkas Jancsit felkeresni. Az országos képviselők, s velük érkező ifjúság sokadalomszerű tömegében bárkit felkeresni nehezebb lett volna mint Farkas Jancsit. Őt ugyanis egész Pozsony ismerte. Pozsony törzslakossága nevezetességnek tartá mint Kossuth titkárát, az országos képviselők jól ismerték, miután rendszerint neki adták át a megyéből érkező érdekesebb mozgalmak leírását Kossuth „országgyűlési naplói“ számára, az ifjúság pedig részben az ifjúsági casinóból ismerte őt, részben a pecsovics képviselők ellen indított tüntetések szervezéséből. Farkas Jancsi a legnagyobb örömmel értesült arról, hogy barátja Kuthy Lajos szintén Pozsonyban fog tartózkodni, s szívélyes és sokat ígérő bemutatásával barátai s az országgyűlési ifjak közt néhány nap

FIGYELŐ.

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLÖNY.

SZERKESZTI

ABAFI LAJOS.

XXII. KÖTET.

BUDAPEST
AIGNER LAJOS

1887.

TARTALOM.

	Lap
<i>Csaplár Benedek</i> : Mire törekszik Révai a secularisatio után?	59
— — Révai pályázata a numismatica tanszékére	141, 221
— — Révai viszontagságai a secularisatio miatt	298, 373
<i>Éblye Gábor</i> : Kölcsey kiadatlan költeményei	217
— <i>h — r</i> : Pázmány Péter	1, 111, 185, 241, 357
<i>Erdélyi Pál</i> : Dayka Gábor költészete	24, 196, 252
<i>Herrmann Antal</i> : Szenci Molnár Albert három problematikus művéről	321
<i>Jakab Elek</i> : Kovács Pál életiratahoz	235
<i>Kanyaró Ferenc</i> : Köteles Sámuel gyászlevele	158
<i>Náményi T. Lajos</i> : Karacs Teréz	315
<i>Szaák Luíza</i> : Jósika regényeiről	368
<i>Id. Szimányi József, id.</i> : Irodalomtörténeti repertorium 77, 159, 238, 320, 390	77, 159, 238, 320, 390
<i>Takáts Sándor</i> : Gvadányi levelei Péczelihez	36
— — Péczeli József meséi	161
— — Péczeli József „Mindenes Gyűjteménye“	270, 328
<i>Vachott Sándorné</i> : Rajzok a multból:	
XVI. Borúra derű	45
XVII. Jegyes korom	48
XVIII. Meséim a multból	53
XIX. A külföld rabja	97
XX. Dalünnepe	100
XXI. Főthi szüret	103
XXII. Arany napok, tündér álmok	108
XXIII. Az esküvő napja	209
XXIV. A mézes hetek	214
XXV. Mátrai és tátrai képek	260
XXVI. A nagyanya átka	342
<i>Váczy János</i> : Katona József életéről s ismeretlen műveiről	81
<i>Váli Béla</i> : Kisfaludy Sándor és a balatoni színház	133
— — Kuthy Lajos élete és munkái	202, 288
Irodalomtörténeti művek ismertetése	387

Hanem azt hallottam, hogy valamint Lipsiában egy jeles vers szerző Gotsedné élt, úgy most ehhez hasonló, ha még nem felül haladó magyar Gotsedné Rév-Komáromban is volna!¹⁾ Őb be szeretném, ha tiszteletes uram némely verseiben részesítene!

A falusi notárius a Diaetát leírta; az egész világgal koczódik abba. Nem tudom adott-e Weber tiszteletes uramnak exemplárist; mert meg volt nékie hagyva, ha nem, méltóztassa tudtomra adni! A grófném revereállya tiszteletes uramat, valamint én a t. Gotsednét, és minden szívességgel vagyok

alázatos szolgája

G v a d á n y i J ó z s e f, fővezér.“²⁾

TAKÁTS SÁNDOR.

RAJZOK A MULTBÓL.

XVI. Borúra derű.

Alig volt időm kalapomat s keztyűimet levetni, mert az asztal terítve volt már, s a vendégek valamennyien együtt, mintha csak reám várahoztak volna.

Lehetetlen volt tehát nagynénémhez jutnom, s őt kérdegetnem a miatt, vajon szülőim egyezésével, tudtával vagy kívánatukra világosítá-e föl Tóvölgyit érzelmeimre nézve; s így ezúttal meg kelle nyugodnom, s bevárni az alkalmasabb időt.

A hosszú ebéd úgy folyt le, mint rendesen a hosszú ebédek szoktak, kezdetben a kések- és villák dolgoztak élénken, a társalgás sajnos rovására, később fordult és változott a szerep, az anyagi tápszerek hatása a szellemi erőket mozgásba hozta s ruganyossá tette, s lassanként a társalgás lőn mind élénkebb, míg ellenben a tányér-csörgés szünetelni kezdett, s bezárólag oly fokig emelkedett a kedv, hogy egymást érték a szebbnél szebb felköszöntések.

Reám nézve egész ebéd alatt az volt a legérdekesebb, hogy nagynéném Vachott Sándor szomszédságában terítetett számomra, s így ha mint házi kisasszony el valék is foglalva, s gyakran fel-fel álltam kínálgatni, vagy a csemegéket rendezgetni, mégis, az ebéd végével, mialatt a felköszöntések elvonták rólunk a figyel-

1) Fábíán Julia költőné értetik.

2) Magy. tud. ak. lev. 238. sz.

met, Vachott Sándor talált időt csodálkozását fejezni ki a felett, hogy Tóvölgyi hiányzik a társaságból, míg én jelen vagyok.

Ennél nem kellett több, hogy túláradt keblem megnyiljék, s elbeszéljem tartózkodás nélkül, mennyit szenvedtem Tóvölgyi miatt, s gyermeked nyiltsággal közöljem ez irányban minden gondolatomat a történetekkel együtt, befejezésül azt is tudatva, hogy nagynéném, a nélkül, hogy erre megbízva, vagy felszólítva lett volna, bizonyosan irántami részvétből, elbeszélte neki, hogy érzelmei nincsenek részemről viszonzva, s mi szerencsétlenné tesz engem vonzalma által.

Vachott Sándor látható érdekekkel hallgatá közleményeimet s meg-meg szakított egy-egy kérdéssel, ha — mint mindig szokásom volt, s az maradt társalgás közben talán mai napig, — hogy olykor a mellékkörülmények, vagy egy külön álló esemény elbeszélése, melyet gondolatláncolatom véletlenül eszembe juttat, annyira elfoglal, hogy a fődologról szinte megfeledkezem.

Azt mondja Mari nagysám, hogy Tóvölgyivel ma reggel találkozik itt, s tőle magától hallá, hogy örökre lemondott minden reményéről? — kérdé Vachott Sándor, midőn közleményeimet e részben megakadtak.

Igen. Tóvölgyi akkor ment el innen, mikor én jöttem, s itt, a kapunál találkoztunk — viszonzám, azt hiszem kissé elkomolyodva, mert előmbe tünt dült arca, lázas szemével a férfiú, ki talán azalatt, míg én oly enyhült kebellemel, csaknem boldogan beszélgettem Vachott Sándorral, iszonyúan szenved, és pedig miattam. — Szegény, nagyon szerencsétlennék látszott — folytatám, legkevésbé sem titkolva elsomorodásomat — úgy fáj nekem ez, — de nem tehetek róla. — Senki inkább nem örülne nálam boldogságán; csak azt ne kívánja tőlem, hogy másként érzek s vonzódjam hozzá, mint rokonhoz szokás, kihez az ember gyermekora óta jó, nyájas és bizalmas is, mint én voltam mindig Tóvölgyihez. — De a szerelem, az egészen más érzés lehet, — ez nem tőlünk függ, — ez, ha feltaláltuk tárgyát, magától, önkéntelenül ébred szívünk legmélyén, s nem áll hatalmunkban rendelkezni vele — legalább én így képzelem.

A nélkül hogy sejtmemem lett volna felőle, hogy mit gyermeked őszinteséggel, tartózkodás nélkül kimondék: mi veszélyes hűrt pendítettem meg, midőn Vachott Sándor előtt kiejtém először életemben: a szerelem szót.

Ugy látszik, saját érzelmeit talán épen e percben kezdé komolyan mérlegelni, s észre is vette, hogy szíve veszélyben forog.

Az „Athenaeum“ egyik közelebbi számában egy költemény jelent meg ezután Vachott Sándortól, mely hullámozásba hozta kedélyemet, mely éreztem, tudtam, hogy nekem van írva, hogy hozzám szól; címe:

Fölelgedt bú.

A szenvedések súlyos napjain,
 Midőn e szív kifáradt élni már,
 Szép ajkaidról jött az enyhe szó,
 Boldog szemedből jött a gyógyugár. stb.

Igy kezdte vallomását a szép búskomoly hangon tartott költeményben, melynek minden szava jelentőségesnek tetszék előttem.

Miközben e hangok édes bús hatása alatt, ábrándjaim új életet, lendületet nyertek, nyugalmam ismét zavarva lőn.

Tóvölgyi mintegy tíz napig nem hallatott magáról. — Szülőim őszintén aggódtak miatta, sőt atyám többször megis kérdezte, hogy érzi magát; válaszul mind annyiszor azt nyerte: már sokkal jobban.

Hogy nagynéném kéréstlen beavatkozását helyeselték-e szülőim, nem tudom, mivel előttem soha nem tárgyalták e dolgot. De mindenesetre megkönnyebbülésükre lehetett, hogy Tóvölgyi érzelmeimre nézve tisztába jött, mert az utóbbi bánkódások, s titkos könyhullatásaim a miatt, hogy nem áll hatalmamban jó anyám kívánsága szerint érzeni, egészségileg is rongálni kezdtek, feltűnő halvány levék, ezért készült anyám falura, Cseppe is velem, s szülőim sőt házi orvosunk aggodalmát is felébreszté, ki sürgetve ajánlá üdülésemre, a falusi levegőt. — Ez volt oka, hogy mind atyám, mind anyám a legnagyobb gyöngédséggel kerültek minden vonatkozást Tóvölgyire, ha én is jelen voltam, bár maguk között, mint nekem látszék, folytonos beszélgetésük tárgya volt.

Egy délután egyedül ültem szobám kis pamlagán.

Oly jól esik néha ifjú korunkban, mélázva, s nyitott szemekkel álmadozni! — Elképzelni a jövődőt, ábrándozni édes, szent hittel a megtörténhetők felől, — a legszebb remények hitetgető képletei közé merülni alá, — mint a bűvár a legmélyebb, a soha ki nem apadó tenger lágyan ringázó hullámai közé...

Tóvölgyi váratlanul lépett szobámba s léptei felriasztának.

Búcsúzni jöttem, Mari — kezdé tompa hangon, mialatt pamlagon, mellettem foglalt helyet — s bocsánatot kért, hogy forró ragaszkodásom, hogy szerelmem csak kínokat okozott önnek.

Kértem, hogy ne beszéljen így, ha nekem fájdalmat okozni nem akar, s megkísértém nyugtatni, vigasztalni, de oly nehezemre esett ezúttal eltalálni a helyes szót. — Végtere azt kérdém tőle, hova készül, hogy búcsúzásról beszél.

Utazni megyek a nagy világba; itt hagyom egy időre, talán örökre a fővárost, sőt a hazát is, hogy a külföldön, idegenek között, megkísértsem feledni, hogy voltak nekem is szép és rak

gyogó álmain a házi boldogság felől, hogy megkisértsem önt felejtteni, Mari.

Anyira meghatott s fájt a szerencsétlenség, melyet akaratom ellenére, nekem kelle okoznom, hogy arcomat betakartam kezeimmel s forró könyeket hullattam. — Reményekkel nem biztathattam őt a jövődre nézve sem, s így csak könyeimmel fejezhettem ki, hogy nem szándékosan okoztam fájdalmat, s hogy magamat is mélyen búsit, hogy szenvedni látom őt.

Azt hiszem Tóvölgyi megértett, mert ha vigasztalódva nem is, de enyhülve látszék lenni, midőn szemeiből két könyecseppet törölt le, s egy meleg, alig leírható meleg kézszorítás után, magamra hagyott.

A mellék szobában jó ideig járt azután fel s alá, mint világosan hallám, mintha erejét akarta volna összeszedni. Végre szülőimet kereste föl, hogy tőlük is búcsút vegyen.

Az esteli gőzssel, a Duna szőke hullámain, Bécs felé vitorlázott, honnan pár nap múlva tovább utazék. — Közel két évet töltött külföldön. Bejárta Olasz- és Franciaországot, s átkelt a tengeren Angliába is. Visszajövet meglátogatta Sveicot és Tirolt, s mindenfelé szépen gyarapítá ismereteit.

Atyámnak írt koronként egy-egy levelet, közlé élményeit s tapasztalásai közül az érdekesebb eseményeket, — de felőlem soha, egy szóval sem kérdezősködék, üdvözleni nem felejtett el, s csakis ezzel fejezte ki, hogy a távolban is élek még emlékezetében.

XVII. Jegyes korom.

Tóvölgyi elutazása a viszonyt köztem és Vachott Sándor között mind közelebb hozta fejlődéséhez. — Ellenállhatatlan vonzalmam a fiatal költő iránt, ennek mind mélyebb szerelmével találkozók, s még nem töltém be életem tizennegyedik tavaszát, midőn a kölcsönös szerelmi vallomásokon már átestünk s szülőim egyezését is megnyertük frigyünkhöz. Pár hónappal később atyám születés-napját azzal ünnepeltük meg, hogy az napon váltottunk jegyet.

Fiatalságom az egybekelést hamarjában lehetlenné tette, s így menyasszonykodásom egy évnél valamivel tovább tartott.

Nem azért említem ezt, mintha az évet hosszúnak találtam volna.

Semmi a világon nem biztosabb időrövidítő, mint a boldogság; — a nap nap után úgy tűnik, úgy repül a végtelenség szárnyai alá, mint egy-egy pillanat a másik után. — Egy virággal hintett, madár daltól zengő tiszta, fényes tavaszi napnál, mely felett a kék égen egyetlen felhőske sem int a borúra, mely ott

fejlődve, minden percben kerekedhetnék, úgy tűnik föl előttem, oly rövidnek tetszik az az év, midőn felé ma, évtizedek múlva, visszatekintek.

Talán soha nem élt a világon olyan boldog menyasszony, minő én valék. Romeo és Júliához hasonlítgattak bennünket ismerőseink. — Hogy melyikünk szerelme volt mélyebb, ki bírta volna meghatározni? — Erzelem-tengert láttak mind a két részről, hűséget, életre-halálra, mely egész környezetünket elragadta, meghatá s csaknem elbájolta.

Én tizennégy éves voltam, ő nem egészen huszonöt, s így mind ketten azon korban, melyben szeretni, hinni és remélni, egy, magával az étellel, azon korban, mely tavaszkorunk, s tavaszunk virágozása: a lángoló, a végtelen szerelem.

Egyetlen világom, életem e szerelem és Vachott Sándor volt. — Örömet, ha jött, mindenki láthatta, — hogy magán érzem magamat, ha távozzék, mindenki észrevehette. — Figyelmeztettek is rokonaim, hogy rejtsem, titkoljam kissé érzelmeimet, hogy mit mondanak majd, meg fognak itélni, ha ekként eláru-lom szívem minden titkát s érzését.

Annál semmi előttem közönbösebb nem lehetett volna, mintha oly valamiért megítélnék, mi természetes, mi tulajdonkép nem volt gáncsolni való.

Hátha, mi elég gyakran megtörténik az életben — mondá egykor egyik nagynéném — szakítanátok egymással, ha felbomlanék köztetek a jegyesi frigy, ki merne ekkor valaha hozzád közelíteni, ha így kimutatod jelen érzéseidet.

Ha köztünk is felbomolhatnék a jegyesi frigy, akkor a lehetetlenség is megtörténhetnék — viszonzám nyugodtan — az esetben úgy sem mennék soha férjhez, s így mit bánom én, akár mit beszélnek is felőlem azért, hogy színleni képes nem vagyok, hogy a tettetéshez nincs sem tehetségem, sem akaratom.

Ez időben Vachott Sándor ritkán zengő lantja sűrűn kezdé hallatni szerelmi dalait, kedélye átalakult egy mindenható érzellem hatása alatt. — Mintha a bánat fellegei örökre szétfoszlottak volna feje felett, mintha a sok ború után, ragyogó napfény derűje szállta volna meg élete egét, önmaga is alig ismert magára, a zavartalan boldogság, a kételyek eltünése, a hit, melylyel szeretett, annyira üdvözíték őt.

Oh, ha képes volnék leírni az érzelmeket, melyek azon percben tölték el szívemet, melyben először olvastam a költeményt, mely sárgult lapon előttem fekszik, s ma is tanúsítja, hogy Vachott Sándort boldoggá tettem — ha akkori érzelmeimet ma, könyhullatásnál egyébbel kifejezni képes lehetnék, — ha azt leírhatnám, a mi akkor az édig emelte túlságig telt szívemet, — talán meg sem bíráám, s így jobb, ha csak az örökösen szép

költeményt ajánlom olvasóim figyelmébe, mely „Szerelem“ cím alatt művei közt feltalálható, — a költeményt, mely beszél és érezni látszik ma is, mintha a multnak folytonosan élő zenéje, hangszere volna, s a mester rajt feledett keze alatt ma is zúgnának még mélán és szépen a szív húrjai . . .

Mintha most is hallanám, midőn először felolvasta előttem feledhetlen szépen, egyszerűen s mégis oly jelentőségesen:

Hogy el ne tévedjek búbánatomban
E nagy s mesés föld kétes útain;
Hogy, mint az éjben elrepült fuvalmak,
Ne lengjenek távolba vágyaim:
Téged hívott fel a sors Istene,
Oh életnek édes mindene!

Nem földi báj az, mely téged körülvesz;
Mint égi lény, úgy tűnsz föl én nekem,
Mely bűvösen hat a föld gyermekére,
Mitől homályba vész a gyöngé szem,
S én, mintha volnék új Endymion:
Mert égi lénynek bájhatalma von, stb.

Kedélyét s általában hangulatát a boldog szerelem, s talán az én mindig nyájas és derült társaságom visszhatása, úgy felvidítá, hogy költeményei hangja is átvette olykor e változást, s fájdalomtalan rímekben is megénekelte szerelmét. — Mindig érzelemteljes, még ha játszi, enyelgő modorban írt is, mindig mélységet tanusító, ha a felület körül szállingált is szelleme.

Igy írt egykor jókedvében, „Jámbor szándék“ című játszi kis költeményt, mely nem szerelmi vallomás ugyan, de enyelgő hangja, mégis akkori elégült lelki állapotának tükröire, mert, úgy mond:

A reggel is sötét,
Hát még az éjszaka!
Pusztán maradt az év,
Eltűnt virágszaka.
Egy van, mi mostan kedvet adna még:
Meleg szobában csöndes feleség.

Süvölt, süvölt a szél,
Zúg, zúg a fözgeteg;
A lelket türelem
Érzete szállja meg.
Ki a süvöltő vést hallgathatom,
Miért ne inkább síró magzatom?

Hálósapkát nekem
S öntembe ifjú nőt! stb.

Sokat olvastunk együtt a hosszú téli estéken, mint jegyesek. — E téren meglehetősen járatlan valék még; irodalmi ismereteim, válogatott ifjúsági olvasmányokon kívül, anyám nagyon

is aggodalmas vezetése mellett, kissé korlátolt térre szorítottak. — Legjelesebb íróink költeményein kívül, Kisfaludy Károly néhány megválasztott vígjátékát ismertem, s olvastam Jósika néhány regényét sok kihagyással, mert mindent anyámmal együtt olvasva, az a kedves, jóságos teremtmény előre megjegyeztette a kihagyni valókat.

Kisfaludy Sándor egy pár regéje, mik között „Csobánc” különösen meghatott — Kazinczy Ferenc levelei, és Kölcsey egyes beszédei, később költeményei, valának együtt első olvasmányaink. — Jó anyámnak nem volt szüksége e részben sem leendő vejét leánya nagy ifjúságára figyelmeztetni, Vachott Sándor gyöngéd tapintattal járt el gyermek menyasszonyával szemben, a leggondosabb anya sem választhatta volna meg óvatosabban, mit lehet s mit nem olvasnia.

Kétszeres érdekűvé tette előttem olvasmányainkat, hogy a mű írójának életrajzát is rendesen elmondá jegyesem; — így például Kazinczy Ferenc viszontagságos sorsát, oly melegen s megindítón beszélte el, hozzá fogságát, a külhoni várban, írni vágyát börtönében, — a lelkes hazafinak s költőnek, ki, nem állván íróeszköz rendelkezésére, kis, gondosan rejtegetett tollkésével kezét metszé meg, s vérével írta papírra, mit meleg szívébe tovább nem zárhatott, hogy mind ennek hallásán könyekig meghatva, zokognom kelle.

Megindítón festé előttem a szegénységet, a sok szükségét is, melyet Kazinczy Ferencnek agg napjaiban, szeretett családjával együtt, szenvednie kelle. Leírta házáat, melyben Széphalmon lakott, és sírját, melyet arra utaztában fölkeresett is meg is énekel.

Végre saját költeményét mondá el oly szépen, hogy maig fülemben cseng szavának hangja, s legméltóbban azzal fejezte be Kazinczy életrajzát. Kebléből jött minden szava, melylyel „Széphalmon,” című költeményével, melyet a szent öreg sírja felett írt ez alkalommal, emlékezett Kazinczy Ferencről.

Ki áldozá ezt? rajta írva van.
 Olvasd az írást és fájlalva tudd:
 Hogy, kit nyomasztó inségben hagyott,
 Az özvegy állit halmához követ, —
 Ki volt Kazinczy? Kell e kérdenem?
 Lehettek s voltak hű apostolok,
 De ő a nyelvnék: Megváltója volt!

Olvasás közben sokat beszélt nekem, mi tanulságos s érdekes volt mindig, majd nevezetes férfiak s nők életéből töredékeket, majd művészek s művészetek felől.

Egy alkalommal a költői ihlettség jött szóba, s azon kérdésekre, hogy miért nem ír, ki magát hivatva érzi, mint például ő is, sokkal többet s gyakrabban? Szellemesen és kedves szavak-

kal azt adá válaszul, hogy verset írni nem mindig lehet; ahhoz hangolva kell lenni; — egy gondolat, vagy érzelem által lelkesülve, néha többet ír az ember egy negyed óra, néhány perc alatt, mintha kényszerítve, ihlettség nélkül, hónapokon át töri a fejét.

E percben például — folytatá kedélyesen — a mint így látom önt magam előtt, ily kipirultan s kék szemeiben annyi lélekkel, s bensőséggel nézve reám, ha tollat s papírt hozna nekem, rögtön képes volnék írni annyi verset egymásután, mennyit csak kívánhat.

Alig hangzának el szavai, a papír, toll és tinta már rendelkezésére állottak, s én félre ültem a lobogó kályha tüze mellé, hogy ne zavarjam, a míg ír, s elkészíti az akkoriban oly feltűnést gerjesztett szép költeményt, melynek címe: „Örömvirág“ s mely következő sorokkal kezdődik:

Bánatimnak erdejében
Egy örömvirág van;
Bírom én e gyöngzvirágot
Szöke kis leányban. stb.

E kifogástalan kis költemény készülése, körülbelül annyi időbe került, mennyi leírásához megkívántatik. Csakugyan ihletve érezte magát; midőn én fél enyelegve, de mégis szemrehányó hangon neheztelést emlegeték, a miért költeményében bánaterdő, ború és könyecsepp felől beszélt, ismét elővette a tollat, s én újra félre ültem, mialatt írt, s szívemből nevettem, midőn enyelgve kijelenté, hogy ezúttal a kis újjam hegyét is meg fogja énekelni, s ekkor nyerte életét a „Kedvesemhez“ című költemény:

A vakhitű, éjfél homályiban,
Ljedt szemekkel lelket látni vél;
Sok más halandó távolabb hitű,
És látni lelket sír után remél;
Én mély örömmel nézlek tégedet,
Mert kék szemeidben látom lelkedet stb.

Midőn e másik, s hasonló szép költeményt felolvasta, s a versszakok végén minden bókot kiemelve hangsúlyozott, boszankodást színlelék, s mondtam, hogy valami komolyabb vallomás félét vártam.

Erre, jókedvűen kijelenté, hogy ma kielégíthetlen vagyok, s benne lévén már a verselésben, ismét leült s megírta a „Marinho“ című költeményt:

Én előttem a világnak
Vége s kezdete
Ott van, a hol téged látlak,
Szívem élte stb.

Mintha a pillanat melege s ihlettsége költői erét ez estve kiapadhatlanná tette volna, mintha a költészet és szerelem istenei kezét fogva sugallták volna a rímeket szabatosan, melegen, tolla alá — oly folyékonyan írta egyik verset a másik után.

Leírhatlan boldog beszélgetés követé a költemények felolvasását. — Ragyogó álmakat tárgyaltunk a jövődől; — feledhetlen képeket alkotánk házi életünkről, távolról sem bírva sejtelemmel arról, hogy a kegyetlen sors vas kezei szét rombolhatják álmainkat, reményeinket, sőt szétzúzhatják magát szívünket is. — — —

Az estelinél, rokonaink közül is többen lévén vendégeink, kissé soká ültünk együtt, úgy, hogy midőn Vachott Sándor kalapját vette, hogy, miután szülőimnek jó éjt kívánt, távozzék, az óra már éjfélre járt.

Holnap pihenjen ám tovább a szokottnál — ha már jókor le nem feketett. — Ha az éjfél előtti erősítő álmodást — folytatá, miközben karon fogva még egyszer kis szobám asztalához vezetett vissza — pótolja a reggeli álommal.

Azt nem ígérhetem meg — viszonzám nevetve — miután mamámnál később csak nem kelhetek föl.

Szavaimra leült, s azon most már sárgult lapra, mely e percben előttem fekszik, még egy gyönyörű kis költeményt rögzített a három első után:

S z é p e m h e z .

Téli estén kérd anyádat,
Föl ne verje éjszakádat,
Gyöngé hajnalvirradásban,
Meg ne bántson álmodásban.
Oh, az álom szötte képek
Boldogítók, égi szépek;
És ha képes boldogítani,
Kár az álmod megszakítani.
Mondd anyádnak mézbeszéddel:

Majd ha új tavasz virul fel,
Majd ha jókorabb kel a nap,
Téged ágyban fekvő nem kap.
A midőn hegy-völgy fölfeled,
Kikeletkor más az élet.
S bár rövid lesz álmod éjjel,
Künn tekints mosolygva széjjel:
A tavasz virágozása
Álmaidnak folytatása.

XVIII. Meséim a multból.

De bár mennyire igyekezett is jegyesem figyelmemet komolyabb irány felé vezetve, túlságig élénk és gazdag phantasiámat mérsékelni, azért régi meséim nem valának oly könnyen száműzhetők. — Érdeklől olvastam, örömmel tanultam vezetése mellett, de azért a föld virágai s az ég fellegei között még is ott lebegtek tündéreim, sőt magát jegyesemet isközējők soroztam: oly hasonlónak találám egyik mese-hősömböz — mintha csaknem azonos lehetne azzal.

Ha elkezdék mesélni, s ő érdeklől hallgatá, úgy beleme-

rültem ama csodavilág festésébe, melyben a hősök s hősnék legalább is királyfiak s királykisasszonyok voltak, élénk képzelődésem működése mellett, oly melegséggel ecsetelém a sok viszontagságot, mely vagy a hőst, vagy a hősnőt végre is tündérország határáig vezeté, s annyi fényt, pompát, kristálypalotát — s búbajos alakot varázsoltam elő, mintha csakugyan láttam volna mind azt, a miről beszélék, úgy beleéltem magamat ragyogó meséimbe, mintha egész életemet e csodavilág szellem-lényei közt töltöttem volna.

Ki nem hallotta hírét tündér Ilonának? — Hiszen ő az egyetlen magyar tündér leány, neve a nép kunyhói között épen oly ismerős, mint a paloták- s egyéb családi körök gyermek szobáiban. — Hogy tündér Ilona magának a tündérék királyának nyerte meg szerelmét, és sok hányatás után felesége, s így tündér királyné lett, azt tudja és hallotta az egész mese kedvelő világ, de hogy tündér Ilona férjének büereje, hatalma s ellenállhatlansága, nagy, csodabájú kék szemeiben feküdt, ezt nem mindenki tudja úgy elbeszélni mint én elmeséltem egykor jegyesemnek.

A tündérkirály sötétkék szemei hódítottak, s ki csak egyszer belé tekinté mély egébe, ki csak egyszer bámulhatá a hosszú selyem pilláktól árnyékolt szelid tüzet, mely bennök lángolt, annak meg kelle hajolni, meg kelle hódolnia előtte. — Hiszen, hogy Ilonáját megnyerhesse, s eljuthasson tündérország határáig, búbajos kék szemeinek tekintetére hódoltak meg előtte a néptömegek ezrei, melyek bár vesztét célozták, mégis alattvalói lőnek, e varázsszemek tekintete győzte le az óriások sziklakkal lapdázó fejedelmét, ki útját állta tündérország felé, s a tizenkét fejű sárkányt, mely azon csodavilág kapujának őre volt, hol Ilona örökös tavasz virulása között, sarkig érő arany hajával mint a népek legeslegszebbje ünnepeltetik. — — —

De búbajos szemei sok bajt is szereztek olykor a tündérék fejedelmének, s keservet és nyugtalan álmokat, a csodaszép, de kissé féltékeny tündér Ilonának; — mert a varázs, mely férje szemeiből sugárzott, minden tündérleányt annyira elbájolt, hogy valamennyien őt akarták férjül, s Ilonát, irigységből egy kanál vízbe megfojtották volna. — Ekkor történt egy alkalommal, midőn kedves illatú rózsza ágyán a szép Ilona gyanutalanul aludta hajnali álmát, hogy a féltékeny tündérleányok mellé lopóztak, s hosszú arany hajától meg akarák fosztani, jól tudva, hogy ha arany haját levághatják, fehér galamb képében mind addig kell bujdosnia, míg férje a világ legeslegvégén fölismeré őt végre, s egy csókkal feloldja a varázs alól; — arról azonban gondoskodtak volna ők, hogy keresésére ne indulhasson.

Ilona szerencséjére, a sok tündérleány egymásra is féltékeny volt s meggyűlölte egymást, mert hiszen a tündérkirály

kegyeit versenyezve s egyenlő hévvel kereste mindenik; így történt, hogy össze veszték, s elárulák a gonosz szándokot.

A tündér király tekintete ez időtől fogva soha többé nem érinté a tündérleánykák arcát, s így a béke, rend és boldogság helyreállt tündérországbán s Ilona maradt az ünnepektől, az egyetlen királyné. — kinek kis lába nyomán, mindenütt, a merre lépett, a legszebb virágok keltek, s mosolyára erdő s liget daltól zengett, míg a tündérkirály üdvözültnek érezé magát...

* * *

Másik mesében lefestém a holdkirály halvány, égi tartományát, melynek magas hegyein ezüst szálú füvek nőttek s arany közepű ezüst levelű mezei virágok. Az égi tartományt, melyben szelid fényű gyöngyház palotában lakott a király, homlokán, korona helyett csillagkoszorúval s fehér selyem öltözetben; oldalan, mert tartománya a dalnokok s zenészek hona volt, igazgyöngy keretű kis ezüst lantot viselt kard helyett. — A palotát nagy ezüst liget környezé, s az óriási fák szabadjában terjeszték szét ágas bogas karjaikat, mert köztök fejsze soha nem járt, s rezgő ezüst levélkéik halvány lombjai közt, bizalommal rakott fészket a dalos madárka, csakhogy ott, csalogány és pacsirta, mind, mind, hófehér kis madár volt. — A szökőkutak vize nem kristályszerű átlátszó csöppekben szökdécselt a liget ezüst levelű bokrai között, hanem mint szelid fényű igazgyöngy sugárzat szállt fel és vissza medrébe, tejszínű habjai közé. — A tó vize, mint ezüst tükör, s a folyam, mint fénytelen ezüst csík, úgy húzódik végig, bájló, de szeszélyes hajlásokban, a tartományon; vizében ezüst halak uszáltak, koronként fürgén fel-fel bukkanva, mintha öntudatosan élveznék a számukra rendelt örök életet. — Mert a holdvilágban minden élő lény, fa, virág és bokor, örök életű s mindig ifjan, szépen örvend életének.

De mit ért az örök élet s örök ifjúság, ha maga a király, sötét hajával s éjszemeivel csak átlátszó színű arcának halvány-ságát mutatá fel? — mit ért egész tartománya, s mérhetlen kincsei, ha szívének minden érzelme fájdalomba olvadt, ha boldogtalansága épen oly halhatatlan vala, mint élete...

A dal és zenének fejedelme reménytelenül szeretett, mert szerelmének tárgya, a hajnal rózsá arcú, bájos leánya volt, ki hasonló mértékben viszonzotta ugyan a halvány fejedelem érzelmeit, de mit használt? — hiszen közöttök mint örök válaszfal: a sötét, a tömör éj emelkedék, s ennek hatalmát ki győzhetné le? A holdvilág koronként, reggelig is fenn maradt az égen, s a hajnal piruló leánya epedve tárta felé karjait, a király látta, felé hajolt, térdre hullva esdé, hogy elérhessék egymást, — — mind

hasztalan! — A hajnal elvonul s bájos leányát magával viszi, ki tele sírja harmattal a föld virágait, minden fűszálacskán könye ragyog, de nem maradhat, távoznia kell, habár szíve megszakadna is. — S ez így tart folytonosan, a sötét, a fekete, a kegyetlen éjszaka ellenük esküdött, mert hiszen ez is a holdkirályért rajong s ezért gyűlöli a hajnalt, s a szerelmesek e miatt soha, soha nem bírnak összekerülni.

De volt a holdkirálynak egy ifjú kegyence, ez is, valamint a fejedelem, lantot viselt oldalán; — ez ifjú, ki ezüst hangszere kezelését, magától szent Dávidtól, az égi angyalok kardalának vezetőjétől tanulta, a nagy mestertől, ki midőn megtelik a holdvilág, ma is látható hárfájával kezében, — oly megindítón énekelte meg a holdkirály szerelmét s fájdalmait, hogy az éjkirályné szíve megindult, s ha a szerelmeseket egymáshoz nem bocsátá is, azt megengedé, hogy a lantos ifjú hírt vigyen kedvesének a holdkirálytól, s elhozhassa a viszon üdvözetet...

A hajnal szépséges leánya remegett a boldogságtól, midőn kedvese felől híreket vett, s mert a levél írás tündérek között nincsen szokásban, a helyett rózsapirral lehelte be az ifjú dalnok szép arcát mind a két felén, hogy viselje színét a holdkirály udvaránál, hogy legyen a rózsa színe a lantos küldönc arcain, szerelmének jelzője s legyen vigasztalója, reménye a holdkirálynak.

Ez időtől fogva a halvány világ fejlődeme nem volt elválasztható kedvelt barátjától: a lantos ifjat kinevezte a szerelem- és fájdalom dalmokának. — Azóta történik az: hogy oly lant hangjaira, melyek éig felszárnyulva, érinteni képesek s visszhangra ébreszteni az égi dalmok hangszerét, a legvadabb s dühösebb oroszán is megszeliidül, s a legbüszkébb királykisasszony is szerelemre olvad...

* * *

Harmadik mesém a napkirályt s ennek fényes birodalmát ábrázolta. — Itt már más élet folyt mint a holdvilágban. — Arany erdő, arany mező és arany virágok s kápráztató fényű gyémánt palota, melyben a boldog, a víg kedélyű király lakott.

De volt is miért örvendenie! Függetlenül élt, mint a legszabadabb első fejedelem, a legnagyobb egyetértésben, fényes tartománya aranyos népével. — Szegény vagy szenvedő, senki nem volt az egész tartományban; mindenkinek teljesült szíve minden vágya, mert a rosztat még csak nevérol sem ismerve, mindenki csak jót és szépet kívánhatott.

A nap tartományban örökös tavasz és nyár váltották egymást s a boldog nép arany kalászt aratott, melyet csak meg kelle ráznia az éhezőnek, s belőle a leggyönyörűbb liszt, s a lisztből sült cipó alakult minden fáradság nélkül.

S mindezt a fejedelem jósága okozta; nem nézhette a könyeket, nem tűrheté a szerencsétlenséget.

De jótékonyága gazdag tárházából nekünk is elég áldást juttatott a földre: palotát és kunyhót megvilágított, fölmelegített egyenlő jósággal s hasonló mértékben. Termővé tette főúr és pór számára a földet, s nyílásra serkenté mind a mezőség egyszerű, mind a kertek dísz virágait.

A sugaras úr egyébiránt arany ruhában járt ugyan, de elveihez híven, fején koronát nem viselt. Szép és nemes arcának, oly boldog s vidám kifejezése volt, hogy ki csak reá tekintett, szívét repeső öröm szállta meg, s elfelejté ha volt, minden baját s bűjút, — Hosszúkás metszésű sólyom szemei, bátran s élesen néztek a legvakítóbb sugárzat közé, mit különben meg is szokhatott fényes birodalmában. — Haja lágy, selyempuha s mégis finom aranyszálakból állott, gazdag hullámmatban lepvén el váltait. — Melle balfelén, arany ruhája felett, kis gyémánt csillag ragyogott, s ez jelezte királyi méltóságát.

De volt a napkirálynak fényes erényei s nagy jósága mellett egy gyöngesége is: szeretett forrón, lángoló szerelemmel, s hű és angyaljó nejét mégis kínoztá olykor féltékenységével.

A csoda szépségű Flóra a tavasz királynéjának volt leánya, ki himzéseivel túlságig el lévén foglalva, kénytelen vala gyermekét dajkaságra adni.

Egy viruló rózsabokor lombjai közé fektette tehát a bájos csecsemőt, s reá bízta, ringázná, dajkálná a gyermeket.

De a mesebeli tündér keresztanya, ki mindig kéznél szokott lenni tarka-barka legyezőjével, hol az árvaleányt elhagyottság fenyegeti, örökbe fogadta a kis Flórát, s olyan szép leányt nevelt belőle, minőt a világ hetedhét országban, még soha nem látott.

Egy kis népdal is kerekedett s fenmaradt maig a nép ajkain azon időből, melyben a bájos Flóra még az emberek közt s a tündér keresztanya oltalma alatt élt:

Nem anyától lettél
Rózsafán termettél;
Piros pünköst napján
Hajnalban születted. —

Ilyen forma kis dal lehetett az, habár módosított is rajta az idő, s fentartá mostanig.

De Flóra szépsége nem soká vonhatta magára az emberek, sőt végre magának a leghatalmasabb király fiának is figyelmét, ki már-már azon törte fejét, hogy őt királynéjává tehesse, mert egy csintalan és kíváncsi sugár belesett az ablakon, s alig pillantá meg a bájos hajadont, azonnal hírül adta urának, a nap fejedelemnek, hogyha, mint többször kijelenté, csakugyan a szé-

pek-szépét kívánja feleségül bírni, akkor ne késsék, mert a földön a legszebb királyfi már szemet vetett a világ legszebb leányára.

Ennél nem kelle több, hogy hívének szavára fölkeresse a napkirály a tündér keresztanyát, régi ismerőse — sőt nagynénjét, s elbájoztatva a szép Flóra által, őt feleségül meg is kérje.

Leírhatatlan fény közt vette fel magas birodalmába a napkirály a gyönyörű éj szemű s fekete hajú leányt. — Igaz gyöngök- s gyémánt kövektől tündöklő kis csigahéj kocsját, hat aranyos tollú hattyú röpité fölfelé; a kis kocsi belsejét, tavasz hozta rózsa nyílás tette illatossá, haját, keblét s fényes ruháját, csillogó drága kövek s a legszebb virágok díszesíték, de a világ minden díszénél szebb volt ő maga, ki szívét s szerelmét örök időkre a napkirálynak ajándékozta . . .

Mit használt azonban hűsége, mit, ártatlan keble szelidsége, ha férje mégis csak féltékeny maradt?

A földi királyfi mint vetélytárs tűnt föl előtte, ki talán most is még neje, szép Flóra-ja után epedve emeli föl szemeit a napvilághoz . . .

E gondolat törként fúródék szívébe, s hogy többé elvakulás nélkül ne tekinthessen emberi szem a napvilágba be, ekkor vette körül kápráztatva tündöklő sugárzattal tartományát, mely forrón szeretett, de féltett Flórájától, örök időkre távol tartá a szép földi királyfi sovárgó szemeit.

Es Flóra? — oh Flóra megbocsátá férje különöségeit, mert igen nagyon szerette őt.

* * *

Jegyesem érdeklél hallgatta végig meséimet, költőinek mondá mindeniket, s legszebbnek majd egyiket állítá lenni, majd a másikat, sőt azon szándékát fejezte ki meleg tekintettel pihentette rajtam kedves szemeit, hogy egykor meg is énekli még tündér meséimet, — oly szépen, annyi gonddal s szeretettel, hogy fenmaradjanak.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

RAJZOK A MULTBÓL.

XIX. A külföld rabja.

Tavaszi felé volt már az idő, s mi, anyám, Etelka és én, kikocsiztunk Vachott Sándor kíséretében a városligetbe, hogy a délutánt künn sétálva töltsük, az enyhe, a szép időben.

A természet, bár jókor volt kissé még, felölté már tarkabarka s mégis összhangzó tavaszi pompáját, a tó vize ismét tisztán hullámzék és ragyogott a nefelejts virulással körített mederben s madárhang és daltól zengett minden bokor.

Soha az emberi kebel nem eped úgy a boldogság után, mint kikeletkor; szívünk még a fiatalság határain túl is mintha szárnyai volnának, emelkedni vágyik s önkéntelenül feltáru, hogy magába zárja a virágkozás — a ragyogó lég — sőt magának a felhőtlen kék égnek is tiszta képét.

Hát még a ki ifjú s különben is boldog, mint én voltam akkor jegyesem karján!

Miközben csöndesen s oly édes ábrándok közt ringatózva, sétáltunk s beszélgetéink a hattyú-tó partjain, egyszer csak, egészen váratlanul, valaki jegyesem vállára teszi kezét, s üdvözli őt. — Azután reám tekintett az idegen, s mintha meg volna lepelve, hirtelen megállott, s hódolatteljesen köszöntött engem is.

Mielőtt jegyesemnek ideje lett volna a szerencsétlen Lovassy Lászlót bemutatni, az idegen nyugtalansággal, s fenhangan megkérde tőle, reám mutatva:

Ki az a kisasszony?

A menyasszonyom — viszonzá Vachott Sándor nyájasan: — Csapó Mária kisasszony.

— Menyasszonyod? S a neve Mária? — kérde sajátóságos, csaknem lázas felindulással. — Gondoltam, hogy Mária lesz, a mint reá tekinték; — olyan az arca, mintha oltárképnek született volna. — Tudod mit, barátom — folytatá növekvő nyugtalansággal — maradj kissé el tőlünk. Hadd vezessem Máriádat én egy darabon! — Hiszen azért a fiéd marad — tevé hozzá szelid, csaknem kérlelő — hangon. — Én csak képét akarom bevésni emlékezetembe, — lefesteni őt magamnak.

Jegyesem megindultan nézett a szerencsétlenre, s hátramaradt, hogy anyám s Etelka mellett kövessen bennünket.

Lovassy karomat kérte.

— Jár-e ön ünnepnapokon templomba? — Kérde reám szögözött tekintettel — oh, hiszen nemde, egyház minden hely, hol ön tartózkodik?

Mondám, hogy minden vasárnap el szokunk menni a templomba.

Ez igen szép — viszonzá zavaros szemeit szerte jártatva — sőt szükséges is lelki életünkre, belsők nyugalmára nézve, — mint szükséges a rózsaoalaj ahhoz, hogy jól érezzük magunkat. — Nemde, ön ért engem? — Kérdé tovább egyetértő, különös mosolylyal. Hiszen fényes és aranyos a haja, s ez mindent megmond.

A szerencsétlen Lovassynak ez időben rögeszméje látszék lenni, a rózsaoalaj üdvös volta, mit, ha hozzá juthatott, valóban oly nagy mértékben kent hajára, sőt arcára s kezeire is, hogy szinte bámulni lehet ha el nem kábult, a kedves, de nagy adagban túl erős illattól.

Remegő szívvel, mély részvétellel, de megszakítás nélkül hallgattam zavaros beszédeit, melyek örök időre emlékezetemben maradtak.

Nemde, szép Mária, ön megszokta olykor a nemzeti színházat is látogatni? — Kezdé ismét hozzám fordulva az új kérdéssel. — Hogy ne szokta volna! — Magyar honleány, miként ne pársolna mindent, a mi nemzeti? — szólt folytatólag, tsgatottan. — Hiszen oly szegény az a mi édes, izeretett hazánk! Ha gyermekei is elpártolnának, — ha nem ragaszkodnánk hozzá, mi lenne belőle?

Olyan fájdalommal ejté e szavakat, mialatt szemeiben könnyek csillogtak, hogy a szívem összeszorult, és sírni tudtam volna.

— Ma ott leszek a színházban — kezdé ismét oly hangon s arkifejezéssel, mintha csak nagy nehezen bírt volna kibontakozni iménti hangulatából. Reménylem, ön is eljő? — Igérje meg, adja szavát, hogy ma el fog jönni.

Kérdőleg tekinték vissza. Mind anyám, mind jegyesem igenlőleg intettek, kik oly közel jöttek utánunk, hogy minden szavunkat jól hallák.

— Ott leszek — viszonzám, nyájasan fordulva a szegény beteg felé.

— Szavára mondja ezt? — kérdé kissé erőszakosan.

— Igen! — szólék megnyugtatólag.

— Kezet reá.

Kezet adtam neki, melyet görcsösen megszorított.

— S most, Isten önnel, a viszontlátásig!

Erre jegyesemmel kezet szorított, anyámaak s Etelkének udvariasan köszönt s távozék.

Soká jártunk-keltünk a ligetben, mély megindulással, egymás mellett. Mindnyájunkat meghatott az egykor nagyreményű ifjú szellemdúlt állapota, s mind anyám, mind jegyesem abban állapodtak meg, hogy estére csakugyan elmenjünk a színházba. Meg-

lehet el is felejtí addig a szegény elmebeteg, hogy oda készült, és ha nem felejténé el, s mégis elmenne, ne keserítsük szegényt, szószegéssel.

A színházban csakugyan ott volt, s nyugtalanul látszék keresni bennünket.

— Köszönöm, hogy eljött — szólt hozzám nyájasan, a kölcsönös üdvözetek után. — Most már, ha [itt egy ideig látom, csak egy kis rózsalaaj szükségés még, hogy elkészüljön képem. Mert tudja-e ön — folytatá élénken — hogy az én phanthatiam nagy művész, festő, mely alkotni, teremteni tud. — De csak a természet után, — kezdé ismét zavarosan jártatva szemeit. — Oh régen járok-kelek már, hogy feltaláljam önt; — ily Mária-ábrázat, — vagy miként nevezzem az ön arcát, — ily kép kelle nekem, — hogy midőn ihletetlen megkenem hajamat, homlokomat és arcomat rózsalaajjal, s lebornlok Isten előtt, hogy imádkozzam, lelkem elé állíthassam a képet, — s fölemelkedjem azután az égig szívemmel és fohászaimmal. — Sajátságos zavart és nyugtalan tekintet kíséretében mondá e szavakat, s azután mintha tovább egy helyben maradnia képtelenség volna, hirtelen fölemelkedék helyéről s így szólt:

— Oltárom készen áll! — A képet befejeztem! — de — tevő hozzá csodálatos arckifejezéssel felcacagva — azt a képet — bár színei kitörölhetetlenek — senki rajtam kívül nem láthatja; — mélyen rejtém azt el ide — szólt keblére mutatva — s csak akkor állítom saját szemeim elé is, ha az éggel közlekedem.

Erre mindnyájunkkal kezét szorítva, hirtelen távozék, s többé soha életemben nem láttam őt.

Lovassy László érdekes ember lehetett azon időben, melyben a lelkes ifjúnak, a hazáért lángoló kebelnek, egykor oly tevékeny szelleme még ép volt.

Kissé himlőhelyes s mikor én láttam, már beesett arca, feltünő halvány színű volt, s nagy sötét szemei s hajhullámzata által emelteték. Magas homloka nyílt jellemet s észet tanusíthatott egykor, most lelki állapotát tükrözé vissza; nyugtalan, tétozó szemei felett, melyek, mintha keresnének valamit — talán az ész és szellem világot, mely egykor bennök sugárzék, s belőlök örökre elköltözött, — egy ponton negyed percig sem bírtak megpihenni. — Tartása, szomorú állapota dacára is, egyenes s öltözete rendes, csinos volt.

Megható látvány vala e még ezen időben legfelebb negyven, negyvenöt évesnek látszó férfiú, ki előtt hosszú élet nehéz éve emelkedtek, talán, egymásra halmozottan, hegy magasságig, — üresen, — jövendő nélkül. — — —

Azon este, mely e találkozás után következék, nem beszél-

tünk jegyeseimmel egyébről, mint a szerencsétlen Lovassy felől. — Annyira meg valék hatva, hogy másra gondolni sem tudtam. — Elfogatása, csupán a miatt, hogy hazaszeretetét kimerte mondani, iszonyú fogsága a külföldön, honnan örült állapotban tért vissza, oly rendítőnek, oly szomorúnak tetszék előttem, melyet megtörténhetők föltenni is bűnnek tartottam volna. — És mégis megtörtént, valóság volt e vérlázító eset, — s nem vala sem regény, sem mese, sem szörnyű koholmány.

Lovassy sorsa. még mielőtt én valaha láttam volna őt, mintha saját jövődjét érezte volna, Vachott Sándort mélyen, nagyon mélyen megrendíté. — Kedélye fellázadt, mint beszélé nekem, s oly fájdalom vett erőt szívéen, melyet akarta vagy nem, ki kelle öntenie. — És tollat vőn, és írt, mert írnia kelle, s Lovassy szenvedéseit megörökíté s mintha végzete, önnön gyászos jövődjének halvány szelleme sugallotta volna a rímeket tolla alá, oly művet teremté az akkor alig huszonhárom éves költő, mely az egész hazában visszhangzott, s melynek megjelenése után őt a tudományos akademia s Kisfaludy társaság, egyhangúlag megválasztá tagjai közé. — Eötvös József báró, Byroni műnek mondá e költeményt, mely költőjét egymaga halhatlanná tette, mely, szerinte a nagy angol lángész Childe Harold-ját is felül szárnyalta, egyszerű, de mély szépségeivel, s alig érkezék ez időben Deák Ferenc Pestre, fölkereste a „Kört“, hol Vachott Sándor az estéket tölteni szokta, s bemutatattá magának „A külföld rabja“ című költői beszély nagyreményű íróját. Magasztalva emlegetni én is hallám Vörösmarty és Bajzától, még mielőtt Vachott Sándort személyesen ismertem, e költeményt, de magam még ekkor nem olvastam.

Hogy Lovassyval találkozva, első óhajtásom volt e mű megismerése, csak természetesen találhatja mindenki, de hogy sírtam rajta, mint nem sírt senki még, s keservesen zokognom kelle, azt talán egy titkos előérzet is okozhatta, mely egy pillanatra fellebbenté talán előttem a jövőt...

Vachott Sándor lelkületének egy köztünk maradt élő része e költemény, s nem csak a szerencsétlen Lovassy László, de az ő sorsának is hű képe, — saját szenvedésének is megörökítése.

XX. Dal ünnep.

A Kisfaludy társaság talán soha szebb napot nem ünnepelt, mint midőn b. Eötvös József mintegy kimondá a nemzet óhajtását, s egy dalünnepre hívta fel ifjabb írotársait.

Kisfaludy Sándor elérte írói pályája félszázados arany napját, s a regék agg dálnokát és teremtőjét, olyan örökzöld babér koszorúval lepték meg, melynek minden levelére más-más

név jegyezte fel az aggastyán dicsőítését! melynek minden levele egy-egy mű, egy-egy költemény vala, mely beszélt, melegséget lehelte s a hódolat és szeretet kifejezéseként ölelte körül az aggdalnok ősz fürteit és magas homlokát.

„Dalünnep“ cím alatt rendezteték b. Eötvös elnöklete mellett az ünnepély, mely március 18-kán, az ősz költő nevenapján tartatott meg.

Akkor még az akademiának nem volt palotája; szerény helyiségei, a Trattner-Károlyiféle házban béreltettek, s tereme szűk volt a „Dalünnepre“ összegyűlt díszes közönség elfogadására.

Eötvös, mint elnök, hamarjában az átelleni megyeház termét kérte el, s az érdeklődő tömeg, a főváros előkelőbb osztályaiból a legválogatottabb hallgatóság, nagy készséggel sietett át a megyeházi sokkal teresebb terembe.

Habár rögtönözve állítaték is itt fel zöld bokrok s virágok között Kisfaludy Sándor jól talált arcképe, az emelvényen, mely a csillárok világító fénye mellett, épen szemben állott a közönséggel, mind a mellett hatása a legelragadóbb képtárnak sem lehet ma nagyobb, mint akkor az egyszerű ősz költő arcképének hatása volt, mely alatt Eötvös tartá dicsőítő elnöki beszédét, s utána, az akkori fiatalabb írók: fáklyavívői társaiknak, egymással versenyezve fonták a koszorút a regék aggdalnokának homloka köré.

Anyám, én, Bajzáné és Vörösmartyné egymás mellett ültünk, közel a szónoki emelvényhez, s így nem csak mindent jól láttunk s hallhatánk, de előre felfedeztük a közönség között kiostandó Kisfaludy Sándorféle emlék-arcképeket is.

Eötvöst életemben először ekkor láttam s hallám beszélni.

A holdkirály — gondolám meglepetten, mert megpillantva őt, gyermekkori mesehősöm jutott élelken eszembe.

Épen ilyennek képzeltem a halvány, átlátszó arcszínű holdkirályt, éjsötét hajával s merengő barna szemével, melyek életet és fényt, a csillagoktól nyertek.

Eötvös gyönyörűen beszélt; elmondá melegen s lelkes szavakkal az aggastyán érdemeit, s művei hatását a nemzet életére; „mert — úgymond — „azon költők egyike s legelseje Kisfaludy Sándor, kiknek hatalmas szavuk, házi falaikon túlhatva, egész nemzethez szólt, kiknek gondolatai ezer fejben, érzelmei millió szívben visszhangoznak, kiket Isten egy egész népnek adott ajándokul, hogy mint a gazdag forrás, nemcsak a helyet, honnét eredtek, de hosszú futásokban egész vidéket, melyen habjaik átvonulnak, virulással töltsék. Ő a régiebbek között, legnépszerűbb költője a magyarnak, mert meg van költeményeiben azon föltétel, mely nélkül költő magas hivatásának alig felelhetne meg, azon

szent zamat, mely költészetének ízt és illatot ad: a nemzetiség.”

Eötvös beszéde, mint mindig, gyújtott ezúttal is. — Az elragadtatott közönség szíve megnyílt s fogékonnyá lőn az ünneplő dalnokok dicsőítő költeményeit felfogni, megérteni, sőt osztolni fellángolásukban.

Midőn Vachott Sándor az emelvényre lépett, alig voltam képes helyemen maradni. — Ha magamnak kellett volna valamit felolvasni, izgatottabb nem leheték vala. Reszkettem érte, mintha bajtól félténém, s ha előbb nem olvastam volna már az ez alkalomra írott költeményt, egy szót sem értettem volna belőle.

Szerencsére, jegyesem nem osztá, sőt nem is sejté — mert csak utólagosan tudattam vele — félelmemet, s így igen szépen s nagy hatással olvasta fel költeményét. — Eötvös mint első sietett hozzá kezét szorítani, s a költeményt kéziratban elkérte tőle, hogy nejjének emlékkönyvébe, magával vigye.

Mintha a holdkirályt s égi kedvencét, a dalnokot látnám egymás mellett — gondolám, midőn Eötvös és Vachott Sándor egymással kezét fogva, álltak az emelvényen, ismét mese világomba tévedtetten.

Garay, Erdélyi és Vajda Péter, egymást válták az emelvényen, hogy dicsőítsék az agg költőt. — Szép mű volt valamennyi, de Eötvösre Vachott Sándor költeménye tőn legnagyobb hatást. — Ezt, Erdélyi előtt nyilvánítá is, ki osztozni látszott ugyan nézetében, de azt is hozzá tette, hogy könnyű annak szép verseket írni, kinek olyan menyasszonya van, a minő Vachott Sándornak, s e menyasszony, mint hallgató jelen is van.

Eötvös érdeklél tudakozódék s kérdezte, hol van, melyik a hölgyek közt Vachott Sándor menyasszonya?

Erdélyi oly feltűnőleg jelzé, oly barátságosan mosolygott felém kedélyességet kifejező arcával, mintha örvendett volna, hogy oly helyesen áll szép ibolyaszín selyem ruhám, s hogy hajam közé az ünnepélyre friss ibolyákat tűztem.

Eötvös lekötelező mosolyával, mely sajátja volt — fordult felém, s hogy legyen miért közelítenie Vachott Sándor menyasszonyához, felállott, s az ezen alkalommal kiosztandó emlék arcképek közül egy példányt, kizárólag csak nekem, önkezűleg nyújtott át, miközben udvariasan üdvözölt.

Oltárra lehetne állítani, valóságos kis madonna — mondá Erdélyihez, mint ez másnap s még igen sok más alkalommal, nekem s jegyesemnek beszélte; — aztán Erdélyivel együtt újlag fölkereste Vachott Sándort, hogy házasságához szívélyesen szerencsét kívánjon. — Helyeselte, hogy oly gyermek ifjú menyasszonyt választott, habár kissé várnia kell is reá; s említé, hogy

az ő felesége is igen fiatal, csak tizenhét éves volt, mikor össze keltek.

Erre, Eötvös példája után minden oldalról gratuláltak jegyesemnek, mialatt, természetesen, hiszen az már úgy szokás — szépet-szépre mondtak neki menyasszonya felől.

Másnap Erdélyi különös jó hangulatban látogatott meg bennünket. — Mindjárt felhozta — hiszen épen ezért jött — a megelőző napi dalünnepet, s kifogyhatlan enyelgés közt ismétlé a bókokat, melyeket jegyesem felőlem hallott.

De szegény Sándor végre meg is sokallotta a dolgot — mondá folytatólag, nevetve. — Ezer szerencse, hogy megfutott a bókolók elől, s hogy mind azt nem hallotta, a mit én! — Tudod-e Sándorka — mondá kedélyesen — hogy Lengyei Samunak senki a fejéből ki nem verhetné, hogy menyasszonyod a világon a legszebb leány?

És Erdélyinek ez utóbbira nézve sok igaza volt. Ez a Lengyel Soma, kivel soha életemben egy szót sem váltottam, az írói körökben élt, s egy vidéki módos földbirtokosnak fia volt.

Ez ifjúnak valóságos rögeszméje maradt éveken át is, hogy Vachott Sándor menyasszonya, később, hogy neje, a világon legszebb hölgy. — S Erdélyinek nevezett napon, kötődésre elég sok anyagot nyújtott ez állítás, a többi bókokkal együttesen.

E kedélyes kötődések következménye Vachott Sándor részéről, ismét egy kis költemény volt, játszi és enyelgő, mint akkori hangulata, melyet, mint tréfásan mondá, csak azért írt, hogy valamikép el ne bizakodjam. E költemény címe: A szerelem-féltő.

XXI. Fóthi szüret.

Fáy Andrásnak igen szép s jó nagy szöleje volt egykor Fóthon, s hozzá téres borháza, melyben, mint a hevesmegyei borházakban is szokott lenni, néhány lakszoba, s egy igen téres, teremnek beillő helyiség is volt, hogy szüret idején, midőn sok vendég gyűlt össze, ebédlő gyanánt használtathassék. Nagy és víg szüreteket szokott itt tartani az öreg úr, melyekre meghívta Pestről barátait, rokonait, s nagy, magyaros vendégséget csapott.

Azon évben, melyben menyasszony valék, különös előkészületek tétettek a szürethez, hogy meghaladj a berendezése minden megelőzőit. — A vendégek között meg volt híva Deák Ferenc, Kossuth Lajos nejevel, s ennek fiatal nővérével, Meszlényi Irénnel együtt, továbbá mi, Vörösmartyék, Bajzáék, Szontagh kapitány, Szemere Pálék, Fáy Ferencék, s még számos írói s politikai nevezetesség, nem különben Kossuth nővérei: Ruttkayné és Mesz-

lényiné férjeikkel együtt, s az akkor időben ismert nevű honleány, s jótékonyágáról is nevetes özv. László Imréné, ki gazdagsága javait egyetlen fia kiképeztetésén kívül, a legszentebb célokra áldozá. — A tisztos korú Lászlóné felől köztudomású dolog volt csodálata s lelkesülése Kossuth, s barátsága ennek családja minden tagja iránt, úgy, hogy hol ezek voltak, onnan ő sem hiányozhaték.

Lászlóné anyám felől minden oldalról sok szépet és kedvest hallva, ismerni már régen kívánta őt, de mind a mellett látogatásának előmozdítója anyámnál az is volt, hogy Kossuth nővérei, mint leendő rokonok, fölkeresték anyámat, s Ruttkayné és Meszlényiné társaságában, épen a főthi szüretet megelőző héten, Lászlóné szintén meglátogató. — Ezt anyám, bár miért történt is, mint sokkal fiatalabb, nagy kitüntetésnek volt kénytelen venni a nála sokkal idősebb s köztiszteletben álló hölgytől, s így a visszalátogatással annál inkább sietett, mert tudta, hogy velők Fóthon találkozni fog, s röstelt volna összejönni, ha ezt nem teszi.

Mivel engem különösen meghívtak mind Lászlóné, mind Kossuth nővérei, anyám magával vitt, s így jegyesem is elkísért bennünket.

Lászlónénál ott találtuk Kossuth Lajost és nejét.

Ekkor láttam közelről először életemben a nagyhírű, a lángeszű férfit. A kölcsönös bemutatások után, nejevel együtt szívélyesen üdvözöltek engem, mint leendő rokont, Kossuth mellem ült, s lekötelező nyájassággal beszélgetett velem, mialatt neje, mintha különös rokonszenvennel viseltetnék már első perctől fogva irántam, kijelenté, hogy a főthi szüretre csupán azért készül elmenni, hogy fiatal nővérét, Irént, velem összebarátkoztassa.

E közben szemeimet Kossuth arcáról nem vehettem le, s akkori ábrándozó hajlaimaim szerint, képzelődésem azonnal mesevilágomba tévelyedett, s keresé a helyet, hová e kép alkalmazható. A tündérek hatalmas királya lehetett ilyen, kinek ereje és bübája csodaszép sötétkék szemeiben feküdt. S mintha a halhatatlanság fejedelme volna, ki lőn, hogy uralja őt egész világ, hogy hová varázsló kék szemeit fordítja, tekintetere meghódoljanak a népek milliói; — tündér Iona férjét, a hatalmas tündérkirályt képzelém látni.

Míg én Kossuth felől ilyféléket gondolék, azalatt ő jegyesemnek szívélyesen gratulált, s mint ez számtalanszor ismétlé előttem, nagy jóssággal nyilatkozik felőlem:

„Mariskádra nézni, jól esik a szemnek, vele beszélni, jól esik a szívnek, de valóságos üvegházi virágot választál magadnak Sándorkám, s szerencse, hogy benned a leggyöngédebb kertészre találánd, s hogy annyira egymáshoz leszteek valók — különben, vagy rajta, vagy rajtad aggódnunk kellene“.

Jegyesemre, Kossuth szavai a legkedvesebb hatást tevék, s befejezve hármias látogatásunkat, haza felé menet nagy élénkséggel beszéltem Vachott Sándornak, hogy már három mese hősömet, úgy tetszik mintha föltaláltam volna, egyiknek ő, másikkak Eötvös, harmadikkak Kossuth volt megfelelő képmása.

Jegyesem elmosolyodék meséim alkalmazásán, s kíváncsiságát fejezte ki a felett, vajon Deák Ferenc oda illik-e majd e mese világba, kivel a főthi szüreten múlhatlanul találkozni fogunk, hogy vajon a vastag öregek úr, melyik tündéremnek lesz majd megfelelő képmása.

Nehezteléssel fenyegettem őt ily beszédekért, s épen alkalmas percben értünk vissza lakásunkra, hol az uzsonnához terített asztalon a párolgó csokoladé és cukrozott narancsszeletek, kínálkozva fogadtak bennünket.

* * *

Gyönyörűen szállt fel a nap azon reggelen, mely a főthi szüretre virradt.

Etelke nővéremmel együtt, ki szintén velünk jött, örömmel készülénk az induláshoz; ő, csak a kirándulásnak örvendett, engem a szerelem kísért oda is, szívem hangosan dobogta boldogságát, s így könnyű volt osztani, s együtt érzeni Etelke örömét is.

A társaság nagy része összegyűlt már, midőn megérkezénk, s mint minden vendég érkezését, úgy a mienket is, nagy tarack lödözések, ropogások jelzék, az ős magyar szüretnek hangjaiként.

Deák Ferencet itt, s ekkor láttam először életemben. — Elfogult levék. — Ez alak, — ez arc, — meséim közé nem illett, mint beszéltem később jegyesemnek, ki a szüreti szíves meghívást csak délutánra fogadhatá el, miután délig valami érdekesebb műbíráló választmányi gyűlésen kelle lennie, melynek ő is tagja volt. — Deák Ferenc ember maradt szemeim előtt, nagy, roppant ember, s oly hatalmas, oly bölcs, kinek még a szót is másként kelle ejtenie, mint Isten egyéb teremtményei szokták, s válaszolni neki, ha például a nap folytán kérdést intézne hozzám, talán nem is lehetne, nem leendék képes. — Legalább előttem, ki őt akkor még magány életében nem ismerém, így tünt fel a dolog, s élénk képzelődésem segélyével, az emberi nagyságot hamarjában annyi fényvel, oly erény ragyogással vettem körül, hogy csaknem elkápráztam tőle.

Etelkével önkéntelenül s egyakaratólag sétára indulánk ki a nagy teremből, melyben a társaság vidám beszélgetés között ült kis csoportokra oszolva, részint azért, mivel vágyat érzénk szabad levegő után, részint pedig talán kissé erőt szedni össze, s megbeszélni együtt, mi tevők lennénk, ha Deák mégis megszó-

lítana bennünket. — Hogy a kedélyes öreg úrnak magány körökben legkedvesebb volt a fiatal kis leánykák s gyermekek társasága, azt ekkor még nem tudtuk, habár épen az nap folyama alatt tapasztalánk is először.

Az idő, mint említém már, gyönyörű volt. — A meglepő szép színvegyület fölé, mely csak az ősznek sajátja, ragyogó napfény sugárzott, s a könnyű, halvány fátyol, mely a távolság körrajzait leplezé, a búcsúzó természet délibábjaként lebegett.

Mialatt a szép vidéken elbájolva néztünk körül, még arról is megfélekedve, az előttünk nyíló kép látása felett, mi kevés pillanat előtt mindkettőnket csaknem egyenlően nyugtalaníta, egyszerre csak, nagy meglepetésünkre, azt vesszük észre, hogy mögöttünk Vörösmarty oldalán, Deák Ferenc áll.

Mindketten mintegy villanyütésre, megrezzenénk, s kipirulva, tétovázva néztünk fel a nagy hazafi nyájas arcára, ki örömet fejezte ki szívélyes szavakkal a felett, hogy Vachott Sándor menyasszonyával s ennek nővérével, megismerkedhetik.

Soha ügyetlenebbnek nem éreztem magamat, mint e pillanatban, midőn Etelkével együtt csak néztünk majd egymás nagy kék szemei közé, majd a jóságos öreg úrra, a nélkül hogy egy szót is válaszolni képesek lettünk volna.

Deák Ferenc jártasabb volt a lélektanban, mint hogy két gyermek érzelmeire nézve, egy pillantással tisztába ne jöjjön, s nagy mestere lévén e mellett a fiatalság közt is a bizalom s rokonszenv megnyerésének, bizonyosan valami olyast gondolt magában, hogy majd csak elbánik ő velünk, bármi elfogultak s kis ügyetlenek vagyunk is.

Zavaromat leplezni, végre Etelkéhez fordulék, s mi még furcsábban jöhetett volna ki, ha nem Deák Ferenczel állunk szemben, mintha nem is hallottam volna iménti nyájas szavait, a tiszta homokpartot kezdém magasztalni, melyről oly jó volna gyorsan lefelé futni, egészen az árok aljáig.

Adja ide a kezét — hallatszék erre Deák barátságos hangja — ha szeretne lefutni, majd lesegítem én.

S bármi vastagos öreg úr volt is, pillanat alatt, s még ez időben nagy könnyűséggel lefutott velem együtt a meneteles parton ; — Vörösmarty Etelkével, követett bennünket.

Szó nélkül, de nagy szívdobogás mellett adtam oda kezemet, de oh csodák csodája! mire szívből jött nevetés kíséretében lejutánk a szélesre mosott homokárokba, melynek kövecses alját csillogón tüntette föl az őszi napsugár, a legelfogulatlanabb barátság meg vala kötve, mintha régi játzó társunkra akadtunk volna Etelkével együtt, zajos jó kedvvel mulatánk, beszélgettünk Deák Ferenczel.

Ily hangulat mellett jártunk, keltünk a szőlőhegy oldalán

órákon át, s szedegettük mind a négyen, majd egymásnak, majd ki-ki magának, a mézédés fűrtöket, midőn az órszágúton egyszerre csak az utolsó kocszi vendéget, Kossuth Lajosék kocsiját észrevettük. Deák és Vörösmarty barátságosan integettek feléjük kendőkkel, s midőn gyermekes jókedvemben azt indítványozám, tűzzünk üdvözetül, egy kis rögtönzött nemzeti színű lobogót a legmagasabb pontra, Deák nagy készséggel sietett azonnal egy szép, egyenes faágat zsebkésével levágni, s elkérte saját piros selyem zsebkendője mellé, Vörösmarty fehér zsebkendőjét, s az én zöld selyem echarpeamat, s a hármat együtt Etelke övszalagjával hozzá kötötte a szépen megtisztogatott nyélhez. — Ezzel elkészülve, kikeresték Vörösmartyval együtt a legmagasabb pontot, s szélnek ereszté a csinos kis lobogót, mely oly vidáman lengette szép, nemzeti színeinket, mintha érezte volna, kinek keze tűzte a tetőre . . .

A szüreti, izes étkekkel gazdagon megrakott ebédlő asztalhoz, mely étkek magyaros savát-borsát Fáy András neje, e kitünő és kedves háziasszony valóságos művészettel tudta megadni, — Deák Ferenc udvariasan, Kossuth Lajosnét vezeté karöltve, de a tisztelet helyet nem fogadá el mellette, mely az asztalfőnél, az asszonyok között, számára volt feltarva.

Nem illem még én az idősebbek közé — mondá enyelgve — mi fiatalok — folytatá azon hely felé mosolyogva, hol Etelka, én és Meszlényi Irén álltunk — majd csak el leszünk együtt, valahol az asztal végén.

Az öreg úr ötletén egész társaság szívéből kacagott, s az ebéd vidáman folyt, szép cigány zene mellett, s a mint az étel és bor fogyott, a szerint emelkedék a jó kedv, s a felköszöntések egymást váltották.

Végre, hogy legyen koronája a kedélyes szüreti mulatságnak Deák Ferenc arra kérte Vörösmartyt, olvasná föl nagy hatású költeményét, mely megelőző évben itt nyerte címét s itt olvasták fel legelőször, s Vörösmarty nagy tetszésnyilvánítások mellett, feledhetlen szépen olvasta föl „Fóthi dal“ című költeményét.

E derűs nap örömeit még teljesebbé tette rám nézve az, hogy délután jegyesem megérkezék, s elmondhatám neki, mi szívélyes barátságot köténk Etelkével együtt, a nagy, a bölcs s oly kedélyes Deák Ferencsel.

XXII. Arany napok, tündér álmok.

Ki írhatná le híven, vagy elképzelni is ki bírná méltólag idősebb korában, egy igazán boldog menyasszony álmait a jövő felől?

Kedélyem különben is ábrándozásra volt hajlandó, s az áhítat, mely bölcsömtől fogva bennem élt s nőtt velem anyám szelid, s igazán vallásos hatása alatt, a szebbnél-szebb dajkamesék búbája, melyek uralmukat megtarták felettem, a színház elég gyakori látogatása, mely fogékonyságomat boldogságra, szerelemre fejleszté, s végre az írók és költők társasága, úgyszólván első eszmélődéseim idejétől fogva, mintegy igazolták a felfogott álmok s ábrándok lényegét.

Hogy ily talaj mellett boldogságomban minden virágnak, minden rózsának csak színeit csodáltam s édes illatát éreztem, míg tövissei elkerülték figyelmemet, hogy ily talaj mellett minden árnyék csak fényoldalát tünteté föl előttem, hogy ez időben boldogságom tündérfényén át az éjjel is csak azért látszék feketének, hogy sötétében a holdvilág és csillagragyogás annál fényesebb legyen, ki csodálkozhatnék a felett!

Minél gyakrabban találkozunk jegyesemmel, minél több eszmecsere fízott egymáshoz bennünket, annál közelebb érzünk szíveinket egymáshoz, annál forróbb lőn kölcsönös ragaszkodásunk.

Ez időnek, e háborítlan, e végtelen boldogságnak idejét jelzé Vachott Sándornak ez örök szép kis költeménye:

Ifjú hajadonhoz.

Kedvesebb vagy mint a hajnal álom,
Hadd pihenjek forró kebleden;
Csak szívednek halljam dobbanásit,
A világot én eifeledem. stb.

De minél boldogabbnak éreztük magunkat, Vachott Sándor annál nyugtalanabban várta, hogy muljék az idő, mely fiatalságom miatt, esküvőnkől elválaszta. Napról-napra többször emlegeté, hogy mindig csak reám gondol, nem képes dolgozni, hogy mindig csak engem óhajt látni.

Végre egy napon kijelenté, hogy így nem maradhat tovább, így nem bírja viselni szerelmét, ily közelben is úgy szólván csak távol egymástól, s hogy eltökélé Pestet egy időre elhagyni, az országgyűlést — az utolsót, mely még Pozsonyban tartaték, meg nézni, s csak akkor jönni vissza, ha esküvőnk napja közelít.

Egész jegyes korunkban e határozata volt az egyetlen nézetkülönbség közöttünk. — Nem értém, meg nem foghatám,

hogy lehet oly forrón szeretni, s mégis elvágyni a helyről, hol együtt leheténk.

Sok könyvembe került másíthatlan határozata; — de nem igekeztem őt visszatartani. — Hiszen, mint mondá, levelezni fogunk, írunk egymáshoz csaknem minden nap, s így mégis csak közel leszünk a távolban is egymáshoz.

Kedves és jóságos anyám azon nap reggelén, melyen jegyesem elutazék, megindulva csöndes, zúgolódás nélküli szomorúságomon, melyet leküzdeni nem volt erőm, egy szép kis gazdagon aranyozott, porcellán tintatartóval lepette meg, melynek tetejét mind a tinta-, mind a porzó tartó felett, gyönyörű aranyos szárnyú lepke képezte.

Nézd, Mariskám, mit hoztam neked! — szólt nyájasan előlme téve, még mielőtt kalapját letette volna, a díszes kis írószer. — Ha ebből írsz, saját leveleid is meglásd, vigasztalásodra lesznek.

Elragadtatva érzéseimtől, félig sírva, félig nevetve, borultam anyám résztvevő keblére, ezzel köszöntem meg a kedves ajándékot.

Mintha egy titkos előérzet sugallatára választott volna anyám épen ekkor, tintatartót vigasztalásomra.

Fehér, gazdagon aranyozott kis jószág ez a tintatartó, — itt-amott megkoptatta az idő s használat, de azért ép és csinos ma is, csupán csillogó födeleit, az aranyos szárnyú lepkéket törtek össze egykor, kis gyermekeim apró kezeckéi, midőn belőle írni tanultak. Ha nyelve és hangja volna, de sokat tudna beszélni a multak felől, a boldogság ragyogó álmairól épen annyit, mint az átétit keservek felől.

Ez a szegény, kedves kis tintatartó néma társnője, barát-néja volt életem minden szakának. Tollamat ez nedvesítő fekete vérével, midőn túláradt szívem nem bírta viselni, magába zárnai érzelmeit, akár édesek, akár fájdalmasak voltak is azok.

Kezdetben boldog, szerelmes leveleket, később, férjem vértanui magány börtönébe, félig megszakadt szívem keserveit, ugyan e kis tintatartóból jegyeztem papírra.

Midőn oda utalt végzetem, hogy apátlan gyermekeimért, az irodalmi téren kezdjek új életet, sőt irt is szenvedő szívemre, nyomt a végzetes kis tintatartó, anyámnak válságos pillanatban nyújtott szent ajándoka, ült előlme asztalomon, s hang- és nyelv nélkül is tollba mondá a szavakat. Életem egyes védszentjeihez, ismét csak ebből írák leveleimet, keble mélyéből merítém az anyagot, hogy az érzelem igaz szavait híven fejezhessem ki.

S most, midőn megszállt a vágy még egyszer átfutni multam emlékein, előlme ült újra az ismert, a régi kis tintatartó, s mintha biztatna kerek, fekete keble, mintha mosolyt fejezne ki arany cifrázata, édes, kibékítő, erőt kölcsönző mosolyt, kis, régen

ismert alakja s arany cipős lábacskái úgy helyezkedtek ide, előmbe, s oly jól esik belőle feketével fehérre jegyezni.

Jegyesem távozása után úgy multak napjaim, mintha kizárólag kis tintatartómhoz volnék utalva: leveleket írtam hozzá, és vettem tőle, ennyiből állt életem, — Távolléte ideje alatt semmi díszesebb ruhát föl nem vettem volna, hajamat a legegyszerűbben fésültetem s a háztól csak akkor léptem ki, ha Etelkével s anyám vagy atyámmal, sétálni mentünk, mi naponként történni szokott, s ezalatt is folytonosan felőle, vagy legutóbb vett levélről beszélgettünk.

Előszedtem e felejthetlen, e kedves emlékű leveleket. — Jellemzők e levelek, s mindennél inkább tanuskodnak Vachott Sándor gyöngéd érzelmeiről írántam, ki mint legszerelmesebb jegyes sem veszté szem elől, hogy gyermek menyasszonyához írja sorait, s legmelegebb nyilatkozatai mellett is feltűnik a komolyabb irány, mely felé vezetni meg nem szűnik jövődöbeli nejét.

Érdekes talán, ha néhány levelét költeményei füzetében közlendek. — Hiszen, mint minden azóta, mióta e levelek írva voltak, a papir is fehérből sárgás lőn, a tiszta, a nemes szív, mely akkor oly lángolón dobogott, régen kihűlt, elhamvadt, mintha soha nem szeretett volna, de midőn az ember sorait olvassa, érzelmei élni, sőt, mint a mélységes tenger, szinte hullámozni is látszanak helylyel-közze.

Pünköszt ünnepére, mint levelei egyikében ígérte, csakugyan megérkezett Pesten jegyesem, — és örökké feledhetlenné tette látogatása e kedves ünnepeket.

Ki írhatná le méltólag az ily viszontlátás örömét? — Ő engem könnyű rózsaszín muszlin ruhámba még szászorta szebbnek, tündérekhez hasonlóbbnak vélt találni, mint előbb. Azt állítá, hogy nőttem s delibb levék, — míg nekem úgy tetszett, mintha csak most szeretném őt igazán, — mintha eddig csak ábrándoztam volna a szerelem felől, s ez érzés üdvét csak most kezdeném ismerni.

Talán soha életemben oly minden irányban kiterjedő boldogságot nem érezék, mint e pünkösdi ünnepei alatt. — Az egész világot boldoggá teendém vala, ha tőlem függ, hangulatom olyan volt, mintha a vidámság örök tanyát ütött volna keblemben, mintha jó szellemeim örök szerelem felől biztosítottak volna engem és jegyesemet.

Míg Vachott Sándor távol volt, egészségileg gyakran valék gyöngélkedő, mintha az epedés utána, elviselhetlen lett volna. — Érkezése egyszerre meggyógyíta, többé nem volt semmi bajom, s szülőim, kik előbb képzelhetőleg aggódtak miattam, látva a rögtöni gyors változást, a visszatért színt, az élénkebb életerőt, bármi örömet húzták-vonták volna is még egy ideig egybekelésün-

ket, házi orvosunkkal, Kovács Endrével tanácskozva, az ünnepek alatt beleegyezésüket adták, hogy a következő hó, vagyis július 10-én megesküdjünk.

Lakást, első időre, a zúgliget szép hegyei között határozánk bérelni, hol a mézes heteket tölthetjük. Az „Isten szeménél“ állítólag elég szép lakások voltak kaphatók, s így először is oda irányultak terveink, — de jegyesem Pesten időzése alatt, nem jutott időnk kirándulni, hogy megnézhattük volna együtt a helyiségeket, s abban állapotunk meg, hogy majd távozása után megnézzük anyámmal, s én értesíteni fogom őt Pozsonyba, hol esküvőnkig tartózkodni fog, hol s milyen lakást találtunk.

A megválás ily előzmények után, természetesen sokkal enyhébb lön, mint első ízben, habár úgy tetszett most is, mintha lelkemnek felét magával vitte volna jegyesem.

Költeményei közé minden esetre oda jegyzem néhány levelet; hadd ámítgassák, hadd hitessék, hadd csalogassák még egyszer a szívemet boldogsággal, örömmel, talán majd enyhülést hoz, talán megteszi jó hatását, mint olykor a jó álom ébredés után is megtartja egy időre melegét, sőt derűjét is. — —

VACHOTT SÁNDORNÉ.

PÁZMÁNY PÉTER.

II.

Pázmány politikai működése némileg hasonlít ugyan hírneves kortársa, a lángeszű Richelieu, az újkori diplomatia atyja, működéséhez is, sőt, mondhatni, hogy egyben-másban ugyanazok a célok lebegnek szemök előtt: csak hogy jellemökre nézve épen nem hasonlatosak, azért eszközeik megválasztásában is nagyban különböznek egymástól.

Pázmány vallásos buzgalomból lép az egyházi pályára; Richelieu pedig csak azért, hogy a luçoni püspökséget melyről bátyja lemondott, és kolostorba vonult, családja el ne veszítse.

Pázmány noha egész életét a vallásnak szentelte, mégis szerényen vonakodott elfogadni a nagy felelősséggel járó érseki méltóságot, melyre hitsorsosai és fejedelme szemelték ki; Richelieu, ámbár a katonai pályára készült, némi hittudományi ismeretek szerzése után, maga kereste a püspökséget, holott még el sem érte az ahhoz megkivántató törvényes kort; ha nem igaz is, mit ellenségei állítottak, hogy V. Pál pápa csak azért erősítette meg

Jött azonban válasz a Kossuth-féle hirlap ügyében tett felterjesztésre, melyből kiolvashatták a rendek az ifjak elítélését is. Kossuth hirlapja érdekében kinyilvánított óhajaik egyszerűen s indokolás nélkül elutasítottak. Ezzel azonban ez ügy nem ért véget. Pestmegye rendjei szeptember 3-iki ülésükből viszonzólevelet terjesztének fel a nádorhoz, melyben kijelentik, hogy Kossuth Lajos az imént említett magánvállalattól el nem tiltható, továbbá, hogy a nádor eltíltó rendelete ellenében hozott határozataikat egészben fentartják, s akkor kívánják foganatosítani, ha a közbizodalom paizsa: a sajtószabadság az országgyűlésen rendszeresen tárgyalatni fog.

Több megyében erős zökkenőt képezett a nádori leirat, s ezek jelentékeny része a megye hivatalos címe alatt intéze előfizetést Kossuthhoz s tárgyalni kezdték több helyen annak módosztatát, mi módon lehetne egy hasonló szellemű lapot szerkesztetni, ha a kormány ezen folyóiratot elemészténé. Legjobban féltették azonban Kossuth személyes szabadságát jó barátai s a rokon érzésűek, mivel őt mint a vállalat megeremtőjét azonosnak tekinték a sikerrel. Mindenáron személyét és jogait biztosítani kívánták, félvén attól, hogy más férfiú kezében ez üdvös vállalat megerenyed, sőt netán harmadféléves multjával egészen ellentétes állást foglal el.

Dr. VÁLI BÉLA.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXIII. Az esküvő napja.

Mind inkább közeledék a nap, mely feloldhatlanul összekötni ígért jegyesemmel, kit legszebbik fehér ruhámba öltözve, oly dobogó szívvel vártam vissza Pozsonyból július 4-kén.

Azért említém hogy fehér ruhában, mert oly jelentőséges maradt reánk, mind kettőnkre nézve, e boldog idő emlékére, a fehér ruha, hogy nem bírtam elhallgatni, hogy szülőim legörömetesebb láttak hófehér öltözetben, s anyám gondoskodék is e színből egész tömeg ruháról, — egyik, finom csipke szövetből készült, — a másik himzésekkal, — a harmadik, negyedik, ötödik stb. fodrozatok-, dudorokkal, széles vagy keskeny szegőkkel díszítve, de valamennyi könnyű, lengő, fuvalomszerű volt, s az akkori divat szerint, bő redőzetben folyt alá a fehér selyem alsó szoknya felett.

Ily öltözetben fogadám jegyesemet, ki minden kedves és

szép fehér virág nevet reám ruházott, hogy kifejezhesse, a viszontlátás feletti örömét . . .

Julius 10-kére volt esküvőnk kitűzve, s így jegyes korunk hat napig tartott még. — E hat napot többnyire sétákra használnánk, a Dunapart hosszán, a városligetbe, össze-vissza barangoltunk, oly boldog, oly meghitt beszélgetés közben, minőt a lélek csak az egymást igazán szeretőknek, csak a boldogoknak sugall.

De mintha a szív már első ifjúságunkban is sejtelemmel bírna, hogy a földön semmi a mi szép és üdvözítő tartós nem lehet, mi is mind a ketten, a nélkül hogy okát adhattuk volna mi teszi, — az esküvőnk napját megelőző délután, olyan mélabús gondolatokba merültünk, mintha remegnünk kellene egymásért, s mire észrevettük magunkat, szegény korán elhalt Kornélia sírjánál voltunk, a kerepesi temetőben. — Megindultan borulék le s imádkoztam, mialatt jegyesem önkéntelenül szintén lehajolt, s a sírhalomról néhány zöld ágat és fehér virágot tépett le s igazgatott össze. A kis bokrétát nekem nyújtva, azt sugá: köt-ném a kedves nővér emléke nevében, menyasszonyi mellbokré-tám közé.

E kívánságát valódi áhitattal teljesítém is másnap bekövetkező esküvőm napján . . .

Julius 10-dikén a nap fényesen ragyogott már ablakomra, midőn fölbredék . . . A sok séta kifárasztott, s tovább aludtam mint rendesen.

Alig öltöztem föl, midőn atyám magához hivatott.

Egyedül sétált fel és alá ismert szobájában, — s gyöngéden megölelt, a mint beléptem.

Mielőtt elhagyod a szülői házat kedves leányom — kezdé megindultan — itt szobámban, hol oly sokszor felvidított nyájas beszélgetésed, — hol helyed ama kis sarokban, a gömbölyű asztal mellett, mindig üres fog maradni, — meg óhajtalak áldani. — Soha egy szavaddal meg nem bántál, — egy kellemetlen pillanatot nem okoztál senkinek közöttünk. Ezt atyád mondja Isten előtt azon pillanatban, midőn házasságodra minden áldásért felfohászkozik . . .

Szavai közben nyakamra gyémánt csattal hat sor szép nagy szemű igaz gyöngyöt csatolt.

Vidd ez ékszert menyasszonyi ékszerül, hogy ne csak selyem ruhád, csipke fátyolod és koszorúd, de ékszered is olyan hófehér legyen, a milyen szíved ártatlan jósága. — Áldjon és tartson meg benneteket az ég . . .

Zokogva borultam atyám keblére . . .

Az esküvő délutáni öt órára volt kitűzve . . . Délelőtt forrón, hevesen sütött a nap, mintha gyújtani akart volna sugárza-

tával, míg délután a Duna és budai hegyek felett felhőcskék kezdének lebegni, később egymáshoz fogódzva, tornyosulni . . .

Kezdetben könnyű fehér, bárkás felhők voltak ezek, mintha kergetőzve játszanának; de lassankint jelentőbbek lőnek s kacéran ide-oda lebegve, sötétebb, komorabb társaikat kezdék összecsalogatni . . .

Az ég elborult, a mind nehezebb felhők szürke, fenyegető színt öltének s távoli halk dörgés zivatar keletkezését jelenté.

Végre csaknem fekete lőn fenn a boltozat, egy mozdulatlan, tömör felhőtest, melyen keresztül-kasul vakító fényű villámlás cikázék, s a záporosó szakadt, rettenetes mennydörgések mellett, mintha az itélet napja állott volna be . . .

De a váratlanul felbőszült vihar csakhamar lecsillapult, gyorsan és teljesen kiadva mérgét, kitombolva dühét, közönbőségbe sülyedt; a délelőtti forróságot azonban lehűté s ősziességét hagyott maga után . . .

E közben én felöltöztem nehéz fehér selyem menyasszonyi ruhámba, a fejemre is feltűzték jelentőséges myrthus és narancsvirág koszorúmat s a hosszan lengő igazi csipke-fátyolt; menyasszonyi mellbokrétám közül Kornélia sírvirágai sem hiányzának keblemen, s nyakamon a fehér gyöngyörök. — Oh kinek jutott volna akkor eszébe, hogy menyasszony nyakán a fehér gyöngyök, könyeket jelentenek! — Mindent felölték s magamra raktam már, mi jelzé, hogy menyasszony vagyok, zokogó Etelke nővéremtől is búcsút vettem, ki gyermekkori társnéja-, nővére-, meghitt barátnéjától könyhullatás nélkül nem bírt megválni, hiszen úgy össze voltunk szokva, olyan melegen szerettük egymást, . . . midőn a fontos perc elérkezik, midőn az ismert nagy fali óra ünnepélyesen elkongá az e napon két életre oly jelentőséges öt órát, elütötte hangzatosan, mélán, csöndesen egymásután . . .

Vendégeink már mind együtt voltak, de egy kis zavar mutatkozik . . .

Násznagyaink t. i. Dubraviczky, az akkori pestmegyei alispán és Fáy András lettek volna, mint régi két barátjai házunknak. De Fáy András úgyszólván az utolsó pillanatokban, egy mentegető levelet írt atyámnak, melyben magát nagy főfájással mentegetve, lemond a násznagyságról. — A jó öreg úr még nem bírta megemészteni fia mellőzését — úgy tekinté férjhezmenetelemet máshoz — s esküvőre csakugyan nem is jött el.

Mit tevők legyünk most? — gondolá atyám, és a vendégek e felől kezdének susogni: Ki legyen a menyasszony násznagya?

E fontos kérdés megoldására egyszerre csak előlépett vidám, nyájas mosolyával Pulszky Ferenc s udvariasan följajnlá magát násznagyomul.

Atyám és Sándorom örömmel fogadák e lekötelező ajánlatot

s az egész társaságot felvidítá s felvillanyozta Pulszky keresetlen készsége.

De hol van hát a menyasszony? — kezdé Pulszky körültekintve, mert én még nem valék jelen. — Hadd mutassam be magamat neki mint új násznagya . . .

Jegyesem azonnal fölkeresett kis szobámban, melytől búcsút véve, épen Etelkének engedém át, s kezemet karjába öltve bevezetett, hogy Pulszkyknak bemutasson, ki ez alatt Bajzánéval kezdett társalgást.

Mintha tegnap történt volna, e nap minden pillanatának kis története oly világosan maradt emlékezetemben.

Soha nem felejtém el Pulszky meglepetést kifejező arcát, melylyel fogadott, sem szavait, miket beléptemkor Bajzánéhoz intézett:

Önnek igaza van, a menyasszony csakugyan szép. — De, hogy merik férjhez adni ezt a kis leányt, hiszen még valóságos gyermek.

Még ez időben sem rösteltem semmit inkább, mint ha gyermeknek néztek, s így zavarom némi nehezteléssel vegyült, midőn bizonyosan mélyen elpirulva, üdvözlétül kezét nyújték neki . . .

Ha akkor sejtettem volna, hogy majdan egykor két leányom esküvőjén is ő leend a násznagy, ha sejtettem volna gyermekeim jövődjére nézve, mi gondviselési szerepet szánt a végzet e kitünő, e nemes szívű férfiúnak.

Olyan épen, mint minőnek meséimben a napkirályt képzelem, susogám Sándoromhoz, midőn a bemutatásokon túl valánk — hosszukás metszésű sólyom szemei, vállig érő selyem haja, vidámságot kifejező arca, minden, minden, a napkirályra emlékeztetnek . . .

Sándorom elmosolyodék, de válaszolnia nem maradt ideje . . .

A kocsik előálltak, a fontos perc elérkezék . . . ki-ki elfoglalá illetékes helyét a fogatokon: násznagyok, vőfélek, koszorúlánysok s a többi vendég is mind, követték a vőlegényt és menyasszonyt . . .

A templom tömve volt.

A kíváncsiság, mint rendesen, behatolt a szent falak ünnepléses homályába is, hogy bírálgassa az öltözeteket, hogy az ékszerék értékét mérlegelje, melyek a hölgyek piperéi között csillogtak, hogy megítélje s eldöntse, szép volt-e a menyasszony s a koszorúlánysok, vagy sem . . .

De mit tudtam én akkor még ily világiás nézetek felől! — szerintem, érdeklődés-, részvétből s jót kívánni jött össze minden jelenlevő, áhitatom s fogalmaink szerint boldogságunkért imádkozni gyűltek össze valamennyien . . .

Az esküvői szertartás végeztével, de még az egyház falai

közt, mélyen illetődve áldának meg szülőim; bátyámmal, nővéreimmel s rokonaimmal összecsókolkoztunk s Pulszky Ferenc, Dubraviczky s a többiek, legjobb kívánataikat fejezve ki, melegen kezet szorítának mindenünkkel, s már épen indulni készülénk kifelé, a szokásos rendben, midőn az egyik oszlop mellett véletlenül egy félig elrejtett alakot vettem észre. — Két égő szem átjárólag függött rajtam s találkozték egy pillanatra tekintetemmel...

Sötéten és hosszan nézett reám, mintha szó nélkül is lehetne beszélni, mintha azt mondaná: hogy menyasszonyi öltözetben inkább kívánna a ravatalon látni, mint más jegyes vagy férj karjain...

Megiszonyodtam s megdöbbenék, s azt hiszem a ruhám sem vala fehérebb, mint e pillanatban elhalványult arcom.

Férjem észrevette fölgerjedésemet s gyöngéden hozzám hajolva, nyugtalanul kérdezé: nincs-e valami bajom?

Tóvölgyit láttam az imént amaz oszlop mellett — susogám csaknem remegve.

Bizonyosan képzelődél kedvesen — viszonzá nyugtatólag férjem — sehol nem látom; hova tűnt volna el oly hirtelen.

Világosan felismerém őt — ismétlém határozottan — de csak egy pillanatra. — Azt én sem foghatom meg, hova tűnt amaz oszlop mellől.

Arról, hogy Tóvölgyi csakugyan megérkezék külföldi utazásából, senkinek családunk tagjai közül tudomása nem volt, s így meglepetésem s rémületem igen természetes volt...

A Kornélia hamvai felett nyílt virágokat, illetődve s minden borús előérzet nélkül kötöttem menyasszonyi bokrétám közé...

Az igazgyöngy sorokat nyugtalanság nélkül viseltem az oltár előtt is a nyakamon, s eszembe sem jutott a jövődőben könyhullatástól tartani...

Az esküvőm napja délutánján oly hirtelen kerekedett vihar is eltombolta vad táncát, s figyelmem egy percre sem állt meg a gondolatnál: hogy ez talán viszontagságteljes jövődő hirdetője lehet...

De midőn szemeim az egyház szent falai közt, Tóvölgyi tekintetével találkoztak, s éreztem, hogy keseredve, talán mély nehezteléssel nézi boldogságomat, — ekkor egy fájó szűrés nyílt át szívemen, — egy sejtelem szól meg a jövődő felől, — s olyan gondolatom ébredt, mely agyvelőmet égette...

Hát mégis volt valaki jelen, ki nem kívánt nekünk jót?...

A férfiú, kinek akaratom ellenére fájdalokat szereztem, talán azon pillanatban kívánt halált nekem, talán azon percben óhajtá, hogy boldogságunk tartós ne lehessen, melyben az Úr szolgálja áldásért fohászokdék fel frigyünkre a mindenható és örök irgalmú Istenhez...

Oh melyiket hallgattad meg kegyelmes atyám?!...

XXIV. A mézes hetek.

A lég fénylik, szellő susog:
E nyár az én dicső nyaram;
Legszebb ezüstöm a patak,
A nap nekem legszebb arany.

És ő az én virágbokrom,
Mely lombja közt pihenni vár,

Melynek van zengő madara:
Az ő ajka zengő madár.

Csak ő leend az én bokrom,
Míg életem hulláma forr;
Hantom felett is ő legyen
A harmatos virágbokor.

Vachott Sándor.

Régen elmúlt, elvirágzott már az a nyár, mely egykor dicső nyara volt a költőnek, s melynek emlékéért a fenti kis költemény vissza is tükrözi, híven is őrzi...

Sokat írtak az emberek a boldogság és szerelem felől; különböző változatokban tüntették fel versek, levelek és emlékiratok az átélt- és érzett, az édes, a lángoló érzelmeket, melyek az emberi szívet az üdvök egyházává varázsolják, melyek életet, hitet és reményt a jelen mámorába olvasztanak, s feledtetik a multat, feledtetik a jövőt...

Valóban, a legragyogóbb ecsetelés is csak ismétlés lehetne e részben, s én, ki sem igényt nem tartok ahhoz, hogy képes volnék, sem nem szándékozom fényes kísérleteket tenni e tekintetben, kerülöm hosszas festését a boldogságnak, melyet fiatal férjem oldalán, házasságunk mézes heteiben, a zugliget szép hegyei között átéltem tizenöt éves szívemmel, röviden csak annyit mondok: hogy boldogabb a földön senki, de senki nem lehetett, mint mi voltunk, s azt hiszem ezzel kifejeztem a legfőbbet, s mindenki, ki valaha igazán szeretett és boldog volt, érteni fogja: hogy nincs a Sappho, Shakespeare, Tasso vagy lord Byron, kinek halhatatlan tolla azt teljes hűséggel papírra tehetné, mit a halandó szíve dobogva érez s kéjes remegéssel közölhet csak egymással, csöndes elvonultság idején, titkosan és halkán...

Az a gondolat, hogy most már egészen az enyém s én az övé vagyok, s többé senki és semmi el nem választhat egymástól, a szerelem nyugtalanságát megszüntetvé, s mi teljes fogalmat nyertünk a tündér mesékben festett örök tavasz — örök ifjúság — és semmitől soha nem zavart örök szerelem s boldogság felől...

Életünk álomszerű volt.

Kedves kis lakásunk minden zugát, — mely a „Fácánhoz“ címzett fogadó közelében, de sűrűség: bokrok s fák közé volt rejtve, — virággal tölté meg, csaknem lombátorrá alakítá férjem, hű Julim segélyével, kit jó anyám szolgálatunkra, kíséretül adott velünk a zugligetbe, mint egyetlen cselédet, mert boldog elvonultságunk idején többet nem szükségeltünk...

Reggelenként álmainkból ezernyi madárhang ébresztett fel,

— ha kiléptünk, virulás, berkek és bokrok vettek körül; s ha sétákat tevénk a magas hegyhátak közé, oly helyeket keresve fel, hol senki nem járt kívülünk, hol csak ketten valánk, s karomat karjába öltve, szorosan mellette, egymás szívének dobogását is hallhatánk: olyan mély bizalmat éreznék mind a ketten a jövő iránt, s a magas tetőkről alátekintve, úgy tetszett, mintha alatt a föld, e siralom háza, sokkal távolabb esnék tőlünk, mint fejünk fölött az ég, — úgy tetszett, mintha egész kis mennyországgal kebleinkben, szerelmünk — s boldogságunk által oly magasan jutottunk volna fel, hogy inkább az éghez lennénk tartozók, hol örökös minden, a mi üdvözít, — mint a mulandóság hazájához: a földhöz . . .

Egy szép reggelen messze, igen messze elbarangolánk; a Svábhegyre akartunk átsétálni a Jánoshegyen át s ebédre még vissza is érkezni.

De midőn feljutottunk a János hegy tetejére, melyet azon időben két óriási cserfa között, egy szembeszökő háromszög jelölt, mint legmagasabb pontját nem csupán a Jánoshegy, de az egész budai hegylánc sorozatnak, — e helyen a megdőböntő szép kilátás megállíta bennünket. . .

Budapest ismert szép tájképe tünt fel bájos szépen a szőkevizű Duna csillogó hullámainál verdesett partok mellett; a folyón tündéri könnyűséggel gőzhajók lebegtek.

A budai oldalon zöld erdőkkel lepett hegyek s meredek sziklák, valamint az akkor még kopasz sz. Gellért hegye tűnnek fel festői rendetlenségben, melynek történeti emlékü, tisztos fejét, nem védsáncok, mint ma, hanem régi csillagásztornya díszítette, — míg Pest városán túl, a közvetlen közelében elnyúló puszták, láthatárunk korlátatlan végtelenségét képezék. . .

A változatos szépségű, bár minden árny- és fényoldaláról ismert kedves tájkép látása annyira elbájolta tekintetünket, hogy szó nélkül egyet gondolva, önkéntelenül ültünk le az egyik dús s büszkén terjeszkedő cserfa hűvös árnyékába, a háromszög keleti oldalán, hogy szívünk szerint élvezhessük, mit a természet művészi keze a polgárosodás építményei emelésére, oly gazdag pompával mutatott fel. . .

Soká ültünk szótlantul, kézzel kezét fogva, egymás mellett; tekintetünk a tájképen merengett s szívünk leírhatlan boldogságot dobogott. . .

Egyszerre csak, magam sem tudom miként történt, látkörünk bájjairól, mind kettőnk szemei a felettünk terjeszkedő, dús lombozatú fára szálltak föl, melynek hűvös árnyékát oly jól esett élvezni a mind forróbban égő nap hevében. . .

Igen, igen magas, s szép egyenes derekú volt e fa, melyet átfogni elég munka leende két embernek, kiterjesztett karjaival.

— Midőn ülő helyzetünkben felpillantánk sudarai közé, úgy tűnt föl, mintha koronája az eget érintené; üde zöld levelei csaknem átláthatlan sáttort képeztek felettünk, s egymás között szerelemről látszának susogni, midőn a nyári szellő megérinté ágaikat . . .

A fa gazdag lombozata között fenn és alantabb, minden irányban madárfészkek tüntek föl, az egyikben mindjárt fel is fedeztük a fészek négy kis pelyhes lakóját is, a mint csipegetek s tátozták sárgával szegett csőreiket, midőn az anyamadár megjelent a hozott táplálékkal . . .

A másik fészekben, melyet amattól a fa sűrű lombozata választott el, még tojásain ült a fáradatlan anya, békével tűrve égető szomjúságát mindaddig, míg párja visszajő, felváltani őt . . .

A harmadik fészekből épen szárnyra keltek a fürge madárkák; s örvendező csicsergéssel szálltak tova szemünk elől . . .

S mi bohókásan ugrádoztak a fa lombjai között a fürge kis mókuskok! — Üzték, hajtották egymást, kergetőztek ágról-ágra, kéjesen himbálózva pillanatonként, mintha a jó kedv mámorossá tette volna valamennyit . . .

Mulattatott bennünket, hogy az állatkák számba sem látszanak venni jelenlétünket; mintha csevegésünk nem volna rájuk nézve visszariasztó, sőt hozzá tartoznék a szellő lengés, falevél susogás- és madárcsicsergéshez, — oly nyugodtan folytatta minden együtt a vele született szokásokat s a pillanat hozta változatos sugallatokat, mintha észre sem vennék, hogy mi a fa árnyékát s az ő bohóságait az övékéhez hasonló jó kedvvel élvezzük . . .

Isten tudja, hogy jutott eszünkbe a mókuskok szökdécseléseit s a madár családokát nézegetve, saját jövőendő családeletünk, csakhogy önkéntelenül arról kezdtünk beszélgetni, hogy ha majd nekünk is lesznek kicsinyeink, vajon melyikünkhöz fognak hasonlítani? — Szőkék, barnák lesznek-e? hány fiú és hány leánykával áldand meg bennünket az Isten stb.

Oh milyen leírhatatlan boldogság képe tűnt föl előttünk e beszélgetés közben a jövőendő nézve is! Gyermekeink néhány pillanat alatt nemcsak megszülettek, de fel is nőttek valamennyien, sőt, mint ama kis madarak, szárnyra is kelt egytől-egyig mind. Oly szép, oly kitünő lőn valamennyi! — Ime, külön kis családot is alkotott már mindenik . . . s oly boldogok, oly elégteltek mindannyian! s a bájos apró unokák mi fűgék, mi kedvesek! Szökdécselve sereglik körül szülőiket, kik nem bírják meghatározni a legnagyobb vagy a kisebbek kedvesebbek-e szíveik előtt, s ölelik, csókolják valamennyit . . . De a boldog körben feltaláltuk önmagunkat is! — Ime, habár dús sötét haját őszülve látom is, valamint ő is az én — szerinte, arany fürteimet — mind a mellett ráismerek kedves arcára a nagyapai átalakulásban is. — Önnön nagyszülői képünk boldogan, vidáman tűnik fel kölcsönösen lelki

szemeink előtt, — tekintetünkől akkor is csak szeretet sugárzik, mintha boldogságunk s szerelmünk örök ifjúságra volnának hivatalva, mintha gyermekeink s unokáink között s velük együtt virulnának tovább azok is . . .

Felejthetlen kedvesen mulattunk a nagy fa árnyékában, mely minden szellő érintésénél gyöngéden hajtogatta lombjait, mintha ringatná a kegyelmébe fogadott kicsi fészkek lakóit, s bölcsődalt susogna a kicsinyeknek . . . A jövő idylli képekénél annyira elmerültünk és ábrándoztunk, hogy nagyon is időn túl vettük észre, hogy ebédleési óránk már régen elmúlt, nagyon is későn jutott eszünkbe szegény Julim valószínű aggodalma és duzzogása késedelmünk miatt.

Mielőtt megváltunk a kedves helytől, férjem bevészte a fa derekába saját neve mellé az enyémet is, hogy maradjon emléke sok, igen sok ideig a két fára vésett név a felejthetlen pár órának, melyet enyhe árnyékában élvezünk . . .

Ki gondolt volna akkor arra, hogy mint az élet viharai az öröknek álmodott boldogságot, úgy egy villámcsapás pillanat alatt semmivé teheti az életdús fát, melyet századok vészei megkíméltek . . .

A két név tisztán olvasható szép betűi, mintha megsebeztek volna a fa derekát, vérzeni látszott a beírott rész; vagy a fehér, átlátszó nedvesség, mely csorgott sebéből mint a vér, könnye lett volna az erőteljes csernek?

Magam sem tudom, csak azt tudom, hogy fogadást tevének mielőtt odahagytuk a fát, hogy minden évben kirándulunk a zugligetbe, bár hova vessen is bennünket a sors s felkeressük mindannyiszor a János-hegy tetején a kedves, a családokat feltartó cserfát, mely alatt oly nyájas ábrándokat szőttünk saját jövő életünk felől . . .

VACHOTT SÁNDORNÉ.

KÖLCSEY KIADATLAN KÖLTEMÉNYEI.

Üres óráimban szívesen foglalkozom a magyar irodalom régiebb termékeinek olvasásával.

Ily alkalommal a „Felső-magyarországi Minerva“ 1829. évfolyamának II. kötetében „Szatmári virágok“ címen Toldy Ferenc által közölt két alkalmi versre akadtam; az egyik epigrammokban írva báró Vécsey Miklós, Szatmármegye főispáni helytartójának beigtatási ünnepélyére, a másik Károlyi György grófnak volt szentelve azon alkalomból, midőn uradalmi tisztviseleinek

RAJZOK A MULTBÓL.

XXV. Mátrai és tátrai képek.

Hat heti boldog otthonunkat a zúgligetben, odahagyva, útikocsin ültünk férjem szülőföldre, Gyöngyös vidéke felé . . .

Gyönyörű őszi idő volt.

Oly keveset utaztam életemben, oly kevés vidéket ismertem akkor még saját hazám határai között is, hogy újság és meglepő volt előttem minden látomány, mit az utazás kisebb-nagyobb mértékben mindenkinek nyújtani szokott, ki fogékonysággal bír változatait észrevenni.

De bármi kényelmes is gőzhajón, mintegy szobában utazni, s enni-inni, mintha otthon volnánk. — sőt, ha jó előre gondoskodunk magunk felől — mint saját ágyunkban, pihenhetni is békén, kényelmesen; — és bármi örvendetes is azt érezni, hogy a gőzkocsi, mint madár a légben, oly gyorsan repül velünk, — tudni hogy a távolságok megszűntek, — kétségbe nem vonhatni, hogy rohanó utazásunk alatt láthatárunk legszebb pontjain sem pihenhet tekintetünk annyi pillanatig, mennyi szükséges volna ahhoz, hogy bájait élvezhessük, — ismétlem, bármi nagyszerű, elragadó s csodával határos mind ezek tudata, — utazni azért igazán kényelmesen, s úgy, hogy magát az utazást, a szép időt, s minden előtűnő változatosságot élvezhessük, csakis saját fogatunkon lehet legalkalmasabban.

Hiszen megszokja azt az ember lassanként, hogy a harmadik csöngetés előtt berohanjon a vagonba, — s ha egy csésze tea — vagy kávéhoz volna kedve az állomások egyikénél, megfigyelje, hány percet kiáltott a vonat vezető, — nehogy ott felejtessék csészéje mellett, de mindazonáltal élvezetesebb utazás biz az, főképp ideges egyénekre, s fiatal boldog házásokra nézve, ha tetszésüktől függ indulásuk pillanata, ha a szebb és vonzóbb helyeken, szép, csöndes holdvilágos éjjeken csöndesen haladnak, s beszélgethetnek egymás között, idegen arcoktól nem háborítva, szívök szerint és tartózkodás nélkül. . . .

Első utazásunkat, mint hat heti házások, ily módon tevének együtt, . . . hiszen gőzvonat Gyöngyös felé akkor még nem létezék, s így, mintegy oda valóknak uralva, hogy teljes mértékben élvezzük nem csak az együttlétet, de kirándulásaink szépségeit is. . . .

Hegyes vidéken még odáig nem utaztam, s Gödöllő vidéke elbájolt; megnéztük a régi kastélyt is, a Grasalkovichok ősi fészket, mely ma királyi nyaraló. — Mária-Terézia tereme, életnagyságú és hű arcképével együtt, melyet hajdan maga a császárné ajándékozott egyik Grasalkovich hercegnek, mint törté-

neti emlékek, nagy hatást gyakoroltak reám, valóságos elfogultsággal néztem körül, s a megfakult vörös bársonnyal bevont pamlagok és támlásszékek, a rococo izlésű aranyozott fabutorzat, a magas nyoszolya, melyben egykor Mária-Terézia aludt, midőn vendége volt a kastélynak, melyben ugyanazon ágynemű volt egymásra halmozva, mint hajdan, a hattyú tollal töltött, kifakult kék selyem fejpárnák, mind-mind ugyan azok, melyeken egykor az érdekes s oly nagy uralkodóné feje pihent, s a kék selyem dunna, dagadozva a hófehér madár pelyheiktől, melylyel takaródzék a fejedelemlő, — szemeim előtt, ki ily tárgyak látásában egészen újonc, — de méltánylásukra nézve annál fogékonyabb valék, szokatlan varázst gyakorlának, úgy hogy midőn a remek szép száz fiókos mozaik szekrétény bámulására szólítatánk fel, mely egykor szintén a császárné ajándoka vala, alig értém a vén kulcsár nem érdektelen magyarázatait, az uralkodóné kitüntetéseit illetőleg, a Grasalkovichok iránt.

Illetődve mentünk végig a kihalt hercegi család többi termein is; — különös kedvesen érintett bennünket egy fiatal, szép Grasalkovich hercegné arcképe és szobája; szőke fürtök árnyékolák bájos vonásait, míg szemei éjsötétek s oly életteltjesek valának, hogy szintén úgy tetszett, mintha pillantanának is olykor, s élő hölgy volna ama szépség, mely egyszerű hófehér ruhában, keblén egy szál piros rózsával, a széles keretű rámából csaknem kilép...

Szobája e kedves teremtménynek, egyszerű cretonnal bevont bútorzatú vala; a díszes, gyöngyház cifrázatú kis íróasztal és könyvszekrétény, valamint lord Byron felhőkön pihenő, ritkaság arcképe, — mint csodaszép különö hölgyet, mint szokatlan tüenményt, mutaták fel előttünk a fiatal hercegnét, ki úgy látszék állása s külseje előnyei mellett, magas szellemi tökélyekkel s műveltséggel is bírhatott — s boldog mégis aligha volt...

A családi képtár merev alakjai, a fényes fegyverzetű vitézek s a feszes fűzőállakba szorított, ékszerek özönével piperézett különböző életkorú úrhölgyek sora, nem ragadott bámulatra egyikünket sem, sőt mintegy megkönnyebbülve hagytuk el a homályosan világított, nyirkos léggel töltö termet, mintha holtak közül szabadultunk volna, s a nagy, téres előcsarnokba jutottunk, melynek falait felülről fogva csaknem le, a márvánnyal kirakott padozatig, szarvas agancsok díszíték, s minden egyesnél felirat jelzé, melyik herceg vagy főúr ejtő el a vadat, mely egykor ez agancskoronát viselő...

A kulcsár szívességét megköszönte férjem, hogy mielőbb mehessünk, mert észrevette, hogy kedélyemre szintén lenyomólag hatott a régi kastély különböző benyomása, a többek között az arany és ezüst közé foglalt faserleg látása is, a kihalt nemzetség

fényes hagyományai között, mely az első Grasalkovichnak, a herceg elődének kolduló bögréje volt valaha, mint a kulcsár magyarázá, s a család, fölemelkedése után, hála- és talán babonából, ereklyéi között őrizteté; mindez együttvéve olyan elfogulttá tön, olyan borongós érzelmeket költött fel a szívem legmélyén, melyek ez ideig ismeretlenek valának előttem. — A kolduló ős, — a kihalt hatalmas nemzetség, — s a bájló fiatal hercegnő, mintha egyedül és elhagyottan lakott volna sajátóságosan kiváló szobájában, mintha könyek nyomai látszottak volna szépséges arcán, mintha igen nagyon boldogtalan lett volna . . . úgy tűnt föl előttem e pillanatban, magam sem tudom miért, a kulcsár elejtett szavai, ilyesmit gyanítottak. . . .

De férjem oldalán, ki mindent elkövetett, hogy érzelmeimnek más irányt adjon, csakhamar felvidülék, s bebarangolva az akkor még gyönyörű hercegi kertet, s elragadtatva a rózsalugasok s a tiszta vizű tó szépségei által, melyen számlálhatlan hattyú lebegett, oly boldogan folytattuk utunkat tovább, Gyöngyös felé, mintha lenyomó hatások egy pillanatra sem zavartak volna, sőt visszaemlékezve arra, mit férjem már többször s én először láttam, a gödöllői kastély képe, mint vonzó és érdekes kép tűnt föl előttem. . . .

Leírhatlan szép és csöndes őszi est követé a nyájas napot, s mi, majd beszélgetésbe, majd boldog gondolatainkba merülten, csaknem éjfélig folytattuk hegyről alá, és hegyre föl, utazásunkat, a gödöllői erdőségeken át, Besnyő felé, hol a kolostorra, melyben a lelkes Fessler híres magyar történetét írta, azonnal figyelmeztetett férjem, mely a hegyoldalon, sűrűség közé rejtve, kis, áhitatra felhívó templomával együtt, a német ajkú történetbúvár fenkölt szelleméhez, oly méltó helynek látszék, . . . s ábrándozásra, gondolkozásra buzdítá a szemlélőt, s buzdítá minket is, főkép engem, ki csaknem látni véltem a halvány tudóst, hosszú fekete papi öltönyében, a kolostorhoz vezető gyalog ösvényen lebegni, mintha azért kelt volna ki mély ágyából, a teljes hold ünnepélyes világa mellett, hogy számon kérje, vajon egykori munka-szobájában helyén hagyták-e hátrahagyott jegyzeteit, könyveit s íróasztalán helyén leli-e kedve szerint rendezve, tollát, papirjait? . . .

Még meg sem szabadultam ilyenmő gondolatimtól, melyeket ideges élénkséggel közöltem férjemmel, ki nyájasan, melegen vont közelébb magához, mintha attól tartana, hogy eleven képzelődésem végre túlságig, a félelemig ragad, midőn Fessler szellemi bühatásától épen ellenkező hatásnak levénk kitéve, mert beszélgetéseink mellett folytonosan haladó hintónk, a baghi csárdáig jutott már, hol ezen időben — s olykor talán ma is még — szegény legények szoktak tanyázni, — s a csöndes éj

idején a minden irányban elnyúló erdőség között, kívülünk egyetlen lény sem vala látható . . .

A csárda falai között azonban még ébren látszának lenni, mint a világított ablakok tanusíták, s nem egy erőteljes, cifra szűrös alak tűnt fel előttünk ide-oda lézengve, a csárda udvarán, mintha figyelnének vagy keresnének valakit . . .

Férjem vigyázatra inté kocsisunkat, s duplacsövű lőfegyverét, mely nélkül útra soka nem indult volna, elővette s felhúzá.

E közben a könnyű, szállingáló felhők összecsoportosultak, s fátyolba burkolák a holdvilág kerek ezüst ábrázatát, s homályt borítának egész láthatárunkra . . .

Az Istenért, Sándorom — kérdém, azt hiszem elhalványodva — mi baj van? Veszélytől megtámadástól tartasz talán?

Közelítünk szülőföldem: Gyöngyös felé — susogá rejthetlen izgalommal, de enyelgő hangot s mosolyt erőltetve — s mondtam már kedvesem, hogy a mi megyénk szegény legényei híres fiúk, s a baghi csárdát fölkeresik olykor. — De légy nyugton, Mariskám, — hiszen maga az ördög sem oly fekete, mint minőre némelyek festik, — majd elbánunk valahogy ezekkel az erdei fickókkal is . . .

Adjon Isten jó estvét! — hangzik e pillanatban szorosan kocsink mellett, mély férfiúi szózat.

Fogadj Isten, földi! — viszonzá férjem lőfegyverét igazgatva, — de barátságos hangon.

Mintha a földből kelt volna ki a sötét idegen, széles karimájú kalapban, s oly cifra szűrbe burkolózva, melynek alapszíne alig volt kivehető a sokszínű bőrszélek himzéseitől . . . Reszketve simultam oly közel Sándoromhoz, mint csak lehetséges volt, s szemeimet le nem vehettem a szabad élet e marcona alakjáról . . .

Nem látott az úr egy cifra szűrös embert a besnyői sűrűség közt bujkálva? — Kérdé ismét az idegen mély hangja, miközben kalapját még inkább szemére nyomta, úgy hogy vonásaiból úgy szólván mit sem láhattunk.

Nem bíz én — válaszolá a szegény legény kérdésére férjem — s ez talán szerencséje cifra szűrének, mert én bizony a mai rossz világban akárki játszanék is bujósdit kocsink körül, lelőném. — Alljon velem szemtől-szemben, s kívánja nyiltan a mit akar. — Így szívesen megteszem, ha képes vagyok reá, — de ne ólálkodjék a hátam megett.

A zsványnak mintha megtetszett volna az őszinte magyar szó — elmosolyodék és meglehetősen nyájasan így szólt.

Szerencséje az úrnak, hogy nem német és még inkább, hogy nem zsidó, s hogy mint földink, szép magyar szóval mondta ki mi a szívéen feküdt. — Merre mennek, — hova tartanak? — kérdé ismét, mielőtt férjem válaszolhatott volna.

Gyöngyös felé — mondá Sándorom, löfegyverét még mind nem bocsátva el — szülőföldemet akarom megmutatni fiatal feleségemnek.

Hát nem testvére, ez a kisasszony, hanem a felesége volna? — szól a szabad ember, ezúttal reám szögezve apró fekete szemeit. — Biz Isten elég gyöngye volna még hajadonnak is. — (A hevesmegyei nép a gyöngye szóval a nagy fiatalságot fejezi ki.) Természetesen új házasság az úr, s most viszi haza feleségét.

Ugy van — viszonzá férjem, mellőzve a magyarázatásokat — először utazom nőmmel szülőföldem felé, s szívesen sietnék célofhoz. Ha tehát nem röstelli földijétől elfogadni, örömet fizetek egy ital borért maga és cimborái számára, hogy igyanak egészségünkért, sőt ha jó néven veszik, néhány pipára való kitűnő verpeléti dohánynyal is szolgálak — mondá úti bóröndünkben elővéve egy zacskó dohányt s átnyújtván azt az erdők lakójának, pénzt, néhány ezüst huszast is mellékelt hozzá, borraivalónak. — Csak ne tartson fel tovább, mert sietünk.

Köszönöm a szívességét — viszonzá kalapját megemelve a sötét férfiú — s el is fogadom azt, sőt zacskóját emlékül tartom meg. — Nekem tetszik az úr, s mert látom, hogy helyén van az esze is, a szíve is s a bátorsága is, nem tartóztatom fel tovább. — Menjenek Isten hírével. . . .

E szavak közben kezét szoríta férjemmel s befelé indult, szívem nagy könnyebbülésére, mert bármi jóakarónak látszék is irányunkban az éjszakák ez árnyéka, közelében mégis otthoniatlanul érzem magamat, s nem csoda, ha midőn ismét felénk fordulni láttam őt, döbbenne rázkódtam össze.

Megálljanak még egy percre! — kiáltott induló félben levő kocsinkat feltartóztatva. — Én a Mátraságban, a hegyek között lakom, ide csak be-betekinteni, fordulok meg néha. — Ha valaha a hegyek közé jutva, baj érné az urat vagy hozzá tartozóit; kérdezősködjének akkor Czifra Józsi felől, e név említése minden szabad ember sértésétől megmenti — Istennek ajánlom! . . .

E szavakat ejtve, eltűnt szemek elöl, — s mi folytattuk utunkat háborítás nélkül Aszód felé, hol az éjszakát töltöttük. — Csak midőn biztos fedél alatt képes valék ismét társalgást folytatni szeretett Sándorommal, ki minden gyöngédséggel s figyelemmel körülvevett, hogy megnyugtasson, csak akkor domborodott ki előttem a mátrai szegény legény valódi alakjában, csak ekkor értém férjemnek azon állítását, hogy a magyar zsvány nagylelkű, sőt nobilis tud olykor lenni, s hogy a valóságos magyar szegény legények közt van elég, ki nem rosra született, hanem mint Eötvös Violája, a „Falujegyzője“ című regényben, a körülmények által kényszerítették azzá, a mivé lett. . . .

Következő napon, dél tájban Gyöngyösön valánk, s a Mát-raságot, életemben először megpillantám.

Deák Ferenc állítása szerint szebb fekvésű várost Gyön-gyösnél, képzelni is alig lehet; azért hivatkoztam Deákra e rész-ben, hogy férjem születése helyéről emlékezve, elfogultnak ne lássék ítéletem, — midőn fekvéséről a Mát-raság alján, magasz-talva szólok, vagy ha elragadtatva emlitem a hegyek oldalain esténként fel-fel lobbanó páasztortüzek bájait, — életemben először ez utamban és e helyen láttam ilyeket, — ha leírom a szőlővel borított világoszöld Sárhegy, mi festőileg terjeszkedik a sötét hegyek lábainál, a város felett, mely hegyet, a monda szerint, három agg hajdon hordott össze hajdan gyűszűnként, ha meg-kisértem festeni a ház csoportok között kiemelkedő karcsú tem-plom tornyokat fényes keresztjeikkel, melyek mint Isten ujjai emelkednek ég felé, s elmondom mi regényesen fekszenek a város egyik felén, a hegyek alján a benei malmok, s a másikon, mint szép és vonzó tájképecskék, a távolabb helységek, miknek hátte-rét a Mát-raság képezi, — míg Halászi, Atkár és Adács felé ha tekint szemünk, az Alföld végtelen délibábos rónája terül előttünk el, — ha mind ettől elbájoltan, a változatos képet, melyet Gyön-gyös vidéke felmutat, elragadó szépnek nevezem, — elfogulatlan szemlélnökként óhajtok föltűnni, hogy igazságot szolgáltsassak, mennyiben rajtam áll, e gyönyörű vidéknek.

Dél tájban érkezénk meg Gyöngyösre, s így vidékének min-den szépségét egyszerre felfoghatám, mikre egyébiránt férjem sem mulasztott el figyelmeztetni, s mondhatlanul boldogítani látszék őt elragadtatásom — s a csaknem áhitatos öröm, melyet születése vidékének látásán oly őszintén érzék . . .

Két- vagy három hetet tölténk ott férjem anyai nagybáty-jának, Kossuth Lajosnak házánál, ki rokon szívésséggel enge-dett át lakásából 2–3 szobát rendelkezésünkre. — A Kossuth féle ház, korábban férjem szülői háza volt, — ezek halála után vette azt meg a nagybátya. Heves megye kegyeleti márvány táblával jelzé azóta a házat, melyben Vachott Sándor született, a melyben ugyan azon okból, illetődvé léptem be egykor fiatal férjem karján, s melynek minden zugát a szeretet melegével árasztottam el, tizenöt éves szívemnek rajongásával, ábrándjai-val . . . Hiszen férjem itt látott először napvilágot, — itt folyt gyermek-kora, a forrón szeretett nővér, Kornélia oldalán, — itt siratta a felejthetlen, a korán elhunyt édes anyát, — itt ébredtek első költői érzelmei s minden édes és szent, mi később keblét, — e nemes keblét emelte, — csoda-e hát ha meghatottan, ha illetődvé léptem át a ház küszöbét, mely férjem szemei előtt, a mult emlékeinek egész kis egyháza volt . . .

Gyöngyösről átmentünk Parádra is; megnéztük a siroki

vár romjait, s a legenda meghallgatását, mely felőle keringélt, annál kevésbbé málasztánk el, mert férjem költői feldolgozásul, szívesen jegyeztetett fel minden e félét. — Mi engem illet, ki a mesékhez szokva voltam, — s ha az valónak állított történettel szövetkezék, kétszeres érdekűvé vált előttem, — én annyira óhajték ily regényes történeteket hallani, — oly mohón vágytam volna tudni a romok valamennyi lakójának multját, hogy férjemre nézve kétszeres élvezetté vált e részben a kutatás, s midőn Parádról visszajövet, Szt.-Marja és Szt.-Anna szomszéd községekhez jutánk a Mátraság között, ott is kérdezősködénk, s a hajdani két vár alig felfedezhető romjai ismét nyújtottak tárgyat élénk képzelődésem elfoglalására, — mi férjemet mondhatlanul mulattatta, — mert itt is beszéltek el nekünk két szomszéd várúr gyermekei felől épen oly különös, mint megható történetet . . .

A vén Mátraságot bejártuk, ittunk forrás kútjai üde vízből, a szebb pontokon, hol a kilátás megállítá lépteinket, le-leültünk egymás mellé, élvezni és — pihenni, s ha olykor túl nagy boldogságunk érzetében szótlanul bámultuk is láthatárunkat, vagy a lebegő felhők csodálatos alakzatait, értettük azért egymást hallgatva is, tudta mindenikünk, mit érezhet, mit gondolhat e pillanatokban a másik . . .

A parádi fürdő nevezetes kútjából, csevice vizet ekkor izleltem életemben először, s nem mondhatom, hogy tetszett volna a híressé vált gyógyvíz. — De néhány napot ott töltünk azért a fürdőháznál, bár vendég már nem igen mutatkozott, — sőt talán épen azért, hogy ez erdei magányban ismét csaknem teljesen egyedül lehetünk.

Ma a fürdőház helyén, gróf Károlyi György özvegyének pompás kastélya emelkedik, — s az erdő, mely az épületek hátterét képezte, s melyben életem e boldog szakában oly dobogó kebellet, oly édes remények s szép kilátások kíséretében barangoltam férjem karján, ma díszes parkká alakították, — hol jövevények nem üdülhetnek, — valamint a gyógyvizet sem merítheti önkezeivel s nem ihatja többé boldog-boldogtalan, ki Parádra vetődik orvosa tanácsára, ha csak pénzért nem hozat belőle magának a szomszéd timsós fürdőbe, ha ott üti fel tanyáját, mintán a csevice kúti fürdőház lerombolták . . .

Mint körülményeim, egész életem s magam, épen oly változásokon ment minden keresztül, e boldog idők óta, — helyek, viszonyok, minden minden, ismerhetlenné váltak, — csak az emlékezet vet némi világot az örökre elmúltak szép, halvány képére, hogy feltűnjenek még egyszer, hogy felejtve ne lehessenek . . .

Utazásunkat, különböző irányban folytattuk ezután, — bejár-

tuk a szomszéd megyék szebb s érdekesebb helyeit, — s végre, a Tátraság felé indultunk.

A Kárpátok nagyszerű képével, más helyen szándékozom foglalkozni, itt, különben is csak egy futó pillantást veheték reá, miután visszatérésünk ideje a főváros felé, közel vala, — de ez a futó pillantás is döbbenő szép és óriási képet mutatott fel. habár ezúttal átfutok is a hatás festésén, melyet reám gyakorolt.

Utazásunk körülbelül hat hetet vett igénybe, s zúgligeti boldogságunk ragyogó és képekben változatos folytatása volt, — annak oka azonban, hogy csaknem a Tátraságig terjedett, nem csupán szerelmi ábrándok s az egyedül-lét kívánata, hanem egy igen gyakorlati s prózai oka is volt férjem részéről, ki a mily költői lelkületű, a mily fenkölt vala nézetei s szellemét illetőleg, épen oly lelkiismeretes és aggódó vala az élet prózai ügyeiben, s pénzügyeit úgy óhajtá rendezni, hogy számomra ne csak a jelen legyen szép, de biztos maradjon a jövő is.

Ez volt oka, hogy ha már idáig eljutottunk, úti tervünk közül ki ne felejtjük a felső megyék egyikében fölvenni azon helységet sem, hol egy nagybirtokosnál kölcsönül adva a gyámok által, férjemnek néhány ezer forintja volt még, melyhez szeretett volna mielőbb hozzájutni. — Az előkelő adós igen pontatlan fizető volt, s anyagi viszonyai felől kedvezőtlen hírek kezdének keringélni, melyek nyugtalaníták alig nősült férjemet, s legjobb alkalomnak gondolá, személyesen fölkeresni a nagybirtokos urat s értekezni vele.

E fontos ügy miatt, néhány órára magamra kelle hagynia a v—i fogadóban, hol ekkor szállásolva valánk, hogy azonban ne unatkozzam, vagy épen búsuljak magányomban, tevő hozzá mosolyogva, azt tanácslá, nézném meg addig az A. grófok régi kastélyát, mely gyalog, alig fél órai út a fogadótól, s melyhez, mint beszélék, meglepő érdekes családi monda van kötve.

Az öreg kulcsárné — ki a kastély udvarán lakik, bizonyosan elbeszéli neked Mariskám, a mondát — folytatá nyájasan — s mi szép lesz, ha valami költői beszélyhez vagy legendához, te hozasz nekem tárgyat. . .

Ennyit monдания elég volt, hogy ellenállhatlan vágyat érezek, nemcsak megtudni a kastély titkait, de neki ahhoz, hogy írjon, szöveget nyújtani is. Ez a gondolat elragadott, s így alig távozott férjem, midőn dobogó szívvel, s oly várakozásteljesen indulék meg, mintha nem egy monda meghallgatása, de Isten tudja miféle dolog forgott volna fenn. . .

A kastély története megható, de borzasztó is volt egyszersmint; oly halvány levék midőn a fogadóba visszatérve, férjem ölelésére siettem, s úgy elkezdtem zokogni, midőn bajomnak

okát kérdezé, — hogy mint később beszélé nekem, iszonyúan megbánta, hogy a kastély megtekintésére biztatott.

Csak napok mulva voltam képes a történet elbeszélésére ajánlkozni neki, s ő, vele született tapintatos gyöngédeségével arra kért fel, utazásunk folyama alatt esténként írjam azt le úgy, mintha kiadni, kinyomatni akarnám, s ő írásom nyomán később, ha — mint reményli — alkalmas lesz a tárgy, a szép grófné sorsa felől csakugyan ír egy költői beszélyt, s azt első utazásunk emlékére, nekem fogja ajánlani.

Ily beszéd, szokott kedves gyöngédségével ejtve, megtette hatását; a borzadalmas történet új színben tünt fel előttem; megkísértém azt leírni, úgy, miként elbeszélni hallottam; híven adni vissza a vén kulcsárné izgalmas félelmét, nyugtalanságát is, melylyel a történetet előadta. Midőn tartózkodó elfogultsággal átadtam férjemnek az iratesomót, s ő valóságos elragadtatással ölelt meg, midőn irodalmi első kísérletemet átfutotta, — minden izgalomborzadás — s megindulásomért annyira meg valék jutalmazva, hogy a szép fiatal grófnét újolag megsirattam, de ezúttal megenyhíték könyeim, a szívem legeslegmélyét is . . .

Evek mulva e kedves emlékü utazás után, midőn házasságunk s egymás iránti ragaszkodásunk régen átesett az élet tűzpróbaín, férjem elővette a kissé még iskolás leányka gondos, nagy és szabályos betűivel jegyzett kéziratot, s mondhatatlan öröömre, hozzá fogott csakugyan az új költői beszély írásához az én szövegem után, azon szöveg után t. i. melyet a monda nyomán én jegyeztem fel számára.

Miután férjem nem sietett hosszabb művei írásával, egy tél folyama alatt készült el a gyönyörű mű, mely páratlan leende a maga nemében, s mindenesetre megállhat vala correctség-, szépség- és költői becsre nézve a „Külföld rabja“ mellett; már kiadóval is kezdett alkudozni a következő őszi idényre leendő megjelenése felől, midőn közbejött elfogatása, ennek folytán lelki betegsége, s egy felindulás pillanatában, a művet, mely ha napvilágot lát, halhatatlan leende, és sok egyéb kezdett becses munkáját, menthetlenül izzé-porrá tépte. . . Nekem lett volna ajánlva, néhány meleg sorral megemlékezett felejthetlen kis utazásunkról, de e szép sorok is semmivé lettek. . .

Az én kéziratom azonban férjem kedves emlékei között megmaradt, s midőn egykor sok, sok csapás és szenvedés után, midőn őt magát is már elveszítém, — kerestem valamit, iratait lapozgatva, kezembe akadt, a szép, de gyermekes nagy betűkkel írott kis történet, melyet egykor oly nagy felindulások között jegyzék fel számára, s melyet annyi év után még százszorta fájóbb izgalommal lapoztam át, . . . s még százszorta forróbb könyeket

Véretek nagy véretek szégyenlik! elhagyták
Nyelvetek; erkölcsök rég temetőre vivék!
Mente, bajusz, dolmány, óv, kalpak róluk eloszlott;
Korcsozódtak, egész asszonyi módra puhák.¹⁾

S ha ilyenek voltak a férfiak, nagyon természetes, hogy a divat iránt amúgy is nagyobb érzéssel bíró nők szintén követék az uralkodó lázt! „Hazánk ifjabb ékességi, — mondja Orczy Lőrinc, — tükrök előtt pimpóskodván, francia nyelven tanulják a szemérmert megvető szívnek vándorlását!²⁾“ A ruházatot illetőleg meg egész túlságig majmolták a külföldi divatot még a polgári osztályból való nők is. „Sok nemeseket — mondja Péczeli, — nem ismerhettünk meg a mesterlegényektől, sok magyar dámaikat az ő szobalányoktól, a lányokat anyjaiktól. Sokszor csak irultunk pirultunk, mikor a grófné helyett a szobalányt köszöntöttük. Isten bocsáss! Ki is tudta volna őket megesmérni vagy megkülönböztetni; mindegyiknek egy-egy tintukos szita lebegett a fején, ha pedig sétálni ment, olyan nagy kalap, mint egy vámkerék! Hajdan a mi együgyű és jámbor eleink a pártát a szüzeség tziemerének tartották; de ezt a mi leányaink egy néhány évektől fogva elhánták!“

Ezt a magyar előtt idegen divatot látva, énekelte a költő:

Kedves leányzóink! már alig ismerlek,
Annyi abronts, fodrás, tsipkék közt szemlélek.
Hát leszaggattatok már szüz pártátokat?
Fejeteken tornyot tsináltok s zárokat?
Fussatok barátim mai szüzeinktől,
Fussatok álorzát hordó szépeinktől,
Kik tsak a tükörnek köszönik színüket,
S hívsággal mulattják alacsony lelküket.³⁾

Tehát a férfiakat és nőket egyaránt meghódította az idegen nyelv, viselet és szellem; egyaránt lenézték s megvetették a durva magyar nyelvet és viseletet; magyar szó már csak az írónknál s a pór gunyhójában volt hallható; mert hisz a nemesek, mint Péczeli maga írja,⁴⁾ a helyett: „hogy tehetségek szerint nyelvünket, s virágozni kezdett litteraturánkat boldogítanak, inkább igyekeznek elnyomni, s a könyvirást vagy fordítást a Haza tsalásának nevezik! A törvénykezés latinul folyt,⁵⁾ a tani-

1) Szabó Dávid költeménye. „Magy. museum.“ II. kötet, utolsó negyed.

2) Orczy Lőrinc levele Péczelihez 1787. nov. 20.

3) Ányos Pál költeményei.

4) „Mindenek Gyűjtemény“ II. 20. l.

5) A latin nyelv különben is nagyon el volt még ekkor terjedve hazánkban, s igen sok védői voltak. Maga Teleki József is ekkép írt:

... aki deák nyelvet tanul,
Az más nyelvekhez is jobb foganattal nyúl,
Mindazért, hogy itten a szólás törvényét
Tanulván, könnyítí más nyelvek ösvényét.

tás pedig a II. József által megteremtett „nemzeti iskolákban“ németül.¹⁾ Csodálhatjuk-e hát, hogy ily viszonyok közt még a legvérmesebb magyarok sem merték reményleni, hogy a magyar nyelvet és viseletet valaha még visszahelyezhessék régi jogaiba, régi fényébe! s ha mindamellett megkísérlették a nemzeti nyelvet és viseletet, — mint a faji individualitás érzetének legerősebb bizonyítékait — új életre hozni, azt csak a kétes remény fejében tették! „Jobb valaha, mint soha, — mondja Péczei, — most, mikor mint a mézet gyűjtő méhek, úgy szorgalmatoskodnak mindenfelől az érdemes hazafiak, hogy kedves nyelvüket gyarapítsák, — így sohajthatnak sokan magokban: Jaj, késő már a magyar nyelvet bővíteni, eddig kellett volna! Igaz, hogy jobb lett volna ezelőtt negyven-ötven esztendővel; de, ha e részben nagyon gondatlan s előre nem látó előink azt elmulasztották, legalább a mennyire még lehet, igyekezzünk kipótolni megesett hibáinkat! . . . Ha eleink ily hidegek és hibásak voltak, ne legyünk mi azok, hanem inkább minden erőnkéből támogassuk dülő félen lévő nyelvünket; mert különben egy néhány száz esztendőök mulva úgy fognak a történelem emlékezni rólunk, mint a celtákról vagy sarmatákról, hogy azok is éltek valaha! Ha későn is ébredtünk fel, csakugyan jobb valaha mint sohasem!

„Mely szegény és tsekély volt a német litteratura tsak ezelőtt ötven esztendővel! Nem volt a németeknek egy valamire való románjok, olvasást érdemlő mese-írók, vagy poétájok! Már sokan magok közül is mint p. o. Leibnitz, Euler és egyebek frantzia nyelven írták munkáikat, látván, hogy a német könyveknek kevés olvasójok vagyon. A berlini tudós társaság, noha nagy részént németekből állott, mégis francziául botsátotta ki munkáit. A nagyobb városokban tsak suttogva beszéltek a nemesebb rendűek németül, a francia nyelv pedig nagy lármával harsogott az utzákon, akarván ezzel jelenteni mintegy a született nyelven nyert győzelmét.

Boldog Egek! mire mene ez a német litteratura 50 esztendőök alatt! Nem tsak a francia nyelvet kiűzte úgyszólván az

Mind pedig, hogy nagyobb része a nyelveknek
Vagy édes leánya, vagy sógora ennek.
Ebben kell tanulnod az ékesen szállást!

(Tudós. a m. Museumról VIII.)

¹⁾ Ezekről az iskolákról írja Révai egyik most napvilágot látott költeményében:

„Nemzeti iskola! úgy volt a lármája,
Átkozott találmány, sok rosznak a fája!
Általa a magyar léssen mind némették,
Hazánkat elnyelő kegyetlen nemzetté!“

(„Figyelő“ 1885. ápril 19. l.)

országából, hanem más nemzetek is kezdenek neki meghódolni! Ki tudja kedves hazafiak! hátha mi is ennyire mehetünk még 50 esztendőök alatt! ¹⁾)

Csak a kétes remény kecsgettette hát a lelkes írókat a mostoha viszonyok közt, midőn hozzáfogtak a gigási munkához: egy egész nemzetet erkölcsileg és nyelvileg visszamagyarosítani; eldönteni nyelvünk és nemzetiségünk fölött a lét vagy nem lét kérdését! De a hazafiakat, kik ezt minden segélyeszköz nélkül a legmostohább viszonyok közt, ezer és ezer akadályal küzdve megkezdtek, nem rettentette vissza semmi sem; a közöny, melylyel műveik először találkoztak, csak szomorúságot, de nem lankadságot keltett keblükben; „égi tűz lángolt az ő szíveikben, mely nem engedte őket nyugodni, míg folytonos küzdelmeik árán eredményt nem tudtak felmutatni!“ inkább akartak kidőlni, mintsem lemondani az igaz ügy győzelméről!

Ilyenek voltak azon hű hazafiak, kik a mult század végén a magyar nyelv virágzásnak indításán fáradoztak. A kik küzdelmeiknek hű képét szeretnék látni, olvassák az egykorú iratokat, s bámulni fogják mindenre kiterjedő figyelmüket s önzetlen buzgalmukat, melyet manapság már alig vagyunk képesek érdemük szerint méltatni; pedig tudjuk mindnyájan, hogy nekik köszönhetjük nyelvünknek — a hazaszeretet e kűtfejének — újraszületését.

A II. József császár eltörlő rendelete folytán beállott nemzeti visszahatás korát a nemzeti érdekek buzgó hívei tőlük kitelhetőleg igyekeztek kiaknázni nemes céljukra! „Most, vagy soha sem — írja a „Hadi történetek“ — ha a mostani jó alkalmatosságot elbocsátjuk kezünk közül, nem leszünk méltók többé reá, hogy valaki megilletődjön sorsunkon! és ti élő magyar írók: Bárótzai, Bartsai, Batsányi, Bessenyei, Dugonits, Gyöngyösi, Horváth, Kazinczy, Molnár, Péczeli, Rajnis, Ráth, Révai, Szabó s több ilyenek, kiknek esmerettségekre nem juthattam, bizvást feldughatjátok a gerendába írotollaitokat: mert mint is fáradnátok hiába azok kedvéért, kik azt a kintset, mely egyedül emelheti fel őket a porból, a melyben most hevernek — anyai nyelveket, — nem tudják érdeme szerint betsülni! ²⁾)

S hogy a magyarság jogosult óhajításainak csakugyan támadtak tetterős védői, arról ugyancsak a „Hadi tört.“ értesít bennünket. „Meggzánta az ég — úgymond — haldoklani kezdett nyelvünket; támasztott hazánkban e mi időnkben oly fiaikat, kik gyönyörűségeknek tartják vagyonokat vagy más tehetségeket feláldozni,

¹⁾ „Mindenes gyűjtemény“ 1790. II. negyed 62—64. l.

²⁾ „Hadi és más nevezetes történetek,“ III. szakasz 223—226. lap.

tsakhogy nyelveket újj és jobb életre hozhassák, és azáltal ditsőségek egét a régi fénynél még ragyogóbbá deríthessék.¹⁾ E férfiak jobbára a magyar időszaki sajtó megteremtői s munkásai voltak, kik lapjaikat többnyire csak azért tartották fenn tetemes áldozatok árán, hogy a magyar nyelv és nemzetiség ügyében folytatott buzdító lelkesítéseiket minél több eredménnyel s minél tovább folytathassák. Az itt vázolt időszak lapjai közül a Szacs vay által alapított bécsi „Magyar Kurir“-t²⁾ kell először felemlítenünk (keletkezési ideje szerint). A magyarság terjesztése körül tagadhatlan érdemei vannak e lapnak, — habár szerkesztője nem egyszer vétett s így ártott a magyarság ügyének; elég e tekintetben a „Hadi történetek“ írói, s a Péczei hazafias törekvései ellen intézett támadásaira hivatkoznunk. Dacára ennek, Szacs vay életírója által írt életrajzában³⁾ mégis úgy van feltüntetve, mint a legtüzesebb hazafi, ki élt halt a magyarságért, kiben „a művelt elmék és szép lelkek, de egyszersmind erős jellemek legkiválóbb tulajdonai voltak meg,“ kinek „férfias komoly jellemét két dolog bántotta különösen: a kegyvadászó emberek és a hetvenkedő fiatalok“, stb. Mi e sok tekintetben alaptalan dicséreteket egyenkint vagyunk kénytelenek megcáfolni.

Már maga a „Kurir“ alapítása nagyon furcsa színben tün-teti fel Szacs vayt; ugyanis, hogy Bécsben lapkiadási engedélyt szerezhessen, szövetekezett a hazaáruló Grossingerrel,⁴⁾ ki oly feltétel alatt nyerte meg számára II. József pártfogását, hogy annak terveit és újításait igyekezzék magyar nyelven népszerűsíteni.⁵⁾ Hogy ezt Szacs vay meg is tette, bizonyítja II. Józsefnek és intézményeinek a „Kurir“-ban megjelent szakadatlan dicsőítése, s a katolikus vallás és a hierarchia folytonos kiméletlen táma-dásai különösen röpirataiban. Hogy férnek meg ezek a férfias komoly jellemmel, nehéz megérteni. S vajon miben nyilatkozott páratlan hazafisága? Tán abban, hogy a legbuzgóbb s legönzet-lenebb magyar írók törekvéseit alávaló rágalomokkal igyekezett aláásni? Avagy nem ismeretes Szacs vaynak a „Hadi tört.“ érde-mes írói, továbbá Péczei és társai ellen intézett aljas támadásai, melyek arra kényszeríték a bécsi írókat, hogy őt „utálatos féreg-nek“ nevezzék.

1) „Hadi tört.“ III. szakasz 223—226.

2) 1787-ben adta ki, miután a pozsonyi „Magyar Hírmondó“-tól megvált.

3) „Figyelő“ XI. k. 1881.

4) Grossinger volt az, ki javaslatot nyújtott be Józsefnek, miként lehetne Magyarországot legkönnyebben leigázni.

5) Csaplár Benedek, „Révai Miklós élete“ II. köt. 407. l. Alaposan ki vannak itt mutatva Szacs vay manipulációi.

hullaték, mint midőn a szép fiatal grófné megható történetét hallottam.

Később sajátyszerű fájó élvezetet nyújtott a kis munkát mintegy átdolgozni, összeirogatni, s közölni a hozzá kötött emlékek elbeszélésével együtt, b. Eötvös Józseffel.

Kevés nap mulva elhozta a hozzá küldött művecskét a báró, s oly meleg szavakkal fejezte ki elismerését, oly sikerültnek, helyesen keresztülvittnek mondá a kis művet, sőt bátorított, biztatott, írniék többet is e nemben, hogy tanácsára, kiadám azt azon évi zsebkönyvemben. . . .

Midőn rajzaimban idáig juték, helyén gondolom a multak emlékére, tért engedni irataim között a mondának, mely történetesen első irodalmi kísérletem, s a mult egy kedves szakának felejthetetlen visszatükrözése marad. . . .

Különben is jól esik kissé léleketet venni, mielőtt emlékirataimat folytatom. — Házasság életünk zavartalan boldogsága végéhez kezd közelíteni, s a rázkódások festése, közlése előtt, pihenés minden tárgy, melyre emlékezhetem, enyhülés 'minden mozzanat, mely feltartóztat, megállít utamban, s mintegy azzal hiteget: hogy van még sok szép és jó is elbeszélni való Vachott Sándor boldogsága felől. . . .

Azon napon, melyen az emlékezetes kéziratot, utazásunk befejeztével, a fővárosba érkezve, férjemnek átadám, láttam életemben először Petőfi Sándort.

Férjem meleg szavak kíséretében mutatta be az igénytelen külsejű fiatal, alig huszonnégy éves embert, ki szerényen hajlongott előttem, s midőn nyájasan kezet nyújték neki, s örömemet fejeztem ki, hogy végre láthatom őt, alig talált szavakat zavarában, viszonyüdvözlétemre, s többször ismétlé, hogy jóságom szerencsésé teszi őt.

Férjem Petőfi részéről a címezgetést őszinte barátsággal utasítá vissza, s azonnal tegezni kezdé a lángeszű, de sokat hánytvetett költőt, — kinek ez nagyon jól látszék esni. — Pár hónappal később „János vitéz“ című munkáját közölte férjemmel.

Mióta feleségedet láttam — írta a mű átküldésekor — nem bírtam gyermekkori álmaim tündér Ilonájától szabadulni, — mintha azért jelent volna meg képe előttem, hogy írjam meg „János vitézemet“ stb.

Saját kis mondám története juttatá eszembe Petőfi sorait mult képem felől, — melyeket szóval is ismételt férjem előtt; — én, kis mondám ifjú hősnéjét, a szép Klára grófnét képzelém tündér Ilona képmásának, — s különösen vágott össze első találkozásom Petőfivel az napon, melyen mondámat közlém Sándorrommal, s a költő fenti hasonlítása képemnek ugyan azon tündér Ilonához, kihez én mondám hősnéjét tartám hasonlónak.

Egy szóval a kis monda mintha némi összefüggésben volna mintha vonatkozással lenne nem csak felejthetetlen első utazásomra férjemmel, s a fentebbi okoknál fogva Petőfi „János vitézére“, de mivel tanácsára adtam egykor ki, b. Eötvös Józsefre magára is, sőt Petőfi Sándor mellett, a mennyiben kora halálát megénekelte s szerelmét nővérem iránt „Ciprus lombjai“ halhatatlanná tették, s nevét nevével mintegy összeköték, úgy tetszik, mintha e monda még Etelkére is vonatkoznék, ki oly őszintén megsiratta egykor annak fiatal hősnéjét . . .

Oh hadd engedjek hát helyet a kis műnek e lapok hasábjain! — s ha lesz olvasóim között olyan, ki érdeklél futja át irataimat, sőt a monda ifjú szép hősnéje sorsa miatt egy könyvet is ejt talán, — ha lesz, ki osztja részvéteimet s a felgerjedést, melyet ismétlésénél e helyen, le nem küzdheték, az megérté a különböző vonatkozást, mely a mondát idejegyezni készítetett, az megérté, miért esik jól a multak emlékére azt, mit egykor férjem számára írtam, idejegyezni, s nem maradhat érdekeltség s rokonszerzet nélkül Vachott Sándor sorsa iránt . . .

VACHOTT SÁNDORNÉ.

PÉCZELI JÓZSEF „MINDENES GYŰJTEMÉNYE.“

Valóban elszomorító a kép, melyet a mult század utolsó évtizedei nyújtanak a magyar nyelv- és viseletről! A szép kor-szak, midőn főuraink magyar ruhában, nemzeti lobogó alatt harcoltak a szabadságért, midőn hölgyeink nem a külföldi, hanem a Zrínyi Ilona vagy Széchy Mária által viselt patyolat ingvállat, pruszlikos, s aranyos főkötőt vagy pártát hordottak, rég letűnt már; csak a jobb hazafiak tudtak még róla, hogy volt oly idő is, midőn nemzeti lelkületünknek kifolyása: a lebilincselő hatású magyar ruha még közdivatnak örvendett, midőn — a latin történetíró szavai szerint — „a magyar nyelv még egyformán folydogált a parasztnak és az úrnak szájából.“ Az itt ismertetett korban mindebből már vajmi kevés volt, s ha találkoztak még olyanok, kik a magyar nyelvvel éltek s magyar ruhát hordoztak, lassan-lassan azok is úgy tettek mint a diplomát Bécsbe vivő urak, kik magyarosan öltözve, bajuszszal, szakállal mentek fel a császári városba, s csupasz arccal, német ruhában jöttek vissza! Méltán kiált fel hát a nemzet elkorcsosulását sirató költő:

„Hol vagytok nemes elődeink! bámuljatok, íme
A körmös keselyük fajzati gyáva galamb!

RAJZOK A MULTBÓL.

XXVI. A nagyanya átka.

Soha talán kedvesebb s oly meglepően vonzó panoráma nem nyílt szemeim előtt, mint midőn utam a bércei Kárpátok felé vezetett, s kifáradva az egyhangú, zord hegyek nézésében, közel hat órai folytonos kocszítás után, megpillantám végre a kettévált, hóval lepett bérce-torlaszok között a kék eget, s az épen hanyatló napsugár búcsúfényét egy szeliden emelkedő tető szürke koronájára: egy ószerű kastélyra hinté.

Úgy tetszett, mintha már nagyon rég nem láttam volna az eget, s oly megnyugtató s emelő volt az idegen vidéken, ismert, szelid képét vizontlátáni.

Mindenfelé csak hegyek és bércek meredeztek, emberi műnek semmi nyoma. De midőn a meglepő szép fekvésű, ószerű kastély feltűnt előttem, midőn megpillantám ezen régen elporlott emberi kezek felmaradt művét, egyszerre otthonos, barátságos érzések kezdék szívemet eltölteni.

Vadregényes és mégis vonzó képet nyert a táj, a lovagkor érdekes regéi fölelevenültek lelkem előtt.

Igen örvendék, bár magam is alig foghatám meg miért, hogy legközelebbi állomásunk épen azon kedves kis város volt, mely a kastély alján terült el, s így az éjszakát ott leheté töltenem.

Miután szobát nyitatték, első gondom volt megtudni a fogadóstól, vajon ki a kastély tulajdonosa.

— A. — gróf viszonzá ő.

— S állandóan itt szokott lakni, vagy talán csak időnkint? kérdém, miután a fogadós arcán épen nem olvastam igenlő választ.

— Fájdalon, ő méltósága soha nem látogatja ősei lakát, — mondá kisse akadozva — mióta oly nagy csapás érte őt e helyen, soha sem láttuk.

— Miféle csapás? kérdém önkéntelenül.

— Oh igen nagy szerencsétlenség, szörnyű fájdalom érte grófunkat e helyben, s épen nem csodálom, ha borzad ide jönni. De jobb hallgatni fölöle, — tevé hozzá, mintegy megbánva, hogy ennyit is mondott, — a baj hivatlanul is megjelenik.

Kíváncsiságom fel volt izgatva.

Tehát a kastély egészen üresen áll? — kérdém szünet mulva. — Sem a gróf, sem családja nem látogatják?

— Családja nincsen, s ő maga úgy kerüli a kastélyt, mint a veszedelmet, — mondá a fogadós, sokat jelentő arckifejezéssel.

De azért korántsem kell ám hinní, hogy a vén fészek üresen áll; bár még az öreg kulcsárné sem töltene termeiben egy éjszakát semmi árért.

— Ki lakja hát? kérdém csodálkozva.

— Nappal senki, ámde éjjeltájban rendszeren megjelenik szokott látogatója, s akármily csendes és üres is különben, éjjelenkint annál inkább csoszognak, suhognak, poroznak és tisztogatnak falai között.

— Eszerint bizonyosan kísértetek látogatják, mondám mosolyogva.

— A mit beszélek, nem tréfa, viszonzá a fogadós igen komolyan. A vén kastély éjjeli látogatója, mondá csaknem susogva, grófunk boldogult nagyanyja.

— Vagy úgy, szólék komolyságot erőltetve, tehát a nagyanya kísérteni szokott a kastélyban, és senkinek sem igen volna kedve találkozni vele?

— Az szent, hogy magam sem örömet találkoznom vele, midőn gazdasszonyi kulcsait csörgetve jő-megy, poroz és takarít hosszú fekete ruhájában, hogy unokájának még ingóságait is megmenthesse a pusztulástól.

— S az idegenek, utazók például szintén úgy kerülük a kastélyt? nem volna szabad belsejét világos nappal legalább megtekinteni?

— Oh az minden utazónak szabadságában áll, mondá a fogadós vállat vonítva, mit annyival könnyebb megtenniök, mivel a gyalogút, mely oda innen felvezet, legfőlebb száz lépésnyire van, s oly egyenes és tiszta a mellett, mint a deszka.

Másnap alig világosodott, a kastély felé tarték.

Hűvös, esős reggel volt, s a föl-föl támadó szél zúgó morajjal himbálta a barna fenyvesek merev lombjait.

Magam sem tudám, a levegőtől-e, vagy némi megmagyarázhatlan elfogultság miatt, fázni kezdék, mintha a hely, melyhez mind közelebb jutottam, valóban a másvilág szellemeinek lakkelye volna már.

És mégis úgy vonzott és bájolt valami, hogy bár örömet visszafordultam volna, előre kellett mennem.

Az eső nagy cseppekben kezdett esni, s az elborult ég nehéz fellegei egymást üzve, de csendes ünnepélylyel kanyargának, minden percben más-más alakzatot véve fel.

A kastélyhoz kövecses homokkal kihordott széles út vezetett s a messze terjedő erdőség, mely falait minden irányban környezé, zúgva hajlongált, midőn a felkerekedő szél bokrait egymás ellen ingerlé.

Minél közelebb juték az ószerű, gót izlésű épülethez, annál inkább érzém azt a megfoghatatlan szorongást, m_i szívemet

erősen dobogtatta, s ha elmosolyodám is magam fölött, s nevetéségesnek kívántam találni, hogy a kísértő nagyanyától utóbb még magam is remegni fogok, valami csodálatos borzadályt még sem győzhettem le.

Messziről oly barátságosan nézett felém a kastély. Midőn kocsimból megpillantottam, sokkal kellemesebb látmánynak tet-szék, mint a meredeken felnyúló hegyek tekintete. Így közelről azonban a nagy csend, mely környékét eltölté, a zárt ablakok, melyek lakatlanságát tanusíták, alig írhatom le, mi barátságtalan színben tünteték föl képét. A setét fenyesektől ölelt, szürke falú épület közelről igen komor látmányt nyújta.

De meglepetésemre, alig tekinték körül, alig kezdém magam az óriási fák s bokrok tömkelegében kissé tájékozni, midőn az elhagyott, sőt csaknem elpusztult kert közepén, melyre a kastély eleje nyílt, virágokkal díszített kis tért vettem észre.

Egészen megkönnyült, sőt csaknem felvidult kebellem sieték a mosolygó pont felé.

De a mily nagyon meglepett, ép úgy el is szomorított, hogy e helyen még az is, mit virágok között találtam: egy sírhalom volt.

A gondosan felhantolt s a természet lágy, zöld bársonyával takart halom fölött egy megtörött, hófehér oszlop emelkedék, melyen az egyetlen felirat, egy asszonyi név: Klára volt.

A nagy gond, sőt gyöngédség, mi ezen sírnak csaknem minden szál virágán előmlék, oly megindító vala, hogy a szívnek önkéntelenül is érdeklél s részvétellel kelle viseltetnie, a benn szunynyadó iránt.

A kulcsárnét hosszas keresgélés után végre megtaláltam; ki bár kissé savanyú képű, s a mellett mogorva öreg asszonynak látszék, mindamellet szívesen fogadott.

Mint mondá: jól esik az elhagyott vén fészekben, ha van kivel szót váltania.

Magam is kénytelen voltam átlátni, hogy a kísértő nagyanyáénál mindenesetre kellemesebb társaság lehet az enyém, s nem is mentegetőzve tovább, hogy magányát zavarom, egész kényelemmel engedék érdekeltségemnek, s az öreg asszony szíves készségét habozás nélkül igénybe vettem.

Először is, valószínűleg, hogy mielőbb átessünk rajta, a legrégebb s egyszerűbb részét mutatá meg a kastélynak, azon részét, melyet egykor a nagyanya lakott.

A boldogult öreg grófné, mint a kulcsárné kissé remegő hangon s gyakran körültekintgetve beszélé, kitűnő jó s takarékos gazdasszony volt, ki unokája vagyonát megkészszerézé, s nemcsak életét szentelte családjá javának, de még sírjában sem lelheti nyughelyét, még onnan is feljár éjfélent, hogy maga

lássá, jó rendben van-e minden a kastélyban, s fáradatlanul jár-
kel kulcsait csörgetve, az üres termekben, s poroz és tisztogat,
mintha kivüle senki sem óvhatná meg a kastély ingóságait a
pusztulástól.

Míg ezeket beszélé, arcképéhez vezetett a nagyanyának,
hogy annál inkább elhigyjem szavait.

Elemedettkorú öreg asszony tekintett felém egy képrámából,
hideg, szigorú vonásokkal, s a hosszú fekete ruha, mely nyakától
fogva beburkolá alakját, arcának sápadt, fakó színét kétszeresen
kitüntette; sötét öltözete, csupán kezének viaszszín ujjait engedé
látni, melyek között a jelentékenynyé vált gazdasszonyi kulcsok,
mint a kísértetes monda megerősítői, szemeim előtt legalább úgy
tüntek fel e percben.

Megvallom, nem győzhettem le némi hideg borzadályt; a
setét arcú matróna fagyos tekintete, s egész alakja élénken eszembe
juttatá Scott Valter „Kárpitos szobája“ kísértetét.

Azonban érzéseimnek egyszerre más irányt adott a nagy
pompa és pazar fény, mely a kastély túl részében fogadott.

Mintha magok a termek is minden percben kedves, boldog
lakóikat várnák, vonzó és kínálkozó képben egyesült bennök
minden. De az állott lég, a nagy csend, ellentmondtak az álta-
lános harmoniának.

Fázni kezdék, s otthoniatlannak érzém magamat a lakatlan
pompa között is.

Egyszerre azonban egy bájló női arckép voná magára
figyelmemet, s e perctől fogva a kedves kék szemeken kívül
minden más elveszté hatását felettem.

Virágok között ült ezen eszményi szép alak, kedves fejét
kis kezére hajtva, s mintha ifjú lelke a legédesebb álmokon
függene, mosolyra nyílt ajkai, s nagy kék szemeinek merengő
tekintete eléggé sejteték a tiszta kebel hő érzéseit. Fehér hom-
lokát arany haja szegé, s szemeiből annyi kellem sugárvék, s
arcának szépsége oly fölötlnön olvadt a szelid jósággal egyben,
hogy nemcsak csodálni kelle őt, de a szív önkéntelenül von-
zódvá érzé magát hozzá.

— Ez grófunk boldogult neijének arcképe, mondá a kulcsárné.

— Hogyan? ily bájlón s ifjan halt volna meg?

— A grófné már régen leun pihen, s álmai bizonyosan
épen oly szépek, minő egykor ő maga volt.

— Tehát ama sír a kertben?

— A grófné sírja, egészíté ki szomorúan a jó öreg asszony.

Midőn később vele együtt lementem a kertbe, el nem mulasztá
elbeszélni, hogy a bájos grófné szegény bár, de nemes családból
származott hölgy volt, kit a gróf, szerelmének nem állhatva
ellent, nagyanyja rettentő átkának dacára nőül vett.

— Miféle átok dacára? kérdém elborzadva.

— Oh hogy azt megérthesse valaki, a család gyásztörténetét kellene ismernie.

— S szabad volna önt annak elbeszélésére kérnem?

A jó öreg asszonynak nem kellett több, azonnal kész volt kívánatomat teljesíteni, s én oly érdekkal, olyan részvétellel hallgattam regéjét, mintha a család tagjait ép oly jól ismertem volna mint ő.

I.

Az öreg kulcsárné, mintha elbeszélését csak saját szobájában, s bizonyos formaságok megtartása után kezdhetné el, a kastély főajtóját gondosan bezárá, s engem némi ünnepélylyel követésre szólított föl.

— Ha úgy tetszik, mondá kezével szobája felé intve, ott sokkal alkalmasabb helye lesz történetem elbeszélésének.

Kívánataát szó nélkül teljesítém.

Azonban alig foglaltam el szíves kínálatára kis ó-divatú pamlagát, midőn el nem mulasztott engedelem kérés után, pár percre magamra hagyott, s csak miután künn, egyetlen szolgálójának némi rendelkezéseket adott, tért vissza, de kezében egy száz-féle szín háromszögletű szeletkékből összeállított, s így valóságos mozaik terítőt hozva, melyet sajátkezűleg terjesztett szét az asztalon, jelélül: hogy addig sem el nem mehetek, sem tőle nem várhatok fölvilágítást a kastély történeteire nézve, míg egy csésze kávé nem iszom. Hasztalan mondtam, hogy már reggeliztem és soha sem szoktam kétszer kávézni, ő, mintha sehogy sém fért volna fejébe, hogy szerény lakában megfordulhasson valaki a nélkül, hogy vendégszeretetében részesüljön, egyáltalán véve nem engedett.

— Úton nem fog ártani, mondá, miközben az illatos kávétól párologó csészét a legnagyobb gonddal forralt tejszínnel tele meré, s aztán előmbe állította.

Végre, miután a kényszerítő szükségnek ezúttal is, mint oly sok más esetben, engedék s csészémet kiürítém, a jó öreg asszony szolgálója segítségével fölszedé az asztalt, s mindent visszaállított helyére. En azalatt egy pár széket vontam a barátságosan lobogó kandalló mellé, melynek melege a nedves őszi időben épen nem volt kellemetlen, s háziasszonyommal együtt helyet foglalva, ilyen formán kezdé elbeszélését a kulcsárné:

— Mondhatom, senki oly biztosan nem tudja, mik történtek ama vén falak között, mint én s épen azért, megvallom, nem is vagyok barátja, ha más fecseg oly dolgok felől, miket csak én tudhatok.

Egyszerre a fogadós jutott eszembe, ki bizonyosan a kul-

csárné iránti tekintetből nem akart a kastély történeteinek elbeszélésébe avatkozni.

— Bizony sok különös dolog történt már a nap alatt, folytatá rövid szünet mulva, s én nem hittem volna valaha, ki ezen család szolgálatában őszültem meg, hogy három ivadék kimulását fogom meg élni.

— Még csak serdülő leány voltam, folytatá néhány fontosságot jelentő köhintés után, mikor Istenben boldogult öreg grófunk, Tihamér gróf nagyapja, a kastélyba hozta feleségét. Most is oly élénken emlékezem még, mintha csak tegnap történt volna a dolog, épen Márton napját ültük, s szomszédjaink segítettek lúdja mellett mulatozni, mikor egyszerre, Uram segíts! egy négy lovas fogat állít be a kastély udvarára, s grófunk érkezik meg fiatal feleségével. Mindent inkább hittünk volna, mint ezt, mert oly rút időt a hegyek között, minő e napon volt, a falu legvénebbjei sem értek még. Mintha fagygyá váltak volna a bércek és sziklák, sőt maga a lomnici csúcs is megjegesedett volna, a merre csak a szem elláthatott, hó takart és boríta mindent, és milyen éles, milyen hideg szél fújt, röptében megfagyott a madár, s a farkasok üvöltése idáig hallatszott a rengetegből. Kinek juthatott volna hát eszébe, hogy egy finom úri asszony elszánhassa magát arra, hogy ily időben utazzék! De akár hittük, akár nem, grófunk mégis csak megérkezett, s mi a mint egyszer láttuk új asszonyunkat, legkevésbé sem csodálkoztunk bátorsága fölött.

— Mint mondtam már, akkor még csak serdülő, s igen szeles leány voltam, szerettem nevetni, s gondtalan jó kedvem néha szinte túlságokra vitt. De a grófnéval szemközt ugyancsak elment ám minden kedvem a tréfától, s félelem és tiszteletnél egyebet nem érezhettem iránta. Közép magasságú szikár alak volt grófunk felesége akkor is, arca egészen színtelen, s szemei olyan büszke, olyan parancsoló tekintetűek, hogy senki kétségbe nem merte volna vonni, hogy úgy nézni, mint ő, csak valóságos úri asszony képes, még pedig olyan úri asszony, a ki bizonyosan egészen másforma testből és vérből áll, mint a jó Istennek közönséges teremtményei.

Igy vélekedtem én felőle szeles fiatal fejemmel, s így a többiek is valamenyen.

— Tiszteltük, csodáltuk és féltük őt, de tudja Isten, urunkhoz, kinek nyájas arcáról oly könnyű volt leolvasni a legigazabb jóakaratot, sokkal inkább ragaszkodtunk és simultunk. Oh, de meg is virattuk ám, mikor oly ideje korán sírjába szállt. Alig tölté be házassága ötödik entendejét, s már elvesztettük őt. Hiába, az Isten is a jókat szereti, azzal nyugtattuk meg magunkat.

— Mint mondtam, folytatá a jó asszony könyeit letörölve, grófnénkat valamennyien nagyon tiszteltük s féltük is a mel-

lett. De mondhatom, hogy hozzá hasonló példás életű asszony, talán soha nem is volt ezen a világon. Oly nyugadtan intézé minden dolgait, mintha semmi indulata, semmi vére nem lett volna, szívéhez még a szeretet sem volt méltó, minthogy az is csak gyöngeség, s férjéhez is inkább a kötelesség, mint valamely érzékeny indulat kötötte. Asszonyi tisztét pontosan betölté, de az elégnél többet egy cseppel sem tett volna. Aztán ha egyszer valamit kimondott, szólt, nyomatékul egy hasáb fát vetve a tűzre, azt ugyan ha az egész világ a feje tetejére állt volna, sem vonta volna vissza, s mi több, s mit talán egyetlen egy asszony nem mondhat el oly könnyen rajta kívül, ő ugyan életének egyetlen egy tettét, sőt szavát sem bánta meg soha. S mi jó gazdasszony volt a mellett. Az egész megyében nem akadt párja, mintha egyszerre mindenütt jelen lett volna, s ezer szemmel és ezer kézzel osztaná rendeleteit, olyan vala gazdasszonykodása! Mintha most is látnám özvegyi fekete ruhájában, a mint jó-megy, kezében a gazdasszonyi kulcsokat csörgetve.

Végzavai közben félnéken nézett szobájában körül, s magára keresztet vetve, csaknem öntudatlanul rebegé:

— Minden jó lélek dicséri az urat.

Azután hozzám fordulva, susogó hangon kérdezé, vajon nem hallottam-e az imént valami túlvilági csörgést vagy csoszogást?

— Semmit sem hallottam ennek elbeszélésén kívül, viszontmár akaratom ellen elmosolyodva, hiszen világos nappal talán csak biztonságban vagyunk.

— Igaz, igaz, mondá, mintha maga is restellené, hogy úgy megfélelkezett. s a tüzet kissé megigazítva, így folytatá:

— Mint már mondtam, grófnénk nagyon hamar eltemette férjét, s minthogy magam láttam, akárki elhiheti, hogy épen úgy megsiratta a jó urat kötelességből, mint más nála közönségesebb asszonyok szívből szokták, csakhogy ő még ebben is különbözött más gyenge s gyarló asszonyoktól, minthogy neki az elégnél egy csöppel sem omlott ám több könye. De felöltvén az özvegyi gyászt, soha többé le nem vetette, s mi igazán csaknem úgy néztük megszokott hosszú fekete ruháját, mintha az nem is köntös, hanem valami egészen reá s hozzá tartozó setétség lett volna.

— Bizony, a mi grófnénk mindenben csak annyit tett, mennyit jónak látott, s a mint magának kitűzte életének célját, a szerint és arra tartott, arra irányozta minden lépését, s ha körülötte egész világ elhullott és elpusztult volna is, nem nézett ő sem jobbra, sem balra. Férje halála után egyetlen kötelességének tekinté, fiának javát szem előtt tartani, őt nevelni, s vagyonát nemcsak megtakarítani, de ha lehet, még szaporítani is. S ezen

egy célnak szentelve napjait; még takarékosabb, sőt egy keveset talán nagyon is szűk kezű gazdasszony lett.

— Mi tagadás benne, folytatá a jó öreg asszony kissé vontatva, a szegénység bizony nem igen jó ajánló levél a világon, s épen nem csoda, ha azt bevallani egyszer-másszor átálja is az ember. No de én igazán szívem szerint mondhatom, hogy mindig megbotránkoztam, valahányszor grófnénkat a miatt megítélte valaki, hogy ő, ki oly példásan gazdasszonykodott, csak megvetette a szűkölködőket, mert hiszen akárhányszor megtörtént már, hogy maga volt oka a ki inségre jutott, s aztán ki oly magas állásban születik, s a mellett annyira fölüll áll minden emberi gyöngeségeken, hogy is lehetne attól kívánni, hogy a szűkölködők sorsát elképzelhesse! No de még ha hiba lett volna is, hogy asszonyunk nem könyörült a szűkölködőkön, s kárhoztatta, ha valaki sorsán alul házasodott, elég súlyosan meg volt érte büntetve, mikor épen tulajdon fia vett szegény, bár elég jó házból való kisasszonyt feleségül, s utoljára még áldozata is lett szerencsétlen házasságának.

— Hogyan, hát anyja ellenére házasodott a gróf? kérdém elcsodálkozva.

— Ha a dolog annyiból állt volna, akkor még csak hagyján! viszonzá, sohaját el nem nyomhatva a kulcsárné. Nem csak hogy anyja ellenére házasodott, s egy könnyű gondolkozású asszonyt úgy imádott, mintha az reá egészen érdemes lett volna, hanem még vagyonát is egészen hatalmába adta, s eltűrte, hogy mit érdemes ősei szereztek, azt az az örömök után kapkodó, méltatlan teremtés csak pusztítsa s vesztegesse. No de ez azután már nagyon is erős torma lett a grófnénak orra alá, ki megsokalva fia gyengeségét, mikor legkevésbé várták, akkor jelentette ki: hogy vagy vonuljanak azonnal vele együtt a kastélyba vissza, vagy nem akar többé fiáról semmit tudni. A gróf előtt nem lévén titok, hogy különben is mélyen keserített anyjával nem volna tanácsos tovább is tréfálni, azonnal engedelmeskedett. De fájdalom! mind ő, mind anyja elfelejtették, hogy egy hüvelyben két kard meg nem férhet, a szigorú napa, s a multság után repkedő meny, sehogynem illetek egymás mellé, s a fiatal grófné egyszer csak búcsút vett a kapufélfától, s úgy eltűnt innen férje hire s tudta nélkül, mintha soha itt sem lett volna.

— No mondhatom, hogy azokat a napokat sem szeretném még egyszer megélni, a mik ennek a kötelességfelejtett asszonynak eltűnését követték, mondá az öreg asszony, szeméit törölgetve. Ha én lettem volna édes anyja szép fiatal urunknak, bizony a szívem is megszakadt volna, véres tetemét látva.

— Hogyan? kérdém eliszonyodva. A szerencsétlen gróf öngyilkosságra vetemült volna, annyira kétségbe esett?

— Bizony nem volt rá érdemes az a magáról megfelejtkezett feleség, hogy miatta ártatlan kis fiát árvaságra hagyja, viszonzá bánatosan a kulcsárné. Egy reggel szétzúzott koponyával találtuk őt ágyában, folytatta elszorult hangon, s hideg ujjai között még akkor is méltatlan felesége búcsúsorait szoritá.

— Nem csoda, hogy ily látomány még grófnénk számára is megrázkódtató volt, nem csoda, hogy még őt is csaknem lezúzta ezen gyászos eset.

— Most is meghül bennem a vér, ha vissza emlékezem milyen halálsápadtan állt fiának halotti ágya mellett. Összeszorított ajkai elfehéredtek, elhomályosodott szemei bizonytalanul tétováztak, s kezeivel a levegőbe kapkodott, mintha szokott nyugalmát keresné, hogy belé fogózhassék.

— Végre megnyitlak ajkai, tompa, rekedt hangon mondta ki borzasztó átkát, először is a kötelességfelejtett asszonyra, s azután mondott még egy átkot, egy irtóztató átkot minden ivadé-kára, ki valaha szegény leányt mer feleségül venni, s a mint szavai elhangzottak, mintha egy villámsújtott épület dőlt volna rommá, a különben oly feszes, büszke alak, megtörve roskadt a földre.

II.

A kulcsárné, mintha nem volna ereje, pár percig legalább, a szomorú emlékek lenyomó hatása alól szabadulni, kezeit térdeire kulcsolá s hosszasan nézett a lobogó lángok közé. Én nemcsak méltányolva, de osztva is megindulását, szintén hallgattam, s elgondolkozva a hallottak fölött, csaknem bánni kezdém már kíváncsiságomat.

Több pillanat mult el így, végre az öreg asszony összeszedvén magát, ekként folytatá:

Fiának halála után, még szigorúbb életet élt a példás nagyanya, oly takarékosan intézte háztartását, mint akármelyik szegény asszony, s ha nem átallotta volna, talán még magától is sajnálandá a harapásnyi kenyeret is. Éjjel-nappal talpon volt, szép és rozsz időben egyformán jött-ment, s gazdasszonyi kulcsainak csörgését az udvar minden irányában hallhattuk. De nem is hiába fáradozott ám, csak az a kár, hogy a mit egyik kezével adott, azt a másikkal elvette, mert megszaporitotta ugyan unokája vagyonát, de fiatal élete örömeit a szegénykének, annál inkább megrabolta.

— Szegény kis fiú! oly búsan, oly mélán sétált ott lenn ama vén fák árnyékában, kedves testvérek s jászótársak nélkül, hogy mindenkinek a ki csak reá nézett, megesett sorsán a szíve.

Nagyon szép és vonzó, de igen halavány arcácskája volt, hogy még inkább feltűnjék, hozzá egészen fekete selyem lágy

haja. Ha fölnézett setét szemeivel az égre, mindenkinek az jutott eszébe, hogy bizonyosan vagy oda vágyik, vagy talán onnan vár le játszótársakat, minthogy itt lenn a szigorú nagyanya mellett, úgy is csak hiába keresne.

— Már az igaz, hogy nem volt irigylésre méltó sorsa szegénykének, folytatá szünet mulva, s pedig azért mégis csak a legjobbat akarta számára az öreg grófné, mit váltig beszéltem én akkor is fűnek fának, de bizony nem igen adtak hitelt szavaimnak, azt hitték, csak szépítgetni szeretném asszonyom tetteit, s Isten bocsásson meg szegény fejüknek, biz ők valamennyien igen megnyugodtak rajta, mikor a grófnét élete hetvennyolcadik esztendejében, magához szólítá a kegyes ég.

No de halála után annál inkább elismerte érdemeit mindenki, nem győzék kürtölni, mi szépen maradt utána unokájára, s lesz most már nemcsak Tihamér grófnak, de tizedik ivadéknak is mit a tejbe aprítani.

Mit ér a nagy gazdaság gondoltam én, a sok mende-mondát hallva, ha egyszer az a kérlelhetlen nehéz átok is hozzá van kötve.

A grófné meghalt, s régen porlik már oda lenn, öngyilkos fiának hamvai mellett, de még sírjában sem hagyja őt nyugodni aggodalma, még ott is félti unokája vagyont, s éjfélénkint, midőn már mindenki lepihent, fölkél mély ágyából, s a kastélyban járkel épen mint hajdan, s akár hogy üvölt és sivit is a szél, kulcsainak csörgését s hosszú fekete ruhájának suhogását mégis minden éjjel jól hallom.

Igen hideg van, fázom, mondá szünet mulva, csaknem didegve, s redős kezeit a lángok fölé tartá. Soha sem tudnék elaludni a nélkül, hogy a könyörgést a megholtakért el ne imádkozzam, s a kastélyban hetenként egyszer pontosan leporozgatunk és tisztogatunk szolgálómmal, hogy éjjeli látogatója rendben találjon mindent. Szörnyű kellemetlen, nedves idő ez a mai, tűz mellett is alig tudok fölmelegedni. Nem hallott valami neszt? kérdé azután halk, remegő hangon.

Miféle neszt? A szél zugásán kívül semmit sem hallottam.

Ugy tetszik, mintha a kastélyban csörögne és suhogna valami, viszonzá aggodalmasan tekintve körül. Valóságos vén gyermek lettem, folytatá azután mosolyra erőltetve arcát. Hiszen világos nappal pihennek a más világ lakói, s bizonyosan csak a képzelődés üzte most tréfáját velem.

III.

Tihamér gróf nagyanyja halála után a legérdemesebb gyám-apa oltalmába került, ki őt mindnyájunk áldásától kisérvé messze

le, az alföldre vitte innen, így kezdé története folytatását, hosszú szünet mulva a kulcsárné. Koltay György úr, N. megye volt alispánja s grófunk gyámja, olyan ember volt, hogy ugyancsak ritkította párját! Már ha csak szemeit rá vetette is az ember, szintúgy éledezett belé a lelke. Mint a fehér galamb, olyan volt ősz haja, s vidám arcai mégis csak úgy piroslottak, mint akár-melyik fiatal emberé. Soha nem sajnálta a szegénytől a jó szót, a mi néha többet ér az adománynál. De Koltay Györgynek adakozás dolgában sem oly könnyű volt ám nyomába lépni, mint cselédeitől számtalanszor hallottam. Boldog-boldogtalan hozzá járt panaszra, a gazdag és szegény egyenlően feltalálta benne támaszát. Hiszen egész vármegye fiatalságának ő volt keresztapja, minden jóra való menyasszonyt őt kérte násznagyának, s valamennyi jó hitű anya komájának kívánta. Még az urak is csak úgy versenyeztek egymás közt barátsága felett, hát még a szegénység! Ezek valóságosan csaknem a tenyerökön hordozták volna.

Hisz nem is lehetett szavunk ellene, hogy fiatal urunk ily kezekbe került, de tudja Isten. én mégis csak mindig aggódtam, egyre nyugtalanított a szünni nem akaró éjjeli csoszogás és csörögés, a mi főkép, miután Tihamér gróf huszonnegyedik esztendejébe fordult, mindig erősebben s hosszabb-hosszabb ideig hallatszott, és utoljára soha nem is hagyott alább, az első kakas szóig.

Hiába, az ember tervez, Isten végez!

Koltay úr igen jeles, igen derék ember volt, hogy ne sajnálta volna meg azt a kis aranyhajú árva leányt, ki sem apját, sem anyját nem ismerte, s kit könyörtelen rokonai sorsának engedtek, bár elhagyottsága fölött még a pogánynak is megeshetett volna a szíve.

Még mielőtt Tihamér gróf hozzá került, fogadta Koltay úr leányának a kis Zirczy Klárát. Már akkor saját leányait úgy is férjhez adta, fiainak is meg volt már házi tűzhelyük, s így a megürült hajlékban elég helye maradt a szegény kis árvának.

IV.

Mintha története folytatására lélekzetet kívánt volna gyűjteni, a hamvadó tüzet néhány hasáb fával föléleszté a gondos öreg asszony, s miután a barátságos lángokat újra lobogni látta, néhány köhintés után kissé köszörülni kezdé torkát, s ekként folytatá:

Ha az ember kiszámíthatná, melyik téttenek mi lesz következménye, hisz akkor se baj a világon! akkor Koltay György nem túrte volna, hogy Zirczy Klára valaha Tihamér gróf szemei elé

kerüljön, mert hisz csak az volt mind a kettőnek megölő betűje, hogy egymást megszerették.

Még csak tizenhat esztendő volt a mesebeli szép leány, mikor Tihamér gróf országot világot bejárva, vissza került mint huszonégy esztendő fiatal ember, t. Koltay úr pusztájára.

Már csak én is láttam életemben szép leányokat, de olyan gyönyörűséges angyal, mint Zirczy Klára volt, sem azelőtt, sem azóta nem került szemem elé. Könnyű, karcsú alak volt, hisz derekát két kezemmel is átfoghattam volna, kedves szemei, mint a nyílt mennyország, tiszta kékek, s fehérségével még a hófuvatag is szívesen vetélkedhetett volna. Piros ajka, mint a nyíló róza, mindig csak mosolygott, s ha szólt, olyan édes volt beszéde, hogy akár mindig csak azt hallgattuk volna. S milyen picinkék, milyen keskenyek voltak kis lábai! valóságosan kényes lehetett volna rájuk egy tíz esztendő leány. De nemcsak szépsége és kellemei, hanem jó lelke is egészen érdemes volt fiatal urunk forró szerelmére.

Ha az ember Tihamér grófra nézett, maga sem tudta miért, úgy megesett a szíve, hogy sírhatott volna belé, s pedig olyan szép volt, olyan vonzó egész megjelenése, sötét szemeiben annyi bűbáj ragyogott, s gazdag selyemlágú hajánál nem lehetne sem feketébb sem fényesebb a hollónak tolla sem. S mégis, mert fiatal képe nagyon halavány volt, s még mosolygása közé is vegyült valami olyan bánatos, a mi vonzott, de el is szomorított, tudja Isten, csak akkor nyugodott meg a szív, ha mellette mosolygó őrangyalát, Zirczy Klárát láthatta. Ugy összeillettek, mintha maga a jó Isten teremtette volna őket egymás számára, valóságosan vétek lett volna elválasztani, kiket az ég szánt egymásnak. De t. Koltay úr nem így vette föl a dolgot, mint akkor beszéltek, akármilyen jó, s nagylelkű ember volt is, ugyancsak felhaborodott Tihamér gróf választása fölött és sehogy sem akarta tréfára a venni dolgot. Mindenféle kifogásokat tett, húzta-vonta az időt egy álló esztendeig, elébe állította a grófnak magas állását és gazdagságát, aztán meg a leány szegénységét, a mint csak szóval képes vala, tette szembeszökövé, de hiába, Tihamér gróf szerető szíve, szó ide, szó amoda nem hagyott magán kifogni, még nagyanyja átkát is felhozá utoljára az öreg úr, mikor már mindenből kifogyott, de grófnak, bár a mint beszéltek, erre aztán mégis csak elváltottatta színét, s még sápadtabb lett mint különben, de felelni mégsem felelhetett egyebet, minthogy később Klárájával együtt elveszni, mint tőle elszakadni.

Erre aztán már Koltay György sem tehetett egyebet, mint-hogy szívéből megáldá az egymást forrón szeretők frigyét.

Jaj de a kastélyban akkor állt be aztán az igazi hadd el hadd!

Azon osztályban, melyet grófunk fiatal felesége számára olyan ragyogó pompával árasztott el, mintha egy királyné számára készítetté, — recsegett, pattogott és ropogott minden, s a túlsó szárnyban, melyet egykor a nagyanya lakott, a nyugtalan csoszogás és csörgés mellett, borzasztó tompa zuhogásokat is hallottunk, mintha egy kongó koporsó fedelét csapkodnák.

V.

De akármilyen szomorú lett is a dolognak a vége, mit a rosz jelek után úgyis előre láthattunk, kezdé a kulcsárné, miután borzalmából kiemelkedve újra felvév é az elszakadt fonalat, mégis arany marad még emléke is azon szép, de rövid időnek, mit Tihamér gróf fiatal feleségével, a vén kastély falai közt töltött. Nem volt itt akkor egész környéken egy lélek sem, kire boldogságuk ki nem áradt volna, hiszen Tihamér gróf csaknem vetélkedett feleségével jótétemény dolgában, s mi legkülönösebb, mindkettő a másik nevében terjeszté az áldást, s csak azt akarta elérni, hogy a másikat szeressék. Csupa gyönyörűség volt őket együtt látni, úgy függtek egymáson, csak mosolygó képecskéjét fordítá is Tihamér gróf felé, szinte látni lehetett annak vonásain, hogy feleségének minden pillantására ismét új meg új jótéteményt forral a szíve. Olykor ha sétálni láttuk őket együtt, váltig beszélté boldog, boldogtalan, hogy grófunk gyönyörű őrangyala oda illenék akár az oltárra, hiszen úgy is valóságos szűz Mária képe volt, s nagyon illet hozzá, hogy ne csak feleség, de anya is legyen.

S a mint az idő mult és mult, grófnénk csakugyan anyának érezte magát és semmi nem volt méltóbb ahhoz s szent, mély hálához, a mi szívet eltölté, mint az a sok szép, jó és kedves, mit a boldog fiatal anyának minden tette elárult.

De mit használt, hogy kedves nevét valamennyien imádsággal foglaltuk körül, ki tehet róla, hogy egyetlen egy átkon annyi szívnek áldása sem foghatott ki.

VI.

A szegény öreg asszony olyan keserves zokogással adózott a mult emlékeinek, hogy megindulásomban, bármint kívántam volna is a történet végét hallani, szívesen elengedem neki, ha attól nem tartok, hogy talán félreérthetne s bántva érezné magát. De fájdalom csak átmenő volt, s miután bátorítás nélkül kisírta magát s kevés pillanat mulva letörölte könyeit, először is engedelmet kért, hogy nem mérsékelhette fölgerjedését, azután a

tűzet igazgatta egy ideig, s végre összeszedvén magát, így folytatta története végét.

Már hogy volt, hogy nem volt, száz szónak is egy a vége, elég az hozzá épen pénteki nap volt, mikor a szerencsétlenség beütött. Már előtte való este is tartottam tőle, hogy baj lesz, mert olyan csúnyán huhogott egy bagoly a kastély fedelén, mintha erőnek erejével el akarna bennünket rémíteni. S azt is mindig hallottam, sőt elégszer tapasztaltam is, hogy soha sem hoz jót, ha a kutya vonít, s pedig grófunk kedvenc vizslája úgy kapart s vonított egész éjszakán át a grófné ablaka alatt, mintha a fenyegető szerencsétlenségen semmi módon nem tudna megnyugodni. Oh mikor már az oktalan állat is nyugtalankodik, akkor aztán helyén legyen ám az embernek az esze!

Mondom, hogy épen pénteki nap volt, s grófunk t. Koltay úrral, ki akkor már régebben időzött a kastélyban, vadászatra ment.

A grófné meg akarta férjét közelgő születése napjára egy szép szőnyeggel lepni, mit maga himzett, s fölhasználva a gróf távozását, szobájába vonult. Hogy azonban a gombolyítás föl ne tartóztassa őt munkájában, beszolítá egyik komornáját, s rá bízta a dolgot. Bár soha ne fogott volna a szőnyeg-himzéshez, hiszen úgy sem végezhetette be, vagy bár fecsegő komorna ne volna egy sem a világon, mert hisz az volt kedves grófnénk szerencsétlenségének az oka.

Hogy asszonyát mulattassa, előhordott az eszeveszett Tolnát, Baranyát, össze-vissza fecsegett mindent, mintha bizony nem lett volna okosabb, ha befogja a száját.

Soha sem tudtam annak igazán végére járni, hogy jött szóba közöttök Tihamér gróf gyermekkorra, s mire hozhatta fel a leány, hogy a szoba, melyben örömtelen napjait töltötte, azon módon áll ma is, mint akkor volt nagyanyja lakosztályában.

Bizonyosan maga a sátán incselkedett vele, a gonosz lélek sugallotta szívének, hogy ártatlan asszonyát törbe ejtse.

A grófné még csak távolról sem képzelte, hogy neki, ki még ellenségének sem vétett volna, olyan szörnyű átok lebegjen feje fölött.

S most a sátán sugallatára, ráveszi őt komornája, hogy menne be férje gyermekkori szobáját megnézni, a nagyanya elzárt lakosztályába.

Hogy ott mi történhetett vele, Istenen kívül senki sem tudhatja. Mikor én a komorna segélykiáltozásaira berohantam, akkor már ájulva feküdt azon a helyen, az öreg asszony fenyegető tekintetű arcképe előtt, melyen az, egykor fia véres teteme fölött a szörnyű átkot kimondá.

Hogy a leányt szigorúan kérdőre vontam, akárki fölteheti

felőlem. De hiába vallattam, hiába kérdezgettem őt, szavain sehoggy sem lehetett eligazodni, össze-vissza hadart mindent, sirt, zokogott s esküjével erősítette, hogy ő semmi rosztat nem akart, s nem is beszélt semmi egyebet a grófnénak, mint azt, miért mondott maradékaira oly borzasztó átkot az öreg asszony. Erre aztán, a mint beszélé, a grófné az arcképet keresé föl, s addig nézte, addig bámulá a setét vonásokat a leány kérelmei ellenére, míg egyszerre csak halálsápadtan a földre rogyott.

Ennyi volt mindössze is, mit a leánytól megtudhattam. A grófné a szörnyű felindulás után elszülte gyermekét, és soha felvilágosítást a történetek felől nem adhatott.

Oh ki beszélhetné el, hisz még az írástudók sem írhatnák le jól azt a nagy fájdalmat, melylyel grófunk felesége betegágya mellett állt.

A grófné szunnyadni látszott, mikor férje megérkezett, s úgy feküdt ágyában leomló szőke hajával félig betakarva, mint egy aranyos köpönyeggel leplezett alvó szűz Mária.

Tihamér gróf még lélekzetét is visszatartotta, oh ha szerelme életet adhatott volna, forró szerelme, mely setét szemeiből a betegre sugárzott!

Ejfélig csendesesen feküdt, pihenni látszott a grófné, de alig ütötte el az óra a tizenkettőt, s tompa kongása mint a lélekharang, úgy hallatszott a beteg szobájába, mikor az ágy körül világosan hallottam az ismert csoszogó kisérteti lépéseket, s tisztán hallám a kulcsok csörgését is.

A nagyanya! sikoltá a grófné álmából fölriadva, s férje kezét görcsösen megragadá, míg zavaros szemei iszonynyal meredtek valami láthatatlan tárgyon, s egy perc alatt szörnyet halva rogyott vissza párnáira.

Tihamér gróf csak a temetést várta be, s azután Koltay György oldalán örökre elhagyta e helyet. Oh ha a grófné láthatta volna őt távazásakor, vajon rá ismert volna-e a pár nap alatt összeesett, megöszült öregben forrón szeretett, s oly szép, oly deli Tihamérjára?

Hogy grófunk nem abban a sötét s mindenkitől került sírboltban, hanem a jó Isten szabad ege alatt temetteté el a felejtetlen hamvakat, mindenki áldotta érte. Mert hisz ez angyal soha nem nyughatott volna a nagyanya porai mellett.

Igy legalább úgy tekinthetjük sírját, mintha mindnyájunk fájdalmának közoltára volna, s nem is felejtettük soha kedves emlékének forró könyekkel és virágokkal áldozni.

* * *

Illetődve hallgattam végig az öreg asszonyt, s bár én nem mondtam, hogy szeretnék még egyszer a grófné koszorózott sír-

halmához menni, sem ő nem hívott oda, mégis, mintha mindketten egyet gondoltunk volna, egyszerre csak ott találtuk magunkat.

A korábban borult ég sötét fellegei itt-amott szakadozni s szállingálni kezdének, s közöttük áttört a napsugár, hogy a karsú fehér oszlopon a kedves név betűit megaranyozza. A csendes halom mellett egy gonddal ápolt fa terjeszté árnyékát, s lombjai közt e pillanatban oly megható szépen énekelt egy kis madár, mintha a lenn szunnyadónak hattyúdalát zengené.

A kulcsárné leborult és tisztos kezeit összekulcsolva, bizonyosan szíve mélyéből imádkozott. Megindulva hajoltam meg én is, s áldást mondva a korán elköltözött kedves teremtmény hamvaira, emlékül egy szál virágot szakíték sírjáról.

Oh mégis inkább nézem én e meredek bérceket, gondolám elborult kedélylyel, midőn a jó öreg asszonytól szíves búcsút véve folytattam utamat, s kocsim tovább vonult a nagy hegyek között, melyek mindazt, mit Isten keze rájuk hintett, szabadon fölmutatják, s nem rejtenek oly gyász- emlékeket, mint ama kastély falai.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

PÁZMÁNY PÉTER.

V.

Pázmány, ki nagy írói tehetségekkel volt felruházva, úgy hogy önkéntelenül is szépen és érdekesen írt, kétségkívül feltette magában, hogy irodalmi tekintetben is becses műveket ír. Ő, ki törekszik, hogy írott művei ne csak hasznos hittudományi művek, hanem — a mennyire a komoly tárgyak engedik — egyszersmind kellemes olvasmányok is legyenek: öntudatosan járul hozzá irodalmunk gazdagításához.

Művei, melyekben a stílus minden fajtát fellelhetjük, mutatják, hogy ha egészen a szépirodalomnak szentelte volna magát, akkor is kiváló helyet foglalna el az irodalomban.

Minden tudomány és minden szép iránt fogékony, azonban ismereteit, természetesen, csak eszköznek tekintette kitűzött célja elérésére, vagy legalább megközelítésére: célja pedig az, hogy hazájában visszaállítsa a katolikus vallás régi hatalmát és fényét. Munkás természete, mely semmi fáradságtól sem riadt vissza, párosulva erős meggyőződéssel, bámulatraméltó erőt fejt ki ama cél szolgálatában: „Míg Isten egy foltját tartja — úgy mond — az én fogyatéka életemnek, semmi munkát és fáradságot nem kimélek az igazság oltalmától.“¹⁾

¹⁾ A setét hajnalcsillag stb. című könyve 12 lapján.

FIGYELŐ.

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLÖNY.

SZERKESZTI

ABAFI LAJOS.

XXIII. KÖTET.

BUDAPEST
AIGNER LAJOS

1887.

TARTALOM.

	Lap.
<i>Abafi Lajos</i> : Kazinczy Ferenc levelei Ráday Gedeonhoz	363
— — Révész Imre levele Ipolyi Arnoldhoz	365
<i>Csaplár Benedek</i> : Révai felhagy a rajzitanítással	35, 143
— — Bizalmas nyilatkozatok a 90 év előtti komor időszakból	198
— — Révai viszályos ügye s ennek következményei.	284
— — Révai viszonyainak derengése	346
<i>Dengi János</i> : Kisfaludy Sándor első verse 1785-ből	193
<i>Egervári P. Ödön</i> : Rozgonyi József levele Döbrentei Gáborhoz	382
<i>Farkas Márton</i> : Kovács József és Szemere Pál	250
<i>Ferenczy József</i> : Gróf Dessewffy Aurél életrajzához	81
<i>Hegyesi Márton</i> : Zsutai Jánosról	301
— <i>h — r</i> : Pázmány Péter	61
<i>Illésy János</i> : Epos-e a Kónyi Zrínyiásza?	74
— — Adalékok Csokonai munkásságához	265
— — A költő Koháry szüleiről	319
<i>Jakab Elek</i> : Lugossy József élete és tudományos iránya	161
<i>Kulcsár Endre</i> : Kulcsár György postillái	186
<i>Kulhy Dezső</i> : Arany nyelvének plasticitása	208
<i>Máté Sándor</i> : Pauler Tivadar élete és művei	1, 94
<i>Náményi T. Lajos</i> : Dr. Márki Sádor	255
<i>Paszlavszyk Sándor</i> : Gróf Sztáray Mihály mennybemenetele	312
<i>Récei Viktor</i> : Inchoffer Menyhért	261
— — Lakits Zsigmond György	263
— — Szelestey László	264
<i>Szalay Gyula</i> : A „Porából megéledett Phönix“ Gyöngyösi kéziratában ..	232
<i>Id. Szinnyei József, id.</i> : Irodalomtörténeti repertorium....	78, 238, 320, 392
<i>Takáts Sándor</i> : Péczeli vegyes muukái	16
<i>Vachott Sándorné</i> : Rajzok a multból:	
XXVII. Derűre ború	32
XXVIII. Elmult karácsonyok	118
XXIX. Rózsalombok-cipruslombok	179
XXX. Petőfi Sándor és Etelke	181
XXXI. Jaj, mamám!	241
XXXII. Etelke a ravatalon	243

	Lap
XXXIII. Költő lenni vagy nem lenni.....	247
XXXIV. Idylli élet Tápió-Sápon	321
XXXV. Váratlan vendég.....	323
XXXVI. Petőfi falun.....	329
XXXVII. Petőfi új szerelme	332
XXXVIII. Rózsalombok-cipuslombok.....	336
<i>Vajda Viktor</i> : Az ötvenes évek irodalmi viszonyairól	391
<i>Váczy János</i> : Kulcsár István.....	270
<i>Váli Béla</i> : Kúthy Lajos élete és munkái.....	383
<i>Vozári Gyula</i> : Vörösmarty költői nyelvezete.....	51
<i>Versényi György</i> : Malom Luiz	339
<i>Zov nyi Jenő</i> : Kulcsár Györgyről	387

RAJZOK A MULTBÓL.

XXVII. Derűre ború.

Ifjú tavasz jó szelleme	Mint a csillag reggel felé
Vidítsd fel őt, enyhítsd meg őt!	Halovány ő és fénytelen,
A sír fuvalma jéghideg:	Tán biztosabb fáján mint ő
A sír fuvalmán végy erőt!	A sárga lomb zord éjjelen.

Ifjú tavasz, kies tavasz
 A szenvedő hívet te véd!
 Piros rózsák a te véred:
 Véreddel váltsd meg életét!

Vachott Sándor.

Még egy év sem mult el összekelésünk óta, s én, szép pesti lakásomon, eszméletlen betegen feküdtem... Idegláz kötött ágyamhoz s tette kétségessé: az élet vagy halál győzelmeskedik-e felettem. . . .

Mindent megadott az ég, mi egy szeretni és boldogítani született fiatal asszonyt szerencsésé tehet, a leggyöngédebb férj mellett; szülőimnek is csaknem szemefénye valék, testvéreim kedvesek, ragaszkodók voltak, és, mi házaseletem mennyországát angyallal ígérte szaporítani: anya valék. . . .

Állapotom üdvét, fenségét érzeni, annyira hivatva voltam tizenhat éves szívemmel, hogy szinte felebb valónak tartám magamat, mintha a mindenható különös kitüntetése lenne, hogy anya, hogy férjem gyermekének anyja lehetek. . . .

Midőn készítém a kis ruhácskákat, — hiszen önnön kezeimmel óhajté minden apróságot varrni, kötni, hímezni és horgolni, a kedves parányi lényecske számára — sírtam olykor, forró könnyeket hullattam, miközben csókjaimmal halmozám Sándorom kis gyermekének ruhácskáit, s szívem remegett mély boldogsága érzetében, mintha attól tartana, hogy az ily túlságos szerencse, ily nagy üdvösség, tartós talán nem is lehet a világon. . . .

Igy mult el a tél.

Férjem gyöngédsége, minden csekélységre kiterjedő figyelmei és gondoskodásai körülöttem, határt nem ismertek, s napról-napra szorosabbá vált közöttünk a lelki frigy — a szeretet és annak érzete: hogy egymás nélkül többé el sem lehetnénk. . . .

Alig tavaszodott ki, midőn férjemnek anyai nagybátyja, Hercsúth Lajos hirtelen meghalt Gyöngyösön, hova Sándoromnak az örökösödési ügyek rendezése miatt, multhatatlanul el kelle utaznia. . . .

Hogy vele mentem én is, hogy a netáni nyugtalanság miatta s a távollét bizonytalan ideig, ártalmamra legyen, senki nem

csodálta, ki ismerte egymás iránti ragaszkodásunkat, — de fájdalom, az utazás állapotomra nézve nem tett jót, hiszen akkor nem hasította a léget Gyöngyös felé a fütyülő vaspálya, — roszt és rögös országút göröngyei vezettek oda, melyek a legkényelmesebb útihintóban is agyon rázták az embert . . .

Orvosunk pihenést rendelt nekem az út fáradalmi után, s így néhány napig az ágyban maradtam.

Borongós tavaszi nap volt az, melyről emlékezni akarok, — szerda nap, mint soha felejteni nem fogom.

Atyám jókor reggel bejött szobámba, szokatlan érzékenyen ölelt meg s azt mondá, Budára kell mennie, hoi sok és fontos dolga van.

Nem tudom, mit éreztem szavaira, mi fájt, mi izgatott, csak azt tudom, hogy oly hevesen, oly forró szeretettel öleltem őt vissza távozása előtt, mintha titkos sejtelem sugallotta volna, hogy életemben utolszor hajtom e pillanatban fejemet atyám keblére, hogy életemben utolszor látják őt szemeim, midőn könyeimen át utána tekinték . . .

Soha, soha többé nem tért többé vissza, én legalább soha többé nem láttam őt, — soha, soha többé . . .

A nap folytán sokan jöttek-mentek rokonaim, — halkan suttogtak egymás között; — anyám és Etelka nővérem nyugtalanul várták atyám hazajövetelét, . . . de hasztalanul, ő csak nem jött . . . Pál bátyám majd benyitott, majd távozik, — de nyugtalanság tünt föl rajta is . . .

Férjem kigyúlt arcokkal, látható izgalommal osztá meg figyelmét anyámék és közötttem; velem szemben elfogulatlan nyájasságot erőltetett, hogy megóvjon a nyugtalanságtól, míg anyámat csöndesíté és bízatta, mintha meg volna győződve, hogy atyámmal baj nem történhetett. Én nem kérdeztem semmit, de jól éreztem és láttam mi történik körülöttem; férjem hevült arca, anyám és Etelka kisírt szemei, s Pali nyugtalansága oly egészben egyesültek lelki szemeim előtt, szorongást, zűrzavaros gondolatokat s oly fájdalmas feszültséget ébresztének, hogy alig adhattam volna számot magamnak, ha kérdezik vala, miért nea szabadulhatok lelki gyötrelmeimtől . . .

Végre este felé azon hírral lépett be egyik rokonunk, hogy déltájban a régi hajóhídon szerencsétlenség történt, egyik része leszakadt, s többen estek áldozatul az átmenők közül, míg némelek csak megsebesítettek . . .

Felsikolték, — férjem azonnal ágyamhoz sietett . . .

Oh nem, nem a hídon vezett el, mert szegény, szegény atyátok föbe lőtte magát — hangzék anyám ajkairól a kétségbeesés fájdalmával . . .

Erre eszméletemet veszítém . . . Három napi kínos vajúdás

után a kedves, várva-várt első kis gyermek megszületett, de idő előtt, s csak azért, hogy meghaljon a nélkül, hogy anyja szemének egyetlen tekintetével találkozzék. . .

Ennyi rázkódást szeretethez, boldogsághoz szokott nagyon is fogékony szívem meg nem bírta volna, ha Isten végtelen irgalmában oly nagy betegséggel, veszélyes ideglázzal meg nem látogat, mely öntudatomtól több hétre megfosztott, . . . s hónapokon forgott életem veszélyben.

Férjem, anyám, Etelke és hú Julim váltva virrasztának a hosszú és nehéz éjszakákon ágyam mellett, életemért reszketve, — s én felváltva, majd atyám véres tetemét láttam lázas képzelődéseim között, majd kis gyermekemet kerestem sok, sok ezer és százezer újonnszülött kisdéd között, — erős hittel remélve, hogy a magamét, milliók között is felismerem. . . S ez így tartott, így kínoza folytonosan; — olykor kétfelé választott hosszan lefüggő hajamat szorítám keblemhez, — úgy tetszett mintha valaki szívem felett megakarná égetni fonataimat, — máskor jeggyűrűmért remegtem, mely megsoványodott ujjamról folytonosan le akart esni, s ennek nem volt szabad megtörténnie, hiszen Sándorom húzta az ujjamra, s én azt ígérém, hogy az onnan soha, soha nem jöhet le. . .

E közben a tavasz mind előbbre haladt; az idő szelid és szelidebb lön mind addig, míg a rózsanyílás ideje is elérkezék. . .

A betegség hónapok lefolyása alatt kissé engedni kezdett, s végre elhagyhatám ágyamat, hogy naponkint pár órát az ablak mellett töltsék, mely rózsákkal telt kertre nyílt, s beszívjam az édes, az éltető illatárt, — mely tavaszt lehelte felém. . .

Ez időben írta férjem a fenti, gyöngéd szerelem sugallta költeményt; fohászt küldte a tavaszhoz, s rózsái csakugyan megválták az életet, melyért a költő oly fájó és meleg szívvel könyörgött. . .

Anyám nemcsak szerető férjét, de vagyonát is elveszté betegségem ideje alatt, mit én természetesen csak teljes gyógyulásom után tudtam meg, valamint atyám halálának bizonyosságát is. . .

Sokat megbír az ember, de azért némely átélt keserveinkre emlékezni, számos év múlva sem bírunk fájdalom nélkül. . . A feltépett sebek, ha vérzeni kezdenek, — pihennünk kell kissé, míg behegednek ismét.

Pihenni akartam én is, midőn történetemben idáig jövök. . . Künn havazott; a szél zúgva rázta meg ablakaimat, melyen át önkéntelenül bámultam a nagy pelyhek összetorlódását s vad táncát a viharral.

Benn vígan pattogott a tűz, a lángok játszottak s kedves meleggel áraszták el szobámat. . .

Nem, nem folytatom rajzaimat — gondolám égő homlokokat kezeim közé szorítva — egy ideig legalább nem bírom folytatni. — Hiszen beteg is vagyok, lázam régen kínoz, — jobb valami enyhe, kedves dologgal foglalkozni. . . Tudom már mi űzi el emlékeimet, melyek e pillanatban égetően kínozzák mind a lelkemet, mind a fejemet, — ha karácsonyi kis meglepetések kigondolására szentelem e napot, ha ma eltökélem, kinek mit vegyek, mi okozna örömet a közelgő kedves ünnepekre. Ez olyan foglalkozás lesz, mely egészen és kizárólag a jelenre tartozik, s számúzi szívemből mára legalább, a mult emlékeit. . .

E gondolattól megkapatva, elmerültem majd a lángok nézésébe, majd a hópelyhek táncát alakítgatta képzelődésem tarkabarka furcsaságokká, mialatt fejemet, lázas fejemet egyre azon törtem, miként tehessem széppé, meglepővé kedvesimre nézve az ünnepeket. . .

Lássuk, mi sült ki belőle, mire ment lázas fejem, midőn a multaktól erőszakosan el akart fordulni, — ime közlöm, idezárom az iratokat, melyeket e nap hozott létre. . . Oh, ha megrohanak az emlékek, nehéz azoktól menekülni, fájjon vagy vérezzék bár a szív, át kell szenvednie azon benyomásokat ismét és ismételve, melyek égető sebet tépve is kedvesek maradnak, mert felejthetetlen multba tévedeznek, soha nem-felejthető alakok között. . .

VACHOTT SÁNDORNÉ.

RÉVAI FELHAGY A RAJZTANÍTÁSSAL.

I.

Nem jelzi a föntebb idézett bús ömlengés¹⁾ annak az elke-serítő dorgálásnak datumát, melylyel a tanügyi főbb hatóság közegei Révainak már amúgy sem igen vérmes reményét majdnem teljesen lehütötték. Pedig igen jelentős adat lenne az itt az akkori coniuncturák tekintetéből. Azonban a körülmények egybevetése s ama panaszos iratának némely szavai²⁾ arra mutatnak, hogy annak az elkomorult időszaknak szerfölött izgalmas napjaiban történhetett ezen utóbbi katastrophája, mely így az akkori nevezetes eseményekkel nem jelentéktelen viszonylatát sejteti. Ennél-fogva még jóval figyelmesebb szemügyre-vételt is igényel az, mint amúgy csupán egyéni sérelemként tekintve.

¹⁾ L. Figyelő XXII. 380—6. l.

²⁾ U. o. 382. l. Különösen a „tonitrua, fulmina, desperatio“ kifejezések gyaníttatják ezt.

Tartotta 1878. jul. 14. a főváros I. vál. kerületében. Ebben egyúttal a beszámolóját is az 1875—78. időszakról előadta. (Pesti Napló 1878. 171. sz.)

76. Beszámoló beszéd az 1878—81. orsz. időszakról. Mondotta 1881. jun. 12. a főváros I. vál. kerületében. Ebben egyúttal a jövő 1881—84. időszakra programját is előadta. (Pesti Napló 1881. 161. sz.)

77. Beszámoló beszéd az 1881—84. orsz. időszakról. Tartotta 1884. május 25. a főváros I. vál. kerületében. Ebben egyúttal a programját is előadja az 1884—87. országgyűlésre. — (Pesti Napló 1884. 145. sz. mellékl.)

Ha Pauler Tivadar eddigi, hiányos életrajza kiegészítésével, művei, dolgozatai elősorolásával s azok megközelítő ismertetésével az irodalomnak némi szolgálatot tenni sikerült, ez annak a hálaérzetnek tudható be, melylyel egyetemünk egykori díszs tanárain legjobbjai egyike iránt mindenkor viseltettem s melynek ezúttal kifejezést adni törekedtem.

Dr. MÁTÉ SÁNDOR.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXVIII. Elmult karácsonyok.

ELSŐ KÉP.

Egész nap folytán azon törtem a fejemet, mint már említém is, betegem fekvé ágyamban, mikép kerülhetném multam emlékeit, s a helyett azt óhajtam kitalálni, miféle kedves meglepetés szerezném méltó karácsonyesti örömet gyermekeim — a kicsinyek — s mindazok számára, kik hozzám tartoznak. — Hiszen ők — már gyermekeim tudniillik — mióta kinőttek a karácsonyfa alól, mert ismerik kegyeletemet e családi ünnep s szent fája iránt, engem magamat szoktak meglepni évenként egy szép karácsonyfával, hogy örvendjek s emlékezzem velök együtt azon karácsonyestékre, melyeken Jézus ajándékait ők oly dobogó szívvel s nyugtalanul várták. A karácsonyfa, tudom, az idéa is meg lesz, de mivel járuljak én a kis családi oltárhoz? — miféle apróságok lennének az ünnephez méltó kis ajándékok?

Hasztalan törtem a fejemet, a homlokom égett, lázam növekedék, s határozni még sem valék képes; gondolataim tömkelegében eligazodni nem bírtam. mert mind csak a multak képei kínoztak. . . . Mi más alkalommal e részben oly könnyen ment,

ezúttal valóságosan úgy kínozott, mintha az ég tudja miféle válságos dologra nézve kellett volna döntőleg határoznom, s gyermekeim sorsát, jövődjét föltételezné az, mit választani fogok, ha kínos emlékeimtől elszakítani bírom magamat.

Igy mult el a nap, — lázam növekedett, de nem segíté elő megállapodásomat. Hiába, ideges vagyok és beteg is voltam, s hasztalanul vigasztalám magamat azzal, hogy hetek választanak még el a kedves estétől, s mi a mai nap folytán nem sikerült, megjöhet a jó gondolat minden irányban, holnap vagy holnapután, — megnyugodni még sem valék képes, — mivel csak a multakal tépelődtem.

Alig vártam az estét; reménylém, hogy akkor majd az álom elázi gondolataimat, melyek forrongtak lázas fejemben, s bár merre tekinték, mindenütt a karácsonyfát tüntették fel előttem, mint zöldellő kérdőjelt, melyre válaszolni képtelen valék, — mert gondolataim másfelé szárnyaltak. . . .

Végre leszállt az óhajtvá várt est, utána az éj s szobámban mély csend állott be, minő a pihenés óráiban szokott lenni, midőn körülünk mindenki szendereg. — De szemeimet azért csak kerülte az álom; — a fejem mind jobban égett, s folyton éber gondolataim, mint a tarka szárnyú lepkék úzték, kergették egymást a félhomályban, melyet szobámban az éjjeli lámpa, s lelkemben lázas állapotom idézett elő.

Minden nesz kétszerte hangosabbnak tetszék mint nappal, s a fali óra rendszeres ketyegése, mely figyelmemet elfoglalva, eleinte szórakoztatott, elkezdett lassankint értelmes nyelven beszélgetni, társalogni nyugtalan gondolataimmal, meglepetések, örömek s karácsonyesti történetek felől, — de nem el mulasztá e mellett csengő hangjával a multakat bolygatni, sem az idő haladását füleimbe kongatni: — elverte egyik órát a másik után, mintha azzal is csak idegességemet akarta volna fokozni.

Egyszerre csak a beszélő óra példájára elkezdenék életet nyerni körülöttem a többi tárgyak is; megelevenült s átalakult egyik a másik után.

Régi kedves íróasztalom — férjemnek e szent hagyománya — a két ablak között minden ízében remegni és mozogni látszék s elveszíté világos cseresnyefa színét; azután mintha fölegyenesednék, s összeolvadva az arcképekkel, melyek fölötté a falat díszíték, hogy fejhez, még pedig több lánghézagok egygyé olvadt fejéhez jusson, lassankint valódi óriássá magasult fel, s álló helyében csöndesen fejét csóváltatta, mintha nem helyeselné nyugtalanságomat s aggódnék fölöttem.

Egő tekintetemet a megelevenült íróasztalról a tömör termetű száz fiókos szekrényhez fordítám, — hiszen ez ősi bútornak agg kora nem alkalmas többé arra, hogy velem s képzelődésemmel

játékot úzzön, s így az legalább mozdulatlan nyugalalmát megtartja.

De mennyire csalódtam! még rosszabb s élénkebb vala a többinél!

A száz, vagy még több éves nagy szekrény, minden méltóságot levetkezve, izgott-mozgott, sőt vadul tombolni látszék helyén; fiókjainak kerek, sárgaréz kihúzó fogói, mint megannyi emberfej, hangtalan kacajra látszának fakadni, csodálatos szemeit valamennyi reám meresztgeté, s csaknem megszólaltak egytől-egyig, hogy lelki szegénységemet gúnyolják, a miért még a karácsonyi kis ajándékokra nézve sem bírtam eligazodni, miközben sárgaréz nyelveiket felém öltögeték s csattogtatták fogaikat.

Ez borzasztó látvány volt! Rémulten ültem fel ágyamban, — kezeimet égő homlokomra szorítám, — s önkéntelenül keresém ruháimat, hogy azonnal felöltözzem, s fussam a helyet, saját ismert szobámat, hol e rémalak látása csaknem eszméletemtől fosztott meg.

Ágyam lábánál állott a szék, melyre ruháimat esténként, midőn lefekszem, rakni szoktam.

De, mi ez ismét? — Ruháim s a szék helyén egy ismeretlen, díszesen öltözött hölgyet pillanték meg: Ime feje, — kezei, — kis lábai, — arcát fátyol takarja...

A női alak mozdulatlanul állott ágyam lábánál; — termete sugár volt és magas; — lényét báj vette körül; — arcának szépsége átlátszott fátyolán is, valamint mosolygó szemeinek csillogása is átragyogott azon.

Mialatt e leírhatlan vonzó tünemény látásába veszett tekintetem, szobámat sajátos fenyőfa-illat tölté be, — az éjjeli lámpa világa ezerszeres paránynyá oszlék szét, s miut megannyi bűvös kis viaszgyertya fényű csillagocská, ellepte a szép hölgy öltözetét, mely sötétzöld selyemből készült, gazdagon fenyőfa galyakkal átfuttatva; fején is fenyőfa toboz s zöld tövis leveleiből fonott koronát viselt, de csillagok ragyogtak itt-amott a zöld levelek között, mint a gyertyácskák a karácsonyfa ágai között szoktak.

Kicsoda ön? — s mít kíván tőlem? — kérdém a mosolygó tüneménytől.

A karácsonyest szelleme vagyok — viszonzá oly édesen csengő hangon, mely örök időkre füleimben maradt — hoztam számodra, mit egész nap kerestél, sok jó gondolatot, — segélyedre jövök, — s hogy szórakoztassalak, míg lázad enyhül, visszafelé vezetlek, hogy éld még egyszer át multad szebb s válságosabb karácsony esti képeit.

Erre szobámnak mind a két ablaka feltárult s a holdvilág egyenesen ágyam falára veté fényét, melyen az emelő szép Jézus-

kép, — egykor Deák Ferenc ajándoka, — alatta a Mária kép szent gyermekével keblén, melyet, mint boldog fiatal asszony, elég sikerülten magam rajzolék Dürer Albert remek tollkarca után, — s a két kép lábánál, a kis angyalt ábrázoló fali állványon. anyám ismert régi imakönyve, úgy tűnt fel a csodavilágítás mellett e pillanatban mind ez összevéve szemeim előtt, mint méltó családi és karácsonyi oltár, mely alatt tündöklő arany betűkkel jegyezve, tisztán és világosan olvasám Eötvösnek következő sorait:

„Isten, mikor meglátogató földünket, nem villámok közt tűnt fel az embereknek, nem hegytetőn, ragyogó sugaraktól körülvéve; egy anya karjai között mosolygott a pásztorok adományinak, s ez vala legszebb, legszentebb oltár a világon.“

MÁSODIK KÉP.

A karácsonyest szellemének oldalán, mintha láthatlan szárnyak emeltek volna a légbbe, nesztelenül szállánk ég és föld között vissza, a mult élményei felé, — de csak karácsonyestről karácsonyestre, mert a szelid nemtőnek, mint tapasztalám, hatalma és hatásköre csak e téren működhetek, csak eddig terjede.

Sajátságos légi útunk zöldellő fenyvesek között vezetett, tiszta, holdvilágos éjjelen. — De a messze láthatáron, hólepett, virágtalan mezők, s zúzmarás lombsátorok terültek el azért szemünk előtt, — s a távolban emelkedő hegyhátak és havasok, az ég fehér fellegeivel érintkezve, mintegy az ég csókját lehellék a föld homlokára s békét és nagy ünnepet hirdettek, mert hiszen a Megváltó születése éjjelét üdvözli e pillanatokban az összes keresztény emberiség...

Különös utazásunk tartama alatt, az el-el reppenő karácsonyesték, számtalan családi képet mutattak fel, de kezdetben a gazdagon megrakott, csillogó karácsonyfák alatt, csak igen apró gyermek-csoportok tűntek fel előttem, oly futólag, bár ismerősnek tetszék egyik-másik szőke kis fej, határozottan még sem bírtam volna megmondani, hol láhattam legkoraibb emlékeim között e kedves arcokat, bár mennyire vonzódtam is hozzájuk. — Olyan szívesen időztem volna pár pillanatra az elreppenő karácsonyfák alatt, az ujjongó kicsinyek körében, de a karácsonyest szelleme ily képecskéknél meg nem állhatott, mert ha az én multamra vonatkoztak is talán e képek, jelentőségük azért még sem volt, s ily apróságok számbavételére a családok kedves, jótékony szelleme időt nem szakíthatott, — hiszen oly sok teendő várta még őt ez este!...

Tovább szállánk tehát a légbben, de úgy tetszék nekem, mintha csak bizonyos kis körben keringélnénk, s minden új

karácsonyest fordulónál, ugyanazon útat tennénk meg, s ugyanazon gyermek-csoportot látnánk nőni és örvendeni, a megújuló s velünk együtt növekedő karácsonyfák körül.

Egyszerre azonban, miután elhagytunk hét vagy nyolc karácsonyestét egymásután, azt hiszem a kilencediknél, mielőtt elkészülhettem volna reá, leszálltunk, s benyitánk a szellem előtt azonnal feltárult ajtón, egy kis családi körbe, barátságosan világított lakásra, hol a karácsonyfa már készen várta a kicsinyeket, de még elrejtőzve állott szemeik előtt a mellékszobák egyikében, s ünnepélyes mozdulatlansággal várni látszék a jeladást, melyre gyertyácskái fellángolnak s berohan a gyermek-sereg...

De mi először is a családapa szobájába léptünk be, hol kedvesei egy része együtt ült a kandalló körül.

Olyan ismerős volt minden e szobában! — A keskeny, magas álló íróasztal, valamint a másik, melynek széles írotáblája alatt a feledhetlen faragványú fiókok egyszerre feltűnnek, fölötte a falon, Luther Márton arcképe, egyszerű fekete keretű ébenfa ráámában, — az üvegezett ajtajú nagy könyvtár, teli régi bőrkötésű, többnyire jogi könyvekkel, — a párnákkal halmozott, ódivatú pamlag, s előtte a gömbölyű ébenfa-asztal, csodálatos faragványú aranyozott lábaival, az ezüst kupakú tajt-pipák a díszes cifrázatú pipa-asztalkán, minden, minden oly megsokkottnak, oly ismerősnek tetszék, hogy könyvek tolultak szemeimbe.

A vén kandalló tágas, mély öblű kebelében, vidáman lobogott a láng, s a szoba légkörét kedves és enyhe melegséggel tölté be, — mellette, a nagy zsölyeszékek egyikén, egy idő előtt öszült férfiú, a másikon szép, még elég fiatal hölgy ült, neje az előbbinek.

Az anya karosszékéhez támaszkodva, mintegy 13—14 éves fiú állott, magas homlokán s kék szemeiben az értelem kifejezésével, ki, valamint anyja, érdekkal — s nyájas arccal hallgatá a párbeszédet, mely apja s kis húga között folyt.

A szóban lévő mintegy kilencéves leányka alacsony, párnázott kis széken ült. apja térdére könyökölve, s míg hosszú szöke hajfonatait, mintha súlyuk terhes volna, hátraveté, nagy figyelemmel fontolgatta a hozzá intézett kérdéseket.

Azt mondog kicsinyem — szolt az apa nyájasan a leánykához, — hogy nővéreid egy-egy szép új ruhácska mellett, még valami játékot is óhajtanának Jézuska ajándékai között, valamint sok, igen sok torkoskodni valót?

Természetesen — viszonzta élénken s mégis komoly fontossággal a kis leány — Etelke már régen óhajtana magának új hajas babát, szépet és nagyot, — miután régi babája, a szegény Elza megkopaszkodott, s kezetlen is, úgy, hogy többé nem is tud-

juk már öltöztetni sem. — Vilma edényeket, különösen kávékészletet szeretne, a baba-bálokhoz, melyekre készülődünk. — Minike legjobban örvendene valami szép kirakó játéknak, — de kis képeket is szeretne azért, mikkel színházat játszhatnánk.

Hát magadnak mit óhajtanál — kérdé jósággal az apa — hiszen te vagy kis nővéreid között a legnagyobb, s így magadon kellett volna kezdened.

Magamnak igazán semmit — viszonzá őszintén a gyermek. — Elég öröm lesz nekem a többiek öröme, s a szép karácsonyfa, mely tudom nem fog elmaradni. — És mégis — folytatá egyszerűen kigyúlt arcokkal — volna talán nekem is valami kívánságom.

Nos? — kérdé bátorítólag az apa és anya egyszerre.

Megmondhatom? kérdé tétovázva — talán jobb, ha nem teszem, — mert ha azután még sem történhetnék meg, akkor — olyan nagyon szomorú lennék...

Hát tudnál oly valamit kívánni, minek teljesítése lehetetlen? — kérdé mosolyogva az apa. — Azt alig hihetem. De halljuk kívánságodat.

Nem ajándékot óhajtanék én — viszonzá a kis leány — hiszen mindennel túlhalmoz jóságtok, — hanem — holnapután lesz János napja, névnapod estéje atyám, — akkor tudom előre, hogy sok vendégünk jó ismét s tánc és multság lesz nálunk. — Vajon nem lehetne-e akkorra vendégül — Laborfalvi Rózát is meghívni?

Az ábrándozásra hajló kis leánynak a szó szoros értelmében eszményképe volt az akkoriban nagy szépségű s hazaszerte már nevezetes művésznő; — ha olykor elvitte őt anyja a nemzeti színházba, s Laborfalvi Rózát bámulhatá, — heteken át nem beszélt s ábrándozott másról, mint a látott előadás felől, melynek hősnője a nagy művésznő volt; — képzelődése új anyagot az eszményesítéshez, s a hallott számtalan dajka-mese tündér- és király kisasszonyai mind, mind hasonlítottak Laborfalvi Rózához.

Leánykájuk kívánatait teljesíteni azonnal eltökélték a szülők, bár házuknál addig még soha nem volt Laborfalvi Róza, — de mivel karácsonyesti meglepetésekről volt szó, látszólag csak tudomásul vették a többi gyermek kívánatai között ezt is, — igéretet azonban nem tettek előre.

De az anya egyetértő pillantást váltott fiával, ki a karácsonyfa díszítésnél társa volt, s azonnal eltűnt vele együtt a pár nap óta elzárt mellékszobába, s rózsaszínű szalagocskával átkötve, a karácsonyfa ágai közé függeszté a Laborfalvi Róza számára szóló meghívót is.

S midőn János nap estéjén Laborfalvi Róza először lépte

át azon ház küszöbét, melyben azontúl mint szívélyesen fogadott művésznő és vendég, sok jó órát tölte, — akkor ama rajongó kis leány, kibem, mint nem nehéz kitalálni, saját gyermekkori képemet ismerém fel, — kivüle senki mást nem látott, — hiszen elérhetlennek képzelt „Cheristane“ tündér, az üldözött „Genfi árva“, a játszi kedélyű „Rózsa“, a hősi „Zrínyi Ilona“ és sok más elbájoló alak ugyanazon egy személyben lépett be, — ki bámulhatná tehát, ha az alig kilenc éves gyermek önön elkáprázott szemeinek alig akart hitelt adni, s álmodni vélt, midőn ábrándjai képét ily közletről és színről-színre megpillantá. . . .

S midőn a szünóra alatt, az akkor bevett szokáshoz képest, szavalásra szólítaték fel Laborfalvi Róza, s ő Vörösmartynak „Az árvízi hajós“ című költeményét választá, s virágokkal díszített fekete fürteivel, s csipkével lepett vörös selyem ruhájában a terem közepére lépett, s ihlettségtől kipirult arcaival oly igéző szép vala, míg ismert szavának tiszta, érces hangja s elragadó szavalata betölté a teremnek minden zugát, s megrendíté a szíveket, — akkor a rajongó kis leány valóságos áhítattal nézett fel a művésznőre, s mit e pillanatokban csak szíve dobogásával bírt kifejezni, az minden esetre önkéntelen és igaz hódolat vala.

Azóta évtizedek multak el, s mint maga ama kis leány, sok változott, átalakult s kitörölteték az élők sorából a szóban levő karácsonyest és János-napi mulatság óta, de Laborfalvi Róza ma, midőn betölté művészi pályája ötvenedik évfordulóját, s talán ünnepeltebb még mint valaha volt, — hiszen maga a király is kitüntette őt művészete elismeréséül, s homlokát a nemzet koszorúzta meg, — s mi különös, hogy engem bár mennyire meghatott is a nagy művésznő diadal ünnepe, bár mennyire elragadott is az általános hódoló elismerés, melylyel egykori eszményképem körülvétteték, még sem tehetett az reám oly mély és feledhetlen benyomást, mint a régen mult karácsonyi estély, melyen őt először láttam színről-színre, színpadon kívül, midőn először hallám ismert hangjának zenéjét közletről, saját lakásunk világított teremében, hangját, mely mint varázsos eol hárfa maig is visszazeng felém a multból:

Hol népes házsorok jegyzék az útakat,
Most vad moraj között fut gyilkos áradat,
Rémséges jaj kiált ingó falak megül,
Rémesb a hallgatás, midőn a ház bedül.

Hogy Vörösmarty költeménye vagy Laborfalvi Róza szavalata dicsőítette inkább az árvízi hajóst, báró Wesselényi Miklóst, azt valóban nehéz volna meghatározni, annyi azonban bizonyos, hogy a felindulás általános volt, s én csaknem egészen könyekbe olvadtam, midőn Laborfalvi Róza hangja a fájdalom

rendítő kifejezésével, ígyen kérte a segílyt a szegény öreg asszony nevében, a nagy költő szavaival:

Ki ment meg engemet, kért, aggot és szegényt?
Mindenre a mi szent, oh ember, hozz segílyt!
Egy felmaradt kővön így esd egy női hang,
S bajhirdetön visít, mint vészben a harang.

De senki nem könnyörült, mint a költemény mondá eszményképem ajkaival:

S még jő s megyen hajó, de ő már nem kiált,
Tűr s várni látszatik a borzasztó halált.

Ekkor jó Wesselényi, s ön élte veszélyeztetésével, mint ezer mást, megmenti az agg nőt is, s biztos helyen letéve őt, így szól búcsúzólag hozzá:

Ist, jó anyám, vegyed, egy kisded adomány,
Péncz, s egy falat kenyér, többet várj ég után!
Nékem nagy útaim vannak még szertesztét,
Ezreknek élete kiált hajót, segílyt.

Szól s mene a hajós, de a hölgy, kit hozott,
Tündér tekintetű asszonynya változott.
Arcán redők helyett, ifjú kellem virúl,
Szépsége bájoló, leírhatatlanúl.

Sezbb mint a szerelem, barátságnál hívebb:
Mindennéi, a mi kéj, látása kedvesebb.
S az elnémült hajós hall égi hangokat,
Minöket zenemű és ember ajk nem ad.

Ha minden elhagyand, — így szól az égi nő —
Az ember, a világ, barát és szerető;
Ha hozzád mostohák szerencse és ipar,
S hű fáradasidért rágalmak nyelve mar:
Emlékezzél reám, sorsodnak éjjelén,
Önérzeted vagyok, nevem: jó t é t e m é n y.

Leírhatlan áhítattal figyelém e hangokat, s bámulám a multban újólág eszményképem bájos szépségét, — de a karácsonyest szellemének számítva voltak percei, s így tovább kelle mennünk. . . .

HARMADIK KÉP.

Ismét szabad ég alatt valánk. A teljes hold nappali fényben világítá meg s mutatá fel a szép tájképeket, melyek átrepülve az évet, karácsonyestről-karácsonyestre, feltüntek s tovább szálltak tekintetünk előtt. Láttuk az egymást felváltó évek tarka szárnyait, melyekre az események jegyezve voltak, — s a vén, a rohanó idő ősz szakálát, az időét, mely soha vissza nem tekint, — bármi nagy lett volna is a mult, őt nem érdekli többé,

— a jelent is csak azért veszi számba, mert az vezeti a jövő felé.

A karácsonyest bájló s örökifjú szelleme azonban nem bölcselkedék sokat e dolgok felett, — érdekeltségének egyedüli tárgya a karácsonyfa vala, e körül repkedett, e fa körül szállingált, s vitt engem is magával; finom ujjai csak fenyő töviskéket himezgettek, s öröme látszék benne telni, hogy a multban régen kialudt kis gyertyák lángjait még egyszer fellobbanthatá, a régen elporlott fácskák újonnan hímzett tövis levélkéit még egyszer visszavarázsolhatá üde zölden ágaikra, s feldíszítve arany-alma, arany-dióval, a multnak minden csecsebecsését rájok öltözteté. . . .

De egyszerre csak, miután öt karácsonyesti kép elvontul előttünk, benyitánk újolag az ismert szülői házhoz. — Ismét karácsonyfa állott a szoba közepén, körülötte a szökehajú gyermekcsoport; — sokat nőttek, szépültek mióta legutóbb láttuk őket, de örömük nem volt azért kisebb a réginél, midőn az áldásosztó fácska ajándékai felé oly derült arcokkal nyújtogatták fel kis kezeiket.

A leánykák legnagyobbika, ki két évvel sem idősebb az utána következő Etelkénél — saját mult képemet értem — serdülő hajadonná fejlődék mióta öt nem láttuk, s karcsú, magas s elég vonzó külsejű leányka lett — együtt örvend ime mostan is a kicsi örvendőkkal s mint legnagyobb anyáskodó szeretettel osztogatja közöttük szét a karácsonyfa ajándékait. — A gyermekek körbe fogják öt, ráncigálják jobbról-balról, kérdezzetik ezt amazt, de a tizenhárom éves hajadon nyájas tekintettel s türelemmel felel, magyaráz s mutogatja kinek-kinek a nyert ajándék szépségeit.

Igy találja gyermekeit a belépő s köpenybe burkolódzott anya, ki, feledve, hogy meghíva lévén legnagyobb leányával, készülőben van, néhány percig állva marad helyén, — kedves, felejtethetlen szemei le nem írható kifejezéssel pihennek a kis csoporton, melynél tekintete előtt, a világon nem létezhetik vonzóbb s bájolóbb látvány.

De férje emlékezetébe hozza, hogy miután a gyermekek ki vannak elégítve, s a karácsonyest fénypontja, a karácsonyfa lelepleztetett, — itt az ideje, hogy menjen leányával az összeadott kis mulatságra, mely közös költségen, egyik jó ismerős lakásán tartatik ez este.

A multság táncestély lesz, melyen a leánykák karton ruhákban valának kötelesek megjelenni, s az estelinél önkezüleg kiszolgálni s kínálgatni a társaságot.

Ez pompás multságot ígért! főkép az alig tizenhárom

éves hajadonra nézve, ki újonc lévén még a társaság örömeiben, minden szokatlanabbtól sokat várt.

De midőn felölté csinos, halványszín karton ruháját, — mely karcsú termetét ép úgy kitünteté, mint bármely lebegő bálí öltöny tehetné volna, — s hozzá fehér, himzések s csipkéekkel díszített köténykékét, s nyakára fehér csipke gallérját, rózsaszín szalag csokraival, s a tükörbe pillantott. — olyan csodálatosan remegett s dobogott a szíve, mintha keblét valami más deríténé, s nem esupán a táncmulatság gondolata.

Midőn anyjával belépett a világított táncterembe, hol ekkor már hangzott a zene s javában keringéltek a párok, tekintete első pillanatban találkozék egy feltűnő szép arccal és szempárral, mely keresni látszék az ő tekintetét, s egy perc alatt már ő is a többi párok között szédelgett, életében először — Vachott Sándor karjain.

Nincs nagyobb bohóság a világon mint a tánc. Az ifjúság cél és haszon nélkül fárad, tombol, rohan és vágdat, mintha úznék s kergetné valaki, ugrosik és keringél, mintha szédelgőst játszának, — s abban a meggyőződésben van, hogy mind ez igen mulatságos dolog.

Deák Ferentől hallám egykor elbeszélni, hogy Bécsben, a török nagykövet egy alkalommal a magyar főurak között mulatván, a csárdás tánc felől kérdezősködött, melyet, mint mondá nagyon óhajtana egyszer látni, miután dicsérni és magasztalni hallá azt sokaktól.

A legközelebbi — nem emlékszem, udvari vagy valami főúri bál alkalmával fölkérettek a legkecsesebb magyar grófi hölgyek és urak, a legkitünőbb csárdás táncosok és táncosnők, mutatnák be a lehető legelőnyösebben nemzeti táncunkat az idegen nagykövetnek.

Ez meg is történt. — A cigány húzta húrja szakadtáig, ugyancsak igyekeztén láb alá húzni, s az urak és hölgyek járták, kecsesel és bájjal a szép táncosnők, lelkesen és tűzzel a táncosok; — mennyit e közkedvességű tánc kifejtteni csak enged, annyi erélyt, erőt és jellemzetest igyekeztek bemutatni. — A „hogyan volt, hogy!“ szünni nem akart, — a csárdást ismét és ismételve előlről látszának kezdeni, mindaddig, míg végre mint rendesen, eljutának ezúttal is a „netovább“ határáig, s fáradtan, kimerülten és libegve, kikelt és kigyúlt arcokkal, vezeték minden táncos helyére táncosnőjét.

— Nos? — kérdé egyik magyar főúr diadalmas tekintettel a török nagykövethöz fordulva, midőn a csárdás zene elhangzott. — Mit mond ön a mi kedves nemzeti táncunkhoz?

— Igen szép — viszonzá a nagykövet — tagadhatlanul szép és lelkesítő tánc, de — folytatá komolyan — nagyon fá-

rasztó lehet; nálunk az ilyen nehéz munkát a rabszolgák szokták végezni.

Sokszor jutottak eszembe a pogány nagykövet szavai, mióta magam nem táncolok többé, s csak mint néző élvezem a táncolók örömeit, s úgy tetszett olykor, mintha némileg találók volnának e szavak, a mennyiben a nekitüzesedett párok a csárdás mellett valóságosan oly sokat fáradnak, hogy a kopogós és friss változatai között, az órákig tartó, a nem szünő gyorsaság kifejtése mellett mulatságot is érezniök, — alig — vagy talán éppen nem lehet.

Most a dolgot így fogom fel, — hiszen mint egyik remekírónk mondja, minden ember olyan philosphiát követ, a mely mellett maga is megélhessen, — de ki tudja mit mondtam volna azon időben a nagykövet szavaihoz, midőn magam is táncoltam még; azt azonban éreztem akkor is, hogy a csárdás mellett testestül lelkestül csak táncol az ember, míg ellenben a léha keringő fél lassú fordulatai közben, bármennyire legyen is a keringő német tánc, — a sajtászerű szédület alatt van időnk ábrándozni is, főkép midőn az ember először érzi magát annak karjai között, ki jövődjének boldogsága leend.

Először táncoltam életemben e karácsonyesti mulatságon Vachott Sándorral, kinél jobb keringő táncosom nem volt soha, — háromszor-négyszer is körülrepültük a tágas termet, — kezem kezében, karom karján pihent, — s mintha szárnyak emeltek volna ég felé, üdvösséget érzénk mind a ketten.

Szünóra után kezdődött a leánykák második szerepe: az étkek körülhordása. — Ime ott jár multam ifjú képe, mindkét kezében csemegés tálca, — kínálgat nyájas arccal, — kosarat sehol nem fogadna el, — de nem is kínálják vele. — Végre midőn össze-vissza járta a nagy terem vendégeit, piruló arccal, s kissé tartózkodva, a kis mellékszobába lép s Vachott Sándorhoz közelít s őt kínálja meg csemegével. . . . S ez, mialatt odahajol, hogy válaszszon magának, — égő, piros ajkainak csókjával először érinti a tizenhárom éves hajadon kezét. . . . E közben találkozik tekintetök, — ajkaik szóra, — talán nagyon is jelentőséges szóra nyilnának meg, — de a karácsonyest szellemének tovább időzni nem lehet, — a kép eltűnik, — s ismét künn a szabad ég alatt vagyunk. . . .

NEGYEDIK KÉP.

Oly gyorsan repültünk át ismét két vagy három évet, hogy valóban szédülni érzém fejemet, s szintén jól esett, midőn benyitánk egy kényelmesen bútorozott szép lakásba, hol minden üde is virító, új, izléses és választékos volt.

Megindulva tekinték körül, — hiszen ez új-asszonykori szép lakásom vala, — saját jól ismert szobáim. . . .

Ime, amott van ifjú férjem, boldogan, vidáman, s mellette önképem a multban, mosolgó, nyájas, mintha mindaz, a mi édes, a mi szép, örökké tarthatna. . . .

A szoba közepén nagy karácsonyfa áll, égő gyertyácskái ezúttal nem apró gyermek arcokra, hanem vidám társaságra hintik fényüket. . . .

A karácsonyfa alatt egy asztalon különböző rajzoló szerek hevernek szét, s mialatt Vachott Sándor ügyes kezekkel díszes csillagot rajzol és színezget egy ív papírra, — Petőfi Sándor kezéhez adogatja a rajz szereket, s nagy érdeklődéssel figyeli és kíséri a csillag készülését.

Egy bájos, alig felserdült leányka nagy kék szemei is a csillagon függenek, s üde arca ki-kipirul, midőn a társaság egyik vagy másik tagja enyelegve megemlíti, hogy számára lesz az, hogy az ő csillaga készül.

Ez a szőke, üde arcú ifjú leány, ez a nyájasan mosolygó kedves teremtmény, az én Etelke nővérem volt.

Karácsonyesti régi szokás szerint, összeültünk a karácsonyfa alatt, hogy Etelke számára csillagot készítsünk. Huszonnégy ágra osztá fel férjem a csillagot, s hogy megtudjuk, ki lesz egykor Etelke férje, a csillagnak minden ágára más-más nevet jegyzünk fel, s miután betelt, Etelke fejpárnája alá tesszük, hogy hajnali ébredésekor a sötétben elővegye, kibontsa, s egyik ágát látatlanul beszakítsa. A beszakított csillag ágra írott név, leend a jövődöbéli férj neve.

Sok enyelgés között, s oly derülten tevénk meg mindent Etelke csillaga emelésére, mit a karácsonyest babonái előnkbe írtak — ő maga mulatott legjobban közöttünk, — hogy valóban nem volt vége-hossza a bohókás adomáknak, melyek, mint karácsonyesti babonás mondák, szőnyegre kerültek.

Férjem igen szépen s ügyesen rajzolt, s így Etelka csillaga vidám beszélgetések s enyelgések között, gyönyörűen készült el. Már csak a nevek hiányoztak, nőtlen ismerőseink érdemesebb során kelle tehát végig futnunk, hogy mielőbb beteljék a 24 ágú csillag. Az egész társaság segített összehozni a férfi-koszorút, s így már-már betelt, két ága hiával, az egész karácsonyi csillag. — Igen, — de miután egynek üresen kelle maradnia, azon esetre, ha ismeretlen, vagy éppen senki nem lenne a férj, — tulajdonkép csak egy név hiányzék még, a csillag egy ága volt csak betöltetlennek tekinthető, s így az lőn a kérdések kérdése: kinek neve legyen ez az egyetlen egy név.

En írom oda a nevemet, — szólalt meg váratlanul, az ezen időben nők között még igen tartozkodó Petőfi Sándor. — Min-

den szem feléje fordult, férjem önkéntelenül átengedé neki a tollat, s Petőfi leült a karácsonyfa alá s a csillag üres lapjára a következő sorokat jegyezte neve aláírásával:

Ha e sötét betűk, a miket itt leírok,
Lennének a balsors, a mely tán téged ér,
Elvetném tollamat, s nem írnék, bár ha lenne
Minden vonásomért egy-egy ország a bér.

Etelke átfutván a sorokat, pirulva szorított kezét a költővel, ki zavartan hajlongott előtte, de szó nem jött ajkaira.

Másnap reggel első kérdésünk volt Etelkéhez, vajon melyik csillag ágat, kinek a nevét szakítá be.

A csillagot beszakította s vissza is tette a sötétben, fejpárnája alá, — de nem tudja hova lett, reggel óta keresi, nem találja sehol; — Etelke csillaga eltűnt végképen, — eltűnt örökre. . . .

Alig megmagyarázható döbbenést éreznék mindnyájan, bár jelentőség nélkülűlinek igyekeztünk tartani e különös eseményt. Férjem volt az első, ki látszólag lerázta azt a baljóslatú hatást, mit néhány pillanatra legalább, mindnyájunkra gyakorolt az eset, s azt indítványozá, kissé erőltetett jó kedvvel: keressünk össze az ágy körül minden zeget-zugot, s bizonyosan előkerül a csillag, melynek eltűnése, különösen Petőfi Sándor sorai miatt, kár volna.

Hasztalan kutattunk, kerestünk össze mindent, a csillag nyomtalanul eltűnt. Hogy Etelke kármentesítve legyen, Petőfi, hallván a csodálatos kis eseményt, emlékkönyvébe írta be, mi a csillagra jegyezve volt, — de nem menthette meg azért végététől. . . .

* * *

Petőfi Sándor a fent leírt karácsony estéhez két hétre, Január hetedik napja volt épen, föl s alá sétált szegényes kis szobájában, s halvány, kimerült arca még komolyabb kifejezésű volt a szokottnál.

Vékony, igénytelen kis ember volt ez a nagy, ez a lángeszű költő. Arca sápadt színét sötét szemei s fekete haja még feltünőbbé tették. Öltözete mindig szokatlan volt, s ha izlésesen nem igen választá is össze ruháit, — személyisége még sem volt mindennapi, — szellem sugárzott szemeiből, s vonásait komoly ábránd kifejezése nemesíté s jellemezte.

Epen ma két hete volt karácsony estéje — gondolá s olyan különös szomorúság szállta meg szívét, melyről magának számot nem adhatott. Föl és alá sétálgatott s füttyürészett mellette, de felvidulni nem képes. Végre íróasztalához ült, — tolla

s lantja fogja őt megvigasztalni; ezzel a gondolattal kezdett el ezúttal írni:

Hull a levél a virágról
Elválok én a babámtól.
Isten hozzád, édes
Isten hozzád, kedves
Galambocskám!

Harmat hull a száraz ágra,
Könyvek hullanak orcánkra.
Isten hozzád, édes,
Isten hozzád, kedves
Galambocskám!

Sárgul a hold az ég alján,
Mind a kettőnk oly halovány.
Isten hozzád, édes,
Isten hozzád, kedves
Galambocskám!

Lesz még virág a rózsafán,
Egymást még mi is látjuk tán.
Isten hozzád, édes,
Isten hozzád, kedves
Galambocskám!

Bevégezve, ezen szorongó érzelmek nyomása alatt készült szép költeményét, tollát lehajítá íróasztalára, — mert boszantá, hogy önnön dalára sem érzett enyhülést, s kalapját véve, maga sem tudta miért szállta meg szívét oly ellenállhatlan vágy hoz-zánk jönni, egyenesen oda jött.

Férjem halványan és felindulva fogadta őt, s könnyelt szemekkel tudatá vele, hogy Etelke, ki úgy szólván beteg sem volt, csak főfájásról panaszkodék, néhány perc előtt lehelte ki ártatlan életét. . . .

Petőfi Sándor, mint a villám sújtott, holt halványan, zokogva rogyott le egy székre. . . .

Mi különös volt a csillag eltűnése, s még különösebbek Petőfi sejtelméi, ki, midőn mindnyájan oly vidáman s gondtalanul mulattunk, s maga Etelke volt közöttünk a legderültebb, csodálatos szorongástól megkapatva, a csillag üres ágára azt jegyezte karácsony estéjén:

Ha e sötét betűk, a miket itt leírok,
Lennének a balsors, a mely tán téged ér:
Elvetném tollamat, nem írnék, bár ha lenne
Minden vonásomért egy-egy ország a bér.

S Etelke halála pillanataiban, még csak nem is sejtve, hogy az beteg is lehetne, megfoghatlan szomorúság szállja meg szívét, melytől nem bír szabadulni; — úgy érzé magát, mintha vérző szívvel kellene valakitől búcsúznia, ki nagyon kedves előtte, — kiért talán az életét is odaadná, — de kitől? — Ezt maga sem tudta, — meg nem foghatta, s mégis elővette tollát, s elkezdett búcsúzni, s lantjának zengeménye, a fohász és költemény, mely szívéből ajkaira szállt fel: Etelke hattyúdala lett. . . .

Tehát a vidáman töltött karácsony estéhez két hétre Etelke már ravatalon feküdt, — s a költő ott zokogott mellette; — Petőfi Sándor ott hullatta el legforróbb könyzeit. . . .

Nyájas, derült, sőt mosolygó arccal feküdt a „szőke für-

tök kedves gyermeke“ a ravatalon is; — az élet és ifjúság ott feledték bájaikat s a mosolyt, mely üde ifjú arcát s nefelejtszemeit oly kedvessé tevék. Mintha édesen szendergett volna, úgy feküdt halva is; ajkai nem halványultak el, de a nagy kék szempár egét azért örökre lezárták hosszú selyem pillái. Csodaszépségű kis kezei, mintegy imára kulcsolva, tartották a kebléhez illesztett bokrétát.

Hogy álma édes legyen s fekhelye lágy és enyhe, hideg koporsójába Vachott Sándor és Petőfi Sándor kezei fektették Etelkét. . . .

Es zúg a harang, olyan gyászosan zúg, — hiszen Etelke temetésére harangoznak. — Hallani vélem zúgását most is még, s közöttte átsírni a költő fájdalmát, — zokogását. . . .

Jaj de bús ez a harangszó,
Neked harangoznak,
Kedves hervadt rózsaszála
Tizenöt tavasznak.

Védangyala kedvesemnek
Odafenn a menyben,
Szánj és vedd el eszemet,
Vagy vigasztalj meg engem.

A templomnál van koporsód,
Koporsód van itten,
Hova veled vőlegényként
Egykor jöni hittem.

Vagy talán te is meghaltál?
Tán megölt a bánat,
Hogy hervadni hagyta ezt a
Legszebb rózsaszálat.

ÖTÖDIK KÉP.

A karácsonyest szelleme ismét tova szállt, s én vele együtt.
A szomorú kép eltűnt s messze elmaradt mögöttünk maga a főváros is.

A távolság ködéből lassankint magas hegység bontakozék ki, s girbe-görbe hajtásait felmutatá előttünk. Imitt-amott egy-egy helység tűnt fel lábainál, mint bájos téli tájkép, míg a hóval festett erdőségek, megvilágítva a teljes hold fényétől, ragyogni látszának tekintetünk előtt, a hegyhátak oldalain.

Itt felmerült, amott eltűnt a békés falvacskák képe, mint megannyi vonzó, mosolygó kis fészek, teli romlatlan étellel, áhítattal, — de mi megállapodás nélkül tovább szálltunk, mindaddig, mígnem a Vezuv alakú patai hegy lábainál, delejes erővel húzott magához bennünket egy gyönyörű fekvésű kis helység. — Nagy-Réde község volt ez. — Karácsony estéjét ünnepelték ott is.

Ki soha faluhelyen karácsonyestét nem töltött, annak nem lehet fogalma amaz egyöntetű öröm és áhítat felől, mely ilyenkor az egész községet betölti, — nem lehet fogalma a romlatlan nép kedélyéletéről, mely ez estén legszebb vonásaiban nyilvánul. — Jézus születésének örül minden ember, s kíván felebarátjának is örömet szerezni. Csilingelés, kolompolás minden oldalról, — míg

a nagy béres-ostorok pattogásai, mint megannyi ágyúdörgés, üdvözlik az ünnepet, s közben a szelid dicsénekek Jézus születésére, összhangzón emelkednek ég felé, s egyet jelentenek: hogy ma nincs ideje búsulni s aggódni senkinek, — hogy ma vallás különbség nélkül általános az ünnep, hogy együtt érez az egész község, s nincs vörös vagy fehér tollas párt semmi elvek mellett, mert ma az Úr dicsőítésére: minden fűveget zöldelő fenyőfa bokréta ékesít.

A falu kis leányai felöltik ez estén ünnepi köntöseiket, s házról házra járnak, hogy minden ablaksor alatt elénekeljék szivök szerint az:

Örüljetek, örvendjetek; a kis Jézus megszületett. stb. falusi dicséneket, mire aztán, mint íme, azon háznál is történik, melybe a karácsonyest szellemének oldalán belépek, — behivatnak a leánykák, s kapnak egytől-egyig mákos kalácsot és aranyos diót, aranyos almát.

Midőn a kis énekesnők távozása után körültekinték, ismét köny lopózott szemeimbe, — hiszen újlag saját egykori lakásomra ismertem.

Amott van férjem szobája, vörös bútorzatával, — szép cse-resznye fa íróasztala, könyvszekrénye, — pipa asztalkája, — s ott az állvány is, melynek minden ágán egy-egy szép, himzett vagy horgolt, bársony vagy selyemből készült sapka, mind megannyi kedves emléke, tőlem, Etelkétől és saját Kornélia nővérétől, — különös kedve telt sok sipkájában: minél több volt, annál inkább örvendett nekik.

A barátságosan világított szomszéd teremben, saját világos kék damaszt selyem bútoraimra is azonnal reá ismertem. — Hiszen oly lakályossá tevék e bútorok a szép, tágas szobát! Az egész padozatot nagy, török szőnyeg borítja, s a pamlagok egyikének fehér selyem párnáján, gyönyörűen himzett paradicsom-madár kényeskedik egy ágon, fekete gyöngyszemei mintha látké-pességgel bírnának, úgy ragyognak, habár meglehetősen merően nézik is az égő piros kis bogókat, melyek zöld levelek között azon ágat díszítik, melyen a madár áll. — Ezen, maga nemében remek művet Pali bátyám neje himezte. — Az asztalokon elszórva, díszkötésű könyveimet is azonnal fölfedezém, — ismert képeim sem kerülék el figyelmemet a falon, — s minden egyes virágom ott állott régi helyén a párkányzatokon, a virágkosarakban, — minden, minden együtt volt, úgy mint hajdanában, szemeim előtt.

A szomszéd ebédlő-szoba asztalán az alig kisült karácsonyi kalács, fehér, mákos, diós, egymásra halmazva, kínálkozólag párol-gott még, — hiszen falusi fogalmak szerint, karácsonyestét kép-zelni sem lehet ily kalácsok nélkül, — szegény és szomorú volna a ház, honnan ezek hiányoznának.

A kalácszal terhelt asztal közelében állott egy másik szintén fehér terítővel bevonva, s ezen zöldellett és tündöklött csoda világításban az est fénypontja: a karácsonyfa.

Férjem díszítette a fát önkezűleg, — de ki határozhatná meg, vajon e kedélyes, e költői kebel örvend-e inkább fiacskája boldogsága felett, vagy az ujjongó gyermek a ragyogó karácsonyfának?

S ott mosolyog közelükben, boldogságtól sugárzó szemekkel, saját fiatal asszonykori képem is, kis leányával karjáu, a karácsonyfa mellett; — a parányi leányka nem régen kelt ki a pólyából, s ha nem érti is még, mit jelent a sok kis csillogó világ a zöld lombok között, kezecskéit felé nyújtogatja azért, mintha a lángokat szeretné elfogni, s kacag és örvend, a sok aranyos csecsebecsét látva.

Jóságos anyám s ifjú, szép nővéreim sem hiányzanak, s teljes szívökből osztják az örömet, — míg mögöttük és körülöttük csupa jól ismert baráti arcok: Isaák László, Hevesmegye nem régen elhalt lelkes alispánja, íme, ott áll férjem közelében, mellette Brencsán Sándor, a volt gárdista szép, ifjú alakja tűnik fel, ki elhagyva testőri állását, átjött a forradalmi seregekhez, s hazája szabadságáért harcolt, — Brencsán sógora, a hazafiságáról ismert, nagy szakálú Pongrácz Bonó, halászi birtokos, szintén amott áll s derülten mosolyog, míg mellette, a mindig nyájas Kovács József szívéből kacagva, midőn a terem közepén, magára vonva az egész társaság figyelmét, egy sajtáságos, kissé otromba alak dalol és táncol, egyik kedvelt csárdásunk nótáján, melyet önmaga danol láb alá, — e mellett kezeit összecsapkodja és mosolyg, integet és hunyorgat a gyermekek felé, mintha egyetlen célja, azok mulattatása volna:

Porzik még az országot!
Azon futott ki Kossuth...
Ucu dárom, danárom:
Visszavárjuk a nyáron...

Átugrani zsandárok
Szűk lesz néktek az árok!
Ucu dárom, danárom!
Megugratunk a nyáron...

Így dalolt a köpcös férfiú, kinek haja és bajusza tövig levágva, elhányt, hanyag öltözetében mint oly ember mutatja be magát, ki készakarva rútitja és alakítja át külsejét visszataszító színben, de kihez ha vonzalmat nem érezhetünk is, különösen első pillanatra, el kelle ismernie bárkinek az erő és szellem kifejezését egész lényén, valamint azt is, hogy környezete érzelmeit tetszése szerint bírja hangolni: majd elragadja, majd elbűsítja, saját hirtelen változó lelki állapotához képest:..

E férfiú, a szerencsétlen Sárosy Gyula volt, ki, bár elismerem, hogy akarata ellenére, de mégis végzetes balsorsa lőn férjem életének, s balsorsa, egy időre legalább, a jelenlevő egész társaságnak.

Sárosy Gyula a forradalom utáni nehéz éveket Gyöngyösön tölté, Sorsics Albert név alatt, hogy föl ne ismertessék, — s az „A rany trombita“ erősen compromittált írója, igen sokszor fölkeresé iskolatársa és barátja házáat N.-Rédén, hol őt férjem mindig szívélyesen s örömmel fogadta.

Kedélye e saajtságos férfiúnak, mint többnyire minden társas alkalomnál, úgy ezúttal is átesapott a legtombolóbb jókedvből, a legnagyobb búskomolyságba, s mire észrevettük magunkat, kikelt az épen szóban jött farsangi nagy készülétek ellen, s kifakadva a bálozók szenvedélye miatt, kiknek ilyféle örömei, szerinte, az akkori válságos időkhöz nem valának illők, kárhooztatásait befejezve, elkezdé énekelni minden felhivás nélkül, szép bariton hangon, a forradalom után írott saaját költeményei egyikét, melynek megható búskomoly melódiáját is önmaga szerezte:

Táncoljatok lányok, táncoljatok!
Hisz úgy is már rég nem táncoltatok.
Magyarország vigalom színhelye,
Épen most van a táncnak ideje!

Kossuth, az Isten második fia,
Külföldön sinli, mint nyög Hunnia,
De majd eljő, mint Messiásotok:
Addig ti lányok, csak táncoljatok!

Perényitek nincs, nincs Batthyánitok,
Nagy-Sándor sorsa szinte nem titok.
Elvérzett Aulich, Damjanics, Csányi:
Táncoljatok Magyarhon leányi!

S a táncnak vége-hossza ne legyen,
Hisz a Hazának dolga jól megyen!
Akasztófákká váltak tölgyeid,
Oh hon, azért táncolnak hölgyeid! stb.

Nem a mai örömnephez valók az ily kesergő hangok — mondám, mintegy döbbenéssel szakítva meg énekét, mintha minden jelenlevőt és saaját nagy boldogságunkat egyszerre csak veszély fenyegetné, — mintha bajhívó hangok csengettek volna csodálatos módon füleimbe. — Danoljon valami vígat, valami alkalmasabbat — kérém őt nyájasan.

Akasztott embertől mi vígat lehetne várni! — viszonzá erre különös mosolylyal, nevének a forradalmi elitáltak között történt felakasztására példázva. — De ha vígat nem is, alkalmasabbat, a jelen német világhoz métebbet, azt majd csak dalolhatunk, nagyságod kívánatára — mondá udvariasan meghajolva előttem. — Urak, — szólt azután a férfi társasághoz fordulva — ide, mellém valamennyien! Sándorkám — szólt azután férjemhez fordulva — képezzétek valamennyien együtt a férfikart, s álljatok engem úgy körül, hogy a közepén egyedül maradhassak.

Midőn kívánsága megtörtént, bohókásan s a lehető kényeskedő tartással, kinyújtá magát oly magasra, minőre csak termete hossza engedé, azután hozzá fogott egy német dalhoz, vagy inkább egy német énekes játékhoz, mely akkoriban, Gyöngyös vidékén, neki elhírhedett nótája és játéka volt társaságokban:

Sárosy énekel: Ich bin ein Musikant,
Und komm aus Schwabenland!

Férfi kar: Er ist ein Musikant,
Und kommt aus Schwabenland!

Sárosy: Ich kann Spielen!

Férfi kar: Er kann Spielen!

Sárosy: Auf der Bassgeige!

Férfi kar: Auf der Bassgeige!

Mind együtt: Fiedel, fiedel, fiedel fajdos!
Fiedel, fiedel, fiedel fajdos! stb.

A „fiedel-fajdos“-oknál, nagy élénkséget fejtett ki a Svábországból érkezett zenész kezeivel s lábaival, úgy vonogatva, dolgozva s mozogva velök, a mint nevezett hangszere kívánta, — s mert a fenti dallom további versszakáiban valamennyi elképzelhető hangszer mesterének vallotta magát, mozdulatait s arcki-fejezését, a legmerészebb s mulattatóbb módon változtatá a különböző hangszer kívánalmaihoz képest.

Az egész társaság fölelevenült, kacagott és jól mulatott, mint csak mulatni lehet, s köztük én is férjem is szívünk szerint, ekkor még nem sejtve a legtávolabbról sem, hogy az, ki dalával ez estve oly nagy derüt terjeszte, — előbb mint várnánk, annál sötétebb borút idézhet elő, — árnyékot a fény után, — a sugárzó napra fekete éjszakát. . . .

A közeli kis templom harangja éjféle misére csengetett, s a falucska katolikus lakosságát imádkozásra hívta fel, a mulatás és örvendezés után. . . .

A szent, az imára intő hangokra, a társaság többnyire protestans vallású vendégei is szétoszlottak, ki-ki hazament, ha helybeli lakos volt, vagy szobájába vonult, ha vidékről érkezék, s talán elmékedett valamennyi a nagy ünnepestén, a közel jövődő felett. . . .

* * *

Egyedül maradtam tehát kis gyermekeim között, kik már régen szenderegtek, — a fiúcska kis ágyában, a pici leány bölcsejében, s felettük a szép karácsonyfa áldólag terjeszté szét zöldelő karjait.

Leülék kis, párnázott székemre, a bölcső mellé, hol életem legboldogabb óráit töltöttem, — hol évek mulva, midőn a sors legfájóbb csapásait viselni, csaknem meghaladta erőmet, oly számtalan sokszor fölébredni reménylék egy rettentő álom után, — hiszen a valót csak pillanatokra is álomnak képzelni, enyhítő olykor, s talán szívünket a megszakadástól menti meg. . . .

Elmélázék, — s mialatt édesen alvó gyermekeimről a karácsonyfához emelém szemeimet, oly szent karácsonyesti imádság szállt keblem mélyéből az ég urához, minőt imakönyvekből alig lehetne olvasni.

Boldogságom ez időben, e pillanatok alatt, oly nagy volt, — hogy reszkettem miatta, — hogy fájt belé a szívem, s szinte megkönnyebbülék, midőn belépő férjemtől azt kérdezém:

Vajon lehetnék-e még valaha boldogabbak?

Boldogabbak nem. De ha a jövő évi karácsony estére, harmadik kicsinyeddél karjaid között, s a meglevő kettővel két oldaladnál, oly jól érzed magadat a karácsonyfa alatt s barátaink között, mint ma érezéd, akkor családi életünk még teljesebb fog lenni, — viszonzá férjem gyöngéden s szeretettel csókolva meg homlokomat.

A jövő évi karácsonyestére? — kérdém önmagamtól, szívem legmélyén, mintegy válaszul, férjem szavait ismételve. — Ugyan hogy fogjuk tölteni, s hogy és hol töltik mind azok, kik ma velünk együtt voltak, a jövő évi, a legközelebbi karácsonyestét?

Mult énem e kérdésre önkéntelenül is a karácsonyest szellemére tekinték, — arcán búskomoly mesolyt s szemében könyeket vettem észre...

* * *

A következő évi karácsonyest megjelent...

Ugyanazon asztal mellett ülve pillantám meg fiatal asszonykori képemet, melyen egy év előtt fehér terítő s a karácsonyfa állott...

Vagy az a megtört, halvány arcú asszony, kinek feje oly áradtan, oly mély bánattal hanyatlik az asztalra, valóban ugyanazon ifjú hölgy lehetne, ki egy év előtt oly túlboldog vala?

Lábánál, kis széken, fiacskája aludt el, s fejét anyja ölébe hajtá, — karjai közt leánykája szendereg, — nyugodtan, édesen, — s a harmadik, a csecsemő, bölcsejében szunnyadoz...

Szegény kis korán apátlanok! Mind a három alszik s elmosolyodik álmában, — talán feltűnik előttük a mult évi karácsonyfa, fehér terítővel takart asztalon s körülötte angyalokkal játszanak; — oh bár felismerték volna közöttük apjuk védangyalát, s küldenék sietve segélyére, megmentésére...

* * *

De hol van, hova lett férjem? — kérdém remegve a karácsonyest szellemétől.

Kérdéseimre válaszul eltűnt az iménti szomorú kis kép, s a főváros egy nagy zordon épületének udvarára jutottam. — Hideg borzongás futott keresztül rajtam. Fegyver-zörgést, láncsörgéseket véltem hallani...

A karácsonyest szelleme nesztelenül lebegett, engem is

magával vezetve, a fagyasztó épület belseje felé, s számba sem véve a fegyveres katona örökét, benyitott a nehéz zár dacára, egy vasrácsos ablakú szobába.

Barátságatlan, rideg volt a szoba, s benne egy vaságy, egy festett asztal és egyetlen székből állott az összes bútortat. . . .

Vajon ki lehet az a szerencsétlen, ki e barátságatlan tanyára jutott! — gondolám irtózva, mialatt a künn fel- s alá járó fegyveres őr egyhangú lépteinek kopogását hallgattam.

A szoba lakója elfedve tartá arcát kezével, s csak akkor ismerém fel benne megdöbbenéssel, Sárosy Gyulát, midőn bilincsekkel terhelt kezeit, vigasztalhatlan tekintettel vette le megsápadt arcáról. . . .

El-el innen! — gondolám szorult kebellem — menjünk tovább. . . .

A karácsonyest szelleme azonnal más szobába nyitott be velem, mely teljesen hasonló berendezésű volt az iméntihez.

Oh — gondolám felindúltan — hiszen itt szintén ismerős arc tűnik előmbe, a fiatal nejtől s családi köréből kiszakított Brencsán Sándor szenvedne e helyen? . . .

Itt sem időzhetékn, — csak egy pillantást vetheték a szerencsétlenre, — mert a szellem azonnal tovább vitt.

Így láttam Pongrácz Bonót, Isaák Lászlót és Kovács Józsefet, egy-egy pillanatra, — és csak azután nyitottunk oda be, hova először kellett volna, midőn mind azok sorsának bizonyú fordulatát láttam, kik egy év előtt mindannyian oly boldog család-életnek örvendettek kedveseik körében, s kik a feledhetlen karácsonyestét velünk és házuknál tölték. . . .

* * *

Az újépületi magán-börtönök egyikében, hova sem a vigasztalásnak, sem a szeretetnek egyetlen szava sem juthat be, mintha élve temették volna el e sötét sír éjjelébe, izgatottan jár föl és alá a „Külföld rabja“ című költemény szerzője, ki midőn ama művét írta, mintha önnön sorsát érezte s énekelte volna meg, — ott jár föl és alá, helyét nem találva, a családi köréből kiszakított férj és apa, — a pusztá gyanuból magánbörtönre kárhoztatott — fogoly.

Halvány, kimerült az arca; — gazdag selyem haja a válláig hull alá, — nem engedné levágni, — hiszen utolszor kedves otthonában neje vágta körül gonddal, szeretettel — ne érintse semmi idegen kéz fagyaló vasa hajának egyetlen szálát sem.

Kis festett asztalán nejének boldogan mosolygó menyasszonykori arcképe, aranykeretű álló rámban, egyetlen vigasztalása a fogolynak. Ezzel szokott beszélgetni, ha nem bírta már sorsa keserveit. . . .

Barabás vízfestése volt a kép, — hiszen a rab költő oly jól ismeri minden vonását, sír az vagy mosolyog, pirul és halványodik a fogoly szemei előtt, — együtt érez, együtt szenved férjével. . . .

A kép körül papirlapok hevernek szerteszét, — valamint toll és tinta is. — A lapok egyikén is, másikán is versek olvashatók; — de a költő szemei már zavart kifejezéssel kezdenek függeni majd egy ponton, hol tulajdonkép nincs is nézni való, mintha keresnének valamit, — majd a lapokon mereng tétovázó tekintete, melyeken magán-börtönében írott kis költeményeit látszik olvasgatni, gépileg emelve fel egyiket a másik után.

Nefelejts a szemed,
Nem is felejtethem:
Kékké a börtönéjt
Azzal szinezgetem.

Gyanúsán nézem én
Csüggedt szívű fogoly,
Vajon csillag-e az?
Vagy tán csak gúnymosoly?

Sötét a börtönéj;
S ha kis nyíláson át
Olykor megláthatom
Az égnek csillagát:

Mosolygánál te rám,
Felejténék gyanút... stb.

E sorokat neje arcképéhez intézte a szenvedő költő szeretettel, fájdalommal, — s égő könnyecsek homályosíták el tekintetét, — hiszen a kép szemeiben is könnyeket vélt látni. . . .

Azután, mintha egyszerre csak kis gyermekei jutottak volna eszébe, ideges nyugtalansággal más lapot keresett elő, s ismét olvasott. . . .

Oly jól esett magán-börtönében emberi hangot hallania, ha csak önnön hangját hallható is:

Kedves kis gyermekim
Nektek is dalolok,
Ha tövis ment belé,
Nemde fáj ujjatok?

Mint a ti ujjatok:
Úgy fáj az én szívem;
Tövis ment abba is,
Azért fáj oly igen.

Ha elment az anya
Könnyű kis szekeren,
Nemde, ti sírtatok
Akkor keservesen?

S mint ti anyátokért
Szívből zokogtatok:
Atyátok könyje is
Hull most utánatok. . . .

E pillanatban karácsonyi éjféli misére kondultak meg a harangok ünnepélyesen, áhítatra gerjesztőleg, s a szent hangok behatottak a büntetlenül szenvedő politikai foglyok börtöneibe is. . . .

Vachott Sándor, mintha a harangzúgás mindazt egyszerre feltüntette volna előtte, a mit vesztett, mitől elszakítaték, — mintha e hangokra a mult évi karácsonyesti kép ragyogó emléke szívét akarta volna megszakítani, epedő fájdalom megrendíté minden idegzetét, s forró könnyhullatás között roskadt le székére, mialatt szép lelkének világa, tiszta eszmélete örökre elszállt, a harang zúgása mellett, karácsony éjszakáján. . . .

HATODIK KEP.

Ismét szabad ég alatt valánk.

A karácsonyest szelleme a fájó képek után a fővárosi zajt tünteté fel előttem, a fényes karácsonyi kirakatokat, — a futva járó, gyors lábú fővárosi lakosságot, a mint iparkodik ki-ki hazafelé, hogy megünnepelje családi körében a karácsonyestét.

De a robogó fogatokat, a gyorsan haladó gyaloglókat, mindazon tarkasággal együtt, mi, megengedem, hogy szórakoztat, kedélyünket azonban hidegen hagyja, csakhamar igyekeztünk künn felejteni, s bejutni fődél alá, családi körbe, szeretteink közé...

Ideje is volt, mert pogányul havazott. Mintha sűrű fehér fátyolba burkolta volna magát az éjszaka, a sűrűn hulló hópelyhek fehér burookban tüntették fel az eget és a földet...

De a melegen befűtött, barátságos, bár az eddigieknél sokkal szerényebb- s egyszerűbb lakás falai között, mely Budapesten, a Nádor-utcában volt, mitsem törődik senki az idővel, s az erős havazással. — Karácsonyfa ugyan nem volt e lakáson készülé- ben, bár három szép kis gyermek örvendett volna látásán, — még — mi eddig soha nem történt, — kalácsot sem sütöttek karácsonyra, annyira igénybe vette a nagyanya ápolását s gondoskodását leánya betegsége, a három kis unoka anyjának állapota.

Ott feküdt mult énem ágyában, betegen és kimerülten. Mellette, mint a védangyalok szoktak, a legjobb édes anya örködött; — gyermekei is ott játszottak körülötte szépen, csöndesen, csak néha intézvén egy-egy kérdést a nagyanyához az iránt, hogy valóban Szilvester-estéjén érkeznek-e meg számukra a kis Jézus ajándékai, a szép nagy karácsonyfa, — mire igenlő választ nyerve, megnyugodtak s tovább játszanak.

Pedig a szomszéd-lakók gyermekei ugyancsak nagy várakozásokkal voltak valamennyien, s elbeszélték előre, hogy majd lakásuk elzárt szobájában, hol a karácsonyfa felállították, egyszerre csak meg fog szólalni pontban esti nyolc órakor a csengetyű, feltáru land e jelre az elzárt ajtó, s ők berohanván, Isten tudja mennyi szép dolgot fognak akkor látni is, kapni is...

Keserves lehetett a három kis apátlannak — mint a beteg anya képzelé — mások jó dolgát figyelni, — a szíve úgy összeszorult, — gyermekei árvaságát kétszeresen érezé...

Az óra esti nyolcat ütött.

No, most mindjárt meghalljuk a csengetést, — szólótl élénken, s a legigazabb örömmel más kicsinyek öröme felett, a két pici leánykánál jóval nagyobb fiúcska — majd örülnek oda át a gyermekek!

E szavakra csakugyan éles, tiszta csilingelés hallatszék. —

de mi nagy volt a kis család meglepetése, midőn a szomszéd szoba ajtaja egyszerre csak feltárult, s a nagy ebédlő asztal fehérrel beterítve, csaknem leroskadt a sok ajándék, gyermekjáték, falusiasan sütött, s még csaknem párolgó fehér-, mákos- és diós kalács terhe alatt. — Hát még a gyönyörű karácsonyfa, teli égő gyertyácskákkal, s megrakva aranyos-ezüstös dolgokkal, csemegékkal s mindennel, mi gyermek-szemek előtt csak vonzó és kedves lehet.

Az öröm és meglepetés, valósággal általános döbbenés által nyilvánult. — A gyermekek pillanatokig ujjongani sem mertek, — elfogultan, zavartan várták a jeladást, melyre körülvehetik a sok szépséget.

Ki tette ezt? — kérdém izgatottan nővéremtől, ki a csengetyű hangjaira, melyet önkeze hallatott, csöndes ünnepélyességgel tárt fel az imént az ebédlő ajtaját. . . .

Úgy volt küldve a sok minden, melyet az asztalon látsz — viszonzá nyájasan — hogy mint rendszeren szoktuk falusi otthonunkban, a szerint rakjam az asztalra karácsonyesti módon, s lepjelek meg vele téged épen úgy, mint gyermekeidet.

De ki küldé, ki kívánta ezt tőled? — ismétlém újlag.

Titkosan hozták ugyan mind a gyönyörűen feldiszipített fát, mind a többi holmit, — hanem Szilágyi, a házfelügyelő azt állítja, hogy az „Angol királynőhöz“ címzett fogadóból küldték, — ő megismeré az ottani háziszolgát, a ki egy hordár segítségével hozta.

Gondolhattam volna — mondám köuyeimet vissza nem tarthatva. — Hiszen nem régiben egyszer hosszasan beszélgettem Deákkal a felől, hogy mi szent kegyelettel viseltetem minden karácsonyi szokás iránt, s mennyire bántana, sőt fájna talán, ha csak a kalácssütést elmulasztanánk is. — Tudja, hogy beteg vagyok, hogy Kovács Endre aggódik nem szünő lázam miatt, s így kitalálta, hogy szegény anyámnak kín volna ilyenkor kalács dagasztásra — mi annyi figyelmet kíván, — csak gondolnia is. — Mi gyöngéd, mi nagy, még jóságában is!

Másnap reggel, bár előre tudtam, hogy a kedves jó öreg úr váltig tagadni fogja, még sem voltam képes néhány meleg szóval, szívem szerint megköszönni, gyöngéd megemlékezését, jóságát.

Válaszát úgy szerettem volna előkeresni. — Ugyan melyik fiókba is tettem? — Kérdém önmagamtól. — S íme, egyszerre csak előtűnt a levél, a karácsonyfa gyertyácskái mellett, fenyő koszorú között tartá azt semeim elé az ismét bájlón mosolygó karácsonyest szelleme, s én olvasám világosan, és ideges felindulással, mint egykor olvasám, mi itt következik:

Pest, december 25-kén.

Kedves Mariskám!

Semmikép el nem tudom gondolni, minő meglepetés az, melyet nékem oly meleg szavakban köszön meg. Hinnem kell valami tévedést, — mert egyébként alig tudom sorait magyarázni. Emlékszem én kegyedről sokszor, igen sokszor, s mindig a legszivesebb szeretettel, testvéri részvétellel, de az ily emlékezés oly természetes, oly magától értetődik, hogy azért külön köszönetet mondani alig lehet. — Hiszen az annyi volna, mint jó barátnak mindig köszönni azt, hogy jó barátunk. — Ha tehát valami más az, mit nékem kedves levelében megköszön, akkor ismétlem, tévedés van a dologban.

Beteg vagyok most is. Sajnálom, hogy mi ketten a sorstól egyforma karácsonyi ajándékot kaptunk: betegséget, szenvedést. — De talán az újév meghozza a jobbat.

Isten áldja kedves Mariskám! újra mondom, semmit sem tudok, mire levelét magyarázhatnám, csak azt tudom, hogy szives ragaszkodása, barátsága, nekem mindig jól esik.

Isten áldja!

Igaz barátja
Deák Ferenc.

Ha csak szerét tehetette, Deák Ferenc örömet kitért a köszönetek elől, — de a mellett ismert engem, ismeré sorsomat, s arról szeretett volna meggyőzni: hogy az isteni gondviselés útmutatásra, vannak az emberek között olykor valódi barátaink is, kik midőn nem is reménylénk, nem is kerestük, — gondolnak reánk. . . .

* * *

Ismét változott a kép.

Szokott, mostani szobámban találám magamat, s az éjjeli lámpa homálya mellett is tisztán kivehetém a tárgyakat.

Az óra rendszeresen ketyegett, — íróasztalom s a vén százfiókos szekrény, mozdulatlan nyugalommal tölték be helyeiket. — Ágyam lábánál, a karácsonyest szellemének helyén, ismét ott állott ruháimmal együtt, szokott módon, a szék.

Lázam is szűnt valamennyire, — a pihenés kissé megnyugtató volt, — de mi lehetett, mi volt mindez? — kérdém önmagamtól; s mert válaszolni képes nem valék, mert meg nem foghatám, akaratom ellenére miként törhettek reám mind ez emlékek, — e gondolat ismét csak izgalmamat kezdé nevelni.

Almodtam volna talán, vagy lázas állapotom idézte elő csaknem erőszakosan, rajzaimnak mintegy folytatásaként, a régen elmult karácsonyok emlékezetesebb képeit?

Hiszen Deák Ferenc fenti levele csakugyan szóról szóra birtokomban van, s minden egyéb eseményt is úgy álmodtam vissza, a mint valóban történt...

Az világos dolog, hogy ezúttal nem akartam emlékirataimmal foglalkozni, — beteg vagyok, — és fájt és izgatott, hogy mégis tennem kellett, hogy önkéntelenül ismét csak azt folytatám...

Vajon megújulnak-e, vagy ha leírtam, eltávolíthatom talán magamtól valaha a multak fájó és édes emlékeit?

Mint az angol remekíró gyönyörű költeményében a családi krónikát nemzedékről-nemzedékre elmuló lábas-óra, úgy a mi vén fali óránk is világosan és értelmesen így ketyegett mintegy válaszul kérdéseimre:

Mind örökké, soha többé!
Soha többé, mind örökké!

VACHOTT SÁNDORNÉ.

RÉVAI FELHAGY A RAJZTANÍTÁSSAL.

II.

Magában véve még meglehetősen elviselhető lett volna, bármennyire zokon esett is Révai sértett önérzetének, az a szigorú feddéssel történt visszautasítás, melylyel Budán a Consiliumnál bejelentett kérelmét elvetették.¹⁾ — Azokhoz az oly zordonul megfélemlítő viszonyokhoz képest, melyeknek dermesztő fatalitásai sokkal leverőbb csapásokat ejtettek abban a rémletes évben több előkelő hazafira, bizony jámbor megnyugvással tűrhette volna a közbajból neki is kijutott aránylag mérsékeltnek mondható részt, vigasztalódva azzal, a mit a főtebb idézett iratában említ, mondván: „quid faciam? — — — Cedendum temporis iniquitati.“²⁾ — És méltán hozzá gondolhatta ehhez a „solamen miseris socios habuisse malorum“ régi közmondást is.

Révaira nézve azonban némely közelebbi s már nagyon is izgalmasokká fajult körülmények tetemesen súlyosbították épen ekkor annak a megdorgáló elutasításnak hatását.

Olyannyira elfanyarultak volt helyi viszonyai, hogy azt az eddigi szegényes helyzetét is mindinkább eltűrhetetlennek érezte Ottani válságos s több oldalról faggató bonyodalmai ez idétti

¹⁾ L. Figyelő. XXII. 382. l.

²⁾ U. o. 383. l.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXIX. Rózsalombok — cipruslombok.

Ha nem csalódom, történetem fonalá ott szakadt meg már közel egy év előtt, hol szegény atyám anyagi bukását- és halálát érintettem. . . .

Válságos, nehéz forduló pontnál hagytam el tehát, — de még válságosabb volt az esemény ez évfolyam alatt, mely tovább haladni nem engedett, az esemény, mely nem csak történetem fonalát szakítja meg, de széttépte és dúlta életem minden szálát, s megszakította magát a szívemet is. . . .

Itt ülök ismét íróasztalom mellett, — — mit beszélek? hiszen régi asztalom helyébe a tiedet állítatám, édes elszállt angyalom, a tiedet felejthetetlen virága. öröme, büszkesége életemnek. . . . Úgy, úgy, Idám, a te szép kis íróasztalodat állítottam a magamé helyébe, hogy folytathassam emlékirataimat. . . .

Mintha rózsá- és cipruslombok vennének itt körül, hamvaiddtól nyerve életet, — mintha rózsá- és cipruslombok hajolnának égő homlokomra, — s mintha a gyászt jelentő ligetet, mely sírodtól idáig képződött, forró könyeim lepnék el harmatként, mosnák meg záporként. . . .

Hogy megkísértem emlékirataim folytatását, itt ülök ismét tollal a kezemben. . . .

Megkísértek íme, hogy a mult eseményei közé merülve, mintegy kiragadjam szívemet a jelen kegyetlen karjai közül, — megkísérlek írni, hogy pillanatokra legalább feledjem halálodat, szeretett édes leányom, — hogy utánad epedő lelkemet elvonjam egy-egy időre emlékedtől, — hogy minden vonásában oly ismerős, szépséges arcod visszaidézése helyett, tekintsek a távolabb mult felé, — hogy szemeid tiszta kék ege helyett, emeljem fáradt tekintetemet a mennyboltozat felé, erőért esedezve: hogy legyek képes elmerülni, a távol mult emlékei közé temetkezni s viselni a mély, a gyógyíthatatlan sebet, melyet halálo-d vert anyád lelke- nek legeslegmélyén. . . .

Oh képtelen törekvés, hasztalan kívánság volna ez így. . . .

Írni kényszerít a becsület, mert kötelezve vagyok művem befejezésére, — és kényszerít a szívem is, mert óhajtom elvégezni a mit kezdettem, — de nem tőled elvontan, szeretett angyalom, sőt ellenkezőleg: neked beszélgetni, hozzád írni, veled közölni mindenek előtt, emlékeimet. . . .

Hiszzen nemde édes Idám, így volt ez életedben is?

Erdeklődésed, részvéted elkísért, ha beszélgettünk együtt,

a legtávolabb multba is, — a születésem előtt történetek között is ott mosolyog emlékezetemben, kedves ifjú arcom. . . .

Akár mire emlékezem: téged juttat eszembe; — akárhova tekintek, téged keresnek szemeim. . . . Az égen, a csillagok között, új lakásod tűnik föl előttem, — a kert virággal szegett útain, parányi lábaid nyomát keresem, — lakásom minden tárgyán, ott tündököl még hófehér kezecskéid helye, izlésed, szellemed, még a léget is átjárta, lengette körülöttem. . . .

Ime, ott mosolyog szépséges arcképed ágyam felett is, asztalom felett is, — oly hű mintha élne, mintha azt mosolyogná: mint szeretted kedveseidet, — mi angyaljó, — mi szellemdús, — mi édes kedves voltál, — mintha azt mosolyogná: hogy felejtteni téged soha, soha nem lehet, — hogy helyed közöttünk örökön örökké üres, betöltetlen marad. . . .

Nem, nem, oh nem azért vettem a tollat ismét remegő ujjaim közé, mintha a jelent futni kívánnám, s könyeim sem azért áztatják a papírt, melyre írok, mintha kisírni remélném az égetőt, a soha nem szűnő fájdalmat és epedést utánad, szeretett Idám, — hanem hogy magam mellé idézzem fényes szellemedet, hogy hozzád írjak, veled beszélgessek, — oh hiszen érzem, jól tudom, hogy e pillanatban is nálam, velem vagy, s le-le törli lágy kezed forró könyeimet, — velem és nálam vagy s jól hallod fájó szívemnek minden dobbanását. . . .

Oh szállj le gyakorta hozzám s ülj mellém, mint életemben, kedves kis virággal hintett kék pamlagodra, — beszélgessünk, emlékezzünk, tekintsünk együtt a mult felé. . . .

Az írás így enyhíteni fog, — hiszen neked írok, veled beszélek. Kezdjük irataim folytatását Petőfi is Etelkénél — majd elmondom híven és igazán, mit felőlök oly sokszor elbeszéltem neked. . . .

Jelenj meg bár előttem, mint a legkedvesebb háziasszony, csipkékkel szegett hófehér köténykében, csörgő kulcsaiddal karcsú derekad öve mellett, — nyájasan osztva a rendeleteket, minden lépésed nyomán csínt, virulást hagyva hátra. . . . Vagy lássalak ábrándozva zongorád mellett, finom, fehér ujjaiddal búhangokat csalva elő, mint a művészet szende angyalát. . . . avagy tűnjék föl előttem bájos lényed íróasztalod előtt, álmódzó nagy kék szemekkel, mint költőnő, — vagy lássam a szeretet legmelegebb mosolyát, alvó kis leánykád ágyacskájára hajolva ismert édes arcomon: — egyenlően kedves tüneményként jelensz meg előttem, — egyenlően elbájolod anyád utánad epedő tekintetét, . . . egyenlő elragadtatással közlöm veled emlékeimet. . . .

Szellemed sugallata illetékes sugallat fog lenni körülöttem; — Te, ki művészig zongoráztál — hiszen maga Liszt Ferenc, a nagy mester, a zenekirály, lelkesülten tapsolá meg játékosdat,

— Te, ki költőnő valál, — hiszen megjelent kis műved meglepte az olvasó közönséget, — sőt Pulszky Ferenctől kezdve, meglepte az irodalom jelen fáklyavivőit is, — hiszen halálod hírére nem hiába zendült meg önkéntelenül a költő lantja, mint az eolhárfá, midőn részvét soraiban ily szavakkal fordult hozzám a távolból, mint szülőid régi és valódi barátja, a hazaszerte ismert nevű Zalár:

Amint először meglengtetted
Költészet lánya, szellem szárnyaid,
Egyszerre oly magasra szálltál,
Hogy vissza többé nem találtál:
Az ég nem adja vissza csillagit. . . .

De nem csak művésznő és költőnő, hanem maga voltál a megvalósult szeretet, ki rövid földi pályád alatt csak nemest, jót és boldogságot hintél minden irányban, és soha életedben összhangot nem zavartál; — hogy ne volnál hát illetékes anyád mellett maradni, midőn emlékeit gyűjti, hogy örök búcsút vegyen mult-, jelen- és jövőtől, — hogy ne volnál illetékes vigaszt és ihletést sugallani, ha megtört szívének ereje lankad, — hogy ne volnál illetékes védangyala maradni s éreztetni veled jelenlétedet. . . .

Rózsalombok — cipruslombok lengenek felém sírodtól, — sobajtásod, szereteted hajtja őket hozzám. . . .

Rózsalombok — cipruslombok árnyékában ülök veled asztalodnál s írunk együtt. . . .

Rózsalombok — cipruslombok árnyékában pihenünk meg majdan egykor, s nem szenvedünk s el nem válunk

Soha többé, mind örökké! . . .
Mind örökké, soha többé! . . .

XXX. Petőfi Sándor és Etelke.

Csodálatos, változott színben tünt föl előttem az élet s a világ, atyám halála után. . . . Mintha szép álomból ébresztett volna fel a legridegebb valóság, — mintha a legszebb tavaszi virulat után, egyszerre fagyos téli kép fogott volna körül. . . .

Míg fennállt a szülői ház, az embereknek, különösen a rokonoknak, csak mosolyát ismertem, — angyaljónak képzeltem az egész világot. . . . Most vettem csak észre, hogy a mosoly gyakran éles, harapós fogakat takar, midőn anyám s nővéreim irányában oly sokaktól tapasztalék hidegséget, — midőn atyám felett az egykor hízlegők, jogosult bírákul tekinték magukat, — főképp azok, kikkel oly sokszor jót tett, kiket számtalanszor gyámolította. . . .

Semmi nem hatott azonban roszaiból reám, mint Tóvölgyi Loránt magaviselete. Ez a férfiú, ki oly sok jóban részesült szülőim házábanál, — kinek keze a most is birtokomban lévő,

atyámhoz intézett leveleket írta külföldi utazása alatt, — hogy épen Tövölgyi Loránt volt képes atyám ellen nyíltan és rágal-mazólag föllépni, — ezt megbocsátani, elfelejteni, soha, soha, a mai napig sem bírtam. . . .

Fiatal szívem összeborzadt ama sötét napok alatt, az emberi hálátlanság felett, — csak ekkor kezdém érteni, mi volt az a leírhatatlan valami, az az iszony, mely elfogott minden pillanatban, valahányszor szóba hozták Tövölgyi Irántam való szerelme. . . . Csak most értém meg, miért nem bírtam volna őt soha férjemül elfogadni, ha Vachott Sándor nem jött volna is útamba. . . .

Fogalmaim a barátság, a rokoni szeretet, a hála — s általában az emberi jószág felől, teljesen megváltoztak; — iszonyodni kezdék a társaságoktól, — magányt óhajtottam, elszigetelt magányt, hol férjem, anyám, s enyéimen kívül csak néhány választott egyéniség közelíthessen hozzánk, — csak azok, kiknek neve ragyogott, mint az arany, s szíve melege enyhíte, mint a verőfény. . . .

E kevesek közé tartozott, Vörösmartyék, Bajzáék, Garayék, Erdélyi János, Fáy Andrásék s még néhány jeles mellett, mint férjemnek egyik legigazabb s legragaszkodóbb barátja: Petőfi Sándor is.

Ez időben Etelke nővérem alig felserdült ifjú hajadon volt, — de valamint engem, úgy őt is egyszerre megérlelé a világgal, ama kis világgal szemben, melyben életünk folyt, a nagy rázkód-tatás, melyen mind a ketten keresztül mentünk.

A korábbi testvéri szeretet, egyszerre szoros barátsággá vált közöttünk, — hiszen egyenlően éreztük az atyám elleni igazságtalan bántalmak fulánkját — együtt sirattuk meg szegény édes jó anyánk sorsát, együtt vértett a szívünk kisebb nővéreink bizonytalan jövődjére gondolva, — s együtt vetettük meg a korábbi hizelgők seregét oly mélyen, a mily megvetésre csak első ifjúságában képes az érező és elkeseredett kebel. . . .

Elvonulni kívántunk mind a ketten, a fővárost örökre elhagyva, falusi magányt keresni, hol nincsen divatvilág, nincs álmosoly és káröröm, hol nem kívánnak az emberek egymásnak ártani, hanem szerényen, munkásan és egyszerűen élnek, — még csak sejtelemmel sem bírva az álnokság és roszakarat felől. . . .

Kimondhatlan vigasztalás, le nem írható üdvösség volt e sötét időben férjem szerelme és gyöngédsége reám nézve. — Mindent megváltoztathatott az élet és világ, — de ő illetlen és hű, s épen oly forrón ragaszkodó maradt, mint azelőtt volt.

Nézeteinket annyival inkább osztotta ő is, mert mindig hajlandó volt sötétebb szempontból fogni fel a világot, — az, hogy falura vonuljunk, az ő gondolata volt, s így ő is mint mi, Etelkével s anyámmal együtt, csak alig várhatta a tavaszt, mely mindnyájunk óhajtatását teljesíteni ígérkezett. . . .

Petőfi Sándor velünk együtt örvendett, együtt készült falura, — ideje nagy részét nálunk öhajította tölteni. — tervezett férjessel együtt, — írni szándokoztak mind a ketten, künn, a természet zöld karjai között, s megmutatni a fővárosi világnak, hogy határain túl terem csak igazán gazdagon a költői kebel...

Igy tervezgetve, természetes, hogy Petőfi igen gyakran fölkereste férjemet, — elsétáltak együtt fél napon át is fel és alá a szobában. . . . Tervezéseik mellett azután közölték egymással új költői termékeiket, — vitáztak helylyel-közzel egyes jelesek művei felett, s ha nézeteik itt-amott eltérő volt is egymásétól, soha nem sérté az közöttük az egyetértést. . . .

Vörösmarty és Garay mellett, Erdélyi János s a végzetes halállal korán kimult Czakó Zsigmond is gyakran megfordultak férjemenél, s ha így többen voltak együtt, akkor a társalgás tarkább, élénkebb, változatosabb lön, sőt átcsapott olykor a szellemi ügyekről az anyagiakra is. . . .

Egy napon például, a mint négyen vagy öten együtt ültek, az akkoriban dúsgazdagságáról hírneves bankárok egyikének szép szóke hajú, kék szemű eladó leánya jött szóba, ki nagyban szerepelt a divat körökben.

Azt magam is szívesen elvinném, s megkérném nőmül — mondá Petőfi szokott komoly modorával — gyönyörű teremtés, s én mindig a szóke és kék szemű szépségek bolondja voltam életemben. . . .

Nem hiába vagy magad fekete, mint a cigány, — mondá Erdélyi nevetve — de a gazdag bankár kisasszonyt feleségül megkérni neked pajtás — tevő hozzá folytatva jó kedve kitörését — szegény magyar költő létedre, kissé nagy botorság lenne; — s azt komolyan nem is gondolhatod.

Micsoda? — szólt ingerlékenyen Petőfi — azt hiszed, nem volna bátorságom, a német pénztozsértől leányát megkérni?

Biz azt én — viszonzá Erdélyi röviden.

Hol a kalapom? — kezdé Petőfi hevesen felugorva helyéről. — E percben megmutatom neked, hogy meg merem tenni. — Jer — folytatá Czakóhoz fordulva — kísérij a bankár lakásáig s légy tanuja, megkértem-e apjától a szép bankár kisasszonyt vagy nem.

Hasztalan igyekezett őt férjem, a többiek támogatásával együtt, az elhamarkodott lépéstől visszatartani, — Erdélyi is hiába jelenté ki, hogy távolról sem volt szándokában, őt ily bohó cselekedetre ingerelni, míg Czakó feleslegesen szabadkozott, hogy kísérije legyen, nehogy mind kettejüket örültnek tartsa a bankár, — Petőfi nem engedett, Czakónak vele kelle mennie, s ő bejelenté magát a bankárnál.

A dúsgazdag pénzember vonakodás nélkül elfogadta őt kísé-

rőjével együtt, s Petőfi egyszerűen és röviden kijelentette, hogy a szép kékszemű kisasszony nagyon megtetszett neki, s ha megkaphatná őt, szívesen feleségül venné.

A sima világban jártas bankár nyugodtan végig hallgatta Petőfit, s a halandó pénzember ismerte annyira a halhatatlan költő nevét, hogy a minden szokást mellőző leánykérést, látszólag legalább, sértésnek nem vette, sőt udvariasan megköszönte a szerencsét, kijelentvén, hogy ha leányánál — ki jövő héten érkezik a fővárosba — bemutatattja magát, s az hajlandó lesz őt férjéül elfogadni, ő mint apa, ellenkezni nem fog.

E szavak után nyájasan kezét szorított s könnyedén meghajolt a pénzvilág hatalmas ura, a szellemvilág ifjú fejedelme előtt, s befejezte a fogadást.

Petőfi nem kívánt többet, ő megmutatta Erdélyinek, hogy szavának ura tud lenni s miután ez nem folytatta a dolgot, nehogy kellemetlenebb fordulatot vehessen az, Petőfinek soha nem jutott többé eszébe megtudni, vajon a szép kékszemű bankár kisasszony hajlandó volna-e őt férjéül elfogadni.

A lángeszű fiatal költő életismerettel még nem bírva, nem volt képes hevességét mérsékelni; — ha ellenmondásba ütközék, kihívásnak tekintette, s kész leende olykor legjobb embereivel is összetűzni, ha azok nem térnek ki hevessége elől, — kész leende dachból, a legnagyobb esztelenséget elkövetni.

Kivétel volt előtte férjem; ha vele társalgott, szelid és gyöngéd lett a vad fiú; — vitázott és ellenkezék olykor vele is, de a nélkül, hogy valaha kellemetlenség, vagy csak félreértés is gyöngítette volna barátságukat.

„Vachott Sándorral szemben mindig érzem, hogy költővel van dolgom“ — mondá nem 'egyszer és írta férjemhez címzett költeményében. — „Vachott Sándor mindig őszinte és gyöngéd irányomban, — reá egy percig sem éreztem még soha keserőséget vagy neheztelést.“

Petőfi halála után, nejétől, Szendrey Juliától is számtalanszor hallám, hogy férje még Arany Jánoshoz sem ragaszkodék melegebben és több bensőséggel, mint férjemhez; a vonzalom, melyet iránta érezett, — nem túlozok ez állítással — rajongással volt határos; — egész lénye átalakult és megváltozék, ha férjemhez fordult vagy vele beszélt, vitázott vagy közlé költeményeit; sőt róla még reám is átruházta sok tekintetben e rajongást, ezerszer ismételve Sándor előtt, hogy egész széles e világon nálam költőhöz illőbb feleséget nem találhatott volna, — ezerszer ismételte, hogy valahányszor velem találkozik, látásom mind annyszor azon képet idézi lelke elé, melyet első ifjúsága álmaiban a mesék Tündér Ilonájáról alkotott magának, és soha nem feled-

hetett. — Férjem mosolygott és természetesen, helyeselte felőlem nyilvánított túlságait, miknek következménye „János vitéz“ című népkölteménye lőn, hol Tündér Ilonát, mint ismételve mondá, egyenesen kép másra meg is teremté. . . .

De rajongása a lánglelkű ifjú költőnek tovább és tovább terjeszkedik: férjemről reám, — rólam Etelke nővéremre vetette fényét ábrándjai világa, s Petőfi Sándor először életében, komolyan kezdett szerelmes lenni.

Hallgasd csak barátom, a kis leányról gondolkozva mit írtam tegnap estve — mondá egy szép alkonyatkor a Dunaparton sétálva férjemmel, miután előbb felőlem és Etelke hogyléte felől tudakozódott volna:

Láttad-e angyalom a Dunát
S a szigetet közepén?
Ide szívembe képedet
Akként foglalom én.

A szigetről zöld fa lomb
Mártja a vízbe magát;
Ha te szívembe így a remény
Zöldjét mártanád!

Petőfi női társaságban tartózkodó, csaknem ügyetlen volt, s így nem lehet meglepő, hogy mind Tündér Ilonáról reám vonatkozó gondolatait, mind Etelke iránt keletkező szerelme első jeleit nem előttünk, hanem férjem előtt nyilvánítá, s tetszésére hagyta, hogy közölje-e velünk azokat, vagy sem.

Igy történt, hogy bár hetenkint négyszer-ötször is megfordult házunknál, én és Etelke csak akkor találkoztunk vele, ha ebédre vagy estelire megtartottuk őt, — különben férjem szobája küszöbét az én szobáim felé, soha át nem lépte.

Külsejét arcképei meglehetősen hűséggel adják vissza, — sőt egyik-másik csaknem teljesen megfelelő: merész, fenkölt szelése homlokára írva látszék lenni, s szemeiből visszasugárzék; de termete, többnyire erőteljesebb s tartásával együtt inkább megfelelne valamely edzett katona magas, erőteljes természetének, mint Petőfi Sándor gyöngé, alacsony alkatának.

Arc-színe sápadt barna volt, komoly kifejezésű szemei feketék, tömött, sötét haját homloka fölött egyenesen fölfelé fésülte, s mindig bizarr, szokatlan öltözeteket viselt.

Női társaságban kevés beszédű lévén, szép, érces hangja csak akkor tűnt ki, ha költeményei egyik vagy másikat szavalta, mit kifejezésteljesen s szabatosan tett.

Nővérem, az alig tizenöt éves Etelke, külsőleg épen ellentéte volt Petőfinek. Dúsgazdag szőke haja lágy hullámokban, térdéig hullott alá, ha kibontotta; — nagy kék szemei mindig nyájasan, mindig mosolygón tekintének szét; — rózsza arca üde és viruló volt; — nyaka tölt és hófehér, — karjai és csodaszép kis kezei kifogástalanok; — közép magasságú termete gömbölyű és mégis nyulánk és karcsú, — s mindez együtt véve oly kedves,

oly vonzóvá tette őt, hogy Etelke méltán soroztathaték a szép és legmegnyerőbb jelenségek közé.

Petőfi Sándor eszményképét találta fel benne, s mire észre vette magát, komolyan szerelmes volt.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

KULCSÁR GYÖRGY POSTILLÁI.

Kulcsár György egyike azoknak az íróknak, kik iránt az új irodalomtörténeti kézikönyvek nem tanusítanak érdeklődést, mintha régi irodalmunk hű ismertetése tisztán fölösleges fáradság volna.

Annál kellemetlenebbül érint e hanyagság, mivel a XVI. s XVII. század irodalmi emlékei rendkívül jelentősek a nyelvtörténet szempontjából. E két század folytán fejlődött ki a közép-magyarból az új irodalmi nyelv. Ismertetni szándékolt könyvünknel pedig a nyelvfejlés feltüntetésére alkalmasabbat alig találunk.

Korából aránylag kevés is a fenmaradt könyv; de azt sem hagyhatom megemlítés nélkül, hogy szerzője határozottan elárulja nyelvezetével göcseji eredetét, onnan pedig kivüle egyetlen írónk sincs, kinek abból a korból ily terjedelmes műve maradt volna ránk.

A XVI. század különösen kirívó nyomokat hagyott nyelvünkön s ezekről oly világos bizonyosságokat nyerünk Kulcsár művében, mintha nyelvész jegyezte volna az időnként történt nyelvbéli változásokat.

Szinte feltűnő, hogy ugyanannál az írónál fordulhat elő: eleink, tagaink, mentül, kisebbik, igyonk, születtenéjék, idvösségönk, mevet, tahát, semmié, ki könyve vége felé már vétkeinket, legkisebbik, essünk, itéljük, dicsérnék, nevet, tehát, símávát mond.

A Postilláról több írónál találunk említést (Lampe, Bod, Horányi, Sándor I.). Két kiadása ismeretes: Bartfa 1574. és u. o. 1579. Bánfy Miklós zalamegyei főispánnak ajánlva a szerzőtől, ki akkor alsó-lindvai pap volt. Az első kiadásban apró, durva fametszetű képek vannak, melyek a beszédek alapigéinek tartalmára vonatkoznak; a második kiadásban ezek a képecskék hiányzanak.

Szerzőjét Szenci Molnár Albert a XVI. század legkitünőbb magyar predikátorának nevezi; Geleji Katona ellenben egyik művének előszavában rosz néven veszi a papoktól, hogy könyv-

RAJZOK A MULTBÓL.

XXXI.

J a j, m a m á m !

A karácsonyi ünnepeket megelőző napokon, valószínűleg első gazdasszonyi kísérleteinél, Etelke átfázott valahol a konyhában, erősen meghűtötte magát és köhögni kezdett.

Az üde, a viruló arcú leányka, halványodni kezdett, — iszonyú főfájás kínozza éjjel-nappal, — de lázas állapotot nem vettünk rajta észre.

Január 7-dike az örökké emlékezetes karácsonyest és csillag eltűnés után épen két hétre esett.

Borongós téli nap volt, nyomasztó hatású még az ember kedélyére is.

Etelke folytonosan gyöngélkedék, iszonyú főfájása szünni nem akart, — köhögése sem mult el, — de azért fölkelte naponkint, minden délelőtt rendszeren felöltözék, — betegsége alatt szép nagy haját én fésültem meg minden reggel, s két hosszú fonatban befontam; azután többnyire fel- és alá sétáltunk néhányszor a szobában, csöndesen beszélgetve egymással, — míg Etelke fáradtnak érezte magát, s kínos főfájása miatt pihenni óhajtva, ismét lefeküdt.

Lesz-e estére valami olvasmányunk? — Kérdé ez emlékezetes nap délelőttjén, midőn, hogy lefekhessék, vetkőzni kezdett.

Sándorom gondoskodott, hogy bőven el legyünk látva — viszonzám, szép két lefüggő hajfonatát egy szalag csokorral átkötve, hogy az ágyban ki ne bontakozzék — Jósika legújabb regényével lepette meg esteli olvasmányul, és Eötvös „Falu jegyző“-jét is megvette számunkra, hogy e nagyhírű munkát is megismerjük.

Etelke örvendett velem együtt, midőn a könyveket, hogy lapjaikat fölmetéljem, mindjárt elő is vettem.

Melyiket olvassuk előbb? — kérdé Etelke kis fehér kezeit halántékaihoz szorítva, hogy főfájásán enyhítsen, — mintha most is látnám bágyadt tekintetét a különben oly nyájas, oly mosolygó kék szemeknek.

Miután ezúttal a te mulattatásod fődolog, Etelkém; én csak felolvasónéd vagyok — viszonzám minden szeretetével a szívemnek — neked kell választanod.

En válaszsza? — kérdé régi nyájasságával — mit gondolsz — folytatá rövid gondolkozás után — nem volna-e célszerűbb a kitünőbbet, a „Falu jegyzőjét“ utóbbra hagynunk? Ha előbb ezt olvasnánk, majd a másik nem fogna annyira tetszeni.

Igazad van Etelkém — viszonzám, teljesen elfogadva nézetét — csakugyan jobb lesz ma estére Jósika regényét megkezdeni.

Alig ejtém ki e szavakat, midőn anyám oldalán Koczán Józsefné lépett a szobába.

Már csak megnézem a kis beteget — kezdé, nyájasan kezét szorítva egymásután mindenikünkkel — ha egyébért nem, csak azért is, hogy megtámadjam, mint lehet beteg, ily üde, rózsárcokkal, — miért nem készül inkább a jótékony célú hangversenyre, melyet a lelkes Bohusné fog rendeztetni a jövő vasárnap. — Minden jó honleány ott lesz — folytatá a minden szép s nemesért buzgolkodó úrasszony — és magyar öltözetben jelenik meg; — Etelkének pompásan fogna illeni a fűzőváll és pártá — tevő hozzá nyájas és őszinte biztatással — míg neked, kedvesem — folytatá hozzám fordulva — fiatal arcod minden kellemét feltünőbbé tenné a kis magyar főköttő. — Hoztam is néhány eredeti mintát mutatóra, de úgy veszem észre, Juli a terembe vitte be.

Ott célszerűbb is lesz a tükör előtt, sorba nézegetnünk — mondám erre én, Etelkével egyetértően összepillantva — ha tudtam volna, hogy utolszor az életben! — s Koczárnét, hogy a kedves gyöngélkedő kényelembe tehesse magát, férjem szobáján át, a terembe vezeté. . . .

Koczárné nem soká időzött. A főköttőket megmutogatta, s beszélt reá, hogy el ne maradjunk a magyar szellemű hangversenyéről, — azután sietett haza, mint kitünő háziasszony és anya, nehogy fiai az ebéd késedelme miatt, talán iskolát mulasztanak.

Férjemmel még szót sem válthaték Koczárné távozása után, midőn Juli sápadtan, kikelt, rémült arccal berohant, s míg engem esdekelve kért, hogy maradjak helyemen s ne mozduljak a szobából, — férjemet arra sürgeté, hogy siessen anyámhoz.

Oh szegény Etelke kisasszony! szegény Etelke kisasszony! — mormogá fuldokolva, elnyomott hangon, és gyorsan ismét kirohant. . . .

Mialatt én és férjem Koczárnéval beszélgettünk — mondá

később anyám, — azalatt ő Etelke ágya mellé ült, ki nagy főfájásról panaszkodék.

Hű Julink a mellék ebédlő szobában rétest nyújtott, s bebeszölt, hogy anyámékat mulattassa.

Juli — mint szegény anyám beszélte — majd az orvosokat ócsárolta, kik egy kis főfájással sem bírnak boldogulni, s Etelke kisasszonyt hetekig szenvedtetik, — majd átcsapott a jó lélek gondolatköre a molnárok ócsárlására, — kik erőtelen, rossz lisztet őrlnek, úgy hogy becsületesen a rétes-tésztát elnyújtani sem lehet.

Etelke főfájása dacára is el-el mosolyodék, Juli panaszait hallva, sőt több ízben nyugtatta is anyámat, gyámolítsa a zúgolódót.

Egyszerre azonban Etelke csak felült ágyában, s szokott, egészséges hangján így szólt meglepetten anyámhoz:

Mamám, mi volt ez? Valami a fejből mint ha egyszerre csak ide cseppent volna — mondá, szíve tájára mutatva.

Ez bizonyosan jót fog tenni, kedvesem — viszonzá anyám nyugtatólag — fejed valószínűleg megszabadult a vértől, mely a kínos nyomást és fájdalmat okozta.

Úgy lesz az édes kisasszonyom — hangzék Juli szívélyes nyilatkozata is a mellékszobából — a természet fog segíteni s megszégyeníti majd a kényes orvos urakat. . . .

Még tovább is folytatta volna a jó lélek épületes megjegyzéseit ez irányban, mint régi hű cselédek szokása, kik sok szabadságot vehetnek maguknak, — ha a következő két szó egyszerre el nem némítja őt:

Jaj, mamám! . . . ennyit mondott még kedves ajka, és Etelke nem volt többé. . . .

Jaj mamám! — ezek voltak végszavai, s e szavak csengettek a szegény, gyermekétől megfosztott anyának füleiben akkor is, midőn értem remegve, hozzám vánszorgott az iszonyú csapás után, ki férjem gyöngéden ápoló karjai között holt halványan, élettelenül feküdtem a szörnyű hír hallatára. . . .

Jaj, mamám!

XXXII.

Etelke a ravatalon.

„A szőke fürtök kedves gyermekét“ két költő: férjem és Petőfi Sándor emelték koporsójába, hogy az örökkévalóságban szépek, édesek legyenek álmai.

Hőféhér könnyű csipkeruhában feküdt a ravatalon; — gazdag szőke haja két oldalt lefésülve, fényes hullámokban folyta végig csaknem egész magasságát; — homloka felett a jazmin-

és mirtusból fonott koszorú, — s imára kulcsolt kis fehér kezeiben az üde bokréta, mint bájoló alvó menyasszonyt, úgy tüntetik őt fel.

Hiszen piros ajkai a ravatalon is mosolyogtak, s ha nagy kék szemei le valának is zárva, arcának oly nyájas, oly vidám kifejezése maradt, mintha ártatlan szívének most is a boldogság volna lakója, — mintha csak szenderegne, s a legjobb álmok foglalnék el keblét. . . .

Valóban élni, ábrándozni látszék a halva is mosolygó tünevény, — úgy, hogy Budapest legkiválóbb tanárai gyűltek össze ravatala mellett, meggyőződést s nekünk biztosságot szerezni, ha vajon nem tetszhalott-e a csöndesen szenderegni látszó.

Petőfi ott zokogott a nyílt koporsó mellett, kétség és remény között leste férjem oldalán, ha vajon a nyájas, a szellemet sugárzó szempár kék ege megnyilik-e még egyszer a tudós tanárok éleszéseire?

De hasztalan volt a remény, hasztalan minden ébresztési kísérlet: Etelkét örökre elveszíténk, — ő halva maradt.

Január hó 7-dikén halt meg, és 10-dikén volt a temetése. . . .

Székács József confirmálta, s ő tartá kedves tanítványa felett a megindító végtiszteletet, a remek szép gyászbeszédet is. . . .

A koporsót két oldalán, fekete magyar ruhába öltözött fáklyások, fiatal reményteljes magyar írók kísérték; s a koporsó után gyalog. födetlen fővel férjem, egyik oldalán Pali bátyám, a másikon Petőfi Sándor volt a legközelebbi kísérő. . . .

En, alig gyógyulva fel nagy betegségemből s a kiállott nagy lelki rázkódtatások után még magamhoz sem térve, ez új csapás által annyira kimerült és megrendült valék, hogy csak kocsin kísérhetém a gyászszekeret, anyám oldalán, — ki értem remegve, — elveszett gyermeke, Etelke halála miatt, alig mert félig megszakadt szíve keservén sírással is enyhíteni.

Szomorú, nagyon szomorú téli nap volt ez; — a hó csöndesen pelyhezett, — az ég egy darab fehér felhőnek, hófehér szemfedőnek látszék mindnyájunk feje felett. . . . A harangok zúgtak, szomorúan, gyászosan, s midőn a szekér a koporsóval megállott templomunk előtt, hol kevés év előtt én és Etelke confirmálva voltunk, hol alig mult másfél éve, midőn oly boldogan ünnepeltük esküvőmet, s Etelke, mint rózsákkal díszített koszorús leány, üdén, vidáman, oly hosszú jövő élvezetére látszék hivatva lenni, — midőn ugyan azon templom előtt egyszerre csak megzendült a gyászos énekkar, hogy Etelkétől búcsúztasson bennünket, — akkor oly éles, oly metsző fájdalom hasított végig a szívemen, hogy jótétemény volt, midőn eszméletemet elveszítém.

A temetés után mintegy 14 napra, Petőfi hozzánk költözék.

A szoba, melyet előbb anyám osztott meg Etelkével, — a kedves teremtés elhúnyta után lakatlanná vált.

Oly megszokatlan volt mindnyájunkra nézve Etelke hirtelen halála, s különösen engem, ki nem csak túl érzékeny és ragaszkodó, de a kiállott betegség és rázkódtatások után, igen gyöngye is valék, annyira óvtak minden fájó és megindító hatásoktól, hogy Etelke volt lakhelyét elzárták, s anyám, férjem ajánlatát elfogadva, a kis zongora szobát választá alvó szobájául, mely egyenesen a mi alvó szobánkba nyilott — úgy, hogy ha bajom lett volna, az esetben is közel leende hozzám ez a kedves, édes, gondos, jó anya. —

Alig vette észre Petőfi Etelke szobája lakatlanságát, nem nyughaték, míg férjemmel észre nem vétette, mi boldog volna, ha e szobába költözhetnék, — régi lakását különben is épen elhagyandó volt.

Férjem örömmel engedte át a szobát rendelkezésére — természetesen, csak barátságból, s Petőfi a mint ezt megérté, egy 24 óra alatt már be is költözék oda.

Itt készültek Etelke halhatatlanítására ama költemények, melyek később egy füzetben megjelentek s azon időben oly nagy hatásúak lőnek. — Előttem fekszik a költő kéziratában a füzet, — számomra írta le Petőfi, s én megőrzém azt — gyermekeim és unokáim számára, ereklyeképen.

A mit éjjelenként írt, jókor reggel rendesen beküldé hozzám, így gyűlt össze lassanként a 36 költemény teli könyharmattal, Etelke sírjáról.

Úgy járt-kelt egyébiránt Petőfi Etelke szobájából ki és be, mint az alvajáró, — majd kiüzte őt szilaj fájdalma, az alig hantolt sír mellé, — majd ismét visszahajtotta a szobába, hol a kedves agyall lakott, élt és kilehellte ártatlan lelkét.

Hiszen elbeszélhetik szerelme történetét, bemutathatják a költő bensejét magok a költemények is, összes munkái között, melyek Etelke sírját halhatatlan koszorúként fonták körül, s míg Petőfi neve él, míg hazánk határai között magyar szív dobog, ott zöldellenek mind örökké...

Elmondom, mit eddig
Rejtve tartogattam,
Mint gyöngyét a tenger
Legmélyebb habokban.

Halld meg, drága gyöngyöm,
Szép, szelid galambom!
A mit érezék és
Szenvedék, elmondom stb.

Ezzel kezdé meg Petőfi a meghatóan szép költeménysort, melylyel Etelke emlékét megörökíté; ezt követé azután az a nyolc sorból álló felsohajtás, melyet arra vonatkoztat, hogy ő segíti férjemnek Etelkét koporsójába betenni:

Mit nem tettem volna érted,
Szép kis szöke gyermekem?
De szerelmem bemutatni
Megtiltotta végzetem.

Az egész, mit életemben
Érted tennem lehetett,
Annyi, hogy a koporsóba
En tevém be tetemed.

A költeménysor ötödike ismét egyike a legszebbeknek:

Jaj, de bús ez a harangzó!
Neked harangoznak,
Kedves, hervadt rózsaszála
Tizenöt tavaszna! stb.

De gyöngédebb szavakkal senki nem kérheti elszállt kedvesének engedelmét arra, hogy sírját szabadjon meglátogatnia, mint Petőfi tévé a költeményei tizedikében, midőn így esdekel Etelkéhez:

Nem háborítom-e nyugalmad,
Elásott kincse életemnek!
Ha szívem árva gyermekével,
A halvány arcú szenvedéssel
Hozzád gyakorta kijövendek?

Nem fog zajt ütni érkezésem,
Sírhalmod mellé halkán lépek:
Csak csókomat teszem fejfádra,
Azt is lemossa könnyem árja, —
És ekkor ismét hazatérek.

Igen csinos kis költeménynyel festi azt is, mi volt a ravatalon élete eszményképe:

Ha életében nem szerettem volna
A szöke fűrtök kedves gyermekét:
Övé lecsendett életem, szerelmem,
Midőn halotti ágyon fekvék.

Mi szép, mi szép volt a halotti ágyon stb.

Midőn beköltözék hozzánk, Etelke elhagyott szobájába, első sorai így hangzottak:

E szobában küzködött az
Élet és halál fölötte,
Míg az élet
Öt, a szépet,
Öt, a kedvest, elvesztette.

E szobában lesz lakásom;
Édes kín lesz laknom itten,
Itten laknom,
Öt láthatnom
Mindig éber emlékemben.

E szobában siratám őt
Könyeimnek tengerével
— Szenvédésem
Avagy létem
E tenger mért nem nyelé el!

Egy kívánatom leszen, ha
E szobából el kell menni;
Az, hogy engem
Akkor innen
Szent Mihály lova vigyen ki.

A költemény három legvégsője:

Függ már a lant megérintetlenül stb.

továbbá a:

Mi bűvös bájos hang?
Völgyben csendült meg ünnep-est harangja? stb.

s végül a:

Messze vándoroltam, elhúnyt édes lelkem,
De mindig, mindenütt, a hol jártam keltem,
Bánatos emléked, mint egy sötét fátyol
Húzódott utánam sírodnak halmától stb.

Oly szép, oly költői befejezése az egésznek, oly hű tükre Petőfi enyhültebb fájdalma s még mindig lángoló szerelmének, csak a következő néhány sor is, hogy jól esik ide jegyezni azt:

Szívemen lesz képed Etelkém, halálig!
Függni fog szívemen képed, mint domború
Sírodnak fejfáján e hervadt koszorú.

XXXIII.

Költő lenni vagy nem lenni.

A meddig Petőfi nálunk lakott — mintegy félévig volt vendégünk Etelke szobájában — az estéket többnyire együtt tölté velünk, s számtalanszor mondá férjemnek, hogy sehol a világon oly jól és otthonosan nem érezhetné magát, mint körünkben.

Estelizés után rendszeren bevonultak ketten, férjemmel, Etelke volt szobájába, s néha éjfélig is elbeszéltek, vagy olvasgattak együtt, — mialatt mi anyámmal régen feküdni mentünk.

Egy estve Beranger olvasásába mélyedtek.

Petőfi lelkesült bámulója volt a nagy francia népköltőnek, s nem fogyott ki a magasztalásból, ha művei szóba jöttek.

Az említett estve férjem is különösen elragadtaték Beranger műveinek egyszerű, mesterkéletlen szépsége s a kedélyesség által, mely halhatatlan műveit oly sok helyen bájolóvá teszi, s fölmelegedve önkéntelenül így szólt:

Téged barátom, hidd el nekem, sok tekintetben Beranger nevelt; — szelleme, a nélkül hogy észrevetted volna, magával ragadott s népköltővé, szabadsághósszá tőn; — és ha túlszárnyulnád is dalaiddal az övéit, s szellemed röpte felül mulná a nagy francia költőjét, — azt mégis el kell ismernünk: hogy tanítványa voltál, s példája irányzá benned a lángészt, hogy váljék belőled kedvenc költője, büszkesége a magyar nemzetnek. . .

Petőfi jó ideig egy szót sem felelt; — hanem elkezdett a szobában föl- s alá sétálni, — szemlátomást fel vala gerjedve, — mintha heves izgalom kínozná lelke bensejét. Végre elsötétült tekintettel megállt férjem előtt.

Igazad lehet — kezdé komolyan — mesterem csakugyan Beranger lehetett. — De vajon nem nyomorult utánzója vagyók-e csak, gyöngé másolója, váza, az elragadó eredetinek? — Még csak álmaimban sem jutott volna soha eszembe, hogy ez így is lehetne! — Barátom, — folytatá, rövid szünetet tartva, mely alatt hangja a szenvedélyességig emelkedék — tudod-e, hogy elhatároztam, tollat soha többé nem venni a kezembe?

Csak nem örültél meg! — viszonzá férjem fölgerjedten.

Hogy meggyőződjél — szól hevesen Petőfi — ime, nézd...

Szavai közben összegyűrte az asztalon szerte heverő papír szeleteket, — megannyi dal és költemény volt az „legújabban írott termékei, gazdag szellemének“ — s a még lobogó kályha lángjai közé hajtotta.

Oly gyorsan s váratlanul történt műtete, hogy férjem nem lehetne képes megakadályozni a „barbáriát“, mint elkeseredésében, másnap reggel Petőfi tettét nevezte.

Ezen éj után 8—10 nap is elmúlt, s Petőfi asztala üresen maradt, gazdag költői ere pihenni, vagy vérzeni látszék.

De mintegy két hétre a nevezetes éj után, egyszerre csak belépett a magával meghasonlott költő férjem szobájába, s őt hevesen megölelve, így szólt:

Mégis neked volt igazad, — így ki nem állom tovább. — Küzdöttem magammal, s meggyőződésem: hogy költőnek születék, hogy írnom kell, barátom, még akaratom ellenére is — Halljad csak, a kínos, a hosszú hallgatás után mit határoztam:

Költő lenni vagy nem lenni.

Légy átkozott, de átkos pillanat,
Melyben fogantatám,
S te, melyben kínnal a kín emberének,
Költőnek szült anyám!
Oh költészet, te a
Gyanútalan szív csalfa pókhálója,
És azután foglyodnak
Oly irgalmatlan fojtogatója.

Véreből már te oly sokat szívál,
Mérges fulánkú pók!
De szálaid bár milyetén kuszáltak,
Még elszaggathatók.
Letépem azokat,
Bármint keresztül szőték, fonták szívem,
S ha összenőttenek már:
Úgy velök együtt szívem is kitepem!

De véreből e gyilkos férget én
Többé nem hizlalom,
Úgy is mi lenne a kiszívott, elfolyt
Vérért a jutalom?
Dicsőség legfőlebb,
Ez a szem fényét elvakító semmi;
És még az is nagy kérdés:
Ez a semmi is fog-e jutalmam lenni?

Széles folyódon úszom ezután,
Oh mindennapiság!
Ballogsz velem majd, és csöndes folyásod
Sziklák közé nem vág.

Nem lesz hírem, nevem,
Tán a boldogság karjai sem várnak,
De lesz mégis nyugalmam,
S a nyugalom fele a boldogságnak.

És elnémuljak mindörökre hát?
Egy hangszer életem;
E hangszer ép még, s azt, mint elromlottat,
A szögre föltegyem?
Hallgasson örömöm?
Ne legyen hangja többé fájdalomnak?
Hallgathat-e a tenger,
Midőn hullámin szélvészrek rohannak?

Nem, költészet, nem hagylak el soha,
Mert nem hagyhatlak el!
Tápiálni foglak a gyötört kebelnek
Legforróbb vérivel.
Nem bánom: tépj, emészszt,
Másoktól meghallgattatást sem várok,
Azért éneklek, költök,
Míg végső csepvérem ki nem szívárogo!

Ezt vártam tőled — szólt férjem a költemény meghallgatása után, Petőfivel melegen kezét szorítva — s ezért rövid hallgatásod komolyan nem is nyugtalanított — költeményed egyébiránt, mely lelked jobb részének fényes győzedelmét tanúsítja, gyönyörű, s szerencsét kívánok magamnak, hogy azt irodalmunk nekem köszönheti, a mennyiben rövid meghasonlásodnak önmagaddal, teljesen akaratlanul ugyan, de mégis én valék oka, egy véletlen megjegyzésemmel.

Petőfi nem akarta elismerni, hogy átmenő meghasonlásának férjem megjegyzése lett volna oka, — sőt ellenkezőleg azt állítja, hogy férjem biztatásai adták őt vissza önmagának s a költészetnek is.

Szavait végezve, férjemet gyöngéden megölelte, — aztán szokott, nőikkel szemben bátortalan modorával hozzám közelítve, s átnyújtá a sajátkezűleg leírt s szépen összeszedett „Ciprus lombok Etelke sírjáról“ című füzetkét, s mindkettőnkkel melegen kezét szorítva, távozik. . . .

VACHOTT SÁNDORNÉ.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXXIV.

Idylli élet Tápió-Sápon.

Falun valánk tehát!

Virágillattal volt teli a lég, — madárdaltól zengett a bokor,
— a kristály vízű források moraja zúgott-búgott mindenfelől....

Tápió-Sáp oly mély völgyben fekszik, hogy az ember Péczelt elhagyva, kocsizhat egy óra hosszáig a nélkül, hogy sejtelve lehetne a közeledő faluról, melynek templom tornya sem látszik mindaddig, míg elérjük a nagy ereszkedőt, mely két homokhegy között levezet Tápió-Sápra.

De ha az utas kereket köttetve lejutott nagy nehezen a völgybe, akkor meglepetten veszi észre mi szép helyre jutott. — A falut köröskörül szeliden emelkedő, erdőcskéekkel koszorúzott hegyek ölelik, — s oly kedves, oly kies képet tüntetnek föl, hogy a szemlélő valóban örömet öhajthatna állandóan a csöndes s oly barátságos völgy lakója maradni.

Mi, egy régi kastélyba költözénk — mert, mellékesen mondva, Tápió-Sáp bővelkedik kastélyokban, — melynek bádogozott kúp-fedele téglaszínre festve, felnyúló, magas tornyával, úgy tünteték föl az ódon épületet, mintha imaház volna.

A toronyszobát a Rakovszkyak idejében, kik hajdan a kastély lakói s tulajdonosai voltak, rendesen egy barát, valószínűleg irgalmas barát lakta, ki az urasági udvarban nem csak lelkészi, — de a toronyszobát egész kis gyógyszerhárrá szerelve föl, — orvosi szolgálatokat is tartozott tenni. Ezenkívül kötelessége volt még az is a tisztelendőnek, hogy ha történetesen eretnek, vagyis protestans látogatója érkezett a kastélynak, ennek minden lépte után ólalkodják, nehogy a gonoszszal cimborázva, bajt idézzen elő

a jövevény, s távozása után az épület minden zegét-zugát ki kelle tömjénnel füstölnie.

Az öreg Fáy András ifjú korában többször megfordult Tápió-Sápon, mind a Rakovszky-, mind az Etre-család kastélyában, mely utóbbiban az egyik kisasszony szépsége hajdan különösen meghódította; — tőle hallám számtalanszor mosolyogva említeni, mint leselkedék utána a vastag Márton barát, s mint iparkodott, — nehogy a sátán incselkedéseinek legyen kitéve a család vagy cselédség, — alig vón búcsút Fáy András, azonnal megjelenni, hogy tömjénes füstölőjével lelkiismeretes gonddal kifüstölhesse a kastély minden helyiségét. . . .

A toronyszoba utolsó lakója épen ezen Márton barát volt, s még azon időben, melyben mi ott laktunk, a nép fejből nem lehetett volna kiverni, hogy, — bár a jó öreg évtizedek óta pihent már sírjában, éjfelenként csoszogó léptei világosan hallhatók a toronyszobából, hol majd gyógyszereket kever, majd olvasóját csörgeti. . . .

A téres udvar közepén egy terebélyes vén eperfa állott árván, magánosan. Mint beszélék, volt hajdan két társa is még, de idők folytán kettő kihalt, kiveszett. . . .

Állítólag, egyik öreg Rakovszky, a legutóbbi tulajdonosnak apja' ülteté sajátkezüleg a három eperfát, — mind a három gyermeke születése tiszteletére, egyet-egyet. — A három gyermek, valamint a három cserfa, szépen felnőtt, erőteljesen fejlődék, s a haldokló apa csaknem olyan áhitattal áldotta meg a három életfát — így nevezé el az eperfákat — mint saját gyermekeit.

Néhány évre azonban az öreg úr halála után, az egyik eperfa, minden ok nélkül satnyulni, veszni kezdett, s bár az öreg nagyságos asszony, ki özvegyi gyászát holtig viselé — így beszélé vén kertészünk a történetet — ápoltatta, öntöztette a fát, sőt, ha megmentheti azt, nagy jutalmat ígért az akkori főkertésznek, ki mellett én bojtárokodtam, — de minden hasztalan volt, a fa, végképen kiszáradt. . . .

„Ez időben vette a nagyságos asszony a fekete szélű és fekete pecsétés levelet, melyben egyik fia halálát tudatták vele. . . .

„S egészen így történt a másik fával is, csak az a szerencse, hogy ez már a nagyságos asszony halála után volt, s így nem szakadhatott meg a szíve, — mi bizonynyal megtörtént volna második fia halála hírére — mondá folytatólag a vén kertész — mert mikor az elsőét hallotta, csaknem szörnyet halt, — alig bírtuk őt gyöngyvirág ecettel eszméletre hozni.

„A harmadik úr még él — kezdé rövid szünet után az öreg — mi igen természetes, miután a harmadik eperfa sem veszett még ki, — de messze, valami idegen tartományban lakik családjával együtt, hogy egyetlen egy szép leányát, a legifjabbat, egymás-

után elhalt hat gyermeke között, mesterséges úton-módon az élethez köthesse, megtarthassa, melegebb, szelidebb éghajlat alatt.“

Ennyiből állott a családi krónika, melyet előlegesen és keresetlenül hallottunk, s mely az ódon kastély érdekességéből semmit nem volt le.

Külső fele az utcára dőlt ki a vén épületnek, vasrácsos, góth ívű ablakaival, míg eleje, a kert átellenében, az udvarra nyilott. Alul nagy vasrács kapu zárta el a fölvezető lépcsőzetet, mely egyenesen a széles, márvánnyal kirakott folyosóra vezetett föl, mely a szobasor előtt nyúlt végig. Innen csavarodék a torony-szoba felé a tekervényes csigalépcsőzet is, melyen hajdan a vastag Márton barát csoszogott föl esténként, égő viasz tekerccsel jobb kezében, míg baljával a lépcső karfájához kapaszkodék. . . .

A tágas udvar közepére, közel a magános eperfához, férjem magas galambost állíttatott föl, s a leggyönyörűbb s különbözőbb faj galambokkal népesíté meg azt, — meglepetésemre, — mivel falusi udvaron a galambokat nagyon kedvesnek s szépnek talál-tam. . . .

Az udvart egy felől a hosszú istállók, más oldalról pedig, a jó karban tartott, zsindeles tetejű cselédházak szegték, s az udvartól a kertet téglából csinnal rakott, oszlopatos kerítés választá el.

Az elhagyott, elvadult kert, mely hajdan angol izlés szerint volt rendezve, mintegy tíz holdnyi területet foglalt el, gyönyörű réttel s gyümölcsössel végződve, s lenyúlt a burgonya és kukorica földekig, melyeket férjem, mire kiköltözénk, már be is vettetett. . .

Ennyiből állt Tápió-Sápon egész kis gazdaságunk, — de nincs az a királyné, a ki magát dúsabbnak érezte volna, mint én, midőn kertünkben, mely oly elhagyott, oly elvadult volt, s melyet férjem a felfogadott vén kertész segélye mellett, rövid idő alatt valóságos tündérkertté varázsolt át, — midőn kertünkben férjem karján körülsétáltam, vele csöndesen meghitten beszélgetve a girbe-görbe hajlású, árnyékos úton. . . .

Hogy Etelke hiányát kevésbé érzem, kétszeres gyöngéd-séget és figyelmet fejtett ki férjem irányomban, bár két serdülő nővérem, Vilma és Mini, jó anyámmal együtt szintén nálunk laktak s kedves társaságuk mindenestre enyhítette veszteségemet.

A világtól, a kárörvendő álbarátok- s rokonoktól elszakítáink magunkat, — hogy zajtalan csendben szeressük egymást, — társaságok helyett a természettel, kertünkkel foglalkozva.

Előttem, ki életemet ez ideig többnyire Budapesten töltém, falun minden, a legcsekélyebb apróság is, meglepő ujság, valóságos csoda volt. Valami örvendeni valót minden bokron, minden lombocskán találtam, úgy, hogy férjem alig győzte örömeimet osztani. . . .

Hiszen szülőimmal is odahagytuk a fővárost két-három hónapra, minden évben, — a legforróbb évszakot rendszeren falun tölténk, — igen, de nyár derekán volt már rendszeren az idő, s így minden, a mi vetve és ültetve volt, készen fogadott bennünket, virágzott, díszlék, mintha soha apró szemecskékből álló vetőmag vagy palánta nem is lett volna egy sem közöttük, hanem egyszerre teljes pompájában kifejlődve, termett volna helyén valamennyi...

Az én képzelődésem legalább így fogta föl.

Le nem írható érdeklődés és ámulat érzetével figyelém tehát férjem működéseit a kertben...

Az apró magocskákat elvetette keze, s palánták keltek utána, a kiültetett palánták úgy szólván szemeink előtt fejlődtek különböző, szebbnél-szebb virágokká...

Hiszen ez csodaszerű, ez elragadó szép volt!

Ugy tetszett, mintha az egész varázslatot az idézte volna elő, hogy maga férjem foglalkozék ültetvényeinkkel...

Soha nem felejttem el mi kellemetlenül érintett, mi rosszul esett, s mennyire neheztelém, midőn azon virágokat is nyilni láttam, melyeket öreg kertészünk vetett és ültetett ki. — Ez a nagyon egyszerű és természetes dolog, valóságos megbántásnak tetszék a virágok részéről, s csaknem komolyan megnehezteltem férjemre, midőn közlém vele igazságtalan érzelmeimet, s ő gyöngéden magához ölelve, elmosolyodék izgalmaim felett...

Egészségileg is erősödni kezdék; az orvosok azt ajánlották, legyek minél többet falusi szabad levegőn, — ez meg fog erősíteni...

Kellett-e ennél több, hogy mind férjem, mind anyám mindent elkövessenek, hogy időmet egész nyáron át a kertben töltssem, az árnyékos fák alatt, a kedves illatú virágok közelében...

Este felé rendszeren nagyobb sétákat tevének, — fölkerestük a közel erdőcskéek rejtekeit, — ittunk a hírneves „Aranykút“ vizéből, mely felől Tápió-Sáp vidékén az a monda jár szájról-szájra, hogy ki csoda jó és üdítő vizéből csak egyszer is iszik, azt a forrás tündére örökre a vidékhez köti, és soha többé Tápió-Sáp határai közül ki nem bocsátja...

Olykor, változatosság kedvéért, a távolabb eső erdőcskékkébe kocsiztunk ki, eprézni valamennyien, anyám, én és nővéreim, természetesen férjem kíséretében, s leírhatatlan volt örömünk, ha kis kosarainkat valamennyien teli szedhettük.

A kiállott csapások után, visszavonultságunk a lehetőségig boldog volt, — anyám ez időben is áldott és kedves kedélyű, sőt harmincnyolc éves kora dacára, még igen szép asszony is volt, ki a mienkhez hasonló csendélet minden kellemét osztotta, együtt érezte velünk, valamint két serdülő nővérem is, — úgy hogy nem

volt közöttünk senkinek vágya túl a völgyi falucskán; — mindnyájan együtt voltunk, kik egymáshoz tartozánk s azon kevés valódi jó barát és rokon, kikkel hegyeinken túl érintkeztünk. fölkerestek bennünket elvonultságunkban, s nem kívánták, hogy mi keressük föl őket...

De voltak csendéletünkben apró családi ünnepeink is; esküvőnk napjának második évfordulóját például, — akkor valék tizenhét éves, — felejtethetlen kedvesen ültük meg.

En és nővéreim hófehér könnyű ruhába öltözénk föl — de nyakamra igazgyöngyömet tettem gyémánt csattal s gyémánt fülbevalóimat sem feledém e nap tiszteletére használni, — hajunk közé, nővéreimmel egyenlően, kertünk legszebb virágai közül választánk, valamint mellbokrétának is. Férjem fekete salon ruhába öltözött, — s anyám szép selyem ruhái egyikét vette föl. . .

Az asztal díszítésére, gyönyörű bokrétákat kötöttünk, s mintha előkelő vendéget vártunk volna, olyan ebédet készíteténk.

Férjem mellettem ült, épen mint esküvőnk napján, — s a leggyöngédebb szerelem hangján súgta nekem, hogy ma is mennyasszonynak illeném be, s hogy ő, ha lehetséges, ma még inkább szeret, mint esküvőnk napján.

Nem válaszolhattam, — bármi boldoggá tettek is szavai, mert mindnyájunk gondolatainak egyszerre új irányt adott az udvarunkba váratlanul bejáró kocsirobaj.

XXXV.

Váratlan vendég.

Sötétkék, égő pirossal bélelt pitykés dolmányban, fején kis pörge magyar kalappal, Petőfi Sándor ugrott ki a kocsiból. . .

Ez már aztán kedves meglepetés! — mondá férjem, barátságosan kezelt szorítva az érkezővel.

Esküvőtök napját jöttem ünnepelni — viszonzá Petőfi vidáman — s azon remény bátorított — folytatá hozzám fordulva — hogy nagysád is jó néven veszi e napon látogatásomat, — annyi- val is inkább — tevő hozzá nyomatékkal — mert vidéki kóborlásaimat ezúttal csak azért szakítám meg, mivel e napnak néhány óráját legalább, nagyságtok társaságában óhajtottam tölteni.

Fogadja barátságáért, — s szíves megemlékezéséért meleg köszönetünket — viszonzám nyájasan, mert valóban jól esett, hogy családi ünnepünkön részt óhajtott venni — örömünk teljesebb, higgye el, hogy ön jelen van. . .

Petőfi ajkaihoz szorítá felé nyújtott kezemet, s valami olyast mormogott, hogy szívességem boldoggá teszi; — azután egy költeményt nyújtva át, így szólt;

Hoztam ismét egy „Cipruslombot“, talán a végsőt, Etelke sírjáról, nagysád számára. Szabad-e felolvasnom?

Igenlő intésemre, igen szépen felolvasta a költeményt:

Messze vándoroltam, elhúnyt édes lelkem,
De mindig, mindenütt, a hol jártam-keltem,
Bánatos emléked, mint egy sötét fátyol
Hűzódott utánam sírodnak halmától.

Visszajöttem hozzád. Csókot nem adhattam,
Nyájas üdvözetül; mélyen vagy alattam.
Lehajtom fejemet árvafüz módjára,
Nem lágy kebeledre, de kemény fejfédra.

Játszanak ujjaim, nem szőke hajaddal,
Tán már hamvaiddból sarjadt fűszálakkal;
És hallok sutogást, nem kedves ajkadét,
Hallom sutogni csak a temető szelét.

Ekképen merengek sírod csöndes halmán,
A lefolyt időre nyugodtan gondolván,
Nyugodt már kebelem, Fájdalmam szélvészre
Kítombolt, elzúgott, megszűnt, elenyésze.

Alvó tenger a mult. Haláloed a kőszirt,
A melyen reményim sajkája kettétört,
Ez a durva kőszirt most már olyan szépen
Áll a látkör végén a kék messzeségben;

És állani fog az szemem előtt váltig.
Szívemen lesz képed, Etelkém, halálig!
Függni fog szívemen képed, mint domború
Sírodnak fejfáján e hervadt koszorú.

Bármi szép volt is a költemény, örömnepünket megzavarta. Etelke emléke, mindig fájdalmas emlék maradt, s így válasszom ez új cipruslombra, köszönő szavak helyett, heves zokogás lett —

Petőfi erre szörnyen felindult, bocsánatot kért s szidta önmagát, hogy a költemény felolvasását nem a következő napra hagyta inkább.

En, felindulásomból magamhoz térve, nyugtattam őt férjemmel együtt, és Sándorom, hogy a fenti versek lenyomó hatását ellensúlyozza, egy új, hozzám írott költeményét olvasta fel, melylyel engem csak másnap reggel akart meglepni.

Nyár reggeli dal kedvesemhez.

A hányszor kikelsz ágyadból,
Minttha enyhítő habokból
Keltél volna ki,

Oly vidáman jössz felém:
Titkon ürdeni
Jársz tán a nyár éjjelén?

Már a fülmilék nem szólnak,

Tápot hordanak fioknak:

Szólj hát te szívem!

Összeccsókkolt ajkaid

Mondják el híven:

Mik valának álmaid?

De még álmod sem mondád el,

Máris csintalan szemekkel

A gyümölcsfát nézdeled:

Jer, szerelmem, hát,

Jöszte, tartsd kötényedet,

Megrázom a fát.

Ah! útközben meg kell állnom:

Mennyi virág ez egy szálon!

Letöröm neked;

Majd ha hervad levele,

Zárd a könyvbe, melyben e

Kis dalt megleled!

Petőfi oly kedvesnek, oly elragadónak találta e költeményt, egyszerű szépsége, s a kedély és melegség, mely minden sorát jellemzi, úgy megkapta őt, hogy valóban csaknem könyv tolult szemébe, midőn hozzám fordulva azt nyilvánítja: hogy örömnepünkhöz méltóbb bokrétát ez örökké szép költeménynél, sem férjem, sem senki a világon, nem nyújthatott volna számomra.

De ez a nap már arra volt hivatva, hogy újabbnál újabb költemények lepjenek meg bennünket, mert még föl sem keltünk az asztaltól, midőn a postáról levél érkezik Garay Jánostól, ki pár sorban menti magát, hogy örömnepünkön, jelen nem lehetett hivatlanul is, — de átfázott, s torokfájása miatt a következő vasárnapra halasztotta, kis családjá minden tagjával együtt a kirándulást hozzánk, ha kocsinkat beküldhetjük értök.

E sorok után Garay következő rimes levelét olvasta fel férjem:

Levél, Vachott Sándorhoz.

Te vígan éled s egyszerűn, barátom,

Künn a vidéken élted perceit;

Boldog, mivel nem érzed a világnak

S az embereknek cselszövényeit.

Mindenkor édes andalgás borít el,

Majd a vidáman csörgő csermelyek,

Majd berkeidnek enyhadó homálya

Lelkedben édes kéjt ébresztenek.

S eltelve dőlsz a Musa bájölébe,

Zengesz szerelmet és zengesz hazát...

Egyszerre kedves nő virágokat hoz,

S megkoszorúzza szíve dálnokát.

Igy múlnak évid, míg a holt falak közt

Én, mint tövéről vágott ág vagyok,

S a büszke város pompás csarnokában

És cifra bábjain jéggé fagyok.

Boldog, kit a lant koszorús leányi

A szent költészet szárnyán hordanak,

Kinek lantjára s ihlett homlokára

Rózsák- s babérből füzért fontanak:

Nem bántják annak szíve nyugodalmát
 A nagy világnak színjátékai,
 S ha ragyogás és fény dagasztja keblét
 Az érdem bérét kéri vágyai.

És míg a hívság lelketlen csoportja,
 Mulékony földi élvezéért siet:
 Ő a dicső természet égi keblén
 Nemesb valóval tölt lelket, szívet.

S a kis pataknak csörgő szökdelése,
 A víg madárka zenge hangjai
 Lesznek szerelme — s mint ezek vidámak,
 Élet- s erőben dúsak dalai.

Ah, éltem én is, éltem én, barátom,
 Arkádiának báj virányain,
 Csüggttem barátság- s forró szerelemnek,
 Csöndes közepszer boldog karjain.

Most, mint az angyal, kit Isten haragja
 A fényes égből el-kiszáműzött,
 Állok kopár falak közé azorítva,
 Járok szű nélkül, szűtlen nép között.

Az ifjú álma, férfi küzködési
 Partot nem érnek itten, érzem;
 Mit érnek álmit, mit legszebb reményim,
 Ha küzdelemben kell elvérzenem?

Mit ér a lant, hideg, kopár falak közt,
 Ha zengeménye tompán visszahull;
 Mit ér, ha volna koszorúm? sírok közt
 A koszorú is bágyadtan virúl.

Adj csörgő csermelyt, fris szellőt, barátom!
 Zengő hegyek közt árnyas berkeket,
 Hol én a pap s oltárom a természet,
 Hol rám a kék ég s a zöld rét nevet.

Elmondom én is majd ott, a dal árját,
 S a dal zsolozsma léssen ajkimon;
 Nap és a hold lesz csöndes hallgatója,
 S szellők viendik völgyön, ormokon!

Mit bánom én, mit, hogyha hallgatóim
 Közt lesznek-e, nem lesznek emberek?
 Ott lesz az erdő, ott a bérc echója,
 A kik dalomra tetszést intenek.

Ott léssz te s szép nőd, ott lesz kis családom,
 Anyjával a lány s két pajkos fiú...
 Hol kell, barátom, mondd meg, és mi áron,
 Költőnk ennél kedvesb koszorú?

Garay volt már künn nálunk családjával együtt, máskor is, s szép költeménye azon hatásokat adja vissza, melyeket reá sápi életünk tett. A vén kastély szürkült falán, ha az idő le nem mosta azóta, talán most is olvasható még, mit e vallásosan szelíd, nemes kedélyű költő sajátkezűleg írt férjem számára egykor oda, mialatt nálunk időzött:

Csöndes völgyi magány,
Viruló kert tóvize mellett;
Városi nagy zajtól távol is és közel is...
Tiszta kedély, meleg érzés,
Zengő lant és egy szerető hölgy:
Kell-e barátom egyéb?

Garay.

XXXVI.

Petőfi falun.

Tíz vagy tizenkét napig volt ez alkalommal Petőfi vendégünk, s úgy közénk szokott ismét, oly jól találta magát körünkben, hogy ha oly fontos nem lett volna előtte, hogy mit mond a dráma bíráló válaszmány „Tigris és hiéna“ című drámájára, örömmel elodázta volna még visszaindulását.

Életkérdés reám nézve színművem sorsa, — hiszen ha valahol, itt örömet időzném tovább is, — viszonzá marasztásunkra, — de nem bocsátanám meg, ha vissza mernék vetni munkámat — mondá dacososan — mit egyébiránt reménylem, nem is bátorkodnak tenni az atyafiak — tevé hozzá fenyegetőleg.

E kis kitérést nem számítva. aranyos kedve volt a lángeszű költőnek. — Jókor reggel fölkelt, hogy férjemmel körüljárja először is kertünket, s megfigyelje nagy érdeklődéssel vele együtt, hány szál új virág nyilt ki az éjjel, — „hogy reggelre meglepje az én kis Mariskámat“ — mondá férjem szokása szerint, minden szépet, kedvest és jót csak nekem, az én örömökre szánva, — mit Petőfi nagyon helyeselt. . . .

A virágokkal végezve, dinnye ágyainkat nézegették sorban, hogy részint megjegyezzék, részint leszedjék az éretteket.

Az ilyen vendéget szeretem én, — mondá nem egyszer férjem — ki minden iránt érdeklődik — s az ember fáradsága sikerét méltányolni képes.

Azután elbeszélte Petőfinek, hogy a pompás dinnyék magvait Szontágh Gusztáv kapitánytól kapta, ki azon időben hírneves dinnyész is volt; a föld keresést, a fészkeket s egész kezelését a dinnye termesztésnek, ő írta férjem elé, s Pécelről gyakran kirándult hozzánk, megnézni, rendben van-e minden, s el volt ragadtatva, hogy útmutatása szerint, dinnyéink oly jól sikerültek,

mit a kedves, de mindig igen hangos öreg úr, iszonyú hahotával s kitörő jókedvű lármája által tanusított.

Tetszett Petőfinek, hogy a veterán katona és író, oly nagy dinnyész is, s felszólítá férjemet, hogy majd ha vissza viszi őt a fővárosba, miután Pestre menet Tápió-Sápról, Pécelen különben is kereesztül kell menni, látogassák meg együtt az öreg urat, s keressék fel egyúttal a vén Szemere Pált is, ki bizonynyal igen fog örvideni a meglepetésnek.

„Pécel mellett ne menjetek el hidegen: mert ott nyugszik és ott élt Vilma!“ úgymond Kölcsey Ferenc egy helyen, midőn prózai irataiban Szemere Pál első nejére, a szép és fenkölt szellemű Vilmára emlékezik; — s férjem és Petőfi ily gondolatok hatása alatt rándultak át Pécelre, midőn néhány nap mulva a költő ezúttal búcsút vett tőlünk. . .

Az ódon kastély, — szabadelvű s minden ősiséget megvető elvei dacára is, nagyon tetszett Petőfinek kísértetes toronyszobájával. — A széles, márvány folyosó előtti tornácon, hová a feljárati lépcsőzet vezetett, melynek jobb és baloldali ablaka cserép virágokkal s turbékoló gerlicékkal volt teli rakva, — elüldögélt férjem ezüst kupakú tajt pipái egyikéből kényelmesen füstölgetve, órákon át szó — de nem gondolat nélkül mélézgatva, — mert költeményei itt is folytonosan szaporodtak — gazdag szelleme nem pihent, hanem folytonosan működék, mintha érezte volna, hogy élete rövidre van szabva, — hogy sietnie kell. . .

Kertünk kanyargós útain is szívesen elandalgott férjem oldalán, s a szép kis tó partján, melynek színén fiatal vadkacsák uszkáltak s bugdostak víz alá, el-el álldogáltak mind a ketten s nézdelék a kis barna szárnyasok egyhangú, de nem bájtalan mulatozásait. . .

Külföldi irodalommal ez időben, és épen a tápió-sápi vén kastély falai között kezdék megismerkedni, — Petőfi valóságos örömmel hallgatta, midőn szokott ideges élenkségemmel festém előtte az olvasottak benyomásait, s beszélék előtte a hatások felől, — majd lord Byron munkáit magasztalva, — majd Scott Walter regényes művei tárgyalásába mélyedve el, annyira, hogy szinte feledém, hogy férjemen kívül más is van jelen — vagy ha Goethe és Schiller drámái és költeményei felől beszélék, eleven képzelődésem minden erejét arra használva fel öntudatlanul is, hogy kifejezhessem szavakkal a varázst, melyet mind az, a mit egyenkint és együtt véve olvastam, valóságos ábrándvilággá alkotott belsömbe, — Petőfi férjemmel együtt látszék örvideni elragadtatásomnak, — osztotta nézeteimet, helyeslé és természetesnek találta, hogy annyira el valék bájolva, — csak Goethe iránt tanusított ellen-szenvet, szinte nehezelve, hogy én és férjem oly őszinte bámulói voltunk a nagy német írónak.

Csúszó-mászó udvaronc volt — mondá keserűen nyilatkozva ellene — hírnevét az udvarok, a fejedelmek s általában az arisztokratia, és nem saját lángesze, vagy tehetsége alapítá meg — Goethe szerintem csak egyszer mondott helyes dolgot életében, akkor, mikor az írta: „Nur Lumpe sind bescheiden,“ mert azt a nyavalyát, a mit a képmutatók „szerénységnek“ neveznek, magam is gyűlölöm és megvetem. . . .

Ilyen egyes apró kitérései nem maradtak el helylyel-közzel szilaj kedélyének, — de általában olyan szelid, gyöngéd és előzékeny volt mindnyájunk iránt egyenkint, hogy valóban megszoktuk, hogy közöttünk legyen s előre sajnáltuk, hogy távoznia kell.

Alig serdült két nővérem iránt is nyájas és udvarias volt, Vilmára azt jegyezte meg, hogy olyan hatást tesz reá, mintha tavasz közelítene, hogy virul rajta az élet és ifjúság, — míg Mini nővérem szépségét classikusnak mondá.

Ha teljesen kifejlődik ez a kis leány — szóló férjemhez reá vonatkozólag — úgy fog illeni feleségem mellé, mintha tündér Ilona oldalához egy görög műzsát állítanánk.

Egy szóval, egész családtag volt közöttünk, ki osztozott örömeinkben, ki részt vett mindenben, mi reánk vonatkozik.

Egy napon olvasmányokról beszélve, az íróók jöttek szóba, Sand, Hahn Ida, Bremer, Flygare-Carlén és Palzowné; én ez utóbbinak „St. Roche“ című regényét magasztalám, s a regény ifjú hősnőjét, az ártatlan, a bájló áldozatot: Fenrimort, eszményképemnek neveztem.

Magam is bámuloja vagyok a szép Fenrimornak — viszonzá Petőfi magasztalásaimra — de kételkedem, hogy egy hozzá hasonlót — nagysádon kívül — mint Fenrimor regényes helyzetében, Fenrimor, minden élők között csak nagysád lehetne — mondá oly komolysággal, mintha valóságos meggyőződés hangján beszélne, úgy hogy zavarba hozott, s csaknem megbántam, hogy meg is említém eszményképem nevét; ismétlem, hogy kétségbevonom, hogy az életben egy második Fenrimort még találhatnánk — Palzowné jellemzéseit általában túlzottaknak találom; — olvassa nagysád Sandot — folytatá neki melegedve — ennek művei mutatnak fel a mindennapi életből vett alakokat és jellemeket. A franciák e nagy, szabadelvű írónőjét csodálom, és nem ajánlhatom eléggé nagysád figyelmébe.

Tovább beszélgetve, egyéb olvasmányokat is ajánlott, Andersen gyönyörű meséit és ragyogó képzelő erővel írott regényeit, valamint Suenek „Atar-Gull“ című beszélyét s mindenek felett Dickens Károly műveit melegen ajánlotta.

Mintha csak tegnap lett volna ama nap, melyben nővéreimmel a toronyszoba ablakából integettünk búcsút a távozó kocsin után, mely férjem kíséretében Petőfit tovább szállította, — mintha

férjem kedves, nyájas arcát ma is látnám visszamosolyogni, míg Petőfi komoly tekintettel integetett felénk leemelt kalapjával. . . .

XXXVII.

Petőfi új szerelme.

Életünk Tápió-Sápon egy szép álmhoz volt hasonló a kiállott csapások után. — Nyáron át a kertben ligetek- s erdőcskékben sétáltunk, álmodoztunk, — az őszi idők beálltával, a szobákba szorulva, olvasmányok, zongorázás és rajzolás foglalták el időnket, miután akkoriban még egyetlen egy gyermekünk sem volt, — félretett tanulmányaimat is elővettem, folytatám, hogy el ne maradjak a világtól; plutarchokat olvastam, történeteket tanulmányoztam, egy szóval, férjem útmutatása szerint, komolyabb tárgyakban is igyekeztem minden irányban ismereteket szerezni.

Oh ha leírhatnám, milyen enyhén esett a komoly tárgyak után, szépirodalmi kedvencimet is elővenni! — Úgy tetszik ma is, midőn amaz időkre visszaemlékezem, mintha nem csak saját nagy költőinkkel, de igen sokat társalogtam volna a külföld azon szellem óriásaival is, kik többnyire még születésem előtt világítának, mint például lord Byron, Scott Walter, Goethe és Schiller. . . . Arcképét valamennyinek megszerezte számomra férjem, de enyelgésből, csak csöndesen bontá ki egyiket a másik után, kíváncsian figyelve arcomat, tekintetemet, hogy mielőtt kimondom, már leolvashassa, megfelelőnek találtam-e a halhatatlan művek alkotóinak arcait szellemeikhez. . . .

De az olvasás és tanulás mellett, a zongorázásban is sokat gyakoroltam magamat; — férjemnek délutánonként órákig eljátszottam; — Schubert dalait, Liszt Ferenc által föltéve, különösen kedvelte, s Beethoven „Mondschein“ sonatáját is Sápon tanultam be kedvéért. — Míg zongorázék, ő föl- s alá sétált a nagy ebédlő teremben; s szívesen hallgatta az akkoriban divatozó Bellini-féle olasz operák dallamait is — s igen gyakran legszebb költeményeit ezen órák alatt gondolta át és fűzte rímekbe, mialatt zongoráztam.

De engem is kedves ábrándok foglaltak el, mi alatt férjemnek játszottam, Byron Medorája és Gulnaréja, — Goethe Faustjának kedves áldozata: Margit, — s Egmont kedvese, a bájló Klára, vagy a kis ábrándozó Mignon — Schiller Stuart Máriája s Beatrix, a testvér gyilkosság ártatlan oka, — Scott Walter Luciája és Diannája, Bulwer Alicea és Fannija, Dickens Károly Eszterje és Adája s végre Palzowné Fenrimorja, — ellebegtek egymás után lelki szemeim előtt, s alig vártam, hogy rajztáblához ülhes-

sek, s megkisértsem eltalálni szépséges vonásaikat, s visszaadni szellemüket a képen. . . .

Igy folyt életünk zordonabb napokon; zavaró körülmények nem léptek föl magányunk csendjét, életünk tiszta kék egét, zavarni, még a sors is, mintha egy időre elfáradt volna a sok kiosztott csapás után, — megpihent, — természetesen, csak erőt gyűjtött, hogy annak idején annál inkább reánk ronthasson. . . .

A tavaszt alig vártuk, — az első fűszálak látása, miknek zöldjét fölfedeztünk, — a tavaszt hirdető első madárhangok, — elragadtak bennünket. . . .

Vendégekben sem volt helylyel-közzel fogatkozásunk. Vörösmartyék, Garayék, Erdélyi, Petőfi és Czakó, időnként heteket töltének házunknál, s így az ódon kastély viselt falai között, kisértetek helyett, magyar költők, múzsák ütötték fel tanyájukat.

Egy szép alkonyatkor, teljesen váratlanul, egyszerre csak megjelent Petőfítől küldve, egy száma valamely akkori szépirodalmi lapnak, mely épen férjem arcképét hozta; a képhez életrajz helyett, Petőfi írt egy költeményt, s azt postán mindjárt el is küldte hozzánk Sápura.

Petőfi művei között, feltalálható ugyan e költemény is, de magam sem tudom miért, jól esik azt idejegyezni, midőn, mit Petőfiről mondani szándékoztam, emlékirataimban, már végéhez közelít:

Vachott Sándorhoz.

Szeat a költő lantja,
A föld működését
Csillogtábrából
Órszemekkel néző
Isten adományá ;
Ő beszél a rezgő
Húrok énekében,
Majd vigasztalólag,
Majd pedig fenyítve,
Mint a nép érénye
Elvetett magvából
Vagy konkolyt arat, vagy
Tántorodva lép a
Nemesebb törekvés
Tiszta ösvényéről
A lealjasulás
Iszapos gödrébe.

Srent a költő lantja,
És nekem nagyon fáj
Látnom, hogy van olyan,
És hogy nem kevés van,

A ki e szentséghez
Nem fél vakmerően
Nyúlni szennyes ujjal,
S hogy csak fényes álarc
Sok költő beszéde,
Mely sötét szívének
Foltjait takarja.

Szebb örömeimnek
Napja volt azon nap,
Melyben a te kebled
Réjtekébe láttam,
S láthatám, hogy benned
Egy a költő s ember,
Hogy dalod s dalodnak
Kútforrása, szíved,
Tiszta egyaránt, mint
A nap és sugára.
Bizalommal adtam
Kezemet baráti
Szorításra, és te
Vissza nem taszítád ;

S ha Etelke meghűt
 Szíve ott alant nem
 Porlanék a sírnak
 Hold és csillagatlan
 Éjjelében: ah, úgy
 Tán nem csak barátod
 Lettem volna egykor,
 Megtörtént!... a multat
 A jelen keserve,
 A jelen siralma
 Vissza nem teremti.
 Enyhítsd legalább te,
 Enyhítsd, a barátság
 Balzsamolajával
 Veszteségem sebjét,
 És ne bánd, ha olykor
 Elmerengve csüggök
 Bámuló szemekkel

Hitvesednek arcán,
 Oh ne bánd, barátom!
 Hamvadó testvére,
 A szegény Etelke
 Elvesztett vonásit
 Keresem csak ottan;
 S ha lelek közülök
 Bárminő kevést is:
 A remények eldőlt
 Tündér csarnokából
 Szent ereklyeképen
 Tartom emlékimnek
 Drága kincstárában,
 S őrzöm a felejtés
 Eltörölő kezétől,
 Mint a megfagyástól
 Őrzi a világot
 A meleg verőfény.

Alig négy vagy öt hétre a küldött költemény után, ismét megjelent Petőfi személyesen, Tápió-Sápon, de ezúttal csak néhány órára.

Éjszakára mulhatlanul vissza kell mennem Budapestre — mondá a kölcsönös szívélyes üdvözletek után, férjem szobájába lépve — csak azt jöttem tudatni — folytatá csaknem susogó hangon — hogy szerelmes lettem: egy barna kis leány hófehér lelkébe!

Kérdezőskedéseinkre elbeszélé ezután, hogy Szatmárban járt, s megfordult Erdődön is, — s talált ott egy szép piros arcú szellemes leánykát, kinek vagyonos szülői őt szegénysége miatt vejlül elfogadni nem akarják, — de ő, a szülők dacára, túlteszi magát mindenén, s férjéül csak őt óhajtja.

Tizenhét- vagy tizennyolc éves s oly szellemdús a hölgy, a mily szép — mondá folytatólag, egészen neki melegedve. — Először is — mint beszélé — költeményeim ébreszték fel érdeklődését irányomban, — és ismerni óhajtott. — Midőn találkoztunk — folytatá kissé öntetszőleg mosolyogva — meg sem álmodtam, hogy a szép leányka már régen felőlem ábrándozék... A találkozás nem ütött ki káromra, a gyönyörű kis angyal még szerelmesebb lett, — végre vallomásokra került a sor, s én, vonzalmát bírva, a világ legboldogabb halandója levék...

Erre néhány szabatos betűkkel igen szépen írott, szellemes levelet olvasott fel előttünk, hogy ismerjük meg kedvese gazdag bensejét, s felolvasás után lelkesülten magasztalá írónójök szerelmét, mely valóban csak úgy ömlék a levelekből.

Szabad-e megtudnunk, mi a keresztneve kedvesének? — kérdém önkéntelenül, miután felolvasá ugyan a leveleket, de az aláírott nevet szíhallgatta, — s nekem mind a kézirat, mind a levelek írálya olyan ismerős volt.

Júlia — viszonzá Petőfi.

Nem Szendrey Júlia? — kérdém némi izgalommal, mert magamat is meglepett, hogy egyszerre felismerém egykori tanuló társnémat a levelekről.

Ismeri őt nagysád? — kérdé Petőfi csaknem felindulva.

Hogy ne ismerném! — viszonzám, azt hiszem igen barátságosan — hiszen Tenczer Lilla intézetében, nem csak tanuló, de kortársnék is voltunk, azért ismertem reá azonnal Szendrey Júliára, mind levele irányáról, mind szép kéziratáról.

Petőfit boldoggá látszott tenni, hogy leendő nejével gyermeki barátné s tanuló-társné valék.

Az volt legforróbb óhajtásom, hogy feleségemet először is itt mutassam be, hogy ide hozhassam — mondá vidáman — s miután Júliámmal régen ismerik, sőt bizonyosan szeretik is egymást, annál természetesebb lesz ha elhozom.

Férjem is. én is meghívtuk őket már előre, mire azután tervezni kezdett Petőfi a jövődő felől, — feltárta előttünk fényes ábrándjait Júliája örök szerelme sírig tartó hűségéről, s álmodozott változatlan barátság felől férjem irányában, egészen odáig tartó barátságról, míg mind a ketten fehér hajú aggastyánok lesznek...

De bármi boldog s szerelmes vagyok is — mondá megváláskor olyan mélabúsan, hogy szemeimbe könnyek szöktek, miközben férjemmel melegen kezet szorított, s az enyémet ajkaihoz vonta, — életem első szerelme s felejthetetlen eszményképe: Etelke marad...

Ezek voltak előttem Petőfi utolsó szavai az életben, Etelke felől; ... hogy gondolt-e reá néha néha azután is, midőn a teljes hold fénynyel borítá el az éjszakát, — hogy feltűnt-e előtte olykor hosszú arany hajával, a szőke fűrtök kedves gyermeke, — annak tudatát magával vitte a költő kora és virágtalan sírjába... bár úgy hangzik előttem. mintha egy sohajtvása felmaradt volna még Etelke után, midőn útjában a „H e v e s i r ó n á t“ megénekelte:

Hátrább vonúl mindegyre
És halványul a Mátra,
Az esti nap piros fényt
Lővel kék homlokára.

Olyan ez a piros fény,
Mely a kék Mátrán lángol,
Mint kék szemű lány arcán
A rózsaszínű fátyol.

Zörg a szekér, az ostor
Koronként egyet pattan...
Ezen kívül a róna
Oly néma, oly zajatlan.

Leszálla a nap; vége
A piros alkonyatnak,
A messze látkör szélén
Pásztortűzek pislognak.

De pásztortűz-e az, vagy
Tán csillag, mely lelépett
Egy síró furulyának
Meghallgatása végett?

Emelkedik föl a hold;
Olyan szép s olyan halvány,
Mint a meghalt menyasszony
Bús vőlegénye karján.

S talán a hold valóban
Egy holt menyasszony árnya,
Kit a koporsóból visz
Az égbe szellem szárnya.

Oly szomorú ez a hold,
És mégis rája nézek,
Nem nézhetek le róla,
Sugári megigéztek.

Oly mondhatatlanúl bús
Ez a hold, hogy láttára
Eszembe jut éltetnek
Legkínosabb órája.

Magam sem tudom én, hogy
Mi történt akkor rajtam?
De sírnom kell, zokognom,
Miként akkor zokogtam!

XXXVIII.

Rózsalombok-cipruslombok.

Ugyanazon tollal írok ismét hozzád, szeretett édes kedves Idám, a melylyel búcsút vettem Petőfitől, — és búcsút mondék Etelkének is. . . .

Megkezdem ismét emlékirataim folytatását, mint láthatod angyalom; visszafelé tekinték, s elmúlt fájó sebeket téptem, — elmúlt holdogságot álmodtam vissza. . . .

De egyszerre csak félben kelle hagynom közleményeimet, — oh mert sírhalmod tünt föl előttem, szeretett leányom, s elfedte előlem a múltat, a jelent- és a jövőt. . . .

Rózsalombok-cipruslombok hajoltak rá égő homlokomra, — rózsalombok-cipruslombok símultak hozzá fájó keblemhez, hogy öntözzem harmattal, — sírjam teli forró könnyeimmel, — és írni tovább, míg ki nem sirtam magamat, — nem, oh nem valék képes. . . .

De a jelentőséges fehér csipke-fátyol alatt, mely egykor menyasszonyi fátyolom volt, megpillantám szépséges arcképedet szeretettel mosolyogni rám, — erőm vissza kezdett térni, — s fölvettem ismét tollamat, hogy írjak néhány sort először is hozzád. . . . mielőtt folytatnám emlékirataimat. . . .

Menyasszonyi fátyolomat borítám képedre, hogy minden port, mely megszállhatná, minden érintését a homálynak, távol tartsak oltáromtól.

Hiszen ábrándos nagy szemeid átkékellenek a fátyolon is, hogy belőlök vigasztalás és szeretet sugározzék felém. . . .

A fátyolt a kép felett gyakran látom lebegni, — mintha egy sohajtás, egy szívből emelkedő fohász szállt volna el felette — vagy, mintha az ifjú élet csak nem régen elhagyott hüvelyét keresné, a megszólalásig hűn talált képpen. . . .

Akár fohászod, akár elszállt életed lebeg is körülöttem, — csak légy te nálam, maradj anyádnál magányában. . . .

Nemde kedves lelkem, te, ki önként meg nem váltál volna soha szerettedtől, nem vagy, nem lehetsz tőlünk most sem távol? — Nemde, itt ülsz most is mellettem, szép kis íróasztalodnál, — itt lebeg hófehér szelleméd, mint ama csipke-fátyol arcképed felett, és hallod anyád minden szavát, minden sohajtását, hallod megszakadni vágyó szívének minden dobbanását?

Oh kedves leányom, csodálatosan változott színben tűnik föl előtttem és mindnyájunk előtt az élet, mióta elköltöztél közülünk...

Hidd el Idám, ha nem volnál most is közöttünk, rá sem ismernél talán szegény, oh ha tudnád milyen szegény anyádra! — Őt hónap alatt, mintha hűsz év hervasztó köde és súlya nehezedett volna vállaira, olyan életkedv hagyott, roskadozó öreg asszonynyá alakult át. . . .

Férjed, elzordonult kedélylyel vonul vissza minden társaságtól, s nem kér és nem vár sem a jelen — sem a jövőtől sem rosztat, — sem jót. . . .

Károly bátyád, mint az alvajáró, úgy jár-kei nyugtot nem találva, téged keresve, kedves Iduskám; — folytonosan várni látszik valakit, a kinek emléke mindenütt jelen van közöttünk, és kedves személye még sincsen sehol, sehol, — s a kit nem lehet nélkülözni, mert mindenütt hiányzik, — mert te hiányzol mindnyájunknak, jóságos angyalom. . . .

Nővéred, a mindig mosolygó, nyájas Erzsike, hinnéd-e hogy elfelejtett mosolyogni? haláloed megölte jó kedvét, vidámságát; — oh hiszen sírhalmod mindnyájunk örömeinek, boldogságának temetője lett. . . .

Kis leányod, szeretett Ilonkád, sajtáságosan fogja föl haláloedat.

Ha nem látjuk is őt mindig, azért a kedves, a jó anyácska most is közöttünk van — így vigasztaltam leánykádát, midőn utánad keservesen sírni, búsulni láttam — ő látja ha jó vagy, kedves kicsikém, s szeret téged az égben is, ha szófogadó maradsz s nem felejtéd emléket és szelid intéseit. . . .

Anyának egyetlen szavát sem bírnám elfelejteni, soha, soha. . . .

A kis leány rám emelve nagy átlátszó szemeit, ekként válaszolt, mialatt két nehéz könyecsep gördült végig gömbölyű kis arcán. . . .

S ez idő óta mintha élők tartana mostan is, édes, elszállt angyalom, — gondolatait velem közölve is, hozzád intézi, — neked panaszolja el, előtted önti ki szívecskéje bűját és örömeit, habár nekem beszéli is el. . . . Reggelenként, ha fölébred, kis imádságodat, mikre tanítád, áhítattal mondja el egymásután, — mire aztán első dolga, leírhatatlanul kedves álmait felőled, elbeszélni neked. . . .

A mit nagyanyának beszélek, azt mind jól hallja az égben

anya is — szokta mondani titokteljesen, sajátságos kedves mosolyával — azért szeretem ő utána, a kedves édes nagyanyuskát legjobban a világon...

Ölelések, csókok között szokott így beszélni, — mialatt arany haját, a nélkül hogy a kicsi észrevenné, forró könyeim öntözik...

Abbaziában kerestük a gyógyulást, — az életet számodra, — és ott találtuk, a szörnyű helyen: a halált...

Mindig óhajtottad velem együtt látni Fiumét s az adriai tengert... Hiszen az idén láttuk azt együtt — de bár soha ne láttuk volna!...

Elkisértelek, szeretett angyalom, hogy mint itthonn tévém, ott is én ápolhassalak, — én őrködjem éjjel-nappal melletted, minden segélyt s szolgálatot magam végezve körülötted, — hogy az életem életével megmenthesselek...

Ha szélsősédes volt az idő, kiültünk Abbaziában háló-szobánk erkélyére, s a magas fenyők s babérfa csoportok ketté nyílt sorai közt, elméláztunk a sík tenger hullámai felett, láttuk a távolban Fiumét, s a parkon túl emelkedő hegyek hátain — itt-amott egy-egy kápolnát. Elnéztük mindezt veled együtt, Idám, s a lebegő vitorlás hajókat, melyek olykor egy helyben elálldogáltak órákon át, ... azon gondolatlanul szemléltük: bár vitorlázhathánánk mi is Fiume felé, — mert hiszen akkor gyógyulva kellett volna lenned...

Olykor, változatosság kedvéért, felolvastam neked az erkélyen, miközben nagy kék szemeid a tenger hullámaim merengtek... Gazdag szellemed nem pihent betegséged ideje alatt sem, — hiszen, még az orvos be nem tiltá, majd kezdett beszéledet folytatád, — majd kis leánykád számára írtál egy-egy mesét, hogy legyen minnek örvendenie...

Te voltál a megvalósult gyöngédség és szeretet, s benned összpontosult mindnyájunk hite, bizalma és reménye...

Az idegen földről haza vágyakoztál; — s mi vissza felé indultunk...

Ott ültem melletted, — kedves fejed keblemen nyugodott... Akkor is még bájoló szép, bár halvány voltál, mint a megtört fehér liliom... A szelidség, a kedves nyájasság nem hagyott el végpillanatig...

Hihetetlen, hogy az anyai szeretet, s a szilárd hit Isten irgalmában, nem bírtak megmenteni!...

Az orvos nagyon meghagyta, hogy el ne hagyjalak aludni Szt.-Péterig, — emlékszel reá, kedves édesem?

Tudod, mint ébresztgettelek, mint könyörögtem, hogy: ne aludnál, midőn ismert kedves szemeid akaratod ellenére is, mindig csak álomra zárultak volna...

A szeretet kétségbeesésével hintettem legforróbb anyai csókjaimat szép kis hidegülő ajkaidra, hogy ébren tartsalak, — oh édes kedvesem, hiszen vissza is csókoltál ismét, és ismételve, — elhaló szemeid végső tekintettel is mosolyogtak reám, mintha, midőn életedben először és utoljára, akaratod ellen fájdalmat okozál anyádnak, s megszakítád szívét halálad által — nyugtatni, vigasztalni akartad volna. . . .

Angyalok vettek át anyád karjai közül, s mosolylyal ajkaidon szállítának Isten országába. — Anyád nem tudta, hogy hullád fekszik keblén, — anyád, az üdvösségétől megfosztott anya, ott ült melletted, hallotta férjed s kis lánykád zokogását, s nem bírta megérteni, nem bírta felfogni, mi az a mi a szívével történt. . . .

Ismét leng a fátyol mosolygó arcképed felett. . . . Sohajtottál talán, kedves édesem? — Talán az égből fohászod szállt le hozzám?

Rózsalombok-cipruslombok vesznek körül s méla búsan hajlongálva azt susogják:

Ha majd ismét együtt leszünk: soha többé nem szenvedünk, — mind örökké megpihenünk. . . .

VACHOTT SÁNDORNÉ.

MALOM LUIZ.

A „kék harisnyás“ nők rossz hírből állanak a közönség itélőszéke előtt. Nemcsak a költői tehetséget akarják elvitatni tőlük, hanem azt mondják, hogy rossz hitvesek, rossz anyák, rossz házi nők. Lesz ebben némi igazság is. De nem akarok vele foglalkozni. A sok általános beszéd helyett egy írónőt mutatok be e sorokban, a kire a fentebbi vádak ugyancsak nem illenek.

A folyó év tavaszán negyven éve volt, hogy Malom Luiz meghalt élete virágjában. Míg élt, szerették és szívesen emlegették, halála közrészvétet keltett. Ma már egészen elfeledték s csak azok melengetik szívökben emlékét s regélnek róla bizalmas téli estéken, kik személyesen ismerték, kik kedves, szeretetreméltó egyéniségének közvetlen hatása alatt állottak.

A költőnő apja Malom Zsigmond volt, Malom János borbereki ev. ref. pap és albisi Barabás Sára fia.

Iskoláit a nagy-enyedi ev. ref. collegiumban 1810-ben bevégezvén, az erdélyi udvari kancelláriánál kezdett szolgálni. Eleinte lassan haladt a hivatalos létrán. 1817-ben lett igató, 1819-ben fogalmazó. Csak 1828-ban nevezték ki főkormányzászéki titkárrá s

FIGYELŐ.

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLÖNY.

SZERKESZTI

ABAFI LAJOS.

XXIV. KÖTET.

BUDAPEST
AIGNER LAJOS

1888.

TARTALOM.

	Lap
<i>Abafi Lajos</i> : Mindszenty Gedeonról	34
— — Tompa költeményei	219
<i>Adorján Fülöp</i> : Szász Károly és Szemere Miklós költészete . I. 106. 201.	277
<i>Baróti Lajos</i> : Vörösmarty drámái 81.	172
<i>Csaplár Benedek</i> : Révai az ik-es igeragozásról	45
— — Révai gymn. tanárságot nyer.	134
— — Révai költészettanár Esztergomban	208
— — Révai tanári küzdelmei Esztergomban	299
— — Révai válságos viszonyai Esztergomban	373
<i>Hantz Jenő</i> : A humor és Arany János humora 141.	350
<i>Kontz József</i> : Sásvári Gergely	74
<i>Kulcsár Endre</i> : Kulcsár György ügyében	388
<i>Lázár Béla</i> : Szekér Alajos Joachim	152
— — Buczy Emil 161. 264.	340
<i>Récei Victor</i> : Asbóth János	232
— — Ramóczy Valerián	233
<i>Szinnyei József, id.</i> : Irodalomtörténeti repertorium . . 78. 160. 240. 318.	391
<i>Vachott Sándorné</i> : Rajzok a multból. Uj sorozat:	
I. Erdélyi János	15
II. Garay János	22
III. Az 1848-ki márciusi napok	26
IV. Budapesten 1848-ban	30
V. Kossuth nővére	94
VI. Kossuth neje	97
VII. Kossuth Lajos	100
VIII. Debrecenben	102
IX. Különféle tarkaságok	186
X. Áprilhó 14-dike, 1849-ben	195
XI. A kormányzóné és gyermekei	197

	Lap
XII. Búcsúzás Debrecenből	284
XIII. A hazában hontalanok	286
XIV. Siralom völgye	291
<i>Váczy János</i> : Rimay János	156
— — Zádor György	234
<i>Váli Béla</i> : Kúthy Lajos élete és munkái	61, 121, 315 321
<i>Warga Lajos</i> : Kulcsár Györgyről	238
<i>Zelliger Alajos</i> : Fraknói Vilmos	228
— — Rényi Rezső	230
<i>Zordányi Jenő</i> : Kulcsár György ügyében	389

percet! Mert ha szívből élvezed: Soha többé el nem veszhetsz róla az emlékezet Aggon is még szívedig hat Mint tört virágról az illat.“

Emlékezete nem egyszer visszaragadja szűkebb körű hazája, Erdély határain belül. Az e visszaemlékezés hatása alatt írt költeményei igazi hazafiúi szeretet, s költői ihlettség legelvitázhatlanabb jelei. Nem egy ily tárgyú költeménye van, mely azonban érzelmeiben legmeghatóbb, mert legközvetlenebb, az a „Hazámhoz“ című s országszerte is elterjedt darab. Az összehasonlításra különösen kínálkozó darabja „Szép e róna“ című, melyben a hegyes vidékért rajong a róna szépségével szemben, míg Petőfi a hegyeset csodálja, bár nem szereti. A szülőföld hatása a költői kedélyre.

Dr. FÜLÖP ADORJÁN.

RAJZOK A MULTBÓL.

(Uj sorozat.)

I.

Erdélyi János.

Soha életemben nem láttam elégültebb, boldogabb arcú embert, mint minő Erdélyi volt, s nem ismertem nála derültebb kedélyű férfit; a jókedv gödreit arcain két oldalt háromszorosan is oda fészkelődtek. — Köpcös, alacsony termete, szőke haja, szellemről tanuskodó széles, magas homloka felett, — hasonló szőke körszakála s erős bajusza, apró, de értelmet kifejező kék szemei, s egész férfias, biztos modora, kifejezték együttesen jelleme főbb vonásait; a kitartó munkaerőt, a kutató ésszt s a meg nem vesztegethető becsületességet. . . .

Erdélyi János, mint a korán elhalt Vachott Kornélia férje, Sándoromnak sógora volt, s így természetesen, tartotta velünk az atyafiságot. — Engem, mint irataimban más helyen is említém, irántami különös rokonszenvüknél fogva, mindig férjemnek szántak nejjével együtt, — s e rokonszenvet megtartva később is, mindig ünnepet ült — mint mondá, — valahányszor falunk nálunk időzék. . . .

S habár, mint hallám, későbbi korában elkedvetlenedve, elhagyta magát, — azon időben, melyről én beszélek, csinnal s igen rendesen öltözködék, nagy gondot fordítva magán minden apróságra. Úgy hogy szinte bámulni lehetett, hogy bár helylyel-

köznel női társaságban is el-elkáromkodja magát, ha tűzbe jött, — salonias öltözetében s udvarias modora mellett, bár nem mulasztá el soha hibáját azonnal jóvá tenni, mindjárt reá oly tapintatos gyöngédséget fejtve ki, hogy akartuk vagy sem, darabosságát meg kelle bocsátanunk. . . . Eléggé tanusítja egyébiránt szelleme művelt hatását azon körülmény is, hogy midőn neje és kis leánykája halála után, búfelejtés végett, hosszabb időre külföldre menekült, Párisban egy szelleműs hercegisasszonynak mutatá őt be gróf Teleki László, s ez miután többszöri találkozás után jobban megismerte őt, magyar órák adására kérte föl Erdélyit s annyira jól érezte magát társaságában, hogy évekig folytatott vele levelezést, midőn Erdélyi már régen visszatért hazájába. — Ez azon időben igen nagy dolog volt, midőn nyelvünket maguk a főúri körök sem beszélék, s a magyar nyelv, sőt a magyar nemzet sem véteték számba Európa művelt nemzetei által, — s így Erdélyi művelt szellemének nagy és fényes diadala volt, hogy szegény magyar író létére, Párisban a főúri körök szívesen fogadják, s a nevezett hercegisasszony valóságos barátnéja lőn, s az akkor megvetett szegény magyar nyelvet, megtanulta tőle.

Erdélyi a közönséges társas életben is igen mulatságos ember volt, s engem egy alkalommal például, Sápon, úgy megnevettetett, komikas arcfintorításai s modorával egy csekély dolog, egy csésze kukorica thea felett, — hogy valóságosan rosszul levék, — csaknem nevető görcs lett vége mulattatásának, mely utóbb zokogásban ment át s nagy lázzal végződött.

Soha nem felejttem el ez estét! Kezdetben férjem, anyám és nővéreim is együtt kacagtak velem, — de előttem percről percre nevetségesebb lett a kukorica thea és Erdélyi minden mozdulata, arca — s egész lénye, — úgy, hogy végre kérte férjemet, hogy vezessen szabad levegőre, a kertbe ki, hol talán majd lecsilapulhatok. . . .

Hasztalan volt minden! Erdélyit, kezében a csészével, s bohóságát, mindig magam előtt láttam, s valóságosan csaknem áldozata levék a nevetésnek. . . .

Szegény Erdélyi komolyan kétségbeesett, s megfogadta, hogy soha életében rekedten látogatást nem fog tenni többé, — mert ez alkalommal épen rekedtsége s az ártatlan kukorica thea, mit számára baja miatt készítettünk, nyújtott alkalmatbohóságaira, — s megfogadta azt is, hogy soha életében többé kukorica theát nem iszik, — mi felett később velünk együtt maga is nevetett. — De miután a dolognak egy éjjeli lázon kívül semmi komoly következménye nem lett reám, vagy inkább egészségemre nézve, — férjem megnyugtatta Erdélyit s bizonyossá tévé, hogy az átmenő kis ijedés után, mindnyájan igen kellemesen emlékezünk vissza ama különben nagyon mulatságos estére. . . .

Erdélyi társalgása nemcsak kellemes, de igen változatos és szellemdús is volt. Reám legalább igen jól hatott, bár mind ő, mind én, igen szerettünk beszélgetni; de azért soha nem történt — mint férjem számtalanszor nevetve mondta, — hogy egymás társaságát meguntuk vagy megelégeltük volna.

Tíz-tizennégy napot is eltöltött olykor házunknál, s mintha otthon lett volna, minden iránt érdeklődék; — még a csirkés udvarban is elidőzött, az aprólék étetésekor, reggelenként: — anyám oldalán elsétálgatott, örömmel segédkezve a három-négyszáz darab tarka-barka csirke megszámlálásánál, — s roppantul tettsett neki nagy fajta, szénfekete pulykáink s hófehér lúdjaink serege is. . . .

Hát még galambjaink ritka fajai, melyek, ha híni kezdtük őket, el-lepték fejünket, vállainkat, s a csirkék elől oly ügyesen csipkedték el a szemet, hogy Erdélyi csak úgy rengett a nevetéstől, fürgeségüket csodálva. Az ügyefogyott golyvás galambok azonban annál nehezkesebben izegtek-mozogtok álló helyökön jobbra-balra, — nagy begyük miatt nehéz volt hajolniok, s mintha arról tehetett volna a többi, elmérgesedve, megbántódva ugrottak neki fürgébb társaiknak, abban keresve némi enyhülést, ha egyet csiphettek a szegény párákon. . . .

Mindezt észrevette, megfigyelé Erdélyi is, s oly kedélyesen mulatott a galambok tusáin, mintha az ég tudja milyen mulatságos vígjátékot látott volna.

Alkonyat felé nagy sétákat tett velünk a közel erdőcskébbe, útközben érdekes dolgokat beszélve el majd külföldi utazása élményei felől, majd, — mivel épen ez időben jelent meg nagy munkája „Népdalok és mondák“ cím alatt, — adatokat a népköltészet és népeletből. — Társalgás közben észrevette, hogy a népeletből szép, megható és költői dolgokat én is hallottam falusi magányunkban, sőt némieket tapasztalék is; — nagy öröme telt apró ismereteim elbeszélését hallgatni, s oly szívélyesen kért föl, hogy jegyezném föl számára, ha valami új még tudomásomra jutna, — hogy lehetetlen volt meg nem ígérnem kívánata teljesítését, — s ha a forradalom, melynek épen küszöbén álltunk, közbe nem jő, s a nagy zűrzavar között sok más érdekesebb irattal együtt el nem koboztatik, — bizonyosan el is küldtem volna számára jegyzeteimet.

Esténkint az ebédlőbe húzódtunk be, hol étkezés után rendszeren zongorához ültem, hogy kisérjem Erdélyi dalait, — ki szenvedélyes kedvelője volt a zenének általában, s igen szeretett zongora kíséret mellett énekelni, — de szép hajlékony tenor hangja igen alkalmas is volt bármiféle dallam kellemes előadására.

Ha azután néhány szép dalt elénekelt s én fölálltam a

zongora mellől, akkor kedvenc tárgya volt velem kötődve előhordani a multat, — ismeretségünk kezdetét férjemmel; — azt állítá, hogy soha életében olyan szerelmes párt, mint mi már akkor is voltunk, nem látott; — Romeo és Julia jutott az embernek eszébe — tevé hozzá végezetül.

En pirongattam, hogy miért emleget olyan multat, melyet hála Isten, még mindnyájan ismerünk, nehogy unalmassá váljék, — s biztatám, hogy nősüljön ő is meg, — legyen valahára még egyszer szerelmes, hogy viszonyozhassam ingerkedéseit. . . .

Igazad van kedvesem — mondá férjem szívélyesen, mialatt mellettem helyet foglalt — ne törd el, hogy folytonosan felül kerekedjék a multak emlegetésével, — kövesse ő is példánkat, — hogy visszaadhassuk a kölcsönt.

Könnyű neked, Mariskádat bírva, beszélned — viszonzá Erdélyi férjemhez fordulva — Mariska csak házását, de nem jelöli ki a menyasszonyt, — pedig, pedig barátom, de megnyugodnám, ha ő választana számomra olyan feleséget, ki hozzá magához hasonlít. . . .

Szavai után jó éjt kívánt mindnyájunknak, s a számára készített szobába vonult; — mi is aludni mentünk.

Nemsokára e kedélyesen töltött est után, kiütött a forradalom. . . .

Iszonyú nyomokat hagyva hátra maga után, elviharzott fejünk felett, mint valami fekete felhő, mely vésszel s villámokkal fenyeget, midőn sötéten és mogorván oszolni látszik is. . . .

Erdélyi a forradalom után néhány évet, biztosság tekintetéből elvonulva töltött, távol a fővárostól, egy öreg barátnéja házánál, ki agg kora dacára kitette magát minden vésznek, ha a forradalomban résztvetteken segítenie kellett. — Erdélyi e lelkes honleánynál talált menhelyet, ott kereste őt fel férjem levele, miután megtudtuk tartózkodása helyét.

Midőn Erdélyi Jánosra a mult emlékek nevében, néhány futó pillantást vettem e helyen, mintegy végbúcsút venni tőle egy végső kézszorításul jól esik idejegyezmem levelét, melyet válaszul írt férjemnek.

Előttem fekszik a levél; — sárgult már a papir, melyre egykor sorait jegyezte; — de olvasása közben élénken előmbe tűnik személye, — boldog arca, — hallani vélem kacagását, — értelmes és érdekes beszédeit; — mintha levele tükör volna, s felmutatná egész eleven képét mind külsejének, mind szellemének;

„Édes barátom! Leveled engem igen megörvendztetett. Hogy rólad akartam tudni, megtetszik Ferkónak írt leveleimből, ki rólad szinte írt egy-két szóval, hogy Pesten vagy. Nekem ez is jól esett. Tudakozódásaim egyébiránt mindig az irodalom

érdekében történtek, s midőn Szemere Miklósnál néhány számot láttam a „Hölgyfutár“-ból, s egy pár epigramm alatt neved kezdő betűit, meglepett az öröm, hogy nemcsak élsz, hanem még írsz is. — A mint téled elváltam, egyenesen jövék ide akadály nélkül. Belépven az én öreg asszonyomhoz, megdicsért, hogy mégis csak okos ember vagyok, mivel hozzá jöttem. Azóta itt vagyok folytonosan, mint anyám házánál. Szívesebb fogadtatást sehol nem vártam, de nem is érdemlettem. Jó asszonyom mindjárt gondoskodott állandó itt maradásomról, habár esztendőig kellene is vesztegelnem. Itt vettem az élet és halál híreit, s csak én tudom mit érezék mindeniknél. Megválásom e helytől mind továbbra halad; Ferkó és te is írjátok, hogy Pestre még ne menjek, de soha egyitek sem ír valami kilátásról, mi az embert biztatná, pedig én elég régen vagyok már munka és foglalkozás nélkül, itt pedig dolgoznom lehetetlen. Csak egyetlen egy sajtócsikorgást hallanék, már kész volna lelkemben a kedv. Most pedig, lakván egy öreg házban, melyet szinte „minden felől megfűjtak a szelek,“ nem hallok egyéb zörgést, mint egerékét a falban, vagy a macska ugrálásait, a mint éjszaka egereket vadász a padon, a csüs kukorica közt. Látod, hogy én meglehetősen heverő életet élek, mind a mellett néhány jó könyvet hozván magammal még Pestről, számot tudnék adni némi tudományos előmenetről. A magyar legújabb irodalom termékeit is látom, de belőlök csak nyugtalanúságot szívok. Engem a könyv eddig elaltatott, mert ezek álmatlanná tesznek, s bolond észszel majdnem azt hiszem, hogy visszaijodtam azon időre, mikor Fáy András „Bélteki házáat“ is elbírtam olvasni éjszakai pótlással, pedig pedig semmi sincs ifjú többé bennem, csak a fájdalom. A mi egyéb-iránt irodalom körüli törekvéseinket illeti, azokról alkalmasint igaz, a mit írsz. Így is, úgy is elfeledtek volna, meglehet, de az mindegy. Ha meghalunk az egyetemes halállal, legalább nem fog nevünk feljárni a sírból, mint a kísértet. Ennyire azonban az én magán nézeteim nem sötétülnek el. Fáradozásaimról mindig csekély véleménynyel voltam, s ha hízeltet valami, ez annyiban állott, hogy munkálódásaim után úgy néztem magamat, mint a ki elvei által magot vet, s legfelebb is földalatti törzsök lett volna irodalmi állásom, mit bánom én aztán akárki legyen a fának teteje, a dicsőség hordozója. Nekem, igaz, nagyon fájt középszerű tehetségek kitündöklése. Ezt akkor nem igen fogtam volna mondani, annyival inkább kereken megírni, de az mint történet áll immár hátunk megett, s ha a jövőt a múlttal szembe állítjuk, talán meglátjuk bennök magunkat, mint két tűköt között a bálra öltözködő. Ideje volna, hogy néhány, fejünkön történt, tapasztalás okosabbá vagy épen ildomosabbá tenne bennünket, mert bolondnak is lenni még a szerencsétlenség mellett, utolsó

elkárhozat. Mond meg nekem immár: ne bántson-e furdalat engem, midőn kezemben levén mindig a toll, nem írtam, midőn sok dologban keserűn kell tapasztalnom, mennyire volt igazságom, s politikai s irodalmi dolgokról legfelebb a körben vitatkoztam a becsületes nagy szájú Urbánnal, és a még nagyobb szájú Bánóczyval? A modor, a modor! Emlékezz magadra, Szemere Bertára, és az egész magyar közönségre. Igazsága van a vén homunculus Szemere Pálnak: magyar a dicsőség, német a haszon! De ezek mind késő vádalkozások. Hidd el, nagynak nézetni a volt magyar közönség által, csak féldicsőség. Talán egyetlen mélyebb behatású ember sem volt nálunk méltatva; ezt ne rólam is értsd, mert most politikáról beszélek, én pedig politikus nem voltam. Elvet a legszélesebb liberalismusig meg lehet vala tartanunk, ha el nem legénykedjük magunkat. Mégis mégis a fény, mely mult éveinket, mint csillag a vidéket, változatlanul jegyzi, bár hideg, mind a mellett hazafias melegben tartja kedélyünket.

Még mondok neked egyet. Mikor az egész világ politikus volt: én az aethetikát faggattam, mert, mikor sem hír, sem kelet nem jár érte díjul, politikát tanulok. Ez az én sorsom, Mindenki tágít az elvekkel, én fejeskedem; van a ki jó lélekkel hinné, hogy én idéztem föl minden mozgalmakat, ha egész világ előtt nyíltan nem állana dolgaink titka. És ezt igen sok ízben vettem már észre magamon. Míg költői pályámon is megtetszék. Előbb szerettem hazát mint leányt, s első ifjúságomat amaz hatá meg inkább. Hidd el, ha más emberről lett volna szó, nem magamról, azt mondanám: a karakter embereinek fejlődése így van a maga rendén. És most oda szerelmeim, s az legkisebbé sem vigasztal, hogy velem együtt milliók keseregnek.

De mit beszélek én neked dicsőségről, politika- és irodalomról! Nincsen-e nekem szóm Mariskához, a te szemeid fényéhez? Oh igen, igen szeretném őt látni minden asszonyok felett! De azért veszedelmesnek reá nézve ne tarts, mint tartatnád Lengyel Samut, ki puska végére is meg merne rá esküdni, hogy Mariska a világ legszebb asszonya. Én nem ezt mondanám fölöle, hanem mást. Elég az hozzá, engem egy leányka ifjúság és szép alak által igen érdekelt. Tudván mennyi sok Magyarországon az ostoba leány, igen szerettem volna benne fölfedezni valamit, a mi szellem, s igyekvém kitudni érzését, izlését, azért a beszélgetést úgy folytatám vele, hogy mintegy kezére adám a szót, — de oh Isten csodája, a szobor néma maradt. Eme sike-retlen kémlődés ideje alatt ezerszer forgott eszemben a te Mariskád, mint mértéke az ifjú leányi fejlettségnek, s az lett belőle, hogy a Mariska becse a mint szállott fölfelé, úgy szállt ezé lefelé. Ebből láthatod, hogy én ha Mariskát nem látom is oly veszedelmes szemmel mint Lengyel Samu, eléggé vagyok udvarias

és igazságos íranta. Többet már azért sem mondok, mert nem akaromrontani az atyafiságot, a barátságot. — Hogy ő anya és te atya lettél, leveledből tudtam meg. En örülök hogy sem nóm, sem gyermekem. Adjon Isten nektek örömet benne, s adjon jobb időket érnie, mint szüleinek. — Sárosinének mult februárban leánykája született. Azóta meglátogattam. Dicsekszik magának a szegény asszony, hogy nem is álmodott érzéseket ad lelkének az anyaiság. Férje iránt honleányi elragadtatással viseltetik. Ha korhely, részeges lenne is, mondá, elengedném neki, csakhogy ismert munkáját*) ír. — Minthogy épen ma van neve napja szegény fiúnak, mai ebédemnél fölemlítém nevét: hogy az Isten éltessé! Mondd utánam te is!

Es most, egy két ismerősről. — Szemere Miklóst igen sok családi baj nyomja, főleg két sógora miatt, kikef a mult napokban már másodszer hurcolnak rabokul Pestre. Eletkedvét mind a mellett sem veszíté el, sőt affectálni látszik benne, hogy nem búsong az idővel. Irodalmi kedve oda van, s ez mutatja igazán, hogy az első kedv hazudság. — Vaduay Rudi úgy hallám, Kazán lakik, Borsódban; ha igaz, megházasodott, azaz egygyé lett régi kedvesével, Kemény Etelkével. Gondol Dani úgy hallám, sokáig nála volt a télen. — Tompa tudom hogy irogat a „Hölgyfutárban,“ de mit? — róla nem szólhatok, mert név nélkül vagy álnév alatt ír, ő pedig a lyrában nem oly karakteristikus író, hogy rá lehessen ismerni. — Cs. Jancsi gazdálkodik, egyetlen capacitás a vidéken; szívesen köszönt. Így az öreg V-né is, ki nagy örömét nyilvánította mikor mondám, hogy tiszteled, pedig az egészzet magam hazudtam.

A mit Károlyról írsz, fölötte jól esett lelkemnek. Ő az, kiben csalatkozni nem lehet. Fiaid méltóbb keresztnevet nem viselhet, mint az övét. Azt hallottam, hogy ő is megházasodott, de miután te nem írod, az egész hírt annak veszema mi, költött hírnek.

Versedet köszönöm. Én olyannal, de semminővel sem tudok szolgálni. Lengyelországot meg tudtam siratni. Magyarországot nem. Az én levegóm elfogyott, mi vinné hát énekemet? A kis Szilágyi fölhítt dolgozó társul, de én nem ígérkeztem. Úgyis csak szavamat szegném meg. A Tóth Lenci vállalatát itt örömmel fogadták, annyival nehezebb szívvel hallom, hogy bukó félben van. — Meglátogatnálak, de igen szegény vagyok. Szent-György napkor nyolevan forint fizetni valóm van a pesti szállásért, ezt sem tudom hogy eszközöljem, a két forintosok miatt, itt pedig egyéb pénz nincs. — De azért örömmel gondolok reá, hogy vendéged leszek, bár későre is, Gyöngyösön vagy N.-Rédén, mit adjon

*) Arany Trombita.

Isten minél hamarább elérnem. Családod közös tisztelete mellett
 vagyok barátod, János.

II.

Garay János.

Tápió-Sápon, mint már említém, Garay családjával együtt, több ízben töltött néhány hetet nálunk.

Soha egymáshoz illőbb kis családot nem ismertem, mint Garay volt. Mintha egymás kiegészítő részei volnának valamenynyien, mintha Garay, a szelid, a vallásos kedélyű költő, ki nem csak érzelmet és légyságot, de helylyel-közzel erőt is tudott kifejteni műveiben, — ki megírta „Kontot“, „Zrínyi Ilonát“, hogy maradjon neve mindörökre fenn, — ez a Garay János mintha csak akkor vált volna egészszé mint ember, ha családjával együtt lehetett, ha neje és gyermekei körül fogták — mintha ezektől elkülönítve hiányzott volna belőle valami, talán lelkének jobb fele, talán életető levegője. . .

Garay alacsony termetű, rövid látású kis ember volt; a szemüveg ritkán hiányzék szemeiről: — modora szelid, nyájas és előzékeny, úgy hogy többnyire megnyerte, ki hozzá közeledék.

Neje, Babocsay Mária, szintén kicsi asszonyka volt, valamint most is az; — arcszíne, mielőtt az irigy nagy himlő megrontotta bőrét, finom volt és hófehér, mit holló sötét, sarkig érő dús haja, még inkább kiemelt; fekete szemei nem voltak nagyok, de élénken égtek, — szája-, orra- fülei, mind, mind igen kicsinyek, — kezei és lábai hasonlóképen.

De aprócskák voltak korukhoz képest gyermekei is e kedélyes házaspárnak: — a fekete szemű és hajú halvány Ákos — anyja képmása — volt legidősebb a három között, — a szőke Gizike és Dezső — apjuk képmásai — utána következtek. — Öten voltak tehát mindnyájan együtt véve, — de egynek látszék az öt, — úgy összetartottak, — úgy szerették egymást. . .

A szülők és gyermekek együtt futottak hatoskát, együtt játszadoztak lovasdit:

Iha, hahaha! Gyi-hi, Fakó! Gyi-hi, pacsikám! — hangoztatá az apa, lánykájával hátán, midőn mindnyájan együtt lovasdit játszottak, — meglehetősen ügyetlenül ugrándozva majd előre, majd visszafelé pár lépést, paripa ficánkolást igyekeztvén utánozni.

Iha, hahaha! Gyi-hi, Szellő! — Gyi-hi, pacsikám! — ismétlé a mama, hasonló kísérletet utánozva fürgén, könnyedén, a kis Dezsővel hátán, mialatt téres ebédlőnk kerek asztala körül szívők-ből vidáman, nyargalóztak, míg Ákos, csinos kis ostorával patogatott a kedélyes és nemes kis paripák után. . .

Igy tartott volna a multság olykor Isten tudja meddig, ha valami, mint egy alkalommal például a déli harangszó meg nem kondul s más irányt nem ad a gyermekek gondolatainak.

Hamar gyertyákat ide! — mondá Akos ostorát eldobva.

Ministráljunk! — sivitá Dezső, egészen neki pirulva, miközben legrék apja hátáról.

Hol az oltárkép s a kis csöngetyű? — sürgeté Gizike szintén felszabadítva mamáját.

Nagy sürgés-forgás között a mama hirtelenében egyik fiút papnak, a másik két gyermeket ministrálóknak öltöztette föl, miközben az apa oltárképet állított a Máriából, Jézuskával karján, melyet Dürer Albrecht tollharca után, én rajzolék, s két égő gyertyát állított mellé, jobb és bal felől; — erre azután megkezdődék illő komolysággal, a szertartás. . . .

Igy tartott ez naphosszat közöttük, — játék-játékot váltott, a szülők segélyével. Akkor nekem még nem voltak gyermekeim, de két legifjabb nővérem, Gizella s a korán elköltözött szegény Aranka, korra nézve épen egyeztek Garay gyermekei korával, s szépen el is játszottak együtt, — de a papa és mamának azért nem volt szabad a játékból hiányozniok. — Kivételes eset volt, ha Garay dolgozni bevonult férjem szobájába, — mert „Arpádjai“ egy részét nálunk írta, — vagy ha Juli fedezete mellett olykor nagy nehezen a kertbe utasíthattuk a gyermek-sereget, virágokat, vagy gyümölcsöt szedni.

Garay gyermekei engem éveken át menyasszonynak neveztek, mikor már régen férjem neje voltam is. — Egy házban laktunk velök, mikor férjhez mentem, s így a kicsinyek nagy érdeklődéssel nézték végig az esküvői díszes menetet, — de úgy látszik feltűnt előttük s megtetszett nekik a fehér ruhás menyasszony; — ezt nem felejthették, — s valahányszor találkoztak velem, emlékezetükben föléledt a fehér atlasz ruha, koszorú s a lengő fehér csipkefátyol is, — ezeket személyemtől el nem választhatták s menyasszonynak képzeltek és neveztek éveken át.

A menyasszonyhoz és Vachott Sándor bácsihoz megyünk Tápító-Sápra — mondák, ha készülődtek hozzánk — s olyan nagy volt az örömük, mintha csakugyan valami víg lakodalomra készülődtek volna. . . .

Garayék — azért beszélek akaratom ellenére is mindig többesben, ha Garayról szólok, mert őt nejétől s gyermekeitől gondolatban is épen oly kevéssé bírom elválasztani, mint Garay a költőtől, Garayt az embert, — mint mondám tehát, Garayék általában szerettek ugyan olykor falun is megfordulni, de csak mint valamely család vendégei, koronként egy-egy rövid időre; — ők, mint Garay számtalanszor mondá, faluhelyen soha biztosságot nem éreztek, — ott — mintha folytonos megtámadások

— betörések volnának készülöben ellenök; — egy szóval, rablók, zsványok s a falusi élet, szerintök elválaszthatlanok lehettek... .

Bármennyire egyezett volna is mind az ő, mind neje kedélyével a visszavonult falusi élet, valami szép vidéken, — igazán otthonosan nem érezték volna sehol magukat, bizonyos remegő szorongás mindenütt lenyomó hatást gyakorolt volna reájuk. — A házi tűzhely volt világuk, de csak a főváros falai közé sáncolva, bírták teljesen élvezni boldogságukat. . . .

Közöttünk azonban, mind a mellett igen jól látszának találni magukat; sétákat tevénk együtt. . . . Minden szép és emelő természeti kép meghatotta, elbájoló őket, — öröme ragadta a csörge kis patak látása, — a madárdal és virágillat, — de a csöndet és magányt, ha őszintén bámulák is, s több- és szebbnek tarták a fővárosi nem szünő zajnál, — megszokni még sem lettek volna soha képesek. — Hiszen ha többj bátorságuk, bizalmuk s hitök lett volna az élet, sors vagy gondviseles iránt, sokkal gondtalanabb s örömteljesebb lett volna mindnyájuk élete. . . .

Sétáinkat napalkonyat után, nem volt reá eset, hogy folytattuk volna, mialatt Garayék nálunk időztek. — A legszebb holdvilágos út sem bírta volna reá az ideges költőt, hogy künn, csak a kertben is, sétálgasson velünk, vagy hogy megengedje, hogy családja tagjai künn legyenek. . . .

A főváros utcáin éjente, a mesterséges világítás mellett, soha eszébe nem jutott a szorongás, — s a hold és csillagok fénye, a nagy falusi csendben elandalítá, emelte ugyan fogékony lelkét, — de kisértetiesen hatottak reá, úgy, hogy a legelragadóbb vidéket sem vágyta volna bámulni ilyen éjjeli világítás mellett.

Hazát, szerelmet énekelt a dalnok, és költő maradt még beteg képzelődésében is, — szelid kedélye minden vallásos benyomást befogadott, s lantja húrjai elzengették szent Regina és szent Erzsébet erényét, ártatlanságát. . . .

A forradalom árjai azonban mind a mellett elsodorták a családjától elkülöníthetlen Garayt, az ideges, a lány természetű költőt, ki soha talán életében ki nem lött egy fegyvert, — ki soha talán el nem ejtett egy gyáva kis nyulat: Garay a felkelők közt nemzetörré lett, a hazáért, háztűzhelye védelmezésére legálább katonai szolgálásokat tön. . . .

Sajátságos látvány lehetett a szelid Garay, mint nemzetör! — Fején, fényesre kefélt szokott cilinderje helyett, csákó; kezében görbe végű sétatotja helyett, a vállára vetett szuronyos fegyver — mert mint közlegény kezdé működését — oldalán kard, keble balfelén: nemzeti színű kokárda. . . .

Egész életében saját feje után szeretett járni szelidsége

dacára is, — engedékeny volt, de nem szívesen követte mások tanácsait, — s most, ha a katonai parancs szó felhangzék:

Fél jobb! vagy

Fél bal! — vagy:

Indulj! — a szerint teszi mozdulatait, mint a gép; arra fordul, a merre rendelik, akkor indul, mikor tisztje belátása jónak látja. . . .

Garay forradalmár és katona lett a hazáért, a legbékeszeretőbb kebel elhagyta házi tűzhelyét, nejét, gyermekeit, és fegyvert ragadott. . . .

Pali bátyámmal — ki ez időben mintegy huszonhárom éves lehetett, s később átment a honvédekhez — együtt nemzetőrsködék az ekkor már közel negyven éves Garay, — tőle hallám, mint szemtanutól, a költő ez időben tett működéseit elbeszéli, számtalanszor ismételve. . . .

Mikor Tápió-Sápon legutolszor volt vendégünk a Garay család, mintha előéreztek volna, különösen, hogy ily meghitten együtt hetelni nem fogunk többé az életben — olyan nehezen tudunk egymástól megválni. . . .

Jókor reggel elindultak fogatunkon a főváros felé. . . . Midőn a hintó s utána férjem kis könnyű szekere, kijártak az udvarból, nővéreim kíséretében felfutottam a torony szobába, — s onnan a nyílt ablakból, lobogtattuk fehér kendőinket búcsú üdvözlétül, a távozól kis család után. . . .

Férjem Pécelig elkísérte őket, hogy az út rozszabb felén aggodalmuk ne legyen, s midőn dél felé visszatért ezer szíves üdvözlöt hozott tőlök számunkra. . . .

Midőn Julival betekinténk a megürült vendégszobákba, hogy ott a rendet helyreállítsuk, megilletődve pillantám meg nyitott emlék-könyvem, melynek két üres lapját betöltve láttam. Egyiken Garay, másikon, neje kéziratát ismerém fel. . . .

Itt fekszik előttem a sárgult két lap; — halványak a betűk, de ma is azt jelzik, a mit akkor jelentének; megváltozhatik az élet, a viszonyok, — elhal az ember s előrepszik, de a leírt betűk nem változtatják értelmüket. . . .

Remeg a toll a kezemben, — könyeimen át remegni lát-szanak saját soraim is, ha mind azon végig fut emlékezetem, a mi azóta történt. . . . És mégis írok, — és mégis emlékezem. . . .

Vachott Sándornénak.

Mondják, a házasság hamis szer,
Kívált költőnek rossz dolog;
A csalógánydal, rózsafelleg
Nők oldalán elpárolog.

Költőd felett, ne félj, ne féljen,
El nem borul a május ég:
Mert, mely örök derűt mosolyg rá,
Magad vagy a költőiség.

Garay János.

Szép legyen élted, mint a kikelet,
 Ne háborítsa semmi kebledet;
 S minden napod, mit Isten érni hagy:
 Oly kellemes legyen, minő te vagy.

Garay Mária.

III.

Az 1848-ki márciusi napok.

A forradalom kiütött...

Új lendület, új élet minden irányban...

Kinek vére, kinek érzése volt, feldobogott a szíve; — a hazaszerte mindenütt kitűzött nemzetiszínű lobogó, új szent remények szivárványa lőn, — a háromszínű kokárda minden szív felett, feltünteté e szivárványt...

Minden ember a főváros felé tolongott, a nagy események színhelyére, hol a Múzeum előtt népszónokokat hallgatott a sokaság, — hol a szabadság zászlaja először lobogott fel, hogy hazaszerte lobogója legyen a lelkesedésnek.

Március 15-két megértük.

A sajtó felszabadult, s először is Petőfi szólalt föl, hogy lantja húrjai hirdessék; hogy az elnyomatás megszűnt, hogy a szabadság üde levegője új tavaszt ígér a természet ébredése mellé: hogy kétszeres legyen a kikelet...

S a népköltő ébresztő dala nemzeti zsolozsma lőn, mely szívből szívhez szólt, s egyszerre dallammá változék — hiszen ezerek ajkai zengették a Múzeum előtt:

Talpra magyar, hí a haza!
 Itt az idő, most vagy soha...
 Rabok legyünk vagy szabadok:
 Ez a kérdés, válaszokat?
 A magyarok Istenére esküszünk!
 Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!...

Fényesebb a láncnál a kard,
 Jobban ékesíti a kart...
 És mi mégis láncot hordtunk...
 Ide veled régi kardunk!
 A magyarok Istenére esküszünk!
 Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!...

Hol sírjaink domborúlnak,
 Unokáink leborúlnak,
 És áldó imádság mellett
 Mondják el szent neveinket...
 A magyarok Istenére esküszünk!
 Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!...

Forrott, pezsgett az egész világ; — fényesnél fényesebb lég-várakat épített a remény, — ragyogó álmokat szőtt a képzelődés, hogy a haza jövődjét, szabadságát, örök időkre biztosítva lássa. . . .

Mint a fellázadt tenger hullámzék az ár, felszínre hánynva kincseit, felmutatva erejét, hogy alásülyeszse a hatalom óriási vitorláit, melyek eddigelé útját állták, szárnyait szegték. . . .

Az árapály különbözőleg hatott: egyiket fölemelé, a másikat alá sodorta; — ki hinni, remélni tudott és kész volt a tusára, az felülkerekedék, — míg az aggódó, a hitevesztett, megtörve rogyott össze. . . .

Kossuth Lajos vezércsillaga lón a feltámadásnak, — míg a haza ébresztője, Széchenyi István gróf, megtört lélekkel zúzaték szét. . . .

Az első magyar ministerium megalakult. Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Eötvös József báró, mind együtt voltak, Batthyány Lajos és Széchenyi István grófok mellett, mint ministerek; — s körülöttük működték Pulszky Ferenc, Szalay László és Trefort Agoston. . . .

Vajon lesz-e közöttük, kinek eszébe jusson az elvonult költő, — lesz-e ki keresetlenül, folyamodványt, kérvényt nem várva, megemlékeznek, hogy Vachott Sándort is alkalmazni kellene? . . .

Ily kérdést intézék ismét és ismételve önmagamhoz, a szívem legeslegmélyén, falusi magányunkban, hol többé nem találám helyén férjemet. . . .

Épen ez időben költözénk — Sáptól megválva, hova annyi kedves emlék kötött — férjem heves megyei kis birtokai közelébe, Gyöngyösre, hogy onnan ki-ki rándulva, vagy Halászigiben, vagy N.-Rédén, felépíttessük s lakályossá tegyük falusi házunkat, hova azután végkép elvonulhassunk. . . .

De a csendélet utáni vágyódás férjem részéről: egy időre legalább, egyszerre megszűnt, — nagyobb, magasabb céloknak engedve helyet. . . . Hogy míg mások cselekesznek, ő meghúzza magát, — hogy ne saját szemeivel lássa — és hozza ítéleteit a világ rendítő események felett, — ez a gondolat, bár irántami gyöngédségből nem mondta, — de szemlátomást kínozni lát-szék őt. . . .

Mert azzal egy Vachott Sándor be nem érte volna, hogy míg társai s a nemzet büszkeségei tényeznek, — ő a gyöngyösi nemzetőrök között, háromszínű kokárdával keblén, katonai gyakorlatokat játszék, — az események színhelyére vonzották őt vágyai. . . . Hiszen a szabadságszeretetet volt éltető levegője a lelkének, s így a harcban, melyet a nemzet szabadságáért küzdött, szellemi munkásságával legalább, részt kívánt venni. . . .

Ez időben írta azon költeményét, mely akkori vágyai s szabadságszeretetének leghívebb tükre maradt, s melyet azért közlök e helyen, hogy sok szó nélkül felmutassam az ellenállhatlan okot, mely engem férjem érdekében, először életemben a háztűzhelyen kívüli cselekvésre bátorított:

Ha nap vagy, óh szabadság! Én sugarad legyek: Sugár, mely a vadonság Völgyébe fényt vigyek.	Ha ige vagy, szabadság! Én sziklafal legyek: Kit lsten úgy teremte, Hogy visszazengjelek.
Ha büvölő virág vagy, Én tövised legyek: A törni nyúló kéztől Megvédelmezzelek.	Ha múlt éj-álom vagy, Lehessek én az éj: Hogy míg szép életed tart Mind addig bennem élj.
Ha angyal vagy, szabadság! Akkor szárnyad legyek: Hogy a kerek világon Végig röpítsek.	Ha felhőszakadás vagy, Úgy szomjas föld legyek: Hogy bár miként zuhognál, Örömmel türjelek.
Ha szétterült özön vagy, Örvényed hadd legyek: Ellenséges vitorlák Sodromba vesszenek.	Ha óriási kard vagy, Suhintásod legyek, De oly erős suhintás, Minő a fürgeteg.
Ha édes tiszta lég vagy, Benned madár legyek: A földtől égig hangzó... Vig dalolást tegyek.	Ha égnek indult fa vagy, Gyökered hadd legyek: Hogy még a föld alatt is Hűn éltehesselek.
Ha ragyogó arany vagy, Aranypor hadd legyek: És minden kis szememben Téged visejjelek.	S ha egykor alkony lennél, S halálkőd lepne meg: Engedje a teremtő, Hogy semmivé legyek!

Leírhatlan érzelmek közt olvasám át e költeményt, melyet egy délután, férjem honn nem létében, alig bevégezve, íróasztalán találtam. . . . Mit már előbb is sejték, bizonyossá lőn előttem. — ő is működni, tenni vágyott, s a csendélet nyugalma, melyet élvezett, bántá lelkiismeretét, hazafiságát. . . .

Azért, hogy úgy szeret s én boldoggá teszem, nem szabad vádolnia magát, nem szabad meghasonlania önnön szívével — gondolám ismét és ismételve átolvasván a költeményt, mialatt forró könyeket hullaték. — Oh, kihez forduljak tanácsért, ki mondja meg nekem, mi módon érhetném el, hogy a magyar kormány nál álláshoz jusson? — folytatám nehéz szívvel gondolatim fonalát; — mert annyit tudék tizenyele éves korom dacára is, hogy alig átvett gazdaságunkat, állás nélkül, anyagi viszonyaink teljes megrontása nélkül, egyszerre ott nem hagyhatnánk. . . .

Azt is tudtam, hogy férjem arra rábíráható nem volna, hogy valamely állásért folyamodványt nyújtson be, a visszautasítottat-

hatás gondolata türhetlen vala előtte, sérté, a haza szabadságáért minden áldozatra kész szívét, sérté büszkeségét. — E részben tehát semmiféle terv, meg nem nyugtathatott.

Oh, csak régi bizodalman az emberek iránt meg ne törött volna szegény boldogtalan atyám sírhalmánál, — ki annyi jót tett s oly rosszul fizetteték!

Még soha életemben odáig csak a legkisebb barátságra sem kértem föl senkit a világon, — s most azon járt az eszem, mi módon, és ki által lehetne férjem számára — tudta nélkül — állást teremteni.

Talán írok, föltárom egész bensőmet Kossuth Lajos előtt, — hisz ő nem csak apostola, Megváltója hazánk ügyeinek, — de Sándorom nagybátyja is. — Vagy talán jobb lesz, ha a haza bölcsét keresem föl soraimmal, — talán ez nincs annyira igénybe véve mint amaz, s Deák mindig oly előzékeny és nyájas volt irányomban, ha találkozám vele? . . . De vajon Eötvös József bácsihoz nem volna-e még célszerűbb fordulni, ki oly nemes kedélyű s csupa szív és jóság, — s oly nagy, midőn enyhíteni kell, — ő meg fogná érteni az érzéseket, melyek hozzá vezetnek? — Hát Pulszky Ferenc, ki násznagyunk volt, s oly tiszta jellemű, mint a nap, nem lenne-e tanácsával s pártfogásával segélyemre?

Csak az a sok hideg részvétlenség, az a sok csalódás azokban, kikkel atyám annyi jót tett, ne vették volna el bátorságomat. . . .

Ki tudja, hogy fogadnák soraimat? — Hátha, mit a legforróbb ragaszkodás sugallatára tennék férjem iránt, szerénytelenségnek látszanék előttök?

És mit mondana maga férjem is, hogy tudta s megkérdezése nélkül írok bárkinek a világon, érdekében ugyan, — de mégis csak levelet?

Hiszen őt óhajtottam kimélni, — érte, javáért kívántam pártfogást keresni. . . . Csak azt szerettem volna elérni, hogy emlékezzenek meg felőle, ki épen oly forró érzésekkel függ a haza érdekein, a mozgalmak sikerén, valamint ők, — csak arra óhajtottam őket figyelmeztetni: hogy ne feledjék el Vachott Sándort sem. . . .

Ilyen gondolatok kínoztak éjjel-nappal, s mert nem közölhetém Sándorommal, kétszeresen gyötörtek. . . . Látva nyugtalanságát, én sem nyughatám, s végre arra beszéltem őt reá, rándulnánk néhány napra Budapestre fel. . . .

IV.

Budapest 1848-ban.

Le nem írható érzelmeket ébresztett a főváros viszontlátása 1848-ban. . . .

Soha azelőtt nemzeti zászló nem lengett Budapest házainak ablaksorain — s midőn több évi távollét után, vidékről érkezve, e látomány először életünkben, előnkbe tűnt, valóságosan álmodni véltünk, — szívünk dobogását csaknem megállítá az elragadtatás s szemeinkbe a megilletődés könyei szöktek. . . .

„Magyarország nem volt, hanem lesz“ Szécsenyink ez örökké fenmaradó jóslatának — mintha már beteljesedését érte volna el, soha élénkebben nem éreztük horderejét, mint midőn a fővárost így fellobogózva megpillantánk. . . .

A címek megszűntek; — polgártárs és polgártársné volt az egész világ; — hölgyek épen úgy mint a férfiak, viselék a háromszínű kokárdát, egyenlően lelkesülve, egyenlő áldozatkészen mindenre, a hazáért.

Senki nem számított, hanem hagyta magát sodorni a merre az ár ragadá; — oly jól esett hinni, remélni és bízni, hogy a kételkedés senkinek még csak eszébe sem jutott. . . .

„Ha a külföld elhagy, ha nem gyámolít bennünket, el vagyunk veszve“ mondák nagy okosan, a fontolva haladók.

„A ki magán segíteni akar, azt az Isten is megsegíti“ vizonzák a hívők, rendületlen bizalommal figyelve a viszonyok fejlődését. . . .

Az újvilág utcai „Arany sas“-hoz címzett fogadóba szálltunk ezúttal is, mint rendszeren szoktunk, s első teendőnk volt a lehető gyorsan átöltözni, megszabadulni poros úti ruháinktól, hogy mehessünk azonnal mindent, az egész főváros képét, szemügyre venni.

Alig léptünk az utcára, midőn Kossuth nővére, Meszlényi Rudolfné jött velünk szemben, s oly örömmel üdvözölt, mintha várt volna bennünket.

— Valóban ideje kedveseim; hogy végre eszetekbe jutott fölkeresni a fővárost — kezdé rokoni nyájassággal kezét szoritva mind a kettőnkkel. — Megvallom, azt vártam volna tőled édes Sándorom — folytatá férjemhez fordulva — hogy bármily szerelmes vagy is Mariskádba, a falusi boldog csendéttel s gazdálkodással felhagysz egy időre s itt foglalsz el helyet, hol tehetségednél fogva, oly illetékes volnál.

Férjem zavartan tétovázott, — de én siettem válaszolni:

— Hiszen semmit forróban nem óhajtana, mint felajánlani

szolgálatát a haza szabadságáért — csak — tevém hozzá mosolyogva — folyamodnia ne kellene.

— Vachott Sándornak csak ki kell jelentenie kívánságát, s nincs kétségem, hogy kineveztetése meg lesz — viszonzá a szellemdús hölgy, lelkes kék szemeknek lekötelező tekintetével.

Szavai után másnapra meghívott bennünket egy kis barátságos, rokonias ebédre, s miután megigérkezénk, szívélyesen kezet szorítva, megváltunk.

Kimondhatlan jó hatású volt mind kettőnkre nézve, e találkozás. Hogy történetesen épen Kossuth nővére volt az első, kivel ezúttal Budapesten szót váltánk, válságosnak tetszék. Éreztük mind a ketten, hogy nem hiába jöttünk, hogy talán nem lesz eredménytelen berándulásunk. . . .

Könnyült szívvel s teli reménnyel siettünk a Muzeum felé. . . .

Roppant sokaság csoportosult ott össze, nagy éljenekkel szakítva meg időnként a szónokot. . . .

Az egész tömeg arca lángolt, — tekintete égett, mintha egy és ugyanazon érzelem tölténé be valamennyinek a keblét, mintha egy és ugyanazon eszmék világítanák mindannyiok szívét. . .

A kis magyar kalapok mellett egyik-másik lengő vörös tollat, vagy árvalányhaj bokkrétát viselt, s bal felőkön férfiak és hölgyek: háromszínű kokárdát. . . .

Épen Vasváry Pál állott az emelvényen s szónoklata gyűjtött és lelkesíte. . . .

E szép tehetségű áldozata a forradalmi hadjáratnak, alig lehetett 23—24 évesnél idősebb. — Magas nyulánk alak volt, halvány arcát lelkes szemei élénkíték. — Bő redőjű köpeny vala jobb vállára vetve, miközben szónokolt, s minden mozdulata nevelé beszéde hatását. Bal keblét feltűnő szép kokárda, s kis magyar kalapját lengő toll díszíté. . . .

Közelében Petőfi, karddal oldalán, s bal karján széles nemzetiszínű szalaggal s az akkor mintegy 22—23 éves Jókai állottak, talán, hogy végzett szónoklata után helyet cseréljenek vele s lángoló arcokkal fejezik ki, hogy osztják a beszélő nézeteit, s készek azt támogatni is. . . .

A hallgatóság között nagy lelkesedés uralkodék, mit zajos éljenek tanusítanak. . . .

Tömérdek ismerős arc tűnik föl előttünk a csoport között. . .

Csernátony és Pálffy Albert az akkoriban elválhatlanok, azonnal körbe fogták férjemet; . . . Erdélyi János, Frankenburg Adolf, Vahot Imre, Pompéry és Sárosy Gyula siettek hozzánk ragyogó arcokkal, kezet szorítani. . . . Női ismerőseink közül is számosan valának jelen, s köztük Vörösmartyné, Bajzáné, s az alig fél év előtt nősült Petőfi hitvese, Szendrey Júlia is.

Mintán ismerőseimet s rokonaimat üdvözlém, egészen Petőfiné foglalt el, ki alig győzött örvideni a viszontlátásnak, s még az nap estve meglátogatni ígérkezék férjével együtt.

Petőfiné életének a forradalom időszaa volt aranykora; ambítiója e dicsvágyó asszonynak, csak akkor lehet kielégítve, midőn az ifjúság őt csaknem annyira ünneplé, mint férjét. Ha megjelent a tömeg között, éljent kiálltának neki.

Petőfi kiadta Juliskája naplóját, mely teli szenvedélyes szerelemmel az ifjú népköltő iránt, általános vonzalmat ébresztett, s a fiatal nő, ki megértve a lángeszű Petőfit, szülői ellenkezése dacára, elhagyott jólétet s minden anyagi előnyt, hogy vele a szegénységet s a dicsőséget megoszssa, — olyan népszerűsége tett szert, mely kielégíthet minden vágyait. . . .

A dicsvágy, Petőfiné kedélyének már az inézetben is jellemzője volt, hol mint kor- és tanuló társnék, együtt voltunk. — Kétségkívül a legkiválóbb tanulók közé tartozék, — de ő legkitünőbb óhajtott volna lenni. Bántá őt, szemlátomást elkedvetleníté, ha más leányka is kitünt, s dolgozatait a világ minden kincseért sem mutatta volna meg előre egyik tanuló társnőjének sem, nehogy talán valamelyik átvegyen tőle valamit, vagy épen meghaladja, — sem úta nem igazítá, ha valamelyik elfelejtett valamit, — úgy hogy míg engem például, ki vele ellenkező kedélyű s természetű valék, s a legszívesebben segítettem, ha lehetett, a gyöngébbeknek, — valamennyien szerettek, őt kívülem, egyetlen egy sem tűrheté.

Hogy Szendrey Juliskával szemben, kivétel valék e részben, mindenesetre hozzájárult azon ok is, hogy míg a többi növendék, mint vidéki szülők gyermekei, egészen be valának adva vele együtt, ők a nap-, hét-, hó- és év minden óráján együtt voltak, egy földél alá szorítva, — míg én, bejáró leányka létemre, úgy szólván csak vendég valék közöttük.

Már akár ez, akár egyéb dolgok: különböző hajlamaink s kedélyünk volt is oka, de annyi bizonyos, hogy nekem sem a többi növendékkal, sem Juliskával, nem volt az intézetben semmiféle összeütközésem, s így találkozásunk örömet, egyetlen kellemtelen gyermekkori emlék sem zavará.

Mintha most is látnám őt, úgy, a mint vele először találkoztam, midőn mind a ketten fiatal asszonyok voltunk, finom kis kezei egyikében fekete keretű szemüvegét tartva nagy barna szemei felett, amint helyeslőleg inte fejével, ha a szónok beszéde tetszett, vagy rosszallólag rázta azt, ha nem volt megelegetve, — miközben arcának minden vonása elárulá, hogy meg van győződve, miként Petőfi nejjének figyelem tárgya minden mozdulata.

Petőfiné szerette öltözeteiben is a feltünőt, s eszményképe

a nők között Sand György lévén, a nagy francia író nő mintája szerint, első teendője volt férjhez menetele után, szép gazdag barna haját, köröskörül levágtatni.

Fekete nehéz selyem ruhát viselt, midőn ezúttal találkozáink; — derekát széles nemzeti színű szalag övedzé, balkebién kokárda, fején, kis, nemzetiszín szalagokból összeállított magyar főkötő.

Mi külsejét illeti, Petőfiné koránsem volt olyan szép, mint az akkoriban még csak serdülő ifjabb nővére Szendrey Mari, Gyulai Pálné, — de piros, üde arca kedves vala, s nagy barna szemei értelmet, s szellemet fejezve ki, érdekes jelenségként tünteték őt fel, kit középmagasságú termete, gyönyörű kis kezei és lábai, többi kellemeivel együtt, kétségtelenül a szép asszonyok közé sorozták.

De mi igen sajátos volt Petőfi Sándornénál, az az ellentétesség vala modora, lelkülete és belső óhajtsái között. El kitűnni vágyó asszony, ki négysem között órákon át oly kedvesen el tudott csevegni, hogy öröm volt hallgatni zengzetes, szelid organumát, s szellemdús beszédeit, — mihelyest nagyobb társaságba jutott, ott legalább, hol nők is tarkíták a társaságot, hallgatag lőn és szégyenlős, mintha vizet sem bírna zavarni, mintha egyáltalában nem volna képes eszét, műveltségét és szellemi képességeit érvényesíteni.

Mintha büntetés lett volna fölötte az a legyőzhetlen nyomás, melyet, hol leginkább vágyott kitűnni, leküzdeni nem volt ereje, — meghasonlék e miatt önmagával s csipősse tette olykor szavait, modora mogorvának látszék, — s ez lehetett oka, hogy főkép a nők még élte s népszerűsége aranykorában sem igen szerették őt, — s későbbi tetteiért talán nagyon is szigorúan s keményen ítélték fölötte.

De Petőfi nem látott hibát Juliskájában, — gyöngéden, forrón szerette őt; — büszke volt viszon szerelmére, melyért fölládozta volna életét és dicsőségét.

Még érkezésünk estéjén fölkerestek bennünket Petőfiék az „Arany sas“ szállodában, hol négyen együtt igen kellemes estét tölténk, elbeszélgetve egy kis hideg sült, irosvajas szelet, egy-egy csésze thea és csemege mellett, körülbelül éjfélig.

Minden eszme, melyet a forradalom szült, szőnyegre került közöttünk, — minden név, mely felszínén ragyogott, megbírálták. . . . Petőfi a legtúlzóbb szabadelvűséget fejté ki és heveskedék, mialatt érzelmei egész a lázadásig emelkedtek; — jérjem csöndesítő lelke lázas állapotát, — s bár a legfőbbekre nézve egyetértett, — együtt érzett vele, mert a haza és szabadság-szeretet egyenlően lángolt mindkettejük szívében, de azért bátran megtámadá, sőt gáncsolta is túlságait.

Petőfiné és én szintén élénk részt vettünk a társalgásban, mindenikünk oly melegen támogató saját férje nézeteit, mintha a forradalom ügyeit, mi lettünk volna hivatva eldönteni.

De végre is éjfélt ütött az óra, — s ez megszakítá ezúttal a kellemes együttlétet. Szívélyesen jó éjt kívánva tehát kölcsönösen egymásnak, másnap estére mi ígérkezénk hozzájuk.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

MINDSZENTY GEDEONRÓL.

Jeles költő emlékezetét újítjuk meg, a ki elvonultan, de sokak által becsülve és tisztelve élte napjait egy vidéki falucskában, míg néhány évvel ezelőtt a halál csendes működésének véget nem vetett.

Ez egykoron kedvelt és ünnepezt, de ma már csak elvétve emlegetett költő: Mindszenty Gedeon.

Költevényeinek első kötete oly nagy feltűnést okozott, hogy egész kiadása rövid idő alatt elfogyott. 1864-ben újabb, bővített kiadást akart tehát rendezni Mindszenty, s annak eszközzésére egyik barátját kérte fel, a ki Heckenast Gusztáv kiadóval jó viszonyban lévén, annak ajánlotta fel a munkát.

Ez ajánló levél — Kürthön 1864. okt. 17-én keltezve — következőleg hangzott: „Mindszenty Gedeon barátom, az országos híró egi költő, 1859-ben Egerben diszkiadásban napvilágot látott költeményeit annyira elkapkodták, hogy mások sürgetésére elhatározta jeles költeményeinek új kiadását s pedig aként eszközölni, hogy a munka 10 évvel bővülne (oly költeményekkel, melyek részint be nem jöttek az első kiadásba, részint és legnagyobb részben) 1859. óta irattak, s így bizonynyal kedvező fogadtatásra számíthatnak; azonfölül szerző e kiadáshoz arcképét is (mely még sohasem jelent meg, s így kétségkívül kedves jelenség leendő) kész oda engedni. Ő a kiadás tekintetéből velem is érintkezett, s én osztom azon nézetét, hogy e mű okvetlenül közzé tétessék, és pedig, hogy Pesten illő diszkiadásban lásson napvilágot. S természetesen találandja kedves Heckenast úr, hogy ilyenkor kegyedre gondolok, kivel oly régi s mindinkább szorosabb irodalmi összeköttetésben vagyok, s így ezen minden tekintetben ajánlatra méltó műnek kiadását mind kedves kegyedre véve előnyösnek, erkölcsi- és anyagilag hasznosnak tartván, figyelmébe ajánlom; úgy Mindszentynek is szívére kötendem, hogyha művét díszesen, illően akarja világnak eresztieni, azt a legsolidabb

csügg atyján, jóllehet szerelmének útjában áll s visszautasítja Szilágy szökési ajánlatát, mivel atyját öregsége napjaiban nem hagyhatja el. Neki is, mint Szilágyynak, életével kell lakolnia, hogy eszközül szolgáljon atyja bűnhődésének, mert az, hogy atyja parancsának vakon nem engedelmeskedik, vonakodván Várihoz nőül menni, alig jöhet tekintetbe.

Várinak jellemét ép oly homály borítja, mint életét. Élén áll egy rablóbandának, melytől, miután már eléggé meggazdagodott, megválni szándékozik, csupán Jolánt akarja még rabló segélyével megnyerni. Jolánnak keze után vágyik s minthogy rokonszenvét nem tudja megnyerni, Zágonyt igyekszik megtántorítani. Azonban Zágony ellenáll a kísértésnek, apai szeretete győz a bírvágy fölött. Vári mindazáltal nem mond le Jolánról, hanem erőszakhoz nyul.

Várinak nincsenek erényei, csak hibái. Ha szerelme tiszta és őszinte volna, birná minden hibái dacára részvétünket. Ő is, mint az eszményített rablók, lo vagias. Egy percig sem tétovázik Szilágygyal a leányért megvívni, jóllehet számtalan alkalma volna őt titkon eltenni láb alól. E tekintetben emberei sem maradnak főnökük mögött, a mennyiben pártatlan közönnyel várják a párbaj kétes kimenetelét, mely könnyen vezéröktől foszthatja meg őket. Azt azonban bajos elhinni, hogy a rablók a kincset urok halála után el ne hordják. E rablók egyébiránt sikerült típusai a szegénylegényeknek, s népszínműveink betyárjainak mintául szolgálhattak.

A darab valószínűtlen, mesterkéltségek cselekvénye s alakjainak sentimentalismusa német „Rührstüek“-ök hatására vallanak. Nem egy jelleme, kivált a Joláné, Schiller Räuberjének egy-egy alakját juttatja emlékünkebe.

BARÓTI LAJOS.

RAJZOK A MULTBÓL.

V.

Kossuth nővére.

Mintha tegnap történt volna, oly élénken emlékezem a következő nap minden órájára. Nincs szándékom elsorolni, — de Meszlényiné egész ebédjét el tudnám mondani egymásután, az ízes barna levestől fogva, máj pitével, az utolsó csemegéig.

Férjemnek közös pénzügyek miatt — délelőtt Vahot Imrét kelle fölkeresnie, — s így engem a kapuig elkísérve, egyedül

hagyott Meszlényinéhez fölmenni, hova mintegy másfél óra mulva követett csak. Épen ez volt óhajtásom.

Oly fiatal valék még, — s annyira járatlan a külvilág ügyeire nézve, hogy bármi forrón óhajtam is férjem vágyait tudta nélkül, előmozdítani, — meg nem foghatám, mikép kezdjek a dologhoz.

Valakivel, kiről föltehettem, hogy férjemért igazán és őszintén érdeklődik s kinek a mellett esze, szelleme és tapasztalása iránt is egyenlően bizalommal leheték, — ily valakivel már régen szerettem volna tanácskozni, kiönteni előtte egész szívemet s megkérdezni: vajon mi módon volna lehetséges férjemnek a magyar kormánynál megfelelő álláshoz jutnia a nélkül, hogy folyamodnia kellene érte. . . .

Mintha e válságos pillanatban a gondviselés hozott volna össze Meszlényinével; úgy tetszett, mintha föltaláltam volna, a kit keresék. . . .

Kimondhatlanul föl voltam izgatva. — Soká habozék, mielőtt bebocsáttatásért csöngetni képes lettem volna. . . .

Vajon miként fogad Kossuth nővére, midőn egyedül jövök hozzá, s nem Sándorom kíséretében?

Ez a gondolat nevelte fölgerjedésemet s csaknem elfogulttá tőn.

Ha nem lesz elég szivélyes és nyájas — így fűzém tovább képzelődésimet — azon esetben nem fogom előtte kiönthetni szívemet s meg leszek fosztva még reményemtől is. . . .

Hogy Meszlényiné nem sejtette belső küzdelmeimet, — az igen természetes; — de ha be láthatott volna a lelkem legmélyére, s az a szándék vezette volna: hogy bátorítson, hogy megnyugtasson s meggyőzzön igaz részvéte felől, — melegebben, szivélyesebben nem fogadhatott volna, mint midőn tárt karokkal előmbe sietett s megölelt és csókolt, mialatt örömét fejezte ki, hogy kedves rokona szeretett nejét viszont láthatja.

Ennyi elég volt, hogy keblem megnyíljék e szellemdús asszony előtt, — hogy elmondjam őszintén és igazán, mi forró óhajtásom volna férjemet ismét elégtűntnek látni, — hogy mennyire fáj nekem, hogy mikor az egész világ egy szent cél felé törekszik, — azalatt Sándorom, mint valami számkivetett, falun gazdálkodjék, bár lelkének minden vágya oda hívja, oda intené őt a tények színhelyére.

Meszlényiné nyájasan s csaknem ámulattal hallgatá minden szavamat, melyet hevült arcokkal, izgultan s teli férjem iránti szeretettel, mondék előtte, mintha jól esnék hallania szavaimban is nyilvánuló határtalan ragaszkodásomat Sándoromhoz.

Tudod-e Mariskám, hogy megelőztem óhajtásodat — viszonzá legmegnyerőbb szivélyességgel — a mennyiben Teréz által már

megérintém Lajos előtt Sándorod ügyét — s ő közelítését örömmel fogadja, s reményli, hogy mint ministeri titkár, ő mellette, kész leend szolgálatot vállalni.

Elragadtatásom és hálám leírhatatlan lön e szavakra, mert meg valék győződve, hogy nagybátyja mellett, ki a forradalom vezére és dicsősége, legörömebb fog hivataloskodni, — s így lehetett-e nálam boldogabb valaki?

Meszlényinét jóságáért, oly melegen, oly hevesen ölelém meg, mintha mély hálamban egyebet tenni nem lennék ily pillanatban képes, — ő nemesen s nyájas mosolylyal arcán, karjai közé szorított s ismét és ismételve megcsókolt, mialatt gyöngéd tapintattal arra tön figyelmessé: hogy mindjárt másnap látogassam meg Terézt, Kossuth nejét, s kérjem ki személyesen is szószólását férjénél arra nézve, hogy legyen mellőzve minden folyamodvány Sándorom részéről, s lehessen én magam érette az élő kérvény. . . .

Ezt örömmel ígérém meg azon pillanatban, melyben férjem belépett, s így az ellene forralt összeesküvésnek ezúttal vége szakadt.

Leírhatlan könnyűlt kebellem ültem az asztal mellé, habár izgalmamban ebédelni alig valék képes; de oly titokteljes pillantásokat válték Meszlényinével, hogy férjem előtt feltűnő lön, s ismételve kérdezé, vajon mit forralunk együtt, ellene. . .

Kossuth Zsuzsánna ez időben már Meszlényi Rudolf özvegye volt, s egyedül lakott csinos és kényelemmel ellátott szállásán két kis leányával, a bájos Gizella s a lenhajú Ilonával.

E szellemes asszonyt nem külső szépsége tette érdekessé, — habár gyönyörű nagy kék szemei valóságos Kossuth szemek voltak, s feltűnő magas, deli termete is megfelelt a szabályosság minden kellékének, míg dús sötét szőke haja csaknem sarkáig hullott alá, ha lefésülte, feltűzve pedig el-lepte a gazdag fonadék egész szép alakú fejét. — arca azonban inkább szabálytalan vala, vonásai bájlóknak nem voltak nevezhetők, — de homlokára oly érthetőn jegyezte jellegét az ész, a szellem és az értelem, — hogy ki őt beszélni hallá, gyakran elbájoltaték s el kelle ismernie, hogy e rokonszenves asszony mindenesetre azon nők közé sorozható, kik minden körben feltűnő egyéniségek, — kik bárhova jussanak: bámultatni vannak hivatva. . . .

Tanácsát követve, másnap dobogó szívvel kerestem föl Kossuth Lajos nejét, Meszlényi Teréziát, ki Kossuth Zsuzsi elhalt férjének, Meszlényi Rudolfnak, nővére volt.

VI.

Kossuth neje.

Milliók rajongtak és rajonganak ma is Kossuth Lajosért. Ki őt személyesen ismerte, vagy csak szót váltott is vele, — el volt s el van bájolva, — hódolt és hódol mostan is előtte, s érzi és elismeri önkéntelenül is, szellemi fensőbbiségét.

Nem így állt a dolog nejével.

Meszlényi Teréziát többnyire félreismerték, — kifogásokat tőnek ellene, — gőgösnek állíták.

Azokkal, kik fölöle ily korlátolt itéleteket hoztak, mindig ellenkező nézetben voltam.

Kossuthné a leghűbb, a legszeretőbb, a legönfeláldozóbb feleség és anya volt.

Igaz, hogy büszkének látszék, — de csak férje dicsőségét tartotta nagyra.

Elhanyagolta ismerőseit, sőt még rokonait is csak ritkán látogatá? — Igen, de annál inkább betölté honn, női és anyai kötelességeit.

Nem volt látható sem színházakban, sem mulató közhelyeken? — Oh de el nem mulasztá gyermekei tanulására felügyelni, — s ha beteg volt a kicsinyek egyike vagy pedig férje, készséggel áldozta fel éjszakáit, fenn virrasztott a többnyire gyöngélgedő, halvány, beteges asszony.

S mint remegett férjéért a forradalom vészei között, valóságos őrangyalként állott mellette. . . .

Gyakran találkoztam vele; elégszer ültem órákon át ismert kis pamlagán, különösen Debrecenben, a városház falai között fölszerelt kormányzói lakáson, csöndesen beszélgetve négyszem között egymással; de mindig méltónak találtam minden nyilatkozatát s véleményeit: Kossuth Lajoshoz.

Sokszor feltűnt előttem délutánoként, hogy bármikor vitt is le néhány pohár friss vizet a legény, a kormányzó számára, hagyta a vizes tálcát férje szobája ajtajáig vinni, — de mielőtt a legény megnyomta a kilincset, hogy belépjen, Kossuthné hirtelen megállítá őt, s az ajtóhoz sietett, hogy minden pohár vizet megízleljen, mielőtt férje valamelyikből ihatott.

Egyszer megkérdeztem tőle: miért teszi ezt?

Te oly fiatal vagy még, csaknem gyermek, alig tizenhét évvel, kedves Mariskám — viszonzá nyájasan — s így nem is képzeld milyen gonosz a világ. Én folytonosan remegek Lajosomért — hátha mérget kevert volna valaki étel- vagy italaiba — susogá nyugtalan tekintettel, alig hallhatólag. — Azért szok-

tam minden ételét s italát, mielőtt ajkaihoz érintené, magam megízlelni. . . .

Szavai, s a hang és tekintet, mely azokat kísérelé, úgy meghatottak, hogy alig tarthatám vissza könyeimet. Szeretet fejezé ki magát nagy barna szemeiben, — hangjában az aggodalom és nyugtalanság remegése hallatszék, — míg képzelődései a legnőiesebb gyöngédségből származtak, hogy önfeláldozó ragaszkodását gyakorolhassa. . . .

Hozzám Kossuth Lajos szívélyes vonzalommal látszék viseltetni; ha bárhol találkozánk, vagy fölkerestem őt, mindig örömmel fogadott.

Megifjodom társaságodban, édesem — mondá nem egyszer — s felejteni alig fogom az estéket, melyeket valóságosan kedvesekké tőnek szívből jött nyájas csevegéseid s szinte felelteték velem gyöngékedésimet.

Mint Kossuth két nővére, Meszlényiné és Ruttkayné, úgy neje is igen magas, de amazoknál nyulánkabb, s általában gyöngébb asszony volt. — Szép, finom vonásainak, a meglepő halványság, mely arcán előmlék, kissé beteges jelleget kölcsönze; — éj sötét haja s nagy barna szemei e halványságot még feltűnőbbé tevék. — Öltözete rendszeren oly szembetűnően egyszerű és cifrátlan vala, hogy beillett volna puritáni vagy quekker asszony öltözetének. Győrmegyei születésű lévén, Dunántúli kiejtését megtartá mind végig.

„Azért áldotta meg őt úgy az Isten, hogy férje Kossuth Lajos lön“ — mondá egy alkalommal reá vonatkozva Székács József özvegye, ki szintén győrmegyei születésű — „mivel gyermeki kötelességeit egykor oly szent hűséggel és önfeláldozólag töltötte be édes anyja beteg ágya mellett.“

Az előzvegyült néhai öreg Meszlényiné súlyos betegen feküdt több éven át ágyában — mint Székácsnétől hallám, s leánya, az akkor még élte virágában nyíló, igen szép Terézia, minden társaságból kivonva magát, a legnagyobb önmegtágadást s gyöngéd ragaszkodást fejtve ki, ápolta beteg anyját; — fájdalmaival, gyermeki szeretete enyhíté; — kínos, hosszú éjszakáit, leánya nem szünő vigasztalásai s fáradatlan ápolása, tette elviselhetővé. . . .

Ilyen volt Kossuth Lajos neje, Meszlényi Terézia. . . .

Ama válságos nap délutánján, melyen Kossuthnét férjem érdekében fölkerestem, elképzelhető izgalommal jelentetém be nála magamat.

Azonnal bebocsáttatám.

Kossuthné egyedül volt.

— Hozott Isten Mariskám! — Kezdé a legbarátságosabb arccal emelkedve föl pamlagáról s felém közelítve. — Végre tehát

láthatunk ismét! — mondá nyájasan. — Kis szökevény! — folytatá enyelegve. — Úgy eltűntél közülünk, a fővárosból, s elrejtőtél Sándoroddal pásztori életet élni, falusi elvonultságban mint valami kis kóbor lélek, ki társaságban, emberek között nem bír élvezni nyugalmat és boldogságot. . . . Az bizonyos, hogy szépen megszöktetek — folytatá enyelgését folytatva. — De az igazán megtérőknek mint az írás mondja, Isten is megbocsát; . . . s így azon föltétel alatt, hogy csakugyan megfogtok térni, — hogy Sándorodat nem fogod ezentúl csak a magadénak tartani, hanem átengeded kissé nekünk, átengeded Lajosomnak is, — az esetben szívünk szerint megbocsátjuk a multat s üdvözlünk benneket. . . .

Leírhatlan érzések közt borulék a kedves asszony keblére, ki rokoni melegséggel szorított magához, s minden szava, mintha tegnap hallottam volna, emlékezetemben maradt. — Előzékenysége annyi gyöngédséget tanusíta, hogy meg valék indulva, s őszinte hálámat keresetlen egyszerűséggel s őszintén fejezém ki előtte. . . . Hiszen fél úton előmbe jött, — s így megkönnyíté, hogy tartózkodás nélkül kiönthessem érzelmeimet; — hogy leplezetlenül elmondjam, miből áll óhajtásom; — hogy e nemes asszony előtt visszatartás nélkül kisírfam mind azt, mi azon szerencsétlenség óta, mely szülőim házáat érte, a szívem legmélyén temetve volt; — hogy fölfedezzem előtte visszavonultságunk minden okát s végre férjem jelen érzelmeit fessek le, midőn az általános nagy mozgalom, a haza szent ügyeinek lendülése, a nagyszerű események folyama, tűrhetlenné tévék reá nézve a távolságot a fővárostól. . . .

De hogy folyamodjék valamely állásért, arra, ha szabadság-és hazaszeretetében vágyai elepesztenék, még akkor sem volna képes magát elhatározni — tevém hozzá befejezésül — a visszatartatás gondolatának lehetősége, vagy csak föltevése is, elviselhetlen reá nézve. . . .

— Költőnek több szabad, mint másnak — viszonzá mosolyogva Kossuthné — Lajosom legalább azt tartja, — s így ha Sándorodnak vannak is bogarai s különcségei, kiváltsága is van arra nézve, hogy a mit mástól megkívánnánk, azt neki szíves örömet elengedjük. . . . Mert valóságosan költő képzelődése kell ahhoz kedvesem — folytatá komolyabban — hogy Vachott Sándor folyamodványa elutasíthatatnék akkor, mikor minden erőt, szellemet és tehetséget összevonánk a központ felé. . . . Úgy, úgy, Mariskám, sok bogara lehet a te költődnek is, — élénk képzelőtehetsége gyakran tévútra vezeti őt. . . .

Felejthetlen szavai után, lekötelőző nyájassággal karon fogott, s férje szobája felé vezetett, melynek ajtaja be volt téve. Kossuthné bekopogott.

— Szabad bemenni? — kérde az ajtó előtt.

— Méltóztassál kedvesem! — hangzék az ismert zengzetes hang belülről.

Erre Kossuthné kinyitotta az ajtót, s engem bevezetve, így szólt:

— Hoztam egy olyan szépen szerkesztett élő folyamodványt — mondá reám mutatva — melyet reménylem, el nem fogsz utasítani.

Kossuth mind a két kezét barátságos szorításra nyújtva, előlmebe tett, s én zavartan, égő arcokkal álltam előtte, mialatt neje magunkra hágyott, s alig foghatám meg, miként jutottam szobájába. . . .

VII.

Kossuth Lajos.

Egyedül maradtam korunk ez egyik legnagyobb férfiával.

Habár a pillanat nem volt arra alkalmas, hogy Kossuth Lajos több év óta nem látott vonásait tanulmányozzam, — vagy hogy megbámuljam szép lelkes arcának kifejezését, — vagy saját-ságos, báronyszerű kék szemeiben a szellemet, — mind az által egy tekintettel felfogtam a bűbájt, mely e férfit a szónok székén és magány körben, egyenlően ellenállhatatlanná tevé.

Oly lekötelező udvariassággal, mely rokon vonalmat s szívélyességet is foglalt magában, ült mellém, s a nélkül hogy mondta volna, le nem írható finom tapintattal érezteté velem, hogy jól tudja mi járatban vagyok, s kész teljesíteni férjemre vonatkozó óhajtásomat, hogy sírni tudtam volna megilletődésemben.

Kérdezetett azután, hogy mit míveltünk falun a gazdálkodás mellett, — s örömét fejezte ki a felett, hogy Sándorom lantja boldogsága közepett sem némult el, sőt idézett többet, akkor tájban megjelent költeményei közül.

— Soha nem veszítém Sándorod működéseit szemeim elől, — mondá végezetül azon bővülő nyájassággal, mely annyira sajátja volt mindig hazánk e nagy fiának — s komolyan megneheztelem vala, ha viszonzatul ő megfeledekzik rólam, — s meg az ügyről, mely minden hazafi tevékenységét működésre hívja fel, — annál inkább a tehetsége két — tevő hozzá nyomatékkal s oly hangon, mely lekötelezett.

A nyájasság, melyet irányomba tanúsíta, s megnyerő szívélyessége, lassanként visszaadák bátorságomat, s mire észrevettem magamat, megnyílt előtte egész lelkem, mint a könyv, a legolvasottabb helyen, s feltárta mind azt, mit férjem iránt oly forrón érzék, — s fel a hódolatot is, mely Kossuthhoz vezetett. . . .

— Hogy Sándor nem csak okos, szellemes, de igen tapintatos ember is — kezdé Kossuth viszonzatul, legmegnyerőbb mosolyával — semmi inkább nem tanusíthatja, mint hogy ügyét élő kérvényre: reád bízta, édes húgom; — mert ha tehetségeinél fogva, nem lett volna is jogosítva, hogy készséggel fogadtassék, — hozzád hasonló élő kérvényt akkor sem utasíthattam volna el.

— A jó Isten a tanuja, hogy férjem még csak nem is sejti, mi járatban vagyok itt, — szólék Sándoromat igazolva — sőt még azt sem tudja, hogy idejöttem, — a legilletékesebb helyen csak annyit kérni —

— A mennyi megilleti — egészíté ki Kossuth, zavaromat észrevéve — Vachott Sándort megilleti, hogy megemlékezzünk róla, — s én örvendeni fogok, ha öcsém, kinek mind szívéhez, mind esze- és szelleméhez teljes bizalommal lehetek, — közelemben van s velem együtt munkálkodik.

Feledhetlen szavait oly melegen ejté, megszorítva felé nyújtott kezemet, hogy könyek tolultak szemeimbe, s úgy tetszett, mintha valóságos dicssugár koszorúzná a férfiú homlokát, ki e egy szavával reményt és hitet valósított meg számunkra. . .

Leírhatlan boldog valék, hogy férjemnek titkárrá lett kineveztetését azonnal átvehetém Kossuth kezeiből — s érzelmeimtől s hálámtól elragadtatva, mind azt, a mi szívemben véghez ment, oly találó szavakkal fejezem ki, mint csak ily pillanatok sugallatára képes az ember, hogy Kossuth Lajos csaknem megindultnak látszék, s mint neje is tevő, fölkért, látogassam meg minél gyakrabban Terézt, ha majd a fővárosba költözünk, s ne várjunk minden látogatásra viszt látogatást.

Hogy megígérkeztem, igen természetes, de hogy mi ment véghez e pillanatok alatt a lelkem legmélyén, az híven leírni képtelen volnék.

Végig vonult előttem az egész mult, azon időtől kezdve, melyben mint boldog, gondtalan gyermek, az összes emberiséget egy sereg angyalnak tartám, — egész odáig: míg az egykor oly keresett és ünnevelt szülői-ház összeomlék s az álrokonok- és barátok egész serege oly megváltozva tüntek föl előttem. . .

Azok alakjai, kikben annyira csalódnunk kelle, egymásután elvonultak lelki szemeim előtt; — törpe alakok, kicsinyes irigység- s kárörömtől görnyedten sunyogtak egymásután, — s mégis mi nagy sötétséget terjesztének látkörömben, — mi megdöbbenést, mi iszonyt a világtól és emberektől. . .

Kossuth Lajos felmagasló alakja s a mód, melylyel közeli-tésemet fogadá, egy perc alatt új irányt és életnézetet nyitott szemeim előtt, — régi bizalmam eredeti fényében lángolt föl ismét a lelkem legmélyén, s mintegy varázshatalom által vissza-

ragadott azon mindent kedvező színben látó, velem született hangulatomba, melyből az élet oly korán és erőszakosan kisodort.

Mert Kossuth Lajos „Legyen“ szavára lőn világosság, s hajnali fény űzte el s szorítá háttérbe körültem az éjszakát..

Ez volt első lépésem férjem érdekében, a háztűzhelyen kívül. . . .

Kossuth Lajos volt az első, kihez kérelemmel fordulék és meghallgattatám. . . .

Vajon ha akkor sejthettem volna a válságos jövődőt, — ha képzelhettem volna a viszontagságokat, a nehéz küzdelmeket, melyek reám nézve a sors könyvében elő valának írva, — ha csak egy pillantást vethettem volna is férjem jövődjébe, — vajon akkor remény-, boldogság- s örömtől dobogó fiatal szívem megbírhatta volna-e?

Ha feltárult volna előttem mind az, a mit átéltem s szenvedtem, — ha sejthettem volna, hogy a felejthetlen szép kezdetnek a háztűzhely határain kívül, oly kínosan változatos, oly hosszú, végtelen hosszú folytatása vár reám a jövődben, — vajon nem szakadt volna-e meg akkor a szívem, Kossuth Lajos szemei előtt. . . .

VIII.

Debrecenben.

Még a fővárosban meg se melegedtünk, 1848-dik év december havában, — mert férjem csak ekkor foglalhatta el állását, miután gazdasági ügyeit elrendezte, — s már ismét költözködnünk kelle.

Budapest felé Windischgrätz herceg fenyegető hadai közelítének, s a szerencsétlen végű moóri csata után, a kormány haladéktalanul megindult Debrecen felé.

Hidegebb telet nem értem, mint minő e viszontagságos tél volt.

A vasút akkor még csak Szolnokig lévén kiépítve, — onnan Debrecenig különböző alkalmakon, — itt-amott egyes útba eső vidéki jó ismerősnél meg-megszállva, majd egy, majd másfél napot pihentünk, hogy megbírjuk a nehéz út fáradalmait a kemény hidegben, — s így történt, hogy

„Megtörve bár, de fogyva nem“

mintegy tíz nap alatt eljutottunk végre Debrecenbe.

Vörösmartyékkal együtt tevénk e vándorlást, s ez meglehetősen nehezíté helyzetünket, miután ők három kis gyermekükkel indultak meg, kik között a legidősebb nem egészen tölté még be

ötödik évét, a másik amannál két évvel volt ifjabb, — s a harmadik helyett, kit nagyanyám vitt magával hónapok előtt Csepre, — a legkisebb, s Vörösmartyék utolsó gyermeke, a kilenc vagy tíz hónapos korában elhalt kis Irma, ekkor alig volt még nyolc hetes. Ezt, szegénykét, féltve a megfagyástól, Ujszászon, Vörösmarty Jánoséknál, el is kelle hagynunk. szoptatós dajkájával együtt, s onnan nélküle folytattuk útunkat. Nekem ez időben még egyetlen gyermekem sem volt, s így valamennyien Vörösmartyéné kicsinyeit segíténk gondozni.

Az út fáradalmait, — szenvedéseinket az iszonyú hideg miatt, — s férjem gyöngédségét, melyvel köryezett, nem tartom szükségesnek, s így nem is kísértem meg festeni, — földolog az volt, hogy Budapestről január 2-kán megindulva, 1849-dik évi január hó 10-kén csakugyan szerencsésen megérkeztünk Debrecenbe.

Az előre megrendelt lakást, két-két tágas, bútorozott szobát, s fél-fél konyhát, mind mi, mind Vörösmartyék, azonnal elfoglaltuk s illetőleg, elfoglalák, — még pedig egymással átelleni házakban, a Csapó utcában, mely ama válságos télen valódi magyar írók utcája lőn, a mennyiben nem csak Vörösmartyék és mi, de Petőfiék, Jókaiék, Bulyovszkyék, Kemény Zsigmond báró, Sárosy Gyula s ha jól emlékszem, még Vas Gerebenék is ugyan azon utcában laktak.

Sajátságos telet éltünk Debrecenben: együtt voltunk férjemmel, mint azelőtt, — épen oly forrón szerettük egymást, mint bármikor, — és mégis mintha egy egész világ választott volna el egymástól, olyan elkülönítve folytak napjaink. . . .

Férjemnek, alig keltünk föl, már a hivatalba kelle sietnie. — Enni csak délutáni négy óra tájban jött, vagy inkább jöhetett haza, s így csak akkor ebédelheténk. — Délután ismét vissza kelle sietnie, hogy folytathassa titkári teendőit, s jó késő estve, tíz, néha csak tizenegy óra tájban jött vissza.

Hiszen nem voltam én azért egyedül, ha férjemmel keveset leheték is, mert jó anyám s két alig fölserdült nővérem is velünk jöttek Debrecenbe, — a mellett délelőttönként eljártunk ha érdekesebb tárgy fordult elő, az országgyűlésekre, Vörösmartyéval és Petőfinével, — ki mellékesen mondvá, csecsemő fiacskájával, Zoltánnal, Vörösmartyéktól vett lakást, s náluk evett is, midőn férje mint honvéd, Erdélybe téteté át magát Bem táborába. — Délutánonként pedig vagy mi mentünk át Vörösmartyékhoz, vagy ők hozzánk Petőfinével együtt, hogy míg férjem haza jó, együtt töltsük az estét.

Látogatásokat is tettünk és fogadánk. — Első sorban mindjárt Kossuth Lajosnét látogattam meg, ki oly rokonai bensőséggel, oly szívélyesen szólított föl, hogy látogassam meg minél

gyakrabban, miszerint valóban jól esett meghívásának engedve, őt mikor csak lehetett, fölkeresni. . . .

Meszlényiné országos főápolónőnek nevezteték ki; — de bár mennyire igénybe vette is őt komoly és nemes feladata, talált azért időt arra is, hogy eleget tegyen rokoni és barátnői tisztének, s így vele is elég gyakran találkoztam, ki varrni, szabni és tépni valóval a sebesültek számára, gazdagon ellátott mindnyájunkat, s így esti csevegéseink mellett jótékony foglalkozásunk sem hiányzik.

Debrecenben ismerkedék meg Arany Jánosékkal is, kik, mint a kis Petőfi Zoltán keresztszülei, Petőfiéket látogatni, odahagyták néhány napra Szalontát, s körünkben, velünk tölték idejüket, — hiszen Petőfiék is folytonosan köztünk voltak, — s Aranyékkal úgy éreztük magunkat valamennyien, mintha régi barátság, vagy rokonság kötött volna hozzájuk, s nem először találkoztunk volna velük életünkben.

Aranyék után Perczel Móríc tábornok, később valamivel neje és gyermekei keresték föl Debrecent, s idejük nagy részét szintén közöttünk tölték, — hiszen a tábornok rajongott egykori nevelőjéért, s Vörösmarty viszonzta hajdani tanítványa ragaszkodását.

Perczel Mórécát Perczel Miklósék válták föl, s így a kis társas kör, melyben váltakozva Horváth Boldizsárék, Molnár Dénesék, az akkor még ifjú Szász Károly s több író és képviselő meg-megjelentek, még Tóth Lőrinc és Vas Gereben első nejevel, a nefelejtsszemű s igen szép Legény Katicával, mindennaposak voltak akár nálunk, akár Vörösmartyéknál tölténk is az estvét, — mint mondám, ez a kis társas kör napról-napra tarkább lett.

Kemény Zsigmond báró, Hiador, Pálffy Albert és Csernátoni szintén gyakran megfordultak körünkben, s többnyire elkísértek, midőn a nagy erdőbe kirándulásokat tevének, mi tavasz felé gyakran megtörtént.

Színi előadások is élénkíték a debreceni életet; Láng Bódi társasága működék ott, s ha a nemzeti színház művészeihez szokott, elkényeztetett izlést ki nem elégítheté is e vidéki társaság, mind a mellett gond és unaloműzőnek elég jó volt az, s szívesen eljártunk hébe-hóba mi is, főképp ha annyian összeszólalozhattunk, hogy egész széksor a mienk lehetett.

De volt egy pár érdekes hangversenyünk is; — Reményi Ede bármi ifjú vala is még, hírnevét már megalapítá s hegedűje bűbajos hangjai összecsdíték Debrecen minden előkelőségét, — s pedig az 1849-dik év telén itt gyűlt össze az egész magyar érzelmű főúri világ, valamint az egész hazafias szellemű intelligencia — —

Egy szóval, hogy élénk, tarka-barka bohózat, vagy nagyszerű

dráma kezdet volt-e ez a válságos 1849-diki tél, mely lőn hogy a sors mulasson vagy sírjon felettünk, — magam sem tudom, — de azt tudtam s érezém akkor is, hogy a lélek pillanatra sem bírhatott pihenni, — hogy a szív szeretetnek engedni át magát, nem lelhetett időt, hogy csak remegni, csak feszülni volt képes minden, mi bennünk érezett. . .

A majd fenyegető, majd vérmes reményekre bátorító harci hírek, a légélénkebb társas élet közepett, — a lét és nem lét közötti nagy kérdés gordiusi csomójának megoldása népezerek vértengere árán, — a kiszámíthatlan jövőndő minden egyes számára, ki a szabadságharchoz köté élte szerencsáját, sőt családjá sorsát is, — oly kábulatot idézett elő, hogy a komolyan észlelő bölcs gondolkozni alig mert, s úgy tekinté lételünket, mintha az egy nagy chaos volna, — egy nem szünő zűrzavar, — egy milliárd különböző parányból összeállított egység: egy mozaik, mely együttesen összhangzónak látszék a felületes szemlélő előtt, de ki mélyebb pillantást vetett a dolgok bensejébe, észre kelle vennie, hogy a paránykáknak, melyek ez egységet alkotják, külön-külön metsző élük is van, s ha e mozaikot szétrobbantaná valamely láthatlan hatalom, csak akkor fogna kitűnni: vajon az egységet alkotó részecskék életet vagy halált osztani nyerték-e élüket. . .

Soha életemben nem tölték annyi időt társaságokban, mint e nevezetes télen Debrecenben, — és soha talán magánosabban nem éreztem magamat, mint épen ekkor. — Mintha a halat szárazra teszék, vagy a szabadsághoz szokott madarat a tiszta napfénytől s levegőjétől megfosztják, — úgy éreztem magamat falusi csendes elvonultságunk s megszakított boldogságunk után epedve a sok ember között — férjemet nélkülözve. . .

Egy alkalommal észrevette Sándorom, hogy sírtam. . . Szokott gyöngédségével kérdezgette titkos bánatom okát. . .

Magam sem tudom mi bajom — viszonzám jobb kedvet erőltetve — de nekem úgy tetszik, mintha csendes falusi magányunkban inkább egymáséi lettünk volna, — mintha távol a világ zajától boldogabb lehetne az ember. . .

Férjem, mint sohajtása tanusítá, megértett engem, s melegen magához ölelve, következő szavakat súgta fülembe.

A hazáért és szabadságért, kedves Mariskám, egy időre, még egymást is nélkülözniünk kell, sőt szent kötelesség.

En is megértém őt, megértém ama nagy idők jelszavát, és igyekeztem feltalálni magamat ideiglenes helyzetemben, — s megnyugodni sorsomon.

RAJZOK A MULTBÓL.

IX.

Különféle tarkaságok.

A lázas idők családéletünk terén is újdonságot idéztek elő. Mielőtt még Hevesmegyét elhagytuk, egy fiatal rajongó, egy ábrándos kis pap közelíte szerényen, tartózkodva Sándoromhoz, néhány költeményt közölve velem, s véleményét kérve ki azok értkére nézve.

Hiezel József volt a fiatal rajongó valódi neve, — úgy hiszem dédapja szász lehetett, mind neve, mind külseje azt lát szának tanusítani.

Sándorom valódi tehetséget fedezvén föl a fiatal költő műveiben, bátorítá, biztatá őt, lépne az irodalmi pályára. De bevette férjem hozzánk is ifjú védencét, s mi valamennyien nyájasan fogadtuk őt.

Ismeretségünk első következménye az lón, hogy Hiezel József nem lévén még fölesküdvé, kilépett a papságból. iszonyt kezdvén érezni e pálya ellen; második következménye pedig, hogy németes hangzású nevét megváltoztatni, magyarosítani kívánta, s engem kért föl, választanék számára nevet, melyet mint költő és ember a jövőben viselni fogna.

Rajongó vonzalmát férjemről reám is átruházta, s én elfogadva vezetékneve választására nézve a keresztyanaságot, Zalár névvel ruházám fel őt.

Debrecenbe mint Zalár József követett már bennünket, s alig tölte néhány hetet körünkben, midőn Vilma nővéremmel jegyet váltának.

Ez új viszony keletkezésétől fogva az egész forradalom ideje alatt köztünk maradt e francia véralkatú, jeles fiatal költő, mind addig, míg férjem befolyása folytán hadi történészül nevezteték ki, s hivatalát el kelle foglalnia.

De mikor csak teheté, meg-meg jelent Debrecenben, hogy viszontláthassa ifjú menyasszonyát, — s férjem iránti ragaszkodása nőttön-nőtt, valamint ábrándos vonzalma is fokozódék irántam, mialatt első szerelme tárgyával, Vilmával, boldog jövőből felől ábrándoztak.

Ez időben Petőfiné szoros barátságot kötött Vilma nővéremmel, mi ez utóbbira nézve nem a legjobb hatást szülte; — házias hajlamai ellenében e szellemdús, de mindenben túlzó asszony szabadelvű nézetei, oly hatalmas sáncokat állítanak, hogy

csak gyöngülni, szétfoszlani kezdenek, s a szegény tapasztalatlan ifjú leány, Petőfiné csodálója kezdett lenni.

Mint ez tevé gazdag barna hajával, Vilma is rövidre vágta köröskörül dús szőke haját; — együtt sétáltak s tették az észrevételeket a járó-kelőkre; — s mind a kettő önállóságra törekedék.

A népért lelkesülni, s gyűlölni a kiváltságos osztályokat, oly hévvel igyekeztek, mint bármely heves francia forradalmár.

Hiszen ha e rajongások nem lettek volna az alig fölserdült ifjú leány későbbi cselekedeteire s fogalmaira nézve oly károsak, meg sem említém vala a dolgot irataimban. — De mivel e barátság következményei egész jövődre kihatók lőnek, mindig búskomolyság száll meg, ha e multa visszatekintek.

Itt azonban még nincs helye borongani szegény Vilma ügyei felett, majd később jó arra a sor, — így legjobb, ha Kossuth Lajosné lakása felé sietek, kihez e napra ígérkeztem.

Nemzeti színű és piros-fehér selyem halmaz között találtam Kossuth nejét, ollóval kezében; — fehér kezei jártasan s nagy ügyességgel szabtak egyik lengyel legió számára helyes zászlócskákat, piros és fehér selyemből, miután ez az ő nemzeti színük; — de annak jeléül, hogy a lengyelek ezúttal a magyar szabadságért küzdenek, minden zászlócska jobb oldalának közepére, kisebb alakban, a mi nemzeti színeinkből volt szépen reá feszítve s varrva, egy-egy zászlócska, — így azután minden egyes kis zászló bal oldala egészen lengyel színű, jobb fele pedig magyar nemzeti színű lőn. lengyel nemzeti szín, azaz piros és fehér szegélyzettel. Minden zászlócskát három szépen himzett gomboló erősíté a kis ezüsttel cifrázott nyelekhez.

Ily zászlók összeállításához egyes kezek voltak szükségesek, — s Kossuthné föltéve e részben felőlem, Vörösmartyné, Petőfiné, Vas Gerebenné és két ifjú nővérem felől a legszebbet, nagy örömmel fogadott s estéink rövidítésére, olyan szívélyesen s honleányi buzgalommal ajánlott föl száz kis zászlónak valót, hogy alakítsuk azokat a lehető gyorsan zászlókká, miszerint valóságos örömmel vettem át a fölszabdalt selyemdarabokat s megígérém mielőbbi elkészítésüket.

Jól emlékszem ma is, miként osztottuk föl magunk között a munkát: Petőfiné és Vilma nővérem a lengyel színeket állíták össze s szegték körül, — míg Vörösmartyné kisebb nővéremmel, a nemzeti színek összevarrását vállalta magára. — A gombolókat mi himeztük ketten Vas Gerebennével, — s két est alatt elkészült szerencsésen és díszesen a száz kis zászló.

Vas Gerebennével együtt himezve, csak most kezdém e szende teremést közelebről megismerni. — A korán elhalt fiatal asszony szelleműsnak nem volt mondható, de annyi kellem, jóság s egyéb vonzó tulajdon pótolta nála e részben a hiányt, hogy én

valóban, bizalmasabban éreztem velem szemben magamat, mint igen sok elhíresztelt gazdag szellemű úrhölgygyel. — Szerény, házias és igénytelen vala, bár szépsége elkapathatta volna.

Midőn 1848. év nyarán Vas Gereben házasságra lépett a jómódú, de árva 18 éves leánykával, s fiatal nejét ennek születése helyéről, Győrből gőzhajón Budapestre vitte, — történetesen ugyanazon a hajón jött Pest felé István főherceg és Batthyány Lajos gróf.

A főherceg figyelmét nem kerülte el a fiatal hölgy szerény, de feltűnő szépsége, s Batthyány grófhhoz kérdést intézett az iránt, vajon ki lehet a vonzó teremtés, — a gyönyörű fiatal kisasszony.

Igen természetes, hogy a gróf azonnal tudakozódék Vas Gerebennél, kit ismert, s ez sem mulasztá közölni, hogy a „szép kisasszony“ tegnap óta nem kisasszony többé, hanem az ő neje, kit épen Budapestre szállít magával.

A gróf megvitte a hírt a főherceghez, ki magának Vas Gereben bemutatva, mosolyogva azt jegyezvén meg, hogy neki ily zűrzavaros, forradalmas időben nem lett volna bátorsága megházasodni.

Midőn este felé a gőzös Budapest partjaihoz közeledett, Vas Gerebenné remegve húzódék férjéhez közelebb, csöndes hangon azt susogva: hogy mennyire fél a lövöldözéstől.

Akkoriban t. i. az volt még szokásos, hogy a gőzhajó érkezését, kikötését előtt rendszeren három ágyú lövés előzte meg, — ha azonban, mint ezúttal történt, valamelyik főherceget szállítá a gőzös, akkor nem volt száma az egymást érő ágyúdörgéseknek.

Vas Gerebenné, ki iszonyodék a lövöldözéstől, halványan, remegve simult férjéhez, — de szereencséjére, — halkán ejtett szavait meghallotta István főherceg, s azonnal rendeletet adott, hogy lövöldözés nélkül kössön ki ez alkalommal kivételesen, a hajó.

S a fiatal asszony, ki e kedvezményt István főherceg nobilitása mellett, valószínűleg nagy részben szépségének köszönhető, szerényen és mélyen meghajolt a főherceg előtt, s kedélye épen oly szende és igénytelen maradt, minő mindig volt s maradt haláláig.

Négy vagy öt évvel később, két árva fiúcska gyászolta a szép Katica kora halálát, — s kevéssel reá Vas Gereben második házasságra lépett első neje egyik barátnejával, ki amannak mindenben ellentéte vala.

Katica csöndes, szelid asszonyka volt, ki elvonult házi életében, kis fiai gondozása mellett, a legfinomabb kézi munkákkal foglalkozék napestig; — majd kicsinyei számára hímezett valódi

tündér újakkal fodrocskákat, majd szebbnél szebb női pipere-tárgyakat, kötött vagy horgolt.

A második asszony épen oly izmos, kövér s igen magas asszony volt, a mily nyulánk és karcsú amaz, — s habár a piros-pozsgás új menyecske arca is szabályos és szép volt, túl erős termete csak ruganyos mozdulatainak köszönhető, hogy fiatalága kétségbe nem vonathatók. — Ha Vas Gereben második felesége szokása szerint egyet perdült, mint valódi minta magyar gazdasszony, szoknyája repülése minden könnyebb tárgyat kimozdított helyéből. — E vidám kedélyű hölgy egész nap örömet sütött-főzött volna, — de ha valaki megboszántá, válaszszaal ugyan soha nem maradt adósa.

Egy adomaszerű kis történet, melyet felőle Deák Ferencről hallék elbeszélni, felejthetlenül emlékezetemben maradt.

Valami perpatvar-féle adta magát elő a háznál: — a cselédek követtek el hibát, rendetlenséget, egy szóval, botránkozni valót.

Vas Gereben második neje, ki ha kis leánykáját ringázva, föl- és alá sétálni kezdett a szobában, csak úgy regett ruganyos lépteit alatt a padozat, — az igazság kiosztásában sem szokott rest lenni, s nehezen is mulaszták el fürge, munkához szokott fehér kezei ezúttal sem mindenkit ellátni azzal, a mi nézete szerint megilleti, — de felháborodásában berontott azért férje dolgozó szobájába is, s a gazdasszonyi kulcs csomagot enuek író-asztalára vetve, pirongatni kezdé férjét szokott hevességével, hogy nem sietett a harcmezőre, segítségére.

Kedvesem — rimánkodék a férj — hiszen elbírod te nélkülem is végezni az eféléket. — Aztán tudod lelkem, milyen sürgetős a munkám, — a nyomdában várják.

Ej, nyomda ide, nyomda amoda — viszonzá a boszús feleség kigyúlt arcokkal — ha egy csepp részvétellel volnál irántam, nem tűrnéd el, hogy így haragítsanak.

Erre azután szó-szót váltott, s a férj és nő között vita s egy kis összeszólalkozás következett, mire a tűzről pattant menyecske felháborodva kirohant, úgy bevágva maga után megfélemlített férje ajtaját, hogy szinte megrendült az egész épület.

Vas Gereben jól tudva, hogy a mily könnyen keletkezik az ily nemű vihar, heves, de jószívű asszonyoknál, épen oly gyorsan s nyom nélkül szokott az szétoszlani is, — nyugalmát azonnal visszanyerte, s írta tovább nagy sietséggel egyik humoristikus munkáját, mely már sajtó alatt volt, s még befejezését várta.

Tele írt már az elviharzott háztűzhelyi harc után két-három ívet is háborítás nélkül, s épen a negyediket vonta elő, hogy a befejezett ívet folytatólag, a fehér lapra a következő szavakat jegyezze:

„Már kérem alássan, az ilyen feleség még is csak valóságos házi kereszt“ midőn neje, régen elfelejtve a vihart, mosolygó arccal, de parancsoló hangon beszólt hozzá e pillanatban, s ebédelni hívta. — Vas Gereben tollát félre téve azonnal felugrott, s besietett a kibékült angyalnak kedvét keresni...

Az ebéd, mintha megelőzőleg semmi sem történt volna, vidám beszélgetés között folyt mindaddig, míg az almásrétes feltalálására került volna a sor.

A szakácsné jelenté, hogy a rétes nincs még lecukrozva.

A tűzről pattant háziasszony e szavakra felugrik az asztal mellől, s mert nála gondolni és megtenni valamit, rendesen egy volt, olyan nagyot perdült, hogy szoknyái repülése minden könnyebb útba eső tárgyat felforgattak vagy legalább kimozdítanak helyökből, — s rengő lépésekkel sietett férje szobája felé; — mert egyszerre eszébe villant, hogy gazdasszonyi kulcsait férje íróasztalára csapta s ott is feledé a délelőtt folyama alatti rövid harc alatt, — kulcsai nélkül pedig nem adhat cukrot a rétesre, mely a kamrában van elzárva.

A kulcsokat csakugyan az íróasztalon találta. — de szemei véletlenül a fehér lapra estek, melyek a félre tett s betöltött ívet folytatólag, legfelül a következő szavak voltak olvashatók:

„Már kérem alássan, az ilyen feleség még is csak valóságos házi kereszt.“

A hirtelen fellobbanó menyecske magára vevén e szavak értelmét, felragadá Vas Gereben imént félre tett tollát s e szavakat jegyzé a fenti sorok alá:

„Kereszt vagy magad, semmire való, még pedig annál is súlyosabb, melyre hajdan Krisztus Urunkat feszítették.“

Megfelelve magáért, szokása szerint többé rá sem gondolt a dologra s Vas Gereben csak akkor vette észre művének illetén folytatását, midőn ebédét végezve íróasztalához visszatért.

Hahotája neje szobájáig hallatszék, ki betekintett, megtudni jó kedve szokatlan kitörésének okát.

Erre Vas Gereben felvilágosítá nejét, tudatva vele, hogy ama szavak regénye egy hősnéjére s nem reá vonatkozó. — Mire azután kölcsönösen jót nevettek a dolog felett, s Vas Gereben másnap délelőtt nem mulasztá a kis történetet Deák Ferencnek elbeszélni, ki azt azonnal föl is vette legsikerültebb adomái közé. . . .

Deák Ferencet említém, — s épen ő mosolygott sokszor s figyelmeztetett azon szokásomra, hogy társalgás közben is oly messze eltérek olykor azon tárgytól, melyről tulajdonképen beszélni akartam, hogy visszatérni reá alig találom meg az utat, — úgy jártam ezúttal is, — szokott hibámba esve, Debrecent s

a nagy eseményeket messze elhagyva, Vas Gerebenék háztűzhelyét kerestem föl, — s alig találom meg a fonált, mely vissza vezessen kiindulási pontomhoz. . . .

Ha jól emlékszem, a kis lengyel zászlóknál hagytam el történetemet, melyek szerencsésen, szépen elkészültek két est lefolyása alatt, s általam vissza jutottak Kossuth Lajosnéhoz.

Oly lekötelező nyájassággal, oly meleg köszönettel vette át az elnök neje a zászlócskákat, hogy jósága csaknem zavarba hozott, s irántai őszinte ragaszkodásomat, nagyban fokozta.

Miközben mi zászlócskákat varrtunk a lengyel vitézek, s tépéseket készítettünk a sebesültek számára, s a valóban tavaszias februári napok alatt, örvendeni a kora kikeletnek, kirándulásokat tettünk a debreceni nagy erdőbe, hova málháinkat rendesen Vas Gereben egy lovas kocsija hozta utánunk, — azalatt a világrendítő események mind inkább közelítének kifejlésökhöz.

Minden oldalról jött a sok futár, jó hírekkel, biztató, bátorító reményekkel, s oly izgékonynyá, oly idegessé tette a kedélyeket, hogy valóságos lázas állapotba ejtette a magyar érzelmű világot, s az általános nyugtalanság akkor sem lehetett volna nagyobb, ha remegni kellende a legnagyobb veszélytől. . . . A feszültségtől, — a nem szünő várakozástól mámoros volt Debrecenben e napok alatt maga a lég is. . . .

Mit kezdetben csak koronként tevének, az országgyűlésekre minden nap eljártunk, s élénk részt vettünk mi asszonyok is, érzelmeinkkel legalább, az urak cselekvései- s küzdelmeiben.

Egész karaván fiatal s többnyire szép asszony és leány, mentünk együtt párosával a collegium felé, hol a gyűléseket tarták, oly meleg érdeklődéssel, oly lelkesült várakozással, mintha részvétünk a közügyek iránt, döntő hatást idézhetett volna elő. . . .

Egy ily alkalommal egykor leghátulsó maradtam a sorban, mert anyám is velünk jött, s én mellette haladék.

Mentünk, mendegéltünk szép csöndesen a collegium felé, midőn egyszerre csak szemben velünk, egész csapat főúr és tábornok közelite a templom téren, élükön Kossuth Lajos és Batthyány Kázmér gróf, követve Vetter és Kiss Ernő tábornokok, Jósika Miklós báró, Horváth Mihály püspök s mások által.

Szorosan mellettünk mentek el.

A mi egész hölgy karavánunk elhaladt már egymásután, a nélkül, hogy egyik vagy másik ismerősre talált volna a sok nevezetesség között; — csupán én következém még anyám mellett.

Nem is álmodtam volna, hogy Kossuth a komoly urak között engem észrevehessen, annál inkább meglepett és megrezzent, midőn felém mosolyogni látám, midőn nyájas arccal apot emelt, s egy pillanatra födetlen lőn a fej, melyet a szellemvilág fejedelmei fölött hervadatlan babér korona tőn uralkodóvá. . . .

Kossuth példájára, természetesen az egész nevezetes csoport üdvözölt, s én olyan formán érezém magamat, mint a mesebeli árva leány, midőn királyi pártfogónéja gyermekének fogadta, ... pirulva, csaknem remegve siettem társnéim után.

Kossuth Lajos bizonyosan régen elfelejtette e parányi eseményt, — de előttem olyan szép, emelő- s érdekesnek tetszék az, hogy emlékezetemben maradt mai napig.

Petőfi Sándor is meg-megjelent közöttünk, hogy a táborozás után Juliskája s kis fia mellett kipihenje fáradalmaikat. — Bem tábornoknak kedvence lévén, az agg hadastyán örömmel engedélyezett a költőnek egy kis szabadságot és enyhülést.

Petőfi Debrecenben új színben tünt föl előttünk. Valóságos vörös tollas republikánussá fejlődék; testestül-lelkestül forradalmár lön, gyűlölöje minden kiváltságnak, minden előjognak.

Polgár- és honfitársak vagyunk valamennyien — szoktamondani hevesen föl- s alá sétálva. — A címek elavult, nyomorult dolgok, — nem fényes nevű ősei, hanem saját érdemei teszik az embert nagygyá és dicsővé. . . .

A nagy hatás, melyet reá forrón szeretett neje gyakorolt, túlságait még inkább fokozta. — Petőfiné ez időben hevesen gyűlölte a magas arisztokrátiát, s minden mást is, a mi korlátozta a független szabadságot. . . .

A nyakravaló ügy, mely legújabbán a hirlapokban is tárgyaltatik, soha nem leende fölmaradt esemény, ha e különben oly érdekes asszony kevésbbé szenvedélyes, s férje hevességét csillapítani törekszik.

Mészáros Lázár mint tábornok és hadügyminister, kedélyes jósággal figyelmezteté egykor a népköltőt, hogy kard és nyakravaló nélkül, mint katonatiszt ne járjon.

Hiszen tudom én azt — folytatám nyájasan — hogy költőnek több szabad, mint másnak, — de épen mert kiváló egyéniség ön, menjen példával elől úgyis mint katona. s tartsa magát komolyan felelősségi rendelethez. — Őszintén sajnálnám fiatal barátom, ha különködése bajt idézne elő: ha egy Petőfi, az előjogok s kiváltságok ellensége, — kivételként kívánna tekintetni, kiváltságot akarna kieroszakolni, csupán azért, mert mit az egész hadsereg tisztí kara köteles viselni, — neki kényelmetlen viselet a nyakravaló és kard. — Fogadja el egy öreg ember apai tanácsát: s maradjon hű e részben is elveihez: az egyenlőség- s testvériséghez. Mi a többi tisztnek nem szabad, — magamat sem véve ki, — ne kívánja, hogy önnek arra kiváltságos szabadsága legyen.

Petőfit a hadügyminister szelid, jóakaró arca, hóférhaja és szakála mellett, annyira lefegyverzé, hogy tiszteletteljes.

illedelemmel köszönte meg a figyelmeztető jó tanácsot, s félig-meddig fel is tette magában, hogy azt követni fogja.

De alig találta föl nejét körünkben, midőn mindnyájunk jelenlétében elbeszélte a dolgot egyszerűen, szeliden, mintha Mészáros Lázár hatását még mindig érzene.

És te nyugodtan végig hallgattad oktalan tanácsát? — kérde Juliska kigyúlt arcokkal s oly hangon, mely csaknem megvető volt. — Nem érezted a vén copf szavaiban a sértő gúnyt, — a burkolt fenyegetést, — az iskolás gyermek irányában illő fenyegetést? Oh Sándor, van-e véred, hogy méltólag vissza nem utasítád a vén kotnyeles ízetlen beavatkozását...

Petőfinek ennél nem kellett több, hogy Mészáros Lázár minden jóakaró szava más színben tűnjék föl előtte, — hasztalan csöndesítünk mi valamennyien, Vörösmartytól kezdve, mind, felzajlott szenvedélye nem volt többé csillapítható, megírta a gúnyverset a hadügyminister ellen, melyet a „M á r c i u s t i z e n ö t ö d i k e“ következő reggeli száma be is mutatott a közönségnek.

Mészáros Lázár sokkal higgadtabb s nemesebb jellemű férfiú volt, mint hogy a hozzá írott költeményt tudomásul vette volna, s Petőfi, nejeinek nagy meglegedésére, tovább is kard és nyakravaló nélkül járt-kelt Debrecenben.

Történt azonban, hogy Mészáros Lázár a harctérre lőn küldve, s helyettes hadügyminister Vetter tábornok lőn.

Petőfi jól találva magát neje s fiacskája körében, s talán dolgai is lehetett Debrecenben, szabadságideje meghosszabbítását kérni, bejelentette magát Vetter tábornoknál.

Természetesen, ismét hiányzék kardja s nyakravalója.

A helyettes hadügyminister a költőt rögtön maga elé bocsáttatá, — de alig vette észre katonai egyenruhája hiányait, midőn összevont homlokkal s szigorú hangon kérde, hogy:

Mi járatban van a kapitány úr?

Szabadságidőm meghosszabbítását kérem, minister úr — viszonzá dacosan a népköltő, észrevéve a tábornok arcán s hangjában a szigort. — Én egyébiránt — folytatá mintegy bemutatva magát, — Petőfi Sándor vagyok.

Én pedig nem lévén falusi bíró, hogy nálam kard és nyakravaló nélkül jelenjék meg, oda utasítom a kapitány urat, hogy ha valamit kíván, jelenjék meg illendően, — viszonzá a hadügyminister.

Majd kötök én neked nyakravalót kötélből — mormogá Petőfi fogai között, fellázadva a tábornok katonás rövidségén, mialatt hirtelen távozzék.

Vetter tábornok jól hallotta Petőfi szavait, de úgy tőn, mintha egy szót sem értett volna belőlük, — a nagylelkű hazafi, a lángeszű költőért, elnézte a katona megfélekedzését, de azonnal

Kossuthhoz indult, hogy tudassa vele az esetet, s találnák ki együtt a módját, mint lehetne jövőre ily eshetőségnek elejét venni.

Kossuth, tudva Petőfi barátságát férjemhez, őt hívta azonnal magához, hogy bevonja Sándoromat is e részben a tanácskozásba.

Kossuth és Vetter tábornok egyenlő szívéllyességgel tárgyalták e dolgot, s kérve kérték férjemet, lenne reá hatással, hogy lépne vissza a katonaságtól, nehogy ily rosz helyen alkalmazott önfeledségek, végre életét tegyék kockára.

Férjem illetődvé ígérte meg, hogy mindent elkövet Petőfi megmentéséért, — hiszen e nem neki való katonásdi játéknak úgy sem lesz jó vége reá nézve. . .

Szegény Sándorom be is váltotta ígéletét; minden befolyását felhasználta, hogy elhitesse Petőfivel, mi kevés haszna van katonáskodásának, s mi sokat tesz kockára, midőn a költő életével játszik. — Hiszen nem csak a csatatéren teszi ki veszélynek magát, ő, ki tulajdonképen nem katona, — de vigyázatlan heveskedéséért Vetter tábornok is, ha mint hazafi nem kiméli a költőt, azonnal főbe lövethette volna.

Minden hasztalan volt!

Egy Petőfi Sándort kimélni, csak kötelességük még a copfos uraknak is, — szól közbe Juliska büszkén és nyomatékkal. — Ezért marad Sándor továbbra is katona, s nem fog viselni sem kardot, sem nyakravalót — tevé hozzá nyájas, de csaknem kihívó mosolylyal emelve fel sötét szemeit férjemre.

Erre azután már Vörösmartynak is fejébe szökött a vér, s izgatottságtól szinte remegő hangon figyelmezteté Petőfinét, hogy neki férje őrangyalának kellene lennie, ki visszatartaná őt mindentől, mi veszélyt hozhatna reá, — mi bajba keverhetné.

Inkább elviselek egy kis veszélyt, mint hogy Sándor megalázza magát — viszonzá szerencsés helyzete s az ifjú tapasztalatlanság elbizottságával a nagyravágyó fiatal asszony.

E szavak döntének. Petőfi Juliskáén kívül minden más hatást eltávolítva magától, elragadtatva ölelé meg a feleségek feleségét, s boldogságtól sugárzó tekintettel jelenté ki, hogy Juliskának igaza van, hogy akkor volna dicső nemzetünk, ha minden asszony hozzá volna hasonló.

Szegény Petőfiné! Ha sejtette volna, mit cselekszik, midőn oly izgultan kívánta, hogy férje katona maradjon, — ha képzeletében egy pillanatra feltűnt volna a csatatér, melyet Petőfi Sándor vére festett pirosra, — ha előre láthatta volna a futó csillagfullást, mely élete egén csak azért terjesztett egy rövid időre olyan nagy fényt, hogy letünése annál mélyebb gyászt hagyjon hátra: — bizonyosan törődött lélekkel s szép kis fehér kezeit összekulcsolva esdett volna férjéhez: hallgasson Sándoromra, s

Vörösmartyra, mint legigazabb barátai kérelmére, — s ne utasítsa vissza a jó akarat bölcs tanácsát. . . .

X.

Ápril hó 14-dike, 1849-ben.

A debreceni nagy templom környékén, roppant néptömeg ácsorgott már kora reggel óta.

Kedvezett az időjárás is. A természet felölté kikeleti díszruháját, s ezernyi kedves madár hangon hirdeté a tavaszt. Koszorus volt minden fa, minden bokor, s kedves illatú virulattól tarkult a mezőség. . . .

Mintha a hosszú téli álom után a természet is sietett volna új életre ébredni, hogy e jelentőséges napon mindenki azt érezze, azt képzelje: hogy kettős a kikelet, melyet megért.

Percről percre szaporodék a tömeg; — a kiállított rendőrök alig voltak képesek annyi tért nyitva tartani, melyen majd a leendő kormányzó, a főurak és képviselők, bevonulhatnak.

Debrecen városának talán minden bennszülött és ideiglenes lakója ott álldogált, ott tolongott majd előre, majd hátra nyomva és nyomatva a sokaság által; mindenki jelen kívánt lenni, — hallani az ígét — melynek akkor oly kevesen fogták föl nagy horderejét. . . .

Bennünket férjeink elláttak jegyekkel, úgy hogy legkisebb aggodalmunk sem volt a bejuthatás miatt.

De roszul számítottunk! — Az erőszakos betolakodni vágyók észrevéve jegyeinket, felzúdultak s követtek bennünket lépésről-lépésre, dacára az őrok ellenállásának, úgy hogy midőn az előtünk félig megnyitott templom ajtón egymásután besurrantunk volna, velünk együtt olyan nagy tömeg betódult, hogy egymástól elszakítottánk, s ki-ki önerejére hagyatva, törekedék előre.

Sokaság között küzdeni, soha nem valék alkalmas, — nagy fizikai erővel sem dicsekhettem legifjaibb éveimben sem. — Nem csoda tehát, ha társnéimtől elszakítva, s csupa idegen dulakodók közé jutva, azt képzelém, hogy végörám ütött.

Félig agyon szorítva, kénytelen voltam, minden erőmet összeszedni, hogy lábaimon megállhassak, midőn egyszerre csak ketté nyílt az ajtó, s rajta a szószekhez vezető sorok között, ünnepélyesen Kossuth s az urak kezdének bevonulni, — míg a templom minden rétegét új betolakodók foglalák el, — ez a körülmény helyzetemet még iszonyúbbá tett, — s már valóban komolyan kezdém hinni, hogy Sándoromat, anyámat s többi szeretteimet, soha, soha több nem látom. . . .

Mi nagy vala azonban meglepetésem, midőn egyszerre csak az öreg Mészáros Lázár állott mellettem, a sokaság között megmentésemre küzdve oda magát, és „Helyet! helyet kérek uraim!” felkiáltásaival, szerencsésem mellém is jutva, kezemet karjába fűzé s nyájas jóakarattal bátoríta, hogy ne tartsak semmitől.

A hadügyminister fényes tábornoki egyenruhája megtette hatását, — az előretolakodók, kik az imént csaknem agyon szorítának, utat nyitottak előttünk, s így mind közelébb jutánk a sornadokhoz, melyet Debrecen városa úrhölgyei már korán reggel teli ülték, mert ki-ki sietett szokott ülőhelyét e napon is megtartani, nehogy a város vendégei kiszorítsák őket, — mindamellert reménylém, hogy egy kis helyet majd csak engedni fognak, ha szerencsésen odáig juthatunk.

De új akadály merült föl előttünk! Egy csapat arany keresztos főúr oly mozdulatlan állásban veté meg magát útunkban, mint megannyi szikla, s érezve eröm hanyatlását, már ismét csüggedni kezdék. — Kedélyes nemtóm azonban, ki jobbról-balról olyan udvariasan védelmezett, s e szorongatott állapotomban a gondviselés szelid küldöttjeként tünt föl előttem, bátran odalépett a tisztelendő főurak közé s nyájasan üdvözlőlvén őket, utat nyitott közöttük, mosolyogva így szólván:

A lelki atyáknak senki nálam igazabb tisztelője nem lehet — de — tevé hozzá enyelegve — a szép nem még mélyebb hódolatom tárgya volt egész életemben.

A főurak mosolygó hajlongások között félre álltak, s én, egy hálás pillantást vetve lovagias megmentőmre, szerencsésen bejuték végre az első sorok egyikébe. . . .

Csak miután kipihenve kissé magamhoz jöheték, akkor néztem körül nővéreim s társnéim után. Valamennyi külön-külön, de jó helyre jutott a sorok szélein, s így miattok megnyugodva, elkezdém figyelni a nagy nap eseményeit. . . .

Kossuth fekete bársony díszmagyar ruhát viselt e napon, — mentéjét asztrakán szegte. . . . Ihletett arca átlátszó halvány-ságát, egyszerű sötét öltözete még feltünőbbé tette. . . .

A katonai s papi méltóságok díszruháikban, a főurak díszmagyar ruháikban, kardokkal jelentek meg.

A képviselőház tagjai, mint sötét keret valamely ragyogó képet úgy vették körül a fényes öltözétű urakat. . . .

Mély és ünnepélyes csend között kezdé meg beszédét Kossuth Lajos, s a templom egyik ablakán beragyogó napsugár körül ragyogta átszellemült arcát s homlokát, mintha dicsfénynyel koszorúzta volna meg.

Beszédét nyugodtan, csöndes hangon kezdte, — de minél inkább belémerült az okok fejtegetésébe, melyekkel igazolni vélte, hogy itt a megválás pillanata régi láncoktól, annál inkább

fölmelegedék, hangja zengőbbé, varázsteljesebbé vált, s elragadva hallgatóival együtt önmagát is, szónoklata olyan hatást idézett elő, melyhez hasonlót talán soha templom falai között nem látott halandó.

Harsogó éljenek jelenték a közérzületet, elragadtatást és lelkesülést. . . .

Almásy Pál összeölelte ki útjába akadt, mintha mindenki testvére lett volna, — Batthyány Kázmér gróf könyezett örömben, — Kiss Ernő tábornok szemei ragyogtak a meglepődéstől, — az országos képviselők egymással melegen kezét szorítva csaknem örök barátságot esküdtek egymásnak, — csak Horváth Mihály püspök, a történész, Mészáros Lázár és Vetter tábornok tarták meg nyugalmukat, — az örömrivalgás között merengeni látszának; — talán a közel jövő tündér föl előttük; — talán titkos benső sejtélem sugallotta nekik: hogy azon percben, melyben Kossuth Lajos varázshangja kimondá hazánk függetlenségét Ausztriától, akkor lépte át a magyar határt a borzasztó orosz sereg.

XI.

A kormányzóné és gyermekei.

Kossuthné mint kormányzóné épen oly egyszerű, házias asszony maradt, minő azelőtt volt.

Midőn magas állásában, mintegy hódolatomat tenni, fölkeresém őt, épen oly rokonilag, oly szívélyes nyájassággal fogadott és ölelt meg, mint bármikor azelőtt, sőt három gyönyörű gyermekét előhíva, Feri fiát, ki akkor hét éves s a három között legidősebb volt, figyelmeztette, hozná elő kis rajzát, melyet emlékkönyvembe szánt, s melynek akkor olyan nagyon megörültem. Egy írónnal rajzolt szép női fejet ábrázol e rajz, — mely ma is emlékkönyvem lapjai közt van, s alá van írva szabatos gyermek írással: Kossuth Feri 1849.

Kossuth Vilma hat éves lehetett s a kis Lajos ötödik évét tölté be e nevezetes tavaszon.

Szebb gyermekeket kivánni sem lehetett, mint minő e három volt. — Az idősebb fiú anyja képmása vala s a kisebb, vonásról vonásra apjájé.

Feri ábrándos barna szemei költői kedélyt gyanítottak, míg Lajos tekintete lángészt sugárzék. — Azt hittem akkor, hogy az idősb fiú halhatatlan festő, zenész vagy költő lesz egykor, — míg az ifjabb, apja nyomdokait követendi.

Vilma, az egyetlen kedves leánya, bájoló kis tündér gyermek volt. — Holló fekete, selyem puha haja, gazdag hullámszerű

omlék vállaira, s arca átlátszó halvány színét még feltünőbbé tette. Teljes ajkai mindig igen pirosak s többnyire mosolygók voltak, s valahányszor elmosolyodék, arcának mind a két felén gödröske képződött, kimondhatlan bájt kölcsönözve még ragyogó fekete szemei tekintetének is. — Szép idomú kis fitos orra illetőjásdad arcocskájához, s leírhatatlan elevensége, könyved mozdulatai, s a kedves nyájasság, a melylyel az emberek, mire észrevette magát, ölébe termett, s átkulcsolva nyakát, össze-vissza csókolta, oly kedves, vonzó kis lényyné varázsolták őt, kit elfelejteni nem oly könnyen lehetne.

Kedvesebb s jobban szoktatott gyermekeket nem ismertem, mint minők Kossuth gyermekei voltak. Illedelmesen, nyájasan viselék magukat mindenütt, s korukhoz képest igen sokat tanultak és tudtak.

Nevelőjük, Karády Ignác, nem csak vég pillanatáig híve maradt a kormányzónak, de igen lelkiismeretes, jeles férfiú vala, ki éjjel-nappal azon törte fejét, mi válnék kitünő kis tanítványainak előnyére, mi felelne meg a nagy várakozásnak, melyet Kossuth Lajos gyermekeitől a közvélemény úgyszólván megkívánt.

Karády Ignác Vörösmartyhoz rokonságot, sógorságot tartott, mert Vörösmartyékhez a kormányzó két kis fiával együtt, gyakran be-be szólt, a gyermekek délelőtti sétája után; — ily alkalmakkor elégszer hallottam nyilatkozatait tanítványai felől s végtelen ragaszkodása mind a kicsinyek, mind a Kossuth-ház iránt, gyakran meghatott.

Egyszer Karády arra szólítá föl a kis Lajost, szavalna valamit, teszése szerint választva a betanult költemények közül, Vörösmartynak. — A gyönyörű gyermek vonakodás nélkül előállt, s csinosan meghajtva magát, így kezdé:

„Szózat. Költemény, Vörösmartytól,“ S oly meglepő szépen, oly kifejezésteljesen szavalta el az elhírhedett nemzeti zsolozsmát, hogy Vörösmarty valóságosan megindulva csókolta meg a gyermek természetből fűrtös hajhullámokkal szegett domború homlokát, mialatt Karádyval melegen kezét szoríta.

Kossuth Ferit a rajzolás foglalá el ez időben, — éveit meghaladó, bámulatos előmeneteleket tőn, — mit az a képecske is nagyban tanusít, melylyel engem oly kedvesen lepett meg, s mely ma is tanuskodik festészeti hajlamairól.

Az eleven kis Vilma legörömelebb szerető mamája körében időzött; — itt csevegett, ugrádozék, mint valami aranyos pillangó, majd anyja ölébe fel, majd a pamlagok egyikére, vagy ha én ott valék, az én ölembé, mesét hallgatni. . . .

Kossuthné irántami rokonszenve átment kis leánykájára is; úgy örvendett a bájló gyermek, ha jövék, — s ha távozáim,

kért, hogy minél előbb jöjek el ismét, sok, igen sok szép mesével együtt. . . .

Tudod-e Mariskám, mi lesz reám nézve mondhatlan alkalmatlan, ha lakásunk csakugyan a budai királyi várban lesz? — kérdé tőlem egykor, midőn Kiss Ernő tábornokkal a bevonulás felől beszélgeténk, kivel Kossuthné termében gyakran találkoztam, ennek távozása után.

Vajon mi? — kérdém viszont kíváncsian.

Az, hogy ily fesztelenül s kedélyesen nem ülhetünk össze beszélgetni, — az, hogy egyszerű házi öltönyeinket félre kellend tenni, s nagy toilette mellett úgy társalogni egymással, mintha kémeek vennének körül, — vagy mintha mindig lakadalomra készülődnénk. . . .

Oh Terézkém, megszokja az ember azt is, mint magad legjobban tudod, — viszonzám a kedves, házias teremést vigasztalva. — Ki oly tapintatos, mint te mindig voltál, az nem fog semmi körülmények közt annyira túl menni a határon, hogy az állás, melyet férje oldalán elfoglal, csak külsőleg is terhére váljék. Jó izlése, nőiessége feltalálálandja a királyi palotában is a közép-utat: a nemes egyszerűséget, s légy meggyőződve édes Terézem, hogy a legmagasabb osztályok hölgyei örömmel követendik példádat.

Mindig tudsz valami megnyugtatót mondani — viszonzá arra nyájasan mosolyogva felém. . . . azért hatottak reám látogatásod a tél folytán oly jól, csaknem enyhítőleg. . . .

E percben megszakitá szavait, mert Kiss Ernő tábornok, ki ismét megjelent, csaknem berontott a terembe.

Nos, mi hír édes tábornok? — Mert reményem, nem baj hozta őt vissza? — kérdé a kormányzóné meglepetve.

Oh mentsen isten! — viszonzá a kért szokott élénkségével. — Híreink mindenfelől a legjobbak. — De egy kérelemmel, egy tanácscsal vettem bátorságot Magyarország kormányzónéját fölkeresni, — mely reményem ezúttal végre mégis kegyesen fogadtatik.

Halljuk, halljuk — mondá nyájasan Kossuthné — igazán kíváncsivá tesz a tábornok.

Legyen segítségemre nagysád is — szólta Kiss Ernő kérésleg hozzám fordulva — támogassa kérelmemet. . . .

Tőlem mi sem függ, — mondám nevetve — de nincs kétségem, hogy a tábornok úr csak olyat kívánhat, mi el nem utasítható.

Erről magam is meg vagyok győződve, tevé hozzá vidáman s várakozásteljesen Kossuthné.

A bevonulásnál Budapestre, a kormányzónak nem lehet családjával, még forrón szeretett nejé-

vel sem, ugyanazon fogaton mennie be — szólt Kiss Ernő nagy lélekzetvétel után.

Mit beszél ön javíthatatlan ember? — kezdé a kormányzóné kissé megütközve. — Ismét e sokszor megvitatott s mindannyiszor elutasított tárgyra tér vissza? — Lujza*) és én minden esetre kísérni fogjuk Lajost, ha az összes magyar armádia minden tábornoka ellene volna is. — Ön jól tudja, hogy ezt nem hiúságból szándékozom tenni, — hanem, mert remegek férjemért a nagy tömeg között, — mert úgy tetszik — folytatá hevülten — hogy ha én mellette vagyok, nem érheti őt baj, — hogy a netalán ellene emelt tört az én keblem fogná föl szükség esetén — vagy ha mégis veszni kellene — tevő hozzá idegesen — vele együtt veszném én is el... Hiszen tudom én — folytatá vidámbabb hangot véve föl — hogy beteges képzelődés az, mi engem dacára fényes győzelmeinknek, dacára a Lajosom iránti hódolatnak, lelkesülésnek, — olykor legédesebb álmaimból fölriaszt s megremegtet, — de nem tehetek róla, ha leküzdeni még sem bírom e beteges állapotot, — s ön ékesszólásának sincs reám hatása édes tábornok, a mint azt említi, hogy Lajosomat a bevonulásnál ne kísérjem.

Ismét lefegyverzett a női önfeláldozó szeretet — sohajta a tábornok keserves arcot vágva — és pedig mégis jobb lett volna kegyelmes asszonyom, ha nagyságod magára hagyja a bevonulásnál Lajost, s megbíznék bennünk, kik baj esetén, életünkkel is megvédelmeznők az övét. — Sok félreértésre, sok mende-mondára nyújtunk anyagot ellenségeinknek ezáltal is. — De ám legyen! Fecsejgenek mit tetszik, mert bár remegése s aggalmi teljeseen alaptalanok, mégis nagyságod nyugalma a földolog.

És Kiss Ernő tábornoknak csakugyan igaza volt. Ezer ferdtést szült az a körülmény, hogy Károlyi György gróf nemzeti szín szalagokkal díszített négyes fogatán, a kormányzó és neje együtt vonultak be a lelkesült sokaság között, — hogy mindketteket egyenlően lepték a koszorúk és virágzápor, melyet a főváros lakói a nyitott ablakokból szórtak le...

Férje dicsőségét akarta osztani — mondá az irigyek egyike.

Már valóságos királynénak képzei magát — jegyzé meg a másik epésen.

Mióta férje kormányzó lett, nem bír a göggyével — tevő hozzá ajkait biggyesztgetve a harmadik...

És így hadartak-badartak tovább és tovább, még csak nem is sejtve, hogy némely érzelmet s az ebből következő — megengedem — könnyen elferdíthető cselekedetet, a köznapiság emberei megérteni soha nem képesek.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

*) Kossuth Lujza Rutkay Józsefné, Kossuth nővére, s Kossuthnének kedvence férje nővérei között.

Szász Károly költeményeiben legnagyobb részt a rímes időmértékes sorok alkalmazvák. Ezek közül is legnagyobb számban a jambikus sorok; kevesebb számúak a trochaikus sorok; dactylikus egy-kettőben fordul elő. Ütemes sorokban írt költeményei szintén vannak, habár kevés számmal. Egyáltalában nem tartozik a népies irány követőihez; mit e tekintetben a lyra terén felmutat, csak kísérlet s ilyen a külalak is. Költeményei kivétel nélkül versszakokban vannak írva. Leggyakrabban fordul elő a nyolc-soros versszak, változatos rím beosztással, a verslábak alkalmazását illetőleg a lehető legnagyobb szabadsággal. Szemere ellenkezőleg a szabad versszakot kedveli, mint a mely gondolatai röptének leginkább megfelel. Önálló, nevéől elnevezhető versszakot azonban nem alkotott. Leggyakoribb költeményei közt a rhapsodikus külalak. Még azon költeményeiben is, melyekben határozott ütemet különböztethetni meg, nagyon önkényes az ütemes sorok összeválogatásában (Pld. I. 21. l.) A versszak-szerkezet tekintetéből leghatározottabb külalakkal bírnak általában bordalai. Legsabadabb menetű s változatú sorok, vagy a hosszú alexandrin sor, fordulnak elő eszmélkedő költeményeiben.

Dr. FÜLÖP ADORJÁN.

RAJZOK A MULTBÓL.

XII.

Búcsúzás Debrecenről.

Villanyütéshez volt hasonló a hatás, melyet Debrecen városa jövevényei: a kormány- és képviselőtestület minden tagja, a fővárosból ide menekült írók, lapszerkesztők s mind ezek családjai együttesen éreztek azon hírre: hogy visszaindulunk Budapest felé.

Mintha egy család tagja lett volna az egész mozgósított tömeg, — oly örömmel üdvözölte egymást úton útfélen, ha ismerős vetődék elébe, s megváláskor kezet szorítva leírhatatlan megelégedéssel ejté ki mind a kettő önkéntelenül és egyszerre:

„A viszontlátásig Budapesten!”

Midőn férjem Mészáros Lázártól búcsút vőn, s ez számomra is üdvözlétét küldé, férjem meleg hálát mondott a jókor érkezett segélyért, mely a tömeg közül kimentett.

Most is örvendek, hogy szolgálhattam ön nevének — viszonzá nyájasan a kedélyes öreg úr — szegényke, már elveszettek hitte magát — tevé hozzá, mint férjem mondá, leírhatlan jósággal. —

Hiszen fiatal barátom — folytatá egyszerre enyelgő modort véve föl, miközben Sándorommal szívélyesen kezét szoríta — ön kétségtelenül nemcsak jeles költő, de igen csinos ember is, — felesége azonban, megvallom mégis vonzóbbnak s szebbnek tetszik előttem.

Erre Jósika Miklós báró is közbeszólt, kivel Kossuthnál szintén többször találkoztam s társalogtam is, — s szintén földicsért Sándorom előtt, rokonszenvesnek, vonzó asszonynak mondott, s különösen kívánta volna tudni véleményemet munkái felől, azon reám nézve alig érdemelt hizelgő nyilatkozat mellett, hogy arcom után itélve nézetemet e részben zsinórmértékül merné elfogadni.

Férjemnek ily kitünő egyéniségek jó véleménye felőlem, nemcsak jól esett, de lekötelezé, s oly meleg szavakkal vőnek búcsút, s tőn ígéretet férjem, hogy a báró új regényét, melyen épen dolgozott — II. Rákóczy Ferenc volt e regény, — befejezése után velem minden esetre megbíráltatja, természetesen csak kéz alatt, és örömmel fogadá Scott Walter méltó követője ez ígéretet, mert — úgymond — szellemes fiatal asszonyok ítélete olykor többet ér, mint a szörszálhasogató kritikusoké.

A mily számos napot vett igénybe, míg a nagy téli hidegben eljutottunk Debrecenig, oly gyorsan érkeztünk vissza elhagyott otthonunkba: Budapestre.

A főváros valóságos örömek hazája volt. Az ablaksorokból nemzeti színű zászlók, hosszú végű szalagok lengettek alá, üde virágsokrok, koszorúk között s az utcákon az újjongó sokaság tengerként hullámzott minden utcában keresztül-kasul.

A kormányzónál a budai várban, az első tisztelgők egyike: Deák Ferenc volt. — Férjem fogadta őt s azonnal be akarta vezetni.

Nem, nem — szólt a haza bölcse, miután Sándoromat meleg kézszorítással s barátságosan üdvözölte volna — jelentés nélkül a kormányzót nem lephetem meg.

Férjem hasztalanul szabadkozék a túlvitt ildomoság ellen, Deák megmaradt határozata mellett, s így Sándorom besietett a kormányzóhoz, tudatva vele Deák kívánatát.

Kossuth azonnal személyesen s a legmegelőzőbb barátsággal sietett Deák Ferenc elé, s oly melegen ölelte meg őt, mintha legkedvesebb testvérét fogadta s üdvözölte volna. — Tovább egy óránál beszélgettek együtt, s megválásuk épen oly szívélyes volt, mint találkozásuk.

Nehány hét valóságos ünnepként folyt le Budapesten. Kossuth nejével s Luiza nővérével a nemzeti színházat is meglátogatta; opera nap volt, s az ünnepelt látogatók kedvéért Erkel Ferenc operája: „Hunyady László“ adaték elő. — Szilágyi Er-

zsebet hatásos szerepét Schodelné személyesíté, s az akkori dal-színház kedves csalogánya, Hollósy Kornélia, mint Gara Mária szerepelt.

A kormányzó és családja számára a királyi páholy készítettek el.

Az előadás igen szépen folyt; a közönség a szereplő művészeket ismételve előtapsolá, kik önmagokat meghaladva törekedtek művészetüket bemutatni.

Kossuth és családja is szemlátomást élvezni látszának, s nagy figyelemmel kísérik az ismert s rendítő szövegű mű előadását.

De azon jelenetnél, melyben Hunyady Lászlót, elszakítva menyasszonyától, elfogják, — a kormányzó neje nyugtalan kezdett lenni, s Szilágyi Erzsébet nagy hatású jeleneténél, melyben képzelődése fia sorsát tünteté fel előtte, — hirtelen fölemelkedék Kossuthné s elhagyta a páholyt, követve természetesen, meglepett férje s Rutkayné által.

Ismét veszélyek tüntek föl a szerető nő és anya lelki szemei előtt, s az örömek- és remények közepett, a legfényesebb jelen biztatásai mellett is remegni érezé szíve bensejének legmélyét.

S vajon lelkének titkos sugallati ámiták-e, csalogaták-e őt?

Hogy félnie van oka, azt világosan mondta egy titkos benső sejtelem, — s ha nem sejti is mi csakhamar bekövetkező, tudta, érezte, hogy valamitől tartania kell, és reszketett férje és gyermekei miatt. . . .

E közben a végtelen muszka sereg a főváros felé vette útját, — közelíte, mint a sáska raj, iszonyt és rémületet idézve élő minden irányban.

Csak most kezdénk észrevenni, hogy korán volt még örvendünk, csak most vettük észre, hogy a hatalom nem a mienk, és sem az összetartás, sem a hazaszeretet nem menthetnek meg többé. . . .

Oly hirtelen közelíte a vész a diadalok után, — a dicsőséget oly nyomban követé a gyász, hogy szemeink még mosolyogtak, midőn már omlék belőlök a legforróbb könyek patakzó zápora. . . .

XIII.

A hazában hontalanok.

Tudjuk mindnyájan a forradalom szomorú végét. — Csak néhány hetet tölthetünk a fővárosban, hova oly fényes remények kísérttek, midőn híre futamodék, hogy a számlálhatlan sokaságú muszka seregek, Budapest felé vették útjokat.

Meneküljön ki merre tud! — ezt a rendeletet adta ki a

kormány, s minden hivatalnok megkapta ideiglenes elbocsátó levelét. . . .

A nagy magyar elem tehát, mely egy szent célra működve, mint egy óriási családtest tartott össze, nem tekintve, a magas aristokratia vagy polgári család volt-e a működő egyes, csupán azt tartva szem előtt: hazafias érzelmek vezették-e, tölték be keblét, — ez az összetartó, áldozatokra kész magyar elem szét lőn egy lehelettel robbantva, az orosz hatalom betörésére. . . .

Világosnál Görgey meghódolt a nagy erő előtt s föltétlenül letette a fegyvert. . . . Hogy miféle érzelem s indok vezette a nagy hadvezéri tehetséget, midőn így tőn, ki ön élete biztosságát kiköté, míg társait veszni hagyta, nem feladatomban tárgyalni. A történelem dolga a nagy kérdés megoldása, s ha majd ez alakok a mult ködéből bontakoznak ki s a jövő kor részrehajlatlan történészei ellenszenv és rokonérzet nélkül, csupán az eseményekből merítik ítéletüket, akkor esik le a hályog a vakok szemeiről, s ki fog tűnni, melyik játszik e cselekvény mellett nagyobb szerepet: a gyűlölet-e egyesek iránt, — vagy a nemzet és hazaszeretet, — az önzés, az önfentartási ösztön, — vagy annak érzete, hogy ha már különben is veszni kell, fölösleges vér ne omoljék. — Az az egy azonban félremagyarázhatatlan tény és igazság marad ma és mind örökké, mint felebb is mondók már, hogy Görgey Artur tábornok saját élete biztosítását kialakudta, midőn a fegyvert letévé, míg tábornok társait egytől-egyig veszni hagyta, — azok sorsát teljesen mellőzve az alku kötésénél.

A haza legjelesbjei külföldre menekültek, vagy mint a hontalanok, bujdosnak saját hazájukban — Petőfi elvérzett a csatatéren, valamint az ifjú Vasváry Pál is; s Batthyány Lajos gróf, Csányi s a tizenhárom aradi vértanu, megadták az árát reményeinknek, győzelmeinknek. . . .

Sűrű erdőség között, a legrejtettebb ösvényeket keresve, két porlepelt vándor ballagott e nehéz idők alatt, fáradtan, kimerülten. — Ellenkező irány felől közelíte mindenik, s egyik a másikat nem vette észre mind addig, míg lőtávolságig valának egymáshoz. — Megütközve állt meg mind a kettő, — s kalapját, különösen az ifjabb, a lehetőségig szemére vágta, mintha arcvonásait akarná rejtteni.

Az idősebb Schiller féle ihletett arcú szőke férfiú vala, abban tetemesen különbözve a nagy német költőtől, hogy kissé vastag, hízásra hajlandó volt mind gömbölyűs arca, mind termete. — Világos kék szemein üveget viselt, míg vállára vetett táskáját meglehetősen kelleetlenül viselé fél vállán.

Az ifjabb alig lehetett idősebb, vagy talán alig volt huszonnyolc huszonkilenc éves, s így amannál tetemesen fiatalabb. Ez is szőke volt és kék szemű, — s míg karcsú termete és ruganyos

járása férfias erőre — s bátorságra mutattak, tekintete szellemet s olyan kifejezést sugárzott, mely találékony észt s élet ügyességet sejtetett. — Olyan jellemzetes volt egyébiránt ez ifjúnak minden vonása, orra- és szemei metszése, hogy ki valaha életében látta egy tagját családjának, egyszerre fölismeré, hogy ez minden esetre Lónyay lesz.

Vándorunk idősebb társához hasonlóan, szintén utitáskát viselt vállán s egy összecsomagolt plaidet, de terhét sokkal ügyesebben s ruganyosabb léptekkel cipelte mint amaz.

Csakugyan Lónyay volt, még pedig Lónyay Menyhért, ki búcsút véve fiatal neje s apró fiaitól, külföldre készült menekülni, s kocsját alkonyatig elhagyva, járatlan rengetegi ösvényeken bujkált gyalog és egyedül, hogy családja számára megmenthesse életét s a hatalom élesszemű kémei kézre ne keríthessék.

A két vándor az első döbbenés után kezdé sejteni, hogy egy járatban vannak, hogy menekülők, hogy bujdosók mind a ketten. . .

Kévs perc s fölismerék egymást, s Lónyay Menyhért megindultan borult Horváth Mihály püspök tárt karjai közé. . .

Mi szerencsés véletlen — mondá az egyik.

Nem remélt kedves találkozás! — tevé hozzá a másik. . .

S elbeszélé menekülési tervét mindegyik egymásnak, — vagy inkább elmondta Lónyay Horváthnak, mi módon szándékozik biztosan külföldre jutni, mert Horváth terve egyszerűen annyiból állt: hogy szeretne valahogy kimenekülni.

Van-e útleveled? — kérdé Lónyay.

Ugyan hol vettem volna! — hangzék a válasz.

Miként reméltél akkor kijutni, mikor tudjuk, hogy itthon sem bocsátják az embert útlevél nélkül egyik várostól a másikig? — kérdé Lónyay álmélkodva.

Hát biz azt magam sem tudom, hogy juthatnék ki — viszonzá a tudós a világon a legkedvesebb élnélhetlenséggel. — Csak hogy szívesen menekülnék, ha lehetne.

Tudod mit? — kezdé erre Lónyay, midőn magához tért álmélkodásából amannak ártatlansága felett. — Utazzunk együtt. Mindketten német borkereskedők, üzlettársak leszünk, — mind a te, mind az én szöke hajam s szímem, valamint a te szemüved is, be fognak illeni. — Az én nevem például, Ludwig Müller lesz, a tiéd pedig Heinrich Meyer, — hogy fehérneműink monogramjai megfelelők maradhassanak változtatott neveinkhez is. — Útlevelem, szerencsére, van három is, — mindenik betöltetlen, s így tetszésünk szerint írhatjuk be. Látod, én elláttam magamat! s most igazán örvendek, hogy ezt tevém.

Horváth megköszönte Lónyay barátságát s meleg szavakkal

fejezte ki a feletti elégtelenségét, hogy együtt vándorolhatnak mint bujdosók, mint hazátlanok, a külföldre.

E közben mélyen az erdőség belsejében gyönyörű kis tisztásra jutottak, hol egy ledöntött faderék, a mohlepte vén csonka törzs mellett, kellemes üléshelyet s asztalt pótoló számukra.

Lónyay gondosan körüljárt, nincs-e valahol kéme búhelyöknek, s meggyőződve, hogy a csevegő madarakon kívül nincs tanuja a kedves magánynak, — táskájából hideg sültet, kenyeret, egy kis csemegét s thea készletét vette elő egymás után, hogy mielőtt munkához fognának, kissé megújuljanak, s mint a legszívesebb házigazda kínálgatá tudós társát, ki bármi jó étvágygyal látott is az étkezéshez, valószínűleg elfelejtette volna, hogy az nap még nem evett, ha a gondviselés Lónyayt útjába nem vezet, s az nem gondoskodik, hogy a táplálathány végre ki ne merítse.

Miután mind a ketten kielégíték étvágyukat, Lónyay elővette az útleveleket, a tollat és tintát kimeríthetlen táskájából, s a megbeszélte terv szerint betölté egyiket a másik után.

Saját személyleírása s állítólagos üzleti foglalkozásának feljegyzése után, aláírta fölvett nevét: a Ludvig Müller-t, s fölszólítá társát, írnia ő is nevét, mint Heinrich Mayer, borkereskedő a számára betöltött útlevél alá.

Nevemet írjam oda? — kérdé szórakozottan a tudós. — Hova írjam, mutasd meg kérlek?

Hol e szavak állnak: „eigenhändige Unterschrift“ — utasítá őt Lónyay.

A történész, lelkében ki tudja miféle eszmékkal foglalkozva, átvette a tollat, s szépen olvasható betűkkel odaírta e két szót: Horváth Mihály.

Az istenért! — kiálta fel ijedten Lónyay — hát valódi neved írtad oda?

A tudós zavartan vette észre hibáját, s bűnbánólag kérdé, hogy most már mi módon segíthetni a bajon.

Lónyay megsajnálta őt: zavara oly őszinte megbánást mutatott, — hogy sietett megnyugtatóására a harmadik útlevelet elővenni, mely még betöltetlen volt, — s ezt több szerencsével iratta azután alá.

E közben a nap alkonyodni kezdett, s vándoraink ismét vállra véve táskáikat, Lónyay részéről óvatos körültekintés után, folytatták útjokat a rengeteg rejtélyei között azon sűrűség felé, hol néhány óra előtt hú cselédje őrizete mellett, Lónyay elhagyta kis úti kocsiját. — Innen szerencsésen elindulva, baj és feltűnés nélkül kocsiztak a vasúti állomásig, mely mindkettejüket külföldi menhelyökre szállítá.

Körülbelül ugyan ez nap alkonyati homálya mellett két más kis úti kocsis is jött egymással szemben, gondosan kerülve

a jártabb útakat s kiterve minden járó-kelő elől. — Az egyikben a kocsison kívül egy magános éltesebb úr ült, — a másikban két fiatal ember foglalt helyet, kik közül az idősb alig haladhatta meg huszonnycadik évét, míg a másik ennél 5—6 évvel ifjabbnak látszék, mint alig pelyhező szőke bajusza s szakála tanusítá. — A két kis kocsi urai gyanusan méregeték egymást, s nyugtalanság vegyületével szemléltették, vajon merre menekülhetnének szükség esetén.

De mi nagy volt meglepetésök, midőn kölcsönösen felismerve egymást, mind férjem és Zalár, kik az egyik kocsiban ültek, mind Jósika Miklós báró, ki a másik kocsiban foglalt helyet, mint annak tulajdonosa, megállíták fogataikat, s leszállva, egymás üdvözlétére siettek.

Leírhatatlan érzések közt ölelkeztek össze a bujdosók, mint egy szent, közösügy testvérei, mint hontalanná vált fiai e szegény hazának. . . .

Hogy tartózkodás nélkül beszélgethessenek kissé családjaik, terveik s a reménytelen jövő felől, a két kis kocsit a közel bokrozatok legsűrűje közé rejték, hol a lovak is legelhettek, ők hárman pedig búskomoly gondolatok közt ballagtak az erdő mélye felé, hogy kibeszélhessék keserveiket, s az életben valószínűleg utoljára, senkitől nem látva, búcsút vegyenek egymástól. — Férjem többé soha nem találkozék báró Jósikával, — ki, mint tudjuk, nejével együtt külföldre menekült s kezdetben Brüsszelben telepedék le. — Férjem a kis kocsin, melyet magának szerzett, Szirák felé vette útját, hol a gróf Teleki család kastélyában biztos menhely volt addig fentartva számára, míg családjával egyesülhet.

Míg a haza legjelesbbjei vagy elvérzének, vagy földönfutókká, hontalanná lőnek, s idegen földön találtak menhelyet, azalatt a bujdosók hona maradt családjaik remegve néztek minden következő perc elé, nem tudva, melyik fogja szívüket megszakítani távoli kedveseik sorsa miatt.

Szörnyű látvány volt az orosz katonaság bevonulása Budapestre! — Mintha soha vége nem szakadna az undok csapatoknak, mintha száma nem lenne a sárga hajú, idéetlen arcú seregeknek, — minél több tolongott előre, annál nagyobb számmal maradtak még hátra. Kora reggeltől fogva talán délutáni 4 vagy 5 óráig tartott gyorsan mozgó bevonulásuk, s tarka-barka egyenruhájuk, ritka sárga hajuk felett tündöklő sisakjuk, a nap fényes ragyogása mellett, valóban kápráztató volt. — Hideg borzongás futott végig az ember minden idegén, midőn a külön-külön csoportok mögött megharsant idegenszerű, harmoniátlan zenekaruk, s egyik-másik század nyávogó macska hangon énekkel kíséré zenét. . . .

Valóságos lázbeteg valék, midőn az nap estve a gróf Teleki család jószág-igazgatója kíséretében, megérkezénk anyámmal és nővéreimmel Pomázon, hol mindaddig időzni szándékozánk Arday Károly védelme alatt, míg férjem felől híreket vehetünk, s vele az egyesülés, isten segítségével, ismét lehetővé válik.

Nagy szerencse volt reánk nézve, hogy a Teleki grófok jószág-igazgatója Arday Károly, férjem ifjúkori meghitt barátja vala, ki a multban annyira le volt Sándorom iránt kötelezve, hogy mint a féle nemesebb kedély, szerencsésnek érzé magát, hogy nekünk ez iszonyú idők alatt hasznunkra lehetett.

Sándoromnak sikerült néha egy-egy levelet kezeimhez juttatni, — ezek a kedves levelek tarták fenn akkor az életemet.

Ismét és ismételve átolvastam valamennyit, — könyeimmel öntöztem minden sorát, s el tudtam volna könyv nélküli mondani mindeniket, annyit foglalkoztam, velők, oly sokszor olvasgatám. — Azt, hogy hol tartózkodik, honnan küldi sorait, nem merte megírni, nehogy, ha nem a mi, hanem idegen kezekbe jutnának levelei, veszélybe döntse önmagát, sőt talán engem is.

Oh de annál nagyobb volt boldogságom, annál elképzelhetlenebb az öröm, mely csaknem mámorossá tőn, midőn végre sok viszontagság, aggodalom és bánkódás után, találkozhattunk Szirákon, s vele együtt jöheték kedves, régen nélkülönözött otthonunk felé, — ha nem is ama szép hegyek alján találandó valóságos otthon felé, melyet oly fájó szívvel nélkülözénk, hova annyira vágyakoztunk, — de Pomázra, hol ideiglenes tanyát lertünk azon ideig, míg férjem sorsa annyira biztosítva lesz, hogy veszély nélkül vonulhatunk vissza N.-Rédére. . . .

XIV.

Siralom völgye.

Mint a dajkamesében feketével borítják be az egész birodalmat, midőn a gonosz s telhetetlen tizenkét fejű sárkány elnyelésel fenyegeti az egész országot, ha csak váltságul az egyetlen egy hajadont, ki még életben volt s megkimélve maradt falánk torkától; a szép király kisasszonyt föl nem falhatja, — s így őt, mint áldozatot, kénytelenek lőnek a többi után szintén átengedni a szörnyetegnek: — olyan mély gyász borult hazánkra is, midőn a lefegyverzett nemzet újból bilincseket érzett hősi karjain, s otthonát, szülőföldét, siralom völgyének tekinté.

Csak hogy a mesében épen legjobbkor, azon percben, midőn a szelid áldozatot iszonyú sorsának átengedni akarják, — rendezzen meg szokott jelenni talpig páncélban, lebocsátott sisakkal s kezében legyőzhetlen varázs feyverével, a hős levante, s kijelenti

a bánatba merült apa és király előtt, hogy vagy elvész maga is a tusában, vagy levágva a sárkány tizenkét fejét, megmenti a bájos király kisasszonyt s az egész birodalmat.

Erre az öreg király természetesen, oda igéri egyetlen leányát és birodalmát — de ezt csak halála után, — a sárkány legyőzőjének; — mire a hős még inkább föllekesül, — mert hiszen épen ez volt titkos óhajtása, s szerencsésen le is győzi a sárkányt, bár mennyire fújt is ez dühében s csak úgy szikráztatta mind a tizenkét torkából egyszerre, a tüzet. — Erre azután a lakadalom szokott következni, — az előbb gyászszal borított birodalmat, piros bársonnyal vonják be s nyíl rózsákkal hintik el, s a szerencsés házaspár soká s igen, igen boldogan élt együtt, sőt most is él, ha meg nem halt.

Igy végződik a sok egymáshoz hasonló dajkamese, tömérdek baj s szenvedés után, szerencsés befejezéssel.

De nem így történt hazánk gyásza- és sorsával.

Az ellenünk förmedt sokfejű sárkány: a muszka hadsereg zabolázására nem sietett külföldi segély; — egyedül álltunk, önerőnkre hagyottan, hasztalan várva a fegyveres leventét, akár Anglia, akár Franciaország felé tekintgeténk is; — sorsunkkal senki nem törődött, s a Hunnia nevű szép király kisasszony elhagyatva maradt és fölládoztaték. . .

E szomorú napok alatt, szeptember elején Vörösmartynéval együtt, Kossalkó Jánost kerestük föl, a mostani hétszemélynököt s legfőbb itélőszéki bírót, hogy férjeink sorsa miatt, tanácsot kérjünk tőle. — Hiszen ő volt az, ki ama gyászos időben oly sokak életét s szabadságát megmentette, különös előszeretben az írókat részesítve, — reméltük tehát, hogy e nemesen érző férfiú a mi férjeinken is segíteni fog.

Mint régi jó ismerős, igen barátságosan fogadott bennünket; — meleg érdeklődéssel tudakozódék mind Vörösmarty, mind Sándorom felől, s őszinte szívéllyességgel igéré meg, hogy mi csak tőle telik, mindent elkövet férjeink megmentésére. De mindenek előtt szükséges, hogy visszajöjének s önjószántukból jelentsék magukat az illető helyeken, — akkor csaknem kezességet vállal, hogy semmi bajuk nem fog történni.

Oh hiszen szívesen és haladéktalanul fölkeressük őket, utánuk utazunk, — mondám én és Vörösmartyné csaknem egyszerre.

Ne felejtsenek nagyságtok az esetben útlevelekről gondoskodni, mert mai napság a nélkül el nem hagyhatják Pest vidékét — mondá figyelmeztetőleg Kossalkó János, mialatt búcsút véve, megköszöntük barátságát s kezet szorítánk vele.

Útlevelekről gondoskodjunk!

Ez megijesztett mind a kettőnket.

Hol vegyünk útleveleket, s kaphatunk-e pártfogás nélkül? — Ezek oly kérdések voltak, melyekre nézve szegény jó Arday Károly, kivél e dolog felől először is tanácskoztunk, még inkább összezavart, mert ez egyáltalában nem reménylő, hogy mi útleveleket kaphassunk. — Arday általában kétkedő és képzelődő ember volt, ki jót várni ritkán mert a sorstól, s mindig inkább föltette a rosztat — Ezúttal is úgy történt. — Hogy nekem és Vörösmartynénak a német útlevelet adna, képtelenségnek tartá, s oly leverten és aggódva nézett majd egyikünkre, majd másikunkra, hogy valóságosan megijesztett volna, ha szerencsére, épen legjobbkor, az öreg Heinrich Nep. János eszembe nem jut, e nagy befolyású nyugalmazott kapitány, ki férjem édes anyja nővérét, Hercsúth Máriát bírta egykor nőül, s habár régen özvegy volt is már, a rokonságot felejthetlen neje unokaöccseivel erősen tartá, s így remélhetém, hogy rajtunk segíteni fog.

Mindjárt a következő nap délelőttjén föl is keresém az öreg urat, ki halála napjáig az Üri-utcában, a Trattner-Károlyi-féle ház első emeletén lakott. Igen jól fogadott, — helyeselte Koszalkó János tanácsát s megértve kérelmemet, szívesen ígéré, hogy még az nap beszélni fog Terczyvel, — ettől függött akkor az útlevél kérők sorsa.

Holnap délelőtt menjetek Vörösmartynéval együtt Terczyhez, utazástok céljául magány ügyet jelentve nála. — Kezdé azután az öreg úr szokott fontosságával adva ezúttal is tanácsot. — Férjeitek nevét jobb lesz elhallgatni, — de isten mentsen álnévet venni föl, — mondá még szemeit is forgatva e gondolatnál — mindenitek saját nevére kérje az útlevelet, Vörösmartyné mint Csajághy Laura asszony s te hugom, mint Csapó Mária asszony. Így semmi hamisságot nem követtek el, mert igaz neveitek alatt utaztok, s még sem lesztek kitéve kellemetlen letartóztatás vagy csak kérdezősködésnek sem, ha netalán valahol férjeitek neve zavart okozott volna.

Heinrich Nep. János Budapesten minden időben a legbefolyásosabb férfiak egyike volt a conservatív párt valamennyi embereinél, a forradalom előtt, alatt és után, egyenlően. — Kérelmére, ha jelentkezék, bármikor megnyílt a budai királyi várpalota, s feltárult valamennyi nagyúri kastély. Maga Széchenyi István sem feledé őt ki soha dísz-ebédeiről, s csaknem alkalmazkodék a férfúhoz, kinek hatalmas befolyását fölhasználni, megnyerni, még Széchenyi István gróf sem tartá fölöslegesnek.

Hogy Terczynél másnap szerencsével jártunk, olyan ajánlat után, minő az öreg Heinrich kapitányé volt, azt hiszem, az előre bocsátottak után, senkit meglepni nem fog.

Terczy egyébiránt intelligens arcú, művelt modorú férfú

volt, ki velünk, mint nőekkel szemben, a legudvariasabb módon járt el, habár neveink hallatára, mint mind a kettőnknek tetszék, kissé elmosolyodott is, mi azt gyaníttatá, hogy az öreg úr tudatá vele férjeink nevét. De ez nem tett különbséget, az útlevelet kivánságunk szerint állította azért ki, személyleírásunk rovatait töltve csak be saját szemeinek felfogása s bírálata szerint, ezek pedig mindenikünk száját és orrát egyenlően *proportioniert*-nak látták, szemeinket pedig kéknek, — hajunk közt tőn csak különbséget a pontosan vizsgálódó úr, a mennyiben Lóriét feketének s az enyémet gesztenye barnának jegyezte föl, látképessége ajánlatára, mit valóban helyesen el is talált.

Átesve e nem épen kellemes vizsgálatáson, szerencsét kívánva egymásnak szívünk szerint az úthoz, mely előttünk állt, egy szívélyes, meleg öleléssel megváltunk, hogy egyikünk jobbra, másikunk balra tartson, s megkezdje isten segítségével sorsa új fordulatát.

Jozefa nővéremmel, Arday Károly kísérete mellett, még az nap délben megindultunk Szirák felé, hol Sándorom tizennégy nap óta nyugtalanul várt bennünket. Anyám, ifjabb nővéremmel azalatt Pomázra vonult, s nagy megnyugvására volt, hogy Arday velünk jó, mert férfi kísérő nélkül oly időben, mikor mindenféle katonaság és felforgatott állapotokkal találkozhatánk, nem leende tanácsos két fiatal hölgynek magánosan útra kelni.

Férjem lázas nyugtalansággal várt bennünket a sziráki kastélyban, Teleki József gróf ez ódon úri lakában, melynek homlokzatán Vathay Borbála neve áll, mint a Teleki grófok egyik ősanynjai, kinek mind a sziráki, mind a pomázi uradalom egykor házassági hozományá volt.

Itt várt, itt nyugtalankodék Sándorom, egész határtalan szeretete melegével, — meg nem foghatva késedelmemet. — Azt már régen megírtam neki, hogy érte megyek, de oly röviden, oly kevés szóval, olyan talányosan, azt is szem előtt tartva természetesen, hogy ha rossz kézbe kerülne levelem, értelme alig legyen, — hogy végre szegény Sándorom is kételkedni kezdett, kétségbe vonta, ha jól értette-e soraimat. — Sem az öreg Heinrich kapitányt, sem Kossalkó János nemesszívű megnyugtatóit s tanácsát, levélre nem bízhattam, — azt sem említhetém, hogy mielőtt indulunk, útlevelet kell előbb szereznünk. — s így ő nem tájékozhatva magát, iszonyú aggodalmat állott ki. Hiszen ismert, s tudta jól, hogy ha lehetőség van benne, halálos betegen sem mulasztanám el ez utazást, melytől neki nem csak nyugalma, de biztossága is függött.

Az öreg sziráki tisztartó és neje, kik az uraság megbízása folytán a kastélyban menedéknél keresőknek gondoskodtak kényelmeik s ellátásuk felől, — nem győzték később nagy ámulattal mesélni

nekem, hogy soha életükben nem láttak még férjet, ki neje után úgy bánkódnék és sovárogná, mint Sándorom tette.

Végre szerencsésen megérkezénk, két hónapi távollét után viszont láttuk egymást, s a találkozás első perceiben legalább feledve lón veszély és veszteségek, csak a kölcsönös határtalan ragaszkodás érzete foglalt el mind a kettőnk, s egy rövid időre, fél vagy egy órára ismét boldogok, csaknem üdvözöltek voltunk.

A pihenés is elkelt és jól esett a gyors utazás után, de a dolgok megbeszélése is úgy kívánta, hogy pár napig ne mozduljunk Szirákról. Mert a rémuralom amaz iszonyú napjai alatt Budapesten megjelenni Kossuth Lajos titkárának s unokaöccsének, nem épen látszék kívánatosnak, s bár mennyire megnyugtató volt is Kossalkó bátorítása s az öreg Heinrich kapitány rokonsága, mégis remegett szívünk, elgondolva a fennálló hatitörvényszék kegyetlenségeit.

De azt is elgondolva, hogy örökké bujdosónak maradni, iszonyú volna, s hogy minden esetre sokkal józanabb dolog lesz, önként jelentkezni az illető helyeken, mint bevárni, míg valahol elfogják s behurcolják az embert. végre is búcsút mondtunk a tisztas tisztartó párnak, s megváltunk Sziráktól.

Kossalkó János megtartotta ígését: mind Sándorom, mind Vörösmarty, a lehető enyhén esett át a kihallgatásokon, s helyzetük csak annyiból volt borzasztó, hogy nem mozdulhattak Budapestről, hogy nem vonulhattam férjemmel együtt azonnal Pomázra, s Vörösmartyék nem mehetek Cseppe vagy Újszászra.

Mert iszonyú heteket éltünk át a fővárosban, — nem volt nap, melyben egyik vagy másik ismerősünk, vagy jó barátunk elfogatása, vagy épen kivégeztetése híre, meg ne döbentett volna.

Az éjjeli mély csöndet nem fűgén robogó bérkocsik vagy úri fogatok zöreje, s a kései mulatók felhangzó vidám dalai zavarák, — hanem fegyverzörgés és lánccsörgések, mik arra intének, hogy küldjünk imádságot, egy fohászt az ég Urához azon szerencsétlenért, kit e fegyveresek az Újépületbe kísérnek.

Saját elzárt lakásán is alig bátorokodék az ember hangosan beszélni, — hiszen kémek, árulók vehették körül, s néhány gyanúsító szó elég volt ama sötét napok alatt, hogy a legártatlanabb ember, sőt asszony is szabadságát veszítse, hogy börtönbe hurcoltassék.

Sok más kósza hír között, Petőfi halála híre is elkezdett szárnyalni, — de e megdöbentő hírnek annál kevésbé akartunk hitelt adni, mert némely vidéken, mint tudakozódó barátaink által értesülénk, férjem felől ugyan azon hír szállingált. Petőfi halálát tehát nem akartuk, nem bírtuk elhinni, bár mennyire aggasztott is sorsa, mely elfogatás esetén reá várhatott.

Az „Arany trombita“ szerzője felől sem hallottunk semmit. Őt sem várta volna jobb sors, ha kézre kerül, mint Petőfit. — De hova lehetett, vajon mi történt Sárosi Gyulával? — Kimenekült talán, vagy mint bujdosó rejtőzik valahol hontalanul, saját hazájában? Egyik ezt, másik amazt állítá, biztos hírt felőle sem hallhatánk.

Erdélyi Jánossal Szatmárban találkozott Sándorom bujdosása közben, — de egy meleg kézszerítást, egy ölelést váltva, egyik jobbra, másik balra vette útját, nehogy együttlétük s a közösen viselt fájdalom, elárulja kilétüket.

Pali bátyám is eltűnt előlünk, és semmit nem hallánk sorsa felől. — Ő, ki oly elkényeztetve nőtt fel, ki oly kényelmes élethez volt szokva, a forradalom kitörésekor nemzetőr hadnagyból beállt honvédeknek, s úgy kitüntette magát az alig huszonöt éves fiatal ember, hogy csakhamar kapitány s később őrnagy lett, végül pedig alezredessé nevezeték ki. — Debreceni időzésünk alatt láttuk őt olykor, midőn egy-egy napra valami fontosabb hadügyi küldetésben ott meg kelle jelennie, de mióta a kormány visszatért a fővárosba, — mióta a függetlenség kimondaték, többé nem találkozánk. — Mi történt vele? A csatatéren történt-e baja, mitől isten óvja, kimenekült-e, mint oly sok más katonatiszt, — vagy fogságba került volna?

Iszonyú képzelődések kínozták az embert, midőn ily kérdésekre választ sehonnan nem várhatott.

Heinrich kapitánynak nem mulasztám bátyám sorsát pártfogásába ajánlani s ő jóindulatúlag tőn bizonyossá, hogy: „Alattomban dolgozni fog szabadulása mellett.“

Ezek voltak betűszerinti szavai, melyeket titkos, egyetértő mosolylyal kísért az öreg úr, azt jelezve e mosoly által, hogy nyíltan nem lehetne oly könnyen segíteni, s nagyon meg is hagyta, hogy őt még csak ne is említsük senkinek, ha azt kívánjuk, hogy hasznunkra lehessen.

Az öreg kapitány ígéretét bírva, kissé megnyugodtunk szegény anyámmal együtt, Pali bátyám sorsán, mert most már remélhetünk, hogy egy vagy más ürügy alatt visszanyerendi szabadságát, ha csakugyan fogoly volna Aradon, mint a legutóbb vett hírek szerint értesülénk.

Tóvölgyi Loránt is nyom nélkül eltűnt, bár Debrecenben társaságunk egyik legélénkebb tagja épen ő volt, ha nem említém is más helyen, hol debreceni napjainkat még egyszer átéltem.

Tóvölgyi ministeri titkár lévén, mind végig híve maradt a magyar ügynek, s nem mozdult addig Debrecenből, míg a kormány ott tartózkodék. Minden jó vagy rossz hírt, először is ő hozott meg nekünk, s nejét, s kis gyermekeit Budapesten hagyva,

családtagként helyezkedék közénk, épen mint hajdan tette szülőim házánál.

Írányomban megtartott annyit régi hódolatából, hogy ne felejtsem a visszatartást, s föl-föl sohajtva, nem egyszer mondá: hogy bár külsőleg legalább változtam volna kissé, s ne volnék teljesen hasonló ahhoz a kis sylph-hez: a régi Marie-hoz; — bár lennék kissé elhízva, elerősödve. — egy szóval, mint Vörösmarty enyelegve mondá, az látszék őt bántani, hogy az ő kedvéért pár év alatt nem rúttam meg.

Az volt magaviseletében a legsajátságosabb, hogy csaknem neheztelte, hogy Sándorom oly gyöngéd, oly boldogító férjemmé lett.

Ezer szerencse, hogy e házasság oly jól ütött ki, — mondá többször rokonaim előtt, — mert ha Marie arca halványodnék, ha könyvek nyomait fedezném föl mosoly helyett, szemeiben, — akkor, oh akkor semmi vissza nem tartana attól, hogy számadásra hívjam azt föl, ki őt boldogtalanná tette.

Azon időben Sue Eugen „Matild“ című hatásos regénye, fénykorát érte nemcsak Franciaországban s talán Európaszerte, de nálunk is. Tóvölgyinek az jutott eszébe, hogy e regény szerepeit osztja ki közöttünk: Matild, természetesen, csak én leheték. Rogegune fényes, lovagias szerepében önmagát képzelé, s az én nemes, s oly forrón szerető Sándoromat, mint a ledér, könnyelmű Lancryt óhajtotta volna fölléptetni, habár csábító unszolás nem is talált körünkben számára, — míg az érzelgős Emma szerepét, saját beteges nejére ruházá, ki szegény, nem soká élte túl a forradalmat.

Nemcsak én, de Vörösmarty és férjem is azonnal fölismerék Tóvölgyi elejtett szavaiból e hamis szerep kiosztást, s ha én nagyon, Sándorom azonban csak kissé boszankodék is, de mosolygott is Vörösmartyval együtt oly álmok felett, melyeknek alapját levegő, oszlopait képzelődés s fedélzetét délibáb alkotta, melyek a piros, pozsgás magyar táblabíró gömbölyded alakját, az érdekes, a halvány és karcsú francia hős alakjába hasztalan igyekeztek bűjtatni.

De akár mint volt is a dolog, komolyabb izgalmat nem idézhetett elő, miután részemre, semmiféle jelentősége nem lehetett, sőt még atyámra vonatkozó háládatlan magaviseletére nézve sem mutattam Tóvölgyi iránt neheztelést, habár ez már komoly dolog volt, még azt sem éreztettem vele, hogy az egész tudomásomra jutott. — Hiszen a forradalmi lég magány keserveinket, egy időre legalább háttérbe szorítá, — s ha elfelejteni soha nem lettem volna is képes, — elrejtém azért szívem vély sebeit, fátyolt boríték emlékeimre. S így, habár mindig udvarias voltam Tóvölgyivel szemben, igazi szívélyességet soha nem bírtam irányában tanusítani.

És mégis, midőn a szomorú napok alatt azon hírrel leptek meg egykor, hogy Stuller Ferenc és Tóvölgyi Loránt elfogattak, s hogy sorsuk kimenetele kétséges, sőt talán balvégzetű lehet, — feledve lőn egyszerre minden bántalom, minden sértődés, — az ember hibái, vétségei elnézve lőnek, csak a hazafi, a szerencsétlen családapa tűnt föl előttünk, s megbocsátva mindent, őszinte megdöbbenést éreznék.

Szerencsére, alig hallottuk a rosz hírt, már tudomásunkra esett az is, hogy Kossalkó János megmenté mind a két, talán áldozatra szánt foglyot, s mind Stuller, mind Tóvölgyi épségben adattak vissza családjaiknak.

Ez időben tudatá velünk az öreg Heinrich kapitány Pali bátyám szerencsés szabadulását az aradi várból, — az ő keze működék, a nélkül hogy ezt maga Pali is sejtette volna, ki október 6-dik napját még ott tölté, s a tizenhárom tábornok kivégeztetése. saját fogságánál iszonyúbban megrendíté őt.

Oh borzasztó nap volt Budapesten is ez az október 6-dika!

A hölgyek hazaszerte felölték a gyászt, — s az általános divattá lett sötét szürke angol vászon köntöst használák házi öltönyül. Színes öltözetben e naptól fogva magyar asszonyt vagy leányt, sok ideig nem lehetett látni, Batthyány Lajos, a tizenhárom aradi vértanu, Csányi s a többi elvérzett jelesek emlékét tisztelé e közös gyász, mely mintegy testvérré avatá az egész leigázott nemzetet.

Budapestet mielőbb elhagyni! ez volt e napok alatt legforróbb óhajtásunk. — Sándorom mellettem volt s alig mertem őt magaménak tartani, — hiszen minden perc elragadhatja mellőlem. . . . Bárhol a föld kerekiségén, akár mely zúgban enyhébben érezendénk magunkat, mint akkor a főváros falai között, hova néhány hónap előtt oly fényes reményekkel, diadallal érkezénk, s hol most a muszka hadsereg fegyverei csillogtak.

Addig jártam-keltem az öreg Heinrich kapitányhoz, míg végre kieszközlé október közepe táján, hogy Sándorom családjával együtt, Budapest közelébe, Pomázra vonulhasson s ott időzzék mind addig, míg sorsa felett határozva lesz. De meghagyaték, hogy készen legyen minden pillanatban, a haditörvényszék netaláni hívására, azonnal megjelenni.

A vértől csepegő bárdot nyakunkon éreztük ugyan ily engedély mellett, mégis, midőn Pomázon megérkezénk, hol Arday Károly oly szívélyes barátsággal fogadott, nem csak eryhülés, de béke szállta meg kebleinket. — Arday boldog volt, hogy férjem egykori barátságait viszonzhatja, s mi házánál valóban oly otthoniasan éreznék magunkat, a mint csak az akkori szomorú viszonyok engedék.

E siralmas télen találkozánk Pomázon gróf Teleki Józseffel

is, ki hazafias örömét fejezte ki a felett, hogy birtokain számos magyar író talált a nehéz időkben menhelyet; említé, hogy igen jó néven vette, hogy míg Pestre nem jöhetett, Szirákon tartózkodék férjem az ifjú Zalárral együtt, s arra figyelmezteté Sándoromat, hogy mind addig, míg teljes biztosan nem teheti, ne mozduljon sem ő, sem családja Pomáizról.

E nagylelkű marasztalás még otthoniasabbá tette helyzetünket Pomázon. — s midőn kikelet felé Sándorom végre teljesen fölmenteték, valóságosan megáldottuk a hajlékot, sőt még a helységet is, hol a nehéz telet elég szerencsével éltük át.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

RÉVAI TANÁRI KÜZDELMEI ESZTERGOMBAN.

Vajon miféle emlékirata az Révainak, melyre a főntebbí fejezetben¹⁾ hivatkozás fordul elő? — Ily kérdést nem ok nélkül támaszthatott annak amúgy mellesleg érintése különösen irodalomtörténetünk avatottjaiban. Mert valóban ki hallott Révainak ilyen iratáról valamit? Sehol sincs róla említés, sem kézírati hagyatéka lajstromaiban, sem egyébütt. Életírói sem gyanítatják ilyesmiről való tudomásukat.²⁾

Pedig vajmi jelentős okmány az Révai ez idétti viszonyainak megvilágítására, sőt általában az ő belsőbb egyéni mivoltának behatóbb, meg egyszerűs mind a realis körülmények ellen vívott küzdelmének concretebb felfogására is!

Hogyan történhetett tehát, hogy ily lényeges tartalmú kútfő mindekkorig számba sem vétetett? — Ennek okát eléggé feltárják az odább tárgyalandó körülmények.

Megjegyzendő, hogy sajátképen nem emlékiratnak címezte ő azt, de tartalmánál fogva okszerűen nevezhetjük annak. Azonban tény az, hogy Révainak ezen fontos irata mindeddig figyelmen kívül hagyott. Nem is csodálható ez. — Hisz ennél sokkal szembetünőbb források sem igen nyertek illetékes méltatást a végett, hogy az oly bonyodalmas viszontagságú szellemhősnek

¹⁾ L. Figyelő XXIV. 215. l.

²⁾ Látható ez abból is, a mit Bánóczy J. mond Révainak esztergomi „tanároskodás“áról (l. Révai M. élete és munkái“ 269. l.) Még inkább látható abból, a mit Guzmics Izidor a „Révai M. pályája“ című iratában ugyanarra vonatkozólag olvasunk. (L. Tud. Gyűjtemény 1830. II. 26. l.) Mert Guzmicsnak eléggé módjában állott volna arról az ügyről kellőleg értesülhetni a többi közt Horvát Istvántól, kinek ő ezen iratát ajánlotta, úgy szintén (l. u. o. 3. l.) Toldynak is, ki Guzmics nyomán csak úgy könnyedén érinti a nagy katastrophát. (L. Magyar költők élete. 1870. I. 214. l.)

FIGYELŐ.

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLÖNY.

SZERKESZTI

ABAFI LAJOS.

XXV. KÖTET.

BUDAPEST
AIGNER LAJOS

1888.

TARTALOM.

	Lap
<i>Csaplár Benedek</i> : Révai áthelyeztetése Komáromba	53
— — Révai esztergomi vádjainak végeredménye	145
— — Révai didaktikai irányzata	220, 301
— — Révai komáromi tanárkodása	373
<i>Cserhalmy H. Irén</i> : A francia romanticismus befolyása történelmi drámáink alakjaira.	I
<i>Hantz Jenő</i> : A humor és Arany János humora	12
<i>Lázár Béla</i> : Buczy Emil	36
<i>Szabó Luiza</i> : Báró Jósika Miklós élete és munkái	133, 211, 287, 366
<i>Szabó József</i> : Vörösmarty Mihály mint epikus	254, 321
<i>Szalay Gyula</i> : Virág Benedek élete és művei	99, 184, 281, 348
<i>Székely György</i> : Bürger és hatása a magyar költészetre	81, 172, 262
ld. <i>Szinnyei József</i> : Irodalomtörténeti repertorium	78, 157, 238, 318, 394
<i>Vachott Sándorné</i> : Rajzok a multból. Új sorozat:	
XV. Rózsalombok, cipruslombok	119
XVI. Új élet, új örömek	123
XVII. Nagy-Rédén	125
XVIII. Sárosi Gyula	129
XIX. A költő mint gazda	161
XX. Petőfi özvegye	163
XXI. A „Feleségek felesége“ új otthonában	166
XXII. Életgünkön új csillag ragyogása	241
XXIII. Balvégzetek	244
XXIV. Kigyó a paradicsom kertben	248
XXV. Váratlanul érkezik a baj	337
XXVI. Az éjjeli csöndben	342
<i>Váli Béla</i> : Kuthy Lajos élete és munkái	7 ²

latkozatával első sorban úgyis Zemplénnvármegye költője, s mindenesetre irodalomtörténetünkben is jóval fölül emelkedik a közészerűsége, sőt gondolatainak gazdagsága, merészsége a maga eredetiségében őt feltűnővé is teszi; méltó hát, hogy emléke első sorban e vármegyében viruljon a kedves hazai nyelv s az említett honfidalok műveléséért mondott hála s elismerés-myrtuságától.

PASZLAVSZKY SÁNDOR.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXIX.

Vachott Sándor elfogatása.

— Eddig tartott családéletünk idyllje, — eddig, leírhatatlan boldog házasságunk. — Másnap délelőtti tíz órától fogva Sándorom fogoly volt, s családja számára örökre elveszett.

De ne képzelje senki, hogy ily valamit akkor elhihettem volna. Férjemet bekisérém Gyöngyösre, s én, Kovács Józseféknél szálltam le, míg a zsandár-kaszárnyából visszajő! Kovácsnéától azonban megütközve hallottam, hogy a megelőző napon náluk is házmotózás volt, s mivel a zsandárok szokásuk szerint hajnalban lepték meg őket, idejük sem volt az eltenni valókat elrejteni, s így több más irat között, magukkal vitték Sándorom „Búcsú 1849-től“ című költeményét is, mely akkor még csak kéziratban volt az ismerősök között emlék gyanánt elterjedve, miután kiadását az akkori viszonyok közt sem lehetett még megkísérteni. Ez eset aggasztá Kovácsékat, bántotta a gondolat, hogy a kézbe került költemény, mely alatt neve is állt, nem lesz-e ártalmára férjemnek.

Miközben erről beszéltünk, küldött érkezék a zsandár kaszárnyából, azon hírt hozva, hogy Sándorom fogoly, de ha szólni kívánok vele, ma délelőtt bebocsátanak hozzá.

Ha azt mondom, hogy e hírre szegény jó Kovácsné is halál-sápadt lőn, s zokogva szoritott karjai közé, — elképzelhető akkor az én döbbenésem, — azaz elképzelhető volna, ha leírhatnám, milyen az a villámsujtás, mely szívünket egyszerre zúzza szét.

Kovácsnéától melegen búcsút véve, azonnal a zsandár-kaszárnya felé siettem.

Mialatt közelíték a szörnyű épülethez, mindinkább háttérbe szorult saját fájdalom, mindinkább fölül emelkedtem önnön-

keservemen, mely az imént csaknem megölt, mintha valami csodálatos erő ismét a szeretet ereje gyámolított volna. minőt csak nagy és nehéz pillanatokban érezhetünk. Egy gondolat, egy érzelem lön uralkodóvá felettem: Sándorom sorsa, helyzete; miként fogja ő elviselni, hogy családjától elszakíttassék? hogy fog engem épen akkor nélkülözhetni, mikor közelségemre, nyugtatásaimra, legnagyobb szüksége volna?

Ez a gondolat égette agyvelőmet, ez a gondolat akarta megszakítani a szívemet, miközben férjemet, a zsandár-kaszárnyában keresni, mindinkább sieték.

Midőn beléptem a szobába, melynek ajta előtt egy fegyveres zsandár őr járt föl és alá, férjemet az ablaknál ülve s gondolataiba oly mélyen elmerülve találtam, hogy észre sem vette, midőn felé közelíték.

Kezemet csöndesen a vállára tettem; — erre összerezsent, de alig ismert reám, hirtelen fölállott s karjait felém tárva, oly forró szeretettel ölelt magához, a milyennel én viszonzám ölelését. — Soká álltunk így, egyetlen szó, egyetlen sohajtás nélkül, — csak szívünk dobogása beszélt, s egy-két könnyecpp, melyet mindenikünk rejtnei kívánt a másik előtt.

Végre összeszedve minden erőmet, olyan önmegtagadó elszánt-sággal, melyet érezni igen, de leírni nem lehet, azt állítám előtte nyájas arccal, hogy én miatta teljesen nyugodt vagyok, hogy nincs kétségem, miszerint pár hét alatt ismét együtt lehetünk otthon, a mi kedves kis gyermekeinknél.

Szegénykéktől alig búcsúztam el — viszonzá erre férjem szomorú mosolylyal — nem képzeltem, hogy Isten tudja mikor láthatom őket viszont. — És te Mariskám, te is mi távol leszesz tőlem! — tevő hozzá bánatos tekintetét arcomon pihentetve.

Ebben nagyon csalódol Sándorom, én közeledben leszek Pesten is, hová te holnap indulsz innen, mint tudaták velem azon esetre, ha ágybelit, ruhákat s egyebet, szándékozom számodra behozni, — mit természetesen tenni is fogok, — s egyszersmind bemegyek szintén holnap én is a fővárosba, hogy mindent mozgásba hozhassak szabadulásodra nézve.

Ha bejössz s benn is maradsz, meddig engem ott tartanak, akkor semmi baj Mariskám — viszonzá férjem felvidulva — hiszen akkor néha találkozhatunk is, s ez elviselhetővé fogja tenni a börtöni életet.

Természetes, hogy nem mozdulok addig, míg veled együtt nem mehetünk haza — mondám őt vigasztalva. — Azalatt, míg ott léssz, ha lehetség van benne, naponként meglátogatlak. — Heinrich bátyátokat pedig beérek, fölkeresem, — ily esetben lehetetlen, hogy segítségünkre ne lenne. — Üzenek Vörösmartynak, hátha tudna valami jó tanácsot adni. Beszélek Imrével,

írok Erdélyinek. fölkeresem mind azokat, kiknek barátsága talán segíthetne, — sőt ha kell, fölmegyek Bécsbe is a királyhoz, — hiszen lehetetlen az, hogy a hatalom az ő tudtával élne így viszsza hatáskörével.

Hogy rajtad nem fog mulni szabadulásom — viszonzá Sándorom kedves szemei meleg tekintetével fordulva hozzám — a felett nincs kétségem, sőt legfőbb reményem te vagy, Mariskám. Ha valakinek, neked sikerülni fog büntelenségem bebizonyítása, neked sikerülhet csak részemre mindenkit megnyerni. Csak az az egy aggaszt, nem fogják-e összebonyolítani ügyünket, nem fogják-e összekötetésbe akarni hozni Sárosit és Gaszparicsot.

Ne kínozd magad ily képtelen gondolatokkal — mondám nyugtatólag. Hiszen most már világos dolog, hogy az a kigyó arcú nagyságos úr, az öreg plebános vendége, kémlelődni volt Rédén, s így oly jól tudhatja a dolgok valódi állását mint magunk.

Ebben is mint mindenben kedvesem igazad van — szólt Sándorom szemlátomást megnyugodva, szokott irántami előszere-tetével. — Az a kevés beszédű, minden ablakon bekandító férfiú, csak kémlelődni tolthette idejét oly hosszan, szomszédságunkban, s így, ha szegény Gyula kilétét kifürkészte, azt is tudnia kell, hogy mi politikával nem foglalkoztunk.

Ne aggódjál hát Sándorom többé e dolog felett s várd sorsodra nézve a legjobbat. — Hiszen tudod, tapasztaltuk magunkon eddig is, hogy Isten akkor van legközelebb hozzánk, mikor segélyére legnagyobb a szükségünk — viszonzám saját szívem újjuló fájalmát elnyomva, hogy az övét enyhíthessem, mert e pillanatban jelenték, hogy tovább nem maradhatunk együtt. — Ne hagyjon el a hit és a remény, hiszen nekem szabadulásodig egyetlen célom és teendőm a világon, érted mindent megtenni, hogy ismét a miénk, hogy ismét kis gyermekeidnél lehess.

Isten veled kedves őrangyalom és őrangyalú gyámoluktól megfosztott gyermekeimnek! — viszonzá erre férjem megindulva. — Egyre kérlek Mariskám, boldogságunk nevében kérlek: kiméld magadat fáradozásaid mellett is; ne felejtse soha el, mi nagyon szükséges, mi nélkülözhetlen vagy nekem, tartsd szemeid előtt bár hol jársz és kelsz, mi nagyon szükséges leszesz mindig, gyermekeink számára.

Egy kézzorítást, egy ölelést váltva még, magára kelle őt hagynom, át kelle engednem a sorsnak, mely helyemet mellette oly mostohán foglalta el, mely a személyét környező szeretet helyett, magány börtöne falai között lélekölő képeket mutatott föl előtte.

De én soha nem feledém Sándorom búcsú szavait, és azokhoz képest intéztem egész életemet.

Ki volna képes azt elbeszélni, amit akkor érezék, midőn Sándorom nélkül először léptem át ismert lakásunk küszöbét, — midőn kis gyermekeim kereső tekintete elárulá, hogy a kedves édes apát is visszavárják, ki bárhol járt-kelt is, üres kézzel soha nem jött haza, a kicsinyek felől mindig megemlékezék.

Anyám és nővérem kisírt szemekkel fogadtak, — hiszen érkezésemet megelőzte Rédén férjem elfogatásának a híre, mert a községi jegyző történetesen szintén benn volt Gyöngyösön, s pár órával előbb jött meg mint én.

Olyan üresnek, olyan némának tetszék korábban oly kedves otthonunk, mintha lakatlan s nem is ugyanaz volna, mintha benne mindnyájan csak vendégek lennénk.

Az úton, Gyöngyöstől hazáig, nem voltam képes megszokni Sándoromnak mellettem üresen maradt helyét, s oly iszonyú fájdalom vett rajtam erőt — hiszen most senki nem látott, s így nem nehezítém bánatommal senki keservét, — valóságosan azt hittem, hogy nem bírhatom sorsom viselését, hogy az égető nyomás, mely oly egyszerre nehezedék a lelkemre, megöl, semmivé tesz hazáig.

De midőn férjem kis gyermekeit fájó keblemhez szorítám, midőn Iduskám, ki még járni sem igen tudott, semmi módon nem akart leszállni az ölemből, míg kis fiam, mintha jelenlétével vigasztalni akarna, egyáltalában nem tágitott mellőlem, ekkor ismét megszállt a szeretet azon csodálatos fentartó ereje, mely önfájdalmam elutasítására kényszerített, mely azt sugallá, arra intett: hogy e gyermekeknek most már mindene én vagyok e földön, apjukat csak én menthetem meg, s így nekem erősnek kell lennem és önmegtagadónak, s nincs annak most ideje, hogy tekintetbe vegyem, hogy egyszerre mi boldogtalan levék.

De midőn beléptem Sándorom szobájába, hol minden tárgy úgy volt hagyva, mintha visszajövetelét várná: a nyitva hagyott könyv, melyből megelőző nap délután együtt olvastunk, s mely ott volt kinyitva, a hol félbe hagytuk s folytatni szándékozáink, — mellette kedvenc tajt pipája, himzett házi sapkája, minden, minden úgy, a mint reggel, indulásunk előtt hagyta, hogy haza érkeve, mindent helyén találjon, — ekkor, oh ekkor megeredtek könyeim, és leroskadva Sándorom pamlagjára, keservesen zokogtam.

Özv. Syoss Károlyné és Isaák Lászlóné látogatása így lepett meg, kiket jó anyám vezetett egyenesen hozzám, férjem szobájába, hogy ne maradjon időm átadni magamat keserveimnek.

Ha volt valami, mi e nehéz napok lefolyása alatt jól esett, az a részvét volt, a meleg, a legvalódibb részvét, melylyel irántunk egész kis világunk viseltetik.

Boldogabb napokon azt állították köreinkben, s azzal kötőd-

tek, enyelegtek velem, hogy azért élek oly visszavonulva, mert nincs talán a világon sem annyi gyöngédség- és szeretethez szoktatott feleség, mint én valék férjem oldalán és jó anyám mellett, — most annál inkább elképzelhették, mit éreztem s szenvedheték, midőn Sándorom tőlem s gyermekeitől elszakított.

Syposné és Isaákné a leggyöngédebb részvétellel foglaltak mellettem helyet, — jobbról és balról; — vigasztalni meg sem kísértének, csak arra kértek könyhullatás között, hogy legyek meggyőződve legőszintébb s igazabb rokonszenvűk s barátságuk felől, s hogy el ne felejtsem, hogy rájuk minden körülmények között számíthatok, hogy ők jó anyámmal s ifjú nővéremmel együtt fognak örködni gyermekeim fölött, míg távol leszek, míg Isten segítségével, megmenthetem férjemet.

Meghatottan vettem tőlük búcsút, s szívem igaz sugallatára mondtam, hogy jóságukat soha, soha nem fogom elfelejteni.

Alig távoztak ők, midőn kapunkon könnyű úri fogat járt be s dr. Pirkler Antal, az azon időben legnevezetesebb orvos egész Hevesmegyében, szállt ki a kocsiból.

Néhai dr. Pirkler nem csak kitünő orvos, hanem valóságos hazafi is volt, e lelkileg kiváló, bár testileg púpos, nyomorék kis ember.

Alig vette hírét Sándorom elfogatásának, első dolga volt, minden egyebet félretéve, N.-Rédére kirándulni, hogy még honn találjon, hogy indulásom előtt megnyugtathasson azon kijelentésével, hogyha a legcsekélyebb baj adná is magát elő a háznál, ha a kicsinyeknek bár mi kis változása volna, anyám üzenetére éjjelnappal, akár mely órában és időben, készséggel kiránduland saját fogatával, hogy az otthoniak miatt e részben ne legyen aggodalmam, mialatt férjem szabadulása miatt leszek igénybe véve. S ígéretét pontosan be is váltá a jeles férfiú, habár szegény jó anyám távollétünk alatt kétszeresen remegve a gyermekekért, olykor fölöslegesen is fárasztotta, — s pedig hetenként legalább egyszer, különben is pontosan megtette látogatását anyáméknál.

Ily nyugtatások s figyelmelek mellett, megválásom, búcsúvételem hazulról, a lehetőleg enyhítve volt, s Isten közelségét érezteté velem a nehéz pillanatban, melyben vallásos hit nélkül, össze kellett volna roskadnom.

Mintegy két hétre Sándorom elfogatása után, Isaák Lászlót N.-Rédéről, Brencsán Sándort, a volt gárdistát, és Kovács Józsefet Gyöngyösről, Pongrác Benót Halásziból, ugyan egy napon, szintén fölkeresték a zsandárok, s mint foglyokat kísérek be Pestre, az új épületbe.

XXX.

Bajza József árnyéka.

Jó anyámmal abban állapotunk meg, midőn egymástól oly nehéz szívvel vettünk búcsút bizonytalan számú hétre, vagy talán hónapra, hogy legcélszerűbb lesz Pesten az ő nővéréhez, Bajzánéhoz szállnom, miután Vörösmartyék Nyékre vonultak. ott laktak ez időben, míg Bajzáné különben is nagyobb háztartást vitt, a mennyiben ekkor az által szaporitá férje szerény jövedelmét, mely hevesmegyei kis birtoka után, Orosziból bejött, hogy több előkelő család jogász fiának adott lakást és teljes ellátást. — A szülők Bajza ismert nevére, a legnagyobb örömmel özönlének Budapestre, s nagynéném valóban válogathatott a legiobb házak gyermekei között. — Ily módon szerencsésen elérte a férje baján aggódó nő, hogy míg annak egészségi állapota javul s ismét nyílik számára irodalmi munkakör, nem érezhet megtört kedélyével semmi hiányt maga és családja körül, mi leverőleg hatott volna reá s gyógyulását fogta volna akadályozni.

Bajzáéknak a Hatvani utcai volt Horváth Edmund féle házbán, igen szép nagy lakásuk volt ez időben, hol közöttük könnyen elférhettem. A fiúk több szobából álló lakása, teljesen el volt különítve a család átelleni lakásától, külön előszobával, de ugyanazon emeleten. — Hogy a szegény bajokkal küzdő asszonynak, ki akkor különben is minden házi gondot egyedül viselt, ne legyen valamikép anyagilag terhére, hazulról mindenféle háztartási cikket, mit jól ellátott falusi kamránk tartalmazott, küldtek utánam: sonkákat, füstölt és nem füstölt húsokat, aprólékot, zsírt, irós vaját, befőtteket, mézet stb. egy szóval mindent, mi csak háztartásunktól telt, s mi által a barátságos fogadásért, könnyebbségére leheték. — hogy ne képzelődjem, ne kínozzam magamat különben is túl terhelt szívemmel, azon gondolattal, hogy jelenlétem talán terhelő, hanem érezzem magamat rokonaim között teljesen otthonosan, fesztelenül.

Midőn december hó 7-dikén megérkeztem Budapestre, Bajzát egyedül találtam otthon, családja a városban látogatni volt valahol.

A forradalom utáni idők e nemes, e szerencsétlen áldozata, már ekkor huzamosabb idő óta betegeskedék. — Kedélye különben is komoly s életvezeteli meglehetősen sötétek lévén, a reménytelen állapot oly leverőleg hatott reá, — a folytonos munkához szokott s a nehéz időkben tétlenségre kárhoztatott szellem, szeretett neje s gyermekei jövendője felé tekintve, oly zűrzavaros képet állított össze, anyyira emészté s kínoztá magát, hogy családja egyszer csak ájulva találta őt szobája padlatán elnyúlva, s

önkívüli állapotából orvosi segély nélkül nem bírták őt magához téríteni. Ez állapot három- vagy négy ízben ismételve megjelent, melyet az orvosok szélhüdedési rohamoknak tartának.

Mi csak a távolban, falusi magányunkban hallánk e leverő hírt, s egy alkalommal Sándorom be is rándult a fővárosba, hogy fölkeresse s megkísértse arra beszélni Bajzát, vonulna ő is családjával falura, Orosziba, hol kis birtoka csöndes magányában kedélye lecsillapulni s egészsége bizonyosan helyre fog állni. Sándorom meleg rábeszéléseire így válaszolt Bajza:

Lehetetlen barátom. Falun nem bírnék megszokni; úgy érzem ott magamat, mint a hal, ha szárazra teszik.

Ez volt betűszerinti válasza minden alkalommal, ha valaki falusi életre akarta őt rábeszélni.

Annak, hogy férjem Bajzát látta, legalább másfél éve volt már, s így ő csak baja kezdetleges állapotát festheté előttünk le, melyet nyugtalanítónak csak annyiban találtak az orvosok, a mennyiben ismételt szélhüdedési rohamoktól lehetne tartani, melyek végre komoly következményűek lehetnek.

Hogy azóta miként fejlődött betegeskedése, újabban nem hallottuk, s így, ha nem reményltem is őt régi erejében viszontlátni, azt sem képzeltem azért, hogy úgy találandom, a mint megérkezésemmel előmbbe lépett.

Mint felebb is említém már, rajta kívül érkezésemmel, senki nem volt otthon. — Zsuzsi, e régi hű cselédje a háznak, — egykor szoptatós dajkája Bajzáné kedves gyermekének, első szülött kis leányának, — örömmel fogadott, bevezetett s behordta úti málháimat s nyugtatott, hogy mindjárt otthon lesznek, mert nem szoktak soká elmaradni hazulról.

Míg a jó asszony szíveskedve sürgött-forgott körülöttem, egyszer csak elővánszorgott a szomszéd szobák egyikéből, lassú, nehézkes lépésekkel a szegény beteg, mint árnyéka mult képének, mint megindító váza annak, a mi egykor volt.

Ki a komoly, a tudós Bajzát látta valaha élete szebb napjain, a költőt, a kritikust, ki soha életében ki nem ejtett egyetlen egy olyan szót sem, melynek horderejét minden oldalról meg nem fontolt, — kit hanyagul, vagy kuszáltan öltözve, soha még felesége sem látott, — ki e férfiasan szép külsejű ember, ész és szellemről tanuskodó tekintetével, a kritikus félreismerhetlen gúnymosolyával ajkai körül, — korábban látta valaha, az megdöbbenve érzé szívét összeszorulni, midőn a beteg Bajza megjelent előtte s szelid, nyájas mosolylyal kezét nyújta, mialatt gyengült, csaknem remegő hangon néhány üdvözlő szót rebegett.

Elég szerencsétlen valék magam is, elég nehéz volt a lelkemnek férjem sorsa tudatát viselni is, de az önzésnek oly magas fokát sem jó, sem balsorsomban nem éreztem soha, hogy mások

fájdalmai iránt közönbös lehettem volna. Így történt, hogy Bajzát megpillantva, szinte feledém egy percre legalább, hogy mi célból is jöttem a fővárosba.

Ruháiból kisoványkodva, mindene ligett-lógott rajta s még szembetűnőbbé tevő a beteg férfiú állapotát; — zavart tekintete, rozsul borotvált álla, rendezetlen haja-, szakála- és bajusza, — tiszta, de összegyűrt ingeleje és gallérja, pongyolán kötözött nyakendője, — egy szóval mind, — de mindene együttesen, annyira különbözött a korábbi Bajza egész lénye és megjelenésétől, ki mindig olyan volt, mint a példaszó jelzi a csínnal öltözött egyéneket; mintha skatulyából vették volna ki, — hogy megindulás nélkül reá, ki őt korábban is látta és ismerte, nem tekinthetett.

Leültünk egymás mellé, miután meleg úti felöltőimtől lassanként megszabadítám magamat, készakarva késlekedve, hogy időt nyerjek önuralkodásom visszanyeréséhez, s meghatottságomat elrejtthessem.

Miután hogyléte s családja felől néhány kérdést tettem, s ő nyájas arccal és szeliden, de a „köszönöm jól“-nál hosszabban sem mire sem válaszolt, önkéntelenül azt kezdém neki elbeszélni, mi hozott engem Pestre, az otthon történt bajokat, a kiállott rázkódások- s nyugtalanságokat.

Elképzelhető izgultsággal beszélém mind ezt el, — de szegény Bajza mindenre csak mosolygott, semmi észrevételt nem tőn, sem tanácsot nem adott, sem nem vigasztalgata, — szemei üresen néztek reám, s ha egy-egy pillanatra az érzelem és részvét egy sugara felvillanék is tekintetében, az csak átmenő volt, s én nem tudtam bizonyosan, értett-e vagy tudta-e valóban miről beszéltem.

E közben családja is visszajött a látogatás után; Fráter Páléknál időztek kissé, kik szomszédságunkban, Ecséden laktak, s Bajzánéval nálam előbb tudaták férjem elfogatását.

Nagynéném leánya s fiával együtt, rokonai szívélyességgel fogadott, örömét fejezte ki, hogy hozzájuk szálltam, s vigasztalt és biztatott Sándorom sorsa miatt, számos példát sorolva el ily elfogatások s gyors szabadulások felől. — Végre szegény Bajza egészségi állapotát én kezdém tudakolni, mire ő válasz helyett férjéhez fordult, s olyan forma modorral, mint kis gyermekekkel szoktunk beszélni, nyájasan azt kérde tőle, megismert-e engem.

Hogy ne — viszonzá Bajza szeliden.

Nem feledéd a nevét? — Meg tudnád mondani hogy hívják őt?

Ez a kis Csapó Mariska — viszonzá a kérdett reám mutatva, ki egykor mint kis leány, kedvence valék a komoly tudósnak.

De hiszen férje is van ennek a kis Csapó Mariskának —

szólt erre nyájasan Bajzáné. — Ugyan Józsim mond csak, emlékszel-e férje nevére is?

Természetesen — viszonzá erre a beteg látható nyugtalan-sággal, — emlékezetébe látszék keresni, mialatt reám szelid jóssággal tekint. — A férje neve — tevé hozzá örömmel, midőn Sándorom neve is eszébe jutott, — a férje neve: Vachott Sándor.

Úgy van Józsim — kezdé ismét nagynéném, férjét a beszélgetésbe óhajtván hozni. — De tudod-e hogy szegény Mariska férjét, Vachott Sándort elfogták azok a vérszopó tigrisek? Nemde, ez iszonyú?

Az nagyon borzasztó dolog — viszonzá a szokottnál élénkebben Bajza, egy pillanatra kiemelkedve rendes fél öntudatos állapotából, melybe azonban pár perc mulva ismét visszasülyedett.

Leírhatatlan megindulással hallgatám e párbeszédet. — Az a komoly, az a kevés beszédű tudós, ki őrizkedék egyetlen meg-gondolatlan szót is kiejteni, nehogy megbánni- vagy visszavonnia kelljen, — most mi ügyefogyottan, mi gyermekesen válaszolgat, alig bírva felfogni a hozzá intézett legegyszerűbb kérdéseket is. — Oh ha bűne lett volna e tiszta jellemű farfúinak, nagy, megbocsáthatlan bűne, akkor sem szabhatott volna reá a kegyetlen sors iszonyúbb büntetést, mint azon állapot volt, mely halálát megelőzve, évekig a legnagyobb ellentéte vala a régi Bajzának, mely kép ha feltűnt volna előtte munka szobájában, midőn elmerülve dolgozék íróasztalánál, rémültében önön lényének ily átalakulása felett talán egyszerre megtébolyodott volna.

Irányomban szelid és nyájas maradt mind végig. Egy alkalommal sírni látott, — hiszen ez időben elég okom volt a könyhullatásra, — senki nem vette észre a család tagjai közül, hogy alvó szobámba vonultam, senki nem vette észre Sándoromért omló forró könyjeimet, — csak Bajza keresett föl, szó nélkül állt egy ideig előttem, az ő szemeiből is könyek peregtek alá, nyugtalanul tétovázék, mintha várna vagy keresne valamit, végre mintegy megenyhülve öntudatlan tapintatosságán, az ágyam előtti asztalkához sietett, mindjárt érkezésemtől oda állítám férjem magammal hozott jegyeskori szép mellképét, Barabás Miklós fényesen sikerült vízfestését, s a képet felfogva odahozta, előmbé tartá, miközben felindulástól fojtott hangon így beszélt:

Te szegény, szegény síró asszony, — nézz ide, hiszen itt van a férjed. — A képet a szegény beteg remegő kezeiből átvettem, s gyöngédsége által meghatva, keblemhez szorítám azt, — s úgy tetszett, mintha ezáltal valóban megenyhültem volna kissé.

Ez időtől fogva mind addig, míg némi eszmélettel bírt, „síró asszonynak“ nevezett engem, s különös részvéte- s rokonszenve tárgya maradék.

Bajza betegsége egyébiránt szemeim előtt épen Pesten létem ideje alatt érte el tetőpontját. A Szontágh Gusztáv kapitány indítványára, barátai által összehívott legkitünőbb budapesti orvosok és tanárok, bajját egyhangúlag agyvelő olvadásnak, agyhigulásnak ismerték el, melyen segíteni nem lehetett. Öntudatát lassanként teljesen el látszék veszteni; semmiféle kérdésre nem igen felelt; a korábban oly mértékletes ember, ki napjában csak kétszer étkezék, reggel és délben, — betegsége teljes kifejlésekor mohón evett volna bár mit meg, a mi ételhez hasonló, a nyers tésztát a nyújtó deszkáról, ha csak teheté, szájába sietett volna tömni, ha felesége nem örködik felette s meg nem akadályozza mindannyiszor. — a sült gesztenyét hajastul kész leende megenni, a szőlőt csutkájával együtt, ha a leggondosabban nem vigyáznak reá.

Bajzáné végső kétségbeesésében, engedett némelyek tanácsának, midőn tapasztalá, hogy az orvosi értekezések semmi eredményhez nem vezettek, s megkísérteté betegét magnetismus és elektrizálás által életre ébresztteni, a kialváshoz közelítő szellemi erőket működésre kényszerítetni s új lángra lobbantani az észnek hamvadozó világát — de ez is hasztalan volt! a kritikus éles elméje, a tudós ismeretei s a költői érnek fellángolása, mint a pára örökre szétfoszlának már, csak a porhüvely maradt meg, az élet csak az anyagot bírta még egy időre fentartani, hogy legyen a roskadozó test Bajza József árnyéka, s a ki ez árnyéket látja, mint a forradalom utáni nehéz idők áldozatát, sirassa meg forró könnyhullatással az érdemekben oly gazdag, oly kitünő bajnokát irodalmunknak.

És annál a háznál, hol a családfő élőhalottként járt fel és alá, mint önnön multjának legszomorúbb emlékjele, — annál a háznál értem meg ifjúságom legfájdalmasabb csapását.

De nem vágok idő előtt az események folyamába, hiszen úgy is most következnek már a további gyászkeretű sors fordulatok, majd elbeszélem az eddig történtek után azokat is úgy, a mint egymást váltották és követék. . .

VACHOTT SÁNDORNÉ.

RAJZOK A MULTBÓL.

XV.

Rózsalombok, cipruslombok.

Ama nagy hegyek alján ringattam bölcsődet kedves, édes angyalom, hova illetődve s remegő kebellem, most szándékozom közelíteni; életem folyama az eddig történetek után, most már egyenesen oda vezet.

Sokszor gondoltam legnehezebb küzdelmeim között, hogy talán csak álmodom a szörnyű sorsot, hogy férjemet nem veszíthetem el, hogy ti nem vagytok kedves édeseim, apátlan árvák, — hogy egyszer csak a Mátraság alján, ama békés faluban, a te bölcsőd mellett fogok fölbredni, szeretett Idám, mint a legszerencsésebb fiatal asszony, — hiszen ott szakadt meg boldog emlékezetünk aranyos fonala, hiszen bölcsőben ringáztalak még, a kiterített nagy török szőnyegen, mialatt Károly bátyád szeretszét rakva kis játékait, körülöttünk játszó, hiszen bölcsőbe ringattalak még, midőn a kegyetlen hatalom kiragadta közülünk atyátokat, s csak akkor adta vissza, mikor már örökre meg volt ölve. . .

Nem tudom valóban, oly elragadó-e ama nagy hegyek vidéke, nem tudom oly bájoló-e a Mátraság magaslatai, mint minőknek azokat egykor az én boldog szemeim találák, s mint a hogy emlékezetemben ma is feltűnnek előttem, — annyi bizonyos, hogy életem legboldogabb éveit N.-Rédén éltem át, — s így nem csoda, ha úgy tetszik nekem, mintha sehoh a világon oly jól nem érezhetné magát az ember, mint ott, mintha sehoh a világon alkalmasabb hely nem léteznék, a legszebb családélet élvezésére.

Hiszen a te kék szemeid ott látták először a napvilágot, felejthetetlen Idám, az első rózsavirulást, ott hallád először kertünk bokrozatai között a csalogány édes dalát s ez által ott nyerted talán már akkor a fogékonyságot a zenészet iránt, — ott szorítalak először anyai keblemhez, — ott éreztük magunkat atyáddal együtt oly istentől megáldottaknak, midőn kis fiúnk mellé téged adott nekünk az ég.

Midőn N.-Rédétől örökre megválva, Budapestre költözénk, te alig voltál negyedfél éves, — s így mindig bámulva hallgattam, midőn mint felnőtt leány és fiatal asszony, te kezdél nekem N.-Réde felől mesélni; álmodban jártál ott gyakorta, mint beszéléd, s oly híven festéd előttem játszó és séta helyeitek, oly bájólón írtad le a képet, melyet kis gyermek szemeid egykor

felfogtak a vidék szépségiből, s most vissza ragyogtaták anyád elé, mint a legtisztább folyam az eget, felnőtt korodban, — hogy olykor könyeznem kelle. . .

Tájoj, ne szieszsz úgy, — mondád mint másfél éves gyönyörű kis angyal, Károly bátyád után szaladva — én isz utánad jepűjök — s szavaid közben a széllal versenyt futó bátyád nyomán ugyancsak igyekeztél szaladni, hófehér gömbölyű karocskáidat két felé tárva, mint a madár szokta szárnyait röpülés közben s futottál apró kis lábaiddal kitelhetőleg, azon meggyőződésben, hogy elől Károly repül, s te angyal szárnyaiddal utána szállsz.

S milyen eszes, mi leírhatatlan kedves tüneményke voltál akkor is!

Apa könyvei között egykor egy képes természetrajz akadt Károly kezeibe, ki már akkor is szeretett könyvek között búvárkodni, s mondhatlan öröme telt benne, midőn a közönséges házi állatok képein kívül, az idegenebb fajok rajzait is magyarázám előtte.

Alig tájékozta magát a képek között, első gondja volt a pici Dédikét — így nevezted akkor magadat kedvesem — beavatni a könyv titkaiba.

Leírhatlan vonzó látvány volt a türelmes kis tanító, a parányi tanítvány mellett. Sándorom velem együtt valóban el volt bájolva.

Milyen értelmes tekintettel hallgatád kis tanítód magyarázatait! Egyszerre felfogtál mindent, megjegyeztél minden állat nevet, a legpontosabban megkülönböztetve az egyiket a másiktól. De természetesen, saját furcsa akkori nyelveden társalogtál, mit jól csak anyád és kis bátyád értenek meg, s elsoroltad zavarodás nélkül bárki előtt tudományodat, megjegyezve egymás után, az állatok neveit.

Orosznáj — értsük: oroszlán- tigrisz- majjom, e szót mindig két j-vel ejtéd ki; — túdoz (túzok) — áj — így kereszteléd el a kajdácsot, mely mint papagáj volt előtted bemutatva, s kis, még a beszédben gyakorlatlan nyelvecskéd nem bírt, isten tudja miért, épen e szóval, s úgy segített magán, hogy csak vég tagját ejté ki.

Nem adnám a fél világért, ha ilyen okos és gyönyörű kis leányom, ha ilyen egy pár gyermekem volna, mint ezek — mondá egykor Erdélyi János valószínűságon elragadtatva, midőn természetrajzi ismereteidet bemutatád előtte.

Hihetlennen látszik talán, hogy másfél éves gyermek anynyira képes legyen. Hiszen csodálta azt akkor is mindenki; — de bármit gondoljanak is e részben mások, te tudod, felejtethetlen angyalom, hogy úgy volt, hogy anyád nem álmodik, hanem valóságot beszél.

Két éves multál, midőn kisebb testvéredet, Erzsikét keresztelték. Mint egy kis rózsatündérke nefelejts-bokor mellett, úgy álltál világos kékbe öltözött Károly bátyád oldalán, kis rózsaszínű ruhádba, fehér himzéses derékkal, olyan rózsaszínű csokrokkal díszítve, minő a szalag volt, mely dús selyem hajadat hátra kötötte. Kacsóidat olyan szépen, olyan áhitattal kulcsolád össze, mintha értenéd a szertartást s imádkoznál Erzsike boldogságáért, ki fehér himzett és csipkéekkel díszített rózsaszínű csokros pólyájában olyan volt, mint egy kis cukor baba.

Bölcsődet ekkor átengeded kisebb nővérednek, — de fenartva ahhoz jogodat, nem ajándékozta, csak oda kölcsönzed, — mert névleg — habár Erzsike használta is, — mindig a tiéd maradt az a ringázó barna kis alkotmány, mely föl-föl tűnik előttem a multból, — boldogságom legszebb idejéből, s elkezdé ringázni, mintha kis gyermek volna, a lelkeket, a szívemet, — és szép csöndesen lassankint álomba ringatja, hogy elfelejtsem a mit szenvedtem, hogy azt képzeljem, hogy a rettentő mult: férjem sorsa s mind az, a mit átéltem, hogy a te haláloed édes kedvesem, — csak egy rettentő, egy nehéz álom volt. . .

Azután, mint az alvajáró, odaszédelgek egyik arcképedtől a másikhoz, — hiszen mindenikünk ágya fölött védangyalokdik az más-más mozzanatában rövid életpályádnak, — itt mosolyog, — amott bánatosnak látszik, — míg a harmadik, átszellemült arccal, összekulcsolt kezekkel, imádkozva tűnik föl, ellentétül a negyedik példánynak, mely vidám élet-kedvvel fonja össze karjait, könnyedén egy erkélyhez támaszkodva, sötét színű selyem ruhában, s fején tollas kalappal. . .

Anyád, Károly bátyád, Erzsi nővéred és kis leányod, mind, mind édesebben pihennek, mióta védangyal őrködik felettök. . . .

De ha úgy óhajtunk látni, mintha nem hű arcképed, hane m valósággal magad volnál köztünk, — akkor, oh akkor azt a szobát keressük föl ebben az ódon várban, hol jelenleg lakunk, mely alatt a várkapolna s mely felett a torony emelkedik, egy Mária képpel homlokán, s előtte: mindig égő világgal; ez a szoba a te szobád, szeretett leányom; kis salonod bútorai, könyveid egy része, képeid, hangjegyeid és virágaid, sok más csecse-becsével együtt, itt mind helyet találtak. A vén száz fiókú nagy szekrényben, melyet oda állítánk, a te szép ruhácskáid, díszes kis főkötőid, csipkéid, ékszereid, kalapjaid, mind, mind várni látszanak jöttödöt. . .

Íróasztalod e szobában egy csipke függönnyel s fátyolokkal kárpitozott mélyedésben áll; karján, hova magad helyezéd, atyád arcképe van most is, mellette jobbról és balról virágaid díszes tartóikban, miket különböző alkalmakkor hajadban vagy ruháidon viseltél. . . A kedves íróasztalka és anyád arcképe

felett mosolyog: kis kezei egyikét állához támasztva, életnagyságú olajban festett mellképed, mely házi oltárunk, és mely oly híven adja vissza a szelid bájt és jóságot, mely jelleme, hogy élve képzelünk látni. . . Hiszen ott kékellemek ég szín szemeid, — ott pirosznak teljes, gyermeked ajkaid, sőt dobogni látszik kebled is s fohászod, mintha meglebbentené olykor a menyasszonyi fátyolt, mely felette leng, — úgy látszik szemeinknek.

A vén, sok fiókos szekrény tetejére, mely boldogult napokon az én szobámban állt, virág poharaidban, elszáradt, csipkével szegett nagy kézbokrétáidat raktam föl, köztük azt is, mely oly díszes: fehér bokréta volt, mikor esküvőd napján öledben pihent, valamint azon rózsaszín virágokból fűzöttet is, melyet nővéred, Erzsike esküvőjén tartál kezében, mint viruló szép fiatal asszony. . . A zöld kávé csészék is elfértek a szekrény tetején, mind a három pár, melyből Abbaziában naponkint és életed utolsó napján is együtt reggeliztünk kedvesem, te, én és kis leányod, s a két pároló ibrik, melyből ott, midőn a léget olykor fogyni érzéd, forró sós vízpáráját kelle belélekzenie kedves ajkaidnak. . . Mindent szépen és rendesen tettem helyére, mintha várnálak, mintha egyszer csak ismét megjelenhetnél közöttünk. . .

Ha szobádat önkezűleg leporoztatám, s egy imádsághoz hasonló fohászszal bezártam ajtaját, visszatérek lakszobánkba s a lobogó lángok mellé helyezett karos székbe, melyen életed utolsó nyarán úgy szeretted ülni kertünkben, Erzsébetfalván, elfoglalom rendes ülő helyemet, s az oda készített asztalkán, régi kedves tintatartóm segítségével, hozzá fogok emlékirataim folytatásához és befejezéséhez sietek.

A régi várban, mely századokkal dacolt, örökös sohajtozás, zúgó, zokogó nyögés, fájdalmas jajgatáshoz hasonló hangok halatszanak időnként tomboló vad morajtól meg-megszakítva, hogy legyen kísérő zenéje a babonának, mely itt természet feletti rémeket keres, s csaknem óhajtaná a meghíúsult vén falak kíséreteit elővarázsolni mély sírjaikból.

Asztalom mellett ülve, elmerülök a multba, s hallgatom a csodálatos zúrhangokat, melyek változatos morajjal zúgnak fejem felett.

N.-Réde felé közelítve kis bölcsőd tűnik föl előttem szeretett Idám, — de feltűnik mellette koporsód is, — a viruló, a mosolygó kis gyermek arca mellett a bölcsőben, feltűnik a koporsóban a halvány fiatal asszonyé is, lezárt szemeivel s örökre elnémult, szótlan ajkaival, — és összezúzott szívem megszakadni vágyik, de rózsalombok, cipruslombok hajolnak hozzám sirodnak halmától, s azt susogják szellemhangon, ráborulva a keblemre, ráborulva a fejemre: szereteted, sohajtásod küldé hozzám, hinté reám. . .

Rózsalombok, cipruslombok árnyékában ülök veled édes kedves, s elmerülve írunk együtt, hallgatva a szél danáját, zokogását, füttyentését, — s el sem válunk soha többé, együtt leszünk mind örökké. . . Rózsalombok, cipruslombok árnyékában hegyoldali ódon várban ülünk együtt; soha többé el sem válunk, s fenn az égben mindörökké együtt leszünk.

Mind örökké, soha többé!
Soha többé, mind örökké!

XVI.

Új élet, új örömek.

Budapest vidékét s Pomázt odahagyva, új és valódi otthonunk békés ölébe N.-Rédére még nem indulhattunk, habár egyenesen a Mátraság felé tartánk is, mert férjem addig, míg halászi kis birtokunk gazdasági ügyeit el nem intézi, hol a megelőző évi gazdag termés még eladatlanul feküdt, — mi akkori jövedelmetlen állapotunkban nagy szerencsénk volt — addig míg ennek eladásával, s mindennel rendbe jöhet, Gyöngyösön bérelt lakást, születése helyén, mely mind Halászitól, mind N.-Rédétől egy órai távolságban volt csak.

E mellett Sándoromnak néhány ezer forintnyi tőkepénze is volt még kikölcsönözve, a szomszéd Nógrád-megye egy pár előkelő földbirtokosánál, — még gyámjai adták ki, takarékpénztár akkor még nem lévén Gyöngyösön, — s elég bajt szerzett férjemnek, míg sajátját nagy nehezen, részletenként visszafizették. — Új gazdaságunk berendezéséhez azonban nélkülözhetlen lévén a pénz, Sándorom addig nem mozdulhatott Gyöngyösről, míg tőkéjéből pár ezer forinthez legalább hozzá nem juthat.

Igy történt, hogy közel másfél év mult el, mire N.-Rédére vonulhattunk, s akkor már első élő gyermekünket, kis fél éves fiacskánkat is vittük magunkkal.

Hogy egy parányi kis lány. egy pici gyermek születése, milyen mennyei léghört hozhat a házhoz, azt csak olyan szülők érthetik meg igazán, kik úgy szeretik egymást, mint mi szerettük, s olyan veszélyek után találták föl már csaknem elveszettnek hitt kedves otthonukat, mint melyeken mi keresztül mentünk.

Új élettel telt meg házunk s telt meg szívünk is, vágyaink reményeink, egy kis bölcső körül összpontosulva, egymáshoz még közelebb érzünk magunkat, s boldogságunk új szent lendületet nyert.

Fiacskánk van, s így kétszeresen kell gazdálkodnunk, takarékoskodnunk, nemde Mariskám, — mondá egy estve Sándorom, a kandalló lobogó lángjai közelében, mellettem ülve, miközben kis

fia elé, kit ölemben tarték, cinkatonákat állítgatott föl, miket a kicsi majd komoly figyelemmel nézegetett, majd fölforgatott apró kezeivel.

Természetes, hogy igenlém férjem kérdését, sőt biztattam, hogy csak törekedjünk minél többet szerezni — mert hátha még egy pár szép kis leánykával is meg fog bennünket ajándékozni az ég, — tevém hozzá végezetül.

Sándorom nevetett s bizonyossá tón, hogy nemcsak egy pár, de több leánya és fiúval is valószínűleg megajándékozand bennünket az ég, — de akárhány gyermekünk lenne is, — tevő hozzá hirtelen, észrevéve, hogy mint máskor is, ha pajkoskodik, kissé neheztelni készültem, — valamennyi csak angyal lehet, mert hiszen a te gyermekeid lesznek, kedvesem

Azt várod, nemde, hogy visszaadjam a bókot? viszonzám, még mindig a neheztelőt játszva. — Ha azt viszonzom, hogy ha az én leányaim angyalok lesznek, mi roppant emberekké fognak akkor a te fiaid fejlődni! — De mivel a te fiaid az enyémekek is lesznek, valamint az én leányaim a tied is, — nem szándékozom oly önhitt és szerénytelen lenni, hogy saját gyermekeimet előre magasztaljam. — Csak azt akartam mondani az imént, hogy gazdálkodni s minél takarékosabban élni most már szent kötelességünk, annál inkább, mert lehet még több gyermekünk is.

Igazad van, Mariskám — válaszolá Sándorom felejthetetlen kedves nyájasságával — elismerem önhittségemet, s ugyan azt vallom, a mit te; gazdálkodnunk kell, és fogunk is, kedvesem, sőt szerezni is annyit, hogy gyermekeink jólétben maradjanak, akár hányan is fognak lenni, s gondot, bajokat nem ismervé, örvendhessenek életüknek, s jövődjük tiszta és felhőtlen legyen.

Felhőtlen jövődjő — ismétlem, magam sem tudám miért, egyszerre csak elszomorodva, mialatt kis fiamat a magaméból férjem ölébe ültettem, s együtt ölelém őket keblemhez. — Oh Sándorom, ha tőlünk függne a jövődjő!

És őt is, mintha valami benső sejtelem ragadta volna meg, nem folytatta az enyeltést, hanem fölsohajtott, miközben kis fiúkat megsókolva, visszatette az ölembé, s fölemelkedve saját szobájába vonult.

Olyan közel volt még akkor az elmúlt zivatar, — olyan szomorú idők emléke intett bennünket, hogy ne legyenek vérmes reményeink!

Élénken emlékszem ez estére, — épen Sylveszter estéje volt, s az év búcsúja különben is megteszi hatását talán mindenkire. Éjfél felé fenn beszélgeték a tűz körül, — fiacskánk édesen szendergett. . . Midőn lefeküdni akartunk, Sándorom emlék-könyvem egy barna lapját nyújtá nekem, melyen alig felszáradva, e sorokat olvasám:

Ha mi együtt volnánk eltemetve,
Egymást még a sírban is szeretve,
Nem kívánnék e világon élni,
Hasztalanul hinni és reménylni.

Ha mi együtt volnánk eltemetve,
S egyszerre csak földindulás lenne,
És hamvaink egybeomlanának:
Hálát adnék az egek urának!

XVII.

Nagy-Rédén.

Hogy olyan szép-e Nagy-Réde vidéke, mint az előttem fel-
tűnt, — hogy olyan alkalmas-e arra, hogy ott tanyát ütve, ma-
gunkat oly boldognak érezzük, mint sehol a föld kerekiségén
máshol nem lehetne, — magam sem tudom, — de azt igen, hogy
én csakugyan ott töltém férjem mellett legboldogabb napjaimat.

Mintha tegnap történt volna, oly élénken emlékezetemben
maradt az őszi reggel, melyen Gyöngyösről átköltözénk Nagy-
Rédére. — Miután jó anyám és nővéreim is velünk jöttek, két
kocsival indulánk, s utánunk kutyáink cammogtak, két hű és
termetes állat: Muszka és Sobri. — Bútorainkat előre küldtük,
hogy ne üresen fogadjanak a szobák, s a jó és jámbor Kis And-
rásnét velük együtt, egy módos gyönyörű kapás asszonyt, ki
mosónő volt, s oly tisztességesen viselte magát minden rábízo-
takban, hogy mint ezúttal is a szobák összetakarítását s fűtését,
ablakmosást s minden előre rendezni valót reá bízunk, úgy más
alkalmaknál is ugyanezt tettük vele.

Gyönyörű őszi délelőtt volt, s mi reményteljes, könnyű ke-
bellel indultunk kedves új otthonunk felé. . .

De sorsát senki sem kerülheti el.

A szerencsétlen Sárosi Gyula álnév alatt, már évek óta
tartózkodék Gyöngyösön, a nélkül, hogy erről nekünk legkisebb
sejtelmünk lett volna, — ő azonban hallotta, hogy ideiglenesen
mi is Gyöngyösön tartózkodunk, — de soha nem találkozték ez
ideig velünk, — senkit nem látott közülünk, — s nem is kereste
az alkalmat, hogy találkozassék, sőt azoknak, kik tudták ott-
létét, komolyan megtiltá, hogy azt Sándorommal tudassák, nehogy
a találkozás veszélyt hozzon mind férjemre, mind reá.

De, mint később beszélé, könnyű volt e részben óvatoskodni
addig, míg Sándort nem látta, — hanem midőn a véletlen épen
indulásunk alkalmakor arra vezette Sárosit, azon úton, melyen
N.-Réde felé tartánk, s ő egyszerre fölismeré iskolatársát és
barátját és mindnyájunkat, míg viszont Sándorom és mi vala-
mennyien hidegen kocsiztunk tovább, mellette elhaladva, — mert
annyira átalakítá magát, hogy ily futólagos találkozásra föl nem
ismerheténk őt, — ekkor, mint mondá, összeszorult a szíve s
szeméből valóságosan könnyek patakzottak.

„A falhoz tántorodtam, s arcomat kezeimmel befedve, mint

a gyermek, úgy zokogtam.“ — E szavakkal beszélé el később befejezőleg e találkozást, s e perctől fogva nem nyughaték, annyira vágyott hozzánk, annyira óhajtott Sándorommal, oly sok viszontagság után, kezét szorítani s beszélni vele.

S így történt, hogy bár reményteljesen, boldogan s a legszébb kilátások mellett közelíténk új otthonunk felé, nyomunkban volt, szemmel tartott bennünket balsorsunk is, a nélkül, hogy arról sejtelmünk lehetett volna.

Midőn elértük a falu határát, Sándorom leszállt s miután kis fiamat, ki elszunnyadt kis fejét keblemre hajtotta, anyám ölébe fektettem s gondjaira hagytam, engem is lesegített, hogy a meneteles partou, mely a községbe vezetett, gyalog sétáljon le velem.

Az idő szebb nem lehetett volna. Enyhe és szelid volt a lég, — a természet még nem vetkezé le nyári díszét, csak színeit változtatta, sárga és piros levelek tarkíták a fáknak korábban zöld lombjait, s hosszan nyúló ezüst szálak remegtek a napfényben. — A falu hátterét, azon útról nézve, melyen lefelé haladtunk, s mely Kis-Rédét Nagy-Rédétől elválasztja, különböző hajlású szőlőhegyek képezik, teli gyümölcsfákkal. s elszórva itt-amott, egy-egy kastély alakú borházzal, melyek már távolról bemutatják tulajdonosaik izlését és vagyonságát.

A falu egyik végén a Vesuv alakú patai hegy emelkedik, melyen a régi rablóvár romjai még láthatók; a községgel szemben a Mátraság egész láncolata s a ködfátyolba burkolt kékes tető tünteti elő nagyszerű pompáját, míg lábainál a szőlővel beültetett Sárhegy kínálgatja a távolból is gazdag termését, mely hegyet a monda szerint három agg hajadon hordott össze gyűszűnkint, — hogy mi célból? — azt különbözőleg mesélik.

A Mátraság alján Gyöngyös városa s gyönyörű vidéke látszik, valamint a benei malmok, hogy az egész láthatár képe festői szépen legyen egyesítve. A falu túlsó végén Halászi, Adács és Atkár községek láthatók a távolban s mögöttük, a véghetelenségig nyúló rónatáj. . .

A vidék sokoldalú s oly változatos szépségeire nem mulasztá el figyelmeztetni Sándorom, — azután megállva velem együtt a Nagy- és Kis-Réde közötti széles úton, azt kérdezé, hol szeretném, ha kis birtokunk feküdnék.

Legkivánatosabbnak tetszenék e pillanatban, ha itt a szőlőkkel határos szép darabos föld lenne a mienk — viszonzám, miután kissé körültekintettem — Kis-Réde irányában, hol épen állunk. — Nézd csak Sándorom, milyen gyönyörű rétecske jelölne határát. — De miért kérded ezt tőlem?

Mert mint tudod kedvesem, Nagy-Rédén épen most lesz a tagosítás, s a nagybirtokos földesurak egyhangúlag abban

egyeztek meg, hogy a mi kis birtokunk fekvése ne a sors szélességétől függjön, hanem válaszszunk magunk, a hol tetszik, hol te óhajtod Mariskám, ott fogják a mi földeinket kiméretni.

E hír nem csak anyagi szempontból lepett meg kellemesen, hanem jól esett, sőt meghatott mind a kettőnket azon okból is, hogy ott, hol új otthonunkat kerestük annyi vész után, az urak általánosán oly szívélyes jósággal fogadtak, oly fenkölt szellemről tőnek e kedvezmény által is tanúságot.

Igy történt, hogy kis birtokunk a fent jelezett helyen méreték ki s mi teli jó reménnyel, kezdtünk gazdálkodni.

Hogy a községben, hol oly jól fogadtak, nem mulasztánk látogatásokat tenni, igen természetesnek fogja találni mindenki, s oly otthoniasan, oly meghitten érezénk magunkat kezdetől fogva e művelt kedves körben, mintha egész életünket ott töltöttük volna.

De Gyöngyösön is jó viszonyban éltünk s látogatánk egymást néhány családdal, s halászi szomszédunkkal, Pongrácz Borival és fiatal nevével is megismerkedve, kik a forradalom után telepedtek ott le, összehozott a sors Pongrácz sógorával, az ifjú Brencsán Sándorral is, ki gárdista létére átjött a magyar seregekhez, s résztvett a magyar szabadságharcban, hazája védelmére.

A forradalom szomorú végével, a volt gárdistának menekülnie kelle, — bujdosását Liptómegeye felé vette s menhelyet történetesen Majláth Sándorné született Pongrácz Friderika házában talált, hol megismertette helyzetét, álnév alatt tartózkodék. — Itt Majláth Sándorné alig fölserdült leányát, Máriát megszeretve, ezzel házasságra lépett, s Pongrácz Bori tanácsára Gyöngyösre költözék fiatal neje s napával együtt, hol senki nem ismeré őt, s reménylhetőleg, élete végéig is biztosságban lehet. — E művelt, kedves két családdal bizalmasabb barátságban voltunk, tudtuk Brencsán történetét s azt is, hogy ő nem Brenkó József, a mint ekkor nevezék, hanem valódi neve Brencsán Sándor, egy régi, előkelő, erdélyi nemes család sarjadéka.

De Sárosinak sem volt nyugta, mint felebb is említők már, mióta férjemet látta; találkozni, beszélni óhajtott vele, s éjjelnappal azon törte fejét, miként volna lehetséges célját érnie.

Végre kitalálta.

Fölkereste Zalárt és Pongráczot, — ezek régen tudták ki létét, s gyakran találkoztak vele, — tudatnák Sándorommal közelségét, elhagyott, nyomorult állapotát s azon óhajását is, mennyire kívánna vele találkozni.

A szerencsétlen e kérelmére, a legközelebbi vasárnap kirándultak hozzánk Pongrácz és Zalár s ebéd alatt, hogy e részbeni nézeteinkkel megismerkedjenek, igen ügyesen hozták szóba

a menekülteket, kik majd itt, majd amott, jó embereknél húzzák meg magukat.

Ugyan barátom — kezdé Pongrácz — mit gondolsz, mi tevők lennénk mi, ha például nálad, vagy nálam bekopogtatna ily hajléktalan?

Ha Petőfi, Sárosi, Erdélyi vagy más hozzájuk hasonló lenne az, kit ismerünk, természetes, hogy a menhelyet örömmel ajánlanók föl házunknál — viszonzá Sándorom melegen — akár nálad, akár nálam kopogtatna is be, arról meg vagyok győződve.

De hát feleségeink mit szólnának hozzá? kérdé Pongrácz nyájasan felém fordulva. — Mert a legfelsőbb beleegyezés nélkül e részben is bajos volna eleget tennünk.

Mariskám felől előre jót állok e tekintetben is — viszonzá férjem, megelőzve válaszomat, — ha még abban is ellenvetés nélkül megegyezett, gyöngyösi időzésünk alatt, hogy Horváth Károlynak adjunk menhelyet gyógyulásáig, — ki betegen, két hónapig rejtőzködék házunknál, — miként lehetne azt föltenni, hogy egy Petőfi, Sárosi vagy Erdélyi előtt készséggel meg ne nyitná ajtaját.

Sándorom ismer engem, — szólék most én is — Horváth Károlynak is adtunk menhelyet, ki Sándoromnak csak ismerőse Pestről, mert akkor elhagyott, szegény és szerencsétlen volt, — hogyne fogadnánk hát szívesen férjem barátait, író társait, kiknek nevére minden magyar ház ajtajának föl kellene tárulnia. — Higyje el, — folytatám Pongráczhoz fordulva — ön neje, a kedves, nemesen gondolkozó Xaver is így fog e tekintetben érezni. — Pongrácz a jó véleményért, melylyel nejéről szóltam, udvariasan kezét csókolt nekem s kijelenté, hogy ő is hasonlókép vélekedik Xaver felől.

Délután a fekete kávé férjem szobájába küldém be az urak számára, hogy ott tartózkodás nélkül füstöljenek, ki pipával, ki szivarral, — s itt tudatták férjemmel nyiltan és őszintén, hogy Sárosi már évek óta Gyöngyösön tartózkodik álnév alatt, — eddig nagy nyomorban élt, de most mint olasz mester működik, — német katonatiszteknek ad órákat, — s fiú iskolát nyitott, hol csekély díj mellett tanítóskodik, — ily módon valamivel jobban megy dolga, — de azért eleget kell nélkülöznie. — Fő óhajtása a szerencsétlennek, mióta látott bennünket, az volna, hogy Sándorommal egyszer legalább még beszélhessen az életben.

Nem valék jelen az urak beszélgetése alatt, — de el tudom képzelni Sándorom felindulását, e nemes, ez áldozatokra kész kebel fölgerjedését a gondolatnál, hogy oly közel hozzá nyomorogva él egy barátja, évek óta szenved, s ő nem sietett erélyéhez képest, sorsa enyhítésére.

Arcai még akkor is lángolón égtek, — mi nála nagy izga-

lom jele volt — midőn Zalár és Pongrácz régen búcsút vőnek tőlünk, a szobában föl s alá járva, alig érté kérdéseinket, — szórakozottnak, magába merültnék látszék.

Estelizés után behívott engem szobájába, az ajtót gondosan betette, s a pamlagra, maga mellé vonva engem is, csöndes hangon így szólott:

Mariskám, holnap vendégünk lesz, igen kedves vendégünk, habár neve ismeretlenül hangzik is előtted. — Reggel magam indulok Gyöngyösre Sorsics Albertért, s fölpakoltatok számára kedvesem igás kocsinkra, beleegyezésed reményében, minden háztartáshoz szükségeset: fát, lisztet, burgonyát, zsírt, bort és egy kis pénzt is viszek magammal, negyven-ötven frtot, ha nincs kifogásod ellene, — mert helyzete iszonyú lehet. . .

Ki az a Sorsics Albert? — kérdém elbámulva.

Álnév ez, Mariskám, — viszonzá Sándorom fölindulva — de becsület szavam köt, hogy valódi nevét az illetőnek, még előtted se mondjam ki, — hiszen holnap látni fogod őt, s ráismernek bizonyosan mamáék is. — Csak azt ne felejtsetek el kedvesem, — folytatá nyomatékkal — hogy neve most Sorsics Albert, s ha valódi nevét csak kiejtenénk is, halál fia lenne a szerencsétlen.

Szólj Sándorom, — nem Petőfi az az álnevű Sorsics? — kérdém halkán, s bizonyosan ideges izgatottsággal.

Nekem is az volt az első gondolatom — viszonzá férjem — de csalódtam.

Akkor bizonyosan Sáro —

Ki ne mondd, Mariskám! — szakítá meg szavaimat hirtelen Sándorom — hiszen holnap fölismered szegénynt.

XVIII.

Sárosi Gyula.

Másnap dél tájban bejárt udvarunkra könnyű kis kocsink, s férjem mellett a hátulsó ülésen, egy látszólag teljesen idegen alakot pillantánk meg.

Leírhatatlan feszültséggel vártuk az érkezőket anyámmal s nővéreimmel együtt, s mikor végre előttünk állott Sorsics Albert, jó ideig egyikünk sem ismert reá.

Sárosi Gyula korábban gazdag körszakála eltűnt, hosszú pedrett bajusza helyét, rövidre nyírott bajusz foglalá el, — haját fővig levágatta, s ez jó nagy fejét előtűntette. Szemei fölött nagy, kerek karimába foglalt zöld szemüveget viselt; — termete elhízott, megpockosodék a nyomorban s ezáltal meglehetősen otromba alakját, kopottas, szegényes öltözte, még inkább kitűntette.

Ily átalakult állapotban, a korábbi Sárosi Gyulát, Sorsics Albert személyében, senki első pillanatban föl nem ismerhette volna, s mi is csak akkor győződünk meg, hogy előttünk csakugyan ő áll, midőn fölindulástól remegő hangon örömét fejezte ki a felett, hogy annyi hányatás és viszontagság után végre mégis csak viszontláthat bennünket, — csak ekkor győződünk meg, hogy valóban az „Arany trombita“ szerzője az érkezett, — s mindnyájan a legnagyobb szívesen megindulva üdvözlöttük őt.

Midőn lecsillapultunk s átestünk az első találkozás izgalmain, Sorsics igen jól látszék magát köztünk érezni, s elbeszélte elhagyatott állapotát, szenvedéseit, mialatt bujkálnia kelle, — de korántsem meghatóan, hanem oly komikus színben tüntetve föl majd személyét, majd helyzetét a sok baj között, hogy akarattunk ellenére is nevetnünk kelle akkor is, midőn legszorongóbb állapotát festé, és sírni lett volna kedvünk.

Tudatta beszégetés közben azt is, hogy édes anyja Sorsics leány volt, ezért választá e nevet, s hogy jelenleg unoka nővérével, Júliával lakik, ki őt bálványozza, és úgy kiszolgálja és ápolja, hogy beérheti vele.

Igen mulatságosan mesélte el azt is, hogy unokanővére Júlia — így szokta őt szemtől-szemben is nevezni — mi nagyszerű szolgálatokat tett a forradalom alatt a magyar kormánynak, mint kém, — hogy többször elfogatók a németek által, de mindannyiszor oly ügyesen kivágta magát a bajból, úgy csúffá s bolonddá tette a „németet“ — így fejezte ki magát Sorsics Albert, — hogy bámulni lehet e részbeni tehetségeit.

Nevetnünk kelle az elbeszélte esetek felett, melyek oly szelleműségeket tartaláltak, — de nem győzhettünk le bizonyos borzadást sem a női kém irányában, ki nemét megtagadva, oly bátran szállt síkra a katonai táborok között.

Megvallom, a bemutatott Júlia iránt, részemről bizalmat érezni nem lettem volna képes, s így önkéntelenül kicsúszott ajkaimon az a kérdés, vajon rokonában jelen helyzete mellett, megbízhatik-e teljesen?

Mintha nővérem, vagy édes anyám volna, — viszonzá Sorsics — a fogaival s körmeivel tépné szét, ki engem bántani merészel. — Júliához hasonló különös asszonyt még nem ismerék, — tévé hozzá a valódi csodálat hangján — oly bátor, mint az oroszlán, — ravasz, mint a macska, — boszúálló, mint a kigyó, — de hű és igaz, mint a kutya. Ezért bízom ragaszkodásában, s míg ő velem van, nem tartok senki és semmitől.

Júliának ezen újabb szellemi arcképe sem látszék vonzónak előttem, s midőn később külsejét leírta előttem Sándorom, vizsztatásztól lényét, sötét arckifejezését, éles, ritka fogait, melyeket szokatlan nagy szája, főképp nevetés közben, kimutatott, olyan

kellemetlen benyomást tőn minden együtt véve reám, hogy még csak látni sem kívántam e nőt.

Sorsics sok helyre elvitte magával rokonát s szívesen bemutatta volna nálunk is, ha Sándorom idejekorán, bár a lehető gyöngédséggel s kimélettel nem figyelmezteti őt, hogy Júlia társasága nem lenne nekem és nővéreimnek való.

Férjem szavainak igazságát maga Sorsics is érezhette, mert nem csak hogy nem neheztelt a figyelmeztetésért, de, mint Sándorom mondá, szinte zavarba jött, hogy rokonát nálunk bemutatni eszébe is jutott.

Ez időtől fogva Sorsics Albert gyakori vendégünk volt, s csakhamar nagy meglepetéssel vettük észre, hogy álneve s veszélyes helyzete dacára, Gyöngyösön s csaknem egész vidékén, minden házhoz bejárós, s hogy kiléte, nyílt titok, hogy valódi nevét senki nem meré kiejteni, de mindenki tudja.

Hogy is ne lett volna kiléte nyílt titok, mikor a szerencsétlen férfiú erősen ivott, — az ételeket alig ízlelé, de annál inkább töltögette poharát, s a legerősebb ó vörösbort úgy itta, mint más ember a vizet. Ha aztán zavar keletkezik a fejében, elszavalta bármily társaságban „Arany trombitáját“ — elénekelte a

Táncoljatok lányok, táncoljatok !

kezdetű dalt, búskomolyan hangoztatva minden sorát, vagy kiállt csárdást táncolni magában s hozzá vígan így danolt:

Porzik még az országot,
Azon futott ki Kossuth. . .
Uccu danum, danárum
Visszavárjuk a nyáron ! stb.

Hogy ő e költemények szerzője, hogy ő a földönfutó poéta, kinek se országa, se hazája többé, — ki, ha elárultatik, akasztófán végzi életét, — ezt társaságban akár hányszor kimondá, ha szokásból családi nevét elhallgatta s ki nem ejté is.

És árulója mégsem akadt. Ez az otromba külsejű szegényesen öltözött tanító úgy megnyerte az emberek rokonszenvét, — nem véve ki a német katonatisztekét sem, kik tőle olasz órákat vettek, — hogy mindenki kimélte s tisztelte szerencsétlen helyzetét, és semmiért a világon nem ártott volna neki senki.

Így tölté napjait Gyöngyösön és vidékén e sajátságos férfiú, ki társaság nélkül élni nem kívánt volna, ki megtudta nyerni a német katonatisztekét, s teremtett egy fiú iskolát, a hol őt tanítványai csaknem a rajongásig szerették.

Üdvözlöm önt! így fogadá a gyermekkar a belépő látogatót miközben Sorsics Albert intésére valamennyien egyszerre fölemelkedtek.

Bemutatta azután a tanító a gyermekek ismereteit s előmenetelét, azután énekeltette őket, — de a többitől itt elkülöníté az árva fiúkat, kik többnyire a szabadságharcban veszíték el apjukat, — gyámjaikat, — ezek számára megható dalt tett búskomoly zenére, s a hallgató nem távozhaték az iskolából könnyullatás nélkül.

Ivott, és mégis tevékenységet fejtett ki, — s a hol csak megjelent, megkedvelteté magát, — sokoldalú ismeretei s különösen erőteljes szelleme nem mulaszthaták el hatásukat.

Hát még ha a híres „Fiedel-fajdos“-át kezdé énekelni, összeszedvén maga körül a társaság férfi tagjait, kik karban voltak segítségére, — ekkor e mutatvány látására — mert annak volt nevezhető előadása, — még annak is nevetnie kelle, kinek bánat nyomta a szívét, oly bohókásan s mégis egyszerre felismerhető hűséggel utánozta kezeivel, lábaival a hangszer kezelé séhez megkivántató mozdulatokat, melyen állítólag játszik.

Szavatai gyűjtottak. Oly megkapóan tudta előadni majd egyik, majd másik magyar költő kedveltebb versét, hogy elfelejté az ember a szónokló torz alakját, pocakosságát s észre sem vette nagy zöld szemüvegét, csak hangját és szavát hallotta, mely fölírta a lélek szebb érzéseit, mely könyeket csalt a hallgatók szeméibe.

Anyagi helyzete, különösen télen át, igen nyomasztó lett volna, tanításkodása mellett is, ha Sándorom oly igaz baráti készséggel nem gyámolította volna őt mindenben, mi csak kis gazdaságunktól telt.

Arra, hogy állandóan Rédén lakjék, nem lett volna bírható, — a falusi csöndes élet neki tűrhetetlen leende állandó lakásul, — neki a társaság volt eleme, légköre, — akármilyen társaság szászorta inkább, a legszebb falusi magánynál.

Sőt hozzánk is többnyire társasággal jött ki: Pongrácz Bori és Brencsán Sándor, valamint Kovács József is Gyöngyös-ről; nem ritkán ezek családjai, az urakkal együtt kijöttek. A faluból is ritkán maradt el, ha Sorsics künn volt, Isaák László, Hevesmegye nemrég elhalt lelkes alispánja, ki akkor rédei szép birtokán gazdálkodék, úgy, hogy a férfi kar mindig erőteljes összhangban vette körül a német zenészt, midőn kiállva elkezdé, hogy:

Ich bin ein Musikant,
Und komm aus Schwabenland!

Így élt Gyöngyösön és vidékén a bujdosó költő, s lábai alatt a talajt mind szilárdabbnak érezve, még csak eszébe sem juthatott veszélytől tartani.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

RAJZOK A MULTBÓL.

XIX.

A költő mint gazda.

Mialatt Sorsics Albert megjelenése N.-Rédén valóságos új lendületet, élénkséget idézett elő, — férjem nem mulasztá gazdasági teendőit.

Tavasztól fogva, mikor a mezei munka megkezdődik, együtt kelt a nappal, s oly csöndeseu hagyta el a szobát, melyben én és kis fiam még aludtunk, hogy fölbredni lehetetlen leende. Cselédeivel s munkásaival azonnal kiindult azután tanyánk felé, hol mindaddig, míg a reggelihez haza híni, nyolc óra tájban magam érte nem mentem, úgy elfoglalta figyelmét a folyó munka, a szántás-vetés; később, a rétkaszálás, gyűjtés s végre az aratás és egyebek, hogy észre sem vette az idő előhaladását, a hűvöset vagy forróságot, s valóban elfelejtette volna, hogy az embernek ennie is kell és szükséges.

Le nem írhatom, milyen öröm volt reám nézve reggelenként, érte elsétálni. Míg vele együtt haza nem jutottunk, addig én sem reggeliztem volna semmiért.

Széles karimájú kerti szalmakalapomat a fejemre téve, melynek világoskék lengő szalagjai már a távolból jó reggelt lobogtattak Sándorom felé — mint enyelegve mondani szokta, — végig sieték a viruló akácfa sorok között, melyek egyenesen tanyánkhoz vezettek, olyan vidáman, olyan könnyű szívvel haladtam előre mint azon úrhölgyek, kik a világ zajában keresnek élvezeteket, talán elképzelni sem képesek s csak mosolyogni fognak ily ügyűség felett. — Hát még mikor Sándoromat megpillantám nyájjas arccal előmbe sietni, leírható-e mily kedvesen lepett meg, mennyire elragadott.

Ha már oly messzire kifáradtam, folytonosan hegynek fölfelé tartva, egyszerre csak nem fordulhatánk vissza, — hiszen kissé pihennem is csak kelle — férjem legalább úgy vélekedék, — arcomat szokatlan pirosnak, hevültnek találá, — hogy ne kívánta volna hát, hogy üljek kissé mellé a zöldelő, a tarka virággal hintett rétság bársony szőnyegére.

És itt ülve egymás mellett, Sándorom elmutogatá, mint dolgoztak emberei hajnal óta, — jó vagy közepeszerű termés várható-e, — s mennyi munka van még hátra a folyó hét napjaira.

Minden szavát érdekléssel figyelém, osztottam örömeit s aggodalmát a mutatkozó termények minőségéhez képest, s így fele gondot leemelém vállairól, míg örömmel kétszeressé tevém az övét. Oh de szép, de kedves reggelek voltak azok!

A jövőd felé bizalomteljes hittel tekinténk, s a jelen boldogságát, a mint csak szív képes lehet, élvezzék az illatozó mezőn egymásmellett ülve, — hol olykor kedves terveinket, álmainkat fűzőgettük tovább, fiacskánk jövődjé felől, s mi sok mindent tudtunk fölöle beszélni, ki még alig beszélt! — míg máskor szó nélkül, hallgatva ültünk ott a mezőn, de kezem az övében pihent, fejem a vállára volt hajtva, s nincs oly ékesszólás, mely kifejezhetné az ily pillanatok varázsát.

Hazafelé ismét a viruló akácfasorok között keresénk az utat, — Sándoromnak oly kedves volt az akácfák virulása és illata, hogy nem mulasztottuk volna el élvezetét.

Midőn otthon belépénk a tollas világtól tarkáló téres udvarba, hol a pulykák, tyúkfélék és ludak egész serege hirdeté a falusi élet gyakorlatias képét, e mozgó tarka raj láttára elfeledénk ábrándozni s együtt neveltük férjemmel a szárnyasok harcait, midőn egymást csipdesve kapkodtak a szerte szórt szemért.

Jó anyám és fiatal nővéreim már vártak bennünket terített asztalon, a reggelivel, s mi a nagy séta után olyan pompás étvágyat mutatánk be, mely a leggyakorlatibb házaspárnak is becsületére vált volna.

Falusi s családi életünk láthatára mind inkább tisztulni látszék, — s ha a még mindig fennálló haditörvényszék fegyvereinek moraja nem némult is el, s olykor egy-egy rémhír megzavarta is nyugalmunkat, — lecsillapulva, ismét mondhatatlanul boldogok voltunk. Apródonkint neki törődtünk a mostoha politikai viszonyoknak is, s ha borzadva tekinténk is a szerteszét működő idegen elemeket, várható jobb idők reménye biztatá azért az ember jóhiszemű szívét.

Gyönyörű napokkal vette kezdetét azon ősz, melyen Sándorom egyszer azon hírrel lepett meg, hogy irodalmi ügyben Budapestre kell néhány napra rándulnia, s ha kedvem volna

vele menni, annyiból is jó lenne, hogy a téli szükségleteket mindnyájunk számára bevásárolhatnám.

Örömmel egyeztem kívánságába, hiszen régen emlegetém már, hogy szeretnék ismét körültekinteni kissé a fővárosban, hol veszély csak nem fenyegethet többé, s hol találkozni reménylék régen látott rokonaimmal s barátainkkal, kik felől igen keveset tudtam már évek óta, miután levelekkel közlekedni egymással, még akkor sem igen volt tanácsos.

Azon időben vasút még nem kötötte össze vidékünket Budapesttel, s így saját fogatunkon rándultunk be. Kedves kis fiam gondozását, anyám vállalta magára távollétünk alatt, s így nyugtalanságra nem volt okom. Sándorom oldalán kedvesen mult el a nap, oly jól telt el időnk e kis utazás alatt, hogy szinte nem kellemesen lepett meg, mikor egyszer csak Budapesten, az „Arany sas“ előtt megállt a kocsink.

XX.

Petőfi özvegye.

Alig végeztem másnap reggel öltözködésemet, midőn ajtónkon kopogattak, s előbb házi orvosunk s férjem régi barátja Kovács Endre, pár perccel később pedig Erdélyi János nyitott be, mind ketten örömmel üdvözölve bennünket a sok kiállott baj s viszontagság után.

Olyan nagy öröm volt, olyan jól esett ama zord idők alatt egy-egy jó emberünket, jó barátaink egyik s másikat viszontlátni, meggyőződni, hogy csakugyan él és nem történt baja, hogy a mai nyugodt viszonyok között alig lehet azt elképzelni is.

Sok mindenféléről beszélgeténk; az elmúlt jó idők, — az elvérzett hazafiak sorsa, mind, mind szőnyegre került egymásután. — Végre Petőfi felől kérdezősködénk, nagyon óhajtottuk volna tudni, hol- és hogyléte felől nincs-e biztos tudomása a fővárosiaknak.

A két férfiú bámulva nézett reánk, meg nem foghatták, hogy nem hallottuk Petőfiné férjhezmenetelét Horvát Árpádhoz, mi Petőfi halála hírért hitelesíteni látszék.

Mi ott a falun sem Petőfi halála hírért, sem neje férjhezmenetelét, mi csak kevés pár hét előtt történt, nem hallottuk, s így megdöbbenésünk, sőt megrendülésünk nagyobb volt, mint leírhatnám.

Nem bírtuk, nem akartuk elhinni, hogy ez valóban megtörténhetett. Hogy Petőfi elvérzett, s neje férjhez mehetett volna, hihetetlennek, mesének tetszett. Mind a kettőnket iszonyúan fölzgatott e közlemény, elrontotta egész napunkat, sőt különösen

nekem, még éjszakámat is, a mennyiben álmomban folytonosan e tárgy forgott előttem, — majd Petőfi véres hulláját láttam a harctéren, fölötte Etelke lebegett, hófehér ruhában, résztvevő, szelid tekintettel pihentetve nagy kék szemeit az elhagyott tetemen, — majd Szendrey Juliát véltem fölismerni új férjével, kerülve még azt a tájat is, hol Petőfi hamvai pihennek.

Erdélyi élénken festé előttünk, mennyire föl van lázadva a fiatalság a szerencsétlen, kevéssel előbb oly ünnepezt asszony ellen; — elmondá, hogy ismerősei nem köszöntik, hanem ha találkoznak vele az utcán, fejökét elfordítva, a másik oldalra sietnek.

Egy szóval, a közvélemény elítélte a nőt, ki Petőfit oly hamar elfelejtheté. . . .

Való lehetne mindez? — kérdém önmagamtól valóságos lázas nyugtalansággal.

Csak találkoznom valahol Petőfinével, — hogy fejtené meg ő maga ez iszonyú talányt, hogy igazolná magát legalább előttem, ki oly örömet mentettem volna Petőfi imádása tárgyát, ha csak egy szalmaszályi mentő okot találhattam volna is.

De talán csak látszat az egész férjhezmenetel, talán épen Petőfi biztossága kívánja úgy, hogy neje e lépése tévútra vezesse az üldözőket, igazolja férje halála hírét, s ne nyomozzák, ne kutassák többé hollétét.

Olyan jól esett nekem e gondolat, melyet, alig maradtunk magunkra, siettem Sándorommal közölni; szinte megkönnyebbedtem, s mind inkább hitegettem magamat, hogy a dolog bizonyosan úgy lehet, s a legmelegebb részvétet kezdem Szendrey Julia iránt érezni, ki ily megható önfeláldozásra kész férje iránti szeretetből.

Férjem szomorú mosolylyal hallgatta mind élénkebb föltevésemet e részben, nem szólt ellene, mintha sajnálna jóhiszeműségetől megfosztani.

Csak találkozhatnám valahol Petőfinével — ismétlém többször, — hogy igazolná ő maga, hogy nem csalódom, ha felőle a legszebbet oly örömmel teszem föl.

A sors e részben csakugyan meghallgatta kívánságomat, a mennyiben még az nap estve találkoztam Petőfinével.

Egy híres francia énekesnő vendégszerepelt akkor a nemzeti színházban, s mivel falun lakva, ez időben oly ritkán juthaték eféle élvezetekhez, s férjem tudta mennyire szeretem a zenét, az operát, föltette magában, hogy nekem örömet szerezzen és meglepetést, hogy megkisérté a szerencsét, s el fog követni mindent, hogy meghallgathassuk „Hunyadi László“-ban mint Szilágyi Erzsébetet, a híres csalogányt; habár jól tudta, hogy már egy hét előtt le volt foglalva minden páholy, minden erkélyszék,

sőt a zártszékeknek is nagy része. — De kedvezett a véletlen, a mennyiben a színház előtt egy régi jó ismerősével találkozék, s ez a viszontlátás örömeinek hatása alatt, szíves volt átengedni két zártszékét, hiszen ő, mint pesti lakos, kipótolhatja máskor, mit azon estve barátságából elmulasztja.

Kissé megütközött ugyan Sándorom, midőn észrevette, hogy a két zártszék nincs egészen egymás mellett, egy szék közöttük volt.

Majd segít ezen a zártszék-nyitóné — gondolá magát vigasztalva — hiszen akár kié legyen is a magános zártszék, egy helylyel odébb, jobbra vagy balra, nem lehet ellenére ülést cserélnie.

Férjem fáradozását e részben, nagy örömöm megjutalmazta s egy kellemesen töltött nap után jobb ismerőseink körében, alig vártuk az estét, hogy annyi év után végre ismét eljuthassunk a nélkülözött színházba.

A zártszék nyitóné azonnal egymás mellé ültetett bennünket, azon meggyőződését fejezve ki, Petőfinének bizonyosan mind-egy lesz, ha egy székkal odébb fog is ülni, — mert a hely közöttünk az ő helye.

Alig írhatom le az izgalmat, melyet e szavakra érzék. Talán maga Petőfi sem lehetett volna jobban fölgerjedve, ha helyemben ül, mint én valék a néhány perc lefolyása alatt, meddig a „Feleségek felesége“ helyét elfoglalni megjelent.

Midőn bennünket megpillantva, fölismert, — egyszerre megállt, — s pár percig zavarodva tétovázék, mintha a felett tündött volna, visszamenjen-e, maradjon-e, — de észrevéve mindketőnk arcán az üdvözlő mosolyt, melylyel az ember önkéntelenül fogadni szokta akármely ismerősét, sietve közelíte felénk, s kigyúlt arcokkal nyújtá felénk mind a két kezét. mialatt először és utolszor életemben, egy könyecseppet láték csillogni nagy barna szememben.

Köszönöm — mondá halk, felindulástól remegő hangon — ezt soha, soha nem fogom elfelejteni.

Egymás mellett ülve, a felvonások között beszélgettünk azután. — Mondta, hogy Zoltán fia megnőtt s régen jár és beszél már s egészséges, eszes gyermeknek látszik, — s őszintén örvendett, hogy nekem is van kis fiam, mert jól tudta, hogy legnagyobb boldogságnak tartám mindig a gyermeket a háznál. Annak is örvendett, hogy falun oly jól érezzük magunkat, s mondta, hogy szeretné látni kis gazdaságunkat.

Az opera végével, midőn búcsúzáskor kezét szorítánk, egy pillanatra megállított.

Nagyon szeretnék veled négyszem közt beszélni, — hiszen tudod, hogy nekem senkim, de senkim sincs a világon, kívül

őszintén szólhatnék — mondá fölindulva — holnap fölkeresnélek bármely órában, ha tudatni szíves lennél, hol találhatnálak.

Oh ha csakugyan úgy volna férjhezmenetele, mint én képezem! gondolám részvétellel nézve lángoló arcait, kérő tekintetét.

Mivel én is óhajtanék négy szem közt beszélni veled — viszonzám halkán — jobb lesz ha én kereslek föl, mivel nálunk, a szállodában lehet valaki barátaink vagy rokonaink közül, — s akkor hasztalan találkozánk.

Az még sokkal jobb lesz — mondá Petőfi Juliskája megkönnyülten, s tudatta velem lakását. — Én egész nap egyedül leszek, s várni foglak úgy, mintha jó angyalomat várnám.

E közben kijutottunk a színházból, s megváltunk egymástól. Midőn utána visszatekinték, egy alacsony kis szőke férfiú karjába ölté kezét, s gyorsan elsietett szemeink elől.

Oh Sándorom — szólék izgultan — láttad azt a kis embert?

Bizonyosan a férje volt, viszonzá Sándorom komolyan. Az a szomorú a dologban Mariskám, hogy mit mindenkinek jól esett kétségbe vonni, mit most is még tagadni szeretnénk: Petőfi halálát először a hazában épen felesége hitte el.

Ne beszélj így — szólék férjemet megszakítva — hátha holnap valami olyat fogok megtudni, a mi arról győz meg, hogy csak látszat az egész új házasság.

Ábrándozó vagy te, kedves Mariskám — viszonzá Sándorom, karjába öltött kezemet melegen megszorítva. — De adná az ég, hogy ifjú lelked képzelődése e részben legalább, valósulna meg. Attól tartok azonban, hogy csalódni fogsz.

XXI.

A „Feleségek felesége“ új otthonában.

Másnap délután valóságos szívdobogással indulék Petőfiné látogatására, — férjem elkísért a kapuig s úgy egyeztünk, hogy hat óra tájban értem föl is jó, hogy ismét együtt mehessünk vissza.

Az első emeleti lakás ajtaján csöngetve, Juliska szobaleánya bebocsátott.

Tágas ebédlőbe nyiték be, hol senkit nem láttam, — a mellék szoba tárt ajtaja felé tarték tehát, zajtalan léptekkel haladva előre, — de a küszöbön megdöbbenve állottam meg s valóságosan közel valék az elszédüléshez.

Kényelmes kereveten pihent Petőfi Sándor álmainak képe, úgy elmélyedve Sand egyik regénye olvasásába, hogy pillanatokig észre sem vette közelítésemet. — Öltözete, — mint később szemügyre vettem, fekete selyem szoknyához, mintegy térdig érő

sajátságos szabású kaftán volt, tarka virágokkal elhintett foulardból, nyitott, bő ujjakkal s meglehetősen pongyola derékkel; — fején, rövidre vágott körhajához kis piros szerb sapkát viselt, hosszú sötét kék bojtjal, — míg szájában cigaretta füstölgött, kedves, gyöngyvirág illattal töltve be a szobát.

De korántsem az ő excentrikus lényé döbbsentett meg úgy, hogy valóban mindenem remegett, — hiszen azt jól tudtam, hogy szereti a feltűnőt, azt, mi nem hasonló máséhoz, — hanem a kép, a kerevet felett, mely Petőfit ábrázolta olajfestményben, oly természetihven adva vissza a költőnek nemcsak vonásait és tartását, de szellemét is, hogy szinte élve képzelém őt látni. — A forradalom idejébeli öltözetében ült ott, egy asztalra könyökölve. — hosszú szárú török pipája a földig ért le, melynek göndör füstje csöndesen hömpölyögni látszék, — derekát, vörös écharpe kötötte át, hosszan lefüggő, széles rojttal szegett végeikkel. — Szemei, mintha a közel jövőendő tükrébe néznének, méla szomorúsággal látszának merengeni.

Jó napot, Juliska — szólék, midőn visszanyertem beszélő tehetségemet, — talán roszkor is jöttem.

Petőfiné szavaim első hangjára, már karjai közé zárt s oly melegen ölelt magához, a szivart és sapkát hirtelen félre lökve s letéve a könyvet is, mintha látogatásom boldoggá tette volna őt.

Hozott isten! — mondá őszinte örömmel. — Egész nap vártalak — s most, mikor végre csakugyan itt vagy nálam, alig hiszek saját szemeimnek, alig merem elhinni, hogy valóban meglátogattál.

Hiszzen megigérttem, hogy el fogok jönni — viszonzám, felindulásommal küzdve azon gondolat hatása alatt, hogy mint más felesége, miként van ereje és bátorsága a szerencsétlen asszonynak, szemeit e képre emelni. — Hidd el Juliskám, hogy semmiért el nem mulasztottam volna e találkozást, annyira vágytam tőled magadtól hallani sokat, igen sokat, a mi megnyugtasson, a mi kimentsen téged. — De e szoba küszöbére lépve úgy megdöbbsentem.

Nemde szivaromtól? — szól szavaimat hirtelen megszakítva — s ettől a bolondságtól — tevé hozzá kissé elpirulva, miközben a szerb sapkára mutatott. — Magam sem tudom, hogy szoktam hozzá, — de itthon rendesen viselem egy idő óta, öntudatlanul is a fejemre teszem, mint némely asszony a főkötőjét szokta. Ma azonban, mikor téged oly óhajtvá vártalak, ha nem önkéntelenül történik, semmi esetre elő nem veszem sem e sapkát, sem a szivart, — mert tudom, hogy te az eféle kedvteléseket nem igen helyesled asszonyoknál.

Ily csekélységek miatt nem ütköztem volna én meg, hidd el Juliskám — viszonoztam kitelhető nyájasan, hogy e részben

őt megnyugtassam s kimentsem magamat — sőt ezúttal, ha nem figyelmeztetsz, talán észre sem veszem ártalmatlan különöségeidet. — De amaz arckép feletted, — az, annak látása döbbsentett meg úgy e szobában.

Szavaimat hosszú szünet követé, miközben mind a ketten leültünk a pamlagra Petőfi arcképe alá.

Nem beszéltél tegnap óta Garaynéval? — kérdé végre Szendrey Julia egy mély sohajtás után.

Nem — viszonzám, kissé elbámulva e helyén kívülinek látszó kérdés felett. — Kerestük őt ma délelőtt férjemmel, de sem ő, sem Garay nem voltak otthon.

Annak köszönhetem akkor, hogy eljöttél — szólt erre keserűen — ha Garayné értesítéseit végig hallgattad volna felőlem, semmi esetre sem leende bátorságod küszöbömet átlépni.

E részben csalódom, Juliskám — viszonztam izgultan. — Annyira vágytam tőled magadtól hallani, mi kényszerítette arra, hogy azt a szép nevet, mely az egész nemzet szemei előtt fényvel vett volna körül, mely palotát és kunyhót megnyitott volna előtted, mely minden hazafi és honleánynak kedvencévé, hódolata tárgyává teende sírodig, hogy azt a szép nevet, mint valami elviselt, megunt ruhát, oly hamar félre dobd, elhajtsd magadtól? — Tőled óhajtam Juliska, magadtól a kényszerítő okot hallani, mely oly lépésre bírt, melyet tőled senki nem várhatott, — s ezért nem beszélhetett volna le senki, hogy fölkeresselek.

Éreztem, hogy arcaim lángolnak s könyeimet alig bírtam visszatartani.

Ismét hosszú, igen hosszú szünet állott be, mely alatt mind a ketten érzéseinkkel elfoglalva, olyan csöndesen, oly mozdulatlanul ültünk egymás mellett, mintha a legmélyebb hallgatás lett volna föladatunk.

Köszönöm jószágod- és barátságodat — szólt végre halk, remegő hangon Petőfiné — s hogy mi nagyra becsülöm mind a kettőt, semmivel sem tanusíthatom inkább, mint hogy kész vagyok, előtted legalább kimenteni óhajtván magamat, elbeszélni, mi készített ama lépésre.

Ismét szünetet tartott e szavak után, mintha küzdenie kelene magával, — végre így folytatá:

Hogy elég mentség lesz-e előtted az ok, mely férjhez menni kényszerített, azt nem tudom; — a közvélemény elítélt; — azok, kik azelőtt hizelegve hajlongtak előttem, most kigyót-békát kiáltanak reám; — irigyeim, kik, míg ünnepezt az egész világ, ették magukat mérgökben, most sziszegik ki, mit míg Sándor oldalánál voltam, kimutatni nem mertek, s elnyelni lőnek kényszerítve. — De hadd teljék kedvök; — előttem most már közön-

bős minden; — majd csak kisziszegik dühöket lassankint s akkor talán békén hagynak engem és sorsommal, melyet magam választék, — tevő hozzá csaknem fájdalommal.

Nem válaszoltam, — hiszen mit is mondhattam volna! — csak szavaira figyeltem, mentséget óhajtéak hallani s feszülten vártam, hogy folytassa.

Tudod, hogy apám soha sem szenvedhette Sándort — folytatá a szünetet megszakítva — hiszen szülőim ellenére levék neje. — És mégis, midőn Erdélyben hónapokon át hasztalan vártam férjem érkezését Bem feloszlott táborából, s a forradalom gyászos befejezését is megértük, a nélkül, hogy Sándor holléte felől hír érkezett volna hozzám, végre elhagytam Erdélyt s atyám házánál keresék meuhelyet, azon gondolatban, hogy Sándor, ha még életben van, bár honnan is ott foghat engem és kis fiát, legtermészetesebben kereshetni.

Ismét elhallgatott, mintha erőt akarna gyűjteni története folytatásához.

Hogy milyen napokat tölték atyám házánál — kezdé ismét a csendet megszakítva, — kitől Sándor ócsárlásánál egyebet alig hallottam, azt neked elbeszélni képtelen volnék. Mariska, az én szende, angyal jó kis nővérem, hasztalan veté magát közbe, — atyám minden alkalmat fölbasznált, hogy nekem keserúséget okozzon. — „Szegény boldogult anyáddal jó előre megjósoltuk, hogy így fogsz előbb-utóbb járni — kezdé, ha aggódni látott. — Nem az olyan vándor élethez szokott nyugtalan természetű embernek való a házasság, minő Petőfi volt. Itt van ni, most már a faképnél hagyott! Hisz épen jó víz volt malmára a forradalom utáni zúr-zavar; azt felhasználva odébb állt, meglehet valami kóbor komédiásné társával éli világát, — s te és kis fiad, várhatjátok őt egész az itélet napjáig!

Ily beszédek annyira sértének s keserítettek, hogy végre ott hagytam atyám házát, bár mennyire fájt is nővéremtől s kis Zoltánomtól megválni, — mert fiacskámat Mariska gondviselésére otthon hagytam s beköltöztem a fővárosba.

Alig kezdék Budapesten körültekinteni, miután kissé berendezém magamat, midőn egyszerre csak azt veszem észre, hogy tolaodók vesznek körül, hivatlan udvarlók, kik jó hírnevemtől, az egyetlentől, mivel még bírtam a multnak fénykorából, megfosztani fenyegetnek. — Ez kétségbe ejtett. Nem volt senkim a világon, kihez segélyért, vagy csak tanácsot kérni is fordulhattam volna. — Öngyilkossági eszmék kezdének e szorongó helyzetemben elfoglalni, — s megírtam végrendeletemet, följegyzém végóhajtásaimat — midőn Horvát Arpád, Sándor e régi barátja megjelent, — s előtte föltáram, mi elsötétült belsőmben véghez ment.

Menjen férjhez nagysád — tanácslá ő részvételen — hiszen, mint tudjuk, a legutóbb vett hírek szerint kétségtelen, fájdalom, hogy Sándor mint hőse nemzetének, elesett, — s így bárki e haza határai között szerencsésnek fogja magát tartani, ha özyegyének ifjú életét megmentve, őt nőül bírhatja.

És ki volna az az akárki? — kérdém csaknem gúnyosan, mert beszédét képtelenségnek tartám.

Akár én is — viszonzá ő lelkesülten — ha nagysád férjéül elfogad.

Igy történt férjhezmenetelem, — folytatá hosszú szünet mulva. — Menhely vagy az öngyilkosság, — e kettő között kelle választanom. — s mert Sándor fia miatt élni ha lehetséges, kötelességemnek tartám, s nevéhez méltóbbnak tetszék a férjhezmenetel. minthā az elutasított tolakodók jó hírneventől megfosztanak, Horvát Árpád ajánlatát elfogadtam s neje levék.

Oh Juliska — viszonzám akaratom ellenére — ha csak menhelyre leende szükséged, azt találhattál volna minden magyar háznál, — gondolhattál volna reánk is, kik testvérileg fogadtunk volna magunkhoz.

Most már késő minden — folytatá égő arcokkal — a mi megtörtént, az többé nem változtatható. — De az mégis jól esnék, ha te Mariskám, szeliden itélnél felettem, — ha részvétedet nem vonnád meg tőlem, ki — hidd el — elég szerencsétlen vagyok.

Ha nem helyeselhetem is a mit tettél — viszonzám vele kezét szorítva — s e pillanatban, midőn annyira fölindult vagyok, még azt sem volnék képes egyszerre megmondani, mit tartok tulajdonképen mind arról, mit most tőled hallottam, — arról meg lehetsz azért győződve, Juliska, hogy te, ki egy rövid évig legalább, oly boldoggá tetted Petőfit, soha nem lehetsz előttem közönbös, — hogy reád, még tévedéseid mellett sem fogok részvét nélkül emlékezni.

E pillanatban Sándorom lépett be, épen legjobbkor, s mi búcsút véve, váltunk a „Feleségek feleségétől“ Petőfi egykori nejétől.

Kár volt még nekünk a fővárosba jönnünk, Mariskám — kezdé férjem, látva hevült arcomon is fölindulásomat. — Itt nincs béke és nyugalom, mint nálunk a falun, s pedig szegénykém, annyira óhajtottál már jönni?

Annál inkább várom, hogy visszamenjünk, hogy otthon legyünk ismét s többé el se jöjjünk e siralmak városába — viszonzám kalapomat levetve, midőn szállodai szobánkba benyitánk. — Hála az égnek, dolgainkat elvégeztük már, s így reggel, nemde Sándorom, jókor reggel indulhatunk?

Férjem nem válaszolhatott, mert a megnyilt ajtón Garay

és Garayné léptek be. — Örömrünk, a régen látott házaspárt viszontlátva, más irányt adott érzéseinknek, s csakhamar társalgásba keveredve, szinte feledénk iménti izgalmunkat.

De fájdalom, Petőfi özvegyének férjhezmenetele is szőnyegre került, s Garayné felhívás nélküli értesítései, nem Szendrey Julia elbeszése szerint tünteték elő a történeteket.

De hiszen Garayné csalódhaték is, s nekem nincs szándokomban állításait ismételni. Maradjon kimélve Petőfi Sándor fényes neve s ama fiatal asszonyé is, ki ha vétkezett, eléggé meg-szenvedett, meglakolt érte még életében.

Garayéktól megválva, még szomorúbb levék, s alig vártam a reggelt, hogy indulhassunk visszafelé.

Férjem nyájasan nyugtatott, megkisérté figyelmemet más-felé vezetni s végre enyelgés színét kívánva adni a dolognak, így szólt:

Hidd el Mariskám, hogy mindenütt jó, de legjobb otthon, s hogy Vörösmarty sógor szép sorait idézzem állításom bizony-ságául, én is az ősz Peterdy szavaival fordulok hozzád kérdés-képen:

Budapestre, jó barátainkhoz,
Kis Mariskám, eljőjünk-e hát?
Jobb nekünk hegyeink magányába,
Kis tanyánk ott nyugodalmat ad. . . .

Helyeselve szavait, szívem szerint viszonztam nyájas öle-lését. . . .

Másnap reggel, midőn utazó kocsinkon Sándorommal ismét egymás mellett ültünk s haza felé tartánk, — midőn a főváros magas tornyaival s az ott hallott események nyomasztó hatásai-val ismét mögöttünk volt, csak midőn ismét szabad lég vett bennünket körül s miben csalódnai nem lehet, a természet, ezer szépségeivel, — ekkor kezdém jól érezni magamat, s újra boldog valék férjem oldalán, ki gyöngéden oltalmazó szeretetével, rövid útunkat felejthetetlen kedvessé tevé.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXII.

Élettegünkön új csillag ragyogása.

Csöndes, békés pár év mult el budapesti mulatásunk után, s az idő, e hatalmas orvos, elmosta, megszelidíté amaz élénk benyomásokat, melyek a fővárosban úgy megrendítének. — Csáládi boldogságunk ezalatt elérte tetőpontját, valóságos netovábbját.

Fiacskánk már régen szabadjában futkosott és nyargalózék szürkefejű nádparipáján, a tágas udvaron, — fejlődése mind külsőleg, mind szellemileg a legkedvezőbb, a legreményteljesebb volt, s a mellett egészséges, fürge gyermek, ki egész kis világunkat megnyeré előzékeny szívésségeivel.

Anyagilag is napról-napra gyarapodtunk; — bár mihez kezdett Sándorom, mintha isten áldás lett volna rajta, fáradságát siker jutalmazta. — Kis gazdaságunk a lehető gazdagon fizetett, bő aratás és kaszálás váltották egymást évről évre, úgy hogy midőn az ősz beállt, minden szükségletre nézve bőven el valánk látva, semmi nem hiányzék körülöttünk, — a gond, mintha otthoniatlanul érzené magát házunk tájékán, messze kalandozék valahol, mintha eltökélte volna nekünk örök időkre békét hagyni.

Ily viszonyok között egészségileg is igen jól érzénk magunkat valamennyien, soha virulóbban nem néztem ki mint ez időben s nem dobogott a boldogságtól oly melegen a szívem, mint midőn Idám születését oly forró óhajzással vártam.

Mert miután már meg volt gyönyörű kis fiacskánk, — természetes, hogy ezúttal csakis leánykát várhattunk mind a ketten; valóságosan meg valánk győződve, hogy az újszülött, az új kis csillag, pici hölgyecske lesz, s férjessel olykor mialatt ebéd után fekete kávéját szörpölgeté, órákon át is elenyelegtünk s vitáztunk a felett, mi legyen a neve: Ida-e, Hedvig-e, Ilona vagy Margit-e? — Majd ezt, majd amazt illeszténk vezeték neve

mellé a még napvilágot sem látott kicsikének, hogy melyik hangzanék azzal összekötve, legjobban, míg végre abban állapotunk meg, hogy Sándorom a négy választott nevet külön papirszeletkékre írja, összehajtogatja s kalapjába összerázva előmbe fogja tartani, hogy húzzak ki közülé egyet; — a melyikét azután háromszor egymásután kihúzó, az a név lesz a nyertes, azt választjuk kis leányunk nevének.

A véletlen úgy hozta, hogy a mind a háromszor egymásután kihúzott név: Ida lett, s a mi kedves kis leányunk csakugyan Ida is lőn.

Válságos napon, épen október 6-án született, — de bármi rendítő emlékek voltak is e naphoz kötve, én akkori boldogságom szemüvegén át mindent rózsaszínnek, ragyogónak láttam, s e napot, mint szent öröm napot, ünnepeltem kis leányom születése óta.

Hajnali öt órát harangozták épen, midőn Sándorom boldogságtól sugárzó arccal karjaira vette a rózsaszín szalagokkal díszített pólyába kötött csecsemőt, és az ágyamhoz hozta.

Olyan fürge kis teremtés ez a te picis leánykád, Mariskám — susogá halkán, hogy kimerült állapotomban még a hangos beszéd se izgasson, — alig lehetett őt a tejes fürdő vízből kihálászni, oly élénken forgott, — izgott-mozgott a parányi kis lény mint valami kis aranyhal a tó vizében.

Elmosolyodtam kifejezésein, de mert beszélnem tiltva volt, nem válaszolék.

Miután születése kis angyalunknak, igen szerencsésen ment véghez s nem hagyott hátra semmiféle utóbajt, s mivel az egész megelőző idő alatt is igen jól érzem magamat, eltökéltem, hogy legforróbb anyai óhajtásomat, legszentebb anyai tisztelettel ezúttal betöltöm: hogy magam fogom szoptatni kis leányomat.

Jó anyám és Sándorom tettek ugyan e részben ellenvetéseket, de oly meggyőzőleg biztosítám őket, hogy anyának az meg nem árthat, ha egészségesnek érezve magát, teljesíti azon kötelességét, melyre maga a természet hívja föl, — hogy végre engedniök kelle s én csakugyan magam táplálhattam szeretett kedves Idámat.

Minden édeset, mit anyai szív kisededét kebléhez szorítva, érezhet, átéreztem, — minden gyönyört, mit nem a paloták ragyogása s úrnők fényűző öltözetei, hanem csak a lélek fogékonysága tehet magáévá, átéltem kis Idám bölcsejét ringatva.

Nyolc napos volt, midőn megkeresztelénk. — Keresztapául Sorsics ajánlá föl magát, s mi elfogadtuk őt; — kis leányunk, hogy Kossuth nevét is viselje, Ida Ludovikának lőn keresztelve.

Most, ez a társaságot kedvelő, potrohós, minden finomságtól ment Sorsics Albert, ismét új színben mutatta be magát előt-

tünk. — Hogy a gyermekeket általában szerette, tanusítá felállított iskolája, de a mi tapasztalásunk szerint még inkább tanusította a ki nem fáradó alkalmazkodás kis fiúnk iránt, ki, mintha érezte volna, hogy apjának balsorsa lesz az a csunya sötét szemüveges bácsi, feltűnőleg idegenkedék tőle. — A mily nagy barátságot kötött Brenesán Sándorral, ki valóságos kedélyes ezermester volt a gyermekek között, annyira visszahúzódék Sorsicstól, ki hasztalan danolt és táncolt mulattatására, hasztalan szedett össze tarka-barka meséket, hogy figyelmét lekösse, kis Károlyunk idegen maradt tőle.

De ha itt nem boldogulhatott is, annál nagyobb türelemmel ült olykor óra számra is, Iduskánk bölcseje mellett oly csöndesen, oly szeliden ringázva azt, mint valamí jó öreg dada; — ha álmában elmosolyodott a kicsike, a durva arc megindult, a kerek, sötét szemüveget könnyecsek homályosíták el, — s ha nyugtalanul mozgott a kised, halk, csaknem lágy hangon bölcsődalt dúdolt s szeliden ringatta.

Ugy bámultuk néha Sándorommal ezt a furcsa, ezt a sajátosságos embert. — Külseje olyan otromba volt szegénynek ez időben, — tréfái olykor nyerseks, s szíve mélyén mégis mennyi gyöngédség talált helyet; — a kérlelhetlen forradalmár milyen szeliden, mi türelemmel dúdolt a parányi lány bölcsője mellett.

Csodálatos játék a sorsnak, hogy alig örvendtünk Iduskánk születésének, midőn egyúttal azonnal örökséghez is jutottunk, mintha az is új kis csillagunk megjelenéséhez tartozott volna.

A férjem költeményei között bemutatott „György író“ özvegye, az öreg Vachott Gyúrgyné meghalt, s most már Wachottfalva, e szép kis pusztai birtok, melyet eddig özvegyi jögon az öreg asszony haszonélvezett, felerészben azonnal elfoglalható lön, de a másik felére nézve a rokonokkal kellend az örökösöknek, férjemnek és Vahot Imrének, egyezniök.

Sárosi Gyula Aradon törvényszéki bíró volt, s így Sándoromnak az a balvégzetű gondolata támadt, hogy a kiegyezési ügyben Sorsics Albertnél jobb tanácsadót nem választhatna. Nézetét Imre is osztotta, s így történt, hogy a szerencsétlen Sárosi, önkéntelenül anyagi viszonyainkra nézve is balsorsunk lön, mert hiszen nem a jó akarat hiányzék nála, hanem a helyes bírói és jogi felfogás.

Férjem, midőn kissé megerősödtem, közlé velem az örökösödést.

Mintha kis leánykánk születéséhez adta volna azt most, mellékletül az ég, — tevé hozzá vallásosan. Közölte továbbá utazási szándokát is Wachottfalvára, Sorsics kisérétében, — ha ez most még nem okozna nekem nyugtalanságot.

Belátva az út fontosságát, semmi ellenvetést nem tevék, csak arra kértem őt, írna minél gyakrabban, miután legalább két-három hétig nem fogom őt láthatni. — Ezt örömmel ígére meg, s pontosan teljesíté is, miután október 20-dika táján Sorsics Alberttel együtt elutaztak.

Mintegy három hét mulva a legjobb reményekkel tértek vissza, bár pert kezdtek a bitorlók ellen, kik a pusztá fele részét, az öreg asszony halála után azonnal elfoglalták, — Wachottfalvának azt a felét pedig, melyet Sándorom és Imre jogosan és rögtön átvehettek volna, Sorsics szerencsétlen tanácsára, át nem vették.

Majd ha az egészet átvehetitek, — szólta Sorsics — akkor vegyétek át ezt is.

E tanács helytelenségét, fájdalom, önkárunkon kelle később tapasztalnunk.

XXIII.

Balvégzetek.

Ha már kis fiam is elvont attól, hogy a házon kívül sok hasznomat vegyék kedves köreink, hiszen figyelmem s a szívem mindig otthon maradtak gyermekeimnél, — csak ha őt is magammal vihettem, akkor voltam valóban jelen, ott, a hol láttak, s nem tétováztak otthon gondolataim. — Mióta Idám is meg volt, s őt magam táplálhatám, — ekkor már minden társaságra nézve teljesen haszonvehetetlen levék.

Hátha azalatt míg odajárok, éhezni fogna a picike, — gondolám, ha valaki megkísérte rábeszélni, hogy vegyek némi részt legalább, társaságunk összejöveteleiben — ha míg anya házon kívül mulat, keresve nézne körül az a kedves tekintete, s nem találva a kit keres, keservesen sírni kezdene, — ki nyugtatná őt, ki pótolhatná anyját? — Ily gondolatmenet visszatartott minden házon kívüli mulatságtól, az illedelmi látogatásokat kivéve, sehova nem jártam dajkaskodásom alatt.

Ismerőseink nem helyeselték eljárásomat, túlságnak találák azt, némelyek gyöngének is tartottak a szoptatáshoz, — mások önfeláldozásnak nevezék az anyai szeretet ily nemét, — de én csak mosolyogtam állításaik felett, hiszen kis leányom úgy nézett ki mint a viruló élet, s én soha jobban nem éreztem magamat, mint akkor, úgy, hogy Sándorom mindig sajnálta, hogy falun lakva ez időben le nem vétethetett két kis gyermekemmel együtt.

Napjaink boldogan, simán folytak egymásután; — kis Idám már közel négy hónapos volt, — gyönyörűen fejlődék; — már ismert engem, ha meglátott, mosolyogva repesett felém, kis

karjait nyújtogatva. Mint mondom, napjaink szépen, simán folytak egymásután mindaddig, míg egyszerre csak váratlanul megjelent a baj, s fel lön forgatva házuk nyugodalma.

Mint futólag említém már egyszer, nővérem, Jozefa, az akkor még ifjú költőnek, Zalár Józsefnek eljegyzett menyasszonya volt. Frigyük alapja: érdek nélküli szerelem lévén, jövőendő boldogságuk tartósságát kétségbe nem vonhatánk.

Említém a barátságot is, mely Debrecenben nővérem és Petőfiné között keletkezék, s habár a barátság kevéssel később minden valódi ok nélkül megszakadt, kölcsönösen elidegenedtek egymástól mind a ketten, — hatását nővérem egész életére kiterjeszté.

Petőfiné akkor még nem csak szerencsés, de velem együtt igen fiatal asszony is volt, s mi később korában másoknál igen tetszett neki, ha maga nem követé is; a háziasságot ifjú korában csaknem megveté és gúnyolá.

És pedig Jozefa házias nevelésben részesült jó anyám oldala mellett s természetétől vidám kedélyű s igénytelen lányka volt egykor, úgy, hogy egy szeretett férj mellett, a legszerényebb viszonyok között is boldognak érzendi vala magát, ha idegen hatások más irányt nem adnak ifjú s oly tapasztalatlan szívének. — A szellemdús, de meggondolatlan barátné teli beszélte fejét függetlenségi — s önállósági eszmékkal, s Jozefának első teendője volt e hatások elfogadása után, hogy dús szőke haját, úgy mint Petőfiné viselte, köröskörül levágta, s anyám határozott ellenkezése dacára ő is körhaját viselt.

Ha majd férjed lesz Zalár, — ily tanácsokat adott Petőfiné — ajánlom kedvesem, hogy azonnal elszakítsd magadat minden függő állapottól. — légy önálló asszony, ki önsorsával maga rendelkezik. — Hiszen lehetetlen az, — folytatá nekimelegedve — hogy eddig is ne éreztél volna szabadulási vágyat oly kötelekektől, melyek valóságos bilincsek s leigázzák még érzelmeinket is — a kedves háztűzhely körül, — tevé hozzá gúnyosan. — Oh, rokonszenvem nem volna oly önkéntelen és meleg irántad, — folytatá biztatólag — ha e részben csalódnék benned, ha nem vágytál volna te is, habár öntudatlanul, valamint én már otthon is önnön fejed, önnön szíved óhajtásai szerint élni és cselekedni.

Ily föltevések hizelegtek a tapasztalatlan, alig fölserdült leánynak, s magaviselete s egész lénye oly átalakuláson ment keresztül lassanként, hogy alig ismertünk a korábban vidám, eleven Pepikére, ki ha jó kedve volt, mindnyájunkat elmulatgatott.

Pomázi időzésünk alatt meglátogatott bennünket Zalár, hogy viszontláthassa fiatal menyasszonyát és mindnyájunkat. — A jegyeselek között előfordult természetesen az a fontos kérdés

is: mire építsék a jövődöt? hol vonuljanak meg a jövedelmetlen állapotban oly viszonyok közt, hol tisztességes hazafi semmiféle állást sem nem kérhet, sem nem fogadhatna el.

Zalár kijelenté, hogy addig, míg valami irodalmi foglalkozásra tér nyilhatnék, egy öreg plebános nagybátyjához szándékozik fiatal nejével vonulni, hol gond nélkül, bár szerényen megélhetnek.

Tehát egy vén plebános szeszélyeihez alkalmazkodjam én, ki önálló, és független asszony óhajték lenni? Még mamától is nehéznek találtam a függést, s most az ismeretlen nagybátya verjen bilincseket a lelkekre? Soha, soha nem alázom magamat odáig. — inkább egész életemben férjhez nem megyek. — Ez volt Jozéfa gondolata, a szerető jegyes ajánlatára, melyet előtte még ugyan nem mondott ki, — de a zavart előidéző eszmek, jó talajra találtak szíve mélyén, s kikelvén oly veszélyes hajtásokban terjeszkedtek szét, hogy előre látható dolog volt már akkor, miszerint nem fog addig nyugodni, míg jegyesi frigyök széttépve nincs.

Multan azon szakában, melyben N.-Rédén oly zavartalan boldogságot élvezénk Sándorommal, Jozéfa barátsága Petőfinével, régen megszakadt, de a szerencsétlen ifjú leány sorsa fejlődésére a fiatal, érdekes barátnéről, egy sokkal kedvesebb barátné hatása még eldöntőbb lön.

Frajzajzen-Panker Viktória, ki korra nézve anyja lehetett volna Jozéfának, közelünkben, Halmajon lakott, s férjemhez távoli rokonságban lévén, elég gyakran találkozték velünk. — És ő volt az új barátné, ki Jozéfát mintegy megbűvölé.

Mint az alvajáró holdvilágát, úgy követte a szerencsétlen leány Frajzajzen-Panker Viktória minden intését, — feláldozá mind azon kötelességeket, miknek betöltésére maga a természet hívta föl, — végképen szakított jegyesével, ki őt boldoggá tette volna, elhagyta édes anyját, elhagyta nővéreit, hogy barátnéja körében s annak tanai szerint lehessen élnie.

Frajzajzen-Panker Viktória, mind azon nők között, kiket valaha ismertem, a legönállóbb, szabadságért s függetlenségért rajongóbb asszony volt. A legtúlzóbb forradalmár, ki apjának, a lelkes, vén honvéd őrnagynak oldalán végig küzdé, lelkileg legalább, — mert mindenütt jelen volt, — valamennyi csatát. — A forradalom befejezése után is nyíltan vallotta legszabadelvűbb gondolkozásmódját, nagy figyelemmel olvasta a politikai lapokat s a haza ügyei mindenek felett érdekelték. Minden kötött helyzetnek gyűllölője, halálos ellensége volt. — ezért forszalá a házasságot is. — Mintegy fél évig lakott vagyonos férjével a hasonlólag vagyonos szép fiatal asszony, — s egyszerre csak fölkerekedék, visszaköltözött a szülői házhoz, hol korábban is ő volt

mindenben az irányadó, s többé hallani sem akart férjéről, s másíthatlanul s talán minden valódi ok nélkül megkezdé váló-perét.

De különégeit leszámítva, melyek szöbeszéd tárgyai voltak megyszerzte, — igen nemesen gondolkozó, jószívű asszony volt Jozéfa barátnéja, ki családja tagjaiért kész leend mindenét áldozni, sőt a hol csak lehetett, még idegenek baján önkárával is kész volt segíteni, míg teheté.

A forradalom után apja gazdaságát ő vezette s a családban valóságos intézkedő férfi szerepet játszott. Mit Viktória akart, annak meg kelle történnie, annak sem szülői, kik magas kort értek, sem egyetlen szelid nővére, ellentmondani nem bátorkodtak volna; úgy tekintetek családi körében e hölgy, mintha ő volna mindnyájuk esze, szelleme és fentartója.

Jozéfát elbájoló a szellemdús asszony, ki rövidre nyírott körhajával és sajtáságos, különc szabású öltözeteiben, eszményképe lett.

Balsorsom úgy hozta, hogy e barátság keletkezése épen szoptatásom ideje alatt érje el forduló pontját, s így történt, hogy Jozéfa rábeszélő kérelmeink ellenére, visszaküldte jegyesének jegy-gyűrűjét, s annak dacára, hogy látta mi nagy fájdalmat okoz mindnyájunknak egész eljárása, egy kora reggelen egyszerűen csak eltűnt közülünk. . .

Le nem írhatom mennyire felizgatott, megrázkódtatott ez eset. — Most már csakugyan gyöngülni kezdék. Olykor, midőn kedves kis angyalom szoptatám, csaknem ájulás lepett meg, — fejem lankadni, — füleim zúgni kezdének, — úgy, hogy csakhamar kényszerítve levék a hat hónapos csecsemőt elválasztani. — Mondhatlan fájdalmat szerzett ez nekem, de gyöngült állapotom, ha tovább is táplálám őt, ártalmára lett volna neki, mint férjemnek Kovács Endre is írta, — s így engednem kelle a kényszerűségnek. — De a választáson oly szerencsésen esett át, hogy végre megnyugodtam, ha megpillanta, ismét mosolyogva repesett felém, — szépen evett és ivott, arcocskája piros és gömbölyű maradt, úgy, hogy öröm volt reá tekinteni is. Lassankint megszoktak, min többé változtatni nem lehetett, — hiszen ki gondolta volna akkor, hogy Jozéfa téves lépésének további láncolata is lesz hogy összeköttetése új barátnéjával új vészek előpostája lehet.

Alig hagyott el bennünket Jozéfa, midőn egy napon Sorsics azon hírt hozta ki hozzánk, hogy a Panker családnak vendége van Gyöngyösön — mert ott is volt házuk — egy öreg úr, kit Pestről maga Viktória hozott magával.

Sorsics azon reményben, hogy nővéremet megmentheti számunkra, el-el nézett Pankerékhoz, hogy előbbi jegyesével Zalárral

ha csak lehet, egyesíthesse őket. — Így esett tudomására, hogy a kérdéses öreg úr menhelyet szükségelt, s állítólag Kossuth egyik nővéreinek ajánlatára, rándult be érte Frajzajzon-Panker Viktória.

A szerencsétlen véget ért Gaszparics Kilián volt e vendég, kit a hazafias szellemű család valóságosan ünnepelve fogadott. Az öreg, fehér hajú férfiú fölszentelt pap létére, folytonosan azon munkálkodék, hogy fanatikus lelke tűzével, mennyire csak helyzete engedé, nevelje az elkeseredést s előkészítsen egy új mozgalmat.

Férjem, ki nővérem miatt feszült lábón volt ez időben a Panker családdal, bár Viktória kivételével, a többi miről sem tehetett, — nem járt akkor hozzájuk, s így soha még csak nem is látta az öreget, — de nem helyeslé Sorsícs látogatásait s érintkezését sem a rajongó férfiúval, — mintegy előérezve a bajt, mely következni fog.

Es nem csalódék.

Alig mult el néhány hónap, midőn a Panker háznál zsandárok jelentek meg, oly váratlanul toppanva be, hogy az öreget írva találták, s Jozéfának és Viktória nővéreinek, Komlósynének zokogását számba sem véve, a még föl sem száradt, s fájdalom nagyon is veszélyes irányú iratokat lefoglalva, az aggastyánt elfogták s rögtön magukkal is vitték.

Viktória e szomorú katastropha alatt nem mutatta magát. — Megdöbbsenté az esemény, de saját biztosságát tartva mindenek felettinek, a kert hátulsó kapuján kibocsáttatá magát apjával, azon üzenetet hagyva hátra Jozéfának, hogy a mint beesteledik, kövesse őt a honleányi érzelmeiről meggyeszerzte ismert Darvas Agneshez, hol addig biztos menhelyre számít, míg eltökéli, továbbra mi tévő legyen.

Néhány nappal Gaszparics Kilián elfogatása után azt rebesgeték, hogy a zsandárok valószínűleg kutatni fogják Viktóriát is. E híre a megfélemllett hősnő tovább állt a megyéből, s a szerencsétlen Jozéfát is magával vive, hét évig bujdosott és bujkált vele együtt, a nélkül, hogy nekünk legkisebb hírünk lett volna felőlük.

XXIV.

Kigyó a paradicsom kertben.

Ha eszünkbe jutott volna a szerencsétlen Gaszparics Kilián sorsával Sárosiét vagy a magunkét, csak a legtávolabbról is összeköttetésbe hozni, talán feltűnő lett volna előttünk az a kigyóarcú úr, ki ez időtájban a rédei plebános házának, mely

velünk épen átellenben állott, folytonos vendége volt, — s akár-milyen nagy tengerré nőtt is a sár, mely a túlsó felet az innen-sőtől elválasztá, keresztül ügyetlenkedék rajta, fonákul hányva-vetve lábait, hogy kerülje a süppedőket, mikbe mégis belé sülyedt, s ott sétált ablakaink előtt, be-be kandítva hol az egyiken, hol a másikon, — különösen ha vendégeink voltak.

Nagyságos úrnak címezték ez urat; a cselédek úgy hal-lották a pap gazdasszonyától, hogy igen nagy hivatala van Budapesten és most sok dolga Gyöngyösön, hova gyakorta be szokott rándulni, Rédén csak a jó levegő miatt tölti idejét, mert májbeteg, — ellátásáért gazdagon fizet, — de igen zárkozott, hangját még a tisztelendő úr is alig hallotta, olyan kevés beszédű, — de mindig mosolyog, s ezzel pótolja a beszédet.

Ha legparányibb gyanunk lett volna, nem kerüli ki figyel-münket, hogy a mindig mosolygó úr, kigyó arcával és macska szemeivel akkor sandít be ablakainkon leggyakrabban, ha Sorsics Albert van nálunk, ki ez időben többnyire Brencsán Sándorral, a volt gárdistával, Pongráczcal és Kovács Józseffel együtt rándult ki hozzánk, mit ha Isaák megtudott, ő is azonnal jött.

A nagyságos hivatalnok bemosolygó arcát senki számba sem vette, Sorsics szavalt, énekelt és danolt, mint máskor szokott, a férfi kar kísérte őt helylyel közzel, — s a mindig mosolygó úr elővette zsebtárcáját és jegyezgetett s tapasztalatai után elégült kebellet ficánkolt vissza a nagy sáron keresztül, hosszú póklábaival.

Egy szóval, a kigyó arcú nagyságos hivatalnok jó helyet választva lakhelyül, a papházban kémet senki nem gyaníthata, maga az egyszerű plebános sem, s így feltűnés nélkül s nyugodtan teheté vizsgálódásait.

Ismét mult az idő, — Jozéfa és barátnéja eltűnése után hónapok tündek el egymásután, s nyugalmunkat újabb esemény nem háborítja.

A wachottfalvai pert megnyerte férjem a túróci törvény-széknél, s ottani meghatalmazottja, ki jó barátja is volt, örömmel értesíté erről Sándoromat és egyszersmind sürgetve kérte, siessen Wachottfalvára, most a megfélemlert bitorló rokonok bizonyosan készek fognak lenni a szép ajánlat elfogadására, melyet Sandorom a per megkezdése előtt nekik tett, de akkor hetykén visszautasítának. Most meg vannak törve és ijedve s így most kell az időt az egyezkedésre nézve, gyorsan felhssználni. — Szmracsányi állítását igazoló két-három egymást érő könyörgő levél is a vesztes rokonok részéről, kik férjemet szintén arra kérék, menne velök kiegyezni, mielőbb Wachottfalvára.

A dolog ily állása mellett természetes, hogy férjem hala-céktalanul indulni készült, bár Sorsics kíséretét, iskola folyam

lévén, nem reménylheté; a véletlen azonban úgy hozta, hogy az utazását megelőző vasárnap, egészen váratlanul, egyszerre csak itt teremjen Sorsics, — kit ezúttal Isaák hozott ki, s alig érté meg Sándorom szándokát, lebeszélte őt az utazásról.

Azt hiszed barátom, nincs a tót atyafiaknak is magukhoz való eszük? — szólt, az ügyre vonatkozólag — igen csalódnál, ha egy kis életrealóságot sem tennél föl felőlök. — Hiszen valóságos bolondok volnának, ha fölebbezés előtt kibocsátának kezeikből a birtokot. — Addig legalább ők veszik hasznát s ha a felső törvényszéknél is elvesztik a pert, elég idő lesz akkor is részökről a kiegyezésre. — Most csak haszontalanul költenél a hosszú útra, mikor én sem kísérhetnék.

Ez ismét olyan beszéd volt, s olyan tanácsnak látszék, mely ellen Sándorom kifogást nem tehetett, s követte Sorsics utasításait, megírva Szmrecsányinak, hogy a mennyiben az atyafiak bizonyosan felebbezni fogják vesztett ügyüket, a kiegyezést időelőttinek tartja.

Szmrecsányi nem osztotta Sorsics nézetét, miután a veszteség az első bíróságnál, úgy megrémíté a telhetetlen peres feleket, hogy teljesen reménytelennek látszék előttük a felebbezési kísérlet is, — s így ha Sándorom követi Szmrecsányi tanácsát, kétségtelen, hogy a kiegyezés azonnal megtörténik s Wachtfalva rögtön átvehető lesz.

De a végzet könyvében az volt már jegyezve, hogy Sándoromra nézve minden tekintetben, a szerencsétlen Sárosi legyen a balsors, — s mert végzetét senki nem kerülheti el, úgy fejlődtek a viszonyok minden irányban, a mint elő voltak írva.

Csöndesen tornyosultak s gyűltek össze fejünk felett a felhők, mi azonban most még csak a kék eget láttuk s gyanútalanul élveztük a boldogságot egymás szeretetében s mind kedvesebbé fejlődő gyermekeinkben.

Ha Parádra oly valaki vetődék, kinek értésére esett, hogy N.-Rédén, s így onnan nem messze lakunk, rendszeren meglátogattak bennünket a fürdőből haza menet, s pár napot Sándorommal, nálunk töltének. Így történt egykor, hogy Gáspár János, Erdélyből s az akkori ifjú Zeyk József, Parádtól megválas, kedvesen leptek meg bennünket, — valamint Vahot Imre több alkalommal, s olykor egész kis társaságot hozva magával. Már Erdélyi János ha eljött, ez néhány hétig nem is mozdult tőlünk.

Igen kellemes néhány hét volt ez mindig. Sokat beszélgettünk a régi szép időkről. — Alig leheték 22—23 évesnél több, — s oly sok volt már mögöttem, mintha nemzedékek elhullását éltem volna át; a családi csapások, — apám sorsa, — a forradalom óriási képe, — Jozéfa külön szakadása tőlünk s eltűnése, — minden együtt véve oly nagy egészben egyesült, hogy ha

külsőm nem hazudtolta volna meg érzéseimet, alig hittem volna magam is, hogy még oly fiatal vagyok. — De Erdélyi társaságában kerültük a fájó emlékeket, csak a szebb napok eseményei kerültek szőnyegre, ezeket hímezgettük, fűzőgettük, mint a gyöngyszemeket, hogy elővarázsoljuk a napfényes időket, mikor még nem sejtettük, a mit később megértünk s át kelle szenvednünk.

A népdalok és mondák tudós kutatója azonban, nagy érdekléssel kérdezősködék vidékünk népszokásai felől is, különösen azóta, mióta egy vasárnap délután jobb kedvem lévén, elejétől fogva végig, elmeséltem neki részletesen a lakodalmat, melyet egy vagyonos rédei gazda házában, az esküvőtől fogva a menyasszony kiadásáig végig néztem, hogy egyszer életemben láthassam e szertartást saját szememmel.

Elbeszélésemen mind Sándorom, mind Erdélyi pompásan mulattak, oly híven s élénken rajzolám eléjük a tarka képet, a tömött szobát, hol csaknem megfulladt az ember, s melyben a násznép és cigányok, mind együtt voltak zsúfolva s alig elképzelhető forróságot terjesztének, — úgy hogy százszor is megbántam érdeklődésemet s alig vártam, hogy szabadulhassak.

De oda ültettek a tisztelet helyre, az asztal egyik szögletére, míg a másikat, virág bokrétás botjával az öreg násznagy foglalá el. s onnan a jó emberek megsértése nélkül, a menyasszony kiadásáig, lehetetlen volt szabadulnom.

Lefestém az egyszerű emberek iszonyú zavarát is, kik nővéremnek tartának, az az kisasszonynak, s ahhoz képest címeztek is természetesen s úgy jártak el velem szemben, mint ily alkalmaknál fiatal kisasszonyokkal szokásban van náluk. Azzal biztatott az öreg násznagy, hogy a vőlegény és vőfélek egy pár fordulóra legalább, az első táncot velem reménylik megkezdeni, — ez kissé megijesztett, — de szerencsémre a háziasszony helyreigazítá tévedésöket, tudatva velök ijedt arccal és susogó hangon kilétemet.

Erre azután általános lett a zavar, az öreg násznagytól kezdve a kis vőfélig megdöbbenve néztek egymásra, s jó ideig tétováztak, susogtak egymás között. — Végre ünnepelesen fölemelkedék az öreg násznagy, megállt előttem, s torkát nehányszor megköszörülve, komoly méltósággal „alázatos bocsánatot“ kért, hogy akaratok ellenére úgy megsértének: „de mikor a nagyságos asszony még olyan szörnyű gyöngé (értsd: szörnyű fiatal) hogy nem is csoda, hogy kisasszonynak tisztelénk.“

Szavait végezve egy hosszú köszöntő verset mendott el nekem, folytonosan előttem állva bokrétás botjával, s egy teli pohár bort nyújtja át, hogy koccintanék az övével, melyet miután megtevék, ajkaimhoz érintettem, s ő a magát, egészségemre fenéig kiüríté.

Erre azután folytatták a szertartást, megharsant a cigányzene, hogy csaknem belé süketült az ember, — a szokásos ebédet felhordák, melyből a töltött káposzta, tejes kása s a forgácsfánk vagy mint ott nevezik: verőce, nem hiányzanak, s az örömanya oly nyájasan kínálgatott, különösen engem, hogy kényszerítve levék mindenből enni valamit, — s csak akkor könnyebbedtem meg, midőn a nagy ebédnek vége szakadt, s a lesütött szemű fiatal menyasszony vállára rá akasztották anyja szép prémes mentéjét, mely erre is anyai örökségképen maradt, ki a vőlegény oldalán szemérmesen előnkbe, illetőleg az öreg násznagy elé lépdelt, s a búcsúztatót még el sem kezdték, mely a menyasszony kiadását szokta megelőzni, már fölemelte csipkével szegett fehér köténye végét s szemeit betakarva vele, csöndesen elkezdett szepegni.

Miután a búcsúztatón is túl voltunk, mely alatt a menyasszony, a mint illik, folytonosan s mind hangosabban zokogott, kiadaték vőlegénye nászkisérétének s az ajtó végre feltárult, üde léget bocsátva be, hogy a fiatal pár és kísérete, a lobogó, a tarkabarka kendőkkel felcifrázott lovak által ragadtassa a kocsikat rendeltetésük helyére, a szomszéd falu felé.

Búcsút véve a gazdától s nejétől, siettem én is kifelé, s leírhatatlan kedvesen lepott meg, mint mondám Erdélyinek, midőn künn, a tiszta légen, ismerős kocsinkat pillantám meg, s mellette Sándoromat, ki reám várakozott.

Erdélyi érdekekkel hallgatva végig s helylyel-közzel jókat nevetett férjemmel együtt, közleményeim mulatságos helyein, megkért, jegyezném mindezt föl neki, s mellé a hosszadalmas felköszöntéseket, s ha lehet, egyéb népszokásokat is.

Megígertem, hogy teljesíteni fogom kívánságát s előbb mint hiszi, elküldöm majd számára; — de az ember tervez, isten végez! S így maradt örökös tervben az én ígéretem is, sok más ennél fontosabb tervvel együtt, mert a válságos események mindinkább közelítének fejlődésökhöz, — mit egyébiránt mi, Erdélyitől szívélyesen búcsút véve, még akkor távolról sem sejtünk, — valamint azt sem, hogy olyan nyugalomban, mint melyet ez alkalommal kis gyermekeink között élvezünk, soha többé nem fogunk Erdélyivel találkozni az — életben.

Az őszi esőzések beállottak; — ködös, homályos napok válták fel egymást; az éjszaka hosszabb, a nap rövidebb kezdett lenni, s a Mátraság olyan sűrű felhőfátyolba burkolózék, hogy csak korrajzait is alig veheték ki a szem.

De Sorsicsot ez nem tartotta vissza, ha teheté, ünnep- és vasárnapokon, a feneketlen sár dacára is kirándult hozzánk; ha azonban valami nagyobb ok akadályozá, nem mulasztá néhány

sort írni, sorai alá neve helyett rendesen egy akasztott embert rajzolva oda.

Mulattatta őt, hogy nevét, több más kézre nem került hazafiéval együtt, „akasztófára ítélte a német“ s fel is függeszteté a hadi törvényszék, mint körözve volt. — Elmésen gúnyoló ki a vért szomjazó katona bírákat és hóhért, kik csúfosan felsülve, kénytelenek lőnek az egyszer személyek helyett nevekkel beérni.

Egy ilyféle tartalmú kis céduláját, mely leragasztva sem volt, csak könnyedén összehajtvá, cselédünk visszajöttében Gyöngyösről, elejté, s mielőtt felkaphatta volna, a mindig mosolygó úr, ki csöndesen utána ballagott, felvette, kibontá s valószerűleg végig is futotta, — mielőtt az együgyü legénynek visszanyújtá azt.

Ablakaink mellett elhaladva, elégűlten mosolygott be épen azon percben, melyben a cseléd beküldé a sáros cédulkát s én átvéve a dajkától, ki azt a szobába hozta, — végig futám.

Először történt, hogy megborzadtam a nagyságos úrtól, s az a gondolatom ébredt, vajon mit is kereshet ez ember hónapok óta a papnál? Talán mint a pók, hálót sző fekete szálakból fekete ujjakkal, — talán Sorsicsra gyanakszik? — Minden esetre gonosz okok tarthatják őt helységünkben, arckifejezése, ravasz mosolygása jót nem jelentenek.

De épen ez időtájban, nagy könnyebülésemre, a kigyó arcú úr búcsút vőn a plebános békés lakától, — az esős idő, a feneketlen sár ijesztett-e reá, vagy készen volt már minden szála a fonálnak, melyből hálóját szövé, s csak egy rántás hiányzék még, hogy áldozatait összefogja, — elég az hozzá, hogy a nagyságos hivatalnok fölszedte sátorfáját, időviselt bőröndjeit teli rakta magával hozott ingóságaival, s egy ködös, esős reggelen útnak indult Gyöngyös felé.

Nagy-Rédén azonban senki sem okoskodék felette, nem találgatá, miféle szél hajtá oda s onnan tovább a nagyságos hivatalnokot, — azt beszéltek, Gyöngyösön meg sem pihent, csak pár percre szállt le a zsandár kaszárnya előtt, hogy néhány szót váltson a kapitánynyal, aztán tovább vitorlázék Bndapest felé.

Az idő még iszonyúbb lett. Hideg szél rázta, ringatá ablakainkat, s fűtyült, bömbölt keresztül-kasul a légben, miközben lecibálta a fák még fenn maradt sárgult lombjait s gyér leveleit. — A hideg éles, metsző volt, úgy hogy a fűtött kályha mellől, a jó meleg szobából nem kíváncozék ki, a kinek hajléka volt, a ki meghúzhatta magát valahol.

A nagyságos úr ugyancsak eldidereghetett kocsijában, — füles sapkáját álla alatt jó szorosan megkötötte ugyan, hogy le ne rántsa a szél, s úgy behúzta magát bundájába, hogy csak az orra hegye látszék ki, azt is vöröstre csipte a hideg; — szélvész

és vihar vetélkedve üldözték kocsiját, az eső szakadt a benn ülőre, mintha bűneit akarná lemosni.

De megérkezett azért Budapesten miután megtevé rendeleteit Gyöngyösön; s előadta az illető helyeken tapasztalásait, észleléseit.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY, MINT EPIKUS.

Első közlemény.

I.

Még a mult században a Bessenyei és testőr társai által megindított irodalmi mozgalom, úgyszintén a II-ik József császár törvény-, nemzet- és alkotmányellenes intézkedései következtében fölkeltett büszke, nemzeti érzület e század elején, többféle okok ráhatása miatt, irodalmi és nemzeti életünkben egyiránt szép reményekre jogosító jelenségeket idézett elő. A nemzet addigi tétlenségével felhagyva lázas lelkesedéssel kezdette meg jogainak kivívását. Az 1823-ik év második álmából riasztotta fel a nemzetet, mely most már a kormány erőszakoskodása folytán felizgatva, belső hatalom ösztönzésére mindent megtett, hogy az 1790. évet halottaiból feltámaszsa. A megyék hatalmas ellenállása, tiltakozó szava; azoknak gyűlés termeiben az ékesszólás minden fegyverét felhasználó csillogó szónoklatok, a ki-kitörő tetszésmoraj szinte fülünkbe hangzik még, — s történelmünk lapjaira fényes betűkkel van feljegyezve az örökre emlékezetes 1825-iki országgyűlés.

A minden irányban észlelhető felébredés az irodalomban is hatalmas hullámokat vert. Révai lángesze a nyelvészet, Kazinczy merész szelleme a nyelvújítás terén hosszú, elkeseredett harcot kezdett az előhaladást gátló szokások-, s balvéleményekkel szemben, a nemzeti nyelv felvirágoztatása érdekében. Ezen minden téren tapasztalható harc, a tompultságát járó lethargia megszűntével, köztársadalmi, politikai és irodalmi életünk egéről egyiránt elűzte a fenyegető, terhes fellegeket, s a jövőre nézve kedvező kilátással kecsegtetett.

Ily körülmények közt lehetetlen volt azon kebleknek hidegen maradni, melyekben a hazáért égő tűz, a költészet szent lángja lobogott. Tollal, szóval mindaz, a ki csak tehette, igyekezett a megújítást eszközölni. Nemesen szép hivatás jutott e kor költőinek, kiknek lelkében mindinkább megérlelődött az a

esengő szerelme, a bodrogközi bujdosók rajza stb. Művészi izléssel alkalmazza költőnk a tropusokat és figurákat, melyek nem ékesítésül, hanem mindig fontos momentumokban, belső állapotok vagy külső cselekvények hatályosb érzékítése végett vannak használva. — E képek, hasonlatok festésében, az árnyalatokban és színezésben Vörösmarty nyelve bámulatra ragadó. A szerelem epedő, lágy hangja, a fölhevített szenvedély indultatos, vad kitörése egyaránt kifejezést nyer Vörösmarty lantján. Ebben ismét feltűnő hasonlatosságot mutat Zalán futása és az Aeneis. Ugyanaz a nemes szépség a nyelvezetben, s művészi alkalmazás a fordulatokban, vehető észre mind a kettőn. — Didó szerelme és kétségbeesése akaratlanul is a szerencsétlen délszaki tündér sorsát juttatja eszünkbe, s amott is, — itt is a legszebb részletet szenteli mindkét költő a szerelemnek. — Didó epizódjá (Aeneas IV. ének) a szerelemnek remek tragoediája, a mely megkapó jelenetekben foly le, s mély lélektani ismerettel és megfigyeléssel, bámulatos ügyességgel kivitt technikával van megalkotva, s azért képes az oly maradandó hatást gyakorolni és az érzelmek különféle változatainak megkapó festése által elragadni. Nem kevesebb erővel és képzeletdús költőiséggel van rajzolva a délszaki tündér vágyódó szerelme. Bájos hangja megindít és szánakozásra készítet a boldogtalan tündér iránt. Árpád és Widdin csatája is (X. ének) oly részlet Zalán futásában, mely az olvasó lelkében mély, soha el nem muló nyomokat hagy. Az imádkozó Árpád pedig (IV. ének) festő ecsetje alá méltó kép.

Végül, ha elmondhatjuk Vergiliusról, hogy a versmértékkel mesterileg bánik. Vörösmartyról is büszkeséggel vegyes dicsek-véssel jegyezhetjük fel, hogy hexameterei kifogástalanul szabatosak, behizelgőleg zengzetesek, művésziek, magyarosak.

SZABÓ JÓZSEF.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXV.

Váratlanul érkezik a baj.

Még november 5-kén folytatólag is förtelmes, hűvös, esős nap köszönte be. Éles szél küzdött a havas esővel, — a sár oly nagyra nőtt, hogy nehezebb hintóval járhatlanná lőnek az utak, sőt tanácsos volt még a könnyű kis kocsi elé is legalább három lovat fogni, ha az ember N.-Rédéről csak Gyöngyösig tisztességes módon akart bejutni.

S pedig férjemnek e napon be kelle rándulnia Gyöngyösre, pénzünk érkezett a postán, s a közelgő vásár előttünk állott kiadásával, — magunknak is voltak akkor venni valóink, s cselédeink is előre kérték már valamennyien, a vásárra, szükségleteik fedezésére, egyenként mind, néhány forintot.

Sándoromnak tehát a pénzéért mindenesetre be kelle mennie, hiszen még az estve elvégeztük együtt a dolgot, s mégis tudja isten miféle különös sejtalem, vagy ehhez hasonló érzés, szállta meg a szívemet, — midőn reggel kitekinték az ablakon, úgy hogy akaratom ellenére, valóban önkéntelenül azt kérdém Sándoromtól, vajon nem volna-e jó ha bekisérném őt. Vagy ha ő is otthon maradna?

Isten óvjon attól, kedvesem! — viszonzá férjem megijedve e gondolattól. — Mit gondolsz Mariskám, ily időben neked födetlen kocsin Gyöngyösre jönni?

Ne menj hát te sem — szólék rábeszélőleg. — Én érzem, tudom, hogy jobb lesz ha ma itthon maradsz.

Erre Sándorom nyájas arccal elsorolá egymásután szükségleteinket, a legközelebbi napok igényeit, — a cselédek ostromló kérelmeit, melyekhez nélkülözhetlen az érkezett pénz, úgy hogy be kelle látnom, hogy berándulása annál inkább halaszthatlan, mert épen vasárnapi nap is volt, s így sem kocsisnak sem lovaknak egyéb dolga nem lévén, legjobbkor történik ha bemegy.

Nem is tevék további ellenvetést, de az a csodálatos belső szorongás, melyről nem bírtam magamnak számot adni, nőttön nőtt, s mind forróbban óhajtottam, hogy bár csak el ne kellene mennie.

Miután minden lebeszéléssel fölhagytam, Sándorom készüldött, — a kocsi, rendeletére, már előjárt, — bundáját is elővette s épen fölakarát öltetni, midőn egyszerre csak zokogni kezdtem, nem bírva leküzdeni a fájó izgalmat, mely isten tudja mit jelenthetett.

Férjem ijedten dobta le bundáját, rögtön kifogatni parancsolt, azután gyöngéd szavakkal nyugtatott s kérdezgette fölgerjedésem okát.

Mit tudtam én mi izgatott, mi fájt, — egy csodálatos, egy le nem írható szorongás vett rajtam erőt, és sírnom kelle minden látszó, vagy elgondolható ok nélkül úgy, a mint velem sem azóta, sem azelőtt, soha életemben nem történt.

De Sándorom és anyám nyugtalanságát s aggalmaikat látva, lassanként leküzdém a gyöngeséget, mely néhány pillanatra felülkerekedék, s mindent elkövettem, hogy nyugodtnak látszassam, habár magamban az egész válságos napon át, felvidulni nem valék képes.

Ebéd után férjemnek úgy tetszett, mintha sokkal nyugod-

tabb volnék, — s nyájasan kérdést tőn, nem esnék-e ismét rozszul, ha most rándulna be, s a postán végezve, s Mahovszkyval váltva néhány szót az erdőrésztől, melyet a megelőző héten tőle vettünk — bizonyosan a casinóban találndja őt, — azonnal visszatérne.

Helyeslém szándokát s vidám arcot erőltetve, segíték neki készülődésénél.

De még el sem indult a férjek e leggyöngédebbike, midőn Isaákéktól új érdekes olvasmányokat hoztak számomra, és Sypossnétól egy nyájas levélkét, melyben mindnyájuk, egész női társaságunk nevében arra kér, jönnék föl délután egy pár órát Isaákékhoz, hol mindnyájan együtt lesznek, egy csésze jó kávéra.

Egyszerre kitaláltam, hogy itt Sándorom keze működik, csak néhány pillanatra tűnt el délelőtt hazulról, s már gondoskodott, hogy szórakozzam, hogy időm ne maradjon a fölgerjedésre visszaérkezéséig.

Sándorom berándult tehát Gyöngyösre, s én, mint ígérém neki, föl is mentem Isaákékhoz, hova különben is régen tartoztam látogatással, s hol az egész társaságot csakugyan együtt találtam. Szívélyes örömmel fogadtak valamennyien, mindenki úgy tőn, mintha rokonszenvéről igyekeznék meggyőzni, s én, mint mindig, úgy most is oly otthoniasan érzém magamat e körben, mintha rokonaim között lettem volna.

De bár mi jól érzem is magamat közöttük, belső szomorúságomat le nem győzhetém, minden percben tudtam volna sírni, úgy aggódtam férjemen, úgy sajnáltam őt és kis gyermekeimet, magam sem tudtam volna megmondani miért. — Alig végeztük el azonban a gazdagon terített asztal mellett az ozsonnát, midőn a szobaleány azzal a jelentéssel jött be, hogy anyám kocsit küldött értem, mert Sándorom még nincs honn, s vendégünk jött, Sorsics van nálunk s így jó volna haza mennem.

Semmi különöset nem foglalt magában ez üzenet, s mégis mialatt készülődtem, minden arcon mintha aggodalmat vettem volna észre, s én sem foghatám meg ily későn hogy vetődheték ki hozzánk, e rút időben, Sorsics.

De hazaérve, csodálkozásom nőttön nőtt, midőn kései vendégünket megpillantám, sárosan, átázva s oly kimerülten, a mint őt még soha nem láttam. Beléptemkor föl akart állni, hogy üdvözöljön, de a szónak szoros értelmében vissza zuhant elhagyott helyére, oly fáradt, oly erőtelen volt, s oly iszapos és átázott, mintha valami mocsáros helyen bujkált volna.

Kérem ne mozduljon helyéről — szólék hozzá sietve s kezemet nyújtám neki.

Hogy történt, hogy nem találkozott férjemmel, ki szintén

Gyöngyösön van? — kérdém azután. — E rút időben, úgy látszik gyalog fáradt ön ki?

Senkivel nem találkoztam — viszonzá rekedten Sorsics — s már hajnal óta bolygok szertesztét, járok-kelek szabad ég alatt, hogy idejuthassak. — De — tevé hozzá kissé megzavarodva, mintha megbánta volna a mit mondott — eltévedtem, s ez az oka, hogy így agyon vagyok ázva.

Erre ajánlám hogy mosdjék meg kissé, öltözzék át, száraz ruhákba, azonnal jobban fogja magát érezni; férjem pongyola házi öltönye jó bő, ezt fölveheti, s papucsait, ha száraz harisnyákat váltott, szintén használhatja ma estve. — holnapra azután a cselédek majd megszárogatják, s tisztogatják öltönyeit és lábbelijét. — Azonnal szót fogadott, s kevés idő múlva valamenynyire megújulva, lépett ismét közénk.

Ezalatt az esteli is elkészült, s vendégünk, szokása ellenére, oly mohón evett, mint csak a legkiéhezettebb ember teheté. — Ivott is természetesen, s a jó falusi sülték és ő vörös bor csakhamar visszaadták testi erejét s lelke rugékonyságát.

Mondja csak nagysád — kezdé hozzám fordulva, miután lecsillapítá mind éhségét, mind szomjuságát — nemde Sándor ma még mindenesetre haza jó?

Mindenesetre, — viszonzám az ablak felé tekintve, mely feltünteté, hogy künn már sűrű sötétség vette kezdetét — nekem legalább nem volt e részben kétségem, — de az út igen rozsz lehet, s bizonyosan későn is érkezett Gyöngyösre, hova csak ebéd után indult, — s miután iszonyú sötét az estve, azt hiszem nem lehetséges ma már visszajönnie, s így az éjszakát valószínűleg benn fogja tölteni.

Isten mentsen attól, — szólt erre valóságos rémüléssel Sorsics. — Ma még mulhatatlanul kell nekem Sándorkával beszélni.

Hogy megnyugtassam, biztattam őt, hogy lehetséges férjem hazajövele, bár magamban kétségbe vontam, s aggasztott elmaradása a különben is nehéz nap után.

Biztatásaimra mintegy felvidulva, Sorsics a szokottnál még élénkebben kezdett társalogni, felköszöntöket mondott mindnyájunkért külön-külön, — azután a távol bujdosó és nem bujdosó honfiakért, — s ivott a hazáért, a mielőbbi szabadulásért bilincseink közül. — Később iszonyúan kikelt Görgey és ennek emlékiratai ellen, melyek régebben jelentek ugyan meg, de az ő kezébe csak kevés nap előtt akadtak.

Feltűnő volt mindnyájunk előtt, hogy lázas élénksége dacára minden nesz, minden zörej megakasztá beszélgetése folyam árját — a mint kívülről a legparányibb zaj hallatszék, egyszerre megakadt a szó ajkain s félreismerhetlen izgalommal kérdé:

Vajon nem Sándor érkezett-e meg?

Hiszen ha a mai iszonyú idő akadályozná is hazajövetelét, — viszonzám őt megnyugtatta, bár magamat fájó aggodalom izgatott — holnap reggel bizonyosan jókor itthon lesz, s akkor beszélhet ön vele.

Sorsics arca elsötétedék szavaimra.

Az baj, igen nagy baj reám nézve — szólt erre, mintegy önmagával beszélve. — Hiszen ha holnap jókor reggel megjönne, akkor talán nem fog oly nagy különbséget tenni. — De bizonyos-e az, hogy jókor itthon lesz? — kérdé felém fordulva.

Reménylem, sőt meg vagyok erről győződve — viszonzám nyugtatólag.

Ej, bízzuk sorsunkat a véletlenre — szólt könnyelműen, de arca kinyomatán keserűség látszik — úgy is többnyire attól függ életünk szerencséje.

Erre ismét elkezdett oly élénken s szellemesen társalogni, mint talán még soha nem, — egyik tárgyról átcsapott a másikra, de oly érdekesen, úgy lebilincselve hallgatói figyelmét, mintha kijövetelének egyedüli célja az lett volna, hogy bennünket szóra-koztasson, mulattasson.

De azért lényén volt valami szokatlan, mi feltűnt mindenkünk előtt, s aggasztó gondokat ébreszte. — Beszült az irodalomról, nevezetesen férfaink felől, — roszallá azok cselekedetét, kik a forradalom után Amerikába hajóztak, mintegy új hazát keresni; kétségbevonta, hogy e kishitűek Vörösmarty „Szózatát“ felfogni, megérteni képesek lehettek volna.

Vagy tudhatták-e ők, mit ért a költő, midőn e szavakkal végzi költeményét:

Hazádnak rendületlenül
Légy híve oh magyar,
Ez éltetőd, s ha elbukál:
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell!

Állva szavalta e sorokat, fölemelkedék, mintha imádságot mondana, — orcái lázasan égtek, s szemeiből, melyeket ezúttal megszabadíta a nagy zöld szemüvegtől, két nehéz könycsepp pergett alá. — De pár perc alatt leküzdé fölindulását, s helyére visszaülve, a kicsinyekről, gyermekeink felől kezdett kérdezősködni. — S ekkor, mintha egyszerre átalakult volna, s nem is ő lenne az előbbi csaknem rajongó szónok, kedélyesen, a legigazabb érdekeltséggel tett majd egyikre, majd a másikra megjegyzéseket, miket jól esett hallani, melyek leköteleztek. Végre megáldá mindeniket — hiszen — mondá befejezőleg — Sándorka gyermekei a kicsinyek, s így arra vannak hivatva, hogy majdan menyországgá tegyék nagyságod életét.

És férjemét — tevém hozzá hirtelen, meqı isten tudja miért

tetszett úgy, mintha a hallott szavak a jövődre nézve, külön választottak volna Sándoromtól.

Természetesen — viszonzá Sorsics sietve hibáját jóvátenni.

A ketyegő vén óra e pillanatban éjfélét ütött, mire mindnyájan fölemelkedénk az asztaltól, hogy jó éjt kívánjunk egymásnak.

XXVI.

Az éjjeli csöndben.

Alig maradtunk magunkra anyámmal és Mini nővéremmel, kis alvó angyalaim között, midőn közlé mindenikünk észrevételeit s csodálkozását Sorsics különös magaviselete felett. — Feltűnő volt maga megjelenése és a förtelmes időben, sárral, vízzel lepve, a hosszú gyaloglás után. — Valami bántani, izgatni látszék őt, — erre nézve mind a hárman megegyezénk. — De mi lehetett előtte oly nagy jelentőségű, hogy még csak azt sem várta, hogy kocsit küldjenek érte, hanem megindult gyalog a szakadó eső, a bömbölő vihar dacára?

Tovább nem fűzheténk eszméink láncolatát, mert e pillanatban halkan bekopogott hozzánk, s arra kért csöndesen, susogó hangon ejtve szavait, mennék pár percre Sándorom szobájába, hol ő reám vár, s hallgassam meg fontos mondandóját.

Erre habozás nélkül benyiték férjem szobájába, meg lévén győződve, hogy valami meglepőt, talán valami nyugtalanítót fogok hallani.

Önt ma valami baj érte, Sorsics — szólék hozzá belépve.

Zsandárok elől futottam meg — susogá halkan — Julia szöktetett ki az ablakon át s felültette a kopók vizsgaságát. — Még ágyban feküdtem mély álomhan, midőn kora reggel, még alig szürkült, megjelentek nyomorult lakásom ajtajánál s bebo-csátást kívántak. — Julia a sötét konyha ablakán kitekintve, a zsandár sisakot egyszerre fölismeré, s halkan belopózék hozzám mint a macska, fölébresztett, ruháimat hirtelen reám hányta, s mielőtt fél kábultamban az álom után, magam is észrevettem volna, a mellék utcára nyíló rosz kis kamra ablakán kiségitett, vagy inkább kilökött, fülembé azt súgva, hogy siessek egyenesen előre, a keskeny utcán végig, s forduljak onnan a kálvária felé, hogy Brencsán Sándorék lakásáig a legrövidebb úton eljussak, — ott beszéljem meg azzal, merre, hova forduljak azután.

Majd eltudok én banni addig a zsandárokkal, hogy legyen lakásunkon keresni kutatni valójuk elég, s neked időd a szabaddulásra. — Ezek voltak Julia végszavai megválásunkkor, —

mert még egy lépést sem teheték tovább, már visszavonult, a rozsz ablakot, melyen kiszöktem, ügyesen betette s világot gyújta.

Tessék besétálni — hallám azután Julia éles hangját — alig bírok magamhoz jönni, olyan mélyen aludtam.

E szavak hallatára azután, kitelhetőleg tovább sieték, úgy, a mint Julia előmbe írta, végig a ronda keskeny kis utcán s befordultam a kalvária felé vezető házsorok felé, hogy mielőbb elérjem Majláth Sándorné lakását, ki vejével s leányával együtt lakott, azután csöndesen, de sürgetőleg bekopogtaték az ablakon. — Midőn nevemet mondom s Brencsán felismeré hangomat, kidugta fejét az ablakon s megkérde mi bajom, mi történt, hogy ily korán fölverem őket. — Pár szóval tudattam vele új helyzetemet, mire felnyitá az ajtót, bebocsátott s ruháit a lehető gyorsan magára szedve, karon fogott, s ismét szabad ég alá vezetett.

Nálunk egy percig sem volnál biztonságban, — susogá, miután a n.-rédei határ felé vette velem együtt az útját. — Tudod hogy én is álnév alatt tartózkodom itt, hogy gárdista voltam, minek kétszereznének hát a veszélyt mindkettőnkre nézve. — Legcélszerűbb lesz régi barátod s iskolatársad házáat fölkeresned, Vachott Sándor adhat legjobb tanácsot szorongó helyzetben: kövesd azt, mit ő fog ajánlani.

Magam is így vélekedtem, bár azt is éreztem, hogy a jó kis gárdista saját bőrét félti, azért biztat, hogy tovább álljak még Gyöngyösről is; de ide óhajték jönni magam is, hogy Sándorral tanácskozhassam, s hol barátságra számíthaték szorongó helyzetemben is, — folytatá izgultan — s így megválva Brencsántól, ki elkísért a rozsz idő dacára, egészen a rédei szántóföldekig, egyenesen idetarték, s késő este el is jutottam. Most már tudja nagysád mi baj történt velem, valamint azt is sejtheti, mi fenyeget, ha elfognak.

Elbeszélése, természetesen, fölizgatott, megdöbbsentett. Most már értém szokatlan hangulatát s fáradtságát az egész napi barangolás, bujkálás után, vízben-sárban. — De meglepett, feltűnt egyszerre vigyázatlansága is. Zsandárok elől rejtőzve jó ki hozzánk, s nem csak eselédeink előtt mutatja meg magát nyíltan, de még meg is üzenteti egész falu hallatára, hogy künn van.

Nem mulasztám e miatt szemrehányást tenni neki, ki ön-maga lesz oka, ha baj éri.

Vajon célszerű lesz-e az éjszakát is itt. töltenie? — kérdém azután, — Nem találhatják-e itt leghamarább föl a zsandárok?

Mielőtt Sándorral beszéltem, egy lépést sem mozdulok innen — viszonzá erre határozottan.

Hiszen pénz nélkül nem is mozdulhatna ön, — szólék aggodalmasan, végig gondolva sárral befent, kopottas öltözetén, mely-

ben kijött kalap nélkül s melyet künn szárognak a meleg konyha-tűznél. — Kalapját megugrása pillanatában a nagy sietőség miatt vagy ő, vagy Julia leejthet, s azt keresgélmi a szürkület homályában, nem maradt ideje, — a nélkül futott tehát tovább a szerencsétlen, s barangolt egész nap a szakadó esőben, az éles, metsző szélben. — Mindezt végig gondolva helyzetével együtt, éreztem, hogy maradnia veszélyes, — de pénz nélkül még sem mehet, — nálam pedig folyó pénz, alig van itthon néhány forint, — hiszen Sándorom épen pénzért rándult Gyöngyösre — csak ékszert adhatnék neki, hogy valahol adja el, — vagy ezüst pénzt, tallérokat, hogy váltsa be, — de nem találják-e gyanusnak bármely üzletben a kopott öltözetű férfiút, ha akár ékszert árul, akár ezüst pénzt vált be? — Ha átöltözhetnék tisztességesen, akkor csak könnyebb volna rajta segíteni, de férjem ruhái rá nem mennének a szegény pocakos Sorsicsra, — Sándorom magas és karcsú volt, míg amaz alacsony és jó elhízott alak.

A reggelt mindenestre bevárom itt, nagyságod engedelmével, — kezdé újlag Sorsics — míg Sándorral nem beszéltem, lehetetlen mozdulnom. — Ha nagysád, mint tudom, befogatna is, hova, merre forduljak éjszakának idején? s nem lenne-e a kocsis első árulóm?

Ezt az estve kellett volna meggondolnia, mikor oly nyiltan benyitott hozzánk — mondám lehangoltan, mert nem voltam képes elgondolni, mi módon lehetne a szerencsétlent megmenteni.

Elég baj, hogy oly gondatlan voltam, — viszonzá sötéten. De csodálhatja-e nagysád, ha a szerencsétlen földönfutó, ki megfosztva polgári állásától, évek óta bujkál, mint az üldözött kutya, s hogy tengeni képes, csak egypár barátjának, egy pár jó embernek köszönheti, — ha egy ilyen földönfutó üldözötten érezvén magát, szaglász ebektől üzelve, végre elkeseredik, s nem képes fontolgatni, mi módon, miképen volna ildomosabb besurrania azon egyetlen baráti házhoz, mely őt üldözött állapotában is befogadja, — hol a szerencsétlenség iránti részvétből, még önbiztoságukat is feddik tekintetbe venni.

Ebben Sorsicsnak igaza volt, mert mi csakugyan feledünk a veszélyre gondolni, melyet az üldözött jelenléte talán okozhatna nekünk, — mi nem utasítánk őt más ember házához, hanem azon törtük fejünket, mikép volna lehetséges a szerencsétlent, úgy hogy tovább segíteni, hogy veszély ne érhesse. — Hogy szonban helyes volt-e, hogy ezt ő sem vette tekintetbe, hogy helyes volt, s csak önmagára gondolnia, midőn egy családapát hozhatott veszélybe? ez olyan kérdés, melyre a választ jobb elhallgatni.

Azt hiszi nagysád, — kezdé ismét Sorsics, miután én válasz nélkül ültem átellenében — hogy ha nem fecsegtem is róla, nem

éreztem azért sorsom nyomását? — Azt hiszi, hogy Julia környezete boldoggá tehetett? Vagy ha a társaságot, mint valami vén bohóc, vagy vándor komédiás, megnevettetém mutatványaim s dalaimmal, nem éreztem azért, hogy jobbra születtem, s nem fájt, ha nem mutattam is, hogy jövődöt nem látok magam előtt? Oh nagysád, nagysád, keserves órák előzték meg olykor a látszó jó kedvet, melyet mutattam.

Megindulva hallgatám őt. Még így soha nem beszélt előttünk.

Most nincs ideje annak, hogy magát keserítse — szólék végre őt nyugtatva — határozzuk inkább azt el, mi tevők legyünk, ha például még ez éjjel itt lepnék önt a zsandárok.

Legyen nagyságod mindenre készen. — Közölje belátása szerint a kedves mamáékkal, hogy mint üldözött szökevény jöttem ide menedéket keresni, — a többit hagyjuk a véletlenre.

Bízunk az isteni gondviselésre — igazítám őt ki vallásos ihlettségtől ösztönözve. — Tapasztalta addig is, hogy bizony nem maga vigyázott magára, sőt a legkönnyelműbb módon sejteté mindenkiel kilétét, — s mégis évek óta élt közöttünk biztosságban, mintha különös őrangyala lett volna. Bízék most is, ne essék kétségbe, hátha az éjszaka áldást és jó tanácsot hoz. — Kisértsen meg pihenni. Jó éjszakát!

Kezet nyújték távozásom előtt, s midőn azt ajkaihoz, szorítá, forró könnycseppet érzék reá hullani.

Férjem, mint később beszélé, a rossz út dacára is szerencsésen s elég jókor bejutott Gyöngyösre, hol a posta előtt megállva, azonnal fölvette a pénzt, s onnan egyenesen a casinó felé sietett, hol Mahovszkyt találni reménylél, hogy azután mielőbb fordulhasson haza.

Midőn belépett, szokatlan örömmel, mintegy megkönnyebbedéssel fogadták őt a jelenlevő urak, kik között Mahovszky csakugyan ott volt, — maga a főbíró is, Földváry, ki egykor Sándorom iskolatársa volt, hozzá sietett, hogy üdvözölje őt.

Csakhogy köztünk vagy — mondák jobbról és balról — ma nem is bocsátunk többé haza.

Maradnom lehetetlen — viszonzá Sándorom — bármi örömmel volnék is köztetek. De a feleségem nem jól érzi magát, s ha elmaradnék, azt hinné baj ért a rossz időben, s reggelig agyon kínozná magát szegényke. —

Nőd okos asszony, s befogja látni, hogy ily időben csaknem lehetetlen ma már a visszaindulás — mondá Mahovszky. — Töltsd az éjszakát nálam, hiszen oly rég ideje már, hogy nem beszélgettünk együtt.

Máskor kipótoljuk, — viszonzá Sándorom — de ma nem maradhatok.

Erre Földváry, a főbíró közelített férjemhez, s mintegy oda-

vetőleg kérdezte, hallotta-e már, hogy a zsandárok reggel óta valami Sorsics Albertre vadásznak, kiről azt állítják, hogy Sárosy Gyula volna; eddig nem találták még fel, bár a közel községet, hová járós volt, felkutatták. Ugy beszélük, hogy nyomravezetőnek, a polgármester, Burik Zsigmond ajánlotta volna föl magát. — Ha ez igaz — folytatá Földváry rejthetlen megvetés kifejezésével arcán, sőt hangjában is, — akkor e vén fickó kitesz még a zsandárokon is.

Sándorom most vette magát észre. Tehát az öröm, a részvét, melylyel őt nemcsak a többi urak, de még a főbíró is fogadá, azt jelentették, hogy közóhajtás volna őt a bajtól megmenteni, s hogy az általános marasztalás azért történt, hogy Sorsicsnak, ha elég vigyázatlan lett volna Rédére menekülni, — mert ez urak s talán méltán is, úgy vélekedtek, hogy az legalább is vigyázatlanság leende — maradjon ideje férjem hazaérkezését megelőzve, tovább állani.

Igy történt Sándorom elmaradása, ezért nem jöhetett haza, hadd győződjék meg az illető hatóság: a zsandár kapitány t. i. és Burik Zsigmond, hogy ő nem nyújthatott segédkezet a szerencsétlen megmentésére nézve, ha ugyan megmenekülhet, miután ez estve otthon sem volt.

De leírhatatlan nyugtalan éjszakát tölte azért a derék Mahovszky vendégszerető házánál, — mint beszélé, százszor is eszébe jutott, hogy ezt a bajt érezhettem előre meg, indulása előtt, s ezer kérdést tön magához, nem lett-e volna csakugyan jobb honn maradnia. — Azt el sem tudta képzelni, mi tevők legyünk otthon nélküle, ha a szerencsétlen Sorsics ki talált volna jönni. — Azzal biztatgatá s bátorítá azonban magát, hogy az csaknem lehetetlen, miután Sorsics biztosan tudhatja, hogy nálunk keresni fogják őt, s ha eddig nem tették, azt csak a főbíró akadályozta, ki férjemet őszintén óhajtotta volna megmenteni.

Burik Zsigmond beavatkozása a dologba, semmi jót nem gyanított. E jellemtelen, megvetésre méltó ember mindig közellenszenv tárgya volt Gyöngyösön, s csak annak köszönhető, hogy tisztességes társaságokban megtűreték, mert angyaljó, szelid neje, köztisztelet tárgya volt. — Nem mintha vonzalom kötötte volna a kiméletlen, durva férjhez, oh annak, ha volt is, Burik oldala mellett régen el kelle párolognia, — nem ragaszkodás tehát, de kötötte őt a hűségi eskü a férfiúhoz, kinek nevét viselnie, kényszeríté a házassági frigy.

Burikné a lelkes Kovács Józsefnének legmeghittebb barátja volt, s habár olyan ismert hazafias szellemű egyéniség, minő Kovács József volt, Burik Zsigmonddal semmiféle összeköttetésbe nem lehetett volna, nejeik barátsága töretlenül fenn-

állt azért, s én is Kovácsné által ismerkedtem meg a szelid Buriknéval, s külön választva őt férjétől, a legőszintébb rokonszenvel viseltettem a jobb sorsra érdemes, tiszteletre méltó asszony iránt.

Mialatt a férj magának érdemeket szerzendő, eltökélte Sorsics felkutatását, eltökélte, hogy egyenesen nálunk fogja őt másnap délelőtt még keresni, — azalatt neje, ki e gaz szándékot észrevette, a jámbor Kis Andrásné, rendes mosónénkat, ki Gyöngyösről is kijárt hozzánk, s Buriknénak is biztos asszonya volt — magához hivatá, s hogy valami színe legyen kijövetelének Rédére, egy putton felkötözni való szép szőlőt küldött ki számomra; de tulajdonképen azzal bírta meg őt, hogy tudassa velem a szerencsétlen Sorsics üldöztetését, s azt, hogy még délelőtt valószínűleg nálunk fogják őt keresni, s így legyünk rajta, hogy akkor onnan már távol legyen, ha például ott megfordult volna.

Burik Zsigmond azon éjszakán, melyen mi otthon minden percben felriadánk, mert a legkisebb neszre azt véltük, hogy zsandárok vannak már körülöttünk, — míg Sándorom Gyöngyösön aggódék rajtunk, s lázas állapotában egy percig sem volt képes álmra szemet húnyni, azalatt Burik Zsigmond, mint nejének reggel beszélé, s ez később nekünk, azt álmodta, hogy három fényes csillag ragyogott a mellén, s hogy hajlongott előtte egész Gyöngyös városa.

Szerencsét hoz nekem a mai nap, — majd meglátod Lizi, — szólt nejéhez, mellét kifújva. — Hiszen megszegyenítem egy magam a zsandárokat! Nemde, ugyancsak kiteszek a k o r m a g a m é r t ?

Ki bizony, — viszonzá fájdalommal a nő — de úgy, hogy szégyenletedben akár a föld alá bújhatsz, s rejtheted magad minden tisztességes ember elől.

Nem értesz te ahhoz, — szólt szokott buta mosolyával az óriás magasságú ember. — Majd ha úgy tisztelnek, hogy: méltóságos asszony — akkor belátod, ha vissza gondolsz a mai napra, hogy férjedet kárhoztatva: hosszú volt a hajad, de rövid az eszed.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

FIGYELŐ.

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLÖNY.

SZERKESZTI

ABAFI LAJOS.

XXVI. KÖTET.

BUDAPEST
AIGNER LAJOS

1889.

TARTALOM.

	Lap
<i>Abafi Lajos</i> : Lugossy József levele Ipoly Arnoldhoz	74
— — Pajor István viszonya Szemere Miklóshoz és Madách Imréhez	351
<i>Csaplár Benedek</i> : Kiegészítő adatok Révai didaktikájához	137
<i>Cserép József</i> : Zrinyiásunk Tasso és Vergil világításában	241, 332
<i>Dengi János</i> : Fábrián Gábor két levele	234
<i>Erdélyi Pál</i> : Erdélyi János levelestárából	1, 128, 186.
<i>Illésy János</i> : Adalék br. Orczy Lőrinc életéhez	318
— — Kovács József és Szemere Pál	379
<i>Jakab Ferenc</i> : Garay János élete és költészete	321
<i>Koltai Virgil</i> : Kovács Pál kiadatlan versei	372
<i>Koncz József</i> : Csáktornyai Mátyás és Marosvásárhelyi Gergely írók életraj- zaihoz	238
— — Gr. Teleki Sámuel levele Kovásznai Sándorhoz	316.
<i>Kubányi Béla</i> : Virág Benedek halál-híréről	313
<i>Mátray Ernő</i> : Gróf Dessewffy Marcel	7
<i>Mitrovics Gyula (Ifj.)</i> : Tompa Mihály zsengei	161
<i>Paszlavszy Sándor</i> : Kovács Pálnak egy örömeke	56
— — Három zemplénavarmegyei költőről (Szemere Miklós, Boruth Elemér, Darmay Viktor)	81, 173, 258
<i>P. E.</i> : Kazinczy Gábor gondolataiból	232
<i>Sennowitz Adolf</i> : Laikus okoskodások a tudományos bibliographia terén...	303
<i>Szaák Luiza</i> : Báró Jósika Miklós élete és munkái ...	64, 148, 218, 294, 359
<i>Szabó József</i> : Vörösmarty Mihály mint epikus	15, 123
<i>Szalay Gyula</i> : Virág Benedek élete és művei	30, 123, 209
<i>Szinyei József (Id.)</i> : Irodalomtörténeti repertórium... ..	78, 159, 240, 320, 388
<i>Vachott Sándorné</i> : Rajzok a multból:	
XXVII. Sárosi Gyula elfogatása	45
XXVIII. Borongós hetek	51
XXIX. Vachott Sándor elfogatása	102
XXX. Bajza József árnyéka	107
XXXI. Az újépületben	193
XXXII. Vizontlátás	203.

	Lap
XXXIII. A Ludoviceum	277
XXXIV. Válságos huszár-dolmány	288
XXXV. Br. Eötvös József első látogatása	291
XXXVI. Ismét együtt	368
<i>Váli Béla</i> : Kántor Gerzson halotti verse	385
<i>Vozári Gyula</i> : Vörösmarty költői nyelvezete	307
<i>Zilahy József</i> : Egy földműves poeta	383

lettel viseltetett, keményen vonta kérdőre Kisfaludyt, erre Kisfaludy elidegenedett, mi magával vonta az „Aurora“ írónak elmaradását is. Virág is előregedett s mind ritkább látogató lett. Így bomladozott lassan lassan Vitkovics köre, míg végre 1829. szept. 9-én történt halálával teljesen megszűnt.

SZALAY GYULA.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXVII.

Sárosi Gyula elfogatása.

Ha éjszakánkat nem zavarta is semmiféle háborgatás, nyugalomunk azért még sem volt pihenni, sőt a zsandárok megjelenésétől remegve, ruháinkat sem mertük levetni. S így alig kezdett szürkülni, már fenn valánk s a reggelit elkészítve, a cselédekkel elhiteténk, hogy Sorsics jókor reggel még visszaindult Gyöngyösre egy ecsédi kocsival, mely épen oda tartott.

Ezt valamennyien egyenként tudattuk Sorsicscsal, hogy el ne felejtse, s férjem szobájából ki ne lépjen, melynek ajtaja honn nem létekor különben is be szokott téve lenni, s így ott feltűnés nélkül maradhat, magát becsukva. Szívére kötöttük tehát valamennyien, hogy semmiféle neszre vagy zajra elő ne jöjjön, még ha Sándorom érkezik is meg, várja be, míg az fölkeresi őt, — megigérte, hogy kívánságunk szerint fog cselekedni.

Alig hagytuk őt magára, midőn a szobaleány azon jelentéssel lépett be, hogy Kis Andrásné van itt Gyöngyösről, Burikné egy putton kötözni való szőlőt küldött tőle, — de — tevő hozzá kissé vontatva a leány — sáros csizmáival, erőnek-erejével maga akarja puttonát behozni, — azt mondja, úgy parancsolták neki.

Hadd jöjjön be — viszonzám, egyszerre kitalálva, hogy valami hírt vagy üzenetet hozott; — bizonyosan a multkor ígért ajándékokat várja, kis Marcsókája számára — folytatám a szobaleányt tévútra kívánva vezetni — szerencsére elkészítém a kis csomagot.

Ennek távozása után megjelent kopogós csizmáiban, puttonnal a hátán a szép, szelid arcú Kis Andrásné, s gondosan betéve maga után az ajtát, susogó hangon tudatá velem asszonya üzenetét, betűről-betűre úgy, a mint az szájába volt adva.

Mi az, valami baj van? — Hangzék e pillanatban, s férjem szobája megnyilt ajtaján Sorsics dugta ki a fejét.

Uram ne vigy a kísértetbe! — szolt ijedten keresztet vetve magára a jámbor kapás asszony. — Azt hittük az isten tudja hol jár eddig a tens úr, s nincs ott, a hol egyszerre meg fogják találni, s a hol jelenléte a nagyságos asszonyékra is veszedelmet hozhat.

Csitt! Csöndesen, édes jó Kis Andrisném, nehogy a cselédek meghallják, — csitítám a jó, de e percben magáról megfélekedezett asszonyt — ők azt hiszik, Sorsics úr még hajnalban tovább ment innen.

Bár ment volna isten hírével — vizonzá fejét csóválva az egyszerű asszony. — Ilyen bajt okozni önmagának is, másnak is.

E közben visszavezetém Sorsicsot Sándorom szobájába, s tudattam vele Burikné üzenetét.

Csak Sándorka jönne már! Csak ő volna itthon?

A szerencsétlen ember a részvét és angyali jószág elővigyázatra intő üzenetét számba sem véve, megmaradt azon határozata mellett, hogy míg férjével nem beszél, történjék bár mi, nem mozdul egy lépést sem tovább.

Sándorom e válságos nap reggelén Imre öcscsétől egy sürgönyt vett Budapestről, mely Mahovszky által lett volna Rédére küldendő, ha férjem történetesen benn nincs, bevárta Gyöngyösön a gyorskocsi érkezését, mely mint a sürgöny kívánta, délelőtti tíz óra tájban érkezett, s Vahot Imrének egy bizalmas barátját hozta magával, ki azon üzenettel Imre által küldve, hogy Sárosi elfogatását rebesgetik Budapesten, hogy ő, Vahot Imre t. i. beszélt e felől az öreg Heinrich kapitánnyal s egy igen nagy befolyású auditorral is, kivel jó viszonyban van, s ki a hol lehet, örömet segít szerencsétlen foglyaikon, — s az öreg úr épen mint ez, azt tanácsolja, sőt üzeni Sárosinak, ha nincs még elfogva, siessen haladéktalanul Budapestre, s jelentse magát egyenesen nála — az illető auditor címe Sándoromnak megküldetik — s ő szavát adja előre, hogy megmenti Sárosit.

Sándorom ez üzenet által feltartóztatva, csak dél tájban érkezhetik haza, mindnyájunk, de különösen nekem és két kis gyermekének, leírhatatlan öröme.

Megtudva a történeteket, azonnal besietett Sorsicshoz:

Mindenek előtt vedd e pénzt — mondá fölindulva szorítva kezét a szerencsétlennel, miközben néhány tíz frtot nyújtá át neki — s indulj azonnal Budapest felé. Tarts egyenesen az ecsédi erdőknél, honnan, ha az országútra kijutottál, akármilyen paraszt kocsira felülhetsz, hogy mielőbb bejuthass a fővárosba. — Azért nem jöhettek ma korábban vissza, mert sürgöny által szólított föl Imre, várnám Gyöngyösön küldöttét; erre vártam, ki azon üzenettel jött, hogy haladéktalanul siess Budapestre, s jelentsd föl magadat önként, azon auditornál, kinek neve e kártyára

van jegyezze, — ez meg fog menteni, ha jelented magadat, Heinrich bátyánk segélyével; — szavai közben a kártyát átadta Sorsicsnak.

Közlé továbbá Imre üzenetének részleteit is, hogy megnyugtassa a magával küzdeni látszót, ki végre így szólalt meg:

Önként jelentkezem? — Higyjek oly ígéreteknek, melyeknek sem előttem, sem előttem hitelem nem lehet? — Önként nyujtsam a nyakam a hóhérok bárdja alá? — Óh barátom — folytatá keserűen — feledéd hogy én vagyok az „Arany trombita“ szerzője. — feledéd, hogy a nevemet is jól esett nekik fölakasztatni?

Szerencsétlen! — viszonzá Sándorom nagy fölindulással. — Te meg azt feledéd, hogy mindez évek előtt történt, s a viszonyok ma mégis sokkal enyhébbek, mint közvetlenül a forradalom után voltak. E mellett gondold meg, jobbat várhatsz-e ha akaratod ellenére is elfognak s behurcolnak Pestre, mintha magad jószántából, önként jelentkezel? Két rossz között van csak választásod, — mert hiszen nyomodban vannak, s elfogatásod csak a pillanat kérdése, — nem okosabb-e tehát a két rossz közül a kevésbbé rosszat választanod?

Ugy látszék, mintha nagy nehezen belátta volna végre a szerencsétlen, férjem sürgető tanácsának helyességét, — de oly soká húzta-vonta az időt mind a mellett, oly nehezen szánta magát rá az indulásra, hogy már délutáni két óra körül volt, midőn mindnyájunktól búcsut vőn s csakugyan megindult.

El ne felejts egyenesen Ecséd felé tartani, az erdőnek — mondá férjem, melegen megölelve a távozót — üldözőid épen ellenkező irány felől, Gyöngyösről jöhetnek csak, s ha Ecsédnek tartasz, nem lehetséges velők találkoznod.

Sorsics kiszakítva magát barátja karjai közül, nem felelt, hanem gyors léptekkel indult útjára, mintha felindulását akarná előttünk rejteti.

Rendülve néztünk valamennyien utána, meddig csak alakja látható volt, s a mély szomorúságot egyikünk sem bírta leküzdeni, mely az egész jelenet lefolyása alatt megszállta lelkeinket.

Oh Sándorom — szólék végre férjemhez, — hogy fog végződni e dolog, mely, mint most már világosan láthatjuk, a szerencsétlen Gaszparics Kilián elfogatásának folytatása csak, — ő vonta vidékünkre a figyelmet, — a kém, a pap házához, épen az ő elfogatása után szállásolta be magát, — nélküle Sorsics a végítéletig itt élhetett volna, a nélkül hogy fölfedeztessék. S mi minden foghat még ezután következni. . . .

Férjem még nem is válaszolhatott, midőn udvarunkra egy kocsi járt be. — Meglepetve sieténk az ablakhoz, hogy lássuk, ki lehet a váratlan érkező, s én legalább megfagyni érzésem min-

den csep véremet, midőn a kocsin a gyöngyösi polgármestert, Burik Zsigmondot, s mellette ülve Sorsicsot pillantám meg...

A szerencsétlen, férjem szívből jött baráti tanácsa ellenére, nem Ecséd felé tartott, hogy élébe irt módon mielőbb Budapestre törekedjék, hanem neki ment a Gyöngyös felé nyuló szántóföldeknek, s arra vette útját. Burik, ki épen őt elcsipni kocogott ki két sovány gebén, egyszerre észrevette s föl ismeré őt, s barátságos arccal magához integeté a semmi rosszat nem sejtő menekvőt, — hiszen zsandárok nem voltak kocsiján — s maga mellé felülni kéré, mialatt ravasz nyájassággal kivette tőle, hogy az éjszakát nálunk tölté s mostanig ott volt.

Én is épen Vachott Sándorékhoz tartok — viszonzá erre — egy fél órai mulatás után, majd onnan együtt vissza indulunk Gyöngyösre.

Sorsicsnak válaszolni sem volt még ideje, midőn a kocsi bejárt az udvarra, melyet alig egy pár perc előtt hagyott el, s talán e pillanatban eszébe jutott, hogy nagyot vétkezék, hogy férjem tanácsát nem követte.

Benyitottak Sándorom szobájába mind a ketten. — Burik hunyorgó mosolylyal, mint a macska, midőn áldozatát ragadozó körmei között érzi, Sorsics leverten, — mintha bánná és röstelené is tettét, új vigyázatlanágát előttünk.

Minek köszönhetjük a szerencsét? — kérdé férjem hidegen Buriktól.

Hát csak régi óhajtasomat kívántam teljesíteni, — viszonzá még mindig hunyorogva, a kérdett — tiszteletemet akartam tenni, már csak azért is, mert meg voltam győződve, hogy Sorsics, — akarom mondani: Sárosi urat itt fogom találni.

Őn ezúttal úgy látszik a zsandárok szerepét vette át? — mondá Sándorom, megvető tekintettel mérve végig az iszonyú hosszú, csontos alakot. — Habár ily feladat alig egyeztethető a polgármesteri állással.

Jaj, kérem alássan, régi példabeszéd már az, hogy: szükség törvényt ront! — viszonzá álnok mosolylyal a derék férfiú. — Megegett a szívem a szegény zsandárokon, kik e förtelmes időben másfél nap óta áznak és fáznak hasztalanul; mert hát kérem alássan, én igen érzékeny ember vagyok. Így történt, hogy elszántam magamat a kirándulásra ide, Rédére, — no de hála az égnek — tevő hozzá phariseus módon fölmeresztve szemeit — szerencsével jártam, nem fogok kudarcot vallani, bár mennyi félelmet álltam is ki a rossz út miatt.

Ha már az úton föl ismeré s elfogta a szerencsétlent, ki önmagát szándékozott följelenteni, mi célból hozta őt hozzánk, hol asszonyok vannak, s ily jeleneteket nem néznek közömbösen?

— kérdé férjem, a nélkül hogy Burikot, ki még mindig állt, ülő helylyel megkínálta volna.

Hogy foglyomat illő módon szállítsam rendeltetése helyére — viszonzá a kérdett — fölkérve annyiban uraságod szíves közreműködését is, méltóztatnék a bíróhoz, a szokásos kíséretért, elküldeni.

Azt nem teszem — viszonzá Sándorom határozottan. — Elfogatását nem akadályozhatom, de hogy én csak az ujjamat is mozdítsam iskolatársam- és barátom helyzetének nehezítésére, — arra sem ön, sem semmiféle hatalom nem kényszeríthetnek.

Ezt tökéletes helyesen méltóztatik felfogni — szólta elmés udvariasságot véelve mondani az érdemes polgármester, hogy mérget enyhítse Sándorom ellenkezése miatt. — Hiszen majd elküldök hát magam, az eredmény úgy hiszem, így is csak az lesz.

Míg Burik rendeleteit megtenni künn járt, férjem így szólott a magába mélyedt Sárosihoz, ki keresztbe font karokkal, a szoba egyik szögletébe vonulva mozdulatlanul állott:

Miért nem követted tanácsomat?

Mert őrült fejvel mást gondoltam — viszonzá sötétén.

A polgármester megjelenése megszakítja a további szövtálat, ki Sándoromhoz fordult előbbi hunyorgásával, s következőleg szóla:

A falusi örök, kikért elküldtem, azonnal itt lesznek, — méltóztatassék kérem azalatt szintén befogatni s bennünket, természetesen, saját kocsiján, bekisérni Gyöngyösre.

Mi célból menjek ma én be? — kérdé férjem.

Oh kérem, nem mint barátja fogoly társa, arról szó sincs, — hanem mivel e házban fogtuk őt el, multhatlanul szükséges velünk együtt uraságnak is bejönnie.

Most Sándorom — szólék halkán férjemhez, felindulva a különböző rázkódások hatása alatt — csakugyan bekisérlek, veled megyek én is.

Ezúttal elfogadom, mert nem nélkülözhetném kedves társaságodat — viszonzá ő leírhatatlan fájó tekintettel. — Ezen ügy úgy összebonyolódik, Mariskám, hogy nem tudom, miként szabadulunk következményeitől.

Fél óra múlva a szerencsétlen Sárosi Gyula — hiszen akkor már nem volt szükség álnevére — kocsin ült a jeles Burik Zsigmond oldalán, s mögötte és előtte, vasvillákkal fegyverkezett falusi őrei...

Mi Sándorommal, saját kocsinkon követtük őket.

Gyöngyösre érkezve, a polgármester neje kisírt szemekkel fogadott bennünket, mert Burik saját házához hajtatott, hogy zsandárokat hívasson, s annál nagyobb feltűnéssel szolgáltatassa át szerencsétlen foglyát.

Burikné zokogás kíséretében könyörgött Sárosinak, kövesse őt, a kert hátulsó kapuján át kibocsátja, kísértse meg arra a menekülést.

Hadd üljön fel az alávaló fogdmeg, mire zsandárjai ideérnek — szólt a régen elkeseredett feleség, ki az egyszer életében kimondá nyiltan, hogy férjét minő embernek tartja.

Sárosi a jó és nagylelkű asszony ajánlatát annál kevésbé fogadá el, mert hiszen Burik ismerheti felesége jó szívet s tiszta gondolkozásmódját, s így azonnal kitalálta volna a dolgot, annyival is inkább, mert a kert hátulsó kapuja sem lehet előtte titok, onnan is visszahurcolta volna őt, e mellett védtelen nején bizonyosan szörnyű boszút fogott volna állni.

Sárosi bekísérteték tehát a zsandár kaszárnnyába, hol természetesen, azonnal letartóztatták. Férjemhez csak néhány kérdést intéztek, de azon meghagyással bocsáták el őt, hogy Rédéről sehova ne távozzék, s a netaláni hívásra, kötelességének ismerje azonnal megjelenni.

Ily elbocsátás félig-meddig már felmutatá a fogházat is, a szörnyű új-épület börtöneit előttünk, s mi csüggedten, leverve indultunk kedves otthonunk felé.

Egész úton alig váltánk néhány szót, de a kocszi ülésén oly közel simultunk egymáshoz, kezemet Sándorom karjába öltve, oly erősen szorítám azt magamhoz, mintha ezáltal a megválás ellen tőle, örök időkre biztosíthattam volna magamat.

Az idő valamennyire megenyhült ugyan, a szél nem zúgott s nem esett többé a havas eső sem, de hűvös novemberi éj vala azért, úgy hogy egvő teendő híján, azonban főképp úton, könnyen áthülhetett volna.

De mi Sándorommal, annyira el voltunk foglalva fájdalom-dúlt belső világunkkal, hogy valóban alig vettük észre a zordon, a hűvös éj hatását.

Ha azonban nem vettük is számba, jó átfáztunk azért mind a ketten, mikorra éji tíz óra tájban haza jutottunk. — Jó anyám s fiatal nővérem elibénk siettek, de mi kérdő tekintetünkre csak egy fohászszal válaszolánk. — Ők azonban megértének így is, s nem kérdeztek ez estve semmit.

A jó melegre fűtött szobák, a lobogó lángok barátságos pattogása, s kis ágyában fiacskánk, s bölcsejébe Iduskám ártatlanul szendergő képe, olyan enyhe, olyan kedves látványként egyesültek, hogy szívünk nehéz keserve szinte megkönynyebbedék, s úgy tetszett, mintha lehetetlen volna boldogságunk feldúlása, mintha képtelenség lenne, hogy egymástól elszakítsanak.

A terített asztalon párologó meleg thea, szépen fölszeletelt sonka és frissen sült vajás pogácsa kínálkoztak, s anyám nem

nyugodott, míg rá nem kényszerített mind a kettőnket, hogy ez átfázás után egy-egy csésze thea mellé együnk is valamit.

XXVIII.

Borongós hetek.

Nem csak Rédén, de egész Gyöngyös vidékén leverőleg hatott Sárosi elfogatása, s talán még inkább azon körülmény, hogy épen nálunk fogták el. Férjemet maga a főbíró is szerette volna megmenteni, — azért történt, hogy a zsandárok mindenütt előbb jártak-keltek és kutattak, mint a hol tulajdonképen kezdeniök kellett volna, s ha Burik, megbízás nélkül nem vág a dologba, Sárosinak bizonyosan hült helyét találják N.-Rédén s a szerencsétlen végre megis eljutott volna szerencsésen Pestre.

Mivel többé nem fogom e szóra sem érdemes embert említeni sem, itt jegyzem föl, hogy gyalázatos tette után nem dicsőség, mint reménylél, hanem közmegvetés lett jutalma, — állásától is nem sokára fölmenteték, s neje, kit a szégyen férje miatt, s a bánat, önnön szerencsétlensége érzetében, lassanként már régen emésztett, idő előtt elhalt, azon keveseknek, kik őt közelébből ismerék, őszinte fájalmára. — Most Burik, miután semmi tartalékja többé nem volt, mi a tisztesség útjára intené, végkép elaljasadott, ivásnak adta magát, — eltékozolta a mije volt, s néhány év múlva mint beszélük, egy hideg novemberi reggelen, talán évnapiján gyalázatos tettének, egy szemét dombon halva találták.

A kígyó arcú úr, mint később Imrétől hallánk, már megtette Pesten, az illető helyeken jelentéseit, mire Sárosit a fővárosba szállították, s körülbelül két hét úgy folyt el, látszólag legalább, N.-Rédén, mintha semmi sem történt volna.

A napok, mint rendesen, röptültek egymásután, de megnyugodni s felvidulni, semmikép sem ment mind addig, míg én, azon csodálatos erő által, melylyel isten testi gyöngeségem mellé, megáldott, s mely viszontagságos életem nehéz napjai alatt szerettem csüggedését is gyakran megnyihité, végre annyi okot találék Sándorom s a többiek megnyugtatása- és vigasztalására, hogy utóbb magam is nyugodtabb levék, s ők is megnyihültek, — mert e csodálatos erő, a szeretet ereje volt.

Hiszen — mondám Sándoromnak — vidékünkön semmiféle politikai összeesküvések nem történtek — maga szegény Sárosi is mint békés nyelvtanár és iskolatanító működék, s ha társaságban, poharazás között eldanolt is olykor néhány búskomoly hazafias dalt, — vagy vigyázatlanul elárulta kilétét, — ez bűnül csak nem róható föl, s a legkegyetlenebb haditörvényszék is bizo-

nyosan elnézi a forradalmár régebbi tetteit s újabb magaviselete szerint hozza felette ítéletét.

Csak az öreg Gaszparics Kiliánt meg ne látogatta volna — jegyzé meg férjem. — A szerencsétlen, mint hallám, titkos levelezéseket folytatott, s lefoglalt iratai, mint mondják, lázító eszmékkel vannak telve, melyeket nem ok nélkül jegyezgetett.

Hiszen az kétségtelenül baj az öregre nézve — viszonzám férjemet nyugtatva — de Sárosira, vagy épen reánk, kik az öregot soha nem is láttuk, csak nem tartozik? Sárosi vagy mi, csak nem lehetünk felelősek az öreg Gaszparics Kilián rajongásaiért?

Igaz, kedvesem — mondá Sándorom. — De szegény Gyula különben is compromittált egyéniség volt, — hiszen „Arany trombitája“ még nincs elfelejtve; — s mint beszélik Jozéfa nővéred barátneját, Viktóriát csakugyan keresték zsandárok, Sárosival egyidejűleg, s attól tartok, hogy reám is vonatkozással lesz az egész bonyodalom, miután nővéred együtt tűnt el Viktóriával.

Ez a gondolat megdöbentett.

Hát nem volt-e elég a rázkódás, melyet Jozéfa mindnyájunknak, de különösen nekem okozott eltűnése által családi körünk-ből, épen legszentebb anyai kötelességem teljesítésekor? Nem volt-e elég hogy szeretett kis Idámat e miatt idő előtt kelle elválasztanom? Nem volt-e elég, hogy önmagát s jeles s boldogságra oly méltó jegyesét szerencsétlenné tette? Téves lépése még több felelőséggel terhelné ifjú vállait, még férjemre is veszélyt hozhatna az?

Pillanat alatt végig futott mind ez a lelkemen, de utána oly megkapó hangon szólalt föl a hitnek szava fájó szívem legeslegmélyén, hogy megnyugtattam Sándoromat is, képtelenségnek tüntetve föl, a sorsnak oly ádáz üldözését, hogy oly lépés, melyet egy tapasztalatlan fiatal leány tévútra vezetett lelke sugallatára tesz, minden irányban csak romlást okozhasson, s neki annyi élet feldúlásáért kelljen majdan egykor lakolnia.

De hogy más térre vezessem mind az ő, mind saját gondolatimat, miután kissé megnyugodtunk mind a ketten, arra szólítám föl Sándoromat, ülne le tükör-asztalom mellé, hogy a szükségésnél hosszabb haját, köröskörül, szépen megkurtíthassam. E műtétet rendszeren én szoktam tenni, gazdag selyem haját valóságos szeretettel gondoztam, mely természetből fürtös és fényes hullámokban árnyékolá be fehér homlokát.

Azonnal szót fogadott, s magasztalá fodrásznői ügyességemet, ismételve kijelentvén, hogy senki a világon nem volna képes haját oly egyenletesen, oly szépen körül vágni.

Ugyan mi lenne a hajadból, ha jövő tavasszal, majd ha a világra jó az a kicsikénk is, kit most várunk, ha én akkor meghalnék?

E rosszul választott tárgy, részemről enyelgés akart lenni, de ellenkező hatást idézett elő:

Hogy enyeleghetsz ily komoly dologgal? — szolt férjem szemrehányó hangon. — Túlélni nem bírálak Mariskám, azt úgy is tudod — folytatá olyan tekintettel, melyet soha el nem felejt-hetek — idegen kéz ollója az én hajamat nem fogja soha érinteni.

Nem sejtém akkor, hogy kevés hónap mulva mi iszonyú tör-szúrásként fordulnak majd szívemen át, Sándorom fenti, felejt-hetetlen szavai.

Már csaknem négy hete mult szegény Sárosi elfogatásának, s nem hallánk felőle semmi hírt. Annyit tudtunk, vagy legalább sejtünk, hogy az újépület zordon falai között szenved, de hozzá be, senkit nem bocsátanak.

Sándorom nem mozdulhatott Rédéről, úgy kelle magát tekin-tenie, mint hogy ha szabad lábra helyezett fogoly volna; — de ha nem ment is sehova, helybeli és vidéki barátai fölkeresték, s meg lón beszélve minden oldalról mitől tarthatunk, vagy hogy egyáltalában tarthatunk-e valamitől.

Pongrácz Bonó, Halászból, s Kovács József és Brencsán Sándor, Gyöngyösről, családjaikkal együtt, több ízben kirándultak hozzánk e válságos hetek alatt, ha valami hírt hallottak s közöl-hettek egy-vagy más tudatni valót. — Isaákkal és Benyiczky Atillával is csaknem naponként találkozték Sándorom, ők helyben laktak, s épen oly feszülten várták az események fejlődését, mint mi. — A bajt egész körünk közösnek tekinté, s a nők nyugta-lansága s elkeseredése csaknem meghaladá a férfiakét, — hiszen ők férjeikért reszkettek, nem önmagokért, s ez fejti meg a nem szünő izgalmat, melyben éltek.

Különbén férjem házi fogsága, melyet híven megosztottam vele, — én sem mozdultam sehova egy lépést sem, — elég kelle-mesen folyt. A mint magunkra maradtunk, kis gyermekeinkkel fog-lalkozánk; — én csaknem egész nap kis Idámat hordoztam az ölemben, férjem, fiacskája számára rajzolt és színezgetett katoná-kat és virágokat, s mert együtt leheténk, olyan jól eltelt az idő, olyan boldogok voltunk szorongó helyzetünk mellett is.

De elérkezett végre a felejt-hetetlen december 5-dike.

Hideg, de tiszta téli nap volt ez, — s látszólag épen úgy mult el, mint megelőzői.

Este, mikor a kicsinyek már édesen szenderegtek, kipirult, rózsá arcaikkal, s túl voltunk mi is az estelizésen, körül ültük a kályhát, a vígav lobogó lángok mellett, Sándorom, anyám, én és fiatal nővérem, s a szél zúgását hallgatva, csöndesen beszél-gettünk azok felül a szép, békés idők felől, melyek, ha a jelen zivatarain szerencsésen átsegít a jó isten, a jövőben reánk és gyermekeinkre bizonyosan várni fognak, azon idők felől, midőn

majd ismét szabad lesz remegés nélkül örvideni boldogságunknak, azon arany idők felől, midőn a tisztességes családok nem fognak kitéve lenni ok nélkül is, csak pusztá gyanu miatt, a legkegyetlenebb üldöztetésnek.

Olyan jól esett e szép idők felől álmodozni, hogy az óra közel járt az éjféhez, midőn végre jó éjt kívánva egymásnak, lepihentünk, s alig hajtánk fejünket párnáinkra, már el is szenderedtünk s folytattuk álmunkban is, miről ébren beszélgeténk.

De mintegy három óra tájban éjfé után, egyszerre csak kutyáink iszonyú ugatása riasztott föl bennünket.

Vajon mi hozhatta hű Sobrinkat ily szörnyű dühbe — szólt férjem, midőn észrevette, hogy én is fölébredék.

Talán ismét tolvajok ólálkodnak a tyúkólak körül — vizonzám én, mert eszembe jutott, hogy a megelőző évben, épen ilyen tájban lopták el tyúkjainkat és lúdjainkat.

De az ugatás nem a tyúkólak felől hallatszék, hanem majd a lakház közeléből, majd az udvar mélyéről tetszett az jőni s nem csak nem szüent, de fokozott dühhel lőn folytatva.

Anyám is fölébredt, s midőn tapasztalá, hogy a kutyák nem hogy csöndesednének, de mind hevesebben ugatnak, becsöngeté a szobaleányt s megbízta, tekintene ki a konyha ajtón, nincs-e valami baj az udvaron, — hiszen nem félhet, bátran kinyithatja az ajtót, miután képtelenség, hogy ez iszonyú ugatásra talpon ne volnának a férfi cselédek.

A szobaleány kitekintett, de egy másod perc mulva már ismét megjelent azon hírrel, hogy nincs semmi baj, a kutyák bizonyosan a holdvilágra ugatnak, vagy talán idegen kutyát érzene a ház közelében.

Ez valószínűnek látszott előttünk egy pillanatra, — de a nem szüent ugatás oly vészjósló hangon rengeté csaknem házunk falait is, hogy Sándorom öltözni kezdett, hogy önszemeivel lássa, mi történik az udvaron.

Szándokát a szomszéd szobában alvó dajka észrevéve, hirtelen magára hányta ruháit, s megelőzve férjemet, kisietett e tisztességes hű teremtés, hogy hírét hozhassa, mi dühösíti annyira kutyáinkat.

Nehány pillanat mulva halálsápadtan, s minden ízében remegve tért vissza, gondosan bezárva előbb maga után a konyha ajtaját, azután hozzánk sietett be s alig hallható hangon susogá, hogy:

Zsanoárok állták körül az egész házat; — de megtiltotta a tiszt, hogy idebenn megmondjam.

A szobaleány saját bőrét féltve, elhallgatta a dolgot, — míg a másik, a jó lelkű, a ragaszkodó dajka, ki hogy kezünk ügyében legyen, ha egyik vagy másik gyermek miatt szükségelnék

valamit, a szomszéd kis szobában aludt rendesen, ez, a fenyegetés dacára bejelenté a szörnyű éjjeli látogatókat, kik a békés családok nyugalmát háborítani, mint a rablók, orozva közelítének, hogy kiragadják szerettei karjai közül az apát, a férjet, a családfelelőst. . .

Mindenki elképzelheti, hogy e hírre pár pillanat alatt valamennyien föl voltunk öltözve, még a szegény kis gyermekeket is fölszedtük, Károlykát kis ágyából, a kicsi Idát bölcsesjéből, kik, mintha érezték volna a pillanat fontosságát, olyan szép csöndesen viselték magukat, komolyan nézegetve szerte-szét, bár szemcskéik felett az álom ott lebegteté még lankadt szárnyait.

Hetek óta volt már Sándorom sorsa függő állapotban, — de hogy a rosza még sem valánk elkészülve, mely bekövetkezők, eléggé tanusítá, hogy csak most, mikor már küszöbünk előtt volt a vész, — mikor házunkat már zsandárok állták körül, akkor jutott eszünkbe, hogy férjem íróasztala fiókjából sok érdekes emléket kell eltávolítani, mielőtt a sisakos kutatók reánk törhetnének.

Gondolni és tenni egy volt rám nézve ily válságos pillanatban, különben is csak én tudtam, sokkal inkább mint maga Sándorom, ki szórakozott ember volt, — hol mi áll íróasztala fiókjaiban. Szóvesztegetés és magyarázgatás nélkül sieték tehát férjem szobájába, s gondolat sebesen üritém ki egymásután az eltenni valókat. — Most bizalmamat isten oltalmába helyezve, gyermekeim ruhácskái közé rejtém a legveszélyesebb emlékeket, a többit saját fehér nemüimmel telt szekrényembe.

Sándorom és anyám bizodalma olyan nagy volt tapintatom iránt, hogy midőn ezekkel elkészültem, nem akadályoztak akkor sem, mikor égő gyertyával a kezemben fölnyitám magam az udvarra nyíló ajtó egyikét, s kitekinték.

A zsandár tiszt azonnal előmbe lépett, udvariasan köszöntött — tiszta magyar, erdélyországi születésű fiatal ember volt, — s bocsánatot kérve a korai háborgatásért, még azt is megkérdezte, nem lesz-e alkalmatlan, ha bejönnek, megengedem-e, hogy azt azonnal tehessek.

Oh kérem, most önök osztják az engedelmet — viszonzám őt és két fegyveres társát bebocsátva. — Vajon mit kívánnak tőlünk, mivel szolgálhatunk?

Házmotozni jöttünk — viszonzá a tiszt, s udvariasan fölkért, vezetném őt férjem szobájába s zárnám föl összes fiókjait, és összes szekrényeit. A kulcsokat azonnal átadtuk neki, s szegény jó anyámmal, ki mellettem állott, dobogó szívvel néztük, mi nagy gonddal olvasott át minden beírott papír szeletkét.

Egy forradalmi verstördéket ott felejtettem, az eleje és vége meglőn mentve, csak egy része csúszott ki valahogy a

kezemből, a nélkül, hogy észrevettem volna, midőn nagy sietséggel előszedtem, hogy elrejtsem az iratokat. — A töredéket zsebre tette azért a fiatal tiszt, egy pár más jelentéktlenebb irattal együtt.

Elkészülve férjem szobája átkutatásával, a többi szobák szekrényeit is fölnyitattá; remegő kézzel tártam ki egyiket a másik után, gyermekeim ruhás fiókjait és saját veszélyes tartalmú szekrényeimet, épen úgy mint a többit, azon kétségbeesés sugallta vakmerő reményben, hogy ily módon talán nem lesz gyanuja, hogy ily módon megmenthetem Sándoromat, mert hiszen gyermek és nő ruhákat csak nem fog össze-vissza forgatni.

És nem csalódtam.

A fiatal tiszt vagy tekintetből, vagy látszólagos bátorságom által csakugyan tévútra vezetve, semmit sem érintett a női és gyermek ruhák között, mosolyogva azt jegyezvén meg, hogy nem ilyen holmi között szoktak rejleni a veszélyes dolgok.

Udvariasan búcsút véve azután mindnyájunktól, Sándoromat hivatalosan arra szólítá föl, jelennék meg másnap délelőtt a zsandár kaszárnjában.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

KOVÁCS PÁLNAK EGY TRÉFÁS ÖRÖMÉNEKE.

(Aranylakadalom.)

„Jó kedve soha sincs fogytán.“

Beöthy Zsolt. 1)

A nyári nagy szünetelőben vándorpillantásaim az imreghi minoriták kedvesfekvésű kolostorába is betévedtek. Zörgetni sem kellett és megnyitották az ódonszerű épület könyvtáranak ajtaját, a mint már ez szokás a derék magyar szerzetesek vendéglátó házánál; de, hogy kerestem és találtam.²⁾ az már a régi jelesek emlékét

¹⁾ Kovács Pál jellemrajzában. L. Abafi: Figyelő. IV. k. 64. l.

²⁾ A magyar minoriták több derek íróit adtak a hazának. V. ö. A M.-O. Minoritarend Névtárában: (1883.) A m.-országi Minoritarendi Irók; — szám szerint 47 van felsorolva. — Nt. Schmiedmayer A. M. mostani könyvtáros, Versek Gyűjteményében találtam Kovács Pál Aranylakadalom c. tréfás örömekeét is; ugyanabban Bocskay Tóbiás versét, s Pater Vitus munkáiból, melyekben a jóízű humor csörgő patakja tünik elő, körülbelül 18 tréfás költemény címét írtam ki a költemények egypár jellemző sorával; így p. a Párviadal, melyre a benyakalt férjet a feleség hívja ki, csakugyan népies íróra és a comicum erére vall. Az erdélyi Közlemények és több versét adta P. Vitusnak. — P. Sulyánszky Eust. Györgynek nt. Sütő Libor. házfő által előmutatott s a könyvtárban lévő Analectáiban szintén több irodalmi munka találta az enyészettől való megmentését. P. S.

akaratom is volna rá; ha ugyan egy dolog gátomul nem szolgál, az t. i., hogy nincsenek könyveim. stb.“

Harmadik levelében Pestről és az absolutismus első éveiről ír hosszabban és elég részletesen. E levelet alkalom adtán egészen fogom közölni, most csak Szemere Pál egyik jó mondását adom belőle, a melylyel Szemere a szabadságharc befolyásának és befejezésének eredményét jellemezte: „De eb ugatással, magyaré a dicsőség, németé a haszon.“

Irtam ismertekről és ismeretlenekről, amazokról röviden, emezekről hosszabban, a mint már a dolog megkívánja. Közleményem hosszúra nyúlt, s annyira, hogy még akkor is meg kellene folytatását szakítanom, ha egyéb okaim is nem volnának. Erdélyi Patakon már nem volt a főváros irodalmi életben annyira benne, s leveleiben e korból, már kevesebb az anyag. De őt már akkor jobban ismerték s figyelemmel voltak iránta. De ezekben a levelekben már nincs is más, mint néhány cikk kiadásáról való tudósítás, vagy hír. Az érdekesebb csoportról megemlékeztem, amazokról egyelőre hallgatok.

Ha tetszik — a viszontlátásra!

ERDÉLYI PÁL.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXXI.

Az új épületben.

Érkezésem következő napján elsőnek tartám megkísérteni, hogy Sándoromhoz bejuthassak.

Az új épületbe kelle tehát mennem, e temetőbe, hol annyi nemes honfivér festé a talajt, hova borzalom nélkül nem közelelheték.

Szerencsére, Bajzáné szíves volt kíséretét fölajánlani, velem jönni, — hiszen tudta, hogy soha ez ideig még a főváros utcáin sem jártam-keltem magányosan, vagy férjem, vagy anyám, vagy legalább hú Julim, mindig kísérom volt, — hogy is mehettem volna hát épen most egyedül, midőn fölgerjedésemben talán oda sem találtam volna.

Délelőtti tíz óra lehetett, midőn a zordon, a rideg épület kapuján beléptünk, s kérdezősködés után nagynéném megtudta, melyik a százados szobája, kinél férjem felől tudakozódhatunk.

Iszonyodva néztem e közben körül. Mindenfelől katonaőrök jártak-keltek föl és alá, szóttalanul, de sötét, kémlő tekintetükkel bennünket folytonosan szemmel tartva.

Kis fiam cinkatonái nem tartották merevebben tagjaik- és szuronyaikat, mint e némán sétáló gépek, kik alig látszának élni, s ha szemeik zordon tekintete nem beszél, valóban csaknem elhihetők volna, hogy nem emberek, hanem gépkatonák mozognak előttünk. Hiszen mi az embert emberré teszi, az érzés úgyis vagy soha nem volt, vagy régen kihalt kebleikből; — vagy talán ha bírt ilyesmivel, otthon hagyta azt ez idegen ajkú gyülevész, saját háztűzhelyénél, s ide, e magyar vérre szomjazó és magyar kenyérré éhező faj, csak szomorút s irántunki ellenszenvét hozta magával?

Ilyen gondolataim ébredtek, mialatt a százados szobájához értünk, s kopogtatás után belépünk oda.

Nösselt kapitány alacsony, vézna kis cseh ember volt, világos szín szemei — fehér szőke haju — s jelentőségtelen apró vonásai által tűnve ki. Bennünket elég jól fogadott, s miután német nyelven megkérdezte, mivel lehet szolgálatunkra, s én kérve-kértem, vezetne be férjemhez, meglehetősen részvétellel viszonozta, hogy igen sajnálja, hogy lehetetlenséget kívánok, mert a foglyokhoz, mielőtt kihallgatva lennének, senkit bebocsátani nem szabad, s így arra kért, lennék férjem kihallgatásáig türelemmel.

Erre leverten, oh leírhatatlanul elszomorodva, azt kérdém, mikor, mely napon reményli, hogy férjemet kihallgatják.

Jaj nagysád — viszonzá elmosolyodva — nem megy az oly gyorsan. Hiszen — tévé hozzá megütközéseme észrevéve — nem épen lehetetlen az sem, hogy két-három hét alatt előkerül férje ügye, — de megtörténhetik, hogy hónapok mulnak el, mielőtt reá kerül a sor.

Oh kapitány úr ily eljárás nemcsak igazságtalan, de kegyetlen is volna — szólék fölgerjedésemben minden elővigyázatról megfeledkezve. — Férjemet csak gyanuból fogták el, s a helyett hogy mindennek előtt meggyőződést igyekeznének szerezni a felől, ha nem büntelent tartanak-e elzárva, hónapokig akarják őt és családját is kínozni.

Ne tegye föl mindjárt a legroszabbat nagysád — viszonzá a jóindulatú százados, felindulásom szavait nem véve rossz néven. — Határozottan nem állítottam semmit, de arra figyelmeztetni kötelességem volt, hogy ne remélje férjét hirtelenében meglátogathatni. — Kényelmére s ellátására mindent megtehet, mit csak tetszik; — pénzt is tehet le számára nálam, hogy szükségai fedeztethessenek; — írhat is neki s ő válaszolhat, — de levelezésüket Deszek őrnagy, ki jól beszél magyarul is, természetesen, előbb átolvassa s láttomozás után fognak a levelek mind a két részre kézbesített. Férje egyébiránt — folytatá szünet mulva — tegnap este szerencsésen megérkezett; elég jól érzí magát; külön szobája van, höl egyedül lévén, senki nincs terhére.

Ha már nem mehetek hozzá — szólék e sok beszédre, felindulásomat rejteni kívánva — legyen szíves százados úr még ma a tudatni férjemmel, hogy itt voltam, de nem bocsátanak be hozzá.

Ezt megtehetem — viszonzá Nösselt kapitány — annyival inkább, mert estére különben is kötelességem betekinteni hozzá.

Erre azután pénzt tettem le a századosnál, melyet ő rendszeren nyugtázott, — hogy semmibe fogyatozása ne legyen a szegény fogolynak, s megköszönve szívességét, figyelmébe ajánlottam Sándoromat.

Távozáskor tudatám a kapitánynyal, hogy habár férjemhez nem bocsátanak is be, tudakozódní felőle eljövök ismét nemso-kára, s kérelmemre megmutatta a szíves emberke Sándorom magány börtönének ajtaját is, mely előtt fegyveres őr járt föl-és alá. . . .

Nehéz szívvel álltam meg egy percre ez ajtó előtt. — Mi-lyen közel valánk egymáshoz, csak egy ajtó választott el tőle, s mégis, ha mértfőldek terjedtek volna is el közöttünk, elérhetőbb leende találkozásunk, mint ez ajtó előtt.

Vajon érzi-e, sejti-e, hogy itt vagyok? — kérdém gondolatban önmagamtól. — Vajon az a forró óhajtás, melylyel hozzá vágyom, hogy enyhülésére lehessenek, behat-e e vasrácsokon keresztül, a magány börtönre kárhóztatott fogoly zordon szó-bájába?

A fegyveres katonáőr sötéten, mereven és némán folytatta az ajtó előtt sétáját, gépileg teljesítve a reá bízott feladatot, mint az elvázott többi áldozat fekhelye előtt is pontosan teljesíti minden ór e szörnyű épület falai között.

Ébren és álmaimban ijesztő képek gyötörtek.

Hogy férjemet fogságából kiszabadíthassam, minden követ megmozdíték; de lehetett-e azért sorsára nézve megnyugodnom? — Nem volt-e az új épület falai között, bonnan élve oly nehéz volt azon időben menekülni? — Az új épület falai között, hol, mint nekem akkor tetszék, a sírjaikból felszállt szellemek, nem bírva lenn nyugodni, mindaddig járnak-kelnek, míg a szörnyű börtönök új áldozatokat rejtenek.

Távol pici gyermekeimtól, távol anyáméktól, kétszeresen fáj minden gondolat, mert a körülményekhez képest, bármi jól érzém is magamat rokonaim között, még sem valék ismert ott-honomban, hol még a lég is, mintha szíve volna, együtt érezne talán velem. . . .

Sándorom felől többször tudakozódtam, a nélkül hogy lát-hattam volna őt. — A kis kapitány szokott se hideg, s meleg modorával mindig azt ismétlé, hogy semmi baja, jól érzi magát,

egész nap szivarozik, s nagy örömére látszik lenni, midőn azt hallja, hogy felőle személyesen tudakozódtam.

Hogy Nösselt kapitány ki nem elégitő közleményei, nem nyugtathattak meg, midőn oly sokat óhajték férjem felől hallani s oly keveset tudhaték meg, — midőn mind az oly jelentőségtelen vala, mit az egyetlen közeg — Nösselt kapitányt értem — elég jóindulatú, de minden kedélyt és szellemet nélkülöző előadásából megérthettem, — bárki elhiheti, hogy aggalmaimat el nem osz-lathatá.

Nem mulasztám el az öreg Heinrich Nep. Jánost, mint férjem rokonát, szintén fölkeresni, de esdekléseimre ez ugyanazt mondá, mit már az új épületben is hallék, hogy míg kihallgatva nem volt, addig semmit nem lehet tenni Sándorom érdekében, — de azután — mondá az öreg úr vigasztalásomul — majd meg-kisértjük szabaddá állítatni, a fogságból kimenteni őt.

Ennyi vigasztalással kelle beérnem, bár mennyiszor keresém is föl őt; s adhatott-e ez is megnyugovást, mikor a kihallgatta-tás még oly messze látszék lenni?

Mintegy három hétig leheték Pesten, midőn egyszer csak Isaák Lászlóné lép be hozzám, nagy meglepetésemre. — Rédéről, s így onnan érkezett, hol az én otthonom is volt. Tárt karokkal sieték elébe, hogy szívem szerint megölelhessen, de örömöm csak-hamar elszomorodásnak adott helyet, midőn vendégem zokogva borult keblemre. — Izgalma néhány perc múlva lecsillapult annyira, hogy közölhette könyhullatás kíséretében férje elfoga-tását, ki megelőző napon szállítaték Pestre, szintén az új épü-letbe. — Isaák Lászlón kívül Brencsán Sándor, Pongrácz Bonó és Kovács József is elfogatók, s ezek is az új épület falai közé jutottak.

Részvétem mellett rémületem is nagyobb volt e hírekre, mint leírhatnám. Minél több foglyot hoznak be, annál inkább összebonyolítják a dolgot, s a kihallgatások annál később fognak megkezdetni.

Isaákné is Pesten maradt, hogy férje közelében lehessen, s öreg nagynénjéhez, özvegy Máriássy Zsigmondnéhoz szállt, ki e telet Pesten tölté. E nemes öreg asszony, ki maga is eleget szenvedett, tanácsokkal s utasításokkal elláthatott mind a kettőnké; hiszen ismert engem kis leány koromtól fogva, mint anyám barát-néja s Fáy András rokona, s meleg részvétellel fogadott, midőn e nehéz napok alatt, Isaáknét visszalátogatva fölkeresém őt.

Hogy soha életemben ez ideig semmiféle kérvényt vagy folya-modást nem írtam, igen természetes, miután arra semmi szüksé-gem nem volt, — sőt ha láttam volna is e féle iratot, mint reám egyáltalán véve nem tartozót figyelembe sem vettem.

Most eljött az ideje, hogy megtanuljam azt is, eljött az

ideje, hogy férjem megmentéséért kérvényeket, folyamodványokat írjak.

Máriássy Zsigmondné volt az, kitől e mesterséget, ez előttem oly idegenszerű közlekedési módot megtanultam, és írtam azután, anyanyelvünket mellőzni kényszerülve, német nyelven kérvényeket Sándoroméért, olyan hangon, olyan szavakkal, hogy még annak is, kinek köből volt a szíve, meg kelle indulnia.

Rajtam s Isáaknéen kívül, Brencsán Sándorné is Pesten időzött anyjával, özv. Majláth Sándornéval együtt, férje elfogatása ideje alatt, s egy napon különös felszólítással kerestek föl bennünket az anya és leány.

Valaki t. i. elhitette őket, hogy van Budán egy hatalmas, nagy befolyású férfiú, kit ha szerencsések lehetnénk megnyerni, férjeink szabaddárá állítatása nehézség nélkül megtörténhetnék.

Mit az ember nagyon óhajt, annak valószínűségét fölteni, oly helyzetben főkép, mint akkor a miénk volt, valóságos jótétemény; ki bámulhatna hát a felett, ha tapasztalatlan asszonyok ily esetben könnyen hívők!

Mi módon lehetne megnyerni e nagy hatalmat? -- kérdém én és Isáakné csaknem egyszerre.

Harminc-harminc forint feláldozásával, mindenik részéről — viszonzá Majláthné.

E találkozás következménye az volt, hogy másnap délelőtt mind a hárman, Isáakné, Brencsánné és én, egy bérkocsira ültünk, s Budára. a várba hajtattánk; mind hármunk kezébe egy levélboríték s abba 30 - 30 forint, sőt Isáakné mint gazdag asszony tíz frttal többet, s így negyven frtot vett magához. A bankjegyekhez oda mellékelte mindenikünk névjegyét is, melyre ideiglenes tartózkodási helyünk is fel vala írva.

Sajnálom, hogy teljesen elfelejtettem a jeles férfiú nevét, ki oly ügyesen fel tudta használni a nehéz idők áldozatainak a helyzetét, ki kereset forrást teremtett magának ott is, hol a nyereszkesedés valóságos istentelenség volt.

Mi azonban jóhiszeműleg kértük föl ez életrevaló úr szöszölését férjeink ügyében, s mind a hárman letettük asztalára a pénzzel bélelt borítékot, szerényen, óvatosan, nehogy sértve legyen gyöngéd érzete.

De épen ellenkező hatást tapasztalánk; a nagy ember kapzi kezekkel söpörte asztala fiókjába a három borítékot, sőt meg is tapogató avatott ujjakkal mind a hármat, — azután kegyesen megigéré, hogy külön-külön kérvényt nyújt be mindenikünk nevében, s kezeskedik, hogy 14 nap alatt választ kapunk mind a hárman kérvényeinkre. — Elővigyázatból azonban szavunkat vette,

hogy beavatkozását titokban tartsuk, hogy senkinek még csak ne is említsük őt, ha férjeink veszedelmét nem kívánjuk.

Es reménylhetjük-e, hogy férjeink e kérvényre csakugyan szabadlára fognak állítatni? — kérdém miután titoktartására szavunkat adtuk, bátortalanul.

A kérvényeket magam fogom írni és benyújtani — hangzék oly pártfogói modorban a válasz, mintha csalhatatlan sikernek lehetne csak koronázni oly fontos egyén beavatkozását, minőnek e jeles férfiú feltüntetni igyekezék magát. Azután sok teendőjével mentén magát, méltóságos meghajlással értésünkre adá, hogy most már reményljünk, ha tetszik, ő megkapta a magáét.

S a nagy ember igazat mondott; tizennégy nap alatt csakugyan vettünk választ folyamodásunkra, ha válasznak mondható az, hogy elutasítottunk. Mindhármunk kérvényére az vala írva, mit már számtalanszor hallottunk, hogy t. i. kihallgatás előtt még csak az sem állapíthatatik meg, hogy vajon a szabadlára állítatás általában szóba jöhet-e.

Hogy kérvényünk visszautasíttatása mily leverőleg hatott reánk, alig elképzelhető. Hiszen nemcsak egy biztató reménytől fosztatánk meg, de veszítünk e mellett tizennégy napot is, s ez annyit jelente akkor, mint férjeinknek tizennégy nappal tovább szenvedni; — hiszen míg kérvényeinkre választ nem kaptunk, nem tartottuk tanácsosnak másfelé lépéseket tenni, nehogy zavarólag működjünk, s ama jeles férfiú hatásos beavatkozásának ártsunk.

Miként pótoljam, mi módon hozzam helyre az elveszett időt? — kérdém magamtól százszor ismételten.

Fölkerestem újlag az öreg Heinrich kapitányt, de ez ismét csak azzal biztatott, hogy Sándorom kihallgatásáig legyen türellemmel, akkor a lehetőségig mindent elkövetend kiszabadításáért, de addig semmit nem tehet.

Igaz, hogy türelnünk kell, tetszik, vagy nem tetszik, mit a sors reánk mért, de türelemre inteni azt, kinek nincs nyugta, nincs maradása, mert egy titkos, egy nem távolítható sugalom érezteti vele, hogy késlekedni nem szabad, mert a késlekedés, — haifál: azt hasztalan inti türelemre, nyugalomra oly egyén, ki talán soha nem szeretett, s így soha valódi fájdalmat sem érezhetett.

Vigasztalódás és remény nélkül hagytam tehát el az öreg urat, s írtam pár szót Vörösmartynak, arra kérve őt, jöjjön be Pestre, beszélni, tanácskozni óhajtanék vele.

Váltottam levelet Erdélyivel, ki ekkor már mint második nejének férje, Sárospatakon tanár volt, — szoltam Vachott Imrével, — tanácskoztam több ízben Székácsfal és Fáy Andrással, de mentő eszmét, használható tanácsot, senki nem bírt adni.

Fölmentem volna készséggel Budára is a főherceghez, vagy Bécsbe, magához ő felségéhez, — de az öreg Heinrich meggyőződése szerint, mindez időelőtti leende, míg férjem kihallgatva nincs, addig maga ő felsége sem segíthet rajta.

E közben, bármi szomorú és nehéz napokat s heteket éltem is, az idő nem állt meg folyásában, s már két hónapja mult, hogy Sándorom az új épület falai között szenvedett. Időnként váltottunk egy-egy levelet — ez volt legfőbb vigasztalásom — s kívánságára, miután megengedteték, elküldtem neki magány börtönébe, emlékezetes, jegyeskori arcképemet s óhajtása szerint hajamból egy fürtöt is mellékeltem hozzá.

És e kép lőn magányának társa: — ehhez beszélt, ennek mondta el érzelmeit. Láttá sírni, láttá mosolyogni néma barát-néját; könyeket hullatni, ha a szegény fogoly szomorú volt s mosolyogni, midőn felvidulva látta. . . .

Néhány költemény is szóllt fel szívéből ajkaira — hiszen toll és papír nem álltak rendelkezésére — de az ismert kép meghallgatta azokat s együtt érezé e rémek minden szavát; — ez elég volt a költőnek; ez megvigasztalá a fogoly elsötétült lelkét. . . .

Egy pillanatra megvigasztalhatta, — de feltűnt azért előttem levelei mind borúsabb hangja, — nyugtalan kérdéseimre azonban a kis, s megítélés dolgában nem épen böles kapitány, mindannyiszor elmosolyodék állítólagos képzelődésem felett, s azt állítá, hogy férjem jól érzi magát, és sokkal nyugodtabb mint én vagyok.

Egy alkalommal, midőn ismét tudakozódní voltam Sándorom felől, Nösselt kapitány nem mosolygott többé szokott módon, sőt némi zavarral fogadott.

Hogy érzi magát férjem? — kérdém nyugtalanságomat el nem nyomhatva.

Nem beteg — viszonzá tétovázva — de igen csodálatos egy ember. Haja valóságos selyem erdő, — soha oly gazdag hajat nem láttam, — mondá bámulattal — s miután a rendelkezésére bocsátott fodrászt mindannyiszor visszautasítá s utasítja most is, oly hosszúra megnőtt, hogy csaknem a vállait lepi. Az istenért! — folytatá csaknem neki tüzesedve — ily gazdag haj elhúzza férjének minden erejét; még orvosunk is hajának tulajdonítja gyöngéledését.

Nem voltam képes megszakítani a beszélőt; úgy tetszett, mintha feszülne, mintha szétpattani akarna az agyvelőm s azzal együtt a szívem is. Oh hiszen előre mondta azt boldogabb napokon Sándorom, hogy haját, melyet én szoktam gondozni s körül vágni, idegen kéz ollója soha érinteni nem fogja, — ki hitte volna akkor, hogy a jelen körülmények bekövetkezhetnek! . . .

Leküzdvé azt az égető fájdalmat, melyet csak az érthet meg, ki hasonló próbáltatásokon kísérté meg valaha lelki erejét, a jó isten nevére kértem a kapitányt, mondaná meg, nem beteg-e férjem.

Mintha kérelmem hangja megindította volna e jóindulatú katonát, szavát adta, hogyha férjem csakugyan beteg volna, mit estére az orvos fog meghatározni, azonnal értesíteni fog.

Megköszönve jóságát s kérelmemet megújítva, nehéz szívvel hagytam el az új épületet, s elérve Bajzáék lakását, külön vonultam oda, hol senki nem látott, hol egyedül leheték mérhetetlen keservemmel.

Oh kedves édes kis gyermekeim — gondolám fájdalmas felindulással küzdve — csak ti itt volnátok legalább, hogy meríthetnék atyátokért, az anyai szeretetből erőt.

Soha jobbkor nem jöhetett volna Vörösmartyné, ismert, nyájas arcával, mint ez este, midőn oly leírhatatlan szomorú valék. Oly jól esett meleg ölelését szívem szerint viszonzni, hogy szinte némi enyhülést érezék. — Leveletem véve, férje küldte őt üzenetekkel, tanácsokkal megbízva.

Vörösmarty már ez időben beteges volt, s a téli utazás ártalmára lett volna, ezért nem jöhetett ő is nejevel együtt. Üzenete úgy hangzott, hogy mindennél előbb forduljak báró Eötvös Józsefhez. — E nemes szív bizonyosan mindent el fog követni, hogy segítve legyen, hogy Sándorom megszabaduljon.

Azt helyeselte, sőt szükségesnek tartá, hogy férjem közéletben legyek mindaddig Pesten, míg sorsa jobb fordulatot vesz, — mi, mint Vörösmarty reménylé, rövid idő alatt meg is fog történni, ha báró Eötvös tanácsait követem.

Tovább éjfélnél fenn beszélgeténk Lórrival; — hiszen a forradalom utáni események úgy elválasztottak bennünket egymástól, — ők Fehér- s mi Hevesmegyébe vonultunk vissza — hogy Vörösmartyné ekkor még kicsi gyermekeimet sem látta soha, — s így felőlök is volt elég kérdezni és beszélni való, és kölcsönösen, még egyéb viszonyaink felől is, miután érintkezéseink a távolból oly futólagosak voltak, hogy jóformán csak annyit tudtunk egymásról, hogy élünk, a gyakoribb levelezést még mind nem tartánk tanácsosnak.

Ez elég enyhe éj után, mely akkori lelki állapotomra nézve valóságos jótétemény volt, s melyet Vörösmartyné érkezésének köszönhetek, másnap még a reggelizésnél ültünk, midőn Bajzáné hú Zsuzsija aggodalmas arccal jelenté, hogy az új épületből egy katona van itt levéllel számomra.

A villámütés nem lehet arra semmisítőbb, kit eltalált, mint reám nézve e jelentés.

Pillanat alatt künn valék az előszobában, hol az új épületi

katonagépek egyike várt reám, s kezét üdvözlétül, szokásosan csákójához ütve, átnyujtá az iratot, s katonásan köszöntve, szó nélkül távozék.

Több percig tartám kezemben a végzetes iratot, a nélkül, hogy felbontani bátorságom lett volna.

Holt halvány leheték, midőn a még föl nem bontott irattal visszamentem a szobába, mert rokonaim ijedten siettek előmbe s kérdezők, vajon baj történt-e?

Nem voltam képes válaszolni, hangom, mintha örökre meg-némultam volna, megtagadá a szolgálatot.

De hiszen a levél még zárva, hátha nem is lesz tartalma oly leverő — mondá Bajzáné és Vörösmartyné nyugtatni akarva, de aggodalmat árult el azért az ő tekintetök is, — mert ők is sejték, hogy komoly ok nélkül az új épület közegei nem fognák küldötteiket fárasztani.

Végre oly lelki harc, olyan fájdalmas felindulás után, mely-lyel egy életre megfizethetem volna a sorsnak szenvedés dolgá-ban — fölszakítám a nagy levelet, hogy elolvassam, mit rejt szá-munkra a jövő. . . .

Az irat csak néhány sort tartalmazott, arra levék röviden, szárazon felszólítva, hogy még azon nap délelőttjén, tíz órakor, jöjék az új épület — ha nem csalódom — 17. számú pavil-lonjába.

Elképzelhetlen rémület fogott el e meghívásra; Nösselt kapitány csak azon esetre ígerte a híradást, ha megelőző estve Sándorom komolyan betegnek találtatnék a katona orvos által.

Komolyabb baja volt tehát; — ott feküdt tehát talán láz-betegem, barátságatlan börtönében, ápolás nélkül, egyedül, — s én nem lehettem a hosszú éjen át mellette, — hogy ápoljam, hogy nyugtassam őt magányában. . . .

Zokogva roskadtam a közelálló székek egyikére; — nem értém, nem hallám rokonaim résztvevő nyugtatásait, nem láttam könyeiket sem, melyet megindulásukban bőven hullattak, — csak azt éreztem, csak az állott tisztán előttem, hogy az új épületben szörnyű dolgok fogok hallani, csak a veszély tünt fel szemeim előtt, mely Sándoromat fenyegeté, csak férjem elhagyottságát lát-tam, midőn közelségemre legnagyobb szüksége lett volna.

De összeszedve minden erőmet, hirtelen öltözni kezdék, bér-kosciért küldtem, s Vörösmartyné kíséretét az új épületig szíve-sen elfogadva, odasiettem.

Ma is élénken emlékezem, mint égett a homlokom, e rövid ideig tartó kocsizás alatt, — minden ideg, minden erecske úgy kopogott a fejemben, s oly erős szívdobogásom volt, mintha egész idegrendszerem fölbomlásnak indult volna.

És mégis feltartott valami csodálatos, valami megfoghatlan

erő, — hiszen Sándoromat, kis gyermekeim apját kelle megmen-
tenem, azért emelkedék a fájdalom, a kétségbeesés fölé; a sze-
retet mindenhatósága, a szeretet akarateroje. . . .

Vörösmartyné sírva ölelt meg, midőn a kocsiából kiszálltam,
s lenni megvárta visszajöttömet.

Örökké felejthetetlen marad előtttem az a sajátságos reme-
gés, az a soha nem érzett felindulás, melylyel a lépcsőkön föl-
siettem.

Mi baja lehet férjemnek?

Oh hiszen életéért is reszkettem. . . .

Pillanatra minden erőm megtörött, s fél öntudattal omol-
tam térdeimre a szörnyű épület lépcsőzetén, hogy isten segélyéért
fohászkothassam.

Történjék bármi inkább velem, — csak életét tartsd meg
mennyei atyám!

Es fohászom meghallgattaték; élete megmaradt, de az örökre
megzavart szellemet, imádságom nem mentheté meg.

Nincs a világon név, mely előttem oly iszonyú volna, mint
Bilko őrnagyé; nincs ember, kiről kimondani azt, hogy borzadok
tőle, reám nézve csaknem enyhítő volna, mint férjem szellemének
e hóhérja, e gyilkosa felől.

Magány börtönre kárhoztaták az élénk phantasiájú költőt,
az alig harminchárom éves férfiút, a kedveseitől elszakított, s
oly forrón szerető férjet és családapát, s örül Bilko auditor
urat rendelék.

Hónapokon át hagyták őt kihallgatás nélkül szenvedni;
emberi szót soha nem hallott, — kérdéseire senki nem felelt, —
egyedüli társasága: aggalmai s emlékei mellett, a magány volt
rideg börtöne falai között. . . .

Bilko auditor úr enyhíthetett volna a fogoly helyzetén, ha
csak egyszer havonként megengedi, hogy férjemet meglátogassam,
hogy kibeszélhesse magát, hogy vigasztalhassam őt.

De akárhányszor tölkerestem is, Nösselt kapitány tanácsára,
e kegyetlen férfiút, eredménytelen maradt minden kísérletem. —
Hidegen, szívtelenül utasíta el, könyört nem ismerve, tőn bizo-
nyossá, hogy kár hozzá fáradoznom, mert a mit ő egyszer kimondott
s helyesnek talált, azon nem fog változtatni, ha naponként eljő-
vők is kérelmeimmal terhére lenni.

Ez az emberi alakot öltött daemon, ezúttal is szokott módon
fogadott.

Szárason, s minden bevezetés s kimélet nélkül tudatá velem,
hogy férjem csakugyan betegnek látszik. Hogy már régebben
feltűntek különösségei, de színlésnek tarták állapotát, sőt az
orvos állítása dacára sem biztos Bilko ő auditorasága a felől,

még mostan sem, vajon tettetés-e egész baja. Mert ő tapasztalt ember, s jól ismeri a ravasz magyar foglyokat.

De ha mégis beteg volna — folytatá ékesen szólását, — annak nem ő s a magány börtön, hanem egyenesen az én levelezésem és arcképem az oka, mert lelke folytonosan családjával foglalkozik; hangosan beszél olykor a képhez, s azt majd sírni, majd mosolyogni látja, — s képtelen dolgokat vesz fejébe. A legutóbbi napok alatt az a rögeszme kínozza, hogy engem az új épület harmadik emeleti egyik ablakából, leugorni látott. Azóta sem éjjel, sem nappal nincs nyugta, nincs maradása, senkinek nem hiszi el, hogy élék, s ő csak képzelel, hogy engem leugorni látott. Mióta e rögeszméje van, különböző öngyilkossági kísérleteket tőn.

E miatt, s nem mintha engem kívánna megnyugtani, ad engedélyt, hogy férjemmel, még azon napi délután négy órákor, találkozhatok. Azon reményben ad erre engedelmet, hogy férjemet megnyugtani törekszem, nehogy állapota ezentúl is háborgassa ő auditorósága nyugalját, mi neki nagyon alkalmatlan volna.

Hogy e közleményeket végig hallgatni volt erőm, egyetlen szó, egy sohajtás nélkül, hogy rendülésemben össze nem roskadtam Sándorom hóhérja előtt, az ma is megfoghatatlan volna előttem, ha az élet legnehezebb keservei között elégszer nem tapasztaltam volna, hogy isten akkor van legközelebb hozzánk, midőn segélyére leginkább van szükségünk.

Hogy távozáskor köszöntem-e vagy nem, Bilko őrnagy úrnak, arra nem emlékezem, de azt világosan tudom, hogy előtte egy könyvet sem ejték, s hogy készebb lettem volna meghalni, mint sírni e nem ember előtt. — Különben halásápadt leheték, mert Vörösmartyné csaknem fölkiáltott ijedtében, midőn ingadozó léptekkel közelíteni látott, s jéghideg kezemet megfogva, a bérkocsiba segített.

XXXII.

Viszontlátás.

Még nem mult el négy óra, midőn az új épületi haditörvényszék — emlékezetem szerint — 17. számú pavillonjába beléptem.

Más alkalommal igen meglepett, sőt talán meg is döbbenett volna, hogy találkozásunk férjemmel, egy hadi tanács előtt legyen; — de azon hangulat mellett, mely jelenleg az új épületbe kísért, nem voltam képes és alkalmas Bilko őrnagy úr eszélyes elővigyázata felett még csak bámulni sem, ki jónak látta

egy beteg fogoly s egy szegény asszony szemmel tartására társait is összehívni, nehogy mi ketten Sándorommal, az új épület valamennyi szuronyos vitézét megszalajtsuk.

Közönbös szemekkel néztem a nagy zöld posztóval terített asztalt s a székeket körülötte, valamint a jelenlévő tiszt urak ide-oda mozdulatait is, kik nem látszának örvideni, hogy a következő szomorú találkozáson jelen kell lenniök.

Egész örökkévalóságként tünt föl előttem a néhány pillanat, mely alatt Sándoromra várakoznom kelle.

Végre kívülről neszt hallék, — fegyverzörgést, s többek léptei kopogását.

Az ajtó feltárult. . . .

De leírható-e rendülésem, midőn egy férfiút láték két katonára támaszkodva, roskadozó léptekkel közelíteni, kinek válláig érő gazdag sötét haja, kimerült állapotát s beesett szép arca döbbenő halványságát még feltünőbbé tette.

Ugyanez volna az a férfiú, ez a szegény, roskadozó alak, ki három hónap előtt oly jó egészségben, oly élettellejesen vált meg tőlem s kis gyermekeitől?

Ki bátorkodott volna ilyesmit csak föltenni is, ha az átalakulást önnön szemeivel nem látja? . . .

Te élsz Mariskám? — kezdé a szegény beteg, csöndes, szelid hangon, midőn észrevette jelenléteimet, de olyan döbbenéssel, mintha villanyütés érte volna; szavai közben az öröm, a kedves meglepetés pirosra festé néhány pillanatra halvány, beesett arcát.

Tehát csalódás, vagy szörnyű álmom lett volna, hogy halva láttalak? — folytatá, miközben megölelt, s én keblére rejtém arcomat, hogy ne lássa visszatartatlan könnyeimet.

Tudod-e kedvesem — kezdé ismét azzal az alig képzelhető gyöngédséggel, mely neki annyira sajátja volt, simogatva majd arcomat, majd hajamat, s majd egyik, majd másik kezemet szorítva ajkaihoz, mintha kettőnkön kívül senki nem volna jelen, mintha arról akarna meggyőződni, hogy csakúgy kis gyermekei anyját, és nem álmoképet tart szerető karjai között. — Tudod-e kedvesem, hogy iszonyú képek kínoztak magányomban, éjjelnappal téged láttalak halva, összeronesolt tagokkal; — világosan láttam — folytatá zavart tekintettel — midőn a harmadik emeleti börtön ablakok egyikéből leugrottál az udvarra. — Végszavait susogva ejté a szegény beteg, s homlokát veríték cseppek lepték el, miközben iszonyodva rázkódék meg. — Szólj csak kedves Mariskám, hogyan és miért jutottál te is magány börtönbe?

Soha talán élénkebben nem éreztem mint e nehéz pillanatokban, mi nagy erő, mi szent isten adománya: a szeretetet.

Sándoromat meg kelle menteni, — ez tisztán állott előtt-

tem, s hogy ezt tehessem, meg kelle tagadnom önfájdalmamat, a mi őlt, a mi égetett, le kelle küzdenem összetépett szívemnek minden dobbanását, hogy elhitessem a szenvedő költővel, hogy nincs semmi bajom, hogy meggyőzzem őt, hogy álmoképek kínozták, gyötörték őt magányában.

Könyveimet letörlém tehát, a nélkül, hogy azokat észrevette volna, s oly nyájasan nyugtattam s biztattam őt, oly meggyőzőleg erősítém álmai képtelenségét, hogy végre maga is elmosolyodék szegény, s azt állítá, hogy e rémképekre többé még csak gondolni sem fog ezentúl.

Beszéltem neki azután, hogy figyelmét másfelé vezessem, az otthoniak felől, hogy a kicsinyeknek nincs semmi bajuk, hogy jó anyám és nővérem, hazulról mindig a legjobb híreket írják. Egy szóval úgy elfoglaltam, úgy felvidítám őt, hogy szemlátómást nyugodtabb, vidámabb lón, s nem győzött eltelni látásommal, nem győzött válaszul a viszontlátás feletti örömeinek kifejezést adni.

Ha úgy tetszik — szólalt meg egyszerre csak Bilko őrnagy recsegő hangja — beszéljenek német nyelven, mert nem bámolni, hanem érteni kívánjuk önök társalgását.

E közbeszólás visszaesést szült férjemnél, ki ismét nyugtalanul hordozá körül tekintetét, s mintha a jelenlévő tiszt urakat csak most venné észre, halk hangon azt kérdé tőlem, mikor jöttek ezek a terembe.

Kénytelen valék a figyelmeztetés után németül válaszolni, s arra kérni Sándoromat, társalognánk német nyelven, hogy a jelen lévő urak is érthessék beszélgetésünket.

Kivánságomat vonakodás nélkül teljesíté ugyan, de nem jó hatást gyakorolt reá, hogy oly hosszú távollét után, idegen nyelven közlekedünk. Vonásain izgatottság látszék, aggalom fejezé ki magát tekintetében, midőn több ízben majd homlokomat nézte kezével, mintha az élet melegét keresné ott, s üteremet tapintá és figyelte, ha nem állt-e meg verése...

Mindez feltűnt előttem, de jól nem értém még állapotát, s azt elhinni akkor még nem bírtam volna, hogy Sándorom kedélybeteg, hogy gazdag szelleme szétromboltaték.

Hogy aggalmaimat eloszlathassam, beszélék neki mindenről a mi kedves, a mi megnyugtató lehetett. Emlegettem a mult szép időket, reményeim mielőbbi szabadulására nézve, — beszéltem kis gyermekeink öröme felől, majd ha nem sokára haza segít bennünket a jó isten, s ők mind kettőnket azonnal föl fognak ismerni.

Minden jól és vidítólag hatott reá, a mit beszélék, csak azt nem foghatá meg, csak az látszék őt izgatni, miért beszélék én vele e félékről idegen nyelven, szokásom ellenére.

De Bilko őrnagy fülei hasztalan hallák a beteg költő izgalmas kérdéseit e részben, — kérdő tekintetemre lesüté apró szemeit, megsodrá hosszú, borzas bajuszát, s öntetszőleg nyujtá ki rövid termetét, mintegy azt fejezve ki e különböző szellemdús mozdulat által, hogy mit az imént helyesnek tartott, azt habár a beteg állapota kiméletet kívánna, sőt talán érdemelne is, azt ő auditorsága most is helyesnek találja.

Mintegy fél órai beszélgetés után, mely alatt Sándorom állapota még a német társalgás dacára is, tetemesen javulni látszék, Bilko őrnagy férfiasan kijelenté, hogy találkozásunk ideje lefolyt, s így a mielőbbi viszontlátás reményével bízva férjemet, ismét és ismételve viszonztam meleg öleléseit.

Bár jöhetnél mielőbb ismét hozzám, — szolt a szegény vértanu búcsúzaskor. — Ha addig, míg együtt hazamehetünk kis gyermekeinkhez, naponként láthatnálak Mariskám, — hiszen akkor nem volna baj, — akkor egészségem egyszerre helyreállna.

Le nem írható fájdalommal néztem utána, a mint őreitől kísérve, távozik. Csak miután ismert léptei elhangzottak, az óvatos Bilko őrnagy csak akkor engedé meg, hogy én is távozhassam.

Mialatt a homályos folyosón a lépcső felé tarték, nehéz szívemmel, égő homlokossal, azon gondolat járt lázas fejemben, vajon ki által volna kieszközölhető, hogy Sándoromat, míg beteg, naponként meglátogathatnám.

Nösselt kapitány jött szemben velem és köszöntött.

Az istenre kérem — szólék őt feltartóztatva — mondja meg nekem, ki adhatna engedélyt arra, hogy férjemet betegsége ideje alatt minden nap meglátogathassam. Hiszen élete forog veszélyben, oh segítsen nekem!

Nem tudom, fájdalmas izgatottságom, vagy arcom kifejezése döbbsenté-e meg a kapitányt, de annyi bizonyos, hogy szó nélkül vett elő tárcájából egy kártyát s azt kezembe adta.

Menjen nagysád Dehek auditor elnök úrhoz — szolt csaknem megilletődve. — Azt hiszem ő segíthet e részben. — Címjegyét és lakását az átvett kártyán olvashatja.

Gyorsan ejtett szavai után magamra hagyott, köszönetet sem várva, s egy perc alatt eltűnt szemeim előtt.

En, a kártyával kezemben, azonnal bérkocsiba ültem, s Budára hajtaték, miután Dehek ezredes úr a várban lakott.

Dehek ezredest — nem emlékszem biztosan, ezredes vagy alezredes volt-e mint auditor elnök; de Eötvös báró tanácsát követve, adjunk inkább többet a címből, mint kevesebbet, — Dehek ezredest honn találtam, neje s leányával kedélyesen beszélgetve jó meleg szobában, lobogó lángok körül ülve; lábaiknál a

szőnyegen két kis gyermek játszék, nem tudom unokák-e, vagy csak valamely közel rokon gyermekei, de az egész csoportozat oly barátságos, oly enyhe és kedves képet tüntetett föl előttem, hogy saját távoli otthonom jutott eszembe, s az ellentét, a mult és jelen között, oly élénken megkapott, hogy szerencsétlenségem érzetében mérhetlen fájdalom vett rajtam erőt, s egyetlen szót sem bírva ejteni, zokogva omoltam a közeli székek egyikére, s ez ideig visszatartott könnyeim záporként hullottak.

A fehér hajú ezredes, meglepetve emelkedék föl, míg neje és leánya hozzám siettek, részvételt tudakozódva bajom felől.

Több pillanatot mult el, míg felindulásomat leküzdeni bírtam, s szóhoz juthaték. Az ezredes szelid arcú neje s szép fiatal leánya feloldák kalapom szalagját s köpönyegem gombjait, s limonáddal kínáltak meg csillapítóul, — miközben nyájas szavakkal nyugtattak, mintha régi jó barátnéim lettek volna, s pedig életemben először találkoztam e kedves, e nemesszívű családdal.

Az ezredes magas, ősz férfiú volt; megnyerő arca első pillanatra bizalmat és reményt ébresztett beteg lelkemben; épen nejéhez s leányához illék e férj és apa, ki oly bátorítólag szólta föl: tudassam, mi fáj annyira s legyenek meggyőződve, hogyha hatalmában áll, segíteni fog rajtam.

Ily felszólítás megtette hatását, s én tartózkodás nélkül elmondám röviden és egyszerűen, Sándorom elfogatása körülményeit s magány börtönében kifejtett kedélybaját.

Az ezredes nyugtalansága nőttön nőtt, s midőn megemlítém kis gyermekeimet is, ekkor felugrott helyéből, s izgatottan kezdett föl s alá járni a tágas szobában.

Végre megállott előttem.

Menjen nagyságod nyugodtan haza — mondá szelid jószággal — pihenje ki magát s reménylje a legjobbat. — Holnap dél-előtti tíz óra előtt az engedély Bilko őrnagy kezeinél lesz, s nagysád aggodalom nélkül veheti azt át tőle, hogy betegéhez azonnal bejuthasson.

Hálám szavaira nem emlékezem, de azt tudom, azt láttam mind az ezredes, mind neje megilletődésén, hogy mit e pillanatban oly mélyen érezék, azt röviden és méltó szavakkal fejezem ki.

Másnap délelőtt még nem volt tíz óra, midőn remegő kezekkel benyiték Bilko auditor őrnagy úrhoz. Sötét tekintettel fogadott e vitéz hős s midőn kívánságomat előadám, csaknem dühbe jött.

Dehek ezredes nem tudta, mert ön bizonyosan elhallgatta előtte, hogy férjével már tegnap találkozott, s így engedélye már igénybe volt véve önök által.

De tudta — viszonzám komolyan — mert én közöltem vele

őszintén mindent, s így az engedély, mint őrnagy úr maga meggyőződhetik, a mai napra szól.

Majd elvállik, — mondá szokott sértő modorával — ha az ezredessel magam beszéltem. — De különben — folytatá emeltebb hangon, midőn észrevette, hogy ellenvetést szándékozom tenni, — ha száz engedélye volna, sem használna semmit, miután férje nincs többé az új épületben.

Nincs többé az új épületben? — kérdém gépileg, mert rémületemben eszméletem kezdett elhagyni. — Hát hova vitték, hol van akkor, — miután tegnap még itt volt?

Az nem tartozik önre — viszonzá az érdemes vitéz, bemutatva edzett bátorságát — az az én dolgom, hogy hova lett innen.

Isten bocsássa meg önnek kegyetlenségét → mondám erre minden tagomban remegve — én nem vagyok arra képes és nem is leszek soha.

És igazat mondtam. Ma, midőn oly sok szenvedés és szomorú tapasztalás után, akkor sötét hajamat őszülve látom, mikor túl vagyok mindazon, mit túl élni sem nem reményltem, sem nem kívántam, most is azt mondom, mit akkor oly élénken érzék, most is azt dobogja ennek a szegény roncsolt szívemnek minden dobbanása: hogy férjem hóhérjának megbocsátani nem bírok, nem vagyok képes.

Oda hagyva e köszívű férfiút, kit akkor láttam életemben utolszor; — azonnal ismét Dehek ezredeshez hajtatték Budára.

A kétségbeesés szavaival esdekelttem az ezredesnek, hogy segíljen fölhalálni beteg férjemet.

Az auditor elnök megütközve hallotta, mit vele közlök, s mindent elkövetett, hogy megnyugtasson.

A fővárosból semmi esetre nem szállíthaták el férjét — mondá folytatólag. — E percben megyek magam az új épületbe, s végére járok a dolognak. Nagysád ne fáradjon többé ide, hanem szíveskedjék déli 12 órakor a Széchenyi téren fölkeresni engem, hol várni és utasítani fogom.

Ma is élénken emlékszem a téli napra, melyen pontban déli 12 órakor Vörösmartyné kíséretében, a Széchenyi téren körülnéztem, s remegve vártam Dehek ezredek közleményét.

A hó nagy pelyhekben esett, a szél fújtt s táncoltatta a fehér pelyheket, melyek majd vadul keringélve forogtak a légtérben, majd bámulatos szabályosan repkedtek egymás körül, mint megannyi hófehér apró vándor madárka.

Mialatt fáradt tekintetem önkéntelenül követé e légi kergetőzést, egyszer csak előttem termett Dehek ezredes, esernyőjét alig bírva a szél ellen védelmezni.

Férje csakugyan nincs itt — kezdé barátságos kézszerítés

után — egyik katonai kórházba, a Ludoviceumba szállíták őt. Mult éjjel ismét lázas álmok kínozták szegényt: mint rendesen, úgy ezúttal is nagysádat képzelte halva látni s ez annyira kétségbeeszté, hogy a kőkorsóval, melyen az orvos által számára rendelt ásványvíz volt, úgy halántékon ütötte magát, hogy reggel ájulva találták. De ne ijedjen meg — tevé hozzá nyugtatólag — mikor elvitték innen, már sokkal jobban volt; miután azonban ily gyötrő képzelődés, vagy lázas álom miatt, már több ízben tőn öngyilkossági kísérletet, csakugyan jobb helyen is lesz folytonos orvosi felügyelet alatt és társaságban, mint itt, magány börtöne falai között. Arra is gondoltam, — folytatá pillanatnyi szünet mulva — hogy férjéhez mi módon juthasson el betegsége ideje alatt, naponként. E részben ugyan most már csak utasítással lehetek segítségére, — de azzal azonnal el is látom.

Az ezredes tanácsa abból állott, menjek Budára Parrott ő excellentiájához ki, valahányszor a főherceg Bécsben időzött. mint ez alkalommal is, személyesítője volt ő fenségének, s férjem állapotát megismertetve, kérjek bebocsátó jegyet naponkénti látogatásra, meddig betegsége tart.

Parrot táborszernagy nemes szívű férfiú volt, s én megkaptam a bebocsátó jegyet.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

VIRÁG BENEDEK ÉLETE ÉS MŰVEL.

Hetedik közlemény.

VIII.

Virág Benedek műveinek időrendje.

1789. Vitéz Gróf Nemes György dicsérete. Magyar Muzeum. I. Köt. IV. Negyed. 352—353. l.

1790. A győzdelmeskedő Magyarokhoz. Orpheus. II. 215. l. és Hadi és más nevezetes Történetek. III. 241. l. aug. 28. — Egy hajóra. (Horatiusból.) Orpheus. II. 247. l. — Alkaikum H. Kaunitz tiszteletére. Hadi Tört. III. 807. l. dec. 28. — A székesfejérvár megyebeli Nemességhez, mikor a magyar korona őrizésére Budára mene, ápril 24. Buda 1790. (Röpviven.)

1791. Méltóságos és Főtisztelendő Nunkovics György Urnak emlékezete. Hadi Tört. IV. 490. l. — Baróti Szabó Dávidhoz, midőn Szabolcs Vármegye örömmünnepeére énekelne. Hadi Tört.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXXIII.

A Ludoviceum.

Atyámnak hajdan, mikor még én és testvéreim gyermekek voltunk, kedveltebb sétahely gyanánt tűnt föl az azon időben Budapesten élvezhető kirándulási helyek közt, a városliget, városmajor és zugliget mellett az akkor meglepő díszesen rendezett Orczy-kert, s Pali bátyámmal, míg ez tanuló volt, tavasz és nyáron át alig virradt, már kísértelt oda, hogy ott a jó légben, a kedves virágillat között, végezze egyetlen szeretett fia, mialatt ő közelében fel s alá sétálgat, iskolai feladatait. — Midőn Pali készen volt, reggeliztek mind a ketten, s mi alig győzhettük hallgatni otthon, a jó tej-, fris írósvaj és puha tejes kenyér magasztalását, melyből naponkénti reggelijök állott s alig vártuk a vásárnapot, hogy anyám kíséretében, de velök együtt, kikocsizhasunk mi is e gyönyörű tündéerkertbe.

Leírhatlan az a varázs, az a csaknem kétérzet, mely gyermek szívünket betölté, midőn a tó virágos partjáról csolnakra szálltunk Palival, Etelke nővéremmel, s ott lebegénk a víz színén, mely mintha azt akarná, hogy két ég között legyünk, teljes szépségében túkrözé vissza a kék mennyboltozatot.

Tekintetünk bármerre szállt, virágcsoportok és díszbokrok hajlongáltak felénk, mintha üdvözölnének, s az enyhe tavaszi szellő, nem akarva a kedvezésben elmaradni, nyomunkba üzte a rózsás és rezeda illatát.

Tartanunk sem lehetett semmitől, mert mi a gyermeknél a legfőbb biztosság érzetét költi, szülőink közelünkben voltak, s kis csolnakunk minden hajlását őrizték és kísérek a szerető szemek. De hogy csókokban se legyen fogyatkozásunk, két kis nővérünk a partról, anyám mellől, Jozefa és Micike t. i. ugyancsak szórták utánunk ujhegyecskéik által, a számlálhatlan sok csókokat.

Láttuk a vén fák árnyékában a Ludoviceumot is; de képzelődésünk e varázssos kertben azt is mesés palotának alkotá, melyben tündérleányok tanyáznak. Sőt úgy tetszett olykor, midőn a nap az épület homlokára veté aranyos sugarait, mintha majd egyik, majd másik ablaknál kikandikálnának reánk, csillogó fátyolba burkoltan, e gyönyörűséges tündérek, mintha majd reám, majd Etelkére, lemosolyognának angyali jósággal. . .

Hát még éjjente, midőn felragyog a teljes hold fényes ezüst képe, s a mesevilág ez örök ifjúsággal megáldott szépei, oda-

hagyják palotájok termeit s a harmatlepett virágok közt csintalankodnak, vagy a tó ezüst vizének hullámai közé merülve, fürödnek a szép nyári éjszakán. . . .

Ilyenforma képet rajzolt gyermek phantasiánk az Orczy-kert és Ludoviceum felől, s mert soha kis lánykorom óta nem voltam ott, kedves és ragyogó helyet foglalt az el emlékezetemben.

Annál inkább meghatott és döbrentett a változás.

A nyáron át is régen elhanyagolt kert, téli öltönyében iszonyú rideg vala; s a fák zúzmarás, fehér karjai, mereven nyúlva felém, arra látszának inteni, hogy legyek elkészülve a nagy változásra. . . .

A kis tó befagyott vize, mintha nem uerné a jelen képét visszatűkrözni, dermedve pihent téli ágyában. . . Hol hajdan díszbokrok s virágok mosolygának felém, most mindenütt fagy és hideg hó tünt föl szemeim előtt. . . A mesés palotának vélt nagy, óriási nagy épület ablakaiból, nem az álmodott nyájas tündérlányok kandikáltak ki, aranyos fátyolba burkoltan, hanem betegek sápadt arcai, s fegyveres vitézek marcona tekintete. . . .

Oh hát még az a változás a mult és jelen között, melyet a lelkem legmélyén érezék, leírható-e az?

A boldogság és örömök helyét vajon mi foglalhatta el e pillanatokbau, midőn a régen multat a jelennel hasonlítgatóm? mi foglalhatta el, midőn e régen nem látott s oly átalakult helyen beteg férjemet jöttem keresni, kis gyermekeim forrón szeretett apját?

Nem folytatom hasonlítgatósi kérdéseimet, — elég volt átélni, a mit akkor e kérdésekre válaszolhattam volna, vagy a mit akkor érezék, midőn a bérkocsi megállt a Ludoviceum előtt, s én minden ízemben remegve, roncsolt, széttépett szívemmel kiszálltam.

A Ludoviceumi kórházban egyébiránt sokkal kedélyesebb élet folyt, mint az új épület rideg, sirpenészszel lepett falai között. Mert ha volt is néhány beteg vitéz ez úgynevezett kórházban, inkább látszék az rokkantak házának, hol három-négy szolgálattelvő hadnagyon s néhány betegen kívül, az épület valamennyi állandó lakója éltes katonatisztek- s öszülő közvitézekből állt.

A Ludoviceum főtitstje egy öreg ezredes volt, alacsony, zömök férfiú, kinek egészségtől piros arcát a jószívűség kifejezése jellemezte, s nyílt és barátságos tekintete, első pillanatban bizalmat ébresztett. — Kormányzása alatt a kedélyesség szelleme lengé át a Ludoviceum közegeit, s az utolsó közvitéz is barátságos arccal járt-kelt a hosszú folyosókon, készséggel válaszolva bárkinek kérdésére.

Engem, mikor a kocsiról leszálltam, egy szálas, mintegy ötven éves káplár fogadott, a mennyiben ez sietett előmbe, kinek borvirágos orra s szederjes arcszíne egyszerre elárulák, hogy a szőlőnél többre becsüli e harcedzett vitéz, annak nedvét; de e hajlama bármi szilárd volt is, elég udvariasan sietett engem bevezetni az ezredeshez.

Remegve közelíték a főtiszt ajtajához, nem tudva, mit fogok hallani Sándorom felől, — s nem tudva, hogy fogad engem az ezredes, hogy számíthatok-e férjem érdekében részvételére?

Alig mutatóm azonban elő a bemeneti engedélyt, midőn tapasztalám, hogy mitől sincs tartanom, mert a kedélyes öreg úr tudatta velem, hogy Dehek ezredes által értesült férjem sorsa felől, s részvétét meleg szavakkal fejezvé ki, biztatott, hogy reményli, mikép itt gyógyulása csaknem bizonyos, hol társaságban él, s az orvos gonddal figyelni állapotát.

Elképzelhetni mi jól hatott reám az ezredes minden szava, ki előhivatván a szolgálattevő tisztet, egy fiatal főhadnagyot, azonnal Sándoromhoz kísértetett.

Nem rendes öltözetben, hanem házi, vagy inkább reggeli pongyolájában találtam férjemet, melyet kényelmére, elindulásakor még Rédén, ruhái közé csomagoltam. — A tágas szobában szivarozva sétált fel és alá, míg ugyanott egy asztal körül, néhány más gyöngélkedő tarokkozott.

Férjem öröme, sőt megindulása oly nagy volt, midőn megpillantott, hogy el lévén gyöngülve, megtántorodék, s ha még idején hozzá nem futok, hogy felém tárt karjai közé borulva, fölartsam, gyámolítsam őt, talán összeesett volna. — Kisérőm is odasietett segítségére, s habár én jóval megelőzve őt, szívessége fölöslegessé vált, meleg szavakkal köszöném meg azért részvétét, melyet arca és tekintete elárulának. A fiatal hadnagy olasz vala s magyarul semmit, németül igen keveset értett, de szembetűnőleg igyekeztvén helyzetünkön enyhíteni, semmi kifogást nem tőn, hogy Sándoromat saját anyanyelvünkön igyekeztem megnyugtatni, felvidítani és szabadulása reményével biztatni.

Mielőtt megváltam betegemtől, tudattam vele, hogy naponként el fogok jönni, meglátogatom őt, s megígértettem vele, hogy távollétem alatt nem kizozza magát agyrémekkel.

Következő napon ismét eljövök, s hoztam férjem számára befőtteket egész kosárral, hoztam szivart és preférence kártyát, hogy ha játéktársai akadnának, azzal is szórakozhassék.

De második látogatásom hatása nem volt oly üdvös, mint az elsőé.

Kisérőm ezúttal nem a megelőző napi olasz tiszt volt, hanem egy fiatal német gróf, mert e napon ő volt a soros szolgálattevő tiszt, — ki alig vevé észre, hogy magyarul szándéko-

zunk társalogni, azonnal szivarral kínálta meg férjemet, s a nélkül, hogy ellenvetést tett volna, a legudvariasabb módon beszélgetni kezdett velünk, mulattatott, és a szónak szoros értelmében lehetlenné tette, hogy négyszem között szót válthassunk, habár minden hangja illedelmet s műveltséget tanúsíta és árult is el irányunkban.

Végre esti hét órát harangozták, bérkocsim várt reám, s nekem távoznom kellett.

Olyan nehéz szívvel váltam meg ezúttal, egyedüli vigasztalásul azt ságva Sándoromnak, hogy holnap majd kipótoljuk, mit ma elmulasztánk.

Egész éjjel nem voltam képes aludni, annyira vártam a következő napot, s azt az órát, melyben Sándoromhoz mehetek. — Szemlátomást rosszul hatott reá, hogy kényszerítve valánk idegen nyelven értekezni egymással. — Beteg állapota okozta, hogy nem érté helyzetét mint fogoly, s különösnek, megfoghatatlannak találta, hogy én kérem őt arra, hogy mellőzzük a megszokott anyanyelvet.

Kínosan izgatott egész éjen át annak gondolata, hogy sikerülhet-e őt e részben megnyugtatnom, — s ha nem sikerülne — a mitől nagyon tarték, — nem fog-e akkor baja ismét roszabb fordulatot venni.

Az vigasztalt kissé, hogy talán ismét az olasz tiszt lesz felügyelőnk, s ez magunkra hagy, s ha magyarul beszélhetünk ezúttal, akkor talán meggyőzhetem férjemet, hogy engednünk kell e részben, csak hogy találkozásunk ne ellenezessék s elérhessük mielőbbi szabadulását.

Midőn az óhajtvá várt délutáni öt óra elérkezék s kocsim megállt a Ludoviceum előtt, a bornemisz a káplár már várt reám, hogy ha hoztam volna valamit férjem számára, azt leemelje s bevigye, s mi legfőbb, hogy nyiljék ismét alkalmam, fáradságáért, szomjúságát csillapítani valamivel ellátni őt.

Kedvetlenné tett, s nem jó előjelként tekintém a káplár azon értesítését, hogy ismét más szolgálattelvő tiszt fog férjemhez kísérni, de kissé váraoznóm kell reá. A folyosón azonban szemben jöttem a fiatal tiszt úrral, ki cseh születésű alacsony kis ember volt, de annál nagyobbak látszék indulatossága, melylyel egy szép nagy neufundlandi kutyát vonszolt, ütött és rugdalt, mialatt szobája felé rángatta. Bedobván, vagy inkább belökdösvén a szegény párát, szitkozódva fordítá rá a kulcsot, még csak nem is sejtve, hogy női szemek elé ily drastikus műtétel talán nem is volt való.

Az ifjú szolgálattelvő tiszt méregtől lángveres arccal csatlakozék hozzám, s fogai között folytonosan szitkait mormogva, kísért be férjemhez. Itt, rövid üdvözet után úgy rá veté magát

az ártatlan székek egyikére, hogy az összeszakadhatott volna alatta, ha annak idején, az asztalos szerencsére úgy ki nem tett volna magáért, midőn azt oly nagy erejűvé alkotta, hogy az szilárd maradhatott, — azután reánk meresztve világos szín szeméit hallgatásba mélyedt.

Sándorom örömmel sietett előmbe, s kevés perc alatt mind a ketten elfelejtettük az ifjú cseh erőszakos föllépését, vagy inkább belépését a szobába, úgy elmerültünk, oly jól esett háborítás nélkül beszélgetni kissé.

Midőn észrevettem, hogy kedélye nyugodt, sőt vidám kezd lenni, társalgásunk közben, a lehető gyöngéden figyelmeztettem őt, ne ütközzék meg a felett, ha míg szabadságát vissza nem nyeri, időnként németül kell is egymással beszélgetnünk; mondom, hogy kettőnk között annak semmi jelentősége nincs, csak kényszerűségből használjuk ez idegen nyelvet, és csak addig, míg isten visszasegít bennünket kedves otthonunkba. . . .

Szavaim hatása kedvezőnek, megnyugtatónak látszék Sándoromra, de egyszerre csak meglőn zavarva, szét lőn robbantva e jótékony hatás.

A cseh tisztt, mint váratlanul kitörő vulkán, felugrék helyéből, s tért engedve nagy hangja teljes erejének, mintha süketekkel lett volna dolga, oly mennydörögve lármázta, hogy ha nekünk olvan nyelven tetszik diskurálni, melyből ő egy szót sem ért, akkor biz ő senki kedvéért nem fog itt némán bámészkodni. — Szavait végezve, kirohant, az ajtót úgy becsapva maga után, hogy az minden sarkaiban megingott.

E nem várt fordulat, e maga magát feldühösített fiatal tisztecske mérge, más körülmények között talán álmélkodást, vagy egy mosolyt idézett volna elő, — de beteg férjem helyzete miatt ezúttal annyira megdöbbenett e váratlan kitörés, hogy aggodalmamban alig találtam szavakat Sándorom megnyugtatóására, ki szemlátomást vissza látszék esni gyötrő képzelődéseibe. Ismételve kezdé, mit azonnal észre kelle vennem, majd homlokomat, majd üteremet tapogatni, majd szívem dobogását figyelni, mintha kétségbe vonná saját szemei látképességét, mintha alig hihetné, hogy jelenlétem csakugyan valóság és nem álom, — mintha ellenségek között érezné magát.

Mindent elkövettem, hogy megnyugtassam, hogy földerítsem őt, de zavart tétovázó tekintete meggyőzött, hogy bármi nyájasan figyelé is látszólag legalább szavaimat, célt ezúttal még sem érhettem.

Másnap, mielőtt férjemhez bocsátattam volna, az ezredes fogadott, s meglátszott jószágot kifejező tekintetén, hogy nem örömost tolmácsolja ezúttal, mit kötelessége megkívánt. Arra tőn figyelmessé, hogy találkozásainknál használjuk szóváltásul a német

nyelvet Sándorommal, mert ha a szolgálattelvő tiszt urak egyike hivatalosan följelentené, hogy magyarul s így oly nyelven beszélgetünk, melyet ők nem értenek, — az esetben bármennyire fájlalná is, kénytelen lenne látogatásaimat beszűntetni.

Negyedik látogatásomat ez a határozott kikötés keseríté meg, mert napról napra inkább meggyőződtem, hogy férjem gyógyulását minden akadályozza, mi másként történik, mint korábbi életében, s agyrémei napról napra inkább erőt vettek s zavart okoztak feje- és lelkében.

Leírhatatlan lelkiállapot volt az, melylyel e negyedik látogatásom után megváltam Sándoromtól. Nyugtalan tekintete, minden szava elárulta, hogy beteg, hogy mellette, hogy vele kellene lennem éjjel-nappal, s úgy beszélni vele, a mint javára, a mint enyhülésére válik, a megszokott, az édes anya nyelven. — És még ezt sem valék képes megtenni! — Az életemmel is megváltottam volna az övét, és bármennyire kínozott és ölt is, nem akadályozhatám, hogy képzelődései tovább és tovább fejlődjenek, a legcsekélyebb okból is tápot nyerve, az idegen hangok, katonák, s ismeretlen arcok között. . . .

E részbeni tehetlenségem érzetében talán magam is eszemet vesztettem volna, ha mint ragyogó csillag az éjszakát, a remény biztató világával nem gyámolítja elsötétült lelkemet Vörösmarty azon tanácsa: keressem föl b. Eötvös Józsefet, ha valaki, ő bizonyosan elkövet mindent, hogy Sándorom megmentése lehetővé váljék.

És ez a gondolat lőn hitemnek keresztfája, ehhez fogódzék, mint végső vigasztalásához, összetépett szívem reményének minden szála, talán ez adott erőt ahhoz, hogy a következő napokat átélni képes valék. Hiszen a szegény emberi szívnek csak egy parányi kis reménye maradjon, mely biztassa, mely hitegesse, már nem fog megszakadni, s erőt meríteni ragaszkodása tárgyáért mind végig képes leendő a szeretetből. . . .

Özv. báró Eötvös Ignácné, báró Eötvös József édes anyja, ugyanazon ház első emeletén lakott akkor, melyben Bajzáék, s így oda küldtem tudakozódní a báró lakása és a felől, mikor találhatnám őt otthon.

Eötvös Dénes báró, József báró öccse, együtt lakott anyjával, s tőle vettem azon üzenetet, hogy bátyja Bécsben van, de pár nap mulya megérkezik s lakásán, a mostani Erzsébet-téren, mely akkor Új-térnek nevezteték, bármikor szívesen fog látni. Ha azonban addig is talán ő pótolhatná bátyját, — hangzék e József báróhoz méltó testvérnek udvarias és nemes szívet tanusító üzenete — ő minden pillanatban rendelkezésemre áll.

Néhány sorban hálát mondva ez üzenetért, azon kérelmet

fejezém ki, hogy bátyja érkezését bevárom, kegyeskednék nekem Dénes báró azt majd megüzenni.

Ily várakozásteljes hangulattal, remény és kétség között lebegve, indultam e nap délutánján a Ludoviceumba.

A szederjes képű káplár künn már várakozott reám, s alig szálltam le kocsimból, midőn titokteljesen integetve és hunyorgatva apró szemével, a másik kapu felé vezetett, s azt suttogá, hogy arra, merre rendszeren szoktam, ma az ezredes úr rendeletéből nem engedheti hogy bemenjek.

Es miért nem? — kérdém megütközve. — Talán férjemet más szobába költöztették?

Dehogy, dehogy, kérem alásan — viszonzá a vitéz, ki magyar születésű, még pedig ha nem csalódom, huszár volt. — Csak attól tartott az ezredes úr, hogy nagysád megijedne, ha a szokott kapun menne be, mivel onnan épen a hátulsó udvarra látni.

Hát baj lenne az, ha oda látnék? — tudakolám izgultan, mert képzelődésemet minden szokatlan csak Sándoromhoz vezeték vissza, s mindig remegtem föle valami kedvezőtlen vagy épen fenyegetőt hallani.

Biz az csak annyiban lenne baj — viszonzá a vitéz fontosán csavarintva egyet torzonborz bajuszán, hajnalfényű orra alatt — a mennyiben még ott függenek mind a hárman, s bizony az kérem alásan nem mutat valami szépet.

Mik, vagy kik függenek ott? — kérdém eliszonyodva, bár nem fogtam még föl igazán, a káplár szavait.

Hát az a fehér szakálas öreg pap, meg az a két másik — viszonzá a kérdett, teljes lelki nyugalommal. — Ma jókor reggel akasztották föl őket, — estig ott maradnak függve.

Nem írom le, mert nem vagyok arra képes, a mint e szörnyű hír reám hatott. Soha nem tartoztam az ájuldozó asszonyok közé, de ez alkalommal valóban kevésbe mult, hogy eszméletemet nem veszítém.

Sándorom közelében történhetett volna e szörnyű dolog!

A hajdani varázsos Orczy-kert, képzelt tündér palotája udvarán, három phanatikus hazafi, három szerencsétlen rajongó, képtelen álmok híve és terjesztője, akasztaték föl ott!

Vajon Sándorom megtudta-e, sejti-e ez iszonyú eseményt? — Vajon azt, miről én később értesültem, hogy t. i. a szerencsétlen áldozatok egyike épen az öreg Gasparics Kilián volt, kit pár év előtt Gyöngyösön, a Pauker háznál fogtak el, s ki otléte által vidékünkre vonta az akkori hatóság figyelmét, melynek először Sárosi Gyula, később férjem s a többi vidékünkbeli urak elfogatása lön következménye.

Gasparics Kilián két társa közül egyik, Jubál volt, Mészlényné, Kossuth Zsuzsanna gyermekeinek volt nevelője, s a má-

sik Noszlopy, ki, mint beszélük, oly ügyesen átalakítá, megváltoztatá mesterséges módon s szerek segélyével egész arcát, hogy valóságos csoda volt, hogy mégis fölismertették.

Vezesse rögtön a szolgálattevő tiszt urat hozzám — szólék, midőn rendülesem után beszélő képességemet visszanyerém — hogy mehessek azonnal férjemhez.

A káplár bámulva nézett reám, még ilyen követelő hangon soha nem szóltam hozzá, — de azért vonakodás nélkül teljesíté kívánatomat.

A felindulástól még minden ízemben remegve, léptem be Sándorom szobájába.

Mint minden alkalommal, úgy ezúttal is, úgy mosolygott felém, mintha kedves meglepetés volna reá nézve, hogy ismét eljöttem, de búskomolyságot láték azért mindig e mosolyban, és kétséget, mintha önnön szemeknek sem akarna hinni.

Halvány vagy Mariskám — kezdé aggalmasan nézve arcomat, melyet az iménti rémület talán sápadtabbá tett. — S a kezeit jéghidegek — folytatá, az enyémekeket gyöngéden melengetve saját kezei között. — Beteg vagy talán? vagy pedig nem is élő lény, hanem egy kedves jelenség volnál csak, ki vigasztalni jársz el hozzám, hogy legyen erőm sorsom elviseléséhez, — legyen erőm elfelejteni, hogy többé soha, soha boldogok nem lehetünk.

Bármennyire fájt és nyugtalanított a szegény kedélybeteg költő minden szava, mégis megenyhíte az a gondolat, hogy a közelében történt iszonyú eseményt, nem látszék tudni. Szobája ablakai a kertre nyitak, s így az udvarra nem láthatott, az orvos pedig, az emberséges a nemes szívu ezredes rendeletét is igénybe véve, szigorúan megtiltá férjem egész környezetének, hogy az akasztások felől beszéljenek előtte, vagy csak megemlítsék is azt.

E részben tehát megnyugodva, bármi borzalmas volt is reám nézve az a tudat, hogy ugyanazon épület udvarán, melyben Sándorom van, kelle a három szerencsétlennek kivégeztetnie, mégis, mivel ő legkevésbé sem sejté a dolgot, összeszedtem minden erőmet, hogy v.gasztaljam, megnyugtassam s meggyőzzem őt arról, hogy csakugyan élek, s teljes reményem van mielőbbi szabadulásához.

Mindig nehéz szívvel hagytam őt magára, de e napon valóságos halálharangnak tetszék az esti hétórai harangzúgás, mely arra inte, hogy távoznom kell, s holnapig búcsút mondani betegemnek, itt hagyni őt, magányosan, — itt hagyni, az ezen naptól fogva oly rémössé vált épület falai között.

Mint az én akkori hangulatom, az időjárás is oly borult, oly szomorú volt folytonosan, mióta csak a Ludoviceumban férjemet látogatni jártam; az eső éjjel-nappal szakadt, s olyan nagy

volt a sár, Budapest azon időben nem mindenütt jól kövezett utcáiban, hogy kit dolga nem kényszerite, örömeztőbb nézte ablakaiból a zuhogó esőt, mint esernyője alól, vízbe-sárba gázolódva.

Akkor még nem hasitá a főváros utcáit lövönatú vaspálya, mi ma már nagyban könnyíti a lakosok járás-kelését minden időben! sőt még egylovas bérkocsik sem léteztek, s így az, ki mint én is, a Ludoviceumig szakadó eső- s alig járható sárban, gyalog nem mehetett volna, bérkocsira volt utalva, ha saját fogat-tal nem birt, s még sem mulasztotta volna el semmiért a világon, hogy menjen, ha jégszakadás lenne is, hova minden óhajtása sürgeté... .

Az akkori bérkocsisok között volt egy igen tisztességes öreg ember, Kristófnak hitták, ki boldogabb időkbén sokat hordozta atyámat, anyámat, sőt bennünket is gyermekkorunkban, épen ő hordott ki az Orczy-kertbe. — Ezt a vén jó embert megfogadtam egész hónapra, ki délutáni fél öt óraker mindennap pontosan megjelent a Horváth Edmund-féle ház előtt, elvitt a Ludoviceum elé, s ott várt reám, míg visszaindulék. Több ízben politizált is a jámbor öreg, szidta a kegyetlen haditörvénszékét, s az új viszonyokat, sőt egy ízben, észrevéve levertségemet, titokteljesen arra szólított föl, szedjük rá a németet, törjünk jó magyar borsot az orra alá, és raboljuk el férjemet a kórodából; ha kocsijáig kibírom őt vezetni, akkor aztán ne tartsunk már semmitől, a vén Kristóf elszállit bennünket oda, hol még a madár sem jár; üthetik azután nyomunkat a vérkopók, ha egyszer túl leszünk hegyen völgyön, túl a magyar határokon, — akkor futhat a német ki jobbra, ki balra, még sem ér többé utól.

Még szomorúságomban is el kelle mosolyodnom az öreg lelkesültségén s abbéli hitén, hogy ily módon segítve lenne bajunkon.

Hát magából szegény jó Kristóf mi lenne, ha miattunk így bekeverné magát? — kérdém válaszolás helyett kitérően.

Azzal ne törődjék nagysád — viszonzá biztatólag — mi engem illet, én megélek a jég hátán is. — Mert, megkövetem alássan, az én eszem, ha már a dolog kenyértörésre kerül, túl jár ám a német eszén. — Hej, sokat mesélhetnék én, hány menekülni vágyót repítettem ki, majd paraszt szekéren, majd sátoros kocsin, mint tót fuvaros, — s egyetlen egynek sem történt baja, sem utánam nem ólálkodék az itteni fogdmég urak közül, még csak egy zsanár sem.

E pillanatban eljutánk a Ludoviceum kapujáig, s így előttem mai napig titok maradt azok viszontagsága, kiket az öreg Kristóf menekülni segített, annyival is inkább, mert a nem várt fordulat, mely reám férjem állapotát illetőleg várt, még sokkal fontosabb dolgokat is kivert egy nagy időre emlékezetemből.

Alig szálltam le a kocsiból, midőn a rezes képű káplár, a szokottnál még lángolóbb orral, hozzám sietett; arca elárulá, hogy ismét közlendője van, s én annyival inkább megijedtem, mert iszonyúan törekedett keserves képeket vágni.

Oh kérem slásson — kezdé siralmas hangon — minék is tetszett a mai napra felvirradni! — Vagy — folytatá még nagyobb érzékenységet törekedve kitüntetni — minék méltóztatott ma idefáradni, hogy lássa, a mit mi láttunk, hogy meghallja, a mi a mai napon itten történt.

Az istenért! — szólék csaknem összeroskadva rémületemben. — Csak nem férjemnek történt baja?

Ugyan hát ki másnak történhetett baja, ha nem neki? — kérdé viszont a borivás bajnoka keservesen. — De ki tehet róla? A két szemünk világára jobban nem vigyázhattunk volna, mint reá, de hát mégis keresztlül járt mindnyájunk eszén, — mert mikorra észrevettük, már késő volt — —

Későn volt — mi volt későn? — ismétlém, úgy hiszen hadoklóéhoz hasonló hangon, mert maga a vitéz, a rettenthetlen káplár is meglátszék ütődni, midőn hirtelen így folytatá:

Igaz, hogy az ebédnél használt kést elrejtve, megszurta magát, s mi őt vérében találtuk, — de ne tessék azért annyira megijedni, mert futottam azonnal az ezredes úrhoz s onnan az orvoshoz, s így azután a vérzést elállítottuk, s most már istennek hála, nincs semmi baj,

Hej vitéz atyafi — szólalt meg erre az öreg Kristóf boszúságát el nem nyomhatva, — ezt a történetet is okosabb lett volna ám a végén kezdeni, s az elején végezni, — hogy a szegény nagyságos asszonyt hiába ne ijesztette volna csaknem halálra.

A káplár iszonyú megvetéssel, valami visszautasító válaszról gondolkozhaték, mialatt én besiettem, hogy mielőbb Sándoromhoz juthassak.

Ezúttal a szolgálattelvő tiszt helyett, maga az ezredes fogadott, hogy a történt bajra lehető kimélettel készítsen elő, mielőtt férjemet látnám. — De alig pillantott reám a jó öreg úr, már észrevette, hogy mindent tudok, s végtelen sajnálatát fejezte ki, hogy nem ő közölhette az átmenő bajt, melynek pár nap alatt nyoma sem fog látszani, s hogy a fecsegő káplár — ki ezért nem kerüli el büntetését — fölöslegesen annyira megrémitett. Kért továbbá, hogy a jövő miatt ne legyenek e részben aggalmaim, minden intézkedés meg van téve, hogy a beteg, a nélkül hogy észrevehetné, folytonos felügyelet alatt legyen. Mult éjszaka agyrémei jobban kínozták őt mint bármikor.

Folytonosan nagysádat emlegette; ismét halva képzelte látni; s majd ébresztgette, majd azt emlegeté, hogy neje halálát túl nem éli, hogy ő is meg akar halni. — Így beszélt az ezredes,

miután megnyugtatómra mindent elkövetett. Azután, kiolvasva tekintetemből, hogy alig várom, hogy férjemhez juthassak, behivatá a soros tisztet, s miután egy hálás kézzszorítással megköszöném az ezredes irántami figyelmét, Sándoromhoz siettem.

Halványan feküdt egy dívánra dőlve, midőn szobájába léptem, s az öröm, mely arcán előmlék, csaknem a dicsőülés mosolyában nyilvánult.

Te volnál az Mariskám? — kezdé ismert szelid hangon. — Jer közelébb, s mond meg nekem, csakngyan élve látlak-e magam előtt? Hiszen homlokod életmeleg, s hallom szíved- és üttered dobogását is. — Szólj, beszélj te, neked hinni fogok, — folytatá olyan tekintettel, melyet soha, soha felejteni nem lehet. — Ha csakugyan élő lény, és nem csak kedves jelenség vagy, mely néhány perc mulva eltűnik mellőlem, — mond meg nekem, ha csakugyan az én Mariskám az, kit magam előtt látok, — miért halsz meg akkor minden éjjel a szemeim előtt, s miért kell nekem fájdalomban őrjöngeni elvesztésed felett?

Rendkívüli pillanatok néha rendkívüli erőt kölcsönöznek az embernek. — És én látva halványságát s ruháján a még alig száradt vérfoltokat, hogy megnyugtathassam, hogy megmentsem az iszonyú idők e nemes, e forrón szeretett vértanuját, felül-emelkedve önmagamon, oly sikerülten erőltetém a nyájas, a vidám külszint, hogy bensőm iszonyú fájdalmát s fölgerjedt állapotát magam is alig vettem észre.

Ugyan Sándorkám, a te józan, a te okos fejed, hogy és miképen tévedhet olyan nagyot! — Ilyen formán kezdtem őt nyugtatni. — Hát azok a túlvilági tünemények, azok az égi jelenségek, a te képzelődésed szerint, szintén az öreg Kristóf bérkocsiján játszanak látogatósdit, s nagy kosarakban befőtten s szivarokat hordanak magokkal? — Azok is ily érezhetőleg tudnának kezet szorítani, mint én most teszem, a te kedves kezeiddel kezemben? — A túlvilági lények is kézzel foghatók s életmelegek volnának, mint minőnek én tartom magamat, jóváhagyásod reményében, hihetetlen, kedves édes férjem?

Szavaimra elmosolyodék, de olyan szomorú volt ez a mosolygás.

Igazad lehet Mariskám, — folytatá, ülőhelyzetbe emelkedve föl, mi gyöngült állapotában, a vérvesztés után, kissé nehezeze látszék esni, s én gyámolítám s igazgatám háta mögött fejpárnáját. — A túlvilág lakói csakugyan nem szoktak befőttenket s szivarokat hordani magokkal kedveseik számára, mint te, a mint látom, ma is tevéd. — De gondolkozzál csak lelkem — folytatá zavaros tekintettel — vajon nem csalhatnak-e gyalrló éržekeink? — Igaz, hogy úgy látom, mintha e csinos kis kosarat, teli mindenféle jóval, te hoztad volna számomra; úgy tetszik, mintha itt

ülnél előttem, s ön szemeimmel látnám kedves arcodat vonásról vonásra? De vajon nem csalódás-e ez, nem látérezésem játéka-e, mely kápráztat és hiteget engem? — Vagy amaz iszonyú képek, melyek az új épületben, magány börtönöm falai között éjjente kínoztak, nem voltak-e szintén csak káprázatok, magnetikus tükrök által előidézett borzasztó jelenségek?

Oh Mariskám, nehéz időket élünk mi most, önnön szemeinek is alig mer hinni az ember! — Látom hogy itt vagy, meg-simogatom ismert kedves arcodat, érzem kezeid melegét, — és még sem vagyok benne bizonyos, élve látlak-e, vagy csak egy tünemény az a túlvilágról, mélyre nézsem oly jól esik, mely még itt vagy, beteg lelkemet s tekintetemet egyenlően üdvözíti, — de ha távoztál s itt magam maradok, akkor kétségbeeszi.

Hogy mit érezheték ily beszédeket hallva, az le nem írható :

Mi volt s mivé lőn! felsohajtanak,
Kik ajkiról bús szókat hallanak.

Talán saját sorsa előérzetében írta a költő e sorokat a külföld rabja felől, melyek jelen állapotában reá magára illének.

Vigasztaltam, nyugtattam őt, a mint képes valék, s végre meg is ígérte szegény, hogy nem fogja felejtteni szavaimat s agyrémeire nem hallgat.

De magától, akarától függött-e ígérete megtartása?

Erre a kérdésre nem valék képes magamnak válaszolni.

Midőn megválva tőle, a bérkocsi ajtaja bezárult mögöttem, az erő, mely férjem jelenlétében föntartott, összeomlék, s visszatartott könyeim előtörtek, és most, senkitől nem látva, zokognom kellett, és sírni, mint nem sírt senki még.

XXXIV.

Válságos huszár dolmány.

Nem szándékozom életem e szomorú szakának eseményeit, saját akkori lelkiállapotom s szenvedésem festésével feltartóztatni annak elképzelését, hogy mit állhattam ki, forrón szeretett férjemet, kis gyermekeim apját így látva; — azokra bízom, kik ez iratokat idáig elolvasni, nem veszték türelmököt. Legyen elég magam felől e helyen annyit mondani, hogy annyira el voltam kínozva, az egymást rohamosan követő események izgalmai annyira felforgaták, megrázkódtaták idegrendszeremet, hogy a legnagyobb lázban jártam alá- s fel a szobában. reggelig, alig tudva hol vagyok, mit cselekszem, s miféle képek azok, melyek egymást váltják lelki szemeim előtt. Majd szerencsétlen akasztott emberek végső vonaglásait véltem látni, — majd Sándorom szenvedő

alakja tünt előmbe, vérében feküdvé, — vagy pedig mintha ártatlan kis gyermekeim vigasztalgattak volna nyájas öleléssel, s jó anyám nyugtató szavait hallanám.

De voltak perceim, melyekben az öreg Heinrich kapitányt oly élénken láttam magam előtt, aranytól csillogó huszár egyenruhában, mintha azt jött volna mondani, hogy miért aggódom, hiszen ő, ha akarja, megmentheti Sándoromat. . . .

Reggelre megszűnt, vagy legalább engedett e lázas állapot, s nagy kimerültség volt követője.

De gondolhattam-e, törődhettem-e ekkor saját gyöngeséggemmel? Vehettem-e számba magamat, mikor minden erőmet s tevékenységemet Sándorom megszabadítására kelle feltartanom?

Az, hogy lázas állapotomban Heinrich kapitányt is előidézve láttam, a sors intésének tetszék, ujjmutatásnak, hogy vegyem igénybe nagy befolyását

Mintha tegnap történt volna, olyan világosan emlékszem e kínos éj utáni reggelre.

Mialatt öltöztem, úgy tetszett, mintha minden ruhadarab, melyet egymásután felölték, egy-egy lépcső volna kifelé a házból, mely férjem megmentésére siettet, s arra késztet, hogy e célból, ha kell, rázzam föl nyugalmából az egész világot. . . .

Midőn fésülködés közben hosszú sötét hajam fonatait ujjaim között osztani kezdém. az jutott eszembe, hogy talán életünk fonalaít rendezgetem s szövöm, s önkéntelenül végig futott lelke-men a boldog múlt, az iszonyú jelen mostani pillanatáig. . .

Elöttem állott Vachott Sándor rózsapiros arcával, szelíd fényű tekintetével, midőn őt életemben először látám, — sőt hallani véltem első vallomásait is. . . .

Hajamat csöndesen, félig álmodozva fontam tovább, s fel-tünt előttem a gyöngéd férj, — a szerető apa, — a felejtethet-len kedves otthon teremője. . . .

De idegessé vált ujjaim izgatottan kezdék folytatni a fo-nást, — mert e kép után a halvány fogoly jelent meg lelki szemeim előtt, válláig érő gazdag hajával, két katonaőr által támogatva. . . .

Lázas kezekkel folytatám a munkát, hajam minden szálát remegni érzém ujjaim között, vagy talán ujjaim remegtek úgy?

A dúlt kedélyű költő állott előttem, vértől ázott ruháiban, zavart tekintetével, s én, — oh én térdeimre roskadék, hogy erő-ért esedezzem Istenhez, görcsösen kulcsolva össze ujjaimat, melyek az imént fejezték be hajam fonását. . . .

Mintegy délelőtti tíz óra lehetett, midőn beléptem Heinrich kapitány szobájába, s első percben megütköztem, hogy ily korán sem találom őt egyedül. De csakhamar megnyugodtam, mert látogatójában a jó öreg Szontágh Gusztáv kapitányra ismerék,

ki jó barátom volt kis leány korom óta, s mint nagy dinnyész mester, Sápon oly gyakori látogatónk volt. — Illetődve szorítá meg felé nyújtott kezemet s tekintete azt látszék mondani, hogy ki hitte volna boldogabb napokon, hogy így kelljen találkozunk!

Heinrich kapitány rendesen nagy csínnal szokott öltözve lenni, de ezúttal erősen vattázott pongyolában burkolva ült szokott helyén, az ablak melletti karszékben, s szőrnyű keserves képpel fogadott.

Jól láttam minden vonásán, hogy résztvevő tudakozódást látszék tőlem várni, s azt, hogy baja felől teszem első kérdéseimet, s reménylém, hogy a mondani valót, a mi tulajdonképen idevezetett, talán ezúttal el is fogom hallgatni, s máskorra halasztom.

De ha ezeket gondolta, akkor erősen csalódék az öreg úr, szerencsétlenségünk oly magas fokig fejlődék már, hogy Sándorom sorsához képest, a világ minden baja csekélységnek látszék előttem e pillanatban, s az elkényeztetett öreg képzelt vagy hülési bajai legkevésbé sem érdekelték s indítottak meg.

Minden bevezetés nélkül sieték tehát közölni az utóbbi napok eseményeit, — nem hallgatva el a három szerencsétlen felakasztatását sem a Ludoviceum udvarán, férjemhez oly közel, s mi mindennél szomorúbb, Sándorom öngyilkossági kísérletét; kértem őt ezután isten nevére, hogy mentené meg Sándoromat, — nehogy későn legyen minden segítség. . . .

Válasza keserves jajgatás volt, miközben majd jobb, majd bal feléhez kapkodott, siralmas hangon szúrásairól panaszolkodva, s kijelentve egyszersmind, hogy ő míg jobban nem lesz, a szobából egy lépést sem tehet ki.

Ugy beszélsz húgom egyébiránt — folytatá jajgatásoktól meg-meg szakítva — mintha rajtatok kívül senkinek nem volna baja. Vagy mintha Ázsiában laktátok, még az sem jut füleitekbe, miről talán a verebek csiripelnek. — Annak kell tulajdonítanom, hogy átmenő kis bajotok miatt, a nagy szerencsétlenséget, mely engem ért, számba sem veszed. . . .

Oldalait nyomogatva, ismét jajgatni kezdett, aztán siralmas hangon így folytatá:

Udvari ebédre voltam szerencsés meghivatni, ő felsége asztalához, — jajgatás — természet szerint, mint volt katonának, huszár egyenruhában illet megjelennem. — Még nagyobb keservesebb jajgatás. — S képzeld szerencsétlenségemet! Elszoktam-e a feszes dolmánytól, vagy vénségem szégyenített úgy meg, elég az hozzá, egyszerre csak, az ebéd közepén — elájultam. . . . ő felsége szent színe előtt elájulni! — Tudod-e húgom, hogy az annyit tesz, mint az embernek magáról iszonyúán megfelekezni. . . .

De barátom — szól akkor nyugtatólag Szontágh kapitány — ő felsége tudakozódása hogyléted felől megnyugtathat. Ebből világosan láthatod, hogy ő felsége jól tudja, hogy ájulásod önkéntelen volt.

Ebből ő felsége kegyelmességét látom világosan, — s épen azért soha nem fogom az illedelmet sértő gyöngeségemet, a legfelsőbb helyen elkövetve, magamnak megbocsátani. Oh hugom, itélj most már elfogulatlanul, s mond meg őszintén, lehet-e bajotokat az enyimhez, az én szerencsétlenségemhez hasonlítani?

Semmi esetre nem — viszonzám fölháborodva — bátyám képzelt baja s a miénk, nem egy napon említendő. — Ájulása a királyi ebéden önkéntelen gyöngeség volt, melyért nem bátyám, hanem a feszes huszár dolmány felelős, — s ő felsége e gyöngeséget bizonyosan egy percre sem vette rossz néven. Míg ellenben ha férjemen, ha ö c s c s én, idején nem siet segíteni, akkor isten és emberek előtt vétkезik bátyám, akkor isten és emberek méltán elítélhetik. . . . Gondolja meg ezt bátyám — tevém hozzá berekesztőleg, — előtörni készülő könyeimmal küzködve — és cselekedjék lelkiismerete szerint, jó szíve sugallatára, — de sietve, — nehogy későn legyen. . . .

Szavaimat végezve, sieték üdvözleni a két urat, hogy megszakadni vágyó szívem megindulását elrejthessem, s távoztam.

Alig haladtam az utcán tizenöt-húsz lépést, midőn Szontágh Gusztáv kapitány utolért s feltartóztatott.

Mint régi öreg barátja, ki kis leány korától fogva csodálói közé tartozott, üdvözlöm most nagysádat, mint szegény Sándor barátunk védangyalát, a megható szeretetért, melylyel szabadításán fáradozik. — S mondhatom, jól esett bátorságát tapasztalni, melylyel a neveltségig egyoldalú, de jó szívé öreg urat oly módon utasítá kötelessége teljesítésére, melynek hatása, meglátja, nem fog elmaradni.

Csaknem szóról-szóra így hangzott Szontágh kapitány beszéde, mely akkor oly jól esett nekem, s melyre csak egy meleg kézzorítással válaszolék. A jó öreg úr, mintha előérezte volna, hogy az életben többé nem találkozunk, felindulástól hideg kezemet, mielőtt megakadályozhattam volna valóságosan megindulva s lekötelezőleg, vonta ajkaihoz. . . .

XXXV.

Báró Eötvös József első látogatása.

Élénken emlékszem e pillanatban is amaz esős, szomorú délutánra, melyen hét órai harangozás után oly leverten, oly nehéz szívvel hagyva magára betegemet, s haza, vagy inkább

Bajzáék lakására értem, s élénken emlékszem arra is, hogy mint ketté vált felhők között a napsugár, úgy ragyogott keresztül, úgy világítá meg nehéz aggalmaim sötét ködét a remény és öröm, midőn Bajzáné előmbe sietve, úgy fogadott, hogy báró Eötvös József fél óra óta várakozik már reám.

Ledobva kalapomat s köpenyegemet, leírhatatlan érzések között siettem be azon férfiúhoz, ki mint nekem tetszék, egyetlen egy a föld kerekiségén, ki Sándorom megmentésére segédkezet uyújtand nekem, az egyetlen egy, ki oly nemes és nagy, hogy számba fogja venni, mit eddig szenvedtünk, számba veendi kis gyermekeim sorsát.

Különben is kétszeres aggodalommal jöttem ezúttal vissza a Ludoviceumból, nem csupán azért, mert Sándoromat a vérvesztés után még mindig igen halványnak s elgyöngültnek találtam, de a jó, a mindig nyájas és szelid ezredes kissé neheztelve fogadott, mert Parrott altábornagy, kit e nap délelőttjén Sándorom megmentése miatt ismét fölkerestem, tudatva vele a megelőző napi szerencsétlenséget, mely férjemnek életébe kerülhetett volna; a vigyázatlanságért, hogy a szegény beteg késhez juthatott, az altábornagy az ezredesnek feddés mellett adott rendeletet arra nézve, hogy figyelmök résen legyen, s jobban vigyázzanak ezentúl.

Főlöszleges mondanom, hogy legtávolabb sejtelmem sem volt arról, miszerint látogatásom következménye, nem Sándorom azonnali kibocsáttatása, hanem a derék ezredesnek, — kinek semmiért kellemetlenséget nem okoztam volna, — néhány rosz órája lehet. Mert a jó öreg úr igen röstellé a feddetést, mit egyenesen tudatott is velem.

De látva rajtam, meglepetésemem, hogy nem csak igen sajnálom a dolgot, de valóban eszembe sem jutott, hogy reá nézve hátrányos lehetne, ha felsőbb helyen tudatom a történeteket, — a tisztességes öreg úr látva megütközésemet, még ő nyugtatott végre, és kérlelt, kijelentvén teljes őszinteséggel, hogy eljárásom nemcsak természetes, de helyes is volt.

Mind a mellett lenyomólag hatott reám e körülmény, a jövőnapokra nézve is aggodalmaim támadtak, mert mindenek feletti lévén előttem Sándorom sorsa, mellék tekintetekre nem nézheték.

Épen legjobbkor történt tehát elborult, éjsötét lelkiállapotomra nézve b. Eötvös látogatása.

Március elején, esti hét óra után lévén az idő, az asztalon lámpa égett már, midőn a báró üdvözlétére besiettem, ki nyájasan állt föl helyéről s előmbe jött, meleg kézzszorítással fogadva közelítésemet.

Oh segítsen, segítsen nekem férjemet megmenteni — ilyen

féle szavakkal ültem mellé a pamlagra, a helyett, hogy köszönetet mondtam volna látogatásáért. — Hiszen leolvashatta arcomról a hálát, könnyéhez szemeim elárulhatták, hogy mintha magát az üdvözítőt látnám, olyan szent volt az a hit, melylyel reá, életem e nehéz pillanatában, föltekinték.

Azután röviden, egyszerűen, oh de felindulástól számtalanszor megszakítva, elbeszéltem neki, mi boldogok voltunk, apró kis gyermekeink között, elvonultságunkban, — továbbá férjem puszta gyanuból történt elfogatását Sárosi miatt, — magánybörtönében kifejezett betegségét, képzelődéseit felőlem, — öngyilkossági kísérleteit képzelt halálom miatt, — egy szóval mindent, mindent elmondtam a pillanat sugallata szerint, a mit képes valék, hogy egyszerre megfoghatóvá legyen e nemes szív előtt, hogy ha megmenteni akarjuk őt, rögtön kell segítenünk.

Egy anya és feleség keservét, ki úgy szerette kedveseit, mint én szerettem, senki a világon jobban meg nem érthette, mint báró Eötvös József, ki maga is a leggyöngédebb családapja és férj volt, — elképzélhető tehát e nemesen érző kebel felindulása és részvéte, melylyel végig hallgatott, beszédemet helyenként majd vigasztalólag, majd nyugtatva szakítván meg, vagy megbotránkozását fejezve ki Bilko őrnagy kegyetlensége, s az öreg Heinrich kapitány langyos részvéte miatt.

Soha inkább nem fájt mint most, hogy befolyásom a jelen viszonyok között, nem hasonló azon óhajtáshoz, a melylyel önökön segíteni szeretnék. De reménylem azért, hogy Sándort gyógyulásáig legalább, rögtön kiszabadíthatjuk, s talán sikerülni fog azután azonnali kihallgattatását is valami módon kieszközölni, hogy végleg szabadulhasson fogságából. — Arra kérem tehát, legyen jó reménnyel s mennyire lehet, kimélje magát is, s legyen meggyőződve arról, hogy addig nem fogok nyugodni, míg holnap vagy holnapután jó hírt nem hozhatok önnek.

Igy hangzottak b. Eötvös felejthetetlen szavai, melyek a hit s új lánggra lobbant remény szövetneke mellett, olyan világosságot terjesztének sorsunk éjjelébe, mint valami napfényes mennyország; férjem elfogatása óta először, sőt talán életemben is először érzem azt, mit későbbi vészek alkalmával oly sokszor tapasztalék: hogy isten akkor van legközelebb hozzánk, midőn segítségére legnagyobb szükségünk van.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

RAJZOK A MULTBÓL.

XXXVI.

Ismét együtt.

Tizennyolc éve mult már folyó 1889. évi február hó 3-án, hogy báró Eötvös József megszűnt élni.

Lehetséges-e az, hogy a szív, mely minden szép- és nemesért emelkedék, — hogy a kebel, mely mélyebben és lángolóbban érezett, minthogy elhíhetnénk, hogy kihülhetett volna, — lehetséges-e vajon, hogy báró Eötvös József hidegen, s érzéketlenül feküdnek az ercsii sírboltban, hogy az ő anyagi énje is csak porhüvely lett volna?

Szegény férjem története leírásában idáig jutva, önkéntelenül merülnek föl lelkemben ilyen gondolatok, midőn a válságra emlékezem, mely sorsunkra nézve beállt, mindjárt báró Eötvös első beavatkozására.

Megvallom, nagy feladat reám nézve irataim folytatása, midőn a kiállott csapások után megtörve, erőhagyottan vettem ismét remegő kezeimbe a tollat, — hálám kifejezésére szegény vagyok, érzelmeim tolmácsolására gyöngé, midőn férjem mellett azon férfival kezdek irataimban foglalkozni, ki midőn minden vígasztalástól, sőt minden reménytől is megfosztva, oly elhagyottan álltam apró gyermekeim között, — ki életem legsötétebb, legszomorúbb idején egyetlen egy volt ezen a nagy világon, ki hogy megmentse az apátlan kis gyermekek számára az anyát, — hogy kivezesse nem érdemelt sorsa éjjeléből, a már-már roskadozót, részvéttel nyújtá felém kezét.

Nem is kísértem meg hát annak leírását, mit csak érezni lehet, a fentieket is csak lelkem könnyebbitésére mondtam, hogy legyen eröm az íráshoz. Báró Eötvös nem szorult senki dicsőítésére, sőt nem is szerette, ha magasztalták. Hiszen majd beszélnek lassanként a tények, s néhány hozzám írott levele, melyek mint megannyi tükör, úgy fogják visszaragyogni nagy és nemes szívének szent jóságát is.

Az öreg Heinrich kapitány jószívű, de gyöngé ember volt. Testestül-lelkestül katona, elveire nézve több mint conservatív: irtózott minden szabadelvű gondolattól. Mind a mellett gyakran csaknem meghasonlott önmagával, midőn szigorú katonai elvei dacára örömet segített volna egyik-másik rokonán vagy jó emberén, de befolyásáért remegve, nem volt hozzá bátorsága.

Sándorom sorsa miatt is furdalta a lelkiismerete, s legutóbbi

látogatásom óta, mint Szontág kapitánytól hallottam, nem volt nyugta; még sem volt annyi ereje, hogy felülemelkedett volna kicsinyes képzelődésein — ő, ki oly nagy s meg nem ingatható befolyásnak örvendett — s lendített volna a beteg költő szabaddításán.

De báró Eötvös látogatása nem csak meglepte, hanem meg is törte a veszteglő öreg urat, — a részvét meleg szavai, melylyel férjem vértanuságát ecsetelé, — a szerencsétlenség családjára nézve, ha állapota veszélyessé válik, oly élenken lőn föltüntetve, az öreg úr eddigi mulasztásait mélyen érezheté, s zavartan és megszegyenülve mentegeté magát, s egész valóján föltűnt a megbánás.

Komoly megütődése mellett azt is igen röstelte a kapitány, hogy rokoni kötelességeire lőn emlékeztetve, mert az is gyöngeségei közé tartozott, hogy jó rokonnak tartsa magát, s így zavarba hozta, hogy saját felesége, feledhetetlen neje unokaöccsének sorsa, szabadulása, fontosabbnak látszék báró Eötvös előtt mint előtte.

De akár mi volt is ösztönzője, megtette a szükséges lépéseket, úgy hogy pár nap mulva báró Eötvös dr. Kovács Endre társaságában fölkeresett engem, hogy közölje a jó hírt s tanácskozhassam Kovácscsal a felől, hogy férjemet kiszabadítva, mi lenne gyógyulására nézve a legjobb, a legcélszerűbb, miután szabadlábba helyezték ugyan a szegény beteget, de a fővárosból nem távozhatik.

Kovács Endre azt tanácsolta, hogy vegyek föl csöndes házban lakást s rendezzem azt a lehetőségig otthoni lakásunkhoz hasonlóan. Továbbá arra figyelmeztetett, hogy írjak anyámnak, hogy mire Sándorom kiszabadul, kis gyermekeim, anyám, nővérem s ha lehetséges, egy pár régi, férjem által ismert cseléd is jöjjen velök, hogy a szegény betegnek a kiszolgálát is legyen a megszokott, legyen ismerős.

Nem szükség mondanom, hogy betűről-betűre követtem az orvosi tanácsot, s hogy annak még csak gondolata sem merült föl lelkemben. hogy március közepén háztartást teremteni a fővárosban, még pedig lakályos, kedves otthont, nagy, igen nagy kiadással jár; előttem csak egy szent cél lebegett: kis gyermekeim apjának megmentése, s e célért minden áldozatra késznek érzém magamat.

Jó anyám, mint előre meg voltam győződve, csakhamar megérkezett kis gyermekeim s nővéremmel együtt, s magukkal hozták a dajkát és szakácsnét.

Hogy találkozásunk kedveseimmel több havi távollét, s az új épületben történtek után, nem lehetett megindulás, sőt rázkódások nélküli, azt nem nehéz elképzelni, de végre is megnyug-

tatott mindnyájunkat a remény, mely Sándorom gyógyulásával biztatott bennünket, a rég nélkülözött családi körben.

De a Ludoviceumtól megválva, s búcsút véve a jó öreg alezredes és tisztjeitől, egy kis meglepetés is várt reánk.

Az a fiatal cseh születésű tiszt, ki oly vad állapotban mutatotta be magát előttünk, s ki nem túrta, hogy magyar nyelven szót váltsunk egymással, nem csak szelidülve, de megindultan vőn búcsút tőlünk. — bocsánatot kért első szilaj föllépéséért, s köny csillogott világos színű szemeiben, midőn remegő hangon azzal menté magát, hogy ő oly szerencsétlen, hogy édes anyja halálát az ő születése okozta, — s így neveltetése katonai szigorral, nem a szeretet lágy szavai mellett vezettedék, — ez durvítá őt el, — de hála az égnek, nem annyira — tevé hozzá remegő hangon, — hogy a fogékonyságot szelidebb érzésekre, elvesztette volna. — Hogy e fogékonyságot fölfedezte magában, azt egyenesen Sándoromnak s nekem, a mi kölcsönös — így fejezte ki magát, de természetesen német nyelven — a mi kölcsönös, a mi egymás iránti gyöngéd s mégis határtalan ragaszkodásunknak köszönheti.

Mind a ketten őszintén meg valánk hatva, s ahhoz képest vettünk búcsút a fiatal tisztől, de alig foglaltunk helyet egymás mellett, az öreg Kristóf ismert bérkocsijában, midőn feledve lőn minden egyéb, saját sorsunk új fordulatán kívül, — s a cseh tisztől többé nem beszéltünk, sőt e pillanatig soha azontúl még talán eszembe sem jutott szegény, a következő izgalmak s változások annyira igénybe vették hosszú, igen hosszú időre minden gondolatomat, minden érzésemet.

De most, midőn e helyen fölmerült előttem alakja még egyszer a multból, úgy, a mint búcsúzaskor könytelt szemekkel szorított kezet Sándorommal s az enyémet csaknem hódolattal szorítá ajkaihoz, oly jól esik mondani, mintha azzal tartoznám még neki, hogy a megindulásnak az az egyetlen csepp könyje, melylyel betegemtől s tőlem megvált, elmosta előlem első fellépése minden vadságát.

A kocsin férjem egész úton szóttalan, csaknem elfogult volt mintha álomnak tetszenék előtte visszanyert szabadsága. — Hasztalan kérdém tőle ismételve: nem örül-e, hogy kis gyermekeit s anyámékat viszont látja, hogy ismét a miénk, hogy ismét együtt lehet velünk.

Kérdéseimre alig válaszolt s oly szomorúan mosolygott, a mellett hogy úgy magához szorított, mintha soha nem akarna többé karjai közül kibocsátani, hogy közel voltam megindulásomban e mosolyt látva, a síráshoz.

Almodunk mi Mariskám — szólt végre tétovázó tekintettel

— s minél biztatóbb és szebb ez álm, annál inkább félek az ébredéstől.

Szavai s hangulata különösnek tetszék, de reménylém, hogy ha meggyőződik, hogy csakugyan minden úgy van a mint mondom, majd akkor felvidul s ismét boldog lesz.

Jó anyám s nővérem siettek betegem ölelésére s terített asztallal fogadtak bennünket, melyen az esteli párolgott. — Kis fiaskánk elragadtatva futott apja karjai közé, s pici Iduskánk, ki még alig járt, dajkája öléből kínálhatta magát, mosolygó kis arcán a szeretet és öröm kifejezésével. . .

Ily kép elragadta, megrendíté s magához térítette a kedélybeteg költőt, a szerető családapát, s az öröm könyei törtek elő s hullottak sűrűen ismert szemeiből, miközben ismételve így szólt:

Tehát csakugyan ismét együtt, — ismét egymáséi lehetünk? — Oh Mariskám — folytatá majd egyik, majd másik gyermeket összecsókolva, majd engem szorítva kebléhez, majd anyámékat öelve meg — most már könnyű lesz meggyógyulnom, hiszen ismét angyalok közé jutottam. . . .

Hét vagy nyolc nap a legjobb reményben mult el Sándorom gyógyulására nézve. Anyám elbeszélte gazdasági ügyeinket, — melyekre férjem távolléte alatt ő ügyelt fel, — s ő érdekekkel hallgatta, megjegyzéseket tőn, s többször ismétlé, hogy alig várja, hogy ismét honn lehessünk.

Kovács Endre is a legjobb reményben látszék lenni; naponkint meglátogatott bennünket, s nem csak figyelte, de lelkiismeretesen tanulmányozta is a beteg állapotát, ki ha olykor szórakozott volt is Kovács jelenlétében, aggodalomra okot nem igen tüntetett föl, s folyton csak azt ajánlá, hogy tegyek sétákat Sándorommal, s kocsizzunk minél gyakrabban a városligetbe.

Az orvosi tanácsot pontosan követém e részben is, de feltűnt nekem s meg-meg döbbsentett, hogy ha sétálás közben katonatiszttal találkoztunk, férjem összerezsent s beszélt valamit, de nem hozzám, hanem valami láthatlan személyhez, s a mi több, mindig német nyelven. — Alig értünk azonban haza, a kicsinyek közé, midőn Sándorom a legkedélyesebben játszék s mulatott velök.

De mind a mellett közöltem Kovács Endrével aggodalmamat, mire azt tanácsolta, hogy mennyire lehet, kerüljük a jártabb utcákat, s ha kikocsizunk, a városliget magányosabb helyeit keressük föl. Nem tulajdonít ugyan fontosságot a dolognak, idegesség lesz az egész s némi visszahatása az új épületben kifejlett kedélybajnak, mely azonban, mint reményli, átmenő lesz, de óvatosságot ajánl mind a mellett s minden izgató találkozás elkerülését.

Kovács válasza, bármennyire bíztam is orvosi tudománya sikereiben, ez egyszer nem nyugtatott meg. Mert a helyett, hogy meggyőződését fejezte volna ki arra nézve, hogy szegény Sándorom különöségei átmenők, csak arról biztosított, hogy reményli azt.

És aggodalmam nem volt alaptalan.

Egy szép enyhe tavaszi napon, ápril hó vége felé, kikocsiztunk Sándorommal s a két kis gyermekkel azon szándokkal részemről, hogy a városligetbe megyünk, férjem azonban meglepetésemre azt indítványozá, menjünk inkább át Budára, a város majorba.

Különbén is oly régen nem láttam már a Dunapartot — tévé hozzá nyájasan — s tudod Mariskám mi kedves sétahelyem volt az nekem mindig.

Készséggel engedtem kívánatának, s az öreg Kristófot ahhoz képest utasítám.

De alig értünk a Dunaparthoz, Sándorom arca elkezdett izgatott lenni, szemei égtek s zavart tekintettel tévóváztak a habokon.

Tudod-e mit, kedvesem? — kezdé hozzám fordulva, — a hídnál leszállok, s gyalog megyek át Budára. Neked pedig lelkem, legjobb a kicsinyekkel együtt visszafordulni s kikocsizni szép nyugodtan a városligetbe s onnan haza. — Engem ne várjatok vissza Mariskám, — ne aggódjál, ha több napig nem jönék is vissza. — Jó helyen leszek, s ti nélkülem kimélve maradtok minden üldözéstől.

Szavai közben föl akarta rántani a hintó ajtaját, de karját magamhoz szorítva, megakadályoztam szándokát.

Tekints gyermekeidre, Sándorom, ha azt nem vennéd is már számba, hogy engem megölne, ha nélküled kellene hazamennem — szólék olyan leírhatatlan fájdalmat érezve, mely azt hiszem arcomról is leolvasható volt, mert férjem megindultan ölelt magához s csókjaival halmozta gyermekeit.

Csak te Mariskám félre ne értenél, bár mi tevő legyek is — kezdé ismét hosszá, fájdalmas szünet után. — Hiszen közte tek élni kedvesem, úgy, mint azelőtt éltünk, mennyország volna reám nézve. De tudd meg hát, mit eddig titkoltam még előtted is; hogy engem üldöznek, vesztemet esküdték, s üldözni fognak meddig csak élek. És sejtéd-e lelkem, mit gondoltak ki kegyetlen kínzásomra? Azt, hogy téged, s mindnyájatokat üldözni fognak, meddig közöttetek vagyok. — S ez az Mariskám, a mit megbírni nincs erőm. Titeket, téged meg kell hogy mentselek, ha másképp nem lehet, az életem árával.

Ez alkalommal a jó isten szerencsésen haza segített, —

nagy nehezen sikerült betegemet kissé megnyugtatni, — de magamat annál kevésbé.

Teli aggalommal, lázas fejjel feküdtem le a következő estve, feszülten figyelve a pillanatot, melyben férjem elalszik. — Csöndesen látszék szunnyadni, s ha olykor fel-fel sohajta is, azt reményltem, hogy az álom jótékony hatással lesz kedélyére.

Egyszerre azonban éjjél tájban rémülten felszökött ágyában, s a kétségbeesés hangján kiáltá nevemet.

Félig öltözve pihentem ez időben minden éjjel, s így rögtön ágya szélén ültem s nyájasan nyugtatni kezdém a szegény beteget.

Nekem végem van Mariskám — kezdé első felindulása után hevesen. — Hasztalan vagyunk ismét együtt, hasztalan környezetek szeretettel, anyagi jóságokkal, ők a falon át is behatnak hozzám, — üldöznek, kínoznak azzal fenyegetve, hogy benneteket is semmivé tesznek.

Figyelj csak reám Mariskám! — kezdé szünet után, miközben egyik kezét, mintha valamitől védene, fejem fölé tartá. — Üldözöm, a titkos szörnyetegek, az új épületből ide is elkisértek, s az éjjeli csendben zavarják legjobb álmomat, suttognak füleimbe a falon át. Olykor azonban személyeik is előmbe tűnnek. — Nézd, nézd kedvesem — folytatá csaknem elvadult tekintettel — nem látsz amott a sarokban semmit? Látod azt a mákvirágot — folytatá keserűen — ki mint valamely utca gyermek, nyelvét öltögeti felém? Kitalálod-e nevét? Az maga ő főméltósága, Wasa herceg. — Hasztalan most már minden tiltakozás — folytatá a képzelt alakhoz beszélve. — Feleségem előtt nem titkolódzom tovább. — Hadd Mariskám, amott meg Grüne vicsorgatja reám fogait, — kérlek kedvesem, nézd meg jól mindeniket, jegyezd meg neveiket, s jegyezd meg vonásaikat is, — hogy tudhasd, kik voltak férjed gyilkosai, ha egy reggel halva találjátok ágyamban. . . .

Oh Sándorom — szólék minden ízemben reszketve, midőn lelki állapota, dúlt kedélye először mutatkozik előttem valódi átalakult mivoltában — hiszen képzelődés mind az, a mit látsz és a mit beszélsz. Hiszen kettőnkön kívül senki sincs a szobában; — a rémalakokat csak lázas képzelődésed teremtette.

Szegény asszony! — viszonzá erre szánakozva nézve reám, miközben aggalmasan tette kezét majd a fejemre, majd a homlokomra. — Reád magnetikus sugarakkal hatnak úgy, hogy el ne hihesd, hogy kétségbevond állításaimat. — Oh Mariskám, ha tudnád az új épületben, magány börtönöm titkos, elzárt falai között mi lélekölő játékot űztek velem! — Midőn beállt az éj — kezdé borzalommal — s leszállt körülöttem a vak sötétség, — rendesen mikor az éjjéli óra elkongá a tizenkettőt, csillám-

lani, villámlani kezdett börtönöm mind a négy fala, magnetizált tükröket tartának előmbe, hogy örültté tegyenek. . . . A tükör rémletes képeket mutatott föl előttem, — szenvedést, halált és kétségbeesést. . . . Minden éjjel felmutatott a tükör téged is Mariskám, a mint kétségbeesve férjed s kis gyermekeid sorsa felett, leugrottál az új épületi börtönablakok harmadik emeletéből. — S ott láttalak lenni, az átkos udvaron, szétzúzott, véres tagocskáiddal, — és Mariskám, én is meg akartam halni, — mert nélküled élni lehetetlen volna.

Szavai közben szemeiből könyvek patakozottak, — és én zokogva borultam keblére, — vigasztaló és nyugtató szavakra ezúttal nem találtam.

VACHOTT SÁNDORNÉ.

KOVÁCS PÁL KIADATLAN VERSEI.

I.

Kovács Pál életrajzával foglalkozván érdeklődtem fel a „Figyelő“ januári számát, azt hittem, hogy a „tréfás örömenek“ cím alatt valamely ismeretlen költeményével fogok találkozni az Auróra-kör utolsó tagjának. Azonban csalódtam. E „tréfás örömenek“ megjelent 1859-ben a „Győri Közlöny“ 94. számában s avval Kovács Pál a győri kanonokok egyik legérdemesebbjét, Tóth Józsefet baráti körben üdvözölte. Tóth József népszerű szónoka volt a megyei gyűléseknek, a közélet kedvelt férfa, s főérdeme Győrmege árvaintézetének létesítése saját áldozatai és fáradhatatlan buzgótsága által.

K.-nak másik Aranylakodalom c. saját félszázados írói jubilaumára írt verse, a melyet Paszlavszky S. Vadnai K. emlékbeszédje után említ, a „Győri Közlöny“ 1877. 99. számában jelent meg s jelleme épen nem különbözik a „tréfás örömenek“-től. Ime az egész költemény.

Arany lakodalom.

Félszázados írói saját jubilaumára írta *Kovács Pál*.

Motto: Nem mind arany, a mi fénylik!

Szép szám az az ötven, de nem úgy mint páleca;
Hanem bankó-képpen: bár ez is csak álca.
Aranyat, ezüstöt volna képviselő,
S Phaedrus rókájaként: nincsen benne velő!